

T. C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE KAZAK TÜRKÇESİNDE HAYVAN ADI İÇEREN
ATASÖZLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Kuanysh ZHUMABEKOV

2019-NİĞDE

T. C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE KAZAK TÜRKÇESİNDE HAYVAN ADI İÇEREN
ATASÖZLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Kuanysh ZHUMABEKOV

Danışman: Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Üye: Doç. Dr. Akartürk KARAHAN

Üye: Doç. Dr. Onur KÖKSAL

Üye: Doç. Dr. Enver KAPAĞAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ŞAHİN

2019-NİĞDE

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Hayvan Adı İçeren Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşerek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26/02/2019

Kuanysh ZHUMABEKOV

ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ danışmanlığında Kuanysh Zhumabekov tarafından hazırlanan “ Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Hayvan Adı İçeren Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih : 26 /02 / 2019

JÜRİ :

Danışman : Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Üye : Doç. Dr. Akartürk KARAHAN

Üye : Doç. Dr. Onur KÖKSAL

Üye : Doç. Dr. Enver KAPAĞAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ŞAHİN

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Atasözleri, sözlü edebiyat geleneğinin önemli ürünlerinden biridir. Bir milletin geçmişle olan bağlarını kuran ve bunun kuşaktan kuşağa geçişini sağlayan manevi değerlerinden biri hiç şüphesiz atasözleridir. Uzun deneyimler sonucunda ortaya çıkan atasözleri, genellikle mecaz anlam taşırlar. Böylece anlatılmak istenen yargıyı etkili bir biçimde iletebilirler.

Türk atasözleri, Türk topluluklarının kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar ulaşan kültürel değerleridir. Atalarımız, edindiği tecrübelerini ve gözlemlerini sözle ortaya koymuşlardır. Öğüt verici, uyarıcı, yön gösterici bu değerler; Türk milletinin en kıymetli varlığıdır. Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki atasözleri mukayeseli biçimde ele alınarak her iki lehçenin ortak değerleri vurgulanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın öncelikli amacı Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi ve her iki lehçe için ortaklık arz eden tarihi Türkçeyle yazılmış eserlerdeki atasözlerini mukayese ederek bunlar arasında geçmişten günümüze hiç değişmeden varlığını sürdüren, birebir eşdeğer olan veya ufak tefek farklarıyla kısmi eşdeğerlik gösteren atasözleri ile bu sözleri oluşturan dil özelliklerinin tespit edilmesidir. Aynı zamanda ortak bir geçmişe sahip olunmasına rağmen çeşitli sebeplerle sıfır eşdeğerlik gösteren atasözleri de tespit edilmiştir.

Çalışmaya esas olan kaynak 18.838 atasözü içeren Nurettin Albayrak'ın "*Türkiye Türkçesinde Atasözleri*" kitabı ve Kazak Türkçesi için 21.240 atasözü içeren toplam 100 ciltlik "*Babalar Sözi*" kitabının 65, 66, 68 ve 69. ciltleridir. Bu kaynaklardan hayvan adı geçen atasözleri tespit edilmiştir.

Çalışmada Ferhat Tamir'in yaptığı çeviriyazı işaretlerinin kullanılması uygun görülmüştür. Çeviri yapılırken her iki lehçedeki yazımı ve fonemi aynı kelimelerin zamanla anlam değişimine uğradığına dair veriler tespit edilmiştir.

Kazak Türkçesi atasözleri Türkiye Türkçesine aktarılırken mümkün olduğunca birebir aktarma yolu gözetilmiş ancak birebir aktarmanın mümkün olmadığı durumlarda serbest aktarım yapılmıştır.

Bu çalışma bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmada şu yol izlenmiştir:

Atasözleri ile ilgili Türkiye ve Kazakistan'da önemli çalışmalar yapan araştırmacıların tanımları ile önemli sözlüklerdeki tanımlar verilmiştir. Bu kadar atasözü tanımının verilmesinin sebebi tanımların birbirinden farklılığıdır. Atasözü kelimesinin Türkiye ve Kazakistan'da adlandırması üzerinde durulmuş ve değişme süreçleri de verilmiştir.

Kazak Türkçesinde atasözlerini ifade etmek için “*maqal ve mätel*” kavramları tanımlanmış ve bu kavramların arasındaki farklar açıklanmıştır. Daha sonra diğer Türk lehçelerindeki atasözü kavramının karşılığı olan kelimeler verilerek ilgili lehçelerdeki tanımları yapılmıştır.

Bunun yanı sıra çok eski dönemlere dayanan atasözlerinin ortaya çıkışı açıklanmış ve eski yazılı kaynaklar da incelenmiştir. Çok geniş ve çeşitli anlamlarda kullanılan atasözlerinin kişiler ve toplumlar arasındaki iletişimdeki işlevi üzerinde durulmuş ve sosyal hayatın atasözlerine yansımaları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde hayvan adları özelliklerine göre tasnif edilmiş ve incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde tespit edilen atasözlerinin eşdeğerlik durumu ele alınmış ve bunlar tam, kısmi ve sıfır eşdeğerlik olarak üç başlık altında değerlendirilmiştir. Değerlendirilen atasözlerinin ortak yazı dili kullanıldığı dönemde görülüp görülmediği araştırılmış ve sınıflandırmada onlar üzerinde de durulmuştur. Burada ortak yazı dili kullanıldığı dönem olarak VII – XIII. yüzyılları kapsayan Göktürk, Uygur ve Karahanlı dönemleri kastedilmektedir.

Türkiye Türkçesindeki atasözleri cümle şeklinde olduğu için sıralanırken satır aralarında boşluk bırakılmamıştır. Ancak Kazak Türkçesindeki atasözleri genellikle manzum biçimde olduğu için ve Türkiye Türkçesi çevirisi hemen altında verildiği için atasözleri arasında bir satır boşluk bırakılmıştır.

Türkiye Türkçesi kaynak dil, Kazak Türkçesi hedef dil olarak alınmıştır.

Kaynak veya hedef dildeki atasözlerinde bir karşılığı bulunmayan sözcüklerin anlamı sayfa altına dipnot olarak verilmiştir.

Kazak Türkçesindeki atasözleri tırnak içerisinde ve italik biçimde verilmiş, Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilleri parantez içerisinde gösterilmiştir.

İlgili başlık altında geçen hayvan adları, koyu renkle belirtilmiş, ardından Kazak Türkçesi atasözleri Türkiye Türkçesine aktarılırken küçük ses farklılıkları az olduğu

için anlaşılmakta güçlük çekilmeyen kelimeler aynı şekilde verilirken anlaşılmayan kelimelerin ise Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir.

Çalışmada önce Türkiye Türkçesi, sonra Kazak Türkçesi atasözleri verilmiş, hayvan adları ile ilgili başlıklar oluşturulurken önce Türkiye Türkçesindeki, sonra Kazak Türkçesindeki hayvan adları verilerek sistem oluşturulmuştur.

Türkiye Türkçesinde veya Kazak Türkçesinde karşılığı olmayan hayvan adları yerine “Ø” işareti kullanılmıştır. Atasözlerinin eşdeğerleri verilirken Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözleri karşı karşıya verilmiştir. Dil incelemesi yapılan bölümlerde başlıkta belirtilen ek, kelime ve kelime grupları atasözlerinde koyu puntuyla vurgulanmıştır.

Bu çalışmada dil incelenmesi yapılırken Türkiye Türkçesi için genel olarak Ergin’in “Türk Dil Bilgisi” (2004) ve Korkmaz’ın “Türkiye Türkçesi Grameri – Şekil Bilgisi” (2009) gramer kitapları ve Kazak Türkçesi için İsaev’in “Qazaq Tili” (2004), Koç ve Doğan’ın “Kazak Türkçesi Grameri” (2005) ve Biray vd. tarafından yayımlanan “Çağdaş Kazak Türkçesi Ses-Şekil-Cümle Bilgisi” kitapları kaynaklık etmiştir.

Kazak Türkçesinde müstakil bir geniş zaman ifadesi bulunmadığından Kazak Türkçesi gramerine göre gelecek zaman olarak ifade edilen –Ar, -r eki Türkiye Türkçesi gramer kurallarına uyarlanılarak geniş zaman olarak alınmıştır.

Tezin birinci bölümünde bütün atasözleri tasnif edilerek verildiği için İnceleme bölümünde belirtilen kritere uygun en fazla on tane atasözü seçilerek toplamda kaç tane atasözü bulunduğu rakamla belirtilmiştir.

Atasözlerinin tasnif edildiği bölümde bütün atasözleri için dipnot verildiğinden İnceleme bölümünde örnek verilen atasözleri için tekrar referans verme ihtiyacı duyulmamıştır.

Bu tezin gerçekleştirilmesinde değerli bilgilerini, tecrübelerini ve zamanını benimle paylaşan, Türkiye’ye gelişimden beri her türlü desteğini esirgemeyen, her fırsatta tezimle yakından ilgilenen, eleştirileriyle yol gösteren ve her şeyden önce bir baba gibi yaklaşan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Hikmet KORAŞ’a teşekkürü bir borç bilirim ve sonsuz şükranlarımı sunarım. Çalışmam sırasında yardımlarını eksik etmeyen tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim. Son olarak hayatımın her evresinde beni destekleyen, bu hayattaki en büyük şansım olan aileme hassatenmüteşekkirim.

ÖZET
DOKTORA TEZİ

**TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE KAZAK TÜRKÇESİNDE HAYVAN ADI İÇEREN
ATASÖZLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA**

ZHUMABEKOV, Kuanysh
Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hikmet KORAŞ
Şubat 2019, XVIII+625 sayfa

Türkçenin söz varlığının önemli birimlerinden olan atasözleri, atalarımızın birlikte yaşamış tecrübelerine, gözlemlerine dayanılarak kısaca söylenen, halka mal olan öğüt sözlerdir. İlk metinlerden bu yana, Türk halklarının ortak değeri ve kültürlerinin bir parçasıdır.

“Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Hayvan Adı İçeren Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma” adını taşıyan bu çalışmada, günümüz Türkiye Türkçesi ile günümüz Kazak Türkçesi arasındaki hayvan adları ile ilgili atasözleri incelenmiştir. Her iki lehçedeki atasözlerin karşılıkları ele alınmış ve hayvan türleri ve bu türlere ait adların geçiş sıklığı gösterilmiştir.

Ortaya çıkan sonuca göre milletimizin günlük hayatındaki çeşitli alanlarında kullanılmakta olan atasözlerinin birçok önemli işlevleri var olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki hayvan adlarıyla kurulan atasözlerinde sosyal hayatın etkisinin olduğu varsayılmaktadır. Hayvanların belirgin özelliklerini kendi özellikleriyle bağdaştırarak kişiselleştirme yoluyla insanla özdeşleştirilmesi ve insan karakterine ait olumlu ve olumsuz niteliklerin hayvanlarla simgelenmesinin atasözlerine yansıdığı anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Atasözü, hayvan adı, toplumsal tecrübe, Türk dünyası, sözlü edebi ürünleri, sözlü gelenek.

ABSTRACT
DOCTORATE THESIS

**A COMPARATIVE STUDY ON TURKEY TURKISH AND KAZAKH
TURKISH PROVERBS CONTAINING ANIMAL NAMES**

ZHUMABEKOV, Kuanysh
Eurasian Studies Department
Supervisor: Prof. Dr. Hikmet KORAŞ
February 2019, XVIII+625 pages

Proverbs, one of the important units of our language and the words of advice that are said to be based on observations and experiences of our predecessors. Since the first texts, it is a part of the common values and cultures of the Turkish people.

Proverbs related to the names of animals between today's Turkish people and today's Kazakh people have been examined in this study, titled "A Comparative Study on Turkey Turkish and Kazakh Turkish Proverbs Containing Animal Names". The provisions of the proverbs in both dialects are addressed and the frequency of passage of animal species' names and their species have been shown.

According to the result, the proverbs used in various fields of daily life of our nationality seem to have many important functions. Beside this, it is assumed that the proverbs established with the names of animals in Turkish and Kazakh people are the effect of social life. It is understood that it reflects the proverbs of identification with human beings through personalization by associating the distinctive features of animals with their own characteristics and the proverbs of symbolizing animals with positive and negative qualities of human character.

Keywords: Proverb, animal name, social experience, Turkic world, oral literary products, oral tradition.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ÖN SÖZ	I
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	XVI
ÇEVİRİYAZI İŞARETLERİ	XVII
0. GİRİŞ	1
0.1. ATASÖZLERİNİN TANIMI.....	1
0.2. ATASÖZLERİNİN ADLANDIRILMASI	5
0.2.1. Türkiye Türkçesinde Adlandırmalar	6
0.2.2. Kazak Türkçesinde Adlandırmalar	6
0.2.3. Diğer Türk Lehçelerinde Adlandırmalar	8
0.3. ATASÖZLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	13
0.4. ATASÖZLERİNİN MİLLET HAYATINDAKİ İŞLEVİ.....	17
0.5. SOSYAL HAYATIN ATASÖZLERİNE YANSIMASI.....	18
I. BÖLÜM	24
I. ATASÖZLERİNDEKİ HAYVAN ADLARI.....	25
I.1. EVCİL HAYVANLAR	25
I.1.1. Büyükbaş Hayvanlar ile İlgili Atasözleri.....	26
I.1.1.1. At.....	26
I.1.1.1.1. Cinslerine Göre Atlar	78
I.1.1.1.1.1. Küheylan/Arğımaq	79
I.1.1.1.1.2. Aygır (Ortak)	83
I.1.1.1.1.3. Baytal (Ortak)	84
I.1.1.1.1.4. Ø/Bedew	86
I.1.1.1.1.5. Beygir/Ø	87
I.1.1.1.1.6. Ø/Dönen.....	87
I.1.1.1.1.7. Ø/Jabağı.....	88
I.1.1.1.1.8. Ø/Jabı.....	89
I.1.1.1.1.9. Kısırak /Qısırak (biye)	89
I.1.1.1.1.10. Kulun/Qulın	94
I.1.1.1.1.11. Ø/Qunan.....	96
I.1.1.1.1.12. Ø/Mästek.....	97
I.1.1.1.1.13. Ø/Säwrık	97

I.1.1.1.1.14. Tay (Ortak).....	98
I.1.1.1.1.15. Ø/Tulpar.....	103
I.1.1.1.1.16. Yılkı/Jılkı.....	106
I.1.1.1.2. Renklerine/Donlarına Göre Atlar	110
I.1.1.1.3. Yürüyüşlerine Göre Atlar.....	111
I.1.1.1.3.1. Tırıs/Jortağ.....	111
I.1.1.1.3.2. Rahvan/Jorğa.....	112
I.1.1.2. Eşek (Merkep)/Esek.....	112
I.1.1.2.1. Katır/Qaşır.....	129
I.1.1.2.2. Sıpa(Koduk)/Qodıq.....	130
I.1.1.3. Deve/Tüye	130
I.1.1.3.1. Ø/Atan.....	147
I.1.1.3.2. Arvana/Aruwana.....	149
I.1.1.3.3. Buğra/Buwra	150
I.1.1.3.4. Ø/İngen.....	152
I.1.1.3.5. Köşek/Köşek (Bota).....	152
I.1.1.3.6. Ø/Nar	153
I.1.1.3.7. Taylak (daylak)/Taylaq	154
I.1.1.4. İnek/Sıyr	155
I.1.1.4.1. Boğa/Buqa.....	160
I.1.1.4.2. Buzağı/Buzaw	161
I.1.1.4.3. Dana/Tana	164
I.1.1.4.4. Öküz/Ögiz	166
I.1.1.4.5. Tosun/Ögizşe.....	174
<i>I.1.2. Küçükbaş Hayvanlar İle İlgili Atasözleri</i>	<i>174</i>
I.1.2.1. Koyun/Qoy	175
I.1.2.1.1. Kuzu/Qozı	188
I.1.2.1.2. Toklu (Ögeç)/Toqtı.....	191
I.1.2.2. Koç/Qoşqar	193
I.1.2.3. Keçi/Eşki	195
I.1.2.3.1. Oğlak/Laq.....	201
I.1.2.4. Teke (Ortak)	203
<i>I.1.3. Korunma, Savunma ve Av Amaçlı Kullanılan Evcil Hayvanlar</i>	<i>204</i>
I.1.3.1. Köpek (it)/İt.....	204
I.1.3.2. Tazı (Ortak)	240
I.1.3.3. Kedi (Pisik)/Mısq.....	243
I.1.3.4. Kartal/Qıran.....	248
I.1.3.5. Kaya Kartalı/Bürkit.....	249
I.1.3.6. Şahin/Suñqar.....	250
I.1.3.7. Doğan/Turımtay	254
<i>I.1.4. Kanathılar.....</i>	<i>255</i>
I.1.4.1. Güvercin/Kögerşin	255
I.1.4.2. Horoz/Qoraz	255
I.1.4.3. Kaz/Qaz	257
I.1.4.4. Ördek/Üyrek	260
I.1.4.5. Tavuk/Tawıq.....	262

I.1.4.5.1. Cıvcıv/Balapan	266
I.1.4.6. Deve Kuşu/Tüyequs	267
I.2. VAHŞİ HAYVANLAR	267
I.2.1. Karada Yaşayanlar	268
I.2.1.1. Eti Yenenler	268
I.2.1.1.1. Geyik/Kiyik	268
I.2.1.1.1.1. Maral/Buğu (maral)	269
I.2.1.1.1.2. Sığın/Bulan	270
I.2.1.1.2. Tavşan/Qoyan	270
I.2.1.2. Eti Yenmeyenler	275
I.2.1.2.1. Arslan/Arıstan	275
I.2.1.2.2. Ayı/Ayu	281
I.2.1.2.3. Kurt/Qasqır (Böri)	284
I.2.1.2.4. Çakal/Şakal	297
I.2.1.2.5. Domuz/Şoşqa (Doñız)	298
I.2.1.2.6. Fil/Pil	302
I.2.1.2.7. Kaplan/Jolbarıs	303
I.2.1.2.8. Maymun/Maymıl	304
I.2.1.2.9. Porsuk/Borsıq	305
I.2.1.2.10. Tilki/Tülki	305
I.2.2. Kanatlılar	312
I.2.2.1. Eti Yenenler	312
I.2.2.1.1. Bildırcın/Bödene	313
I.2.2.1.2. Keklik/Kekilik	313
I.2.2.1.3. Sülün/Qırğawıl	314
I.2.2.2. Eti Yenmeyenler	315
I.2.2.2.1. Akbaba/Karşığa	315
I.2.2.2.2. Atmaca/Kırğıy	315
I.2.2.2.3. Balıkçıl/Kökqutan	316
I.2.2.2.4. Baykuş (Puhu Kuşu, Yapalak)/Bayğız (Üki, Japalaq)	316
I.2.2.2.5. Bülbül/Bulbul	317
I.2.2.2.6. Çaylak/Qaraqus	320
I.2.2.2.7. Guguk/Kökek	320
I.2.2.2.8. Kanarya/Şımşıq	321
I.2.2.2.9. Karga (Kuzgun)/Qarğa (Quzğın)	322
I.2.2.2.10. Kırlanıç/Qarlığaş	328
I.2.2.2.11. Kuğu/Aqquw	329
I.2.2.2.12. Leylek/ Lälelek	330
I.2.2.2.13. Papağan (tuti/dudu)/Totıqus	330
I.2.2.2.14. Saksagan/Sawısqan	331
I.2.2.2.15. Serçe/Torğay	332
I.2.2.2.16. Turna/Tırna	334
I.3. SUDA YAŞAYANLAR	335
I.3.1. Eti Yenenler	335
I.3.1.1. Balık/Balıq	336
I.3.1.1.1. Hamsi Balığı/Qamsa Balıq	339

I.3.1.1.2. Sazan (Ortak).....	340
I.3.1.1.3. Turnabalığı/Şortan	340
I.3.2. Eti Yenmeyenler.....	340
I.3.2.1. Kurbağa/Baqa	340
I.3.2.2. Yılan/Jılan.....	342
I.4. BÖCEK VE HAŞERATLAR	350
I.4.1. Uçabilenler.....	350
I.4.1.1. Arı/Ara	350
I.4.1.2. Çekirge/Şegirtke	352
I.4.1.3. Kelebek/Köbelek.....	352
I.4.1.4. Sinek/Şıbın.....	353
I.4.1.4.1. Böğelek (Ortak)	355
I.4.1.4.2. Okalak/Oqalaq.....	355
I.4.1.4.3. Sivrisinek/Masa	356
I.4.2. Uçamayanlar.....	356
I.4.2.1. Çıyan/Şayan.....	356
I.4.2.2. Karınca/Qumırsqa	357
I.4.2.3. Kertenkele/Kesirtke	358
I.4.2.4. Kirpi (Ortak)	359
I.4.4.5. Örümcek/Örmekşi	359
I.4.3. Kemirgenler	359
I.4.3.1. Fare (Sıçan)/Tısqan	360
I.4.3.2. Kunduz/Qundız	365
I.4.4. Asalak ve Parazitler	366
I.4.4.1. Bit (Ortak)	366
I.4.4.2. Kurt/Qurt	368
I.4.4.3. Pire/Bürge	369
I.4.4.4. Sirke (Ortak)	369
I.5. MITOLOJİK HAYVANLAR.....	370
I.5.1. Anka Kuşu/Samurıq	370
I.5.2. Ejderha/Aydahar (ajdahar)	371
I.5.3. Burak/Pıtrak.....	371
I.6. HAYVAN KELİMESİNİN ATASÖZLERİNDE GENEL KULLANIMI	372
I.7. MAL KELİMESİNİN ATASÖZLERİNDE GENEL KULLANIMI	373
I.8. KUŞ KELİMESİNİN ATASÖZLERİNDE GENEL KULLANIMI.....	377
II. BÖLÜM	384
II. İNCELEME	385
II.1. EŞDEĞERLİK DURUMU	386
II.1.1. Tam Eşdeğerlik	386
II.1.1.1. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Birebir Aynı Olan Atasözleri	386
II.1.1.2. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Eşdeğer Hayvan Adları ...	387
II.1.1.3. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Tam Eşdeğeri Olan Atasözleri.....	390
II.1.1.3.1. Ortak Yazı Dilinde ve Her İki Lehçede Olanlar	391

II.1.1.3.2. Türkiye Türkçesinde Olup Kazak Türkçesinde Olmayanlar	393
II.1.1.3.3. Kazak Türkçesinde Olup Türkiye Türkçesinde Olmayanlar	395
II.1.1.4. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Hayvan Adı Eşdeğer Olan Atasözleri.....	396
II.1.1.4.1. Ortak Yazı Dilinde ve Her İki Lehçede Olanlar	396
II.1.1.4.2. Türkiye Türkçesinde Olup Kazak Türkçesinde Olmayanlar	397
II.1.1.4.3. Kazak Türkçesinde Olup Türkiye Türkçesinde Olmayanlar	397
II.1.1.5. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Kelime Grupları Eşdeğer Olan Atasözleri	398
II.1.1.5.1. İsim Tamlamaları	398
II.1.1.5.1.1. Belirtili İsim Tamlamaları	398
II.1.1.5.1.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları	399
II.1.1.5.2. Sıfat Tamlamaları	400
II.1.1.5.2.1. Tamlayanı Sıfat-Fiil Olan Sıfat Tamlamaları	403
II.1.1.5.3. Edat Grubu	404
II.1.1.5.3.1. Bir Hal Eki Almadan Oluşan Edat Grupları	404
II.1.1.6. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Çekimli Fiili Eşdeğer Olan Atasözleri.....	404
II.1.1.6.1. Şahıs Ekleri	404
II.1.1.6.1.1. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri	405
II.1.1.6.1.2. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	405
II.1.1.6.1.3. Emir Kökenli Şahıs Ekleri.....	406
II.1.1.6.2. Şekil ve Zaman Ekleri	406
II.1.1.6.2.1. Bildirme Kipi	407
II.1.1.6.2.1.1. Geniş Zaman	407
II.1.1.6.2.2. Tasarlama Kipleri.....	414
II.1.1.6.2.2.1. Emir Kipi	414
II.1.1.6.2.2.2. Şart Kipi	415
II.1.1.6.2.2.3. Gereklilik Kipi.....	417
II.1.1.6.3. Fiillerin Birleşik Çekimi	417
II.1.1.6.3.1. Geniş Zamanın Rivayeti.....	418
II.1.2. <i>Kısmî Eşdeğerlik</i>	418
II.1.2.1. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Kısmen Eşdeğer Olan Atasözleri.....	418
II.1.2.1.1. Kaynak Dilde İki Hükümden Oluşup Hedef Dilde Bir Hükümden Oluşanlar.....	419
II.1.2.1.2. Kaynak Dilde Bir Hükümden Oluşup Hedef Dilde İki Hükümden Oluşanlar	420
II.1.2.3. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Kısmen Eşdeğeri Olan Atasözleri.....	420
II.1.2.3.1. Ortak Yazı Dili ve Her İki Lehçede Olanlar	420
II.1.2.3.2. Türkiye Türkçesinde Olup Kazak Türkçesinde Olmayanlar	421
II.1.2.3.3. Kazak Türkçesinde Olup Türkiye Türkçesinde Olmayanlar	422
II.1.2.3.4. Ortak Yazı Dilinde Birden Fazla Hükümden Oluşup Türkiye veya Kazak Türkçesinde Bir Hükümden Oluşanlar	424

II.1.2.3.5. Ortak Yazı Dilinde Bir Hükümden Oluşup Kazak Türkçesinde İki Hükümden Oluşanlar	425
<i>II.1.3. Sıfır Eşdeğerlik</i>	425
II.1.3.1. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Sıfır Eşdeğer Olan Atasözleri	426
II.1.3.2. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Sıfır Eşdeğer Hayvan Adları	428
II.1.3.2.1. Türkiye Türkçesinde Olup Kazak Türkçesinde Olmayan Hayvan Adları	429
II.1.3.2.2. Kazak Türkçesinde Olup Türkiye Türkçesinde Olmayan Hayvan Adları	429
II.1.3.4. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Sıfır Eşdeğer Olan Atasözleri.....	430
II.1.3.5. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Hayvan Adları Sıfır Eşdeğer Olan Atasözleri	435
<i>II.1.4. Atasözlerinde Çekimli Fiil</i>	435
II.1.4.1. Şahıs Ekleri	436
II.1.4.1.1. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri.....	436
II.1.4.1.2. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	436
II.1.4.1.3. Emir Kökenli Şahıs Ekleri	437
II.1.4.2. Şekil ve Zaman Ekleri.....	437
II.1.4.2.1. Bildirme Kipi	438
II.1.4.2.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	438
II.1.4.2.1.1.1. Sıfır Eşdeğer	438
II.1.4.2.1.2. Görülen Geçmiş Zaman	441
II.1.4.2.1.2.1. Tam Eşdeğer.....	441
II.1.4.2.1.3. Şimdiki Zaman.....	443
II.1.4.2.1.3.1. Sıfır Eşdeğer	444
II.1.4.2.1.4. Gelecek Zaman	445
II.1.4.2.1.4.1. Sıfır Eşdeğer	446
II.1.4.2.1.5. Geniş Zaman.....	447
II.1.4.2.1.5.1. Tam Eşdeğer.....	447
II.1.4.2.2. Tasarlama Kipleri	449
II.1.4.2.2.1. Şart Kipi	449
II.1.4.2.2.1.1. Tam Eşdeğer.....	449
II.1.4.2.2.2. Gereklilik Kipi	451
II.1.4.2.2.2.1. Tam Eşdeğer.....	452
II.1.4.2.2.2.2. Sıfır Eşdeğer	453
II.1.4.2.2.3. Emir Kipi.....	453
II.1.4.2.2.3.1. Tam Eşdeğer.....	454
II.1.4.2.2.4. İstek Kipi	456
II.1.4.2.2.4.1. Sıfır Eşdeğer	457
II.1.4.3. Fiillerin Birleşik Çekimi	459
II.1.4.3.1. Hikaye Birleşik Çekimi	459
II.1.4.3.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi	460
II.1.4.3.1.2. Geniş Zamanın Hikayesi	460

II.1.4.3.1.3. İstek Kipinin Hikayesi.....	461
II.1.4.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi	461
II.1.4.3.2.1. Geniş Zamanın Rivayeti.....	462
II.1.4.3.3. Şart Birleşik Çekimi	462
II.1.4.3.3.1. Gelecek Zamanın Şartı.....	463
II.1.4.3.3.2. Geniş Zamanın Şartı.....	463
II.1.4.3.3.3. Şimdiki Zamanın Şartı	464
II.1.4.4. Fiillerin Yeterlik Şekli	464
II.1.5. Çekimli Fiil veya Hüküm Bulunmayan Atasözleri	465
II.1.5.1. İki ve Daha Fazla Bölümlü Tek Yüklemlili Atasözleri	467
II.1.5.2. Çekimli Fiil Dışında Atasözünde Bulunmadığı Halde Var Kabul Edilen Diğer Kelimelerin Olduğu Atasözleri	468
II.1.6. Manzum Olan Atasözleri	469
II.1.6.1. Mısra Sayısı İki ve Daha Fazla Olan Atasözleri	469
II.1.6.1.1. Türkiye Türkçesinde Mısra Sayısı İki ve Daha Fazla Olan Atasözleri	469
II.1.6.1.2. Kazak Türkçesinde Mısra Sayısı İki ve Daha Fazla Olan Atasözleri	470
II.1.6.2. Kafiye ve Redifine Göre Atasözleri.....	473
II.1.6.2.1. Manzum Atasözlerinde Kafiye Yapısı	473
II.1.6.2.1.1. Yarım Kafiye ile Oluşanlar	473
II.1.6.2.1.2. Tam Kafiye ile Oluşanlar	475
II.1.6.2.1.3. Zengin Kafiye ile Oluşanlar	478
II.1.6.2.1.4. Tunç Kafiye ile Oluşanlar	480
II.1.6.2.1.5. Cinash Kafiye ile Oluşanlar	482
II.1.6.2.2. Manzum Atasözlerinde Redif Yapısı	482
II.1.6.2.2.1. Ek Şeklindeki Redif	482
II.1.6.2.2.2. Kelime Şeklindeki Redif	485
II.1.6.2.2.3. Bir Ek ve Bir Kelimeden Oluşan Redif.....	487
II.1.6.2.2.4. Bir Ek ve İki Kelimeden Oluşan Redif	489
II.1.6.2.2.5. Bir Ek ve Üç Kelimeden Oluşan Redif	490
II.1.6.3. Manzum Atasözlerinde Ölçü (Vezin)	491
II.1.6.3.1. Manzum Atasözlerinde Hece Ölçüsü	491
II.1.6.3.1.1. 4'lü Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri	491
II.1.6.3.1.2. 5'li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri.....	492
II.1.6.3.1.3. 6'lı Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri.....	494
II.1.6.3.1.4. 7'li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri.....	496
II.1.6.3.1.5. 8'li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri.....	498
II.1.6.3.1.6. 9'lu Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri	500
II.1.6.3.1.7. 10'lu Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri	503
II.1.6.3.1.8. 11'li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri	505
II.1.6.3.1.9. 12'li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri	507
II.1.6.3.1.10. 13'lü Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri	508
II.1.6.3.1.11. 14'lü Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri	509
II.1.6.3.1.12. 15'li Hece Ölçüsü ile Söylenen Mansum Atasözleri	511
II.1.6.3.1.13. 16'lı Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri	511

II.1.6.3.1.14. 17’li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri	512
II.1.6.3.2. Ölçüsüz Manzum Atasözleri.....	512
II.1.6.4. Manzum Atasözlerinde Diğer Ahenk Unsurları.....	514
II.1.6.4.1. Aliterasyon -Asonans	515
II.1.7. İki Zıt Kavram veya Olaydan Hareketle Oluşmuş Atasözleri.....	517
II.1.7.1. Cinsiyet (Erkek-Dişi)	517
II.1.7.2. İyilik-Kötülük	518
II.1.7.3. Hareketlilik (Acelecilik)-Sakinlik	519
II.1.7.4. Ümit-Ümitsizlik	519
II.1.7.5. Doğurganlık-Kısırlık	520
II.1.7.6. Korkaklık-Cesurluk	520
II.1.7.7. Zenginlik-Fakirlik	520
II.1.7.8. Cimrilik-Cömertlik.....	521
II.1.7.9. Kıskançlık-Paylaşıcılık.....	521
II.1.8. İki Paralel Kavram veya Olayın Karşılaştırılmasıyla Oluşmuş Atasözleri	522
II.1.9. Atasözlerinde Kullanılan Söz ve Mana Sanatları	524
II.1.9.1. Benzetme	524
II.1.9.2. İstiare.....	527
II.1.9.3. Meczaz	529
II.1.9.4. Telmih	531
II.1.9.5. Teşhis ve İntak.....	532
II.1.9.6. Kinaye	535
II.1.10. Atasözlerinde Cümle.....	536
II.1.10.1. Şarhı Birleşik Cümle.....	537
II.1.10.1.1. Tam Eşdeğer.....	537
II.1.10.2. Devrik Yapılı Cümleler	540
II.1.10.2.1. Tam Eşdeğer.....	540
II.1.11. Atasözlerinde Kelime Grupları	542
II.1.11.1. Tekrarlar (İkilemeler).....	542
II.1.11.1.1. Aynen Tekrarlar	543
II.1.11.1.1.1. Sıfır Eşdeğer	543
II.1.11.1.1.2. Eş Anlamlı Tekrarlar	545
II.1.11.1.2.1. Sıfır Eşdeğer	546
II.1.11.1.3. Zıt Anlamlı Tekrarlar.....	546
II.1.11.2. İsim Tamlamaları.....	547
II.1.11.2.1. Belirtili İsim Tamlamaları.....	547
II.1.11.2.1.1. Tam Eşdeğer	547
II.1.11.2.2. İyelik Grubu	549
II.1.11.2.2.1. Tam Eşdeğer	549
II.1.11.2.3. Belirtisiz İsim Tamlaması	550
II.1.11.2.3.1. Tam Eşdeğer	551
II.1.11.3. Sıfat Tamlamaları	553
II.1.11.3.1. Tamlayanı İsim Olan Sıfat Tamlamaları	554
II.1.11.3.2. Tamlayanı Sıfat-Fiil Olan Sıfat Tamlamaları	555
II.1.11.3.2.1. Tam Eşdeğer	555

II.1.11.4. Bağlama Grupları.....	556
II.1.11.4.1. Tekrara Dayalı Bağlama Grupları	557
II.1.11.4.1.1. ...hem.....hem.... Yapısında Olanlar	557
II.1.11.4.1.2. Nene Yapısında olanlar	557
II.1.11.4.1.3. Yaya ... Yapısında Olanlar	558
II.1.11.4.1.4. Bazı/Bazenbazı/bazen ... Yapısında Olanlar	558
II.1.11.4.1.5. da... da... Yapısında Olanlar	558
II.1.11.4.2. Diğer Bağlama Grupları.....	559
II.1.11.4.2.1. İle Bağlacıyla Kurulmuş Bağlama Grupları	559
II.1.11.4.2.1.1. Sıfır Eşdeğer	559
II.1.11.5. Edat Grupları	561
II.1.11.5.1. Bir Hal Eki Almadan Oluşan Edat Grupları	561
II.1.11.5.1.1. Tam Eşdeğer	561
II.1.11.5.1.2. Sıfır Eşdeğer	562
II.1.11.5.1. İsmi Bir Hal Almasıyla Oluşan Edat Grupları	563
II.1.11.5.1.1. Yönelme Hali Ekiyle Oluşanlar	563
II.1.11.5.1.1.1. Sıfır Eşdeğer	563
II.1.11.5.1.3. Ayrılma Hali Ekiyle Oluşanlar	564
II.1.11.5.1.3.1. Tam Eşdeğer.....	564
II.1.11.6. Birleşik Fiiller.....	565
II.1.11.6.1. Fiil+zarf-fiil+ Yardımcı Fiil Yapısında Olanlar	565
II.1.11.6.1.1. İktidarlık/Yeterlilik Bildirenler	566
II.1.11.6.1.1.3. Sıfır Eşdeğer	566
II.1.11.6.1.2. Süreklilik Bildirenler	567
II.1.11.6.1.3. Tezlik Bildirenler	568
II.1.11.6.1.4.3. Tam Eşdeğer.....	568
II.1.11.6.1.5. Uzaklaştırma Bildirenler	568
II.1.11.6.2. İsim + Yardımcı Fiil Yapısında Olanlar	569
II.1.11.6.2.1. Etmek Yardımcı Fiiliyle Oluşanlar	569
II.1.11.6.2.1.3. Tam Eşdeğer.....	569
II.1.11.6.2.2. Eylemek Yardımcı Fiiliyle Oluşanlar	570
II.1.11.6.2.3. Kılmak Yardımcı Fiiliyle Oluşanlar	570
II.1.11.6.2.4. Yapmak Yardımcı Fiiliyle Oluşanlar	571
II.1.11.6.2.5. Olmak Yardımcı Fiiliyle Oluşanlar.....	571
II.1.11.6.2.5.3. Tam Eşdeğer.....	571
II.1.11.6.3. Deyimleşmiş ve Kalıplaşmış İfadeler	572
II.1.11.7. Ünvan Grubu	572
<i>II.1.12. Fiillerin Kendisinden Önce Aldığı Hal Ekleri</i>	<i>573</i>
II.1.12.1. Yönelme Hali Eki+ Fiil yapısında Olanlar.....	573
II.1.12.1.3. Tam Eşdeğer.....	574
II.1.12.2. Bulunma Hali Eki+ Fiil yapısında Olanlar.....	575
II.1.12.2.1. Tam Eşdeğer.....	576
II.1.12.3. Ayrılma Hali Eki+ Fiil yapısında Olanlar	577
II.1.12.3.1. Tam Eşdeğer.....	577
II.1.12.4. Belirtme Hali Eki+ Fiil yapısında Olanlar	579
II.1.12.4.1. Tam Eşdeğer.....	579

II.1.12.5. Vasıta Hali Eki + Fiil Yapısında olanlar	581
II.1.12.5.1. Tam Eşdeğer.....	581
II.1.13. İçerisinde Özel İsimlerin Geçtiği Atasözleri.....	582
II.1.13.1. Sıfır Eşdeğer	583
II.2. KONULARINA GÖRE ATASÖZLERİ.....	584
II.2.1. Aile ile İlgili Olanlar	584
II.2.2. Eğitimle İlgili Olanlar	586
II.2.3. Çevre ve Tabiatla İlgili Olanlar	587
II.2.4. Etnik Kökenle İlgili Olanlar	589
II.2.5. Coğrafyayla (Şehir, Ülke, Göl, Akarsu, Deniz vs) İlgili Olanlar	590
II.2.6. Alışkanlık, Gelenek ve Görenekle İlgili Olanlar.....	590
II.2.7. Savaş ve Mücadeleyle İlgili Olanlar	590
II.2.8. Ölüm ve Ahiretle İlgili Olanlar.....	592
II.2.9. Mesleklerle İlgili Olanlar	594
II.2.10. İnsan ve Bitki Dışında Bir Hayvan Türü Belirtilmeden Kullanılanlar .	596
II.2.11. İnsan ve Hayvan Arasındaki İlişkiyi Konu Alanlar.....	597
II.2.12. Hayvan ve Bitki Arasındaki İlişkiyi Konu Alanlar.....	599
SONUÇ	601
KAYNAKÇA	611
ÖZGEÇMİŞ.....	622

KISALTMALAR

- AH : Atabetü'l Hakayık
BS : Babalar Sözi
C. : Cilt
çev. : Çeviren
DLT : Divanu Lügati't-Türk
ed. : Editör
haz. : Hazırlayan
KB : Kutadgu Bilig
KT : Kazak Türkçesi
OYDD: Ortak Yazı Dili Dönemi
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
KTTTS: Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü
QTTS : Qazaq Tiliniñ Tüsindirmeli Sözdik
TA : Tonuyukuk Abideleri
TS : Türkçe Sözlük
TT : Türkiye Türkçesi
TTA : Türkiye Türkçesinde Atasözleri
vb. : Ve başka
vd. : Ve diğeri

ÇEVRIYAZI İŞARETLERİ

Kazak Kiril Alfabetesi	Çevriyazı İşaretleri
А а	A a
Ә ә	Ä ä (açık e)
Б б	B b
В в	V v
Г г	G g
Ғ ғ	Ğ ğ (Türkiye Türkçesi'nden daha sert)
Д д	D d
Е е	Ye ye
Ё ё	Yo yo
Ж ж	J j
З з	Z z
И и	Iy, ıy; Iy, iy
Й й	Y y
К к	K k (ince k)
Қ қ	Q q (kalın k)
Л л	L l
М м	M m
Н н	N n
Ң ң	Ñ ñ (ng; nazal)
О о	O o
Ө ө	Ö ö
П п	P p
Р р	R r
С с	S s
Т т	T t
У у	Uw, uw; Üw, üw; W,w
Ұ ұ	U u
Ү ү	Ü ü

Ф ф	F f
Х х	X x (sert h)
Һ һ	H h
Ц ц	TS, ts
Ч ч	Ç ç
Ш ш	Ş ş
Щ щ	ŞÇ şç
Ъ ъ	" (serleşirme işareti)
Ы ы	I ı
І і	İ i
Ь ь	' (inceltme işareti)
Э э	E e (kapalı e)
Ю ю	Yu, yu
Я я	Ya, ya

0. GİRİŞ

0.1. Atasözlerinin Tanımı

Türkçe, Çin'den Adriyatik'e kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada kullanılan köklü bir dildir. Günümüzde çok geniş bir sahada varlığını sürdürmekte olan Türkçenin tarihî ve siyasî sebeplerden dolayı yirmiyi aşkın farklı lehçeleri ortaya çıkmıştır, buna rağmen aynı soydan gelen Türk halkları ortak değerleri ve kültürlerini korumuşlardır. Ortak değerlerinin en önemli parçası ise şüphesiz atasözleridir.

Atasözleri, sözlü edebiyat geleneğinin bir ürünü olmakla birlikte Türk topluluklarının kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar ulaşan ortak hazinesidir. Türkçenin söz varlığının önemli bir kısmını yaşatan atasözleri, asırların eleğinde süzülerek toplumca benimsenmiş kısa ve özlü sözlerdir. Atalarımız birlikte yaşadığı tecrübelerini, gözlemlerini, çeşitli konulardaki olaylardan elde ettikleri deneyimlerini sözle ortaya koymuşlardır. Bu şekilde ortaya çıkan sözler, yavaş yavaş halk içinde uyulması gereken kural, töre, düstur; yol gösterici, öğüt verici hazır akıl niteliğine sahip olmuştur (Hatiboğlu, 1969: 468). Tespit edilen bütün tanımlarda atasözleri bir milletin atalarının uzun yıllarda kazanılan gözlem ve deneyimlerinin sonucu olarak değerlendirilmiştir. İngilizce'de *proverb* kelimesini karşılayan atasözü “genel gerçek veya batıl inancı ifade eden, yazarı bilinmeyen kısa sözlerdir” (Baldick, 2001: 208) Almanca'da Mieder'e göre “atasözü, herkes tarafından bilinen, yaşama dair bir kuralı ya da bilgeliği, etkili ve kısa bir şekilde ifade biçimidir” (Akt: Coşan ve Karabağ, 2015: 262) olarak açıklanmıştır.

Türkçe Sözlük'te atasözü, “*Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel.*” (2011: 180) olarak tanımlanmıştır.

Atasözlerinin yapısı ile ilgili farklı tanımlar da vardır. Kimileri onu yeryüzündeki bütün ulus ve milletlerin yaşayışlarını ve deneyimlerini yansıtan sözler olarak tanımlarken, kimileri onun belli bir biçimde donmuş, kalıplaşmış sözler olduğuna, kimileri ise öğüt veren kısa ve özlü sözler olduğuna, kimileri kim

tarafından söylendiği belli olmayan anonim sözler olduğuna vurgu yapar. Atasözlerinin tasnifi şu şekilde dört başlık altında incelenmiştir:

1. Her ulusun kendine özgü atasözleri vardır. Başka bir deyişle, atasözleri, bütün milletlerin atalarından kalmış ve her ulusun tecrübe ve dünya görüşlerini yansıtan sözlerdir. Çobanoğlu, “Yeryüzündeki bütün milletlerin atalarından kalmış, yol, yöntem gösteren, öğüt veren sözleri vardır. Bu sözler Türkiye Türkçesi’nde ‘atasözleri’ olarak adlandırılır.” (2004: 1) şeklinde açıklarken Yastı, “Atasözleri milletlerin yaşayışlarını, tecrübelerini, deneyimlerini ve dünya görüşlerini yansıtan son derece önemli kaynaklardır.” (2004: 335) olarak açıklamıştır. Atasözü, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedi Sözlüğü’nde

“Bütün milletlerin atalarından kalmış, yol, yöntem gösteren, öğüt veren sözleri vardır. Farklı milletlerin kanatlı söz, nasihat, cevherli söz, ibret verici söz, altın söz, dilin gülzârı, halk mektebi, halk hikmeti, ruhun tâbibi, aklın gözü vb. anlamlar içeren isimler verdiği, sözlü kültür ve edebiyatın bu en kısa ve göreceli olarak en sabit metne sahip olan türü, günümüz Türkiye Türkçesi’nde atasözü olarak adlandırılır.” (2001: 250)

şeklinde açıklanmıştır. Oy ise her ulusun düşüncesi ve hareketi kendi karakterine, kendi yapısına ve kendi hayat görüşüne uygun atasözlerinden kaynaklandığını belirtir (1972: 17). Dilçin de, atasözlerinin beşer cemiyetle doğmuş ve zamanla gelişerek ulus haline yükselmiş, medenileşmiş türler olduğuna vurgu yapar (1945:13). Çobanoğlu atasözlerini yaşanmış olaylardan doğan genel kurallar olarak değerlendirirken (2006: 160) Tekin, atalarımızın uzun hayat tecrübeleri sonunda verdikleri hüküm olarak nitelendirir (1995: 72). Bu tanımlardan anlaşıldığı gibi atasözleri, yeryüzündeki bütün milletlerin zekâsını, anlayışını ve düşünce yapısını gösteren sözlerdir.

2. Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir. Başka bir ifadeyle, atasözleri, belli bir kalıp içinde, belli kelimelerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir, kelimelerin yeri değiştirilemez. Bu durumu Yastı,

“Atasözleri kalıplaşmış ürünlerdir. Genellikle tek cümle ya da iki cümleden oluşmaktadır. Az sözle çok şey ifade eder. Sayfalarca anlatılabilecek bir konuyu iki sözle anlatır. Bu bakımdan değiştirilemez olması çok önem taşır. Kalıplaşmış olduğu için ne bir kelime eklenebilir, ne de bir kelimesi gereksiz görülüp çıkarılabilir. Aynı zaman da sözcüklerin sırası da değiştirilmez. Böyle bir durumda büyü hemen bozulur. Kurallı cümle şeklinde, devrik cümle

şeklinde ve soru cümlesi ile kurulmuştur. Verilmek istenen öğüt nasıl etkili kılınacaksa atasözü o tarzda yazılmıştır. Atasözleri ait oldukları milletlerin sosyo-kültürel yapısının oluşum ve gelişim süreçleri hakkında da bize ipuçları verir. Bu bakımdan atasözleri geçmiş ile bugün arasında bir kültür köprüsü durumundadır.” (2004: 331).

şeklinde uzun uzun açıklar. Türk Ansiklopedisi’nde atasözlerinin bir fikri veya bir öğüdü az kelime ile tam ve kesin anlatan kalıplaşmış sözler olduğuna (1950: 87) değinilirken Adalı onun kalıplaşmışlığından ziyade, halkın uzun deneme ve gözlemler sonucunda edindikleri kanılara dayandırır (2009: 108). Aksoy atalar sözünün uzun zamandır genel kural veya öğüt olarak düstürleşen ve kalıplaşmış şekilleri bulunan sözler olduğunu ifade eder (1962: 140). İslamoğlu, “*Atalarımızın uzun yıllar yaşanmışlıkları, deneyimleri vasıtasıyla oluşturulmuş, öğüt verici, uyarıcı, yön gösterici, halka mal olmuş, az sözle çok şey ifade eden, kalıplaşmış, biçimleri değiştirilmeyen özlü sözlerdir. Atasözü doğrudan doğruya nasihatdir, öğütdür. Her bakımdan bunların özünde hikmet ve ibret doludur.*” (2010: 286) şeklinde tanımlar.

3. Atasözleri kısa ve özlüdür, az sözle çok şey anlatır. Büyük Larousse’de atasözleri “*Halk içinden çıkan, bir öğüdü, sağduyusal gerçekliği ya da deneyime dayalı bir gözlemi dile getiren ve halkın ortak kullanımına giren, kısa, özlü söz.*” tanımıyla karşımıza çıkar (1990: 949). Püsküllüoğlu atasözlerinin öğüt vericiliği yanında kısa ve öz olmasına vurgu yapar (1995: 7). Mieder atasözlerinin bilgelik, doğruluk, ahkakî ve geleneksel görüşleri içeren kısa cümleler olduğundan bahsederken (2004: 3) Permecei bellenmesi kolay ve unutulması zor, kısa ve düşündürücü sözler (1943:3) olduğuna vurgu yapar. Küçük ise kendi tanımında atasözlerinin farklı varyantlarını dile getirir (2010: 143).

4. Atasözleri kimin tarafından söylendiği belli olmayan anonim sözlerdir. Oy, “*Atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki tecrübe ve müşahedelerine dayalı düşüncelerini öğüt ve hüküm şeklinde nakleden anonim mahiyette kısa ve özlü söz*” (1991: 44) tanımını yapar. Albayrak, atalarımızın uzun deneme ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ve yargı şeklinde nakletmesinin atasözlerini doğurduğuna vurgu yaparken (2004: 42) Karataş, onun kim tarafından söylendiği belli olmayıp zamanla ilk söyleyeni unutulmuş ve halkın ortak malı olmuşluğundan bahseder (2004: 56). Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nde atasözü kavramı,

“Atalarımızın uzun gözlem ve tecrübelerine sonunda vardıkları hükümleri hikmetli düşünce, öğüt ve örneklemeler yolu ile veren; birçoğu mecazi anlam taşıyan; yüzyılların oluşturduğu biçimle kalıplaşmış bulunan; daha çok sözlü gelenek içinde nesilden nesile geçerek yaşayan; anonim nitelikteki özlü söz” (1977: 214)

açıklamasıyla karşımıza çıkar. Sağlam, atasözlerinin kuşaktan kuşağa ulaşan anonim nitelikteki yol gösterici sözler olduğunu ifade ederken (2004: 27-28) Elçin, kendi tanımında ilk söyleyeninin belli olmamasına ve hikmetli sözler olmasına dikkat çeker (1992: 344).

Kazak Türkçesinde atasözleri “maqal-matel” olarak adlandırılmaktadır. Kazak Türkçesinde atasözlerinin tanımını şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1. Maqal-matel (atasözleri), yüzyıllar boyunca yaşamakta olan, halkın geçmişi ile geleceğini bağlayan dil unsurudur. Qaydar bunu

“Maqal- mäteller, halkın eski yaşamını ve bugün ki kimliğini geleceğiyle devam ettiren “altın güçtür;” bunlar- manevi ve kültürel gelenekleri devam ettirmenin, insanlar bilincinde, toplum belleğinde, dilinde, gönlinde kaydedilmemiş en önemli güvencesidir. Bunun gibi hazine varlığından ayrılan etnik topluluklar, kendisinin geçmiş hayatından koparılmıştır anlamına gelmektedir. Böyle bir topluluğun geleceği de yoktur” (2004: 7)

şeklinde tanımlar.

Gabdullin *“Maqal- mäteller... sadece bir yüzyılın ürünü değil. Bunların ilk örnekleri unutulmuştur. Eski dönemlerde ortaya çıkıp, oluşum ve gelişim süreçleriyle birlikte yüzyıllar boyunca yaşamaktadır.”* (1974: 78) şeklinde açıklarken Mansurov:

“Maqal-mätel, Kazak halkının yüzyıllar boyunca nesilden nesile seçilerek miras olarak yaşamını sürdüregelen değerli hazinelerinden biridir. Maqal- mätel öylesine söylenen söz değil, kısa olsa da öz, manası oldukça derin, toplumdaki bütün alana ortak evrensel bir olgudur. Maqal-mätel vasıtasıyla halk kültürü ve kimliğini, yaşam tarzı ve etik dersini, tek kelimeyle, insan hayatının geçmişi ve bugününi tanıp bilmeye yönelik şeyleri öğrenebilirler. Böylece maqal- mätel, halk belleğinde uzun yıllardır kaydedile gelen hem dilin her alanında uzun zamanlar boyunca yaşayacak olan dil unsurudur.” (2014: 8)

şeklinde uzun uzun izah eder.

2. Maqal-matel, halk hikmetinin hazinesidir. Babalar Sözi’nde:

“Halk hikmeti ve ulusun maddi manevi zengin tecrübesi neticesinde binlerce maqal-mätel ortaya çıkmıştır. Onların çoğu eski dönemlerde müteşebbis, hatip ve tecrübeli söz ustalarının ağzından çıkıp yavaş yavaş bütün halka ortak vasiyet, örnek verici söz olarak değerlendirilmiştir. Bunlar da maqal-mätel olarak adlandırılmıştır” (2010: 9)

tanımıyla atasözlerinin halkın zengin tecrübesi sonucunda ortaya çıkmışlığına değinilirken Nurbayeva, *“Maqal- mätelder, halk hikmetinin hazinesidir. Bunlar yüzyıllar boyunca oluşup, daima halkla birlikte yaşamaktadır. Bu yüzden de halk bunu hafızasında kaydederek, günlük hayatında, birbiriyle ilişkilerinde kullanmaktadır.”* (2012: 81) şeklinde açıklamıştır. Qaydar maqal-mäteli halk hikmetinin kaynağı ve düşünürler, hatipler ve dehaların sözünün mayası olduğunu vurgular (2004: 32). Dina, *“Kazak dilindeki mecazi manalı maqal- mätellerin çokluğu bu dilde konuşan ulusun bilişsel seviyesinin derinliğini göstermektedir. Yani, maqal- mäteller halk bilişindeki kavramlarla doğrudan ilişkilidir ve ulusun anlayışını tanıtan bir dil göstergesidir”* (2002:25) şeklinde kendi tanımı yapar.

3. Maqal-matel, kısa ve özlü sözdür. Az kelimelerle çok şey anlatılır. Kazak Türkçesi Açıklama Sözlüğünde amakal-metel, *“Maqal, emsal ve ibret olarak söylenen, kısa ve özlü, öğüt verici sözdür”* (2008: 577) şeklinde tanımlanır.

0.2. Atasözlerinin Adlandırılması

Tarih sahnesinde yer alan her toplumun kendi yaşam tarzına ve anlayışına göre oluşturduğu atasözleri vardır. Türk toplumunda da sözlü kültür ürünü olan ve hayatı doğru yaşamak için oluşturulmuş olan atasözlerine önem verilmiştir. Binlerce senelik tarih boyunca sözlü gelenek yolu ile kuşaktan kuşağa ulaşan Türk boylarının atasözlerinde günümüzde önemli benzerlikler olduğu görülmektedir. Yanı sıra çok farklı coğrafyaları kendilerine vatan edinmiş Türkler’in atasözleri tabii olarak birtakım farklılıklara da uğramıştır. Türk dilinin konuşulduğu farklı dönemlerde, bölgelerde ve yörelerde “atasözü” terimi ile karşılaşan tarih boyunca farklı adlandırmalar yapılmıştır. Bu bilgilerden hareketle atasözlerinin Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi ve diğer Türk lehçelerindeki adlandırmaları dikkat çekicidir.

0.2.1. Türkiye Türkçesinde Adlandırmalar

Tarihi süreç takip edildiğinde atasözü karşılığında kullanılan “sab/sav” kelimesi, Kutadgu Bilig’de, İslamiyet’in etkisiyle yerini Arapça kökenli “mesel” terimine bırakmıştır (Oy, 1999: 3-4). Divanu Lügati’t-Türk’te de “sâw” yani “atasözü” kelimesinin Arapça karşılığı “mesel” olarak verilmiştir (Ercilasun, 2014: 410). Devellioğlu, meseli “*Örnek, benzer, nümûne, dokunaklı mânâlı söz, terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâyeye*” (2004: 625) şeklinde açıklarken Brockelmann, “*Aslında istikakına göre, habesçe mesl, messâle; Ârâmîce maslâ ve İbrânice mâsâl gibi, mukayese ve karşılaştırma ifâde eder; tâbirler mûtad olarak bu şekli aldıkları için, bu kelime de sonra umûmî olarak atalar-sözü ve darb-ı mesel mânasını almıştır*” (1979: 120) şeklinde açıklamıştır. “Mesel” kelimesinin çoğulu “emsâl”dir. Atasözü karşılığında kullanılan “mesel” terimi ilerleyen zaman diliminde Türkiye Türkçesinde, özellikle Tanzimat dönemi eserlerinde, “*ضرب مثل /darb-ı mesel*” ve çoğulu için “*ضروب امثال /durûb-ı emsâl*” olarak kullanılmıştır (Oy, 1999: 3-4). Darb-ı mesel, aslında “*Mesel getirmek, duruma uyan yaygın bir söz ya da atasözü söylemek*” anlamını taşımasına rağmen, atasözü karşılığında kullanılmıştır (Aksoy, 1988: 14). Kamûs-i Türkî’de darb-ı mesele “*... mesel gibi irâd olunan meshûr söz, atalar sözü. Çogulu durub-ı emsal: darb-ı meseller, atalar sözleri*” (1977: 853) şeklinde tanım yapılmıştır. Tanzimat edebiyatı temsilcilerinden biri Şinasi de “*Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*” adlı atasözü derlemesini yazmıştır. Şinasi eserinde durûb-ı emsâlî şöyle açıklamıştı: “*Durub-i emsal ki hikmet tül avamdır, lisanından sadır olduğu milletin mahiyet-i efkârına delalet eder*” (2004: 226). Yukarıda değindiğimiz gibi Cumhuriyet dönemine kadar atasözleri farklı adlandırmalara uğramıştır. Söz gelimi, saw/sav, mesel, darb-ı mesel gibi isimlendirmeler karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyet döneminden sonra bu terimlerin kullanımı tamamen bırakılmış ve yerine atasözü veya atasözleri terimleri kullanılmaya başlamıştır.

0.2.2. Kazak Türkçesinde Adlandırmalar

Türkiye Türkçesindeki “atasözü” kavramı Kazak Türkçesinde “maqal-mâtel” terimi ile karşılanmaktadır. Bu terim “maqal” ve “mâtel” adlı iki ayrı sözcükten oluşmaktadır. “Kavl/ قول ” kökünden gelen “مقال /maqâl” sözü “*söz, lakırdı, söyleme, söyleyiş*” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2008: 573). “Mesel/ مثل ” sözü ise

“*misal, numune olarak irat olunan söz, kıssa, destan, ahlaki hikâye, ibare*” gibi anlamlar ifade etmektedir (Kestelli, 2004: 303). “Maqal” ve “mâtel” kelimeleri birbirinden az çok farklı iki ayrı atasözü çeşidini ifade etmektedir. Birbirine benzeyen bu iki kavramın tanımına değinmekte fayda vardır.

Kazak Ädebiyetinin Tarihi’nda “*Maqallar, derli topluluğıyla, biçimiyle ve yaşamın çeşitli olgulara net bir şekilde ifade etmesiyle temayüz eden, derin düşünce sonucuyla kurulan özgü sözlerdir.*” (2007: 52) olarak tanımlanırken Kazak Edebiyatı Ansiklopedisi’nde “*Özlu bir düşünceyi bildiren, gerçek anlamının yanı sıra mecaz anlamı da bulunabilen kısa, öğüt verici söz* (2005: 356) şeklinde tanımlanmıştır. Gabdullin ise “*Sözlü edebiyatın diğer türlerine göre: maqal’ın kendine özgü özellikleri ve farklılıkları vardır. Öncelikle edebiyat açısından ele alındığında, maqal uzun bir şiir (tolgaw) ve davranış ile verilen mantıksal bir düşünce sonucu olarak nitelendirilir*” (1974: 78) şeklinde maqalın özelliklerinden bahseder. Isqaqov maqalı halkın örnek alabileceği hikmetli söz olduğuna vurgu yapar (1982: 102). Keñesbayev’in tanımı “*İbret, örnek ve akıl vermek maksadıyla söylenen etkili ve hikmetli halk sözü*” biçimindedir” (1961: 122) biçiminde, Gabdullin’in tanımı, “*Maqal, derin düşüncelerden sonra ortaya konulan mantıklı fikrî neticedir*” (1974: 79) şeklindedir. Orazakın, tanımı “*Maqal dediğimiz, hayatın değişimlerini içeren ve onları ifade eden, bir veya iki bölümden oluşan, ilk bölümünde şart veya genel düşünce, son kısmında ise neticeyi bildiren özet halindeki fikir yer alan, yapısı sağlam, epey kısa ve ahenkli halk nasihatidir*” (2005: 4) şeklinde verirken Januzakov makallar insanlara ibret vermek için söylenen hikmetli söz olduğunu ortaya koyar (1999: 449). Qaratayev’in “*Hayattaki olayları özetleyip tipleştiren; bir veya iki mısradan oluşan; ilk mısrasında şart veya umumi anlayış, ikinci mısrasında sonuç çıkarılıp hülasa bir hüküm ortaya konan, oldukça kısa, derin anlamlı halk şiiri türü*” (1975: 402) biçimindeki tanımında şiirselliğe dikkat çekerken Qoñıratbayev “*Maqal, mantıki ve bedii düşüncenin kanatlanmış harika bir sonucu, tecrübeden doğan felsefi sözdür*” (2004: 181) tanımıyla felsefi yönünü ön plana çıkarır. Salqınbay atasözlerini halkın asırlık tecrübesi sonucunda ortaya çıkan ve ahenkli bir yapısı bulunan hikmetli söz (1998: 141) olduğundan bahseder.

Kazak atasözlerinin ikinci türü olan mâtel hakkında yapılmış tanımlamalara bakıldığında Keñesbayev “*Sanatlı, etkili veciz söz dizisi*” olarak tanımlarken (1961: 135) Kazak Ädebiyetinin Tarihi’nda “*Mäteller, yaşamı, olgularını ve olaylarını net bir şekilde ve derli toplu tasvir eden günlük kullanımlı sözlerdir*” (2017: 53) şeklinde

tanımlanmıştır. Kazak Edebiyatı Ansiklopedisi'nde ise mätel “*sözlü halk edebiyatının nasihat verici kısa sözlerden oluşan türü*” olarak tarif edilmiştir (2005: 366). Mätelin nihai bir fikir veren, sanatlı ve kısa veciz söz olduğuna vurgu yapan Isqaqov aynı zamanda onu halk şiirini bir türü olarak kabul eder (2011: 141). Adambayev, “*Mätel, hayattaki hususi olay ve görünüşleri tam olarak değerlendiren sanatlı söz dizisidir.*” (1989: 417) şeklinde açıklar. Januzakov mätelin mesaj içeren kısa nasihat söz olduğundan bahsederken (1999: 458) Qaratayev sonuç hükmü ve düşüncesi kesin belirtilmeyen sanatlı söz olarak ifade eder (1975: 554). Bu iki kavramın birbirleriyle benzerliklerinin bulunmasına rağmen bazı farklılıkları da ortaya çıkmıştır. Bunları Kasımova şöyle sıralar:

1. “*Maqal*” vermek istediği mesajı, çeşitli mukayeselerden ve mecazlardan da yararlanarak insanlara iletmektir. Dolayısıyla, bu tür atasözleri insanlara doğrudan ulaşmayı hedeflemektedir. “*ise vermek istediği nasihati, okuyucunun veya dinleyicinin kendi bilgisi ve aklıyla tamamlayabileceği biçimde yarım bırakmaktadır.*”
2. “*Maqal*”ın yapısında sebep ve sonuç birlikte bulunmaktadır, oysa “*mätel*” yalnızca sonucu vermekte, sebebi ise okuyanın veya dinleyenin yorumuna bırakmaktadır.
3. “*Maqal*”lar genellikle sıralı ve bağlı cümle yapısına sahiptir, “*mätel*”ler ise basit cümlelerden oluşmaktadır, hatta kimi zaman cümle yarım bırakılarak dinleyicinin bunları aklını ve yaşam deneyimini kullanarak tamamlaması beklenir (2005: 55-56).

Buradan da anlaşılacağı gibi maqal yapı bakımından bütün unsurları bulunan, vermek istediği mesajı bir hüküm şeklinde ortaya koyan eksiltisiz/tam bir cümledir. Mätel ise vermek isteyen nasihatı bir hüküm şeklinde belirtmeyen eksiltili cümledir. Günümüz Kazak Türkçesinde bu iki kavram birleşerek maqal-mätel olarak kullanılmaktadır. Bunun Türkiye Türkçesindeki karşılığı ise atasözleridir.

0.2.3. Diğer Türk Lehçelerinde Adlandırmalar

Türk Dünyasının ortak mirası sayılan atasözleri günümüzde çeşitli adlandırmalara uğramıştır. Yukarıda sözünü ettiğimiz terimin Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki adlandırmalarına, özellikleri ve farklılıklarına yer vermiştik. Diğer Türk lehçelerinde de atasözleri teriminin adlandırma açısından bazı

benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkmıştır. Söz gelimi, Kazak Türkçesindeki maqal – mätel sözcüğü Kırgız, Özbek, Uygur, Karakalpak, Tatar, Başkurt ve Nogay Türkçelerinde ses açısından az çok fark gösterir. Bu da ait olduğu grubun özelliklerine ve coğrafya yakınlığına dayandırılabilir. Bu durum Oğuz grubunu temsil eden Azerbaycan, Türkmen ve Türkiye Türkçelerinde için de geçerlidir. Diğer Türk lehçelerinde ise yazılış ve seslenişlerinde farklılıklar vardır.

Özbek Türkçesi: Marufov “*maqol*”u “*Hayat tecrübesi temelinde halk tarafından ortaya konan, esas olarak öğüt ve ders içerikli, küçük, derin anlamlı, hikmetli ibare, söz*” (1981: 451) şeklinde “*matal*”ı ise “*Kesin anlam ifade etmeyen mecazlı ibare, hikmetli söz*” (1981: 456) şeklinde açıklar. Mirzayev vd., “*maqol*” terimi Arapça “*qavlun*” (aitmoq, gapirmoq = demek, söylemek) (1987:14-15) anlamına gelen Arapça bir sözden alındığını belirtir. Aynı zamanda Özbek Türkçesinde “*matal*” kelimesi “*kıssa, mesel*” anlamında da kullanılmaktadır. Bu iki kelime, birbirinden az çok farklı iki ayrı atasözü çeşidini ifade etmektedir. “*Maqol*” tam bir hüküm, fikir ve sonuç ifade eder. “*Matal*”da ise tam bir hüküm, umumi bir sonuç yoktur; sadece anlamı ve fikri ihsas eden ipuçları vardır (Razzoqov vd., 1980: 108-109).

Kırgız Türkçesi: Kırgız Türkçesinde “*makal*” veya “*makal-lakap*” terimlerini Yudahin “*atalar sözü, mesel, vecize*” şeklinde açıklamıştır (1988: 549). Akmataliyev, makalın halk tarafından ortaya konulduğuna, kısa ve mecazlı söz olduğuna değinirken lakapın herhangi bir vakayı, hayata ait gerçeği; insan tavır ve davranışlarındaki bir hususiyeti ibret olarak ortaya koyan kısa cümleler olduğuna değinmiştir (2011: 209, 818). Birbirine benzeyen bu iki kavramın bazı farklılıkları da vardır. Makal, birçok hayat tecrübesinin bir toplamıdır, vakaların tekrarlanması ve ispatlanması neticesinde ortaya çıkar. Lakap ise yalnızca bir iş veya vaka neticesinde ortaya çıkar (Akmataliyev, 2004: 242).

Uygur Türkçesi: İslamlığın yayılmasından sonra, Uygur edebiyatında “*sav*” teriminin yerine “*söz*” anlamını taşıyan Arapça maqal ve “örnek göstererek ifade etmek” anlamını taşıyan temsil sözcükleri, bunların birikimi olan maqal-temsil biçimleri kullanılmaya başlamıştır (Polat, 1994: 142-143). Bu iki kavramın diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi birbirleriyle benzerliklerinin bulunmasına rağmen bazı farklılıkları da vardır. Bunu Hezbaqiyev vd. maqalın bir fikri, bir hükmü kesin ifade ile anlatılmasını ifade ederken tamsilin doğrudan değil, dolaylı bir şekilde anlatılmasını ifade etmiştir (2003: 3).

Karakalpak Türkçesi: Karakalpak Türkçesi'ndeki “*naqıl-maqal*” ikilemesini Kamalov tek tek “*naqıl, akıl, nasihat olarak söylenen söz.*” (1988: 262), “*maqal, hayat tecrübesinden alınıp halk ağzında şekillenmiş, talim ve terbiye bakımından öneme sahip kısa, hüküm verici, derin anlamlı sözler.*” (1988: 337) şeklinde tanımlar. Birbirine benzeyen naqıl ve maqalın yapısı ve içeriği bakımından farklılıklar göstermektedir. Naqıl bir fikir veya hüküm kesin şekilde, bitmiş bir cümle ile ortaya konur (Niyetullayev, 1995: 44). Maqal ise naqılın bitmemiş, hükmü kesin olmayan türüdür (Maqsetov, 1996: 156). Başka bir ifadeyle naqıllar hükmü kesin olan bitmiş cümleler, maqallar ise kesin hüküm belirtmeyen eksilteli cümlelerdir.

Tatar Türkçesi: Tatar Türkçesindeki “*mäkal*” terimini Adbullin vd., “*hayattaki türlü görünüşleri umumileştirerek ustaca söylenmiş tabir, özlü söz.*” (1979: 418) şeklinde açıklar. Ancak Tatarca'da otuzlu yıllardan itibaren “*äytem*” kelimesi kullanılmaya başlamıştır. Äytem, “*herhangi bir hayat görünüşünü hususi olarak mecazlı bir şekilde değerlendirirken kullanılan, bitmiş bir cümle teşkil etmemesiyle mäkal'dan ayrılan kalıcı söz öbeği*”dir (Adbullin vd., 1981: 677-678).

Başkurt Türkçesi: Başkurt Türkçesinde atasözü “*mäqäl*” kelimesi (Agişev, 1993: 850) ve bunun yanında Tatar Türkçesindeki gibi “*äytem*” kelimesi de kullanılmaktadır (Ažnağolov, 2011: 481). Uraşın, bunu “*mäqäl, hayat tecrübesinden çıkarılarak söylenen, derin manalı, nükteli söz.*” (2004: 269)., “*äytem, Başkurt halk biliminde hayatın belli görünüşünü hususi olarak mecazlı bir şekilde değerlendiren kalıcı söz öbeği.*” şeklinde tanımlar (2004: 503).

Nogay Türkçesi: Nogay Türkçesinde “*atasözü*” kelimesinin karşılığı olarak “*makal*” terimi kullanılmaktadır.

Türkmen Türkçesi: Türkmen sözlü geleneğinde atasözünü adlandırmak için “*nakıl*” veya “*atalar sözi*”, “*babalar sözi*” (dedeler sözi) terimleri Oğuz grubundaki adlandırmalara benzer şekilde kullanılmaktadır (Garrıyev vd., 1949: 21). Ataniyazov nakıl kavramını “*öğüt nasihate yöğrulan, yerinde söylenen, kısa ve ferasetli düşüncelerin adı olan nakıl'ın, “rivayet, hikaye, atalar sözü” gibi birkaç anlamı bulunan Arapça “nağ(i)l” kelimesinden türediği ve bazı Türk lehçelerine “nakıl” olarak girdiği*” (2004: 247) şeklinde yorumlar. Türkmen Sovyet Ansiklopedisi'nde atalar sözünün nakılın barındırdığı özelliklere çok yakın olduğunu belirtir (1974: 220). Atalar sözi ve nakıl birbirine çok benzemekle birlikte bazı farklılıkları da göstermektedir. Bunu Sis,

Türkmen atasözleri “Yapı ve kuruluş özellikleri bakımından Türkiye Türkçesindeki atasözlerinden farklı değildir. Anlam yönünden bütün insanlara hitap edecek bir tarzdadır. Türkmen atasözleri fikir bakımından değerlendirildiğinde; çalışmanın faydaları, tembellik ve çalışmamanın zararları, mertlik ve yiğitliğin saygınlığı, atın insan hayatındaki yeri ve önemi, vatan sevgisi, dostluğun önemi, yaramaz, rüşvetçi, kaskanç insanların yerilmesi, akıl ve edebî faydaları, tatlı dilli olmanın kazandırdıkları, lüzumsuz ve kötü konuşmanın sebep olduğu zararlar, kadının, eş kardeş, anne olarak toplumdaki yeri, komşuluk hakları, misafirperverlik vb konuların işlendiği, dolayısıyla, Türk atasözlerinde de görülen ortak temaların fazlalığı dikkati çekmektedir” (2005: 258).

şeklinde açıklar. Şamuradov nakıllar akıl verici fikir dolaylı yoldan gidilip bunun arkasında da mutlaka bir rivayet olduğunu vurgular (1961: 60).

Azerbaycan Türkçesi: Azerbaycan Türkçesindeki “atalar sözü” ve “məsəl” terimlerini Ahundov vb. “*Atalar sözü, ibretimiz içeriğe sahip kısa kelimeler, ifade*”, “məsəl” ise: “*Məsəl gibi söylenen məşhur söz, halk ifadəsi.*” (1997: 72, 439) şeklinde açıklanmıştır. Birbirine benzeyen bu iki kavramın arasında bazı farklılıklar da vardır. “Atalar sözü” bir fikri, bir hükmü tam, bitmiş ve umumileşmiş biçimde ifade eder. Başka bir deyişle “atalar sözü”nün ifade ettiği fikir veya hüküm izaha ihtiyaç bırakmayacak derecede kesin ve açıktır. “Məsəl”de ise bu kesinlik ve tamlık yoktur.

Kumuk Türkçesi: Kumuk Türkçesinde “*atasözü*” kelimesinin karşılığı olarak “atalar sözü” ve “aytıw” terimleri kullanılmaktadır (Bammatova, 1960: 728). Kumuk Türkçesi Sözlüğü’nde “*atasözü*” teriminin anlamı olarak “atalar sözü”de “aytıw” da verilmiştir (Pekacar, 2011: 45, 55).

Karaçay-Malkar Türkçesi: Karaçay-Malkar Türkçesinde atasözünü karşılayan nart sözler, basit kuruluşlu ama derin anlamlı sözlerdir. Karaçay-Malkar Türkleri, Nart destanlarında geçen Nart kahramanlarını kendi ataları saydıklarından, atasözlerine de “nart söz” adını vermişlerdir. Dolayısıyla nart sözleri, Karaçay-Malkar Türklerinin eski hayat tarzını, eski kültürünü, sosyal ve ekonomik yapısını yansıtır. (Adiloğlu, 2003: 141-142).

Altay Türkçesi: Altay Türkçesi’nde kep sös (belli bir şekli, formu olan söz) veya ukaa sös (duyulan, duyulma yoluyla öğrenilen söz) olarak adlandırılan atasözleri en çok dört mısra şeklinde ve manzumdur. Ukaa sösler, kep söslerden farklı olarak öğretici yönü ağır basan sözlerdir. Altay-Türk atasözlerinde ahenk assonans, alliterasyon ve kafiye ile sağlanmaktadır.

Hakas Türkçesi: Türkiye Türkçesindeki “atasözü” kavramı Hakas Türkçesinde “*söspek*” terimiyle karşılanmaktadır. “Söspek” kelimesi pek ve sağlam olan söz anlamına gelmektedir.

Tuva Türkçesi: Tuva Türkçesinde atasözlerinin karşılığı olan “üleger domak” ve “üleger sös” terimleri Tuvinsko – Russkiy Solovar’da “ülegerTuvalarda atasözlerine “üleger domak” ve “üleger sös” denmektedir. Tuvinsko-Russkiy Solovar’da “üleger sös”ün Rusça karşılığı olarak “atasözü”, “atalar sözü” ve “darb-ı mesel” anlamlarına gelen poslovitsa; “üleger domak” içinse, “atalar sözü” anlamına gelen pogovorka yazılmıştır (1968: 446). Aynı sözlükte “üleger” kelimesine ise “*örnek, numune, model, timsal, misal, tip, şablon, form*”; “domak” kelimesine ise “*konusma, dil, söz*” anlamları verilmiştir (1968: 170, 446). “Üleger” kelimesi, bir önceki paragraftan da anlaşılabacağı üzere Altay, Teleüt, Teleñit ve Sor lehçelerinde “ülger” biçiminde yer almış, sonuna eklenen “sös” ya da “söz” kelimesiyle birlikte “atasözü” anlamını yüklenmiştir. Ölmez, bu kelimenin, Moğolcada “üliger” biçiminde yer aldığını belirtir (2007: 287).

Çuvaş Türkçesi: Çuvaşçada “atasözü” kelimesinin karşılığında, “vattisem sımahı” (yaşlıların sözü) ve “attesen sımahı” (ataların sözü) kelimeleri kullanılmaktadır.

Gagavuz Türkçesi: Gagavuz Türklerinde atasözlerine “*söyleyiş*” denmektedir.

Yakut Türkçesi: Yakut Türkçesindeki “ös xohoon” kavramının “atasözü” anlamının dışında “misal, vecize” gibi anlamları da bulunmaktadır. Buradaki “Ös” sözcüğü “öz, temel, esas” anlamlarını karşılarken “xohoon” sözcüğü “*münasip tabir, seci, aliterasyon, güzel beyan, sözün esas mânâsı, halk arasında dolaşan ve muayyen kalıba dökülmüş kısa söz, nükteli ve dokunaklı söz*” gibi anlamları ihtiva etmektedir (Kirişçiöglü, 2013: 13).

Burada da görüldüğü gibi bu terimin zaman içerisinde sosyal, siyasi, tarihi vb. sebeplerden dolayı farklı isimlendirmeleri meydana gelmiştir. Buna rağmen ortak değerlerimizden olan atasözleri bütün Türk lehçelerinde yapı ve anlam açısından benzerliklerini korumuşlardır.

0.3. Atasözlerinin Ortaya Çıkışı

Türk kültüründeki derin izlerin somut göstergesi olan atasözleri Türk dilinin büyüklüğünü ve zenginliğini göstermektedir. Bunun kanıtı olarak da yukarıda verdiğimiz bilgileri söyleyebiliriz. Bu bilgilerden Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi ve diğer Türk lehçeleri kaynaklarının ortak olduğu anlaşılmaktadır. Atalarımızdan bizlere miras kalan bu ortak sözlerin elbette bir ortaya çıkış noktası vardır. Ortaya çıkışı çok eski dönemlere dayanan atasözleri insanların kötü ve iyiyi ayırt edebilmesi için günlük hayatında kullanılabilecek kısa ve öz bir ifadeyle sonraki nesillere aktararak onlara yol göstermek, öğüt vermek amacıyla doğmuştur.

Atasözlerinin kim tarafından ne zaman söylendiği belli değildir. Sadece dilden dile, nesilden nesile aktararak varlığını sürdürülmüştür. Toplumun kültür ve medeniyeti geliştikçe atasözlerinin sayısı da artmıştır. Bununla birlikte atasözlerinin ilk şekilleri de farklılaşmıştır. Çünkü insanlar yaşadığı dönemlerin ihtiyaçlarına, zevkine göre biçimlendirmişlerdir. Bu yüzden de atasözleri sürekli değişime uğrayarak ilk söyleyenin malı olmaktan çıkarak topluma mal olmuş, toplum tarafından benimsenmiş ve yüzyılların düşünce ve mantık isteminden geçerek günümüze ulaşmıştır.

Atasözlerinin ilk örnekleri ilk yazılı metinlere kadar ilerlemektedir. Bunları eski yazılı kaynaklarımızda bulmak mümkündür. Bu kaynaklarımız ise Orhun Yazıtları, Divanu Lügati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık ve diğer eserlerden oluşmaktadır. Bunlar Türk Dünyası için büyük önem taşımaktadırlar.

Orhun Yazıtları, atasözlerinin bulunduğu en eski kaynaktır. Atasözü karşılığında kullanılan en eski Türkçe kelime Göktürk Abidelerinden Kül Tigin yazıtında yer alan ve atasözü karşılığında kullanılan “söz, haber, mesaj, nutuk, şöhet, şey” anlamlarına gelen ve “sa-“ fiilinden türeyen “sab” kelimesidir. Bu kelime daha sonra Göktürkçede “öğüt”, Turfan metinlerinde ise açıkça “atalar sözü” anlamlarına gelen “sav” şeklinde kullanılmıştır (Tekin, 1986: 623).

Bugüne kadar yapılan araştırmaların sonucunda Göktürk alfabesiyle yazılan kaynaklarda yirmi civarında atasözü tespit edilmiştir (Şen, 2015: 196). Bunların içinde Orhun Yazıtları'nda bulunan atasözlerinin ilk örnekleri şunlardır: “*Yuyka erkli tupulgalı uçuz ermiş, yinçge erklig üzgeli uçuz. Yuykla kalın bolsar, tupulguluk alp ermiş. Yinçge yogun bolsar, üzgülik alp ermiş*” (Yufka olanın delinmesi kolay imiş, ince olanı kırmak kolay. Yufka kalın olsa delinmesi zor imiş, ince yoğun olsa, kırmak

zor imiş). Tonyukuk Yazıtı'ndaki atasözü ise şöyledir: “*Toruk bukalı, semiz bukalı ırakda büngser, semiz buka, toruk buka teyin bilmez ermiş*” (Zayıf boğa ve semiz boğa arkada tekme atsa; semiz boğa, zayıf boğa olduğu bilinmezmiş) (Oy, 1972: 118). Kül Tigin ve Bilge Kagan abidesi'nde yer alan atasözü ise şöyledir: “*Açsar tosak ümezsen Bir todsar açsık ümezsen.*” (Aç olduğun zaman tokluk (nedir) bilmezsin, bir defa doyunca (da) açlık (nedir) bilmezsin) (Gönen, 2006:13). “*Ağaç yaş iken eğilir.*” anlamında bir atasözü Orhun Abidelerinde yer almaktadır (Küçük, 2010: 144).

Yenisey Yazıtları: Acaroglu, Yenisey Abidelerinden beş atasözü metnini verir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: “*Basın ne ile tehlikeye düşer? Dilin ile*”, “*Kara budun sinlikten göç etmiş, kara suya katlanmak güçmüş*” (1992: 47).

Divanu Lügati't-Türk: “Sav” kelimesi Kâşgarlı Mahmud'un Divânü Lügati't-Türk'ünde de geçmektedir (Atalay, 1939: 8). Yazar eserinde yeri geldikçe atasözlerinden faydalanmış ve bazı sözcükleri örneklemek için çeşitli atasözleri kullanmıştır. Kâşgarlı Mahmud, Türk atasözü örnekleri için kullandığı “sav” terimini “*söz, haber, salık, mektup, risale, atalar sözü, darbimesel, kıssa, hikâye, tarihsel şeyler*” anlamlarıyla açıklamıştır (Atalay, 1999: 498).

Ansiklopedik bir lugat olarak Divanu Lügati't-Türk atasözleri bakımından oldukça zengindir. Kaşgarlı Mahmut'un “*Şu savda da gelmiştir*” diye zikrettiği sözler çok sayıda karşımıza çıkmaktadır (Şen, 2015: 196). Türk toplumunun hayatında atasözlerinin büyük bir rol ve öneme sahip olduğunu Kaşgarlı Mahmut'un kitabının ilk sayfalarındaki şu sözlerinde görürüz. “*Ben bu kitabı hikmet, seci', atalar sözü, şiir, recez, nesir gibi şeylerle süsleyerek hece harfleri sırasınca tertip ettim*” (Atalay, 2006: 5). Divanu Lügati't Türk'te geçen atasözlerinin çoğu Türk lehçelerinde hâlâ yaşamaktadır. Söz gelimi “*Yalñuk oğlu munsuz bolmas*” (Kişi oğlu dertsiz olmaz), “*Agız yese köz uyadur*” (Ağız yese göz utanır) gibi atasözleri günümüz Türk lehçelerinin çoğunda görülmektedir. Aynı biçimde veya bazı atasözlerinin bir kısmı bazı ses özelliklerindeki değişmiş biçimde zamanımıza ulaşmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: “*Aç ne yimes, tok ne times*” (Aç ne yemez, tok ne demez!), “*Agilda oglak togsa, arikda oti öner*” (Ağılda oğlak doğsa, ovada otu biter), “*Agız yise, göz uyadhur*” (Ağız yer, yüz utanır), “*Alın arslan tutar, küçin sıçgan tutmas*” (Al ile arslan tutulur, güç ile sıçan tutulmaz), “*Alplar birle uruşma, begler birle turuşma*” (Maldımen alıspa, küştimen kürespe), “*Arslan karısa sıçgan ötin ködhezür*” (Arslan kocayınca sıçan deliği gözetir), “*Arslan kükrese at adhakı tuşalır*” (Arslan kükrese atın ayağı kösteklenir) (Göztaş, 2009: 9-13).

Kutadgu Bilig, atasözlerinin geçtiği en eski kaynaklardan biridir. Eserde Arapçanın tesiri ile “atasözü” kelimesi “mesel” olarak verilmiştir. Yazar, sözlü edebiyatın ürünü olan atasözleri büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Kutadgu Bilig’de geçen atasözlerinden bazıları şunlardır: “*İdi kiçki söz ol meselde kelir Ata ornı atı ogulka kalır*” (Arat, 2007: 27) (Çok eski bir ata-sözü vardır: babanın yeri ve adı oğula gelir) (Arat, 1998: 19). “*Ukuş körki til ol bu til körki söz, Kişi körki yüz ol bu yüz körki köz*” (Arat, 2007: 42) (Akıl süsü dil, dilin süsü sözdür; insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür) (Arat, 1998: 31).

Atebetü’l-Hakâyık: Tasavvufî bir eser olan “Atebetü’l-Hakâyık” Edib Ahmed Yüekneki tarafından yazılmıştır. Hakaniye lehçesiyle yazılan eser 12. yüzyıla aittir. Atebetü’l-Hakâyık söz varlığı bakımından oldukça zengin deyim, atasözü ve özdeyişe sahiptir. Eserde 76 deyim, 7 atasözü, 14 özdeyiş tespit edilmiştir. Konuyla ilgili eserde geçen atasözlerinden bazıları şunlardır: “*Asel kayda erse bile arısı, arı zehri tatgu aseldin oza*” (Bal nerede ise arısı oradadır, baldan önce arının zehri tadılır), “*Bu til başiktursa bütmez büter ok başı*” (Ok yarası kapanır fakat dilin açtığı yara kapanmaz), “*Ming er dostung erse öküş körmegil; bir er duşman erse anı azlama*” (Bin kişi dost olsa çok görme; bir kişi düşman olsa azımsama), “*İşi edgü bolsa er edgü bolur*” (İnsanın arkadaşı iyi olursa kendisi de iyi olur) (Demir, 2013: 40-48).

Dede Korkut Hikâyeleri: Atasözlerinin geçmişten günümüze aktarılmasını sağlayan eserlerden biri de Dede Korkut Hikâyeleri’dir. Dede Korkut metinlerinde yer alan atasözlerinden bazıları şunlardır: “*Kuru kuru çaylara su akıttım / Kara elbiseli dervislere adak verdim / Yanıma doğru baktığımda komsuma iyi baktım / Umanına bekleyenine yemek yedirdim / ...*” (Ergin 1999: 101). “*Baş esen olsa börk bulunmaz mı olur?*” (Tıraş vd. 2016: 142), (*Baş sağ oldukça börk eksik olmaz*) (Albayrak, 2009: 228). “*Ecel va’de ermeyince kimse ölmez*”, (Ecelsiz baş gora girmez), “*Er malına kıymayınca adı çıkmaz*” (Tıraş, 2016: 142), (Mal gerek mansıp kazana) (Albayrak, 2009: 695).

Kitab-ı Atalar: Mevlâna Şemsettin adlı bir tıp bilgini tarafından yazılan Teshil adlı kitabın sonuna eklenmiştir. Fatih Millet Kitaplığı’nda 3443 numara ile kayıtlıdır. Oy, kitap hakkında

“*Ön Söz’de ‘Bu kitab pür pend ile hatmolundukta tamam, hicretün sekiz yüz seksen beşi olmuşdı vesselâm.’ cümlesi kitabın yazılış tarihini 1481 olarak vermektedir. Yazmada ‘atalar eydür’ girişiyle sıralanan ve sonradan okuyucu*

tarafından Latin rakamlarıyla sırası belirtilmiş bulunan 698 atasözü yer almaktadır”

değerlendirmesini yapar. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir: “*Atalar sözi Kuran’a girmez yanınca yilisür.*” (1972: 185).

Berlin’de bulunan atasözleri kitabı: Berlin Kraliyet Kütüphanesi’nde henüz tamamı bulunamayan Oguzname, “*Hazihü’i Risalet-i Min Kelimat-ı Oguzname el-Meshur bi- Atalar Sözi*” başlığını taşımaktadır. Kitabın dışına yapıştırılmış bir kâğıtta ise, “*Kitab-ı Oguzname, Türkî ve Tatarca darb-ı meseldir*” yazılıdır (Gönen, 2006: 27). Dokuz yüz civarında atasözleri içeren eserin 15. ve 16. yüzyıllarda oluşturulduğu tahmin edilmektedir. Oguznamedeki atasözlerinden birkaçı şöyledir:

“*Aç esiner, aşık gerinür./El eli yur, iki el yüzi yur*” (Gönen, 2006: 31).

“*Kalabada söyleyenün sözi yiter, Yollarda izlerde yalnız yürüyenün özi yiter*”.

“*Sanup sanup söyleyenler is bitirür, Saya saya söyleyenler yas yitirür*”.

“*Atalar sözünü tutmayan yabana atılır, Ahirette tamu ehline katılır*” (Oy, 1972: 169-170).

Berlin Turfan Yazmalarından bir tıp kitabı: Berlin Turfan Yazmaları arasında bulunan bu tıp kitabı VIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar kullanılan eski Uygur harfleriyle yazılmış bir el yazmasıdır. Bu yazı dönemi içinde Dîvânu Lûgati’t-Türk, Kutadgu Bilig gibi Türkçe turfan metinleri içinde önemli eserler yer almaktadır (Acaroglu, 1992: 48). Kitapta 14 tane atasözü yer almaktadır. Bunlardan beyit şeklinde olan bazıları aşağıdadır:

“*Beginsinmeyük beg boslar beltir sayu berge salur
Atakımsınmayuk atıg bulsar art sayu mayakayur*”,

(Bey olmayacak kimse bey olursa, her yol kavsagına sopa koyar,
Söhrete lâyıq olmayan kimse söhret bulursa her dağın sırtına isaret diker).

“*Yagmur yagsa kapung bolsun yabıngu kergek
Yavuz kisi yakın kelse abıngu kergek*”,

(Yagmur yağarsa kabın olsun, örtünmek gerek,
Kötü insan yakın gelirse, gizlenmek gerek) (Arat, 1991: 274-275).

Atasözleri Türk kültürünün teşekkülü ile ortaya çıkmış yazıya ilk VIII. yüzyılda geçmiştir. Yazılı örneklerine ilk Orhun Yazıtlarında rastlanan atasözleri günümüze dek tüm özelliklerini korumuştur. İster yazılı edebiyatın ister sözlü edebiyatın en değerli kaynaklarından sayılan atasözleri Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir.

0.4. Atasözlerinin Millet Hayatındaki İşlevi

Çok geniş ve çeşitli anlamlarda kullanılan atasözlerinin toplum hayatında, kişiler arasında ilişki kurulmasında önemli olduğu işlenir. Bununla birlikte atalarımızın geçmişten günümüze edindikleri bilgi ve deneyimlerinin en önemli aktarıcısı olan atasözleri geleneklerin ve kültür değerlerinin de yaşatılması için büyük bir işleve sahiptir. Öğüt vermek, örnek göstermek, anlatım gücünü arttırmak, fikirlerimize kuvvetli birer kanıt oluşturmak ve içinde olduğumuz durumu en güzel bir şekilde özetlemek istediğimiz zaman atasözlerinden yararlanırız. Bunlar milli kültürümüzün bir parçasıdır ve günlük hayatımızda sık kullanılmaktadır. Atasözleri, günlük yaşamımıza, duygularımıza ve düşüncelerimize biçim vermektedir.

Bütün atasözleri birer genel kural niteliğindedir. Bu özellikleri dolayısıyla genel geçerliği olan atasözleri belli bir toplumsal özelliği paylaşan kişiler tarafından yargı olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra hayatı doğru yaşamak adına söylenen bu sözler dile getirdiği bir düşüncede, bir iddianın ortaya atılmasında olumlu yön kazandıran son noktayı koyan bir delil gibi kabul edilmektedir. Genellikle insanı doğruya ve iyiye yönelten atasözleri, bizlerin daha doğru hareket etmemize neden olmaktadır.

Şüphesiz ki anlamlı ve öğretici sözler doğru karar vermenizi kolaylaştırır. Mesela, “*Her işte bir hayır vardır*” atasözü, olmuş bitmiş bir işi, değiştirmek elimizde olmadığına göre hayra yormak gerektiğini ve boşuna üzülmemenizi ve sıkıntı çekmemenizi sağlar. “*İyilik eden iyilik bulur*” atasözü ise, iyilik edersen iyilik, kötülük edersen de kötülük bulacağınızı, hayatta her şeyin bir karşılığı olduğunu ifade eder ve bizlere doğru yol gösterir. “*Ağaca dayanma kurur, adama dayanma ölür*” atasözü, hiçbir destek sürekli olmayacağını, hayatta başarılı olmak için başkalarının desteklemesine güvenmemden, yalnız kendi gücüne dayanarak gayret etmenizi anlatır.

Anlam derinliği ve konu çeşitliliği bakımından çok zengin olan atasözleri, yerinde kullanıldığında düşüncenin değerini artırır ve ileri sürülen görüşlerin doğruluğunu kanıtlamak için önemli bir destek oluşturur (Beğenmez, 2013: 44). Anlatımın gücünü arttırmak, dikkat çekmek, anlatıma ayrı bir güzellik katmak istediğimizde uygun bir atasözü bunların hepsini birden yapar. Boratav, günlük hayatta atasözlerinin önemine değinerek konuşmanın atasözleriyle süslemesini bilen adamın topluluk içinde ayrı bir önem taşıdığını vurgular (2003: 147). Atasözleri etkili

konuşma, anlamı pekiştirme, kavramı zenginleştirme ve fikrin gücünü artırma açısından büyük avantajlar sağlar.

Günümüzde atasözleri basın yayında da çok sık kullanılmaktadır. Söz gelimi, özlü ve kısa anlatıma ihtiyaç duyulan gazete ve dergilerde atasözlerinin kullanımı çok sık görülmektedir. Haber başlıklarında yer alan atasözleri haberi inandırıcılık açısından güçlendirmekte de önemlidir.

Atalarımızdan bize kalan gelenek ve kültür değerlerimizi yeni nesillere aktaran birer köprü durumundaki atasözleri, gelecekte daha bilinçli ve kültür mirasına sahip çıkan bireyler yetişmesi için önemli bir işleve sahiptir. Çobanoğlu, *“Bir bilgiyi saklayıp sonraki kuşaklara aktarmak için insan hafızasından başka araç gerecin olmadığı sözlü kültür ortamının ürünü olarak ortaya çıkan atasözleri, bilgiyi en kısa, en kesin ve en kolay biçimde hatırdaki kalabileceği şekilde aktarmak görevini de üstlenmiştir”* (2003: 163) şeklinde belirtir.

Günlük hayatımızın çeşitli alanlarında kullanılmakta olan atasözlerinin birçok önemli işlevleri vardır. Bunlar yaşamımıza doğru yol gösterir ve insanı iyiye ve doğruya yöneltir. Bu nedenle atasözleri hayatımızın önemli bir parçası olarak sayılmaktadır.

0.5. Sosyal Hayatın Atasözlerine Yansıması

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi atasözlerinde hayvanlardan sıkça söz edilir. Bunun bir nedeni hayat tarzının hayvancılıkla ilgili olması diğer nedeni ise insanların, yakından gözlemleyerek tanıdıkları hayvanların belirgin özelliklerini kendi özellikleriyle bağdaştırmalarıdır. Atalarımızın sosyal hayatındaki insan karakterine ait olumlu ve olumsuz niteliklerin hayvanlarla simgelenmesi gibi benzetmeler, insanların bu hayvanları çağlar boyunca gözlemlenmeleri ve gözlemlerini sonraki kuşaklara aktarmaları ile ortaya çıkmış olmalıdır. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi atasözlerinde, hayvanlarla ilgili benzetme, soyutlama ve karşılaştırmalar büyük oranda benzerlik taşımakla birlikte, farklılıklara da rastlamak mümkündür.

Atın asaleti konusunda Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi atasözlerinde benzerlikler vardır, ancak atın kişileştirme yoluyla insanla özdeşleştirilmesine Kazak Türkçesi atasözlerinde daha çok rastlanılır. Türkiye Türkçesinde *“At yiğidin yoldaşdır”* atasözü, at yiğidin yol arkadaşı ve her zaman yanından bulunan candan bir dostudur anlamına gelmektedir. Kazak Türkçesindeki *“At tuyağın tay basar”* (tay atın

izinden gider) atasözü ise, yaşı büyüklerin başlattığı bir işi gençlerin aynı düşünce ve idealle devam ettireceğini anlatmaktadır. “*At-erdiñ qanatı*” (At, erin kanatı) atasözünde yine atın yiğidin hayat yoldaşı olduğu ifade edilmektedir.

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi atasözlerinde eşek olumsuz bir simge olarak öne çıkmaktadır. Kabalık, cahillik, akılsızlık, densizlik ve kıskançlık gibi kötü anlamları taşımaktadır. Türkiye Türkçesindeki “*Eşeğe altın semer vurulsa, yine eşektir*” ve Kazak Türkçesindeki “*Esekke torqa japsañ da esek bolıp qaladı*” (Eşeğe ipek örtsen de esek kalır) atasözleri, insanlık değerinden yoksun kişi, kılık kıyafetle, ünvan ve makam ile değer kazanmayacağını belirtmektedir. Kazak Türkçesindeki “*At aylığın oylaydı, tüye jıldıgın oylaydı, esek eki ayağınıñ astın oylaydı.*” (At aylık düşünür, deve yıllık düşünür, eşek iki ayağının altını düşünür) atasözünde akılsız insanın sadece bugününü düşüneceğini anlatmaktadır.

Deve, Türkiye Türkçesindeki ve Kazak Türkçesindeki atasözlerinde gücün ve heybetin simgesidir. Gücü ve dayanıklılığı ile ön plana çıkan insanlar övülürken onların taşıdıkları nitelikler ile deveye ait özelliklerin bağdaştırıldığı görülmektedir. Devenin koca cüssesi ve heybeti onun kaba saba, saygısız ve açgözlü insanların simgesi haline gelmesine de yol açmıştır. Sadece gücüne güvenen ve doymak bilmeyen bu tip, atasözlerinde eleştirilmektedir. Deveyle ilgili diğer olumsuz yakıştırma, onun tembelliğidir. Her insanın çalışmak zorunda olduğu fikri savunulurken bu yakıştırmadan yararlanıldığı görülür (Gürsü, 2009: 383). Türkiye Türkçesinde “*Burç yiyecek deve boynunu uzatır*” ve Kazak Türkçesinde “*Tüye jantaq jegisi kelse moynın sozadı*” (Deve, deve dikenini yemek isterse boynunu uzatır) atasözleri kişi kendisine gerek olan şeyi elde etmek için yorgunluğa katlanması gerektiğini anlatır.

Öküz, Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde akılsızlık, kabalık gibi olumsuz anlamları içinde barındırmaktadır. Söz gelimi, Türkiye Türkçesinde akılsız insanları ifade eden “*Öküz tahta çıkarsa padişah olmaz ama saray ahır olur*” atasözü bunun bir örneğidir. Kazak Türkçesinde ise hakaret amaçlı olarak kullanılan atasözü de karşımıza çıkmaktadır: “*Tentek molda, telmirgen ögiz*” (Yaramaz molla, dik dik bakan öküzdür).

Koyun ile ilgili atasözlerinde koyun kişileştirilerek güçsüz, pısrık, uysal ve çekingen insanları simgelemektedir. Her söyleneni düşünmeden yapan, emir almayı alışkanlık haline getirmiş, güçten ve cesareten yoksun kişilerin sergilendiği atasözlerinde koyun benzetmesinden yararlanıldığı görülür. Söz gelimi, Türkiye

Türkçesinde “*Çobansız koyunu kurt kapar*” atasözü yöneticisi, koruyucusu olmayan kişiyi ve topluğu düşman ezeceğini anlatmaktadır. Kazak Türkçesinde de güçsüz insanın güçlü birisinden çekineceğini belirten “*Qasqırdañ oylağanı aramdıq, qoydañ oylağanı amandıq*” (Kurdun düşündüğü kötülük, koyunun düşündüğü esenlik) atasözü dikkat çeker.

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi atasözlerinde keçi, inatçılığı ve değersizliği simgelemektedir. Ancak Kazak Türkçesi atasözlerinden farklı olarak, keçinin akılsızlık ve mantıksızlık simgesi olarak kullanıldığı atasözleri de mevcuttur (age, 2009: 400). Türkiye Türkçesinde kötü yaradılışlı, kötü huylu kişinin, çevresine hep kötülük aşılacağını, bir toplulukta huzursuzluk çıkmasına sebep olacağını anlatan atasözü şu şekildedir: “*Bir uzuz keçi bir sürüye boklar*”. Kazak Türkçesindeki kıymetli olmayan insanla ilgili atasözünü görmekteyiz: “*Eşki egiz tuwıp qoydan aspas, it egiz tuwıp elden aspas*” (Keçi ikiz doğurup koyunu aşamaz, köpek ikiz doğurup halkı aşamaz).

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi atasözlerinde köpeğe sadıklığı dışında değersiz, akılsız ve velveleci gibi olumsuz sıfatlar yakıştırılmaktadır. “*İtke sen köñilsiz qatınıña senbe*” (İte güven, gönülsüz kadınına güvenme) atasözünde itin sadıklığı anlatılmıştır. İnsanı aşağılama anlamında kullanılan Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi atasözlerinin örnekleri şu şekildedir: “*Ak köpek, kara köpek, ikisi de köpektir*”, “*İttiñ moyına altın qarğı taqsa da, boq jewin qoymaydı*” (İtin boynuna altın tasma taksalar da, bok yemeyi bırakmaz).

İki Türk lehçesindeki atasözlerinde kedi, genellikle şaşkın, ne yapacağını bilmez ve nankör kişileri simgelemektedir. Söz gelimi, Türkiye Türkçesindeki “*Kedi götünü görmüş, yaram var demiş*” atasözü sıkıntısı olmayan densiz kişinin hiç yoktan kendine sıkıntı çıkaracağını bahsetmektedir. Kazak Türkçesindeki “*Mısıqtı erkeletseñ qoliñdi turnar*” (Kediyi şımartırsan elini tırmalar) atasözü iyilik bilmez insanlara iyi davranırsan tepene çıkacağını anlatmaktadır. Türkiye ve Kazak Türkçesinde kedi ilgili atasözleri çoğunlukla sıçanla birlikte görülmektedir.

Türkiye Türkçesindeki ve Kazak Türkçesindeki atasözlerinde kurt, kötülük, acımasızlık, zalimlik gibi olumsuz nitelikler yüklenmiş güçlü bir simgedir (Gürsu, 2009: 413). Aşağıdaki örneklerden her iki Türk lehçesinde de kurdun kötü insanın simgesi olarak ifade edildiğini görmekteyiz: “*Kurdun ağızı yese de kan, yemese de kan*”, “*Qasqır bar jerde maliña tınıştıq joq, qasıñ bar jerde janiña tınıştıq joq*”

(Kurdun olduğu yerde malına huzur yok, dűşmanınım olduğu yerde canına huzur yok). Kazak Türkçesinde bñri ile ilgili atasözlerinde bñrinin iyiliği, güçlölüğü ve birlikteliği simgelediği görölmektedir.

Atasözlerimizde genelde tilkinin kurnazlığından bahsedilir, aklı ve sinsiliği ele alınır. Söz gelimi, iki Türk lahçesindeki atasözlerinde de insanın kurnazlığı tilkiyle simgelenmiştir: “*Ayyar tilki art ayağından tutulur*”, “*Tülki minez adamdar, dostu dosqa jamandar*” (Tilki mizacındaki insanlar, dostu dosta kötüler).

Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde aslan gücün ve kuvvetin simgesi durumundadır. Kazak Türkçesindeki atasözlerinde ise aslanın güçlü, cesur ve mağrur insanları simgelediği görölmektedir (Gürsü, 2009: 416). İki Türk lehçesindeki atasözlerinde de güçlü insanları ifade eden örnekler şu şekildedir: “*Erkek arslan arslan da dişi arslan arslan değil mi?*”, “*Arıstandı arıstanday jigit alar*” (Aslanı aslan gibi yiğit yener).

Türkiye Türkçesinin ve Kazak Türkçesinin ayı ile ilgili atasözlerinde ayının özelliği sinsi ve güvenilmez kimseleri temsil etmesidir. Türkiye Türkçesindeki “*Ahlatın (armutun) iyisini aylar yer*” atasözünde değerli, güzel ve iyi şeylerin çoklukla onlara layık olmayan kimselerin eline geçeceği bahsedilmektedir. Kazak Türkçesindeki atasözü ise ayı güvenilmez insanı simgelemektedir: “*Ayuwmen joldas bolsañ, aybaltañ janıñda bolsın*” (Ayıyla dost olursan aybaltan yanında olsun).

İki Türk lehçesinde de domuz, pisliği, çirkinliği ve fırsat dűřkñnlüğünü çağrıştıran bir simgedir (Gürsü, 2009: 420). Türkiye Türkçesindeki “*Domuz hort hortunu büyüğünden öğrenir*” atasözünde kötü bir insanın başka kötü insanların yaptıklarını yapacağını bahsetmektedir. Kazak Türkçesindeki “*Şoşqa da şoşqanı jarmaydı*” (Domuz bile domuzu yaralamaz) atasözü ise birbirine yakın olan insanlar birbirini sevmese de zarar vermezler mesajı verir.

Zayıflığın, acizliğin, masumiyetin ve ürkekliğin simgesi olan tavşan ile ilgili atasözlerine iki Türk lehçesinde sıkça rastlanır: “*Avcı tavşana “Bir kürk veriyim” demiş; tavşan “Postumu soyma da senin kürkünden vazgeldim (vazgeçtim)” demiş*”, “*Qoyan, köleñkesinen qorqadı*” (Tavşan, gölgesinden korkar).

Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde, bir insanın sinsiliği vurgulanmak istendiğinde veya kötü niyetle saldırganlığı öne çıkarılmak istendiğinde çakal üzerinden yapılan benzetmeler kullanılır (Balaban vd., 2015: 305). Kazak Türkçesindeki atasözlerinde böylesi bir kullanıma rastlanmadı. Türkiye Türkçesindeki

“Arslanın adı çıkmış, çakallar baş keser” atasözünde bir konuda adı çıkmış kişilerden çok adı bilinmeyen kişilerin ön plana çıkması bahsedilir.

Türkiye Türkçesindeki ve Kazak Türkçesindeki atasözlerinde kartal gücün, heybetin, asaletin ve kudretin simgesidir. İki Türk lehçesindeki de güçlü insanları ifade eden örnekleri şu şekildedir: “Kurt kartaldan kurtulamaz”, “Ajaldı qarqa qıranmen oynaydı” (Eceli gelen karga kartalla oynar).

İki Türk Lehçesinde de kargaya çirkinlik ve pislik dışında, değersizlik, kötülük, hainlik ve nankörlük gibi olumsuz sıfatların yakıştırıldığı görülür (Gürsu, 2009: 428). Türkiye Türkçesindeki iyilik bilmeyen insanı ifade eden atasözü şu şekildedir: “Besle kargayı, oysun gözüni”. Kazak Türkçesinde ise güçsüz olursan düşman saldıracağını şu şekilde anlatmaktadır: “Tozğan qazdı toptanğan qarğa jeydi” (Tek kalan kazı, toplanan karga yer).

İki Türk lehçesinde de ördek ürkekliği ve şaşkın tavırlarıyla öne çıkmaktadır (Gürsu, 2009: 428). Şaşırın insanın kendisinden beklenmeyen, insanı hayrete düşürecek hareketler yapacağı şu örneklerde görülür: “Şaşkın ördek götün götün (arka arka) yüzer”. “Sasqan üyrek artımen süñgiydi” (Şaşkın ördek ardiyla suya dalar).

Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesinde kötü insanların yılanla özdeşleştirildiği atasözleri de mevcuttur. Türkiye Türkçesinde “Yılana yumuşak diye el sunma” atasözü insanın yumuşak huylu herkese aldanmamasından, tehlikeli bir durumla karşılaşabileceğinden bahsetmektedir. Kazak Türkçesindeki “Jılandı öltirgenniñ sawabı bar” (Yılanı öldürmeni sevabı var) atasözü kötülüğe engel olanın bir sevap olduğunu anlatmaktadır.

İki Türk lehçesinde de çalışkanlık, güç birliği anlatılırken söze güç katmak ve etkileyici söylemek maksadıyla karınca üzerinden teşbih yapılmıştır (Balaban vd., 2015: 308). Türkiye Türkçesindeki düşmanın ne kadar güçsüz olursa olsun dikkat et, uyanık ol diye uyarın atasözü şu şekildedir: “Düşmanın karınca ise de hor bakma”. Kazak Türkçesinde “Köp qumırsqa jabılsa, tüyeni de öltiredi” atasözü çok insan birleşerek güçlü birisine de saldıracağını bahsetmektedir.

İki Türk lehçesinde de akılsız insanın balıkla özdeşleştirildiği atasözleri vardır. Türkiye Türkçesindeki ve Kazak Türkçesindeki bir işte aksaklık başta olanlardan kaynaklanacağını anlatan atasözleri şu şekildedir: “Balık baştan kokar”, Balıq basınan şiriydi (Balık başından çürür.)

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı gibi insanların yaşayış tarzı, sosyal hayatı atasözlerine yansımaktadır. İnsan hayatının bir parçası olan hayvanların

da atasözlerinde yer alarak kişiselleştirme yoluyla insanla özdeşleştirilmesi bunlardan bir tanesidir. İnsan karakterine ait olumlu ve olumsuz niteliklerin hayvanlarla simgelenmesi gibi benzetmeler günlük hayatta kullandığımız atasözlerinde de geçmektedir. İnsanlar yakından gözlemleyerek tanıdıkları hayvanların belirgin özelliklerini kendi özellikleriyle bağdaştırarak kimilerinin tilki gibi kurnaz, kimilerinin ise koyun gibi uysal, keçi gibi inatçı olduğunu atasözleriyle tanımlamışlardır.

I. BÖLÜM

(ATASÖZLERİNDEKİ HAYVAN ADLARI)

I. ATASÖZLERİNDEKİ HAYVAN ADLARI

Tarih boyunca hayvanlar insan hayatında çok önemli bir yer tutmuştur ve bunların arasındaki ilişki insanlık tarihi kadar eskidir. Yaşanılan coğrafya ve sosyal yapı sebebiyle Türk milleti tarımdan çok avcılık ve hayvancılık ile uğraşarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Hayvan türlerinin bir kısmı insanlar tarafından evcilleştirilmiş ve onları gıda, ulaşım, giyim vb. amaçlarla kullanarak büyük bir ölçüde yararlanmıştır. Yabani hayvanlarının bir bölümü ise besin ve giyim maddesi ihtiyaçlarını karşılamak için avlanmıştır. Böylece insan yaşamında önemli bir yere sahip olan hayvanlar atasözlerinde de işlenen önemli bir konu haline gelmiştir. Bu bölümde günümüz Türkiye Türkçesi ile günümüz Kazak Türkçesi arasındaki hayvan adları ile ilgili atasözleri incelenmiştir. Her iki lehçedeki atasözlerin karşılıkları ele alınmış ve hayvan türleri ve bu türlere ait adların geçiş sıklığı gösterilmiştir.

Bu çalışma için Türkiye Türkçesinde 18838 atasözü içeren Nurettin Albayrak'ın "Türkiye Türkçesinde Atasözleri" kitabı ve Kazak Türkçesinde 21240 atasözü içeren toplam 100 ciltlik "Babalar Sözi" kitabının 65, 66, 68 ve 69.ciltleri kullanılmıştır. Bunlardan hayvan adı içeren Türkiye Türkçesinde 3575 tane atasözü, Kazak Türkçesinde 1679 tane atasözü tespit edilmiştir.

I.1. Evcil Hayvanlar

Evcil hayvanların hayatımızdaki önemi bir gerçektir, çünkü insanlar yiyecekleri, içecekleri ve giyiceklerini sağlamak için evcil hayvanlardan büyük bir ölçüde yararlanmaktadır. Bu nedenle doğanın bir parçası olan insanın yaşamında önemli bir yer tutan evcil hayvanlar atasözlerinde büyük bir yer almıştır. Aşağıda evcil hayvanları büyükbaş, küçükbaş ve kanatlılar olarak üçe ayrılmış ve bunların atasözlerindeki geçiş sıklığı incelenmiştir. Türkiye Türkçesinde hayvanlarla ilgili toplam 3575 tane atasözlerinin içerisinde 2426 tanesi evcil hayvanlarla ilgili atasözleri yer almaktadır. Kazak Türkçesinde ise hayvanlarla ilgili toplam 1679 tane atasözlerinin içinde 1291 tanesi evcil hayvanlarla ilgilidir.

I.1.1. Büyükbaş Hayvanlar ile İlgili Atasözleri

Büyükbaş hayvanlar, insanın en çok etinden, sütünden, derisinden, yününden vd. yararlandığı at, deve, sığır, eşek gibi hayvanların genel isimidir. Büyükbaş hayvanlar insanın hayatının önemli bir parçası sayılmaktadır. Bundan dolayı atasözlerinde diğer hayvan türlerine göre büyük bir ölçüde yer almaktadır. Aşağıda at, deve, sığır ve eşek isimleri ile ilgili atasözleri incelenmiştir. Ayrıca bunların türleri, Türk kültüründeki yeri, önemi ve atasözlerinde hangi amaçla kullanıldığı üzerinde durulmuştur. Türkiye Türkçesinde büyükbaş hayvanlarla ilgili 1316 tane atasözü, Kazak Türkçesinde ise 1013 tane atasözü bulunmaktadır.

I.1.1.1 At

Türkler'in eski çağlardan beri konargöçer hayatta binek ve yük hayvanı, aynı zamanda savaş aracı olarak kullandığı at, Türk kültür tarihinde büyük bir öneme sahiptir. W. Schmitt'e göre "*Orta Asya'da oturan ve çok eski zamanda avcılık hayatında hayvanları evcilleştirme hayatına geçen ilk kavim Türkler olmuştur*" (akt: Sertkaya, 1995: 26). Atın evcilleştirilmesi Türklere yaşam tarzı kazandırmıştır (Ay, 2018: 569). Tarih boyunca diğer Türk boylarında olduğu gibi Türkiye Türkleri ve Kazak Türklerinin göçte, savaşta, tarım ve hayvancılıkta en büyük yardımcısı at olmuştur. Türkler ata verdikleri değeri, tüm folklor ürünlerinde olduğu gibi atasözlerinde de ifade etmişlerdir. Ancak at, Türkiye Türkleri için sadece hızından ve gücünden yararlanılan bir hayvandır. Bu yüzden Türkiye Türkçesi atasözlerinde atın binek ve yük hayvanı olma yönündeki özellikleri dikkate alınmaktadır. Atla ilgili atasözlerinde karşılaştığımız söz varlığı Kazak Türkçesindeki orana çok kısıtlıdır.

Kazak Türkleri hayatında at, besi ve binek hayvanı olmak dışında Kazak Türklerinin görüşlerinde, gelenek göreneklerinde atın yeri önemlidir. Kıymetli misafirlere at binderme, damatın kız istemeye geldiğinde kapıya at bağlaması gibi gelenekler atın sadece Kazak halkının günlük yaşamında değil, sosyal hayatında da önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Kazak Türkçesi'nde atla ilgili olarak çok zengin bir söz varlığı bulunmaktadır, bu zenginlik atasözlerine de yansımıştır. Kazak Türkçesinde atın yaşına, cinsiyetine ve çeşitli özelliklerine göre yüze yakın isimlendirmeler vardır (<http://www.soyle.kz/article/view?id=20>).

Türkiye Türkçesinde toplam 1316 tane atasözünden 476'sı at ile ilgili iken Kazak Türkçesi atasözlerinde toplam 1013 tane atasözünden 420'si at kavramı ile ilgilidir. Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerine bakıldığında, at genel olarak yükseklığı, makamı, mevkiyi, yoldaşlığı, güç kuvveti ve sadakatlığı sembolize eder.

- Abdal **ata** binmiş, kendini bey oldum sanmış. (TTA, 84)
- Abraş **at** yüke dayanamaz. (TTA, 85)
- Acımış eşek, **attan** yürük olur. (TTA, 89)
- Acıyan eşek, **attan** ileri gider. (TTA, 89)
- Aç **at** oynamaz, aç it avlanmaz. (TTA, 89)
- Aç **at** yol, aç it av almaz. (TTA, 89)
- Aç **atın** başına boş torba asılmaz. (TTA, 90)
- Adamın ağzına bakarlar, **atına** ona göre nal çıkarlar. (TTA, 101)
- Ağanın gözü, **ata** tımandır. (TTA, 110)
- Ağaya **at**, insana ad yakışır. (TTA, 111)
- Ağır **at**, mırmır avrat insanın evini yıkar. (TTA, 112)
- Ağır yük, çevik **ata** engel olur. (TTA, 113)
- Ahırda **atı** olan, yaya da gezer. (TTA, 117)
- Akıl bir **attır**, dizgini arifin elinde gerek. (TTA, 121)
- Akrabaya **at** ver, dost ol; kız ver, düşman ol. (TTA, 128)
- Al **at**, hem kapar hem teper. (TTA, 131)
- Al **at**, huyunu değiştirmez. (TTA, 131)
- Arap **at**, kıl çulun içinde de belli olur. (TTA, 163)
- Arap **atının** yanında duran ya huyundan ya suyundan. (TTA, 164)
- Arazi eve yakın, **at** yere yakın, avrat ere yakın olmalı. (TTA, 165)
- Arık **ata**, kuyruğu yüküdür. (TTA, 166)
- Ariyet **ata** binen tez iner. (TTA, 168)

- Arkadan tay yetişmezse, **ata** baha olmaz. (TTA, 168)
- Arpa **atın** tüyüne, mısır **atın** etine, bakla **atın** bitine derman olur. (TTA, 171)
- Arpadır **atı** yeldiren, avrattır erkeği güldüren, (TTA, 172)
- Arslana ot atar, **ata** et. (TTA, 168)
- Aslan k kreyince/kükrerse, **atın** ayağı kösteklenir. (TTA, 176)
- **At** ağasına göre kişner. (TTA, 182)
- **At** ahırında tavuk beslenmez. (TTA, 182)
- **At** alan Üsküdar'ı geçti, at alamayan ukurunu kazdı. (TTA, 182)
- **At** alırsan arlıdan, kız alırsan carlıdan al. (TTA; 182)
- **At** alırsan kula al, avrat alırsan deli al. (TTA, 182)
- **At** alırsan taydan al, kız alırsan soydan al. (TTA, 182)
- **At** alırsan yazın, deve alırsan g z n, avrat alırsan gezin ha gezin. (TTA, 182)
- **At** alırsan yazın, deve alırsan g z n, kız alırsan sevin, dul alırsan gezin ha gezin. (TTA, 182)
- **At** alırsan  n ne bak, karı alırsan arkasına bak. (TTA, 182)
- **At** almadan ahırını yapma. (TTA, 182)
- **At** almaya cahil, kız almaya ehil gönder. (TTA, 182)
- **At** arabasıyla  k z arabası bir olmaz. (TTA, 182)
- **At** arıklıkta, yiğit gariplikte. (TTA, 182)
- **At** atı basar, yiğit yiğidi. (TTA, 182)
- **At** atı kazıkta/tavlada/tarlada/yemlikte geçer. (TTA, 182)
- **At atı**, yiğit yiğidi bastırır. (TTA, 182)
- **At atın**  n ne geçer, yiğit yiğidin  n ne geçmez. (TTA, 183)
- **At** aylansa kazıkla. (TTA, 183)
- **At** bacağı, avrat kucağı (doldurmalı). (TTA, 183)
- **At** belden, yiğit g n lden. (TTA, 183)

- **At** beslenirken, kızı istenirken değeri lenir. (TTA, 183)
- **At** binene, kürk giyene yakışır. (TTA, 183)
- **At** binenin, don giyenin. (TTA, 183)
- **At** binenin, ev oturanın. (TTA, 183)
- **At** binenin, kılıç kuşananın, köprü geçeni dir. (TTA, 183)
- **At** binenin, kılıç kuşananın. (TTA, 183)
- **At** binicisini bilir. (TTA, 183)
- **At** binış öğretir, don yürüyüş. (TTA, 183)
- **At** bokunda dene aranmaz. (TTA, 183)
- **At** boş torbay(l)a bir kez tutulur. (TTA, 183)
- **At** bulunur, eyer/me ydan bulunmaz; eyer/me ydan bulunur, **at** bulunmaz. (TTA, 183)
- **At** çakılı; tüfek sıkılı gerek. (TTA, 183)
- **At** çalı ndıktan sonra ahırın kapısını kapama. (TTA, 183)
- **At** çöke, yol büke. (TTA, 183)
- **At** düz ovada, ester/katır kayaklıkta makbuldür. (TTA, 184)
- **At** ele düşer, meydan ele düşmez. (TTA, 184)
- **At** elin, çul/torba emanet; bizim dahdahamız var. (TTA, 184)
- **At** elin, it elin; bize ne! (TTA, 184)
- **At** et ile, adam don ile. (TTA, 184)
- **At** evde oldukça öndil almaz. (TTA, 184)
- **At** gibi kişneme, arpa pahalı. (TTA, 184)
- **At** gibi yemeli, eşek gibi çalışmalı. (TTA, 184)
- **At** görür/görünce aksar, su görür/görünce susar. (TTA, 184)
- **At** gözünden çayır alınmaz. (TTA, 184)
- **At** huylandı ğı yerden sıracaya getirir. (TTA, 184)

- **At** ile avrada inan olmaz. (TTA, 184)
- **At** ile avradın yediğisayılmaz. (TTA, 184)
- **At** ile avrat yiğidin bahtına(dır). (TTA, 184)
- **At** ile eşek bir değil. (TTA, 184)
- **At** ile eşek yarışamaz. (TTA, 184)
- **At** ile kadın, yiğidin ikbaline. (TTA, 184)
- **At** ile konuşan, **at**; it ile konuşan, it olurmuş. (TTA, 184)
- **At** ile varılan yere, eşek ile de varılabilir. (TTA, 184)
- **At** ile yola çıkan/giden eşeğin vay haline! (TTA, 184)
- **At** kaçar/koşar, ikbal geçer. (TTA, 184)
- **At** kaçmaz, baht kaçar. (TTA, 185)
- **At** kaçmaz, et kaçar. (TTA, 185)
- **At** kaçtı, palan düştü. (TTA, 185)
- **At** kademi, it kademi, illa avrat kademi. (TTA, 185)
- **At** kalkışlı olma, it kalkışlı ol. (TTA, 185)
- **At** kazığı koparır, kendi götüne batırır. (TTA, 185)
- **At** kazığı koparsa, iki yere, dört götüne vurur. (TTA, 185)
- **At** kılından fırça olmaz, domuz kılından olur. (TTA, 185)
- **At** kısraftan kopar. (TTA, 185)
- **At** kişineşe, insan söyleşe söyleşe. (TTA, 185)
- **At** kişineyişinden belli olur. (TTA, 185)
- **At** kişnemeyince tay gelmez. (TTA, 185)
- **At** kocamakla tavla başı olmaz. (TTA, 185)
- **At** kocamayınca kadri bilinmez. (TTA, 185)
- **At** korktuğu yerden harın getirir. (TTA, 185)

- **At** koşar, heybe düşer. (TTA, 185)
- **At** koşmakla menzil alır. (TTA, 185)
- **At** kudumu, yurt kudumu, avrat kudumu. (TTA, 185)
- **At** kulunlamaz, baht kulunlar. (TTA, 185)
- **At** meydanında eşek anırmaz/zırlamaz. (TTA, 185)
- **At** murat, katır devlet, eşek kısmet, deve gurbet. (TTA, 185)
- **At** murattır. (TTA, 185)
- **At** nallanırken kurbağa ayağını uzatmaz. (TTA, 185)
- **At** öleceği zaman kişnermiş. (TTA, 186)
- **At** ölür, itlere bayram olur. (TTA, 186)
- **At** ölür, meydan/nalı kalır; yiğit ölür, şan/namı kalır. (TTA, 186)
- **At** ölür, semeri kalır; yiğit ölür, eseri kalır. (TTA, 186)
- **At** pazarında eşek anırmaz. (TTA, 186)
- **At** pazarında eşek izi aranmaz. (TTA, 186)
- **At** pazarında eşek izi mi ararsın? (TTA, 186)
- **At** sahibinden eşek esirgenmez. (TTA, 186)
- **At** sahibine/ağasına/binicisine göre eşer/kişner. (TTA, 186)
- **At** satan, sigara bırakan, avrat boşayan unutmazmış. (TTA, 186)
- **At** satıp eşek alınmaz. (TTA, 186)
- **At** seçirtir, yiğit övünür; kılıç keser, kol övünür. (TTA, 186)
- **At** sineğinin yeri, arın götüdür. (TTA, 186)
- **At** şahlanır, kılıç kıvılcımlanır. (TTA, 186)
- **At** teper, katır teper; ara yerde eşek ölür. (TTA, 186)
- **At** tepliğini **at** götürür. (TTA, 186)
- **At** tepişir, arada eşek ölür. (TTA, 186)
- **At** tepmesiz, it kapmasız olmaz. (TTA, 186)

- **At** tırnağı, tay öldürmez. (TTA, 186)
- **At** tırnaktan, insan kulaktan kapar. (TTA, 186)
- **At** torbası ile yatar, meteliğe kurşun atar, kuyruğunu dik tutar. (TTA, 186)
- **At** üstünde ekin biçilmez. (TTA, 186)
- **At** üstünde odun kırılmaz. (TTA, 186)
- **At** üstünde yol göstermesi (göstermek) kolaydır. (TTA, 187)
- **At** var meydan yok, meydan var at yok. (TTA, 187)
- **At** ver barış, kız ver barış. (TTA, 187)
- **At** vurdu dizime, şimdi geldim özüme. (TTA, 187)
- **At** yedi günde it yediği günde belli olur/semirir. (TTA, 187)
- **At** yedi günde it yediği günde unuttur. (TTA, 187)
- **At** yıkılır, adam ölür. (TTA, 187)
- **At** yiğidin yoldaşdır. (TTA, 187)
- **At** yürümekle yol alır, zengin/kibar vermekle ün alır. (TTA, 187)
- **At** yürür, it/eşek kaçır; menzile beraber varır. (TTA, 187)
- **At** yürür, it/eşek seğirtir, ikisi bir/aynı yere varır. (TTA, 187)
- **At**, at oluncaya kadar, sahibi mat olur. (TTA, 187)
- **At**, atlısını tanır. (TTA, 187)
- **At**, avrat yiğidin bahtıdır. (TTA, 187)
- **At**, avrat, it yiğidin bahtına. (TTA, 187)
- **At**, avrat, silah emanet verilmez. (TTA, 187)
- **At**, avrat, silah insan için birer murattır. (TTA, 187)
- **At**, bindiğine yatak döşek; eşek, bindiğine çapa kürek. (TTA, 187)
- **At**, eşegin artığını yemez. (TTA, 187)
- **At**, et yemez. (TTA, 187)

- **At**, sahibine eşinir. (TTA, 187)
- **At**, taydan yetişir. (TTA, 187)
- **At**, torba ile bozuşmaz. (TTA, 187)
- **At**, yiğidin altında aksamaz. (TTA, 187)
- **Ata** arpa, yiğide pilav. (TTA, 187)
- **Ata** bakma, dona bak; üstündeki/içindeki cana bak. (TTA, 187)
- **Ata** bindi kamçıyı ele aldı. (TTA, 187)
- **Ata** bindim diye sevinme, atın ayağı yerededir. (TTA, 187)
- **Ata** binen ayan olmaz, malını güden çoban olmaz. (TTA, 187)
- **Ata** binen, nalını mihini aramaz. (TTA, 188)
- **Ata** binen, nalını mihini arar. (TTA, 188)
- **Ata** binersen Allah'ı, **attan** inersen atı unutma. (TTA, 188)
- **Ata** binilmez, yeme binilir. (TTA, 188)
- **Ata** binince aman, inince saman ver. (TTA, 188)
- **Ata** binip de ad aramalı. (TTA, 188)
- **Ata** binmeden, ayaklarını sallama. (TTA, 188)
- **Ata** binmekle murat alınmaz. (TTA, 188)
- **Ata** da soy gerek, ite de. (TTA, 188)
- **Ata** dost gibi bakıp düşman gibi binmeli. (TTA, 188)
- **Ata** et, ite ot dökülmez/verilmez. (TTA, 188)
- **Ata** eyer gerek, eyere er gerek. (TTA, 188)
- **Ata** kamçı, eşeğe çılbrır. (TTA, 188)
- **Ata** kuyruk, yiğide byık gerek. (TTA, 189)
- **Ata** nal çakıldığını görmüş de kurbağa ayaklarını uzatmış. (TTA, 189)
- **Ata** ot, ite et. (TTA, 189)

- **Ata** versen at yemez, ite versen it yemez. (TTA, 189)
- **Atı ata**, eŒeđi eŒeđe koŒmalı. (TTA, 192)
- **Atı** atasıyla, kadını/katırını anasıyla. (TTA, 192)
- **Atı** atlı koŒturur, atlıya bahtı koŒturur. (TTA, 192)
- **Atı** ulundan bilmezler. (TTA, 192)
- **Atı** dövme, arpayı döv. (TTA, 192)
- **Atı** eŒekle bağla, ya nalını ya huyunu. (TTA, 192)
- **Atı** eŒkin, kılıcı keskin. (TTA, 192)
- **Atı** kazığa kavi bağlayıp da “Allahım esirge” demeli. (TTA, 192)
- **Atı** kuyruklu olanın sözü buyruklu olur. (TTA, 192)
- **Atı** palan saklar, ülkeyi bilen. (TTA, 192)
- **Atı** semirten, sahibinin gözüdür. (TTA, 192)
- **Atı** verdim, katır aldım; belayı satın aldım. (TTA, 192)
- **Atı** zapt eden gemdir. (TTA, 192)
- **Atı**, avradı yiğit olanla yolculuk edilmez. (TTA, 192)
- **Atım at** oluncaya kadar, kendim mat olurum. (TTA, 192)
- **Atım** tepmez, itim diŒlemez/kapmaz deme. (TTA, 192)
- **Atın** açlığı kullağından, itin açlığı kuyruğundan bilinir/anlaŒılır. (TTA, 192)
- **Atın** alağı rahvan, itin alağı tazı, insanın alağı pehlivan (olur). (TTA, 193)
- **Atın** ata tekmesi zor gelmez. (TTA, 193)
- **Atın** bahtsızını arabaya düŒer. (TTA, 193)
- **Atın** biçimine bakma, kaba isine bak. (TTA, 193)
- **Atın** ekiŒ baŒlısı, güzelin sümbül saçlısı. (TTA, 193)
- **Atın** ok kaanı yarıŒta belli olur. (TTA, 193)
- **Atın** değerı, aldığı yolla ölçülür. (TTA, 193)

- **Atın** dişine, kadının başına, ağanın aşına bakarlar. (TTA, 193)
- **Atın** dorusu, yiğidin delisi. (TTA, 193)
- **Atın** dorusunu al, kızın delisini. (TTA, 193)
- **Atın** erkeği, sözün dışısı yarar. (TTA, 193)
- **Atın** iyisi alayda, kabın iyisi kalayda belli olur. (TTA, 193)
- **Atın** iyisi doru, yiğidin iyisi deli olur. (TTA, 193)
- **Atın** iyisi rahman, insanın iyisi pehlivan olur. (TTA, 193)
- **Atın** iyisine doru derler, yiğidin iyisine deli derler. (TTA, 193)
- **Atın** iyisine genç, kadının iyisine ihtiyar alır. (TTA, 193)
- **Atın** kazancı eşek için. (TTA, 193)
- **Atın** kıymeti sahibinin yanında bilinir. (TTA, 193)
- **Atın** küçük başlısı, itin ince karınlısı, kadının uzun saçlısı. (TTA, 194)
- **Atın** nalçalısı, yemeğin salçalısı, avradın kalçalısı. (TTA, 194)
- **Atın** ölümü arpadan olsun. (TTA, 194)
- **Atın** ölümü itin bayramıdır. (TTA, 194)
- **Atın** ölüsü, beygirin dirisi. (TTA, 194)
- **Atın** önüne et, itin önüne ot konmaz. (TTA, 194)
- **Atın** silkintisi, katıra yük olur. (TTA, 194)
- **Atın** tepmezi, itin kapmazı olmaz. (TTA, 194)
- **Atın** ürkeği ile adamın korkağı yiğittir yaşar. (TTA, 194)
- **Atın** ürkeği, yiğidin korkağı. (TTA, 194)
- **Atın** varken yol(u) tanı, ağan/itin varken el(i) tanı. (TTA, 194)
- **Atın** yaşına bakmayacaksın, boğazına/arpasına bakacaksın. (TTA, 194)
- **Atın** yerine eşek bağlama/bağlanmaz. (TTA, 194)
- **Atın** yorgunluğunu yem, yiğidin yorgunluğunu dem alır. (TTA, 194)

- **Atın** yürügenini al, yüğrük çıkarsa talihin. (TTA, 194)
- **Atın** yürüğüne (yörüğüne) baha olmaz. (TTA, 194)
- **Atın** yürük (yörük) ise bin de kaç. (TTA, 194)
- **Atın** yürüyüşüne, yiğidin yiyişine bak. (TTA, 194)
- **Atına** bakan, ardına bakmaz. (TTA, 194)
- **Atına** güvenmeyen, cirit oynamaz. (TTA, 194)
- **Atına** sahip olabilen, karısına sahip olur. (TTA, 194)
- **Atını** boz **atın** yanına bağlama; ya huyunu alır ya tüyünü. (TTA, 194)
- **Atını** dost gibi sakla, düşman gibi bin. (TTA, 195)
- **Atını** esirge, inişte in; kendini esirge, yokuşta bin. (TTA, 195)
- **Atını** iyi bağla, Allah'ına şükret. (TTA, 195)
- **Atını** kamçı ile vurma, arpa ile vur. (TTA, 195)
- **Atını** veren, yaya gidermiş. (TTA, 195)
- **Atını** yedene yaya demezler, malını güdene çoban demezler. (TTA, 195)
- **Atının** nalını, mihini hesap eden, at alamamış. (TTA, 195)
- **Atla** avrat emanet verilmez. (TTA, 195)
- **Atla** avrat yiğidin bahtıdır. (TTA, 195)
- **Atla** avratta uğur vardır. (TTA, 195)
- **Atla** eşeği ayıran semerdir. (TTA,195)
- **Atla** itin dostluğu olmaz. (TTA, 195)
- **Atla** yola giden eşeğin vay haline. (TTA, 195)
- **Atlı** atını bağlayınca, yayalar da yetişir. (TTA, 195)
- **Atlı** ile yaya bir değildir. (TTA, 195)
- **Atlı** ile yayanın yoldaşlığı olmaz. (TTA, 195)
- **Atlı** konak sığmış, itli konak sığmamış. (TTA, 195)

• Atlının **atını** aldım, itlinin itini; avradını s..tiğim yayaya ne yaptım? (TTA, 195)

• **Atlıya** saat olmaz. (TTA, 195)

• **Atlıya** yol dayanmaz. (TTA, 196)

• **Atlıyı** indirir, babayı bindirir. (TTA, 196)

• **Atta** duran var, durmayan var. (TTA, 196)

• **Atta** hırs, yiğitte nefis olmadıktan sonra kes kellesini at. (TTA, 196)

• **Atta** karın, yiğitte burun. (TTA, 196)

• **Atta** kulun, yiğitte burun. (TTA, 196)

• **Atta** kuyruk, yiğitte bıyık. (TTA, 196)

• **Atta**, yurтта, avratta uğur var(dır). (TTA, 196)

• **Attan at** olur, itten it. (TTA, 196)

• **Attan** düşen ölmemiş, eşekten düşen ölmüş. (TTA, 196)

• **Attan** düşen örttü döşek, eşekten düşen kazma kürek. (TTA, 196)

• **Attan** düşene tımar, deveden düşene mezar (gerekir/gerektir). (TTA, 196)

• **Attan** düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek. (TTA, 196)

• **Attan** inen **atını** unutmamalı. (TTA, 196)

• **Attan** inen, eşeğe biner. (TTA, 196)

• **Attan** iner eşeğe binersin, onu da bulamaz yayan gidersin. (TTA, 196)

• **Attan** kalanı öküze dökerler. (TTA, 197)

• **Attan** vefa gelir, avrattan vefa gelmez. (TTA, 197)

• **Attan**, deveden düşene tımar gerekir; eşekten düşene kazma (kürek) gerekir. (TTA, 196)

• Avradı güzel, **atı** yorga ile yoldaş olma. (TTA, 199)

• Avrat **attır**, gemini boş tutma. (TTA, 200)

• Avrat, **at**, bağ sahibini hep genç ister. (TTA, 200)

- Avratla **atı** emanet verme. (TTA, 201)
- Ayranı yok içmeye, **atla** gider sıçmaya. (TTA, 208)
- Bağ barsız, **at** tımarsız olmaz. (TTA, 217)
- Bahşış **atın** dişine bakılmaz. (TTA, 219)
- Bahşış **atın** dizgini kopuk sayılmaz. (TTA, 220)
- Bedava eşek, **attan** yürük olur. (TTA, 233)
- Bekar gözü ile kız, yaya gözü ile **at** alma. (TTA, 234)
- Beleş atın dişine/yaşına bakılmaz. (TTA, 235)
- Berk kaçan **atın**, boku seyrek düşer. (TTA, 239)
- Beyden bir **at** istedim, verdi bindim gittim; vermedi döndüm gittim. (TTA, 242)
- Beylik **atın** dişine bakılmaz. (TTA, 243)
- Bilinmedik **atın** arkasına binme. (TTA, 246)
- Bilmediğin **atın** arkasına geçme. (TTA, 246)
- Bin **atın** varsa bin dinlen, bir **atın** varsa in dinlen. (TTA, 247)
- Bin **atın** varsa inişte in, bir **atın** varsa yokuşta bin. (TTA, 247)
- Bir kez sürçen **atın** başı kesilmez. (TTA, 259)
- Bir mih, bir nal kurtarır; bir **at** kurtarır; bir at, bir yiğit/er/komutan kurtarır; bir yiğit/er/komutan, bir memleket/vatan kurtarır. (TTA, 261)
- Boz **ata**, avrada, oğlana kulluk edenin yüzü ağarmaz. (TTA, 274)
- Boz **atın** yanında duran ya tüyüne çeker ya huyuna. (TTA, 274)
- Böğürtlen büyümüş, bağ oldum sanmış, Kürt **ata** binmiş ağa oldum sanmış. (TTA, 274)
- Böğürtlen dallanmış, bağ oldum sanmış, Türk **ata** binmiş ağa/bey oldum sanmış. (TTA, 274)
- Canı acıyan/yanan eşek, **atı** geçer. (TTA, 287)
- Canı acıyan/yanan eşek, **attan** yürük olur. (TTA, 287)

- Canı yanan eşek, **attan** hızlı kaçar. (TTA, 287)
- Çalışan **at**, püsküllü gezer. (TTA, 294)
- Çapkın **at**, boğazını kendi çıkarır. (TTA, 296)
- Çarşaf bezden, **at** yağızdan olur. (TTA, 297)
- Çayırdaki **attan**, zemheride kurttan, çelmikte türkten sakın. (TTA, 299)
- Çıplak **atı** sedirin başköşesinde bağlarlar. (TTA, 301)
- Çıplak **atın** eyeri olmaz. (TTA, 301)
- Çok arpa, **atı** çatlatır. (TTA, 310)
- Çok beslenen eşekler, **atlarla** tepişir. (TTA, 310)
- Çok kaşan **atın** menzili olmaz. (TTA, 310)
- Dağda **atı** olan, evde yorulmaz. (TTA, 310)
- Deh demeden yürürse **at**, gir oyna çık oyna; gelince yüze gülerse avrat, gir oyna çık oyna. (TTA, 330)
- Delinin **atı** eşeği olmaz. (TTA, 334)
- Devletten inen kişi, **attan** eşeğe binmiş gibidir. (TTA, 351)
- Dokunmadan yürüyen **at**, dinden imamdan çıkarmayan evrat (virç), bir de iyi oldu mu avrat, ne murattır ne murat. (TTA, 361)
- Dokuz **at** bir kazığa bağlanmaz. (TTA, 362)
- Düğün armasıyla **at** beslenmez. (TTA, 373)
- Düşün deli gönül düşün, **at** mı alınır kışın, onun da parası peşin. (TTA, 383)
- Efendinin nazarı **ata** tıvardır. (TTA, 386)
- Eğerti **ata** binen, tez iner. (TTA, 387)
- Eğerti **atın** paldımı/kuskunu yokuşta kırılır. (TTA, 386)
- El **atına** ya bayram günü ya düğün günü binilir. (TTA, 396)
- Emanet **ata** binen kırıştır, sahibinin gücünü kurutur. (TTA, 415)
- Emanet **ata** binen tez iner. (TTA, 415)

- Er altında **at**, gayret altında er olur. (TTA, 418)
- Er kara gerek, **at** doru gerek. (TTA, 420)
- Erkeğin korkağı, **atın** ürkeği makbuldür. (TTA, 423)
- Erkek **at**, adamın kocasıdır. (TTA, 424)
- Erkek **ata** binen, sözden mahrum kalır. (TTA, 424)
- Erkeksiz kadın, gemsiz **at** olmaz. (TTA, 425)
- Erken kalkan avrat, rahvan yürüyen **at**, işini bilen evlat ne murattır ne murat. (TTA, 426)
- Erken kalkmayan avrat, söz dinlemeyen evlat, mahmuzla giden **at** kapında varsa kaldır **at**. (TTA, 426)
- Ersiz avrat, dizginsiz **at** gibidir. (TTA, 427)
- Ersiz avrat, eyersiz **at**. (TTA, 427)
- Ersiz avrat, yularsız **at**. (TTA, 427)
- Ersiz avrat, yuvasız **at**. (TTA, 427)
- Eşeğe dövsen **at** olur mu? (TTA, 432)
- Eşeğe, **at** bulununcaya kadar binerler. (TTA, 430)
- Eşeği tavlaya bağlamakla **at** olmaz. (TTA, 432)
- Eşeği tavlaya çekmişler, **at** oldum sanmış; şalgamı yemeğe koymuşlar, et oldum sanmış. (TTA, 432)
- Eşeğin boynuzu olsa, **atın** gözünü çıkarır. (TTA, 433)
- Eşeğin canı yanınca, **attan** yürük olur. (TTA, 433)
- Eşeğin işlediği **at** içindir. (TTA, 433)
- Eşeğin yorulursa kervana kat, **atın** yorulursa torba tak, katırın yorulursa durma sat. (TTA, 434)
- Eşek gibi bağırma, **at** ol. (TTA, 436)
- Eşek gibi kazan, **at** gibi ye. (TTA, 436)

- Eşek, **at** yerine çekilmez. (TTA, 435)
- Eşek, **atın** ne yoldaşı; yoksul, bayın (beyin) ne kardaşı (kardeşi). (TTA, 435)
- Eşek, dövme ile **at** olmaz. (TTA, 436)
- Eşkin **at** kendine üzengi vurdurmaz. (TTA, 438)
- Eşkin **at** yemini artırır. (TTA, 438)
- Evde **atı** olan, dağda yorulmaz. (TTA, 443)
- Eyer göt besler, katlak **at** besler. (TTA, 449)
- Eyersiz **ata**, yük olmaz. (TTA, 449)
- Faka takmaya ekini yok, **at** değirmeninde nöbet sorar. (TTA, 450)
- Gelen **atın** başına vurulmaz. (TTA, 467)
- Gelin **ata** binmiş, gör kime inmiş. (TTA, 467)
- Gelin **ata** binmiş, gör kimin kapısında. (TTA, 467)
- Gelin **ata** binmiş, gör nereye inmiş. (TTA, 467)
- Gelin **ata** binmiş, ya nasip; kim bilir kime münasip. (TTA, 467)
- Gelin ile ölünün **atı** yüğrük olur. (TTA, 468)
- Gem almayan **atın** ölümü yakındır. (TTA, 470)
- Gemsiz **ata** dizgin olmaz. (TTA, 470)
- Genç ağaya/beye, kır/dinç **ata** hizmet etmek güçtür. (TTA, 471)
- Güçlünün **atı** eşkin, kılıcı keskin olur. (TTA, 486)
- Halk/el **atına** binmişsen yaya gibisin. (TTA, 498)
- Her adamın altında **at** oynamaz. (TTA, 512)
- Her **at** bir kamçı ile sürülmez/kovulmaz. (TTA, 513)
- Her **atın** bir kuyruk çalımı olur. (TTA, 513)
- Her **atın** nalı bir olmaz. (TTA, 513)
- Hızlı giden **atın** boku seyrek düşer. (TTA, 532)

- Huyunu bilmediğin **atın** ardına geçme. (TTA, 537)
- Irmak ortasında/geçilirken **at** değiştirilmez. (TTA, 537)
- İğreti **ata** binen, tez iner. (TTA, 542)
- İki **at**/beygir bir kazığa bağlanmaz. (TTA, 543)
- İnersin gönül inersin, **attan** eşeğe binersin. (TTA, 553)
- İnsan **attan** düşmekle addan düşmez. (TTA, 553)
- İnsan ayaktan, **at** tırnaktan kapar. (TTA, 553)
- İnsan göre göre, **at**/hayvan süre süre öğrenir/alışır. (TTA, 554)
- İnsanın söz anlamazı, **atın** gem almazı. (TTA, 560)
- İt çakırı ata değer, at çakırı ite değmez. (TTA, 568)
- İyi **at**, kendine çubuk çaldırmaz/vurdurmaz. (TTA, 575)
- Karının kötüsü geceyi, **atın** kötüsü yolu uzatır. (TTA, 603)
- Kaşağı al, ahıra gir; yağır **at** bellidir. (TTA, 607)
- Kısrak tekmesi, **atı** incitmez. (TTA, 634)
- Kız evladı yerine düşerse bir eyerli **at**, yerine düşmezse bir uyuz it. (TTA, 637)
- Kız ver hasım ol, **at** ver hısım ol. (TTA, 638)
- Kızı **ata** bindirmişler “Ya nasip!” demiş. (TTA, 639)
- Kızlar gelin olmayı masal sanır; **atı** binince koşar sanır. (TTA, 640)
- Koca kır **at**, yarım kır **at**. (TTA, 649)
- Koşan **at** mahmuzlanmaz. (TTA, 658)
- Köpeğe gem takarsan, kendini **at** sanır. (TTA, 661)
- Köpeğe gem vurma, kendini **at** sanır. (TTA, 661)
- Kör **atın**, kör alıcısı/nalbandı olur. (TTA, 665)
- Kötü karı, kötü komşu, kötü **at**; birini boşa, birini boşla, birini sat. (TTA, 671)

- Köyünde bulamaz güdük eşiği, askerde beğenmez kır **atı** başçavuş. (TTA, 674)
- Kuru torba ile **at** tutulmaz. (TTA, 683)
- Meydan bulunur, **at** bulunmaz. (TTA, 706)
- Misafire “Kalk, git!” demezler, **atının** yemini keserler. (TTA, 709)
- Ne yal vakti itten sakın, ne yem vakti **attan**. (TTA, 722)
- Oğlan doğur, **at** gibi yat; kız doğur, it gibi yat. (TTA, 729)
- Ormanda **atı** yok, borandan havfı yok. (TTA, 737)
- Ortak **atın** beli kırık/sakat olur. (TTA, 737)
- Osmanlı’yı **at** yıkır, türkü inat. (TTA, 738)
- Sefil **atın** tepmesi şiddetli olur. (TTA, 778)
- Sekiz **ata**, dokuz imrahor. (TTA, 778)
- Sen dede, ben dede, bu **atı** kim tımar ede? (TTA, 780)
- Sen zort, ben zort; **ata** kim vere ot? (TTA, 782)
- Sen zot, ben hot, kim verecek bu **ata** ot? (TTA, 782)
- Sen zot, ben zot; **ata** kim vere (verecek) ot? (TTA, 782)
- Sınanmamış **atın** arkasına geçme? (TTA, 787)
- Sınanmamış **atın** dalına geçilmez. (TTA, 788)
- Su görür susar, **at** görür aksar. (TTA, 801)
- Susamış **at**, suyun bulanık olduğuna bakmaz. (TTA, 803)
- Suyu görür, susar; **atı** görür, aksar. (TTA, 804)
- Tay **at** oluncaya kadar, issi fevt olur. (TTA, 824)
- Tay **at** oluncaya kadar, sahibi mat olur. (TTA, 824)
- Tay besleyen, **ata** biner. (TTA, 824)
- Tay büyüüp **at** olana kadar, sahibi mat olur. (TTA, 824)
- Tay iken oynamadık **at** mı olur? (TTA, 824)

- Tay iken oynamayan **at** olamaz. (TTA, 824)
- Tek **atın** menzili olmaz. (TTA, 826)
- Tek **atlı** tekin olmaz. (TTA, 826)
- Tepişen **at**, eşek olur. (TTA, 829)
- Tok **at**, özüne kamçı vurdurmaz. (TTA, 835)
- Türk **ata** binince kendini bey oldum sanır. (TTA, 839)
- Uslu **atın** tekmesi pektir. (TTA, 846)
- Uyansız **ata** binme. (TTA, 848)
- Üzengiye ayak koyunca giden **at**, eve gelince yüze gülen avrat. (TTA, 852)
- Üzengiye basan, **ata** da biner. (TTA, 852)
- Yabancı **attan** binici çabuk iner. (TTA, 863)
- Yağmurda düşmanın koyunu satılsın, dostun **atı**. (TTA, 866)
- Yağmurda düşmanın koyunu, dostun **atı** satılsın. (TTA, 866)
- Yal vakti itten, yem vakti **attan** sakınmalı. (TTA, 869)
- Yalnız **atın** tozu çıkmaz. (TTA, 870)
- Yalnızlıktan doğru sözüm mat oldu, kartlığında aygır başım **at** oldu. (TTA, 870)
- Yavaş **atın** nalbandı çok olur. (TTA, 878)
- Yavaş/yumuşak huylu **atın** tekmesi/çiftesi pek/yavuz olur. (TTA, 878)
- Yavuz **at** ayıbını kendi örter. (TTA, 879)
- Yavuz **at** yemini, yavuz it ününü artırır. (TTA, 879)
- Yavuz **at**, meydanda belli olur. (TTA, 879)
- Yavuz **at**, sahibini yabanda bırakmaz. (TTA, 879)
- Yavuz **at**/baş, ıssını domuz güttürür. (TTA, 879)
- Yaya gözü ile **at**, bekar gözü ile avrat/kız alınmaz. (TTA, 879)
- Yaya gözüyle **at** almak, bekar gözüyle avrat almak hatadır. (TTA, 880)

- Yayanın **atı** çarık, gücü azık. (TTA, 880)
- Yaz yağmuru, **atın** yelesini keser. (TTA, 881)
- Ye baklayı, **at** taklayı. (TTA, 883)
- Yeğin **atı** çulundan bilmezler. (TTA, 885)
- Yek **at**, yek mızrak. (TTA, 885)
- Yem vakti **attan**, yal vakti itten sakın. (TTA, 885)
- Yiğidin altında **at** aksamaz. (TTA, 894)
- Yiğit altında **at** aksamaz. (TTA, 896)
- Yiğit **at** yemini artırır, kötü **at** kamçısını. (TTA, 896)
- Yiğit yiğide **at** başışlar. (TTA, 897)
- Yokuşun başında **ata** arpa kar etmez. (TTA, 901)
- Yokuşun dibinde **ata** arpa verilmez. (TTA, 901)
- Yolcunun **atı** tavlalmaz. (TTA, 902)
- Yörük **atın** dizginine dokunma. (TTA, 904)
- Yularsız **ata** binilmez. (TTA, 904)
- Yumuşak huyla **atın** çiftesi pek olur. (TTA, 905)
- Yürekli **at**, yemini artırır. (TTA, 907)
- Yürük **at**, kamçı değerdirmez. (TTA, 907)
- Yürük **at**, yemini kendi artırır. (TTA, 907)
- Yürük **ata** kamçı olmaz. (TTA, 907)
- Yürük **ata** paha olmaz/biçilmez. (TTA, 907)
- Zayıf **ata** kargalar da biner. (TTA, 907)
- Zebun **atta** hüner çok amma, yürümeye takat yok. (TTA, 907)
- “*At attınki, toy-tondınki.*” (BS, C.66, 201)

(At atlını, kürk kürklününki)

- “Arık **attuñ** babın tapsañ, tulpar,
Küykentaydıñ küyin tapsañ, sunqar.” (BS, C.65, 344)

(Zayıf atın kıvamını bulsan, tulpar,
Kerkenezin durumuna baksan, şahin.)

- “Jarağan **at** köziñe qaraydı.” (BS, C.65, 344)

(Güçlü at gözüne bakar.)

- “**At** sawırğa şıdamas,
Er bawırğa şıdamas.” (BS, C.65, 344)

(At sağrıya dayanmaz,
Er kardeşe dayanmaz.)

- “**Atıñ** barda jer tanı, jelip jürip,
Asıñ barda el tanı, berip jürip.” (BS, C.69, 56)

(Atın varken yeri tanı, tırıs giderek,
Yemeğin varken el tanı, vererek.)

- “**At** satsañ ulıñmen aqıldas.” (BS, C.65, 344)

(At satarken oğlunla danış.)

- “**At** iyesi aldına miner.” (BS, C.65, 344)

(At sahibi önüne biner.)

- “**At**-erdiñ qanatı.” (BS, C.69, 47)

(At, erin kanatı.)

- “*At şappaydı, bap şabadı,*
Bap şappaydı, baq şabadı.” (BS, C.65, 344)
(At koşmuyor, bakım koşuyor,
Bakım koşmuyor, şans koşuyor.)
- “*Attıñ sıırı iyesine mälim.*” (BS, C.65, 344)
(Atın sıırı sahibine belli.)
- “*Atına sengen murttay uşadı,*
Qudayına sengen qustay uşadı.” (BS, C.65, 344)
(Atına güvenen çok yorulur,
Hüdasına güvenen kuş gibi uçar.)
- “*At qadirin bilmeseñ, jayawlıq berer sazañdı.*” (BS, C.65, 345)
(At değerini bilmezsen, yayalık verir cezanı.)
- “*Atı joqtıñ awıldasqa aqısı ketpeydi.*” (BS, C.65, 345)
(Atı olmayanın hakkısını şehirdaş yemez.)
- “*At aynalıp qazığın tabadı,*
Su aynalıp jazığın tabadı.” (BS, C.68, 49)
(At dolanıp kazığını bulur,
Su dolayıp ovasını bulur.)
- “*At semirse, iyesin teber.*” (BS, C.65, 345)
(At semirse, sahibini teper.)
- “*At baspan degen jerin üş basar,*
Er körmem gegen jerin üş körer.” (BS, C.65, 345)
(At basmam diyen jeri üç defa basar,
Er görmem diyen yeri üç defa görür.)
- “*Atıñ arıq bolsa, bir şap,*

Otınıniñ az bolsa, bir jaq.” (BS, C.68, 59)

(Atın zayıf olursa, bir koş,
Oduunun az olursa, bir yak.)

• “*Azuwlı at arımas.*” (BS, C.65, 345)

(Güçlü at yorulmaz.)

• “*At arısa tuwlaq,*

Er arısa- ärwaq.” (BS, C.68, 50)

(At zayıflasa deri,
Er zayıflasa ervah.)

• “*Attı qamşımene aydama, jemmen ayda.*” (BS, C.65, 345)

(Atı kamçıyla sürme, yemle sür.)

• “*At awnağan jerde tük qalar.*” (BS, C.68, 50)

(At ağnayan yerde yün kalır.)

• “*At tuyağın tay basar.*” (BS, C.65, 345)

(Tay atın izinden gider.)

• “*Attı kisi jayawdıñ aqın jemeydi,*

Aqın jese, onu jurt maqul körmeydi.” (BS, C.65, 345)

(Atlı insan yayanın hakkısını yemez,
Hakkını yese, onu halk kabul etmez.)

• “*At jürisimen pul boladı,*

Jaman jürisimen qul boladı.” (BS, C.65, 345)

(At yürüyüşüyle para olur,
Kötü yürüyüşüyle köle olur.)

• “*Atıñ jaqsı bolsa, joldıñ pırağı,*

Qatınıñ jaqsı bolsa, janniñ şırağı.” (BS, C.65, 345)

(Atın iyi olursa, yolun burağı,
Kadının iyi olursa, canın çırağı.)

• “*Attı aqısın jayawğa jibermeydi.*” (BS, C.68, 58)
(Atlı hakkısını yayaya yedirmez.)

• “*At öledi,*
Qus qaşadı.” (BS, C.65, 346)
(At ölür,
Kuş kaçar.)

• “*At ayağan jerge qaraydı,*
Qus ayağan kökke qaraydı.” (BS, C.65, 346)
(Ata acıyan yere bakar,
Kuşa acıyan göğe bakar.)

• “*Atıñ jemqor bolsa, berdi Quday,*
Qatınıñ jemqor bolsa, urdı Quday.” (BS, C.65, 346)
(Atın obur olursa, verdi Hüda,
Kadının obur olursa, Hüda laneti.)

• “*At qadirin joq bilmes,*
As qadirin toq bilmes.” (BS, C.65, 346)
(At değerini fakir bilmez,
Yemek değerini tok olan bilmez.)

• “*At iyesiz bolmas,*
Qazan küyesiz bolmas.” (BS, C.68, 51)
(At sahipsiz olmaz,
Kazan kurumsuz olmaz.)

• “*At jaqsısı bozi bolar,*
İt jaqsısı tazı bolar.” (BS, C.65, 346)

(Atın iyisi bozu olur,
İtin iyisi tazı olur.)

• “*At üyirin sağınsa,
Artqı ayağın qağınar.
Er üyirin sağınsa,
Ayıl-turman tağınar.*” (BS, C.65, 346)

(At sürüsünü özlese,
Arka ayağıyla yere teper,
Er yakınlarını özlese,
Kolan ve koşumu tutar.)

• “*Attıñ jalında,
Atannıñ qomunda.*” (BS, C.65, 346)

(Atın yelesinde,
Atanın yağında.)

• “*At aylığın,
Tüye jıldığın oylaydı.
Esek eki ayağıniñ astın oylaydı.*” (BS, C.65, 346)

(At aylığını düşünür,
Deve yıllığını düşünür,
Eşek iki ayağının altını düşünür.)

• “*Attıñdı jürrip turğanda qamşıla.*” (BS, C.65, 346)

(Atını yürüdüğünde kamçıla.)

• “*Attıñ atı ülken,
Tüyenıñ tabanı ülken.*” (BS, C.65, 346)

(Atın adı büyük,
Devenin tabanı büyük.)

• “*Atı barğa tay minse de jarasadı,*

Ası barğa surap işse de jarasadı. ” (BS, C.65, 347)

(Atı var olana taya binse de yakışır,
Yemeği var olana sorup yese de yakışır.)

• *“At arqasına er batsa, ayañşıl boladı.*

Erge jattıñ tizesi batsa, aǵayınşıl boladı. ” (BS, C.65, 347)

(At sırtını er aǵırtsa, yavaş olur.

Ere yabancının baskısı olursa, akrabayı seven birisi olur.)

“At jamanı taymen oynar. ” (BS, C.65, 347)

(Atın kötüsü tay ile oynar.)

• *“Attan ayırılsañ da,*

Er-toqımnan ayırılma. ” (BS, C.65, 347)

(Atını kaybetse de,

Eyer takımı kaybetme.)

• *“At küygelek bolsa, arıq bolar,*

Er küygelek bolsa, kârip bolar. ” (BS, C.65, 347)

(At hırçın olursa, zayıf olur,

Er hırçın olursa, garip olur.)

• *“Attıǵa ilesemin dep,*

Jayawdın tañı jirtılıptı. ” (BS, C.65, 347)

(Atlıyı takip edeyim diye,

Yaya şaşa kalmış.)

• *“At- adamnıñ qanatı,*

As-adamnıñ quwatı. ” (BS, C.65, 347)

(At, insanın kanatı,

Yemek, insanın gücü.)

“At alsañ, awlıñmen al. ” (BS, C.65, 347)

(At alsan, ağılınla al.)

• “**Atñ** nesibesi-altaw,
Jayawdıñ nesibesi-jalqı.” (BS, C.65, 347)

(Atın nasibi altı,
Yayanın nasibi tek.)

• “**Attı** joldas bolmaydı arbalımen,
Jortaq joldas bolmaydı jorğalımen.” (BS, C.65, 347)

(Atlı arkadaş olmaz at arabası sahibi ile,
Jortaq arkadaş olmaz jorğalı ile.)

• “**Atqa** az art ta qattı jür,
Tüyege köp art ta jay jür.” (BS, C.65, 348)

(Ata az yük yükle de hızlı sür,
Deveye çoş yük yükle de yavaş sür.)

• “**At** baqqan aş boladı,
Attañan küni toq boladı.” (BS, C.65, 348)

(Ata bakan aç olur,
Yola çıktığı gün tok olur.)

• “**Attı** künde minseñ-tuwlaq,
Aptada minseñ-quwnaq,
Ayında minseñ-at,
Jılında minseñ-tulpar.” (BS, C.65, 348)

(Ata her gün binsen deri
Haftada binsen dinç,
Ayında binsen at,
Yılında binsen tulpar.)

• “**At** qızıǵı arıǵanşa,
Adam qızıǵı qarıǵanşa.” (BS, C.65, 348)

(At rahatı zayıf oluncaya kadar,
İnsan olmanın rahatı hasta oluncaya kadar.)

• “*At-qulinnan,*
Batır-baladan.” (BS, C.65, 348)

(At kulundan,
Cesur çocuktan.)

• “*At jaqsısı eneden,*
Zat jaqsısı şeberden.” (BS, C.65, 348)

(Atın iyisi annesinden,
Eşyanın iyisi ustadan.)

• “*Atın sabağan dosınan ayırıladı.*” (BS, C.65, 348)

(Atını vuran, arkadaşımı kaybeder.)

• “*At arbadan qaşıp qutulmas,*
Tüye jükten qaşıp qutulmas.” (BS, C.65, 348)

(At at arabasından kaçıp kurtulmaz,
Deve yükten kaçıp kurtulmaz.)

• “*Atı bardıñ tınısı bar,*
Ası bardıñ ırısı bar.” (BS, C.65, 349)

(Atı var olanın nefesi var,
Yemeği var olanın bereketi var.)

• “*Atqa mindiñ-ajalğa mindiñ.*” (BS, C.65, 349)

(Ata bindin, ecele bindin.)

• “*At jaqsısı kermede,*
Er jaqsısı türmede.” (BS, C.65, 349)

(Atın iyisi halatta,
Erin iyisi hapiste.)

- “*At jamanı-sürinşek,
Et jamanı-şemirşek.*” (BS, C.65, 349)
(At kötüsü, tökezleyip durur,
Et kötüsü, kıkırdak.)
- “*At üsti jeldi boladı.*” (BS, C.65, 349)
(At üstü rüzgarlı olur.)
- “*Attılı qoyşı- aşuwı qattı qoyşı.*” (BS, C.65, 349)
(Atlı çoban, tez sinirlenen çoban.)
- “*Ariq atqa qamşı jaw,
Jırtıq üyge tamşı jaw.*” (BS, C.65, 349)
(Zayıf ata kamçı düşman,
Yırtık eve damla düşman.)
- “*Alıstı jaqındatın at,
Jaqındı alıstatatın jat.*” (BS, C.65, 350)
(Uzağı yakınlaştıran at,
Yakını uzaklaştıran yabancı.)
- “*Añızdı¹ jerde at ölmeydi,
Üyirli jerde er ölmeydi.*” (BS, C.65, 350)
(Andızlı yerde at ölmez,
Sürülü ya da kalabalık yerde er ölmez.)
- “*Alasanı atqa sanama,
Jaqsını jatqa sanama.*” (BS, C.65, 350)
(Alçak boylunu attan sayma,
İyi yabancıdan sayma.)

¹ Añız, dağlarda yetişen ve kökü atın karın ağrısına iyi gelen bir bitkidir.

“Arqandı **at** qazığına oralar.” (BS, C.65, 350)

(Halatlı at kazığına döner.)

• “Ay mindey **atıñdı** maqtama,
Jil turmay qatınıñdı maqtama.” (BS, C.65, 350)

(Ay binbeden atını övme,
Bir yıl yaşamadan kadını övme.)

• “Bir **atqa** eki jügen kerek emes.” (BS, C.65, 352)

(Bir ata iki yular lazım değil.)

• “Jaqsı **at**-juwas,
Jaman at-asaw.” (BS, C.66, 127)

(İyi at, uysal,
Kötü at, asi.)

• “Jaqsı **atqa** bir qamşı,
Jaman atqa miñ qamşı.” (BS, C.66, 127)

(İyi ata bir kamçı,
Kötü ata bin kamçı.)

• “Jaqsı **at** janğa serik.” (BS, C.68, 144)

(İyi at canın yoldaşdır.)

• “Jaqsı **at** ajalğa ara turmasa da, jawdan qutqaradı.” (BS, C.65, 355)

(İyi at ecele karşı durmazsa da, düşmandan kurtarır.)

• “Jaman **atqa** jal bitse,
Janına torsıq baylatpas.
Jaman adamğa mal bitse,
Janına qoñsı qondırmaz.” (BS, C.69, 168)

(Kötü ata yel çıksa,
Yanına tulum bağlatmaz.)

Kötü insana mal gelse,
Yanında komşu durdurmaz.)

• “*Jawır atqa jip quyısқан.*” (BS, C.65, 357)
(Yağırılı ata ip quyısқан².)

• “*Jaqındıqtı at ayıradı,
Oqımağandı xat ayıradı.*” (BS, C.65, 357)
(Yakınlığı at ayırır,
Cahili mektup /yazı ayırır.)

• “*Jalañ attıñ jalımen,
Jalañ qılış jüzimen.*” (BS, C.65, 357)
(Yalın atın yelesiyle,
Yalın kılıçın yüzüyle.)

• “*Jalğız şapqan at jüyrik,
Jalğız söylegen jigit şeşen.*” (BS, C.65, 357)
(Yalnız koşan at yüğrük,
Yalnız konuşan yiğit hatip.)

• “*Jaramsız at jan qınar.*” (BS, C.65, 357)
(İşe yaramaz at canı zorlar.)

• “*Jelegen atqa jel jañğırırq,
Tentek jigitke til jañğırırq.*” (BS, C.65, 357)
(Koşan ata yel yankı,
Yaramaz yiğite dil yankı.)

• “*Jigittiñ sorlısın,
Attıñ joldısı jeñedi.*” (BS, C.65, 357)

² Quyısқан, eyer takımı atın boynuna doğru hareket etmemesi için eyerin arka tarafı ile at kuyruğunun alt tarafını birleştiren kayıştan veya deriden yapılan teşhizat.

(Yiğidin talihsizini,
Atın yolu olanı yener.)

• “*Jortar **attıñ** toğı iygi.*” (BS, C.65, 358)
(Koşacak atın tok olanı iyi.)

• “*Jaqsı it-ırıs, jaqsı **at**-tıms.*” (BS, C.65, 361)
(İyi it, bereket, iyi at, nefes.)

• “*Jaqsı **at** ayağınan qalar,
Jaqsı jigit tamağınan qalar.*” (BS, C.65, 361)
(İyi at ayağından gider,
İyi yiğit boğazından gider.)

• “*Käri **atın** maқтаған jolda qalar.*” (BS, C.65, 367)
(Yaşlı atını öven yolda kalır.)

• “*Qos **atpenen** qol köp körinedi,
Qozısımen qoi köp körinedi.*” (BS, C.65, 368)
(Çift at ile asker çok görünür,
Kuzusu ile koyun çok görünür.)

• “*Qulın dawısı,
Qur **attikindey** şığadı.*” (BS, C.65, 368)
(Kulun sesi,
Tek atınki gibi çıkar.)

• “*Sırın bilmegen **attıñ** sırtınan jürme.*” (BS, C.65, 378)
(Sırrı belli olmayan atın yanında yürüme/ yanından geçme.)

• “*Seniñ **attıñ** jüre tursın,
Meniñ atım tura tursın.*” (BS, C.65, 378)
(Senin atın kullanılmaya devam etsin,

Benim atım beklesin.)

- “Soqır **atqa** qotır at üyir.” (BS, C.65, 378)

(Kör atın canına uyuz at yakın.)

- “Sen salar da men salar,
Atqa jemdi kim salar?” (BS, C.65, 378)

(Sen koy, ben koy,

Ata yemi kim koyacak?)

- “Taydiñ jaqsısı **atqa** erer,
Atıñ jaqsısı tayğa ermes.” (BS, C.65, 378)

(Tayın iyisi atın izinden gider,

Atın iyisi tayın izinden gitmez.)

- “Tağasının kumisine maqtanba,
Atınnıñ jürisine maqtan.” (BS, C.65, 378)

(Nalının gümüş olduğuna övünme,

Atının yürüyüşüne övün.)

- “Ilaw **attu** jurt körgendey täwir ğıp ber,
Bolmasa bärin qurtıp jawır ğıp ber.” (BS, C.65, 383)

(Sürme atı el gördüğü gibi iyi durumda geri ver,

Yoksa tamamen kötü yapıp yağır edip ver.)????

- “Abısın tatuw bolsa as köp,
Ağayın tatuw bolsa **at** köp.” (BS, C.65, 96)

(Etiler birbiriyle iyi geçinse, yemek çok,

Akraba birbiriyle iyi geçinse at çok.)

- “Azıqlı **at** arımas.” (BS, C.66, 20)

(Azıklı at arıkmaz.)

- “*Aziqtı at arımas.*” (BS, C.66, 20)
(Azıklı at arıkmaz.)
- “*Aqkõnildiñ atı arımas, tonı tozbas.*” (BS, C.66, 24)
(Alçak gönüllünün atı zayıflamaz, kürküsü köhneleşmez.)
- “*Arıq atqa qamşı awır.*” (BS, C.66, 40)
(Zayıf ata kamçı ağır.)
- “*Artı ayıldıñ ketkenin iyesi emes, at biler,
Ağayınñ azğanın tuwıs emes, jat biler.*” (BS, C.66, 40)
(Arka kolanın çözüldüğünü sahibi değil, at bilir,
Akraba ilişkisinin kötü olduğunu akraba değil, yabancı bilir.)
- “*Astıñdağı atıña senbe,
Qoyıñdağı qatınıña senbe.*” (BS, C.66, 42)
(Altındaki atına güvenme,
Koynundaki kadınına güvenme.)
- “*Asıqqan attıdan asıqpağan jayaw ozadı.*” (BS, C.66, 43)
(Acele eden atlıdan, acele etmeyen yaya ileri gider.)
- “*At aynalıp qazıgın tabadı.*” (BS, C.66, 44)
(At dolanıp kazığını bulur.)
- “*At alsañ, awılıñmen aqıldas,
Qatın alsañ, qawımıñmen aqıldas.*” (BS, C.66, 44)
(At alırsan, ağılın ile danış,
Kadın alırsan, akraban ile danış.)
- “*At arıqtasa, tuwlaq bolar,
Er arıqtasa, qonaq bolar.*” (BS, C.66, 44)
(At zayıflasa, deri olur,

Er zayıflasa, konuk olur.)

• “*At arıtpay jol bitpeydi.*” (BS, C.66, 44)

(Atı zayıflatmadan/yormadan yol bitmez.)

• “*At aspannan, nur peyişten (uşmaqdan).*” (BS, C.66, 44)

(At gökten, nur cennetten.)

• “*At ayağan at miner,*

Ton ayağan ton kiyer.” (BS, C.66, 44)

(Ata acıyan at biner,

Kürke acıyan kürk giyer.)

• “*At ayağı aqsawıq,*

Aqın tili qaqsawıq.” (BS, C.66, 45)

(At ayağı topal,

Şair dili durmadan konuşur.)

• “*At ayağın tay basar.*” (BS, C.66, 45)

(At izinden tay gelir.)

• “*At baspan degen jerdi üş basadı.*” (BS, C.66, 45)

(At basmam diyen yere üç basar.)

• “*At başına kün tüsse, awızdığimen su işer,*

Er başına kün tüsse, etegimen suw keşer.” (BS, C.66, 45)

(At başına bela gelse, gemi ile su içer,

Er başına bela gelse, çizmesi ile sudan geçer.)

• “*At bolar tay sayaqqa üyir,*

Adam bolar bala qonaqqa üyir.” (BS, C.66, 45)

(At olacak tay münzeviye yakın,

İnsan olacak çocuk misafire yakın.)

- “*At bolatın tulpardıñ,*
Müşesinen belgili.
Kisi bolar kisiniñ,
Kisesinen belgili.” (BS, C.66, 45)

(At olacak tulpar
Uzuvundan belli.
Kişi olacak kişi,
Kemerinden belli.)

- “*At jaqsısı şanada,*
Jigit jaqsısı sawdada.” (BS, C.66, 45)
- (Atın iyisi kızakta,
Yiğidin iyisi ticarete.)

- “*At jamanı taymen oynar,*
Qatın jamanı baymen oynar.” (BS, C.66, 45)
- (Atın kötüsü tayla oynar,
Kadının kötüsü kocasıyla oynar.)

- “*At körmegen attı şawıp-şawıp öltirer.*” (BS, C.66, 45)
- (At görmeyen atı koştıra koştıra öldürür.)

- “*At qadirin bilmeseñ,*
Jayawlıq bersin sazañdı.
As qadirin bilmeseñ,
Aştıq bersin jazañdı.” (BS, C.66, 45)
- (Atın değerini bilmezsen,
Yayalık versin cezanı.
Yemek değerini bilmezsen,
Açlık versin cezanı.)

- “*At qartaysa, esekke üyir,*

Jigit qartaysa, tösekke üyir. ” (BS, C.66, 45)

(At yaşlansa eşeğe yakın,
Yiğit yaşlansa yatağa yakın.)

• *“At körmegen attı şawıp-şawıp öltirer,*

Ton kiymegen ton kiyse, qağa qağa tozdırar.” (BS, C.66, 45)

(At görmeyen atı koştıra koştıra öldürür,
Kürk giymeye kürkü temizleye temizleye köhneleştirir.)

• *“At sürinbey jer tanımas.*” (BS, C.66, 46)

(At sürünse yeri tanımaz.)

• *“At toyğan jerine,*

Er tuwğan jerine.” (BS, C.66, 46)

(At doyduğu yerine,
Er doğduğu yerine.)

• *“At şabadı, er şattanadı.*” (BS, C.66, 46)

(At koşar, er sevinir)

• *“At, atanıñ say bolsa,*

Qaşsañ, jawdan ketersiñ.

Ketpen, şotiñ say bolsa,

Qazsañ suwğa jetersiñ.” (BS, C.66, 46)

(At ve atanın hazır olursa,
Kaçsan düşmandan kurtulursun.
Kazma ve çapan hazır olursa,
Kazsan suya yetişirsin.)

• *“At, ögiz terin bay bermes,*

Jarlı bolsañ köz körmes.

Ölse jaman mal berer ısqatına,

Janğa ölşegen maldarı janına ermes.” (BS, C.66, 46)

(At ve öküz derisini zengin vermez,
Fakir olsan gözün görmez.
Ölse kötü mal verir ıskatına,
Candan sayan malları yanına gelmez.)

• “*Atanıñ **atı** men ornı balağa qaladı.*” (BS, C.66, 49)
(Atanın atı ile yeri çocuğuna kalır.)

• “***Attı** kisi jayawdıñ aqın jemeydi,
Aqın jese de, onı jurt “maqul” demeydi.*” (BS, C.66, 50)
(Atlı kişi yayanın hak kısmını yemez,
Hakkısını yese, ona halk “tamam” demez.)

• “***Attı** qamşımene aydama,
Jemmenen ayda.*” (BS, C.66, 50)
(Atı kamçı ile sürme,
Yem ile sür.)

• “***Attı** qamşımene aydasañ,
Jayaw kalarsıñ.*” (BS, C.66, 50)
(Atı kamçı ile sürsen,
Yaya kalırsın.)

• “***Attıñ** basın noqtalap bayla.*” (BS, C.66, 50)
(Atın başını yular ile bağla.)

• “***Atıñ** barda jer tanı,
Asıñ barda er tanı.*” (BS, C.66, 51)
(Atın varken yer tanı,
Yemeğın varken er tanı.)

• “***Atıñ** jaman bolsa,
Armanıñ keter.*”

Balañ jaman bolsa,
Pärmeniñ keter.
Jılay-jılay ömiriñ öter.” (BS, C.66, 51)
(Atın kötü olursa,
Hayalın gider.
Çocuğun kötü olursa,
Emirin gider.
Ağlaya ağlaya hayatın geçer.)

• “*Atıñ jaman bolsa, satıp qutlarsıñ,*
Qatınıñ jaman bolsa, qayıp qutlarsıñ.” (BS, C.66, 60)
(Atın kötü olursa, satıp kurtulursun,
Kadının kötü olursa nasıl kurtulursun?)

• “*Awlıñda qariyañ/qartıñ bolsa, jazıp qoyğan xattayın,*
Alğan jariñ jaqsı bolsa, erttep qoyğan attayın.” (BS, C.66, 54)
(Ağılında yaşlı adamın olursa, yazılan bir mektup gibi,
Evlendiğin eşin iyi olursa, eyerlenen at gibi.)

• “*Batır degen Baraq³ it bolar,*
Eki qatınıñ biri tabatuğın.
Bi degen aqsarı at bolar,
Ayında birew tabatuğın.” (BS, C.66, 77)
(Cesur diyen Barak it olur,
İki kadının biri doğan.
Bey diyen ak-sarı at olur,
Ayda bir tane doğan.)

• “*Böten awıldıñ **ati** ozğanşa,*
Öz awlıñnın tayı ozsın.” (BS, C.66, 85)
(Diğer köyün atı kazanacağına,
Kendi köyünüzün tayı kazansın.)

³ Baraq, Eski Türkler’de kutsal kabul edilen ittir (Florioti, 2014: 49).

• “Bir sapar **at** arıtpas,
Jaman joldasın jarıtpas.” (BS, C.66, 97)
(Bir yolculuk atı zayıflatmaz,
Kötü yoldaş iyi olmaz.)

• “Er murındı keler,
At erindi.” (BS, C.66, 118)
(Er burunlu olur,
At dudaklı.)

• “Esik aldı töbe bolsa,
Erttep koyğan **atpen** teñ.
Awılında qart bolsa,
Jazıp qoyğan hatpen teñ.” (BS, C.66, 123)
(Kapı önü tepe olursa,
Eyerlenen at gibi.
Ağılnda yaşlı insan olursa,
Yazılan mektup gibi.)

• “Jaqsı at aşta da şabadı, toqta da şabadı,
Tek qana toq kezinde şapqan **at**, jaqsı **at** emes.” (BS, C.66, 128)
(İyi at açken de koşar, tokken de koşar,
Sadece tokken koşan at, iyi at değildir.)

• “Jaqsı körgeñ **atıñdı** qamıstı jerge jürgizbe, şöñge ener.” (BS, C.66, 130)
(Seven atınla kamyşlı yerde yüğüme, dikene girer.)

• “Jaman **at** aluw -erlik emes.” (BS, C.66, 140)
(Kötü at almak kahramanlık değil.)

• “Jaman **at** qamşılasañ da örge şappas,

Jamanniñ jaqsı adam babın tappas.” (BS, C.66, 140)

(Kötü ata kamçılarsan da tepeye çıkmaz,
Kötü insanın kıvamını iyi insan bulamaz.)

• “*Jaman atqa minseñ, jolñ bolmas.*” (BS, C.66, 140)

(Kötü ata binsen, yolun açık olmaz.)

• “*Jawlar atın jaratsa, jinala ber.*” (BS, C.66, 154)

(Düşman atını hazırlarsa, hazırlanmayı başla.)

• “*Qusı joqqa turımtay suñqarmen teñ,
Atı joqqa qotır tay tulparmen teñ.*” (BS, C.69, 270)

(Kuşu olmayana doğan şahin gibi,
Atı olmayana uyuz tay tulpar gibi.)

• “*Jawiñ köp bolsa köp bolsın,
Atıñ tezegin paida qılasıñ.*” (BS, C.66, 154)

(Düşmanın çok olursa olsun,
Atının tezeğini kullanırsın.)

• “*İyesi semiz, atı arıq tüz jutınan saqtasın,
Qatını semiz, eri arıq üy jutınan saqtasın.*” (BS, C.66, 166)

(Sahibi şişman, atı zayıf bozkır kıtlığından korusun,
Kadını şişman, erkeği zayıf ev kıtlığından korusun.)

• “*İt jaldağan suğa keter,
At jaldağan muratqa jeter.*” (BS, C.66, 167)

(İt kiralayan suya gider,
At kiralayan muradına erecek.)

• “*İttiñ şağır közi attıñ közine uqsas bolğanımen,
Attıñ közi ittiñ közine uqsamaydı.*” (BS, C.66, 168)

(İtin çakırlı gözü atın gözüne benzeyebilir,

Atın gözü itin gözüne benzemiyor.)

• “*Kisiniñ alası işinde,
Attıñ alası sırtında.*” (BS, C.66, 189)
(Kişinin alacası içinde,
Atın alacası dışında.)

• “*Qaruw-jaraq saylansa, at tabılar,
Qaruwin umıtsa, qapasqa tüser.*” (BS, C.66, 201)
(Silahını alsa, at bulunur,
Silahını unutsa, hapse girer.)

• “*Qus qanatımen er atımen.*” (BS, C.66, 218)
(Kuş kanatı ile, er atı ile.)

• “*Mingen atıñdı asıqpay bayla.*” (BS, C.66, 229)
(Binen atını yavaş sür.)

• “*Sağımnan at bolmas,
Sarımaydan arqan bolmas.*” (BS, C.66, 253)
(Seraptan at olmaz,
Yağdan halat olmaz.)

• “*Sawıt küşi qılışpen qılışıldatıp urğanda,
Attıñ küşi jigitti alıp şığıp turğanda.*” (BS, C.66, 256)
(Zırh gücü kılıçla vurduğunda,
Atın gücü yiğiti ortaya çıkardığında.)

• “*Sılanğan attıñ tisi qaraymas.*” (BS, C.66, 267)
(İyi durumdaki atın dişi kararmaz.)

• “*Tekenin aldınan qaş,
Attıñ artınan qaş.*” (BS, C.66, 277)

(Tekenin önünden kaç,
Atın arkasından kaç.)

• “*Abısın tatuw bolsa, as köp bolar,
Ağayın tatuw bolsa, at köp bolar.*” (BS, C.66, 11)
(Elti birbiriyle iyi geçinse yemek çok olur,
Akraba birbiriyle iyi geçinse at çok olur.)

• “*Ağayın tatuw bolsa, at köp,
Abısın tatuw bolsa, as köp.*” (BS, C.66, 11)
(Akraba birbiriyle iyi geçinse at çok,
Elti birbiriyle iyi geçinse yemek çok.)

• “*Altı jastağı bala atqa minse,
Alpıstağı şal salem beredi.*” (BS, C.68, 37)
(Altı yaşındaki çocuk ata binse,
Altmış yaşındaki ihtiyar selam verir.)

• “*Arqandı at qazıǵına oralar.*” (BS, C.65, 349)
(Halatlı at kazıǵına döner.)

• “*Arpasız at jol almas.*” (BS, C.68, 44)
(Arpasız at yol almaz.)

• “*Arıstan aqırısa, at ayağı qaltıraydı.*” (BS, C.68, 46)
(Aslan kükrese, at ayağı titrer.)

• “*Asaw attı tağa toqtatadı.*” (BS, C.68, 47)
(Asi atı nal durdurur.)

• “*At adamniñ-qanatı,
As adamniñ-arqawı.*” (BS, C.68, 49)
(At, insanın kanatı,

Yemek, insanın gücü.)

• “*At alsañ, auwılıñmen (oylas),*
Tüye alsañ, otanıñmen.” (BS, C.68, 49)

(At alsan, ağılın ile (düşün),

Deve alsan, memleketin ile.

• “*At alsañ auwılıñmenen.*” (BS, C.68, 50)

(At alırsan ağılın ile.)

• “*At arqasına er batsa, ayañşıl boladı.*” (BS, C.68, 50)

(At sırtına er ağır gelse, yavaş olur.)

• “*At ayağın tağalar.*” (BS, C.68, 50)

(At ayağını nallar.)

• “*At jaqsısı boz bolar,*

Er jaqsısı taz bolar.” (BS, C.68, 51)

(Atın iyisi boz olur,

Erin iyisi kel olur.)

• “*At joq jerde esek te at.*” (BS, C.68, 51)

(At olmayan yerde, eşek te at.)

• “*At iyesi ayqaylaydı,*

Ögiz iyesi öñmeñdeydi.” (BS, C.68, 51)

(At sahibi bağıriyor,

Öküz sahibi itiyor.)

• “*At qadirin bilmese,*

Jayawlıq berer sazasin.

As qadirin bilmese,

Aşarşılıq berer jazasin.” (BS, C.68, 52)

(At değerini bilmezse,
Yayalık verir cezasını,
Yemek değerini bilmezse,
Açlık verir cezasını.)

• “*At satsañ awılıñmen aqıldas,*
Awılıñ bolmasa, börkiñmen aqıldas.” (BS, C.68, 52)
(At satsan ağıln ile danış,
Ağıln olmazsa, börkin ile danış.)

• “*At semirse iyesin teber (qabar).*” (BS, C.68, 52)
(At semirse sahibini teper.)

• “*At tepkisine at şıdar.*” (BS, C.68, 53)
(At tepişine at dayanır.)

• “*At teppeidi deme,*
İt qappaidı deme.” (BS, C.68, 53)
(At tepmez deme,
İt kapmaz deme.)

• “*At ustağan azabınan qutılar,*
Er ustağan eñbeginen qutılar.” (BS, C.68, 53)
(At tutan azabından kurtulur,
Er tutan işinden kurtulur.)

• “*Attı qamşimen aydama,*
Talmasıñ deseñ, jemmen ayda.” (BS, C.68, 58)
(Atı kamçı ile sürme,
Yorulmasın desen, yem ile sür.)

• “*Attığa ergen jayawdıñ butı jırtılıptı.*” (BS, C.68, 59)
(Atlylı takip eden yayanın butu yırtılmış.)

• “*Baytaluñdı atqa satpa,*
Atıñdı jatqa satpa.” (BS, C.68, 78)
(Baytalını ata satma,
Atını düşmana satma.)

• “*Attıñ atağı ülken,*
Tüyenıñ tabanı ülken.” (BS, C.68, 59)
(Atın şöhreti büyük,
Devenin pençesi büyük.)

• “*Atı bardıñ qanatı bar,*
Ulı bardıñ дәwleti bar.” (BS, C.68, 59)
(Atı var olanın kanatı var,
Oğlu var olanın devleti var.)

• “*Attıñ barda esek minbe.*” (BS, C.68, 59)
(Atın varken eşek binme.)

• “*Attıñ jaman bolsa, satarsıñ da,*
Qatınıñ jaman bolsa, qaytesıñ?” (BS, C.68, 59)
(Atın kötü olursa satarsın da,
Kadının kötü olursa ne yaparsın?)

• “*Attıñ jaman bolsa,*
Satıp qurtılarsıñ,
Qatınıñ jaman bolsa,
Qaytip qurtılarsıñ?” (BS, C.68, 60)
(Atın kötü olursa,
Satıp kurtulursun.
Kadının kötü olursa,
Nasıl kurtulursun?)

• “**Atña** senbe,
Qatınıña senbe,
İniñe sen.” (BS, C.68, 60)

(Atına güvenme,
Kadınına güvenme,
Kardeşine güven.)

• “**Atñ** barda jer tanı.” (BS, C.68, 60)
(Atın varken yer tanı.)

• “*Awıl tolı esekten,*
Arıq ta bolsa, at jaqsı.” (BS, C.68, 64)
(Ağıldaki çok eşekten,
Zayıf ta olsa, at iyi.)

• “*Awılıñnan alğır şıqsa, atñ ozadı,*
Awılıñnan jaman şıqsa, eliñ tozadı.” (BS, C.68, 64)
(Ağılından zeki birisi çıksa, atın kazanır,
Ağılından kötü birisi çıksa, elin kötüye gider.)

• “*Bay at minse, “Qayırlı bolsın!” deydi.*
Jarlı at minse, “Qaydan aldıñ?” deydi.” (BS, C.68, 75)
(Zengin ata binse, “Hayırlı olsun” der.
Fakir (birisi) ata binse, “Nerden aldım?” der.)

• “*Er murındı keler, at erindi.*” (BS, C.68, 133)
(Er burunlu olur, at dudaklı.)

• “*Esigiñniñ aldında töbe bolsa,*
Erttep qoyğan attay bolsın.” (BS, C.68, 139)
(Kapı önünde tepe olursa,
Eyerlenen at gibi olsun.)

• “*Jaqsı at janğa serik.*” (BS, C.68, 144)
(İyi at cana yoldaş.)

• “*Jaqsı at şapqanda tanılar,
Jaqsı temir soqqanda tanular.*” (BS, C.68, 144)
(İyi at koştuğunda belli olur,
İyi demir vurduğunda belli olur.)

• “*Jaqsı atın maqtar,
Jaman qatının maqtar.*” (BS, C.68, 144)
(İyi atını över,
Kötü kadını över.)

• “*Jalı uzun esekten,
Jawır bolğan at jaqsı.*” (BS, C.68, 155)
(Yelesi uzun eşekten,
Yağır olan at iyi.)

• “*Janı barda jalınğan,
Jaman erdiñ belgisi.
Jalı barda ariğan,
Jaman attıñ belgisi.*” (BS, C.68, 166)
(Canı varken yalvanan,
Kötü erin göstergesi.
Yelesi varken zayıflayan,
Kötü atın göstergesi.)

• “*Jañbır küni at tañdama,
Ayt küni qız tañdama.*” (BS, C.68, 167)
(Yağmurlu gün at seçme,
Dini bayram günü kız seçme.)

• “*Jarlı at minse, “Qaydan mindiñ?”*”

Jarlı kiyim kiyse, “Qaydan kiydiñ?” (BS, C.68, 168)

(Fakir ata binse, “Nerden aldın?”

Fakir giyim giyse, “Nerden aldın?”)

• *“At jüyrigin tülki süymes,*

Awruw adam külki süymes.” (BS, C.68, 51)

(Hızlı atı tilki sevmez,

Hasta insan gülüşü sevmez.)

• *“At jüyrigin tülki süymes.”* (BS, C.68, 51)

(Hızlı atı tilki sevmez.)

• *“Jer köñdi jaqsı köredi,*

At jemdi jaqsı köredi.” (BS, C.68, 177)

(Yer/toprak gübreyi sever,

At yemi sever.)

• *“İt qappaydı deme, at teppeydi deme,*

Basıp jürmesin üyrengeñ ädetine.” (BS, C.68, 195)

(İt kapmaz deme, at tepmez deme,

Alışkanlıklarına başlamasın.)

• *“Käri **atın** maqtağan jolda qalar.”* (BS, C.68, 200)

(Yaşlı atını öven yolda kalır.)

• *“Kedeyge **at** bitse, “Qaydan aldın?” deydi.*

Bayğa at bitse, “Qayırlı bolsın!” deydi.” (BS, C.68, 201)

(Fakir ata binse, “Nerden aldın?” der.

Zengin ata binse, “Hayırlı olsun” der.)

• *“Qanağat qarın toyğızar,*

*Qanağatsızdıq jalğız **atın** soyğızar.”* (BS, C.68, 225)

(Kanaat karnı doydurur,

Kazaatsızlık yalnız atını kestirir.)

- “*Qızdı qartşa sına, **attu** jigitşe tañda.*”
(Kız yaşlı insan gibi sına, atı yiğit gibi seç.) (BS, C.68, 249)
- “*Waqt degen bāygeniñ **atı** emes pe!*” (BS, C.68, 322)
(Zaman diyen yarışma atı değil mi!)
- “*Şegir **at** atqa teñeler.*” (BS, C.68, 338)
(Çakır at ata sayılır.)
- “*Şöp bolsa, **at** ölmes.*” (BS, C.68, 339)
(Ot olursa, at ölmez.)
- “*Aqpeyildiniñ **atı** arıp, tonı tozbas.*” (BS, C.65, 130)
(İyi niyetlinin atı zayıflayıp, kürkesi kühneleşmez.)
- “*Alpıs kisi **attan** jığılsa,
Ärkim awırğan jerin ustaydı.*” (BS, C.69, 34)
(Altmış kişi attan düşse,
Herkes ağırın yerini tutar.)
- “*Artqı **attıñ** jetkenin,
Aldıñğı at bilmeydi.*” (BS, C.69, 42)
(Arkadaki atın geldiğini,
Öndeki at bilmez.)
- “*At bolatın qulınıñ belgili.*” (BS, C.69, 48)
(At olacak kulun belli.)
- “*Atqa mingen atasın tanımaydı.*” (BS, C.69, 54)
(Ata binen atasını tanımas.)

- “*Attan jıǵılǵandı b6ri ańdıydı.*” (BS, C.69, 55)
(Attan d6şeni kurt g6zler.)
- “*Attıń jalı atańnıń qolında.*” (BS, C.69, 55)
(Atın yelesi atanın elinde.)
- “*Atımnıń sırı 6zime m6lim.*” (BS, C.69, 56)
(Atımın sırı kendime belli.)
- “*Atının sırı iyesine m6lim.*” (BS, C.69, 56)
(Atının sırı sahibine belli.)
- “*Atın ırlatqan sarayın bekiter.*” (BS, C.69, 56)
(Atın ıaldırın ahırını kilitler.)
- “*Atıńdı sat, kiyimińdi sat,
Jatqanda toyıp jat.*” (BS, C.69, 57)
(Atnı sat, elbiseni sat,
Yattıǵında doyarak yat.)
- “*Aş atım toq, toq atım joq.*” (BS, C.69, 62)
(Aş atım tok, tok atım yok.)
- “*Balıqşınıń atı suwǵa jarımaydı.*” (BS, C.69, 85)
(Balıqçının atına su yetmez.)
- “*Balıqşınıń atı ş6lden 6ledi.*” (BS, C.69, 85)
(Balıqçının atı susamaktan 6l6r.)
- “*Dosqa at berme,
Berseń aqırın j6ir deme.*” (BS, C.69, 120)
(Arkadaşına at verme,
Versen, yavaş s6r deme.)

“*Erge layıq at tuwar.*” (BS, C.69, 140)

(Ere layık at doğar.)

• “*Jaqsı at ajaldan,*

Bolmasa beynetten qutqaradı.” (BS, C.69, 154)

(İyi at ecelden,

Yoksa azaptan kurtarır.)

• “*Jaqsı atadan at ustaytın bala tuwadı.*” (BS, C.69, 154)

(İyi atadan at tutan çocuk doğar.)

• “*Jaman atqa mingenşe,*

Jayaw jürsem netedi?” (BS, C.65, 114)

(Kötü ata bineceğime,

Yaya gitsem ne olur?)

• “*Jaman at jatpas.*” (BS, C.69, 173)

(Kötü at yatmaz.)

• “*Jawğa at minsen:*

Qaşsa qutılıp,

Quwsa jetetin bolsın.” (BS, C.69, 185)

(Düşman için ata binsen,

Kaçsan kurtulabilecek,

Kovsa yetişebilecek olsun.)

• “*Jawğa oza şappa,*

Atıñ, ya, öziñ oqqa uşasıñ.

Qayratıñdı jawdıñ işine kirgen soñ körset.” (BS, C.69, 185)

(Düşmana doğru öne çıkıp koşma,

Atın, ya kendin kurşunla vurulursun.

Gücünü düşmana yetiştikten sonra göster.)

• “*Jer jaqsısı saz bolar,
At jaqsısı boz bolar.*” (BS, C.69, 188)
(Yerin iyisi bataklık olur,
Atın iyisi boz olur.)

• “*Jortar **attiñ** toğı igi,
Jaman balanıñ joğı igi.*” (BS, C.68, 183)
(Koşan atın tok olanı iyi,
Kötü çocuğun olmaması iyi.)

• “*Qızı bar üyge qırıq **at** baylanadı.*” (BS, C.69, 273)
(Kızı var eve kırk at bağlanır.)

• “*Minip şığar **at** şıqpay,* (BS, C.69, 286)
Suwırılıp söyler ul tuwmas.”
(Binecek at olmayınca,
Lider olan oğul doğmaz.)

• “*Soqır atqa qotır **at.***” (BS, C.69, 323)
(Kör ata uzuz at.)

• “*Söz biletin qariya xatpen teñ,
Üy artında töbe bolsa,
Dayın turğan **atpen** teñ.*” (BS, C.69, 324)
(Söz anlayan yaşlı mektup gibi,
Ev arkasında tepe olursa,
Hazır olan at gibi.)

1.1.1.1.1. Cinslerine Göre Atlar

Atın cinsiyle ilgili isimlendirmeler Kazak Türkçesinde çok fazladır. Her iki lehçede aygır, baytal, kısarak, kulun, tay ve yılkı gibi cinsler ortaklık göstermiştir.

Ancak Kazak Türkçesindeki bedew, dönen, jabağı, jabı, qunan, mästek, säwrık ve tulpar gibi cinslerin Türkiye Türkçesinde bir karşılığı bulunmamaktadır.

I.1.1.1.1. Küheylan/Arğımaq

Küheylan, soylu bir attır (TS, 2011: 1555). Küheylanın Türkiye Türkçesindeki karşılığı “*arğımaq*”tır. Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi’nde arğımaq, asil, güzel görünüşlü at (2006: 68) şeklinde tanımlanmıştır. Türkiye Türkçesinde küheylanla ilgili 6 tane atasözü, Kazak Türkçesinde ise 15 tane atasözü tespit edilmiştir.

• Bak zamana zamana, karga vurdu şahana; eşekler arpadan bıktı, **küheylan** hasret samana. (TTA, 220)

• Bizim tavuk bir yumurta yumurtlar, yedi mahalle duyar; elin kısrağı **küheylan** doğurur, hiç sesi çıkmaz. (TTA, 267)

• Genç beyle, **küheylan** atla geçinmek güç. (TTA, 471)

• Kulağı kesilmekle eşek **küheylan** olmaz. (TTA, 676)

• **Küheylan** at çul içinde bile bellidir. (TTA, 687)

• **Küheylan** at, koşmaya meydan arar. (TTA, 687)

• “Azamat erdiñ belgisi-az söyler de, köp tıñdar,
Arğımaq attıñ belgisi-az ottar da, köp jusar.” (BS, C.65, 344)

(Asil erkek göstergesi, az konuşur ve çok dinler,
Küheylanın göstergesi, az otlar ve çok dinlenir.)

• “*Arğımaq* attıñ tuyağı,
Tastı bassa, ketiler,
Sazdı bassa, jetiler.” (BS, C.65, 349)

(Küheylan toynağı,
Taşa bassa, kırılır,
Bataklığı bassa, iyileşir.)

• “*Aqıldı kisiniñ belgisi,*
Az söylep, köp tıñdaydı,
Arğımaq attıñ belgisi,

Az ottap, köp jusaydı. ” (BS, C.66, 27)

(Akıllı kişinin göstergesi,

Az konuşur, çok dinler,

Küheylanın göstergesi,

Az otlar, çok dinlenir.)

• “*Arğımağın jamandap,*

Käni budan tapqanıñ.

Ağayındı jamandap,

Käni tuğan tapqanıñ. ” (BS, C.69, 41)

(Küheylanını karalap,

Nerde burdan bulduğun?

Akrabanı karalap,

Nerde kardeş bulduğun?)

• “*Arğımaq at arısa da jabı bolmas. ” (BS, C.66, 38)*

(Küheylan at zayıflasa da, jabı olmaz.)

• “*Arğımaq attıñ belgisi,*

Az ottar da, köp jusar.

Azamat erdiñ belgisi,

Az söyler de, köp tıñdar. ” (BS, C.66, 38)

(Küheylanın göstergesi,

Az otlar ve çok dinlenir.)

İyi insan göstergesi,

Az konuşur ve çok dinler.)

• “*Arğımaq at birde jaldı, birde jalsız,*

Er jigit birde maldı, birde malsız. ” (BS, C.68, 43)

(Küheylan bazen yeleli, bazen yelesiz,

Er yiğit bazen mallı, bazen malsız.)

• “**Arğımağıñ** jamandap,
Käni tulpar tapqanıñ.
Ağayındı jamandap,
Käni tuğan tapqanıñ.” (BS, C.69, 41)
(Küheylanın karalap,
Nerde tulpar bulduğun?
Akrabanı karalap,
Nerde kardeş bulduğun?)

• “**Arğımaq** attıñ belgigi-az ottap, köp jusar.” (BS, C.66, 38)
(Küheylanın göstergesi, az otlar ve çok dinlenir.)

• “**Ağa-inini** jamandap,
Käni tuğan tapqanıñ.
Arğımağıñ jamandap,
Käni tulpar tapqanıñ.” (BS, C.68, 43)
(Abi ve kardeşi karalap,
Nerde kardeş bulduğun?)
Küheylanını karalap,
Nerde tulpar bulduğun?

• “**Arğımaqtıñ** balası,
Az ğana ottap, köp jusar.
Azamattıñ balası,
Az ğana söylep, köp tıñdar.” (BS, C.68, 43)
(Küheylanın yavrusu,
Çok az otlar ve çok dinlenir.)
Asil erkeğin çocuğu,
Çok az konuşur ve çok dinler.

• “**Arğımaqtıñ** balası,
Az ottap, köp jusaydı.
Han-töreniñ balası,

Az söylep, köp tñdaydı.” (BS, C.68, 43)

(Küheylanın yavrusu,

Az otlar, çok dinlenir.

Padişahın çocuğu,

Az konuşur, çok dinler.)

• *“Qarmanğan qarap qalmas,*

Qarmaq salğan qartaymas, (BS, C.68, 229)

Arğımaq mingen arımas.”

(Hazırlanan boşuna durmaz,

Olta atan yaşlanmaz,

Küheylan binen zayıflanmaz.)

• *“Arğımaqtñ jaqsısı,*

Az ğana ottap, köp jusaydı.

Adamzattñ jaqsısı,

Az ğana söylep, köp tñdaydı.” (BS, C.69, 41)

(Küheylanın iyisi,

Çok az otlar ve çok dinlenir.

İnsanoğlunun iyisi,

Çok az konuşur ve çok dinler.)

• *“Arğımaqqa oq tüsse,*

Mästektey tuwlamas.

Sıpayığa tüsse,

Jamanday şulamas.” (BS, C.68, 42)

(Küheylan kurşunla vurulsa,

Mästekinki gibi yüreği çarpmaz,

Kibar birisin kurşunla vurulsa,

Kötü birisi gibi gürültü çıkarmaz.)

I.1.1.1.1.2. Aygır (Ortak)

Aygır, damızlık erkek at (TS, 2011: 203). Kazak Türkçesinde sürüye yarayan erkek ata aygır denir (KS, 2013: 38). Türkiye Türkçesinde aygır kavramı ile ilgili 3 tane atasözü, Kazak Türkçesinde 10 tane atasözü bulunmaktadır.

- Ay gelir **aygır** gibi, yıl gelir yelbir gibi; ille hafta, ille hafta. (TTA, 201)
- **Aygır** kişneten t.şaktır. (TTA, 205)
- Yalnızlıktan doğru sözüm mat oldu, kartlığında **aygır** başım at oldu. (TTA, 870)

• “*Ayğırı qanday bolsa, qulını sonday.*” (BS, C.68, 21)

(Aygır nasıl olursa, kulun da öyle.)

• “*Bir quw baytal,*

Eki ayğırdı aş kaldıradı.” (BS, C.65, 352)

(Bir kurnaz baytal,

İki aygır aç bırakır.)

• “*Jalğız atıñ bolsa ayğır, jat ta qaygır.*” (BS, C.65, 357)

(Yalnız atın olsa aygır, uzan da kaygılan.)

• “*Qalağanım qara ayğır,*

Qara ayğırdı alğan soñ,

Qalay qılsañ solay qıl.” (BS, C.65, 367)

(İstedğim siyah aygır,

Siyah aygır aldıktan sonra,

Nasıl yapmak istersen öyle yap.)

• “*Jaman ayğır üyirsek,*

Jaman küyew qayınsaq.” (BS, C.65, 356)

(Kötü aygır sürüsüne bağlı,

Kötü koca kayınına bağlı.)

• “*Kisinegen ayğırduñ üyirin kör,*
Şirengen jigittiñ üyin kör.” (BS, C.66, 189)
(Kışneyen aygırın sürüsüne bak,
Böbürlenen yiğitin evine bak.)

• “*Jıldağı boz ayğır,*
Quwıp qulın şaynamas.” (BS, C.68, 188)
(Yılkı içindeki boz aygır,
Kovup kulunu dişlemez.)

• “*Ayğırñ ündi bolsın,*
Qoşqarıñ jüندی bolsın.” (BS, C.69, 22)
(Aygırın sesli olsun,
Koçun yünlü olsun.)

• “*Jaman ayğır iyesine tap beredi.*” (BS, C.69, 167)
(Kötü aygır sahibini teper.)

• “*Öz ayğırım şawıp edi,*
Öz biyem tawıp edi.” (BS, C.69, 296)
(Kendi aygırım koşmuştu,
Kendi kısrağım bulmuştu.)

I.1.1.1.1.3. Baytal (Ortak)

Türkiye Türkçesinde baytal, üç yaşını geçmeyen kısraaktır (DS, 1993: 585). Kazak Türkçesinde iki ve üç yaşındaki yavrulamamış dişi ata baytal denir (QTTS, 2008: 100). Türkiye Türkçesinde baytalla ilgili atasözlerine rastlanmadı. Kazak Türkçesinde 13 tane baytalla ilgili atasözleri tespit edilmiştir.

• “*Bir quw baytal,*
Eki ayğırdı aş kaldıradı.” (BS, C.65, 352)
(Bir kurnaz baytal,

İki aygırı aç bırakır.)

- “**Baytal** tũgil, bas qayǵı.” (BS, C.65, 352)

(Baytal değil, dert başımda)

- “**Baytal** minseñ, qulın joq,

Sawmal işseñ, qımız joq.” (BS, C.65, 352)

(Baytala binsen, kulun yok,

Yeni sağılan sũt içsen, kımız yok.)

- “**Baytal** ozıp bãyge almas.” (BS, C.66, 67)

(Baytal öne geçerek kazanmaz.)

- “**Baytal** şawıp bãyge almas.” (BS, C.66, 67)

(Baytal koşarak ödũl almaz.)

- “*Zamannıñ azęanı,*

Attan baytal ozęanı.” (BS, C.66, 165)

(Zamanın kötüye gittiği,

Atı baytal kazandığı.)

- “*Öktem baydan -säwrık,*

Jarlıdan –baytal.” (BS, C.68, 277)

(Güçlü zenginden, säwrık,

Fakirden, baytal.)

- “*Parasatsızdıqtıñ belgisi-*

Baytalın satıp, at eter.

Dosınıñ köñilin qaldırıp,

Duřpannıñ köñlin şat eter.” (BS, C.68, 284)

(Ahlaksızlığın götergisi,

Baytalını satıp, at yapar,

Dostunu üzüp,

Düşmanın neşeli eder.)

- “*Baydı Quday atayın dese,*
Baytalın atqa satadı.
Jaqsını Quday atayın dese,
Öz elin jatqa satadı.” (BS, C.69, 76)
(Zengini Hüda cezalandırrsa,
Baytalı ata satar.
İyi insanı Hüda cezalandırrsa,
Kendi elini düşmana ihanet eder.)

- “***Baytal*** şawıp báyge almaydı.
Qunan şawıp qur qalmaydı.” (BS, C.69, 78)
(Baytal koşarak ödül almaz,
Qunan koşsa, boşuna gitmez.)

- “***Baytalıñdı*** atqa satpa,
Atıñdı jatqa satpa.” (BS, C.69, 78)
(Baytalını ata satma,
Atını düşmana satma.)

- “*Qızdıñ qunı-bes baytal.*” (BS, C.69, 272)
(Kızın değeri, beş baytal.)

I.1.1.1.1.4. Ø/Bedew

Bedew, yüğrük yarış atıdır (KS, 2013: 215) Türkiye Türkçesinde bedewin karşılığı bulunmamaktadır. Kazak Türkçesi atasözlerinde bedew kavramı sadece 2 kez görülmektedir.

- “***Bedew*** minseñ bel alasıñ,
Alğıs alsañ köp jasaysıñ.” (BS, C.65, 353)
(Bedewe binsen tepeden geçersin,
Teşekkür ederse, çok yaşarsın.)

- “*Bedew attıñ jorğalağanı ayıp,
Tazı ittiñ ürğeni ayıp.*” (BS, C.65, 353)
(**Bedew** atın hızlı gittiği ayıp,
Tazı itin ürüdüğü ayıp.)

I.1.1.1.1.5. Beygir/Ø

Beygir, sadece yük taşımakta veya araba çekmekte kullanılan at cinsidir (TS, 2011: 100). Kazak Türkçesinde beygirin karşılığı bulunmamaktadır. Türkiye Türkçesinde beygirle ilgili 9 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Atın ölüsü, **beygirin** dirisi. (TTA, 194)
- **Beygirden** düşene yorgan-döşek; eşekten düşene çapa-kürek. (TTA, 242)
- **Beygiri** yüzü ile değil, hızı ile överler. (TTA, 242)
- **Beygirin** iyisi yolu kısaltır. (TTA, 242)
- **Beygirin** süretini/suratını değil, süratini överler. (TTA, 242)
- **Beygirler** tepişir, arada merkepler ölür. (TTA, 242)
- Deveye dağ, **beygire** yağ. (TTA, 242)
- İki **beygir** bir kazığa bağlanmaz. (TTA, 242)
- Yabancı **beygire** binen, aykırı iner. (TTA, 242)

I.1.1.1.1.6. Ø/Dönen

Dönen, dört yaşındaki aygırdır (Koç vd, 2003: 129). Türkiye Türkçesinde “*dönen*” kelimesinin karşılığı bulunmamaktadır. Kazak Türkçesinde dönen kavramı ile ilgili sadece 1 tane atasözü görülmektedir.

- “*Köñil jüyrık pe?
Kök **dönen** jüyrık pe?*” (BS, C.65, 197)
(Gönül hızlı mı?
Mavi dönen hızlı mı?)

I.1.1.1.1.7. Ø/Jabağı

Jabağı, henüz bir yaşına gelmemiş, yedi-sekiz aylık at yavrusudur. Altı ayını doldurmuş olduğu için kulun ve bir yaşına gelmediği için tay denilmez (Oraltay, 1984: 82). Türkiye Türkçesinde jabağının karşılığı bulunmamıştır. Kazak Türkçesinde jabağıyla ilgili 5 tane atasözü yer almaktadır.

- “**Jabağı**, *tay dep jorılar*,
Jazđa şıqsa at bolar.” (BS, C.66, 125)
(Jabağı taydan sayılır,
Yaz gelince at olur.)

- “**Jabağı**, *taydıñ teri aşşı*,
Jaman kisiniñ tili aşşı.” (BS, C.66, 125)
(Jabağı, taydın teri acı,
Kötü kişinin dili acı.)

- “**Jabağını** *tay dep qorlama*,
Jazđa şıqsa at bolar.” (BS, C.66, 125)
(Jabağını tay diye küçümseme,
Yaz geldiğinde at olur.)

- “**Jabađınıñ** *biyti aşşı*,
Jaman kisiniñ sözi aşşı.” (BS, C.66, 125)
(Jabağının biti acı,
Kötü kişinin sözü acı.)

- “**Jabağını** *tay dep qorlama*,
Jazđa şıqsa-aq at bolar.” (BS, C.66, 125)
(Jabağını tay diye küçümseme,
Yaz gelince at olur.)

I.1.1.1.1.8. Ø/Jabı

Kazak Türkçesinde en kalitesiz, iyi olmayan at cinsine *jabı* denir (Oraltay, 1984: 82). Türkiye Türkçesinde “*jabı*” sözcüğünün karşılığı bulunmamaktadır. İncelenen Kazak Türkçesi atasözlerinde *jabı* kavramı ile ilgili 5 tane atasözü bulunmaktadır.

• “*Arğımaq at arısa da jabı bolmas.*” (BS, C.66, 38)
(Küheylan zayıflasa da, *jabı* olmaz.)

• “*Jabını jaldı eken dep satıp alma,
Jamandı maldı eken dep jaqın qılma.*” (BS, C.65, 357)
(*Jabını* yeledi diye satın alma,
Kötüyü mallı diye yakın kılma.)

• “*Jabı at arğımaqqa jalımenen teñ bolar,
Jaman kisi jaqsığa malımenen teñ bolar.*” (BS, C.66, 125)
(*Jabı* at küheylanla yelesi ile denk gelir,
Kötü insan iyi insanla malı ile denk gelir.)

• “*Jabını jawğa minbe, jalı bar dep,
Jamanmen quda bolma, malı bar dep.*” (BS, C.66, 111)
(*Jabını* düşmana binme, yelesi var diye,
Kötüyle dünür olma malı var diye.)

• “*Jabını sökpe, jal biter,
Jamandı sökpe, mal biter.*” (BS, C.69, 150)
(*Jabını* küçümseme, yeledi çıkar,
Kötüyü küçümseme, malı olur.)

I.1.1.1.1.9. Kısarak /Qısaraq (biye)

Kısarak, atın dişisidir (TS, 2011: 1426). Kısarak kavramı ile ilgili Türkiye Türkçesinde 6 tane atasözü geçerken Kazak Türkçesinde 26 tane atasözü geçmiştir.

- Alnı sakar **kısrağın**, ayağı sekili tayı olur. (TTA, 149)
- At **kısraktan** kopar. (TTA, 185)
- Bir **kısraak** yedi yılda iyi bir kulun getirir. (TTA, 259)
- Her **kısrağın** doğurduğu, tay olmaz. (TTA, 518)
- **Kısraak** tekmesi, atı incitmez. (TTA, 634)
- Sakar **kısrağın**, yalama tayı olur. (TTA, 772)

• “Öz ayğırım şawıp edi,
Öz **biyem** tawıp edi.” (BS, C.69, 296)
(Kendi aygırım koşmuştu,
Kendi kısrağım bulmuştu.)

• “Tüye surap, **biye** alarsıñ.” (BS, C.69, 353)
(Deve sorup, kısraak alırsın.)

• “Qudañnan tüye sura,
Qorıqqannan **biye** bersin.” (BS, C.69, 264)
(Dünürden deve sor,
Korktuğundan kısraak versin.)

• “Qayınıñdan tüye sura,
Qorıqqannan **biye** bersin.” (BS, C.65, 369)
(Kayımından deve sor,
Korktuğundan kısraak versin.)

• “Köñili tüsse-**biye**,
Köñili tüspese-tüye.” (BS, C.69, 218)
(Beğense, kısraak,
Beğenmezse, deve.)

• “Qulındı **biyeden** qudıqtağı su da artılmas.” (BS, C.68, 245)
(Kulunu olan kısraaktan kuyudaki su bile bitmez.)

• “*Jaman biyeni jabuwla da, qulının al.*” (BS, C.68, 157)
(Kötü kısırağı ört te, kulununu al.)

• “*Atı barğa tay minse de jarasadı,
Biyesi barğa sawmal işse de jarasadı.*” (BS, C.69,)
(Atı var olana taya binse de yakışır,
Kısırağı var olana yeni sağılan süt işse de yakışır.)

• “*At ayında qulındaydı,
Biye jılında qulındaydı.*” (BS, C.65, 346)
(At ayında doğar,
Kısırak yılında doğar.)

• “*At biyeden,
Aruwana tüyeden,
Alıp anadan.*” (BS, C.65, 347)
(At kısıraktan,
Arvana deveden,
Alp anadan.)

• “*Biye qosta jürip terlese,
Qulın bosqa jürip terleydi.*” (BS, C.65, 352)
(Kısırak ahırında yürüyerek terlese,
Kulun boşuna yürüyerek terler.)

• “*Bir biyeniñ eki emşegi,
Biri ketse süti joq.
Bir tüyeniñ eki örkeşi,
Biri ketse küşi joq.*” (BS, C.65, 352)
(Bir kısırağın iki memesi,
Birisi gitse süti yok.
Bir devenin iki hörgüçü,

Birisi gitse gücü yok.)

• “*Bir teñge **biye** bolmas,
Eki teñge tüye bolmas.*” (BS, C.65, 352)
(Bir teñge kısrak olmaz,
İki teñge deve olmaz.)

• “***Biye** köp bolsa, qulın köp,
Qatın köp bolsa, bala köp.*” (BS, C.65, 353)
(Kısrak çok olursa, kulun çok,
Kadın çok olursa, çocuk çok.)

• “*Bir **biye**-üydiki, eki tüye-eldiki.*” (BS, C.65, 354)
(Bir kısrak, evinki, iki kısrak elinki.)

• “*Qulındağan **biyeden**,
Qudıqtağı su artılmas.*” (BS, C.65, 368)
(Doğan kısraktan,
Kuyudaki su bitmez.)

• “*Bir teñge **biye** bolmas,
Eki teñge tüye bolmas.
Birew malın qızganğan,
Öz malına iye bolmas.*” (BS, C.65, 352)
(Bir teñge kısrak olmaz,
İki teñge deve olmaz.
Başkasının malını kışkanan,
Kendi malını tutamaz.)

• “*Esekke jük artqanmen, tüye bolmas,
Siyirdi jiyi sawğanmen, **biye** bolmas.*” (BS, C.66, 122)
(Eşeğe yük yükleyince, deve olmaz,
İneği sık sağınca, kısrak olmaz.)

- “*Tamırıñnan tüye sura,*
*Qorıqqannan **biye bersin.***” (BS, C.66, 271)
(Akrabannan deve sor,
Korktuğundan kısırak versin.)
- “*Alıp anadan, at **biyeden tuwadı.***” (BS, C.66, 34)
(Alp anadan, at kısıraktan doğar.)
- “*At **biyeden, aruwana tüyeden.***” (BS, C.68, 51)
(At kısıraktan, arvana deveden.)
- “*At **biyeden tuwadı,***
Nar tüyeden tuwadı.” (BS, C.68, 51)
(At kısıraktan doğar,
Nar deveden doğar.)
- “***Biyeni** bağa bilseñ, tüye boladı.*” (BS, C.68, 95)
(Kısırağa baka bilsen, deve olur.)
- “*Könekten şoşığan **biye oñbas***
Köpten bölengen üy oñbas.” (BS, C.68, 208)
(Kutudan şaşıran kısırak onmaz,
Kalabalıkatan ayrılan aile onmaz.)
- “*Öz awzına özi iye bolmağan,*
*Astındağı **biyesinen** ayrılar,*
Jetegindegi tüyesinen ayrılar.” (BS, C.68, 272)
(Kendi dilini tutamayan,
Altındaki kısırağından ayrılır,
Yanıdaki devesinden ayrılır.)
- “*At-**biyeden, alıp-anadan.***” (BS, C.65, 183)

(At, kısraktan, alp anadan.)

• “*Jazdiň jaylawında,
Biyeniň baylawında.*” (BS, C.69, 152)
(Yazın otlağında,
Kısrığın bağlandığında.)

• “*Qulındağan biyeden, qudıqtağı su artılas.
Bosanğan äyelden eşteme artılmaydı.*” (BS, C.65, 368)
(Doğan kısraktan, kuyudaki su bitmez,
Doğan kadının hiç şeyi bitmez.)

I.1.1.1.10. Kulun/Quln

Kulun, at aylığa kadar olan at yavrusudur (TS, 2011: 1522). Türkiye Türkçesinde kulun kavramı ile ilgili 2 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde 13 kez kulunla ilgili kavram işaretlerinin yer aldığı görülmektedir.

- Atta **kulun**, yiğitte burun. (TTA, 196)
- Bir kısrak yedi yılda iyi bir **kulun** getirir. (TTA, 259)
- “*Aygırı qanday bolsa, qulnı sonday.*” (BS, C.65, 344)
(Aygırı nasıl olursa, kulun da öyle.)
- “*At-qulnnan,
Batır-baladan.*” (BS, C.65, 348)
(At, kulundan,
Batur, çocuktan.)
- “*Baytal minseň, quln joq,
Sawmal işseň, qımız joq.*” (BS, C.65, 352)
(Baytala binsen, kulun yok,
Yeni sağılan süt içsen, kımız yok.)

• “Enesi tepken **qulinniň** eti awırmaz.” (BS, C.65, 355)

(Annesi tepen kulunun ati ağırmaz.)

• “Jılqı **qulinnan** önedi,

Aqşa tiyinnan önedi.” (BS, C.65, 358)

(Yılkı kulunla çoğalır,

Akçe kuruşla çoğalır.)

• “**Qulındağan** biyeden,

Qudıqtağı su artılmas.” (BS, C.65, 368)

(Doğan kısraktan,

Kuyudaki su bitmez.)

• “Tawda tuwğan **qulinniň**,

Eki közi tasta.

Aşta tuwğan balanıň,

Eki közi jasta.” (BS, C.66, 273)

(Dağda doğan kulunun,

İki gözü taşta.

Açlıkta doğan çocuğun,

İki gözü yaşlı.)

• “**Qulın** qırda boladı,

Qundız suwda boladı.” (BS, C.68, 245)

(Kulun bozkırda olur,

Kunduz suda olur.)

• “Sawmal işseň, qımız joq,

Baytal minseň, **qulın** joq.” (BS, C.65, 352)

(Yeni sağılan süt içsen, kımız yok,

Baytala binsen, kulun yok.)

• “Jaman biyeni jabuwla da, **qulının** al.” (BS, C.65, 356)

(Kötü kırsrağı ört te, kulununu al.)

• “**Qulındı** biyeden qudıqtağı su da artulmas.” (BS, C.65, 245)

(Kulunu olan kısraktan kuyudaki su bile bitmez.)

• “Tawda tuwğan **qulinniñ**,

Eki közi tasta.

Aşta tuwğan balanıñ,

Eki közi asta bolar.” (BS, C.65, 124)

(Dağda doğan kulunun,

İki gözü tašta.

Açlıkta doğan çocuğun,

İki gözü yemekte olur.)

• “At bolatın **quluniñ** belgili.” (BS, C.69, 48)

(At olacak kulunun belli.)

I.1.1.1.1.11. Ø/Qunan

İki yaşını bitiren taya *qunan* denir (Oraltay, 1984: 181). Türkiye Türkçesinde “*qunan*” kelimesinin karşılığı bulunmamaktadır. Kazak Türkçesinde *qunan*la ilgili 4 tane atasözü tespit edilmiştir.

• “Tuyaq tayğa jetkizer,

Tay **qunanğa** jetkizer.

Qunan atqa jetkizer,

At muratqa jetkizer.” (BS, C.65, 378)

(Toynak taya yetiştirir,

Tay *qunana* yetiştirir.

Qunan ata yetiştirir,

At amaca ulaştırır.)

• “*Qolda ösken qunanniñ* tay atı *qalmas.*” (BS, C.68, 237)

(Elde yetişen *qunan*ın tay adı kalmaz.)

- “*Qunan atqa jetkizer,*
At muratqa jetkizer.” (BS, C.65, 378)
(Qunan ata yetiştirir,
At amaca ulaştırır.)

- “*Baytal şawıp báyge almaydı.*
Qunan şawıp qur qalmaydı.” (BS, C.69, 78)
(Baytal koşarak ödül almaz,
Qunan koşa, boşuna gitmez.)

I.1.1.1.12. Ø/Mästek

Mästek, kısa boylu attır (Oraltay, 1984: 197). Türkiye Türkçesinde mästekin bir karşılığı bulunmamaktadır. Kazak Türkçesinde mästekle ilgili 2 tane atasözü geçmektedir.

- “*Jılqıñ mästek bolsın, miñ bolsın,*
Tüyeñ qospaq bolsın, jüz bolsın.” (BS, C.65, 359)
(Yılıkın mästek olsun, bin olsun,
Deven melez olsun, yüz olsun.)

- “*Arğımaqqa oq tüsse,*
Mästektey tuwlamas.
Sıpayığa tüsse,
Jamanday şulamas.” (BS, C.68, 42)
(Küheylan kurşunla vurulsa,
Mästekinki gibi yüreği çarpmaz,
Kibar birisin kurşunla vurulsa,
Kötü birisi gibi gürültü çıkarmaz.)

I.1.1.1.13. Ø/Säwrik

Henüz aygır olmamış, aygır namzeti genç aygıra “säwrik” adı verilir (Oraltay, 1984: 238). Türkiye Türkçesinde säwrik kelimesi ifade eden bir kelime

bulunmamaktadır. Kazak Türkçesinde sawrik kavramı ile ilgili 2 tane atasözü tespit edilmiştir.

- “*Öktem baydan -säwrık, Jarlıdan –baytal.*” (BS, C.68, 42)
(Güçlü zenginden, säwrık, Fakirden, baytal.)

“*Şiñgirlegen säwrıkti üyirge berip kör.*” (BS, C.68, 341)
(Kişneyen säwrıkti sürüye ver bakın.)

I.1.1.1.14. Tay (Ortak)

Üç yaşına kadar olan at yavrusuna *tay* denir (TS, 2011: 2290). Türkiye Türkçesinde *tay* ile ilgili 18 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesine ise bu oran 30’u göstermektedir.

- Alnı sakar kısırağın, ayağı sekili **tayı** olur. (TTA, 149)
- Arkadan **tay** yetişmezse, ata baha olmaz/gelmez. (TTA, 168)
- At alırsan **taydan** al, kız alırsan soydan al. (TTA, 182)
- At kişnemeyince **tay** gelmez. (TTA, 185)
- At tırnağı, **tay** öldürmez. (TTA, 186)
- At, **taydan** yetişir. (TTA, 186)
- Her kısırağın doğurduğu, **tay** olmaz. (TTA, 518)
- Okta da var yayda da, altındaki **tayda** da. (TTA, 733)
- Sakar kısırağın, yalama **tayı** olur. (TTA, 772)
- **Tay** at oluncaya kadar, issi fevt olur. (TTA, 824)
- **Tay** at oluncaya kadar, sahibi mat olur. (TTA, 824)
- **Tay** besleyen, ata biner. (TTA, 824)
- **Tay** büyüyüp at olana kadar, sahibi mat olur. (TTA, 824)
- **Tay** iken oynamadık at mı olur? (TTA, 824)
- **Tay** iken oynamayan at olamaz. (TTA, 824)
- **Tay** seğırtir, çul sallanır; aç ile çıplak şenlenir. (TTA, 824)
- **Tay** yetişmedikçe, ata paha biçilmez. (TTA, 824)

• Yılana soy olacağına, eşeğe **tay** ol. (TTA, 892)

• “*Jabağı, tay dep jorılar,*
Jazğa şıqsa at bolar.” (BS, C.66, 125)
(Jabağı taydan sayılır,
Yaz geldiğinde at olur.)

• “*Jabağı, taydıñ teri aşşı,*
Jaman kisiniñ tili aşşı.” (BS, C.68, 142)
(Jabağı, taydın teri acı,
Kötü kişinin dili acı.)

• “*Jabağını tay dep qorlama,*
Jazğa şıqsa at bolar.” (BS, C.69, 150)
(Jabağını tay diye küçümseme,
Yaz gelince at olur.)

• “*Qusı joqqa turımtay suñqarmen teñ,*
Atı joqqa qotır tay tulparmen teñ.” (BS, C.69, 270)
(Kuşu olmayana doğan şahin gibi,
Atı olmayana uyuz tay tulpar gibi.)

• “*At tuyağın tay basar.*” (BS, C.69, 50)
(At izinden tay gider.)

• “*Atı barğa tay minse de jarasadı,*
Ası barğa surap işse de jarasadı.” (BS, C.65, 347)
(Atı var olana taya binse de yakışır,
Yemeği var olana sorup yese de yakışır.)

• “*At jamanı taymen oynar.*” (BS, C.65, 342)
(Atın kötüsü tay ile oynar.)

• “*Jaqsı attı tay jağalaydı.*” (BS, C.65, 361)
(İyi ata tay yakınlaşır.)

• “*Taydıñ jaqsısı atqa erer,
Attıñ jamanı tayğa ermes.*” (BS, C.65, 378)
(Tayın iyisi atı takip eder,
Atın kötüsü tayı takip etmez.)

• “*Tay tuwlap üyirinen ketpes.*” (BS, C.65, 378)
(Tayın yüreği çarpıp sürüsünden gitmez.)

• “*Tuyaq tayğa jetkizer,
Tay qunanğa jetkizer.
Qunan atqa jetkizer,
At muratqa jetkizer.*” (BS, C.65, 378)
(Toynak taya yetiştirir,
Tay qunana yetiştirir.
Qunan ata yetiştirir,
At amaca ulaştırır.)

• “*Şüberek tozar, tay ozar.*” (BS, C.65, 383)
(Kumaş köhneleşir, tay kazanır.)

• “*At ayağın tay basar.*” (BS, C.66, 45)
(Tay atın peşinden gider.)

• “*Balanı jumsağanıñ bilinbes,
Taydı mingeniñ bilinbes.*” (BS, C.65, 71)
(Çocuğu çalıştırdığın bilinmez,
Taya bindiğin bilinmez.)

• “*Balanıñ qılğanı bilinbes,
Taydı mingeniñ bilinbes.*” (BS, C.65, 71)

(Çocuğun yaptığı bilinmez,
Taya bindiğın bilinmez.)

- “*Biy balası biyge uqsar,
Biyik-biyik tawğa uqsar.
Han balası hanğa uqsar,
Qanatın jayğan qazğa uqsar.
Bay balası bayğa uqsar,
Baylanbağan **tayğa** uqsar.*” (BS, C.66, 82)

(Bey çocuğu beye benzer,
Büyük büyük dağa benzer.
Padişah çocuğu padişaha benzer,
Kanadını açan kaza benzer.
Zengin çocuğu zengine benzer,
Bağlanmayan taya benzer.)

- “*Böten awıldın atı ozğanşa,
Öz awılıñnıñ **tayı** ozsın.*” (BS, C.66, 85)

(Diğer ağılın atı kazanacağına,
Kendi ağılının tayı kazansın.)

- “*Tayaq **tayğa** jetkizer,
Tay atqa jetkizer,
At muratqa jetkizer.*” (BS, C.66, 275)

(Sopa taya yetiştirir,
Tay ata yetiştirir,
At amaca ulaştırır.)

- “*Tüye alatın jerimnen at alğanmın,
At alatın jerimnen **tay** alğanmın.*” (BS, C.66, 285)

(Deve alacak yerde at aldım,
At alacak yerde tay aldım.)

- “*At jamanı **taymen** oynar,
Qatın jamanı bayımen oynar.*” (BS, C.66, 45)
(Atın kötüsü tay ile oynar,
Kadının kötüsü kocasıyla oynar.)
- “*Qolda ösken qunanniñ **tay** atı qalmas.*”
(Elde yetişen qunanın tayadı kalmaz.) (BS, C.68, 237)
- “*Süygen dostıñ atın alma, **tayın** al.*” (BS, C.68, 298)
(Seven dostun atını alma, tayını al.)
- “***Tay** atqa jetkizer,
At muratqa jetkizer.*” (BS, C.68, 301)
(Tay ata yetiştirir,
At amaca ulaştırır.)
- “***Taydan** tulpar şığadı,
Jastardan suñqar şığadı.*” (BS, C.68, 301)
(Taydan tulpar çıkar,
Gençlerden şahin çıkar.)
- “*Atı barğa **tay** mingen jarasadı.*” (BS, C.69, 56)
(Atı var olana taya binse yakışır.)
- “*Atı barğa **tay** minse de jarasadı,
Biyesi barğa sawmal işse de jarasadı.*” (BS, C.69, 56)
(Atı var olana taya binse de yakışır,
Kısrığı var olana yeni sağılan süt işse de yakışır.)
- “*Balanı istegeni bilinbeydi,
Taydı mingeniñ bilinbeydi.*” (BS, C.69, 82)
(Çocuğu yaptığı bilinmez,
Taya bindiğin bilinmez.)

- “*Er jetilip bas bolar,
Tay jetilip at bolar.*” (BS, C.69, 138)
(Er yetişip büyük olur,
Tay yetişip at olur.)

I.1.1.1.15. Ø/Tulpar

Tulpar, yüğrük attır (QTTS, 2008: 823). Türkiye Türkçesinde tulparın bir karşılığı bulunmamaktadır. Kazak Türkçesinde tulpar kavramı ile ilgili 21 tane atasözü bulunmaktadır.

- “*Attıñ bəri tulpar emes,
Qustıñ bəri suñqar emes.*” (BS, C.65, 347)
(Atın hepsi tulpar değil,
Kuşun hepsi şahin değil.)

- “*Tuyağı bütün tulpar joq,
Qiyağı bütün suñqar joq.*” (BS, C.65, 379)
(Toynağı sağlam tulpar yok,
Gagası sağlam şahin yok.)

- “*Tulpar şapsa jetiledi,
Suñqar uşsa jetiledi.*” (BS, C.65, 379)
(Tulpar koşsa yetişir,
Şahin uçsa yetişir.)

- “*Qanşa tulpar dese de,
Minip bolmas jalsızdı.
Qanşa bilgiş dese de,
Halıq süymes arsızdı.*” (BS, C.69, 239)
(Ne kadar tulpar dese de,
Binmezler yelesizi.
Ne kadar akıllı dese de,

Halk sevmez arsız.)

- “**Tulpardıñ** öz tuyağı özine dări.”

(Tulparın kendi toynağı kendisine ilaç.)

- “Tuyağı bütün **tulpar** joq,

Qiyağı bütün sunqar joq.” (BS, C.69, 351)

(Toynağı sağlam tulpar yok,

Gagası sağlam şahin yok.)

- “*Arğımağıñ jamandap,*

*Käni **tulpar** tapqanıñ.*

Ağayındı jamandap,

Käni tuğan tapqanıñ.” (BS, C.69, 41)

(Küheylanın karalap,

Nerde tulpar bulduğun?

Akrabanı karalap,

Nerde kardeş bulduğun?)

“**Tulpar** tobın tabadı.” (BS, C.68, 317)

(Tulpar sürüsünü bulur.)

- “*Qarğa maqtanıp suñqar bolmaydı,*

*Esek maqtanıp **tulpar** bolmaydı.*” (BS, C.68, 228)

(Karga övünüp şahin olmaz,

Eşek övünüp tulpar olmaz.)

- “*Qusı joqqa turımtay suñqarmen teñ,*

*Atı joqqa qotır tay **tulparmen** teñ.*” (BS, C.69, 270)

(Kuşu olmayana doğan şahin gibi,

Atı olmayana uyuz tay tulpar gibi.)

- “*Şın **tulpar** şappay qalmas, arığanmen,*

Sıpayı sözden qalmas, qarığanmen. ” (BS, C.69, 270)

(Gerçek tulpar koşmayı bırakmaz, zayıflasa da,
Kibar konuşmayı bırakmaz, üzülse de.)

• “*Batır elşil, **tulpar** jerşil.* ” (BS, C.69, 92)

(Batur eline yakın, tulpar yerine yakın.)

• “*Japalaq siypağanmen sunqar bolmas,*

*Jaman at maqtağanmen **tulpar** bolmas.* ” (BS, C.69, 179)

(Yapalak okşansa da şahin olmaz,
Kötü at övülse de tulpar olmaz.)

• “*Quyriğı bütün **tulpar** joq,*

Qanatı bütün sunqar joq. ”

(Kuyruğu sağlam tulpar yok,
Kanadı sağlam şahin yok.)

• “*Sırı aşıлмаğan sunqar bar,*

*Sınalmağan **tulpar** bar.* ” (BS, C.69, 265)

(Sırrı anlaşılmayan şahin var,
Denenmeyen tulpar var.)

• “***Tulpar** tuwıp, iyesin tabadı.* ” (BS, C.69, 351)

(Tulpar doğup, sahibini bulur.)

• “***Tulpardıñ** öz tuyağı özine may.* ” (BS, C.69, 351)

(Tulparın kendi toynağı kendisine yağ.)

• “***Tulpardıñ** tuyağı şirimes.* ” (BS, C.69, 351)

(Tulparın toynağı çürümez.)

• “***Tulpardıñ** tuyağı tastı bassa, ketiledi*

Sazdı bassa, jetiledi. ” (BS, C.69, 351)

(Tulparın toynağı taşa bassa, kırılır,
Bataklığa bassa, iyileşir.)

- “*Qarğa maqtanıp sunqar bolmaydı,
Esek maqtanıp **tulpar** bolmaydı.*” (BS, C.68, 228)
(Karga övünüp şahin olmaz,
Eşek övünüp tulpar olmaz.)

I.1.1.1.1.16. Yılkı/Jılqı

Tabiatta serbest dolaşan yabani at sayılan yılkıyla ilgili Türkiye Türkçesinde 1 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde ise yılkı havramı ile ilgili 22 tane atasözü geçmektedir.

- İnek fakirlik, koyun zenginlik, **yılkı** gösteriştir. (TTA, 552)
- “*Ala **jılqı** joğalmaydı.*” (BS, C.65, 358)
(Alaca yılkı kayıp olmaz.)
- “***Jılqı** qulınnan önedi,
Aqşa tiyinnan önedi.*” (BS, C.65, 358)
(Yılkı kulunla çoğalır,
Aqçe kuruşla çoğalır.)
- “***Jılqıda** öt joq,
Aqquwda süt joq.*” (BS, C.65, 358)
(Yılkıda öd yok,
Kuğuda süt yok.)
- “***Jılqını** bögelek azdırar.*” (BS, C.65, 358)
(Yılkımı bögelek zayıflatır.)

• “**Julqı** kisinep tabıadı,
Adam söylesip tabıadı.” (BS, C.65, 358)

(Yılkı kişnesip buluşur,
İnsan konuşup buluşur.)

• “**Julqınıñ** etin jeseñ tisine kiredi,
Jemeseñ tüsiñe kiredi.” (BS, C.65, 358)

(Yılkı etini yesen dişine girer,
Yemezsen rüyanagirer.)

• “**Julqıñ** mästek bolsın, mıñ bolsın,
Tüyeñ qospaq bolsın, jüz bolsın.” (BS, C.65, 359)

(Yılkın mästek olsun, bin olsun,
Deven melez olsun, yüz olsun.)

• “Tisteytin **julqı** tisin körsetpeydi.” (BS, C.65, 378)

(Dişleyecek yılkı, dişini göstermez.)

• “Tüye-baylıq,

Qoy-murzalıq,

Julqı-sändig.” (BS, C.65, 381)

(Deve, zenginlik,

Koyun, beylik,

Yılkı, güzellik.)

• “Erdiñ qanı-jüz **julqı**, qatını mıñ julqı.” (BS, C.66, 120)

(Erin kanı, yüz yılkı, kadını bin yılkı.)

- “*Erdiñ qanı-jüz **jılqı**, namısı mıñ jılqı.*” (BS, C.66, 120)

(Erin kanı, yüz yılkı, namusu bin yılkı.)

- “***Jılqı** kisineskenşe,*

Adam söyleskenşe.” (BS, C.66, 163)

(Yılkı kişneştiğine kadar,

İnsan konuştığına kadar.)

- “*Adam balası söyleskenşe.*

***Jılqı** balası kisineskenşe.*” (BS, C.66, 163)

(İnsanoğlu konuştığına kadar,

Yılkı kişneştiğine kadar.)

- “***Jılqıdağı** boz ayğır,*

Quwıp kulun şaynamas.” (BS, C.66, 188)

(Yılıkdaki biz aygır,

Kovup kulunu dişlemez.)

- “*Qoy anası onnan,*

***Jılqı** anası besten.*” (BS, C.65, 370)

(Koyun annesi ondan,

Yılkı annesi beşten.)

- “*Arıstan-añ patşası,*

***Jılqı-mal** patşası.*” (BS, C.69, 43)

(Aslan, vahşi hayvan patşası,

Yılkı mal patşası.)

• “**Julqı** körki, jal,

Jigit körki-mal.” (BS, C.69, 199)

(Yılkı güzelliği, yelesi,

Yiğit güzelliği, malı.)

• “**Julqı** malı jer tanır,

Jaqsı jigit el tanır.” (BS, C.69, 199)

(Yılkı yeri tanır,

İyi yiğit eli tanır.)

• “**Julqı** menen qız jawdıñ oljası.” (BS, C.69, 200)

(Yılkı ile kız düşmanın kazançı.)

• “**Julqı** soyğan üyden üş küнге deyin şıqpa,

Sıyır soyğan üye üş küнге şeyin barma.” (BS, C.69, 200)

(Yılkı kesen evde üç güne kadar kal,

İnek kesen eve üç güne kadar gitme.)

• “*Uyıqtağan uyqı aladaı,*

Uyıqtamağan julqı aladı.” (BS, C.69, 360)

(Uyuyan uyur,

Uyumayan yılkı alar.)

• “*Top julqıdan tulpar şığadı,*

Köp bürkitten suñqar şığadı.” (BS, C.68, 313)

(Yılkı sürüsünden tulpar çıkar,

Kaya kartalı sürüsünden şahin çıkar.)

I.1.1.1.2. Renklerine/Donlarına Göre Atlar

Bir atın vücudunu örten kıl örtüsünün rengine *don* denir (Yılmaz ve Ertuğrul, 2011: 145). Türk kültüründe atlara üzerinde taşıdıkları renklere göre çeşitli isimler verilmiştir. Türkler eski zamanlardan beri atın donlarına göre onun kıymetini belirlemiştir. Göktürk hükümdarlarının atları donlarına göre adlandırılmıştır. Kül Tigin yücelik, kutsallık ve uğur sembolü olan beyaz ve boz ata binmiştir (Küçük, 2009: 1832). İncelenen kaynaklarda atın doru ve boz renkleriyle ilgili atasözleri tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde boz atla ilgili 3 tane atasözü ve doru atla ilgili 2 tane atasözü geçmiştir. Kazak Türkçesinde ise bu renklerle ilgili birer tane atasözü bulunmuştur.

- Atın iyisi **doru**, yiğidin iyisi deli olur. (TTA, 193)
- Atın iyisine **doru** derler, yiğidin iyisine deli derler. (TTA, 193)
- Atını **boz atın** yanına bağlama; ya huyunu alır ya tüyünü. (TTA, 194)
- **Boz ata**, avrada, oğlana kulluk edenin yüzü ağarmaz. (TTA, 274)
- **Boz atın** yanında duran ya tüyüne çeker ya huyuna. (TTA, 274)

• “*Aqırın-aqırın minse bolar tor atqa,*
Aqırındap barıp jetse bolar muratqa.” (BS, C.66, 30)

(Yavaş yavaş binilebilir doru ata,

Yavaşça ulaşılabilir amaca.)

• “*Jılqıdağı boz ayğır,*
Quwıp qulın şaynamas.” (BS, C.68, 188)

(Yılkı içindeki boz aygır,

Kovup kulunu dişlemez.)

I.1.1.1.3. Yürüyüşlerine Göre Atlar

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde atlar yürüyüşlerine göre dörde ayrılır: *adeta* (*ayañ*), *tırıs* (*jortağ*), *rahvan* (*joğğa*) ve *dörtнал* (*şabıs*). *Adeta*, atın en yavaş, doğal ve kendi halinde düz yürüyüşüdür. Kazak Türkçesinde bu yürüyüşe “*ayañ jüris*” denir. *Tırıs*, atın kısa adımlarla hızlı yürüşüdür. Bu yürüyüşte iki çapraz ayak aynı anda havadayken diğer iki ayak yere basar. Kazak Türkçesinde *tırısın* karşılığı olarak “*jortağ*” kelimesi kullanılır. *Rahvan*, atın *tırıs*tan biraz hızlı yürüyüşüdür. Bu yürüyüşte bir taraftaki iki ayak aynı anda havaya kalkarken diğer taraftaki iki ayak yere basar. Kazak Türkçesindeki “*joğğa*” kelimesi *rahvanı* karşılar. *Dörtнал*, atın en hızlı yürüyüşüdür. Bu yürüyüşte atın arka ayakları güçle gövdesini ileri atar, vücut bir an havada kaldıktan sonra ön ayaklarının üzerine sırayla düşer. Kazak Türkçesinde *dörtналın* karşılığı “*şabıs*”tır (Yılmaz ve Ertuğrul, 2013: 44-50). Taranan kaynaklarda *rahvan* ve *tırıs*la ilgili atasözleri bulunmuştur.

I.1.1.1.3.1. Tırıs/Jortağ

Tırıs, atın adetadan hızlı ve *rahvandan* yavaş yürüşüdür. Türkiye Türkçesinde atın bu yürüyüş türüyle ilgili atasözüne rastlanmadı. Kazak Türkçesinde “*jortağ*” olarak adlandırılan bu yürüyüşle ilgili 2 tane atasözü geçmektedir.

- “*Bir kündik ömiriñ qalsa da,*
Jortağ minbe, joğğa min.” (BS, C.68, 104)
(Bir günlük hayatın kalsa da,
Jortağa binme, joğğaya bin.)
- “*Qas batırdan qorqaq tuwadı,*
Qas şeberden şorqaq tuwadı,
Qas joğğadan jortağ tuwadı.” (BS, C.65, 333)
(Baturdan korkak doğar,
Ustadan acemi doğar,
Joğğadan jortağ doğar.)

1.1.1.1.3.2. Rahvan/Jorğa

Rahvan, tırıstan hızlı bir yürüyüş türüdür. Türkiye ve Kazak Türkçesinde atın rahvan yürüyüşüyle ilgili ikişer tane atasözü tespit edilmiştir.

- Atın aflagı **rahvan**, itin aflagı tazı, insanın aflagı pehlivan.
- Erken kalkan avrat, **rahvan** yürüyen at, işini bilen evlat ne murattır ne murat.

- “*Qas batırdan qorqaq tuwadı,
Qas şeberden şorqaq tuwadı,
Qas jorğadan jortaq tuwadı.*”

(Baturdan korkak doğar,
Ustadan acemi doğar,
Jorğadan jortaq doğar.)

- “*Bir kündik ömiriñ qalsa da,
Jortaq minbe, jorğa min.*”
- (Bir günlük hayatın kalsa da,
Jortaqa binme, jorğaya bin.)

1.1.1.2. Eşek (Merkep)/Esek

Günlük hayatta atalarımızın en büyük yardımcılarından biri olan eşek çok sayıda atasözlerinde geçmektedir. Söz gelimi, Türkiye Türkçesinde hayvan adlarıyla kurulan atasözlerin kuruluşunda attan sonra en fazla eşekle ilgili kavram işaretleri 409 kez kullanılmıştır. Arapça kökenli “*merkep*” sözcüğü Türkiye Türkçesinde “*eşek*” anlamındadır. Merkep kavramı incelenen Türkiye Türkçesi atasözlerinde sadece 3 kez görülmektedir. Kazak Türkçesinde ise eşekle ilgili 420 atasözü bulunmaktadır.

- Abdalın **eşegi** zonguldemiş, “keşkem de keşkem” demiş. (TTA, 84)
- Acımış **eşek**, atan yürük olur. (TTA, 89)
- Acımış **eşek**, katırdan yeğın olur. (TTA, 89)
- Acıyan **eşek**, attan ileri gider. (TTA, 89)
- Aç kalan **eşek**, sırtındaki kürkünü yer. (TTA, 552)

• Adam adamdır, olmasa da pulu da pulu; **eşek** eşektir, olmasa da/atlastan olsa da çulu. (TTA, 97)

• Adam **eşeğinden**, kadın döşeğinden belli olur. (TTA, 98)

• Adam sandım **eşeği**, kaba serdim döşeği. (TTA, 99)

• Adana'dan gelen **eşek** kırk gün anılır. (TTA, 103)

• Ademi adem eder **merkep**, adem adem olmaz ise yine **merkep** yine **merkep**. (TTA, 103)

• Ağaçlı yeri **merkep** bile sever. (TTA, 110)

• Akli başında olan, **eşeğini** dağdan taştan indirir. (TTA, 126)

• Aklını **eşeğe** verme/verirsen, çeker arpa tarlasına. (TTA, 127)

• Aksak **eşekle** yüksek dağa çıkılmaz. (TTA, 128)

• Alçacık **eşeğe** kim olsa biner. (TTA, 134)

• Alçacık **eşek**, semeri gevçek. (TTA, 134)

• Alçacık gördüğünü, bozacı **eşeği** sanma! (TTA, 134)

• Alçak **eşek** binmeye kolay, öküz çocuk (uşak) dövmeye kolay. (TTA, 135)

• Alçak **eşek** her gün sıpa. (TTA, 135)

• Alçak **eşekle** yüksek dağa çıkılmaz. (TTA, 135)

• Allah **eşeğe** boynuz vermez ki öküzün partını deşmeye. (TTA, 142)

• Allah'ın işiyle **eşeğin** yaşı bilinmez. (TTA, 146)

• At gibi yemeli, **eşek** gibi çalışmalı. (TTA, 184)

• At ile **eşek** bir değil. (TTA, 184)

• At ile **eşek** yarışamaz. (TTA, 184)

• At ile varılan yere, **eşek** ile de varılabilir. (TTA, 184)

• At ile yola çıkan/giden **eşeğin** vay haline! (TTA, 184)

• At meydanında **eşek** anırmaz/zırlamaz. (TTA, 185)

• At murat, katır devlet, **eşek** kısmet, deve gurbet. (TTA, 185)

• At pazarında **eşek** anırmaz. (TTA, 186)

• At pazarında **eşek** izi aranmaz. (TTA, 186)

• At pazarında **eşek** izi mi ararsın? (TTA, 186)

• At sahibinden **eşek** esirgenmez. (TTA, 186)

• At satıp **eşek** alınmaz. (TTA, 186)

• At teper, katır teper; ara yerde **eşek** ölür. (TTA, 186)

- At tepişir, arada **eşek** ölür. (TTA, 186)
- At yürür, it/**eşek** kaçar; menzile beraber varır. (TTA, 187)
- At yürür, it/**eşek** seğırtir, ikisi bir/aynı yere varır. (TTA, 187)
- At, bindiğinde yatak döşek; **eşek**, bindiğine çapa kürek. (TTA, 184)
- At, **eşegin** artığını yemez. (TTA, 184)
- Ata kamçı, **eşeğe** çılbr. (TTA, 188)
- Atan **eşek** ise de palanını üstüne atma. (TTA, 190)
- Atasız uşak, yularsız **eşek** (gibidir). (TTA, 190)
- Atı ata, **eşegi eşeğe** koşmalı. (TTA, 192)
- Atı **eşekle** bağla, ya nalını ya huyunu. (TTA, 192)
- Atın kazancı **eşek** için. (TTA, 193)
- Atın yerine **eşek** bağlama/bağlanmaz). (TTA, 194)
- Atla **eşegi** ayıran semerdir. (TTA, 195)
- Attan düşen ölmemiş, **eşekten** düşen ölmüş. (TTA, 195)
- Attan düşen örttü döşek, **eşekten** düşen kazma kürek. (TTA, 196)
- Attan düşene yorgan döşek, **eşekten** düşene kazma kürek. (TTA, 196)
- Attan inen, **eşeğe** biner. (TTA, 196)
- Attan iner **eşeğe** binersin, onu da bulamaz yayan gidersin. (TTA, 196)
- Attan, deveden düşene tımar gerekir; **eşekten** düşene kazma (kürek) gerekir. (TTA, 196)
- Ayda yılda bir rahat uyuyacaktım, komşunun **eşegi** kuyruksuz sıpa doğurdu. (TTA, 204)
- Bağışlanmış **eşegin** nalına bakılmaz. (TTA, 219)
- Bak zamana zamana, karga vurdu şahana; **eşekler** arpadan bıktı, küheylan hasret samana. (TTA, 220)
- Bedava **eşek**, attan yürük olur. (TTA, 233)
- Ben **eşek** olduktan sonra, semer vuran/vuracak çok olur. (TTA, 236)
- Beygirden düşene yorgan-döşek; **eşekten** düşene çapa-kürek. (TTA, 242)
- Beygirler tepişir, arada **merkepler** ölür. (TTA, 242)
- Bildir öldü bir **eşek**, gelin bu yıl ağlaşak. (TTA, 244)
- Bin kere söyle **eşeğe**, bir dirhem inmez aşağıya. (TTA, 248)
- Bin koyunluk baban kalacağına, bir **eşekli** anan kalsın. (TTA, 248)

- Bir insan **eşek** olunca, semer vuran çok olur. (TTA, 257)
- Bir topal **eşek**, kervanı yardan uçurur. (TTA, 257)
- Bostana dadanan **eşeğin** kulağı, kuyruğu olmaz. (TTA, 271)
- Boş **eşek**, yorga gider. (TTA, 272)
- Boş torbaya **eşek** bile gelmez. (TTA, 272)
- Boynuz öküze, semer **eşeğe** yük olmaz. (TTA, 273)
- Boz **eşek** siyah olmaz. (TTA, 274)
- Buyurmakla gören uşak, sürmekle yürüyen **eşek** insanı kocaltır. (TTA, 279)
- Caba verilen **eşeğin** dişlerine bakılmaz. (TTA, 283)
- Cahilin alim katında sözünün miktarı yok; kendi **eşek**, giydiği çul, başının yuları yok. (TTA, 284)
- Cahilin sözü, **eşeğin** anırması. (TTA, 284)
- Canı acıyan/yanan **eşek**, atı geçer. (TTA, 287)
- Canı yanan **eşek**, attan hızlı kaçır. (TTA, 287)
- Çalışan **eşeğin** boynu boncuklu olur. (TTA, 294)
- Çalışmakla zengin olunsaydı, **eşeğin** semeri altın olurdu. (TTA, 295)
- Çerçiyi çağirtma, **eşeği** anırt. (TTA, 300)
- Çingen **eşeği** önde gider. (TTA, 303)
- Çocuklu avrat, sıpalı **eşek** ile yola gidemez. (TTA, 303)
- Çok beslenen **eşekler**, atlarla tepişir. (TTA, 310)
- Dağda **eşek** ölür, zararı eve olur. (TTA, 371)
- Dah demeden yürüyen **eşek**, tut demeden tutan uşak gibi yok. (TTA, 322)
- Dalaba gelmiş **eşeğin** gözü dışarda olur. (TTA, 323)
- Dam ardında **eşeği** bulmuş da erkeğini, dişisini arıyor/soruyor. (TTA, 323)
- Damgalı **eşeği** alem/herkes tanır. (TTA, 324)
- Delinin atı **eşeği** olmaz. (TTA, 334)
- Deve adını, **eşek** odunu satar. (TTA, 344)
- Deve büyüktür ama beşini bir **eşek** yeder. (TTA, 345)
- Deve ölürse **eşeğe** yük olur. (TTA, 346)
- Deve silkinse, **eşeğe** yük çıkar. (TTA, 346)
- Devede boy var ama, **eşeğin** ardına düşer. (TTA, 347)
- Deveden düşenin anası ağlamamış, **eşekten** düşenin ağlamış. (TTA, 347)

- Devenin derisi **eşeğe** yüküdür. (TTA, 347)
- Devenin kemiği **eşeğe** yük olur. (TTA, 347)
- Devenin silkintisi **eşeğe** yük olur. (TTA, 347)
- Devesi dal kanırtıyor/kanırıyor, **eşeğe** zır zır anırıyor. (TTA, 347)
- Devlet, sırtına binmediği **eşeğe** yem yedirmez. (TTA, 350)
- Devletlinin **eşeğine** bile yaldızlı çul vururlar. (TTA, 350)
- Devletten inen kişi, attan **eşeğe** binmiş gibidir. (TTA, 351)
- Dokuz çulha bir **eşeğe** yükletilmez. (TTA, 362)
- Dövülmek **eşeğe** yaraşır. (TTA, 370)
- Dürtmeyince **eşek** gitmez. (TTA, 379)
- Düşün be adam düşün, **eşek** mi alınır kışın. (TTA, 383)
- El alem muhtarın kızını onarır, bir şeycikler yok; biz Kel Veli'nin kör **eşeğine** dolanırız, jandarma peşimize düşer. (TTA, 396)
- El elin **eşeğini** türkü/lolo çağırarak arar. (TTA, 398)
- El elin **eşeğini** yırlayı yırlayı arar. (TTA, 398)
- El elin **eşeğini** yırlayı yırlayı, kendi eşeğini terleye terleye arar. (TTA, 398)
- El karar, göz mizan; **eşek** yarım okka, sıpa yüz dirhem. (TTA, 400)
- Elenmiş un içinde eşilik **eşek** başı çıkar. (TTA, 406)
- Elenmiş undan **eşek** başı çıkar. (TTA, 406)
- Elin adamı, **eşeği** makamıyla anırtır. (TTA, 408)
- Elin atına **eşek** dememeli. (TTA, 409)
- Emanet **eşeğin** haltonu/yuları gevşek olur. (TTA, 415)
- Erkek **eşeğin** anırmayanı/anırmazı olmaz. (TTA, 424)
- Erkek **eşeğin** sıpası olmaz. (TTA, 424)
- Erkek **eşeğin** zırlamayanı olmaz. (TTA, 424)
- Erkek **eşek** sıpa taşımaz. (TTA, 424)
- Erkek **eşek** t....ından bellidir. (TTA, 424)
- Erkek kısmı **eşeğinden**, karı kısmı döşeğinden belli olur. (TTA, 425)
- Ersiz avrat, yularsız **eşek**. (TTA, 427)
- Erzincan'da **eşek** izi sorulmaz. (TTA, 427)
- **Eşeğe** "Marifetini göster" demişler, yıkılıp ağnamış. (TTA, 431)
- Eşeğe altın semer vurulsa, yine **eşektir**. (TTA, 430)

- Eşeğe altından palan vurulsa, yine **eşektir**. (TTA, 430)
- Eşeğe bindik de sallanması mı kaldı? (TTA, 431)
- Eşeğe binmeden ayaklarını sallama. (TTA, 431)
- Eşeğe binmek bir ayıp, eşekten düşmek/inmek iki ayıp. (TTA, 431)
- Eşeğe demişler “Gerdan kır” kuyruğunu kaldırmış, marifetini göstermiş. (TTA, 431)

- Eşeğe dövsen at olur mu? (TTA, 431)
- Eşeğe giren çıksın da, sıpası senin olsun. (TTA, 431)
- Eşeğe gücü yetmeyen, kürkünü çalar. (TTA, 431)
- Eşeğe gücü yetmeyen, semerinden alır öcünü. (TTA, 431)
- Eşeğe gücü yetmez, palanını döver. (TTA, 431)
- Eşeğe içki/rakı içirmişler, çulunu bahşiş vermiş. (TTA, 431)
- Eşeğe kendi anırtısı hoş gelir. (TTA, 431)
- Eşeğe ne yandan binersen, o yandan yamışır. (TTA, 431)
- Eşeğe palanı yük olmaz. (TTA, 431)
- Eşeğe reyhan koklatmışlar, “grup” diye ısırmış. (TTA, 431)
- Eşeğe reyhan koklatmışlar, “grup” diye kökünden çekmiş. (TTA, 431)
- Eşeğe sahip olan, kavarasına dayanır. (TTA, 431)
- Eşeğe semeri yük değil. (TTA, 431)
- Eşeğe sormuşlar: “Bugün kande gidersen? Onu sopa/modul bilir” demiş. (TTA, 432)

- Eşeğe söz, kokmuşa tuz hayretmez. (TTA, 432)
- Eşeğe, at bulununcaya kadar binerler. (TTA, 430)
- Eşeğe: “Cilte et” demişler, zart zart osurmuş. (TTA, 431)
- Eşeğe: “Kaç gün yol yürürsün?” demişler; “Kıyık bilir” demiş. (TTA, 431)
- Eşeğe: “Sıpan oldu” demişler, “Sırtımdan yükümü alacak değil ya, önümden yemimi alacak” demiş. (TTA, 431)

- Eşeği bağla, komşuyu hırsız etme. (TTA, 432)
- Eşeği dama çıkarsan, yine kendi indirir. (TTA, 432)
- Eşeği düğüne çağırmışlar, “Ya su eksik/lazım ya su” demiş. (TTA, 432)
- Eşeği düğüne okumuşlar, “Ya su eksiktir ya odun” demiş. (TTA, 432)
- Eşeği dürtten, çiftesine katlanır. (TTA, 432)

- **Eşegi** dürten, yeline katlanır. (TTA, 432)
- **Eşegi** düzen, osuruğuna katlanır. (TTA, 432)
- **Eşegi** eşiğe bastırma. (TTA, 432)
- **Eşegi** sağlam kazığa bağla, sonra Tanrı'ya ısmarla. (TTA, 432)
- **Eşegi** sahibinin dediği yere bağla da kurt yesin. (TTA, 432)
- **Eşegi** sahibinin dediği yere bağla. (TTA, 432)
- **Eşegi** satan, belaya çatar. (TTA, 432)
- **Eşegi** satarlar ki “Çaşa!”, “Çu!”yundan kurtulalar. (TTA, 432)
- **Eşegi** sattık, “Çüş!” demekten kurtulduk. (TTA, 432)
- **Eşegi** sattım ki “Çüş!” demekten kurtulayım. (TTA, 432)
- **Eşegi** süren cilvesine katlanır. (TTA, 432)
- **Eşegi** taşıyan, koduğunu da götürür. (TTA, 432)
- **Eşegi** tavlaya bağlamakla at olmaz. (TTA, 432)
- **Eşegi** tavlaya çekmişler, at oldum sanmış; şalgamı yemeğe koymuşlar, et oldum sanmış. (TTA, 432)
- **Eşegi** tirmalayan, osuruğuna katlanır. (TTA, 433)
- **Eşegi** yedi, kuyruğuna gelince naz eder. (TTA, 433)
- **Eşegimiz** kulunladı/kunnadı, zemgenimiz arttı. (TTA, 433)
- **Eşegin** adı sakar, kendi adını bana takar. (TTA, 433)
- **Eşegin** ahmağı odur ki, kayganadan pay umar. (TTA, 433)
- **Eşegin** anırmazı olmaz. (TTA, 433)
- **Eşegin** anırtısı kendine hoş gelir. (TTA, 433)
- **Eşegin** boynuzu olsa, atın gözünü çıkarır. (TTA, 433)
- **Eşegin** bozunu, hırsızın kızını alma. (TTA, 433)
- **Eşegin** canı yanınca, attan yürük olur. (TTA, 433)
- **Eşegin** düşmesin, yol gösteren çok olur. (TTA, 433)
- **Eşegin** gönlüne kalsa, bir bağ bahdenizi götürmez. (TTA, 433)
- **Eşegin** gücü var diye iki kişi yükletmemeli. (TTA, 433)
- **Eşegin** hesabı başka, eşekçininki başka. (TTA, 433)
- **Eşegin** işlediği at içindir. (TTA, 433)
- **Eşegin** kendi gönlüne kalsa, bir demet maydanozu taşımaz. (TTA, 433)
- **Eşegin** kötü ise sat, avradın kötü ise gıydır. (TTA, 433)

- **Eşeğin** kulağını/kuyruğunu kesmekle küheylan olmaz. (TTA, 433)
- **Eşeğin** kuyruğunu kalabalıkta kesince kimi uzun der, kimi kısa. (TTA, 433)
- **Eşeğin** nalı yokken Hasan Dağı'na oduna gidilmez. (TTA, 434)
- **Eşeğin** ölümü sudandır. (TTA, 434)
- **Eşeğin** ölümü, ite düğündür. (TTA, 434)
- **Eşeğin** semere gönlü olsa, palanın altına kandi yatar. (TTA, 434)
- **Eşeğin** semeri kendini yük gelmez. (TTA, 434)
- **Eşeğin** sesi göğe çıkmaz. (TTA, 434)
- **Eşeğin** sırtına bir yük tüfek yüklemişler de, **eşeği** gene kurt yemiş. (TTA, 434)
- **Eşeğin** silkinmesi, deveye yük olur. (TTA, 434)
- **Eşeğin** yattığı küllüktür, insanın azdığı elliktir. (TTA, 434)
- **Eşeğin** yemediği ot ya başını ağırtır ya dişini. (TTA, 434)
- **Eşeğin** yemediği ot, başını ağırtır/şişirir. (TTA, 434)
- **Eşeğin** yoksa, eniştenden de mi yok? (TTA, 434)
- **Eşeğin** yorulursa kervana kat, atın yorulursa torba tak, katırın yorulursa durma sat. (TTA, 434)
- **Eşeğin** yuları ne seplersin uzanır, ne çekersin kısalır. (TTA, 434)
- **Eşeğin** yuları, başına taçtır. (TTA, 434)
- **Eşeğin** yükü ağır olmazsa ağır gider. (TTA, 434)
- **Eşeğinden** alamayan, halatından alır. (TTA, 434)
- **Eşeğinden** çulu yeğdir. (TTA, 434)
- **Eşeğine** bakmaz da Hasan Dağı'na oduna gider. (TTA, 434)
- **Eşeğine** bakmaz da, akşamdan sonra oduna gider. (TTA, 434)
- **Eşeğine** bakmaz köye düğüne gider. (TTA, 434)
- **Eşeğini** övmeyen çerçi olmaz. (TTA, 435)
- **Eşeğini** sağlam bağla, sonra komşunu hırsız çıkarma. (TTA, 435)
- **Eşek** altın külah giyse, gene eşektir. (TTA, 435)
- **Eşek** altın yular taksa; yine eşek yine eşek. (TTA, 435)
- **Eşek** anırırken, bülbül susar. (TTA, 435)
- **Eşek** anırtmaz, çerçi çağırtmaz. (TTA, 435)
- **Eşek** baş olunca, encam hayrolmaz. (TTA, 435)
- **Eşek** başında çok yular gider. (TTA, 435)

- Eşek başka düşünür, eşekçi başka düşünür. (TTA, 435)
- Eşek bile bir düştüğü yere bir daha düşmez. (TTA, 435)
- Eşek bile makamla anırır. (TTA, 435)
- Eşek bizim ama, çulu değiştirilmiş. (TTA, 435)
- Eşek büyüdü, semer küçüldü. (TTA, 435)
- Eşek büyümekle tavla başı mı olur? (TTA, 435)
- Eşek çamura batınca, sahibinden gayretlisi olmaz. (TTA, 436)
- Eşek çamura batınca/düşünce, yol gösteren çok olur. (TTA, 436)
- Eşek çamura bir defa çöker. (TTA, 436)
- Eşek çamura çökerse, sahibinden kuvvetlisi olmaz. (TTA, 436)
- Eşek çamura düşende teymik/tekmik vuran çok olur. (TTA, 436)
- Eşek çamura düşende, sahibinden evvel davranan olmaz. (TTA, 436)
- Eşek dağda ölür, zararı eve gelir. (TTA, 436)
- Eşek değil mi, sürme ile yürür. (TTA, 436)
- Eşek dokuz türlü yüzme bilir, ırmak kenarına gelince hepsini unuttur. (TTA, 436)
- Eşek eşeği ödünç kaşır. (TTA, 436)
- Eşek eşeği ödünç taşır. (TTA, 436)
- Eşek eşeğin gerdanını yalar. (TTA, 436)
- Eşek eşekliğini nerede olsa bildirir. (TTA, 436)
- Eşek eti, diri iken tatlıdır. (TTA, 436)
- Eşek gibi bağırma, at ol. (TTA, 436)
- Eşek gibi kazan, at gibi ye. (TTA, 436)
- Eşek gibi saman yer, şeker ile yüklenir. (TTA, 436)
- Eşek gider Mekke'ye, şalgam girer okkaya. (TTA, 436)
- Eşek gidince, semeri de gider. (TTA, 436)
- Eşek hoşaftan ne anlar; içer suyunu, bırakır tanesini. (TTA, 436)
- Eşek hoşaftan ne anlar; suyunu içer, tanesini bırakır. (TTA, 436)
- Eşek ihtiyarlamakla/kocamakla tavla başı olmaz. (TTA, 436)
- Eşek ile gitme yola, başına gelir bela. (TTA, 436)
- Eşek Kabe'ye gitmekle hacı olmaz. (TTA, 437)
- Eşek kulağına su girmeyince yüzmez. (TTA, 437)

- **Eşek** kulağından, katır inadından belli olur. (TTA, 437)
- **Eşek** kurban olmaz ama, bedeli/pahası olur. (TTA, 437)
- **Eşek** kurdu görünce “Eniştem geliyor” dermiş. (TTA, 437)
- **Eşek** küçüktür ama, dokuz deveyi yeder. (TTA, 437)
- **Eşek** küle âşık, bülbül güle âşık. (TTA, 437)
- **Eşek** makamı ile anırır. (TTA, 437)
- **Eşek** maldan sayılmaz. (TTA, 437)
- **Eşek** ne anlar yoncadan? (TTA, 437)
- **Eşek** ne bilir yonca yemesini. (TTA, 437)
- **Eşek** öküze, “Uçuruma yakın gitme, sonra bana yük olursun” demiş. (TTA, 437)
- **Eşek** öldü, ortaklık ayrıldı. (TTA, 437)
- **Eşek** öldü, sıpa büyüdü. (TTA, 437)
- **Eşek** ölür, semeri kalır; insan ölür, eseri kalır. (TTA, 437)
- **Eşek** parasını çıkarırsa kırk para ziyade eder. (TTA, 437)
- **Eşek** sattığının bağ komşusu. (TTA, 437)
- **Eşek** semeriyle/yularıyla satılır. (TTA, 437)
- **Eşek** sidiği, guduk götüne olmaz. (TTA, 437)
- **Eşek** sudan geçinceye kadar, iş işten geçer. (TTA, 437)
- **Eşek** yine o eşek amma, çulu değişmiş. (TTA, 438)
- **Eşek** yüklü olunca anırmaz. (TTA, 438)
- **Eşek** yükünden yemez. (TTA, 438)
- **Eşek**, at yerine çekilmez. (TTA, 435)
- **Eşek**, atın ne yoldaşı; yoksul, bayın (beyin) ne kardaşı (kardeşi). (TTA, 435)
- **Eşek**, dövme ile at olmaz. (TTA, 436)
- **Eşek**, itibar getirmez. (TTA, 437)
- Eşekken **eşek**, çamura bir kere çöker/düşer. (TTA, 438)
- **Eşekli** pazar, mideyi bozar. (TTA, 438)
- **Eşekten** doğma katır, ne gönlü/hâl bilir ne hatır. (TTA, 438)
- **Eşekten** umulan osuruktur. (TTA, 438)
- Evvel gerekirdi tımar; öldü **eşek**, kaldı semer. (TTA, 448)
- Fısıltı, **eşeği** yemden dindirir. (TTA, 456)

- Gösterişsiz **eşeğe** iki kişi/adam biner. (TTA, 482)
- Halsiz **eşek**, haline göre osurur. (TTA, 498)
- Her gün/vakit **eşek** ölmez ki bir akçaya dokuz köfte olsun. (TTA, 516)
- Her tarladan bir **eşek**. (TTA, 522)
- Her zaman **eşek** ölmez; on köfte, on paraya olmaz. (TTA, 4524)
- Herifsiz avrat, yularsız **eşeğe** benzer. (TTA, 524)
- Hey molla hünkar; **eşek** mühürdar, katır silahtır. (TTA, 529)
- Hıyar akçesiyle alınan **eşegin** ölümü sudan olur. (TTA, 532)
- İki çerççi bir **eşegi** yükleyemez. (TTA, 544)
- İnsandan **eşek** olmasa, eşeğe güç yetmez. (TTA, 558)
- İnsandan **eşek** olmasaydı, eşeğe paha olmazdı/paha biçilmezdi. (TTA, 558)
- İstanbul'a giden **eşek** kırk gün anırır. (TTA, 562)
- İşleyen/çalışan **eşegin** boynu boncuklu olur. (TTA, 567)
- İyiliğe kötülük, kör **eşeğe** samanlık. (TTA, 579)
- Kadın döşeğinden, yiğit **eşeginden** belli olur. (TTA, 583)
- Kalabalıkta **eşegin** kuyruğunu kesme; kimi uzun der, kimi kısa. (TTA, 588)
- Kar bahası **eşek**, kuru çayda sele gider. (TTA, 594)
- Kara **eşekten** katır olmaz. (TTA, 594)
- Kara kar yağcak, kara gün doğacak; bir **eşegin** sırtına kırk adam. (TTA, 596)
- Karının malı, **eşegin** nalı. (TTA, 603)
- Karpuz kabuğu ile büyüyen **eşegin** ölümü sudan olur. (TTA, 605)
- Karşıdan **eşek** bakar, almaz. (TTA, 605)
- Katır ziyan yapar, **eşeklerin** kulakları kesilir. (TTA, 608)
- Kaygısız yattığı gece komşunun **eşegi** ölür, kuyruksuz sıpa doğurur. (TTA, 611)
- Kayseri'de **eşek** merdivene çıkmış; uş/işte eşek, uş/işte merdiven. (TTA, 613)
- Kendi **eşek**, giydiği çul; başının yuları yok. (TTA, 622)
- Kız **eşeğe**, vur semere. (TTA, 637)
- Kim **eşek**, sen semer? (TTA, 641)
- Komşunun **eşegini** iki iste ki Allah sana bir versin. (TTA, 654)
- Konur **eşek**, çayırını almaz. (TTA, 656)
- Kötü **eşek**, eve yaklaştığında koşar. (TTA, 670)

- Kulağı kesilmekle **eşek** küheylan olmaz. (TTA, 674)
- Kurt, **eşek** yediği yeri kırk gün dolaşır. (TTA, 680)
- Kül o kervanın başına ki, peşengi **eşek** ola. (TTA, 687)
- Marsıvanlıya **eşek** beğendirmek güç olur. (TTA, 700)
- Mazlum **eşeğe** herkes biner. (TTA, 703)
- Mihnet, gâvur **eşeğine** çüş dedirtir. (TTA, 708)
- Nasıl oldu da bizim **eşek** tavla başı oldu. (TTA, 716)
- Ne günlere kaldık ey gazi hünkâr **eşek** silahtar oldu katır mühürdar! (TTA, 720)
- Ne kene ol em, ne kuzu ol emdir; ne de **eşek** ol bindir. (TTA, 720)
- On iki kurda, bir boz **eşek** neylesin? (TTA, 736)
- On paralık **eşeğin**, beş paralık sıpası olur. (TTA, 736)
- Öküz ölür, çift kalır; **eşek** ölür, yük kalır. (TTA, 744)
- Öl git de, yolcu **eşeğine** duralanma. (TTA, 745)
- Ölme **eşeğim**, ölme; yaz gelecek de yonca bitecek. (TTA, 747)
- Ölmüş devenin derisi, **eşeğe** yüküdür. (TTA, 747)
- Ölmüş **eşek** nallı olur, ölü götü ballı olur. (TTA, 747)
- Ölmüş **eşek/koyun**, kurttan korkmaz. (TTA, 747)
- Ölü kıçı ballı olur, ölmüş **eşek** nallı olur. (TTA, 748)
- Parayla hana **eşek** bağlanır. (TTA, 758)
- Sahipsiz **eşeğe** kim olsa biner. (TTA, 771)
- Sahipsiz **eşeği** kim olsa döver. (TTA, 771)
- Sen hot, ben hot; bizim **eşeğe** kim verecek ot? (TTA, 780)
- Sığırtmacın kârı, **eşeğe** binmesidir. (TTA, 787)
- Sıpa büyüye büyüye **eşek** olur. (TTA, 788)
- Sıpa **eşek**, yığın dağıtır. (TTA, 788)
- Sıpalı **eşekle** yola, çocuklu kariyla düğüne gidilmez. (TTA, 788)
- Sözüün tamını **eşeğe/deliye** derler. (TTA, 799)
- Şehirde **eşek** bile makamla anırır. (TTA, 809)
- Tepişen at, **eşek** olur. (TTA, 835)
- Topal **eşeğe** Şam palanı. (TTA, 835)
- Topal **eşeğin** sahibi ilk akşamdan yola çıkar. (TTA, 835)

- Topal **eşekle** kervana karışma/girme. (TTA, 835)
- Türk ile tosun, çünkü doğdu anadan; öğüt aldı, **eşek** ile danadan. (TTA, 839)
- Türkmen işler, Tat yer, **eşek** işler, at yer. (TTA, 840)
- Türkün **eşeğini** kurt yemez. (TTA, 840)
- Üç kuruşluk **eşeğin**, beş paralık sıpası olur. (TTA, 850)
- Vaktindeydi o tımar; **eşek** öldü, kaldı semer. (TTA, 865)
- Yabandan gelen **eşeğin** kuyruğu yukarıda durur. (TTA, 863)
- Yaşamış **eşekte**, yılanmış akıl olur. (TTA, 877)
- Yaşlanmış **eşekte**, yılanmış akıl olur. (TTA, 877)
- Yavaşın **eşeğini** kurt yemiş. (TTA, 879)
- Yılana soy olacağına, **eşeğe** tay ol. (TTA, 892)
- Yolun otunu mazlum **eşek** tüketir. (TTA, 903)
- Yorgun **eşeğin** “Çüş!” canına minnet. (TTA, 903)
- Yük altında **eşek** kalır. (TTA, 907)
- Yük altında **eşek** zırlamaz. (TTA, 907)
- Yük altındaki/yüklü **eşek** anırmaz. (TTA, 907)
- Yük çeken **eşek**, boş gezen insandan iyidir. (TTA, 907)
- Yükünü yükletmeden, **eşeğe** “Deh” deme. (TTA, 907)
- Zırlamayan **eşek** aç kalır. (TTA, 917)
- Zibillik otunu **eşek** de yemez. (TTA, 917)

• “At aylığın oylaydı,
Tüye jıldığın oylaydı.
Esek eki ayağınıñ astın oylaydı.” (BS, C.65, 346)

(At aylığını düşünür,
Deve yıllığını düşünür,
Eşek iki ayağının altını düşünür.)

• “*Esekti otqa aydasa, boqqa qaşadı.*” (BS, C.65, 355)
(Eşeği ota kovsa, boka kaçar.)

• “*Esektiñ eti aram, küşi adal.*” (BS, C.65, 355)

(Eşəğin eti haram, gücü helal.)

- “*Qarğa maqtanıp suñqar bolmaydı,
Esek maqtanıp tulpar bolmaydı.*” (BS, C.68, 228)

(Karga övünüp şahin olmaz,

Eşek övünüp tulpar olmaz.)

- “*Esektiñ küşi adal, süti aram.*” (BS, C.65, 355)

(Eşəğin gücü helal, süti haram.)

- “*Esek semirse, iyesin tebedi.*” (BS, C.65, 355)

(Eşek semirse, sahibini teper.)

- “*Esek mingenniñ eki ayağına damıl joq.*” (BS, C.65, 355)

(Eşek binenin iki ayağına rahatlık yok.)

- “*Esegine qaray tusawı.*” (BS, C.65, 355)

(Eşəğine göre kösteği.)

- “*Esek barğa sanalsa da,*

Malğa sanalmaydı.” (BS, C.65, 355)

(Eşek var diye sayılsa da,

Maldan sayılmaz.)

- “*Esektiñ jügi jeñil bolsa, jatağan boladı.*” (BS, C.65, 356)

(Eşəğin yüğü kolay olsa, yatmayı sever.)

- “*İyesiz esekti böri jeydi.*” (BS, C.65, 362)

(Sahibi olmayan eşəği kurt yer.)

- “*Erteñgige esek qayğı uradı.*” (BS, C.66, 121)

(Yarm için eşek tasalanır.)

• “*Esek semirgen küni iyesin teber.*” (BS, C.66, 122)

(Eşek semirdiği gün sahibini teper.)

• “*Esekke torqa (atlas) japsañ da esek bolıp qaladı.*” (BS, C.66, 122)

(Eşeğe kumaş örtsen de, eşek olarak kalır.)

• “*Esektiñ ayağın ju da, mal tap.*” (BS, C.66, 122)

(Eşeğin ayağını yıka da, mal bul.)

• “*Eski meşitke kökek azanşı,*

Esi ketken elge esek azanşı.” (BS, C.69, 147)

(Eski camiye guguk müezzin,

Kafası giden ele eşek müezzin.)

• “*Esektiñ jügi awır bolsa, jatqısı keledi.*” (BS, C.66, 122)

(Eşeğin yükü ağır olsa, yatmak ister.)

• “*Esektiñ jügi jeñil bolsa, tınış jüredi.*” (BS, C.66, 122)

(Eşeğin yükü kolay olsa, sakın yüğrür.)

• “*Öleşwli söz ğana söz boladı,*

“Köp söz-esekke jük” degen maqal bar.” (BS, C.66, 243)

(Sadece ölçülü söz, söz olur,

“Çok söz, eşeğe yük” diyen atasözü var.)

• “*Tüye silkinse, esekke jük şığadı.*” (BS, C.66, 286)

(Deve silkinse, eşeğe yük çıkar.)

• “*At joq jerde esek te at.*” (BS, C.68, 51)

(At yok yerde, eşek te at.)

• “*Atıñ barda, esek minbe.*” (BS, C.68, 59)

(Atın varken, eşeğe binme.)

• “*Batpaqqa batqan esekke öz iyesinen mıqtı joq.*” (BS, C.66, 122)
(Çamura batan eşeğin kendi sahibinden iyi birisi yok.)

• “*Bir qatınnıñ kesiri,
Qırıq esekke jük boldı.*” (BS, C.68, 104)
(Bir kadının zararı,
Kırk eşeğe yük olur.)

• “*Bir qatınnıñ aylası,
Qırıq esekke jük bolğan.*” (BS, C.68, 105)
(Bir kadının hilesi,
Kırk eşeğe yük olmuş.)

• “*Esegine jarasa tusawı.*” (BS, C.68, 137)
(Eşeğe yakıştığına göre kösteği.)

• “*Esek tusawsız bolmaydı,
Er duşpansız bolmaydı.*” (BS, C.66, 138)
(Eşek kösteğinsiz olmaz,
Er düşmansız olmaz.)

• “*Esekti sypasañ, tüzge qaray añıraydı.*” (BS, C.68, 137)
(Eşeği okşasan, dışarıya bakarak anırır.)

• “*Esep bilmegen, esek.*” (BS, C.68, 137)
(Hesabını bilmeyen, esektir.)

• “*Esitpegen elde köp,
Esek mingen jolda köp.*” (BS, C.68, 139)
(Duymadığımız elde çok,
Eşeğe binen yolda çok.)

• “*Jalı uzun esekten,
Jawır bolğan at jaqsı.*” (BS, C.68, 155)

(Yelesi uzun eşekten,
Yağır olan at iyi.)

• “*Jamandı janğa sanama,
Esekti malğa sanama.*” (BS, C.68, 162)

(Kötüyü candan sayma,
Eşeği maldan sayma.)

• “*Arıstandı tırnağınan taniymin,
Kök esekti tuyağınan taniymin.*” (BS, C.69, 44)

(Aslanı tırnağından tanırım,
Boz eşeği toynağından tanırım.)

• “*At pen esek minezdes boladı.*” (BS, C.69, 50)

(At ve eşeğin huyu benzer.)

• “*Er duşpansız bolmaydı,
Esek tusawsız bolmaydı.*” (BS, C.66, 118)

(Er düşmansız olmaz,
Eşek kösteğinsiz olmaz.)

• “*Qara esekke can qayğı,
Qasapşığa may qayğı.*” (BS, C.69, 240)

(Kara eşeğe can kaygı,
Kaspçıya yağ kaygı.)

• “*Urlıq pen ötirik egiz:
Biri-esek, biri-ögiz.*” (BS, C.69, 362)

(Hırsızlık ve yalan ikiz:
Birisi, eşek, birisi de öküz.)

I.1.1.2.1. Katır/Qaşır

Kazak Türkçesi'ndeki atasözlerinde sadece bir örnekte adı geçen katırdan, Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde daha çok söz edilmektedir. Dişi at ile erkek eşeğin çifleştirilmesiyle meydana gelen katırla ilgili Türkiye Türkçesinde 28 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde tespit ettiğimiz atasözleri içerisinde katırdan söz eden yalnızca bir örneğe rastlayabildik.

- Acemi **katır** kapı önünde yük indirir. (TTA, 87)
- Acımış eşek, **katırdan** yeğın olur. (TTA, 89)
- Ağır yükün zahmetini **katır** bilir. (TTA, 113)
- At murat, **katır** devlet, eşek kısmet, deve gurbet. (TTA, 185)
- At teper, **katır** teper; ara yerde eşek ölür. (TTA, 186)
- Atı atasıyla, kadını/**katırı** anasıyla. (TTA, 192)
- Atı verdim, **katır** aldım; belayı satın aldım. (TTA, 192)
- Atın silkintisi, **katıra** yük olur. (TTA, 194)
- Bozdağ'ın **katırı**; ne bilsin/ne bilir gönlü, hatırı. (TTA, 274)
- Genç **katır**, sert osurur. (TTA, 471)
- Han **katırın**, yol devenin. (TTA, 500)
- Hey molla hünkar; eşek mühürdar, **katır** silahtır. (TTA, 529)
- Kara eşekten **katır** olmaz, elekçiden hatun olmaz. (TTA, 596)
- Kara eşekten **katır** olmaz. (TTA, 596)
- **Katır** anasını beğenmezmiş. (TTA, 608)
- **Katır** babasını söylemez. (TTA, 608)
- **Katır** çiftesinden sakın. (TTA, 608)
- **Katır** dağda yıkılır, ar'ı sahibine dokunur. (TTA, 608)
- **Katır** ziyan yapar, eşeklerin kulakları kesilir. (TTA, 608)
- **Katıra** “Baban kimdir?” demişler, “At dayımdır” demiş. (TTA, 608)

- **Katıra** babasını sormuşlar, “At dayımdır” demiş. (TTA, 608)
- **Katıra**: “Cilve yap” demişler, çifte atmış. (TTA, 608)
- **Katırın** ardından/arkasında gitme, (zira) babası eşektir. (TTA, 608)
- Kırk kuruştan aşağı **katır** sıpası mı olur? (TTA, 631)
- Kurt ne bilir **katır** pahalıdır. (TTA, 681)
- Ne günlere kaldık ey gazi hünkâr eşek silahtar oldu **katır** mühürdar! (TTA, 720)
- Neler geldi, neler geçti felekten; **katır** ile deve geçti elekten. (TTA, 723)
- Piç **katırın** önünde, ardında durulmaz. (TTA, 761)
- “Bir urğaşınıñ aylası qırıq esek, bir **qasırğa** jük bolar.” (BS, C.65, 107)
(Bir dişinin hilesi kırk eşek, bir katıra yük olur).

I.1.1.2.2. Sıpa(Koduk)/Qodıq

Türkiye Türkçesinde tespit ettiğimiz atasözleri içerisinde eşek yavrusu olan kodukla ilgili sadece 3 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde ise kodukla ilgili atasözüne rastlanmamıştır.

- Çocukla ortak olan, kuduğuyla çeş çeker. (TTA, 309)
- Doğmamış kuduğa tura biçme. (TTA, 359)
- Ekşi hamur, turş ekmek mideni harap eder; yanı koduklu karı evini harap eder. (TTA, 394)

I.1.1.3. Deve/Tüye

Deve, çok eski çağlardan beri Türklerde simge olarak kullanılmaktadır. Divanu Lugat't Türk'te deve ile ilgili söz varlığı bunun kanıtı olabilir (Azap, 2016: 68). İriliği, büyüklüğü, gücü, heybeti ve dayanıklılığı gibi yönleriyle dikkat çeken deve, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Anadolunun bazı bölgelerinde “deve güreşi” oyunu varlığını hâlâ sürdürmektedir. Kazak kültüründe ise genellikle devenin

gücünden yararlanılmakla birlikte, sütünden, yününden, derisinden ve etinden de faydalanılır (Turangil, 2007: 10). Dolayısıyla devenin özelliklerine göre çeşitli isimleri mevcuttur. Devenin sütü şubat sağlıklı içecek, yünü ise giyim ve örtü dokumada kullanılan kıymetli ürünlerdir. Devenin sadakat, kin, sabır ve inat gibi özellikleri atasözlerine yansımıştır. Türkiye Türkçesinde deveye ilgili kavram işaretlerinin oranı 197 kez görülürken Kazak Türkçesinde 104 kez görülmüştür.

- Akli yetmeyen **devesini** gütmeye. (TTA, 127)
- Alçak **deveye** yan basma. (TTA, 135)
- Allah **deveye** kanat verseydi, damı taşı dağıtırdı. (TTA, 141)
- Anadan olur uşak, **deveden** olur köşek. (TTA, 155)
- Attan düşene tımar gerek, **deveden** düşene kazma kürek. (TTA, 196)
- Attan düşene tımar gerek, **deveden** düşene mezar. (TTA, 196)
- Attan, **deveden** düşene tımar gerekir; eşekten düşene kazma (kürek) gerekir. (TTA, 196)
- Bir katarda iki **deve** kükremez. (TTA, 259)
- Bir kere aksamakla **devenin** boynu vurulmaz. (TTA, 259)
- Bir tutam ot, **deveye** hendek atlatır. (TTA, 264)
- Bir vurmakla **deve** devrilmez. (TTA, 264)
- Boynuz arayan **deve**, kulağını kaybetmiş. (TTA, 273)
- Burç yiyecek **deve** boynunu uzatır. (TTA, 279)
- Cahile söz anlatmak, **deveye** hendek atlatmaktan güçtür. (TTA, 284)
- Çıngıraklı **deve**/teke kaybolmaz. (TTA, 301)
- Çok karmıca **deveyi**/arslanı öldürür. (TTA, 311)
- Çöken **deve** yer bulur. (TTA, 315)
- Daha Hanya'yı Konya'yı bilmez, **devenin** gevişine güler. (TTA, 322)
- Dek duranın **devesi** ölmez. (TTA, 330)
- Densiz **deve(nin)** kuyruğu “deh” demeden sallanır. (TTA, 340)

- Densiz, **deveye** binmiş de, “Ben Allah’ı gördüm” demiş. (TTA, 340)
- Densizin **devesi** çansız öter. (TTA, 340)
- Derdi olan **deveyi** görmezmiş. (TTA, 340)
- Derdinde olmayan, **deveyi** görmez. (TTA, 340)
- Derdini görmeyen **deveyi** görmez. (TTA, 340)
- **Deve** adını satar, eşek odunu. (TTA, 344)
- **Deve** adını, eşek odunu satar. (TTA, 344)
- **Deve** ağır gider amma, yol alır. (TTA, 344)
- **Deve** ahmak olduğundan, kılavuzu eşektir. (TTA, 344)
- **Deve** ayrı gider, sürüsünü güder. (TTA, 344)
- **Deve** bile darılsa, hamuru yutmaz. (TTA, 344)
- **Deve** bir akçeye, **deve** bin akçeye. (TTA, 344)
- **Deve** bir akçeye, götür; **deve** bin akçeye, getir. (TTA, 345)
- **Deve** bir akçeye, hani deve; **deve** bin akçeye, hani deve? (TTA, 345)
- **Deve** bir pula, o pulu getir; **deve** bin pula, deveyi getir. (TTA, 345)
- **Deve** boynuz ararken, iki kulaktan da olmuş. (TTA, 345)
- **Deve** büyük, ot yer; şahin küçük, et yer. (TTA, 345)
- **Deve** büyüktür ama, beşini bir eşek yeder. (TTA, 345)
- **Deve** çökecek yeri bulur. (TTA, 345)
- **Deve** çölde, şahin kolda gezer. (TTA, 345)
- **Deve** değil ki yedi yerden boğazlana. (TTA, 345)
- **Deve** devenin yerine çökmez. (TTA, 345)
- **Deve** gelir Maraş’tan, iyilik hoştur iki baştan. (TTA, 345)
- **Deve** gibi, doğru yeri yok. (TTA, 345)
- **Deve** gitti, kulağını mı arıyorsun? (TTA, 345)

- **Deve** gitti, yularını arar. (TTA, 345)
- **Deve** halvet olunca, tilki beydir ki beydir. (TTA, 345)
- **Deve** hörgücünü görse çatlar. (TTA, 345)
- **Deve** ile yetiş olmaz. (TTA, 345)
- **Deve** Kabe'ye gitmekle hacı olmaz. (TTA, 345)
- **Deve** kadar büyümüşsün, kulağı kadar haysiyetin yok. (TTA, 345)
- **Deve** kadar büyüyeceğine, kulağı kadar haysiyetin olsun. (TTA, 345)
- **Deve** kendi kamburunu görmez, başkasınıkini görür. (TTA, 346)
- **Deve** kırk yıl Makke'ye gitmekle hacı olmaz. (TTA, 346)
- **Deve** kırk yılda intikam/öcünü almış, “Ne erken oldu” demiş. (TTA, 346)
- **Deve** köşeğe uymazsa, köşek **deveye** uymalı. (TTA, 346)
- **Deve** kulağından aksamaz. (TTA, 346)
- **Deve** kulaklı, somun ayaklı. (TTA, 346)
- **Deve** nalbanda eğri bakar. (TTA, 346)
- **Deve** ne halde, deveci ne halde? (TTA, 346)
- **Deve** ne kadar eğri giderse de katarını gözetir. (TTA, 346)
- **Deve** ne kadar gitse de, öğrünü bekler. (TTA, 346)
- **Deve** ne kadar kıvrak yürürse, yine katarını gözetir. (TTA, 346)
- **Deve** ölürse eşeğe yük olur. (TTA, 346)
- **Deve** sahibi, şan sahibi, koyun sahibi, mal sahibi; yeler, onmaz bağ sahibi.
(TTA, 346)
- **Deve** sevmediği otu burnunun önünde bulur. (TTA, 346)
- **Deve** silkinse, eşeğe yük çıkar. (TTA, 346)
- **Deve** suyu bağıra bağıra geçer. (TTA, 346)
- **Deve** tabanı, gezer yabanı. (TTA, 346)
- **Deve** var bir akçeye, deve var bin akçeye. (TTA, 346)

- **Deve** yakını otlar, uzğı gözetir. (TTA, 346)
- **Deve** yük çeker, köpek solur. (TTA, 347)
- **Deve** yükü aş olsa, aça az görünür. (TTA, 347)
- **Deve**, deve yerine çöker/çökmez mi? (TTA, 347)
- **Deve**, potuğun arkasından gider. (TTA, 347)
- **Deveci** ile dost olan, kapısını büyük yaptırır. (TTA, 347)
- **Deveci** ile dostluk kuran, kapısını büyük tutar. (TTA, 347)
- **Deveciyle** görüşen, kapısını büyük açmalı. (TTA, 347)
- **Devede** boy var ama, eşeğin ardına düşer. (TTA, 347)
- **Deveden** büyük fil var. (TTA, 347)
- **Deveden** deve umulmaz. (TTA, 347)
- **Deveden** düşenin anası ağlamamış, eşekten düşenin ağlamış. (TTA, 347)
- **Deveden** kazaz olmaz. (TTA, 347)
- **Develer** gelir Mardin'den, bak neler çıkar ardından. (TTA, 347)
- **Develerin** çanı “dengine dengine” diye çalar. (TTA, 347)
- **Devenin** ayağı altında karınca ezilmez. (TTA, 347)
- **Devenin** derisi, eşeğe yüküdür. (TTA, 347)
- **Devenin** dişi, avradın yaşı sorulmaz. (TTA, 347)
- **Devenin** iyisine çan takılır. (TTA, 347)
- **Devenin** kemiği eşeğe yük olur. (TTA, 347)
- **Devenin** sevmediği ot, burnunun önünde biter. (TTA, 347)
- **Devenin** silkintisi, eşeğe yük olur. (TTA, 347)
- **Devenin** tepmesi yumuşaktır amma, can alır. (TTA, 347)
- **Devenin** yemediği ot, başını ağırır/başına zarar. (TTA, 347)
- **Devenin** yükünü karınca çeker mi? (TTA, 347)

- **Devesi** dal kanırtıyor/kanırıyor, eşeği zır zır anırıyor. (TTA, 347)
- **Devesi** olanın kapısı dövülür. (TTA, 348)
- **Devesi** olanın kapısı yüksek/büyük olur. (TTA, 348)
- **Devesi** olmayan, devlet göremez. (TTA, 348)
- **Deveye** “Bir göbek at” demişler, yedi dükkan birden yıkmış. (TTA, 348)
- **Deveye** “Kalk, evine git” demişler; bir çam, bir çardak yıkmış. (TTA, 348)
- **Deveye** “sanatın nedir?” demişler, “kazalık/bezazlık” demiş; “Eline ayağına da yakışır ya!” demişler. (TTA, 348)
- **Deveye** bindikten sonra, çalı ardına gizlenilmez. (TTA, 348)
- **Deveye** bindikten sonra, çalı ardına gizlenmek olmaz. (TTA, 348)
- **Deveye** binip hendeğe sinme. (TTA, 348)
- **Deveye** binip koyun arasında gezilmez. (TTA, 348)
- **Deveye** boynun eğri demişler; nerem doğru (ki), demiş. (TTA, 348)
- **Deveye** dağ, beygire yağ. (TTA, 348)
- **Deveye** demişler ki: “İnişi mi seversin, yokuşu mu?”, “Düz başına mı yıkıldı?” demiş. (TTA, 348)
- **Deveye** demişler ki: “İnişi mi seversin, yokuşu mu?”, “Düzü neden söylemedin?” demiş. (TTA, 348)
- **Deveye** demişler ki: “İnişi mi seviyorsun, yokuşu mu?”, “Düz yere mi girdi?” demiş. (TTA, 348)
- **Deveye** diken, insana s.ken. (TTA, 348)
- **Deveye** kalburla su vermezler. (TTA, 348)
- **Deveye** murç lazım olsa, boynunu eğer. (TTA, 348)
- **Deveye** murç lazım olursa, boynunu uzatır. (TTA, 348)
- **Deveye** nal olmaz. (TTA, 349)
- **Deveye** ot lazım olursa/lazımsa boynunu uzatır. (TTA, 349)

• **Deveye** sormuşlar: “İnişi mi seversin, yokuşu mu? Yük olduktan sonra ikisini de şeytan alsın” demiş. (TTA, 349)

• **Deveyi** aldatmak, bir avuç ot tutmaktır. (TTA, 349)

• **Deveyi** bağla da, yine tevekkül et. (TTA, 349)

• **Deveyi** bağladıktan sonra Allah’a emanet et. (TTA, 349)

• **Deveyi** bilen, yar pususu olmaz. (TTA, 349)

• **Deveyi** binip yar’a pusma. (TTA, 349)

• **Deveyi** çalan da bir, iğneyi çalan da. (TTA, 349)

• **Deveyi** kucağına alıp karıncaya binme. (TTA, 349)

• **Deveyi** sağlam bağla, sonra Allah’a emanet et. (TTA, 349)

• **Deveyi** veren, yuları da verir. (TTA, 349)

• **Deveyi** yardan uçuran/aşırان bir tutam ottur. (TTA, 349)

• **Deveyi** yel alsın, keçiyi gökte ara. (TTA, 349)

• **Deveyi** yokuşta sürme. (TTA, 349)

• **Deveyi** yük değil, zelber yıkar. (TTA, 349)

• Devletsiz ile Pazar eylemek, **deveye** kulağını göstermek. (TTA, 351)

• Dügün evinde **deve**, acıktınsa koş eve. (TTA, 373)

• Eceli gelmiş olan adamı **devenin** üstünde böy sokar. (TTA, 385)

• El kesesinden sultanım, **develer** olsun kurbanım. (TTA, 401)

• El malı ile sultanım, **develer** olsun kurbanım. (TTA, 401)

• Esrik **deve** çok yük çeker. (TTA, 430)

• Esrik/ecrük **devenin** çulu eğri gerek. (TTA, 430)

• Esrük **devenin** kuyruğu götünde gerek. (TTA, 430)

• Eşegin silkinmesi **deveye** yük olur. (TTA, 434)

• Eşek küçüktür ama, dokuz **deveyi** yeder. (TTA, 437)

• Fukara **deveye** binse bile köpek ısırır. (TTA, 457)

- Fukarayı deve üstünde yılan ısırır. (TTA, 459)
- Gelecek **deveden**, gelen tavuk yeğdir. (TTA, 467)
- Gelin binmiş/bindi **deveye**, bakalım/gör kısmeti nereye. (TTA, 468)
- Halep yolunda **deve** izi aranmaz. (TTA, 498)
- Hanya'yı Konya'yı bilmez, **devenin** gevişine güler. (TTA, 502)
- Hoyrat **deve**, girmez eve. (TTA, 536)
- İğne yortusundan **deve** başı geçmez. (TTA, 542)
- İnsanı ümit, **deveyi** hamut yaşatır. (TTA, 558)
- İt linge gider, **deve** lönge gider; ikisi de konak yerine varır. (TTA, 570)
- Karpuz kesmekle yürek soğumaz, **deve** kes ki kan aka. (TTA, 605)
- Katarda **deve** bin hükter. (TTA, 608)
- Keçi şarap içerse, **deveye** meydan okur. (TTA, 615)
- Kendi **devesini** yeden, ölmemiş. (TTA, 622)
- Kırk **deveyi** bir aslan güder. (TTA, 631)
- Kışın iğne deliği kadar yerden, **deve** kadar soğuk girer. (TTA, 635)
- Köstek **deveye** uymazsa, deve kösteğe uyar. (TTA, 661)
- Martı martlattım, **deveyi** bartlattım. (TTA, 701)
- Murç yiyecek **deve**, boynunu uzatır. (TTA, 712)
- Ne bilirim ne gördüm, **deveyi** yeden ölsün. (TTA, 718)
- Neler geldi, neler geçti felekten; katır ile **deve** geçti elekten. (TTA, 723)
- Ol vakte dek ya **deve** ya deveci ya üstündeki hacı. (TTA, 734)
- Onmadık hacıya **deve** üstünde/Arafat'ta yılan vurur/sokar. (TTA, 736)
- Ölmüş **devenin** derisi, eşeğe yüküdür. (TTA, 747)
- Ölüm bir **devedir** ki herkesin kapısına çöker. (TTA, 748)
- Sürre **devesi** ağır gider. (TTA, 801)

- Şahin ile **deve** avlanmaz. (TTA, 806)
 - T.şığına vurmakla **deve** kükremez. (TTA, 819)
 - Talihsiz hacıyı **deve** üstünde yılan sokar. (TTA, 814)
 - Tilkinin geçtiği yerden **deveyi** sür. (TTA, 833)
 - Topa alışan **deve**, davuldan ürkmez. (TTA, 835)
 - Uzun yolların izini **deve** bilir. (TTA, 850)
 - Ya **deve**, ya deveci, ya da devedeki hacı. (TTA, 861)
 - Yağmur yağarsa ineği sat, öküzü al; yağmur yağmazsa öküzü sat, **deveyi** al. (TTA, 861)
 - Yavaşlık ile bin katar **deveyi** bir uşak yeder, bir de hükürse bin adam zapt edemez. (TTA, 879)
 - Yiğidi ar, **deveyi** zelber yıkar. (TTA, 894)
 - Yol büke büke, **deve** çöke çöke. (TTA, 901)
 - Yularsız **deve** yedilmez. (TTA, 904)
 - Yük **devesi** bağırğan olur. (TTA, 906)
 - Yüklü **deve** dinlenmez. (TTA, 906)
 - Yüğü çeken **deve** bozulur. (TTA, 906)
 - Yüğü ağırını erkek **deveye** yüklerler. (TTA, 906)
 - Zemberekçi **devesi**, köse kulak asmaz. (TTA, 913)
- “*Tüye-baylıq,*
Qoy-murzalıq,
Jılqı-sändig.” (BS, C.65, 381)
 (Deve, zenginlik,
 Koyun, beylik,
 Yılıkı, güzellik.)

- “*Artqı t yeni  j gi awır.*” (BS, C.65, 343)

(Arkadaki devenin yükü ağır.)

- “*Aqsaq t yeni  awızına,*

Jel aydağan qa baq t ser.” (BS, C.65, 381)

(Aksak devenin ağızına,

Yelle uçan  akır dikenini düşer.)

- “*Aramnan alđan tüyeden,*

Adaldan alđan eşki artıq.” (BS, C.65, 343)

(Murdardan alan deveden,

Kadirşinastan alan keçi iyi.)

- “*At aylığın oylaydı,*

Tüye jıldığın oylaydı.

Esek eki ayağını  astın oylaydı.” (BS, C.65, 346)

(At aylığını düşünür,

Deve yıllığını düşünür,

Eşek iki ayağının altını düşünür.)

- “*Attı  atı  lken,*

T yeni  tabanı  lken.” (BS, C.65, 347)

(Atın adı büyük,

Devenin pençesi büyük.)

- “*Atqa az art ta qattı j r,*

Tüyege köp art ta, jay jür. ” (BS, C.65, 348)

(Ata az yük yükle de hızlı sür,

Deveye çok yük yükle de, yavaş sür.)

• “*At arbadan qaşıp qutulmas,*

Tüye jükten qaşıp qutulmas. ” (BS, C.65, 348)

(At at arabasından kaçıp kurtulmaz,

Deve yükten kaçıp kurtulmaz.)

• “*Bir biyeniñ eki emşegi,*

Biri ketse süti joq.

Bir tüyeniñ eki örkeşi,

Biri ketse küşi joq. ” (BS, C.65, 352)

(Bir kısrağın iki memesi,

Birisi gitse sütü yok.

Bir devenin iki hörgüçü,

Birisi gitse gücü yok.)

• “*At biyeden,*

Aruwana tüyeden,

Alıp anadan. ” (BS, C.65, 352)

(At kısraftan,

Arvana deveden,

Alp anadan.)

• “*Bir teñge biye bolmas,*

Eki teñge tüye bolmas. ” (BS, C.65, 352)

(Bir teñge kısarak olmaz,

İki teñge deve olmaz.)

- “*Jılqıñ mästek bolsın, miñ bolsın,
Tüyeñ qospaq bolsın, jüz bolsın.*” (BS, C.65, 359)
(Yılıkmın mästek olsun, bin olsun,
Deven melez olsun, yüz olsun.)
- “*Tuwısı jaman jigitti tüye üstinde it qabadı.*” (BS, C.65, 361)
(Akrabası kötü yiğiti deve üstünde it kapar.)
- “*Jalğız tüye baqıraqiq, jalğız bala julawıq.*” (BS, C.65, 361)
(Yalnız deve bağırır, yalnız çocuk ağlır.)
- “*Juwas tüyege ärkim iye.*” (BS, C.65, 361)
(Uysal deveye herkes yakın.)
- “*İt “Tüyeni balıqqa nege ayırbastamaydı eken” depti.*” (BS, C.65, 366)
(İt “Deveyi balıkla niye değıstirmiyor?” demiş.)
- “*Quttı qonaq kelse, tüyesi öledi,
Qutsız qonaq kelse, üy iyesi öledi.*” (BS, C.65, 368)
(Kutlu konuk gelse, devesei ölür,
Kutsuz konuk gelse, ev sahibi ölür.)
- “*Quwırdaqtiñ ülkenin,
Tüye soyğanda körersiñ.*” (BS, C.65, 368)
(Et kızartmasının büyügünü,
Deve kestiğinde görürsün.)
- “*Qayınıñdan tüye sura,
Qorıqqannan biye bersin.*” (BS, C.65, 381)
(Kayınımdan deve sor,
Korktuğundan kısarak versin.)
- “*Ötkeldi tüyeniñ ülkeni tayaq jeydi.*” (BS, C.65, 375)

(Geçişte devenin büyüğü dayak yer.)

• “*Siyır sarı bolmas,
Tüye torı bolmas.*” (BS, C.65, 377)
(İnek sarı olmaz,
Deve doru olmaz.)

• “*Tüye qaşıp jükten qutilmas.*” (BS, C.65, 380)
(Deve saçıp yükten kurtulmaz.)

• “*Tüyenin tanığanı-japırağı.*” (BS, C.65, 380)
(Devenin tanıdığı, yaprağı.)

• “*Tüye köp bolsa jük sıymaydı,
Jigit köp bolsa jumıs bitpeydi.*” (BS, C.65, 380)
(Deve çok olsa yük sığmaz,
Yiğit çok olsa iş bitmez.)

• “*Tüye tuzğa keledi,
Küyew qızğa keledi.*” (BS, C.65, 380)
Deve tuza gelir,
Yiğit kıza gelir.

• “*Tüye qarağan jawğa joliğar,
Siyır qarağan toyğa joliğar.*” (BS, C.65, 380)
(Deveye bakan düşmanla karşılaşır,
İneğe bakan düğünle karşılaşır.)

• “*Tüye tuz dep qartayadı,
Küyew qız dep qartayadı.*” (BS, C.65, 381)
(Deve tuz diye yaşlanır,
Yiğit kız diye yaşlanır.)

- “Añqaw **tüyeni** körmes.” (BS, C.66, 37)
(Dikkatsiz deveyi görmez.)
- “Bir biye-üydiki, eki **tüye**-eldiki.” (BS, C.65, 354)
(Bir kısrak, evinki, iki kısrak elinki.)
- “Bir teñge biye bolmas,
Eki teñge **tüye** bolmas.
Birew malın qızganğan,
Öz malına iye bolmas.” (BS, C.66, 98)
(Bir teñge kısrak olmaz,
İki teñge deve olmaz.
Başkasının malını kıskanan,
Kendi malını tutamaz.)
- “Esekke jük artqanmen, **tüye** bolmas,
Siyırdı jiyi sawğanmen, biye bolmas.” (BS, C.66, 122)
(Eşeğe yük yükleyince, deve olmaz,
İneği sık sağınca, kısrak olmaz.)
- “Tamırıñnan **tüye** sura,
Qorıqqannan biye bersin.” (BS, C.66, 271)
(Akrabannan deve sor,
Korktuğundan kısrak versin.)
- “At biyeden, aruwana **tüyeden**.” (BS, C.68, 51)
(At kısraktan, arvana deveden.)
- “At biyeden tuwadı,
Nar **tüyeden** tuwadı.” (BS, C.68, 51)
(At kısraktan doğar,
Nar deveden doğar.)

• “*Biyeni bağa bilseñ, **tüye** boladı.*” (BS, C.68, 95)
(Kısrağa baka bilsen, deve olur.)

• “*Öz awzına özi iye bolmağan,
Astındağı biyesinen ayrılar,
Jetegindegi **tüyesinen** ayrılar.*” (BS, C.68, 272)
(Kendi dilini tutamayan,
Altındaki kısrağından ayrılır,
Yanındaki devesinden ayrılır.)

• “*Käri **tüye** oynaqtasa, jut boladı.*” (BS, C.65, 367)
(Yaşlı deve ileri-beri koşa, kıtlık olur.)

• “*Körmes **tüyeni** körmes,
Bilmes Qudaydı bilmes.*” (BS, C.66, 180)
(Görmeyen deveyi görmez,
Bilmeyen Hüdayı bilmez.)

• “*Soqır **tüyeni** körmes,
Täñiri asırağan toqtını böri jemes.*” (BS, C.66, 259)
(Kör deveyi görmez,
Tanrı yetiştiren tokluyu kurt yemez.)

• “*Soñğı **tüyeniñ** jügi awır.*” (BS, C.66, 260)
(En son devenin yükü ağır.)

• “***Tüye** alatın jerimnen at alğanmın,
At alatın jerimnen tay alğanmın.*” (BS, C.66, 285)
(Deve alacak yerde at aldım,
At alacak yerde tay aldım.)

• “***Tüye** ölgen jerde jügi qaladı.*” (BS, C.66, 285)

(Devenin öldüğü yerde yükü kalır.)

- “**Tüyede** joq erlik arıstanda boladı.” (BS, C.66, 286)

(Devede yok erlik, aslanda olur.)

- “**Ülken tüye köpirde tayaq jeydi.**” (BS, C.66, 299)

(Büyük deve köprüde dayak yer.)

- “**At alsañ awılıñmen (oylas).** (BS, C.68, 49)

Tüye alsañ, otanıñmen.”

(At alsan ağılın ile danış,

Deve alsan, memleketin ile.)

- “**Atıñ atağı ülken,**

Tüyenıñ tabanı ülken.” (BS, C.65, 347)

(Atın şöhreti büyük,

Devenin pençesi büyük.)

- “**Bir tüyenıñ eki örkeşi,**

Biri ketse küşi joq.” (BS, C.68, 106)

(Bir devenin iki hörgüçü,

Birisi gitse gücü yok.)

- “**Tüye balası-töre balası.**” (BS, C.68, 318)

(Deve yavrusu, bey çocuğu.)

- “**Tüye köp bolsa, jük siymaydı.**” (BS, C.68, 318)

(Deve çok olsa, yük sığmaz.)

- “**Tüye qaşıp jükten kete almaydı.**” (BS, C.68, 318)

(Deve kaçıp yükten gidemez.)

- “**Arqalağanı altın bolsa da,**

Tüyenin tamağı tiken.” (BS, C.69, 41)

(Sırladığı altın olsa da,
Devenin yemeği diken.)

• “***Jıgılsañ tüyeden jıgıl.***” (BS, C.69, 197)

(Düşsen deveden düş.)

• “***Köñili tüsse-biye,***

Köñili tüspese-tüye.” (BS, C.69, 218)

(Beğense, kısarak,
Beğenmezse, deve.)

• “***Körmes tüyesni de körmes.***” (BS, C.69, 224)

(Görmez deveyi de görmez.)

• “***Qudañnan tüye sura,***

Qorıqqannan biye bersin.” (BS, C.69, 264)

(Dünürden deve sor,
Korktuğundan kısarak versin.)

• “***Tüye qartaysa köşegine eredi.***” (BS, C.69, 352)

(Deve yaşlansa köşeğini takip eder.)

• “***Tüye surap, biye alarsıñ.***” (BS, C.69, 352)

(Deve sorup, kısarak alırsın.)

• “***Atadan jaqsı ul tuwsa,***

Muz üstinen ot janar.

Atadan jaman ul tusa,

Tüye üstinen it qabar.” (BS, C.69, 51)

(Atadan iyi oğul doğsa,
Buz üstünden ateş yanar.
Atadan kötü oğul doğsa,

Deve üstünden it kapar.)

- “**Tüyeni** *tügimen jutar.*” (BS, C.69, 53)

(Deveyi tamamen yutar.)

- “**Tüyenîñ** *ülkeni köpirden ötkende tayaq jeydi.*” (BS, C.69, 353)

(Devenin büyüğü köprüden geçtiğinde dayak yer.)

I.1.1.3.1. Ø/Atan

Atan, dört yaşından büyük ve kısırlaştırılmış erkek devedir (QTTS, 2008: 67). Türkiye Türkçesinde atan kelimesinin bir karşılığı mevcut değildir. Kazak Türkçesinde atanla ilgili 14 tane atasözü tespit edilmiştir.

- “**Altı kün atan** *bolğanşa,*

Bir kün buwra bol.” (BS, C.65, 343)

(Altı gün atan olmak yerine,

Bir gün buğra ol.)

- “**Alpıs kün atan** *bolğanşa,*

Bir kün buwra bol.” (BS, C.68, 36)

(Altmış gün atan olmak yerine,

Bir gün buğra ol.)

- “**Atan** *tüye jük astında qartayar.*” (BS, C.65, 344)

(Atan yük altında yaşlanır.)

- “**Öli arıstanniñ** *basıman, tiri atan ürkedı.*” (BS, C.66, 243)

(Ölü aslanın başından, diri atan ürker.)

- “**Atan** *tüyege bozdağan jaraspaydı.*” (BS, C.65, 344)

(Atana bozlamak yakışmaz.)

- “*Qolda ösken atanniñ,*
*Taylaq **ati** qalmaydı.*” (BS, C.65, 369)
(Elde büyüyen atanın,
Taylak adı kalmaz.)

- “*Öli buwraniñ basınan,*
*Tiri **atan** qorqadı.*” (BS, C.65, 375)
(Ölü buğranın başından,
Diri atan korkar.)

- “*İngen jil aralatıp botalaydı,*
***Atan** ayına botalaydı.*” (BS, C.65, 383)
(İngen yılda bir kere yavrular,
Atan ayda bir kere yavrular.)

- “***Atan** ölse, taylaq bar,*
Jügi jerde qalmasqa.
Atañ ölse, bala bar,
Ornı qarañ qalmasqa.” (BS, C.69, 53)
(Atan ölürse, taylak var,
Yükü yerde kalmasın.
Büyük baban ölürse, çocuk var,
Yeri boş kalmasın.)

- “***Atan** tüye oynaqtasa, jut boladı.*” (BS, C.69, 53)

(Atan ileri-beri koşsa, kıtlık olur.)

- “*Jazğıturı jel jarday **atandı** jığadı.*” (BS, C.69, 152)

(Yazın rüzgarı büyük atanı yıkar.)

- “*Ölgen buwranıñ basınan,*

*Alpıs altı **atan** qorqadı.*” (BS, C.69, 303)

(Ölen buğranın başından,

Altpış altı atan korkar.)

- “*Öli arıstannıñ basınan,*

*Tiri **atan** qoradı.*” (BS, C.69, 306)

(Ölü aslanın başından,

Diri atan korkar.)

- “*Soysañ **atan** öledi,*

Soymasañ atañ öledi.” (BS, C.69, 323)

(Kessen atan ölür,

Kesmezsen deden ölür.)

I.1.1.3.2. Arvana/Aruwana

Türkiye Türkçesinde arvana Derleme Sözlüğü’nde, dişi deve olarak geçmektedir (1993: C.1, 337). Kazak Türkçesinde aruwana tek hörgüçlü, asil dişi deve olarak tanımlanır (QTTS, 2008: 58). Kazak Türkçesinde aruwanayla ilgili 4 tane atasözü tespit edilirken Türkiye Türkçesinde arvana kavramı geçen atasözü tespit edilmemiştir.

- “*At biyeden,*

***Aruwana** tüyeden,*” (BS, C.68, 51)

Alıp anadan.”

(At kısraktan,
Arvana deveden,
Alp anadan.)

- “*At biyeden, aruwana tiiyeden.*” ” (BS, C.68, 51)

(At kısraktan, arvana deveden.)

- “*At biyeden tuwadı,
Aruwana tiiyeden tuwadı.*” ” (BS, C.68, 51)

(At kısraktan doğar,
Arvana deveden doğar.)

- “*Qas batır qaradan tuwadı,
Aruwana nardan tuwadı,
Asıl bala şaldan tuwadı.*” (BS, C.68, 51)

(Gerçek batur fakirden doğar,

Arvana nardan doğar,

Asil çocuk yaşlıdan doğar.)

I.1.1.3.3. Buğra/Buwra

Buğra, iki hörgüçlü erkek devedir (TS, 2011: 404). Türkiye Türkçesinde buğrayla ilgili atasözleri tespit edilmemiştir. Kazak Türkçesi’nde hayvan adlarıyla kurulan atasözlerin kuruluşunda buğrayla ilgili kavram işaretleri sadece 6 kez kullanılmıştır.

- “*Öli buwraniñ basınan,
Tiri atan qorqadı.*” (BS, C.65, 375)

(Ölü buğranın başından,

Diri atan korkar.)

• “Eki **buwra** talassa,
Ortasında şıbın öledi.” (BS, C.66, 112)
(İki buğra tartışsa,
Arasında sinek ölür.)

• “Altı kün atan bolğança,
Bir kün **buwra** bol.” (BS, C.65, 343)
(Altı gün atan olmak yerine,
Bir gün buğra ol.)

• “Ölgen **buwraniñ** basınan,
Tiri atan qorqadı.” (BS, C.69, 303)
(Ölen buğranın başından,
Diri atan korkar.)

• “Alpıs kün atan bolğança,
Bir kün **buwra** bol.” (BS, C.65, 343)
(Altmış gün atan olmak yerine,
Bir gün buğra ol.)

• “**Buwra** öle me, bota öle me?
Käri öle me, jas öle me?
Ayı jetken ayda öledi,
Küni jetken künde öledi.” (BS, C.66, 86)
(Buğra ölecek mi, bota ölecek mi?
Yaşlı ölecek mi, genç ölecek mi?
Ayı gelen ayda ölür,
Günü gelen gününde ölür.)

I.1.1.3.4. Ø/İngen

İngen, çift hörgüçlü dişi devedir (QTTS, 2008: 951). Türkiye Türkçesinde ingen kelimesinin karşılığı bulunmamaktadır. İncelenen Kazak Türkçesi kaynaklarında ingenle ilgili sadece 3 tane atasözünün yer aldığı görülmektedir.

- “**İngen** *jil aralatıp botalaydı,*
Atan ayına botalaydı.” (BS, C.65, 383)

(İngen yılda bir kere yavrular,
Atan ayda bir kere yavrular.)

- “**İngenimdi** *qaraymın dep,*
Mingenimnen ayrıldım.” (BS, C.65, 383)

(İngenime bakacam diye,
Bindiğimden ayrıldım.)

- “*İne de-sıylıq,*
İngen *de-sıylıq.*” (BS, C.65, 259)

(İğne de, hediye,
İngen de, hediye.)

I.1.1.3.5. Köşek/Köşek (Bota)

Köşek, bir yaşına olan deve yavrusudur (TS, 2011: 1506). Kazak Türkçesinde köşek sözcüğünün eş anlamlısı olarak “*bota*” kelimesini kullanılır. Türkiye Türkçesine bakarsak, köşekle ilgili 2 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 4 tane atasözü bulunmuştur.

- Anadan olur uşak, deveden olur **köşek**. (TTA, 155)
- Deve köşeğe uymazsa, **köşek** deveye uymalı. (TTA, 346)

- “*Tüye qartaysa köşegine eredi.*”
(Deve yaşlansa köşeğini takip eder.) (BS, C.69, 352)

• “*Buwra öle me, **bota** öle me?*
Käri öle me, jas öle me?
Ayı jetken ayda öledi,
Küni jetken künde öledi.” (BS, C.66, 86)
(Buwra ölecek mi, köşek ölecek mi?
Yaşlı ölecek mi, genç ölecek mi?
Ayı gelen ayında ölür,
Günü gelen gününde ölür.)

• “*Oynaқтаған **bota** ot basar,*
Kezegen ayaq boq basar.” (BS, C.69, 225)
(İleri-beri koşan köşek belaya sokar,
Gezen ayak bok basar.)

• “*Köp oynaқтаған **bota** ot basar.”* (BS, C.68, 51)
(Çok ileri-beri koşan köşek belaya sokar)

I.1.1.3.6. Ø/Nar

Nar, tek hörgüçlü devedir (Oraltay, 1984: 205). Türkiye Türkçesinde nar kelimesinin bir karşılığı bulunmamaktadır. Kazak Türkçesinde narla ilgili atasözleri sadece 8 kez görülmektedir.

• “*At biyeden tuwadı,*
Nar tüyeden tuwadı.”
(At kısırdan doğar, (BS, C.68, 51)
Nar deveden doğar.)

• “*Eki **nar** süykense,*
Ortasında şıbın öledi.” (BS, C.65, 355)
(İki nar yaklaşırsa,
Ortasında sinek ölür.)

- “*Jük auwırın nar köteredi,*

Jumis auwırın er köteredi.” (BS, C.65, 361)

(Yük ağırını nar kaldırır,

İş ağırını er yapar.)

- “*Nar yolında jük qalmas.*” (BS, C.65, 375)

(Nar yolunda yük kalmaz.)

- “*Qulasañ nardan qula.*” (BS, C.65, 216)

(Düşsen nardan düş.)

- “*Eki nar arasında şıbın öler.*” (BS, C.96, 128)

(İki narın ortasında sinek ölür.)

- “*Nar balası aqırmaydı.*” (BS, C.69, 286)

(Nar yavrusu bağırılmaz.)

- “*Nar yolında jük qalmas,*

Jaqsınıñ qolında tük qalmaydı.” (BS, C.69, 286)

(Nar yolunda yük kalmaz,

İyi insanın elinde hiç şey kalmaz.)

I.1.1.3.7. Taylak (daylak)/Taylaq

Taylak, bir yaşını geçmiş, iki yaşını henüz doldurmamış deve yavrusudur (Oraltay, 1984: 258). Bazı Anadolu bölgelerinde daylak olarak da geçmektedir.

Türkiye Türkçesinde taylakla ilgili atasözü geçmemişken Kazak Türkçesinde 2 tane atasözü geçmiştir.

- “Atan ölse, **taylaq** bar,

Jügi jerde qalmasqa.

Atañ ölse, bala bar,

Orni qarañ qalmasqa.” (BS, C.69, 53)

(Atan ölürse, taylak var,

Yükü yerde kalmasın.

Büyük baban ölürse, çocuk var,

Yeri boş kalmasın.)

- “*Oynaқтаған **taylaq** ot basar.*” (BS, C.69, 289)

(İleri-beri koşan taylak belaya sokar)

I.1.1.4. İnek/Sıyr

Etinden, sütünden ve hizmet hayvanı olarak faydalanılan inek Türklerin hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Halk geçiminin önemli parçası olan inek atasözlerine de yansımıştır. Türk atasözleri inekten bahsederken, onun eti, sütü, derisi ve gücüyle ekonomik yönden değerli bir besi hayvanı olma yönündeki özelliklerini dikkate almaktadır. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki atasözlerinde, inek ile ilgili söz varlığı birbirine çok yakındır. Başka bir ifadeyle, Kazak Türkçesi atasözlerinde, inek ile ilgili olarak tespit ettiğimiz söz varlığı, Türkiye Türkçesindekinden pek farklı değildir. Boynuzlu büyükbaş evcil hayvanların gene adı olan sığırla (TS, 2011: 2090) ilgili atasözleri de bu başlık altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde toplam 3575 atasözünden 231 atasözü inek kavramı ile ilgilidir. Kazak Türkçesinde inek ile ilgili 69 tane atasözü bulunmaktadır.

- Acemi tosun, **ineğe** başından biner. (TTA, 87)
- Bahçesi, tavuğu, **ineği** olmayan eve taziyeye gitmeli. (TTA, 219)
- Buzağısız **ineği** salhaneye/mezbahaya salarlar. (TTA, 280)

- Dağda **inek** dolaşır, boku bana bulaşır. (TTA, 321)
- Deli **ineğin**, deli danası olur. (TTA, 332)
- Deli **inekten** akıllı buzağı olmaz. (TTA, 332)
- El elin **ineğini** türkü/lolo çağırarak arar. (TTA, 398)
- Evdeki buzağı **inek** olmaz. (TTA, 552)
- **İneğin** öküz başlısı (makbul), tarlanın ufak taşlısı. (TTA, 553)
- **İnek** ayağı, buzağı öldürmez. (TTA, 553)
- **İnek** gibi süt vermeyen, öküz gibi kotan/tarla sürer. (TTA, 553)
- **İnek** gizliden çiftleşir, açıktan doğurur. (TTA, 553)
- **İnek** öldü, gap/hap kesildi; dana öldü. (TTA, 553)
- **İnek** sıçmış, gün kurutmuş. (TTA, 553)
- **İnek** sığırdan gelirken “Umma” diye bağırır. (TTA, 553)
- Karasinekten, beyaz **ineğin** çektiğini Mevla bilir. (TTA, 597)
- Komşunu iki **inekli** iste ki, kendir bir inekli olasın. (TTA, 654)
- Meleyen **inek**, süt vermez. (TTA, 703)
- Ortak **inekten**, başına (yeke) buzağı iyidir (yeğdir). (TTA, 737)
- Öküz başlı inekte süt, **inek** başlı öküzde güç olmaz. (TTA, 743)
- Pulunu ver **ineğe**, bağla direğe. (TTA, 763)
- Sağılan **ineğin** memesi kesilmez. (TTA, 769)
- Sağılır **ineğin** buzağısı kesilmez. (TTA, 770)
- Süt veren **ineğin** memesi kesilmez. (TTA, 806)
- Sen ağa, ben ağa; bu **ineği** kim sağa? (TTA, 779)
- Sen hot, ben hot; **ineğe** kim versin ot? (TTA, 780)
- Seneği çalan, **ineği** de çalar. (TTA, 789)
- Siyah **inek**, beyaz süt verir. (TTA, 791)
- Süseğen **ineğe** Tanrı boynuz vermez. (TTA, 805)
- Sütlü **inek** ol da, vur bakırı devir. (TTA, 806)
- Sütlü **inek**, süsken olur. (TTA, 806)
- Sütsüz **inek** meleğen olur. (TTA, 806)
- Tarlanın taşlısı, kızın uzun saçlısı, öküzün **inek** başlısı. (TTA, 817)
- Ya **inek** sen sütsüzsün, ya yayla sen otsuzsun. (TTA, 863)
- Zayıf **inek** yalaya yalaya tavlı ineği de kendine benzetir. (TTA, 912)

- Bir götü boklu dana, bir dam **sığırı** boklarmış. (TTA, 256)
- El adamı kullanan, **sığır** yüreği/dili yutmalı. (TTA, 395)
- Fakir tezeğe çıkmış da, **sığır** suya sıçmış. (TTA, 451)
- Her akıl bir olsa, **sığıra** çoban bulunmaz. (TTA, 513)
- “Ho!” demeye hodak ister, kaynamaya **sığır** eti. (TTA, 534)
- İne **sığırdan** gelirken “Umma” diye bağırmış. (TTA, 553)
- Ölen **sığır**, sütlü olur. (TTA, 746)
- **Sığırı** göden başka, hakkını devşiren başka. (TTA, 787)
- **Sığırlar** göz kırpmasa, buzağılar tarlaya dalmaz. (TTA, 787)
- **Sığırlar** su içerken, buzağılar buz yalar. (TTA, 787)
- Zayıf **sığır** yalaya yalaya tavlıyı kendine çevirir. (TTA, 912)

• “*Jılqı soyğan üyden üş küнге deyin şıqpa,*

Siyır soyğan üye üş küнге şeyin barma.” (BS, C.69, 200)

(Yılkı kesen evde üç güne kadar kal,

İnek kesen eve üç güne kadar gitme.)

• “*Üyde siyır möñirese,*

Tawda buğınıñ müyizi sırqıraydı.” (BS, C.69, 368)

(Evde inek böğürse,

Dağda buünün boynuzu sızlar.)

• “*Siyır suw işkende,*

Buzaw muz jalaydı.” (BS, C.69, 322)

(İnek su içtiğinde,

Buzağı buz yalar.)

• “*Siyır sarı bolmas,*

Tüye torı bolmas.” (BS, C.66, 258)

(İnek sarı olmaz,

Deve doru olmaz.)

• “**Siyır** siypağandı bilmeydi,
Jaman sıylağandı bilmeydi.” (BS, C.66, 258)
(İnek okşadığını bilmez,
Kötü saygı duyduğunu bilmez.)

• “Tüye qarağan jawğa joliğar,
Siyır qarağan toyğa joliğar.” (BS, C.65, 380)
(Deveye bakan düşmanla karşılaşır,
İneğe bakan düğünle karşılaşır.)

• “Esekke jük artqanmen, tüye bolmas,
Siyırdı jiyi sawğanmen, biye bolmas.” (BS, C.66, 122)
(Eşeğe yük yükleyince, deve olmaz,
İneği sık sağıncaa, kısarak olmaz.)

• “Adam tilden tabadı,
Siyır müyizinen tabadı.” (BS, C.66, 16)
(İnsan dilinden bulur,
İnek boynuzundan bulur.)

• “**Siyır** siypağandı bilmeydi,
Jaman sılağandı bilmeydi.” (BS, C.66, 142)
(İnek sürdüğünü bilmez,
Kötü saygı duyduğunu bilmez.)

• “Üyiñde eki qatın bolsa oyran bolar,
Eki **siyırñ** bolsa ayran bolar.” (BS, C.66, 298)
(Evinde iki kadının olursa perişanlık olur,
İki ineğin olursa ayran olur.)

• “Buzawı ölgen **siyırñ** süti bolmaydı.” (BS, C.68, 98)

(Buzğısı ölen ineğin sütü olmaz.)

- “*Eki siyır alğanniñ ayranı köp,*
Eki qatın alğanniñ janjalı köp.” (BS, C.65, 126)

(İki inek alanın ayranı çok,
İki kadın alanın kavgası çok.)

- “*Jaman siyır jazda buzawlaydı.*” (BS, C.65, 360)

(Kötü inek yazın yavrular.)

- “*Siyırdıñ süti bolsın,*
Äyeldiñ isi bolsın.” (BS, C.65, 123)

(İneğin sütü olsun,
Kadının işi olsun.)

- “*Siyırğa suw körsetpe,*
Jamañğa sıy körsetpe.” (BS, C.65, 93)

(İneğe su gösterme,
Kötüye saygı duyma.)

- “*Arıq siyırğa juwan müyiz.*” (BS, C.69, 43)

(Zayıf ineğe büyük boynuz.)

- “*Eki siyır baqqanniñ üyi-ayran,*
Eki qatın alğanniñ üyi-oyran.” (BS, C.69, 128)

(İki inek alanın evi, ayranı,
İki kadın alanın evi, kavga.)

- “*Eki siyırı bar üyden ayran ketpes,*
Eki qatını bar üyden oyran ketpes.” (BS, C.69, 128)

(İki ineği var evde ayran bitmez,
İki kadını var evde kavga bitmez.)

• “*Jaman siyır örge talasadı,*
Jaman kisi törge talasadı.” (BS, C.69, 171)
(Kötü inek tepe için dalaşır,
Kötü kişi baş köşe için dalaşır.)

• “*Qırıq siyır buzawlasa,*
Bir ögizdiñ nesi ketedi?” (BS, C.69, 275)
(Kırk inek doğursa,
Bie öküze ne olur?)

• “*Ölgen siyır sütti boladı.*” (BS, C.69, 303)
(Ölen inek sütli olur.)

I.1.1.4.1. Boğa/Buqa

Türkiye Türkçesinde boğa ile ilgili atasözlerine rastlanmamıştır. Kazak Türkçesinde kullanılan atasözlerinin sadece 6 tanesi boğayla ilgili kavram işaretleriyle kurulduğu tespit edilmiştir.

• “*Buqanıñ özi qartaysa da,*
Murnı qartaymaydı.” (BS, C.65, 351)
(Boğanın kendisi yaşlansa da,
Burnu yaşlanmaz.)

• “*Buqanıñ aramzası,*
Buzawlardıñ arasında jüredi.” (BS, C.65, 351)
(Boğanın soysuzu,
Buzağuların arasında gezer.)

• “*Buqanıñ aramzası,*
Buzawlardıñ arasında.” (BS, C.65, 351)
(Boğanın soysuzu,
Buzağuların arasında.)

• “**Buqanıñ** özi qartaysa da,
Murnı qartaymaydı.
Jawsınıñ özi qartaysa da,
Köñili qartaymaydı.” (BS, C.68, 98)
(Boğanın kendisi yaşlansa da,
Burnu yaşlanmaz.)
İyi insanın kendisi yaşlansa da,
Gönlü yaşlanmaz.

• “**Buqa** iyesine buzaw joq.” (BS, C.65, 104)
(Boğa sahibine buzağı yok.)

I.1.1.4.2. Buzağı/Buzaw

İncelenen Türkiye Türkçesi atasözlerinde 12 tane buzağıyla ilgili kavram işaretlerinin yer aldığı görülmektedir. Kazak Türkçesinde ise buzağı ile ilgili 14 tane atasözü bulunmaktadır.

- **Buzağısız** ineği salhaneye/mezbahaya salarlar. (TTA, 280)
- Deli inekten akıllı **buzağı** olmaz. (TTA, 332)
- Evdeki **buzağı** öküz/inek olmaz. (TTA, 444)
- İnek ayağı, **buzağı** öldürmez. (TTA, 552)
- Kasaba **buzağısı** öküz olmaz. (TTA, 606)
- Ortak inekten/öküzden, başına (yeke) **buzağı** iyidir. (TTA, 737)
- Ortaklık danadan/öküzden, yalnız **buzağı** yeğdir. (TTA, 737)
- Öküz ayağı olmaktansa, **buzağı** başı olmak yeğdir. (TTA, 743)
- Sağılır ineğin **buzağısı** kesilmes. (TTA, 770)
- Sığırlar göz kırpmasa, **buzağılar** tarlaya dalmaz. (TTA, 787)
- Sığırlar su içerken, **buzağılar** buz yalar. (TTA, 787)
- Sütün tadını, kısır emen **buzağı** bilir. (TTA, 806)

- “*Siyır suw işkende,*
Buzaw muz jalaydı.” (BS, C.65, 377)
(İnek su içtiğinde,
Buzağı buz yalar.)
- “*Äjeme de barayın,*
Buzawımdı qarayın.” (BS, C.69, 322)
(Büyükanneme gideyim,
Buzağımı bakıyım.)
- “*Ögizdiñ tışqanın buzaw tışam dep,*
Buzaw kötensiz qalıptı.” (BS, C.69, 296)
(Öküzün sıçtığını buzağı sıçarım diye,
Buzağı götsüz kalmış.)
- “*Quday jügirtpegedi,*
Buzaw jügirtedi.” (BS, C.65, 372)
(Hüda koşturmadığını,
Buzağı koşturur.)
- “*Qudiretiñ kelse,*
Qaşqan buzawdı qaytarıp kör.” (BS, C.65, 104)
(Kudretin varsa,
Kaçan buzağını gönderiver.)
- “*Birewdiñ buzawına degeni öziniñ ögizine tiyedi.*”
(Başkasının buzağına kötülük dilese, kendi öküzüne gelir.) (BS, C.68, 109)
- “*Jetim buzaw asırasañ,*
Awzı-murniñ may bolar.
Jetim balanı asırasañ,
Awzı-murniñ kan bolar.” (BS, C.68, 179)

(Yetim buzağını beslesen,
Ağzı burnun yağ olur.
Yetim çocuğu yetiştirsen,
Ağzı burnun kan olur.)

•“*Ortađ ögizden, oñařa **buzaw** artıq.*” (BS, C.68, 268)

(Ortak öküzdenden, kendinin olan tek buzağı iyi.)

•“*Ögizge tüsken kün, **buzawğa** da tüsedi.*” (BS, C.68, 271)

Öküzün başına gelenler, buzağının başına da gelir.

•“*Üyde ösken **buzaw** tüzde ögiz bolmas.*” (BS, C.68, 329)

(Evde yetişen buzağı, dışarıda öküz olmaz.)

•“*Kedey **buzawın** maqtaydı.*” (BS, C.69, 211)

(Fakir buzağısını över.)

•“***Buzaw** urlağan ögzidi urlar.*” (BS, C.65, 273)

Buzağı çalan, öküzü de çalar.

•“*Oynaqtağan **buzaw** ot basar.*” (BS, C.69, 289)

(İleri-beri koşan buzağı belaya sokar.)

•“*Üyde ösken **buzaw** ögiz bolmas.*” (BS, C.68, 329)

(Evde yetişen buzağı, öküz olmaz.)

I.1.1.4.3. Dana/Tana

Türkiye Türkçesinde 47 tane dana kavramı ile ilgili atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesindeki atasözlere baktığımızda dana kavramı Türkiye Türkçesi atasözlerinden daha azdır. Kazak Türkçesinde sadece 4 tane atasözü görülmektedir.

- A **dana**, nasıl kıydın taze fidana. (TTA, 83)
- Ahır ı elden gidene, alaca **dana** sorulmaz. (TTA, 117)
- Ana kıymetini **dana** bilir. (TTA, 154)
- Anası ne ise, **danası** da o olur. (TTA, 158)
- Azrail'in **danasını** kurt yemez. (TTA, 213)
- Benim gönlüm öküz ile **danada**, senin gönlün rastık ile kınada. (TTA, 239)
- Besledik, büyüttük **danayı**; şimdi tanımaz oldu anayı. (TTA, 256)
- Bir götü boklu **dana**, bir dam sığırı boklarmış. (TTA, 256)
- Bir ötürekli **dana** bir sürüyü/nahırı bok eder. (TTA, 262)
- Bir tırlıklı **dana** bir hergeleyi bok eder. (TTA, 264)
- Boynuzu gözüne batmayan **danayla** vuruş. (TTA, 273)
- **Dana** biçikten artar, para buçuktan artar. (TTA, 325)
- **Dana** bilir süt tadını. (TTA, 325)
- **Dana** boku sıva tutmaz. (TTA, 325)
- **Dana** büyür amma, çulu büyümez. (TTA, 325)
- **Dana** ne kadar büyüse gene anasını emer. (TTA, 325)
- **Dana** oynar, mihını berkitir. (TTA, 325)
- **Dana**, bokundan belli olur. (TTA, 325)
- **Dana**, yediğı taşı bilir. (TTA, 325)
- **Dananın** yekinmesinden, kelenin kerkenmesi daha iyi. (TTA, 325)
- **Danayı** çok alan, öküzü dahi uğurlar. (TTA, 325)

- Dek duran **danayı** canavar yemez. (TTA, 330)
- Deli ineğin, deli **danası** olur. (TTA, 332)
- Devleti **dana**, otluğa düşer. (TTA, 350)
- Dilini tut, **danayı** güt. (TTA, 356)
- El elin **danasını**, türkü/lolo çağırarak arar. (TTA, 398)
- Eli ile hamur ovalar, güze **dana** kovalar. (TTA, 407)
- Ev **danası**, öküz olmaz. (TTA, 441)
- Evden yeten **dana**, öküz olmaz. (TTA, 444)
- Fukaranın **danası**, öküz gibi çalışır. (TTA, 458)
- Hırsız evden olursa, **dana** bacadan çıkar. (TTA, 530)
- İnek **danasını**, oğlan anasını bulur. (TTA, 552)
- İnek öldü, gap/hap kesildi; **dana** öldü. (TTA, 353)
- Misafir, ev sahibinin danasıdır. (TTA, 709)
- Olacak **dana**, kom önünde belli olur. (TTA, 734)
- Ortaklık **danadan**, (yalnız) buzağı yeğdir (iyidir). (TTA, 737)
- Öküz **danaya** demiş ki: “Ye ki süte gidesin” o, da demiş ki: “Süte gidenle gitmeyen belli olur”. (TTA, 743)
- Öküz olacak **dana**, bokundan belli olur. (TTA, 744)
- Öküz olacak **dana**, varır öküzün yanına yatar. (TTA, 744)
- Öküzün yatağına **danayı** bağlama. (TTA, 745)
- Samanın iyisini marta koy, yoksa alaca **dananın** gönünü soyarsın. (TTA, 773)
- Samanlığı bitiren, **danadır**. (TTA, 773)
- Samanlığı **danacıklar** tüketir. (TTA, 773)
- Samanlıktan gelir **dananın** yolu. (TTA, 774)
- Sen besle **danayı**, koyun bulur anayı. (TTA, 780)
- Türk, tosun doğdu anadan; öğüt aldı eşek ile **danadan**. (TTA, 839)

- Yaza çıkardık **danayı**, bağenmez oldu anayı. (TTA, 881)

- “*Bäleni qara tana bastaydı.*” (BS, C.65, 351)

(Belayı kara dana başlar.)

- “*Tana payda bermese,*

Täñiri payda bermeydi.” (BS, C.65, 379)

(Dana fayda vermezse,

Tanrı fayda vermez.)

- “*Ana sütimenen körmese,*

Tana sütimen körmes.” (BS, C.66, 36)

(Anne sütü ile görmezse,

Dana sütü ile görmez.)

- “*Jetim tana jerde qalmaydı.*” (BS, C.69, 190)

(Yetim dana boşona kalmaz.)

I.1.1.4.4. Öküz/Ögiz

Çift sürmede, kağrı çekmekte kullanılan, yük taşımada insanların temel aracı olan ve etinden yararlanan öküz hayatımızın önemli bir parçasıdır. Türkiye Türkçesinde hayvan adlarıyla kurulan atasözlerin kuruluşunda öküzle ilgili kavram işaretleri 122 kez kullanılmıştır. Kazak Türkçesine bakarsak, tespit edilen atasözlerinin 24 tanesi öküzle ilgilidir.

- “Hoha” var, **öküz** durdurur; “hoha” var, zelve kırdırır. (TTA, 535)
- Abrulun onunda ya on horum ot ya **öküzün** gönünü kurut. (TTA, 85)
- Ahırdan çıkan/yetişen **öküze** tosun derler. (TTA, 117)

- Ahmet'in **öküzü**, bakar iki gözü. (TTA, 118)
- Alık **öküzün** kıblesi, poyrazı olmaz. (TTA, 138)
- Allah eşeğe boynuz vermez ki **öküzün** partını deşmeye. (TTA, 146)
- Allah'ın **öküzü**, bakar iki gözü. (TTA, 146)
- Arık **öküze** bıçak çalınmaz. (TTA, 166)
- At arabasıyla **öküz** arabası bir olmaz. (TTA, 182)
- Attan kalanı **öküze** dökerler. (TTA, 197)
- Batmış kağnyı, koca **öküz** çıkarır. (TTA, 232)
- Benim gönlüm **öküz** ile danada, senin gönlün rastık ile kınada. (TTA, 238)
- Bir **öküzün** başı pişene kadar, tencerede çok kuzunun başı pişer. (TTA, 262)
- Bir **öküzün** gücünden, bin öküz su içer. (TTA, 262)
- Boynuz **öküze**, semer eşeğe yük olmaz. (TTA, 273)
- Boyunduruğu çözünce, **öküz** canlanır. (TTA, 274)
- Boyunduruğu koca **öküz** çeker. (TTA, 274)
- Büyük **öküz** ölmeden, yeri belli olmaz. (TTA, 282)
- Cehennemde bin öküz bir kuruşa, cehennemde bir **öküz** bin kuruşa. (TTA, 288)
- Çabalayan **öküz**, çifte çok gider. (TTA, 292)
- Çamura batan arabayı koca **öküz** götürür. (TTA, 296)
- Çatılı **öküzün** arasına girilmez/girme. (TTA, 292)
- Çevik hırsız evden olursa, **öküz** bacadan çalınır. (TTA, 300)
- Çifte gitmeyen **öküzün** olsun, işe gitmeyen oğlun. (TTA, 302)
- Dağda **öküz**, düğünde kız sarraflanmaz/seçilmez. (TTA, 321)
- Deli **öküzün** koşumu iyi olur. (TTA, 333)
- Döven sürerken pisleyen **öküzün** pislği, saman yerken önüne gelir. (TTA, 370)
- Düğün evinde kız, yaylada **öküz** beğenilmez. (TTA, 373)
- Düşen **öküze** bıçak çeken çok olur. (TTA, 380)
- Düven süren **öküzün** ağzı boş durmaz. (TTA, 383)
- Ek tohumun arısını, bitmezse bitmesin; koş **öküzün** irisini, çekmezse çekmesin. (TTA, 389)
- Erkek atın kişnemesi, **öküzün** sayesinde. (TTA, 424)

• Eser eser yağmazsa sat öküzü, çavdar al; eser yağarsa, sat çavdarı **öküz** al. (TTA, 427)

- Ev danası, **öküz** olmaz. (TTA, 441)
- Evdeki buzağı **öküz** olmaz. (TTA, 444)
- Evden yeten dana, **öküz** olmaz. (TTA, 444)
- Fukaranın danası, **öküz** gibi çalışır. (TTA, 458)
- Gamsız **öküz**, kasabın bıçağını yalarmış. (TTA, 461)
- Harmanda dirgen yiyen **öküz**, yılına kadar acısını unutmaz. (TTA, 504)
- Her gün **öküz** ölmeyecek ki at pahalı olsun. (TTA, 516)
- Her **öküz** bir çubukla sürülmez. (TTA, 520)
- Her zaman Agop'un **öküzü** ölmez ki içli köftenin kırkı bir kuruş olsun. (TTA, 524)

- Hergeledeki **öküzün** ciğerine nohut ıslama. (TTA, 524)
- Herif **öküzünü** kaybetmiş, ceplerinde arıyor. (TTA, 524)
- Hırsız evden olursa, **öküz** bacadan çıkar. (TTA, 530)
- Hoh kara **öküz**, ölünceye kadar geçim lazım. (TTA, 535)
- İneğin **öküz** başlısı (makbul), tarlanın ufak taşlısı. (TTA, 552)
- İnek gibi süt vermeyen, **öküz** gibi kotan/tarla sürer. (TTA, 553)
- İnsan sözünden **öküz** boynuzundan tutulur. (TTA, 556)
- İnsanın gevşeginde bıyık, **öküzün** gevşeginde kuyruk olur. (TTA, 559)
- İşleyen demir ışıldar, yatan **öküz** muşular. (TTA, 567)
- İyi **öküz** dönümünü bilir. (TTA, 577)
- İyiliğe iyilik olsaydı, koca **öküze** bıçak olmazdı. (TTA, 578)
- Kağınım büyük olsun da **öküzüm** çekmezse çekmesin. (TTA, 586)
- Kalmış kağınımı **öküz** çeker. (TTA, 590)
- Karının ere yakını, **öküzün** yere yakını, tarlanın eve yakını/avın kazana yakını.

(TTA, 603)

- Karısını döven, kafasını döver; **öküzünü** döven, kesesini döver. (TTA, 604)
- Kasaba buzağısı **öküz** olmaz. (TTA, 606)
- Kırmızı **öküz**, kızara kızara ölür. (TTA, 633)
- Kışın koca **öküze** bakmazsan, yazın derisini yüzersin. (TTA, 635)
- Koca **öküz** çizgiyi doğru çeker. (TTA, 649)

- Koca **öküz** girmeyince, harman dövülmez. (TTA, 649)
- Koca **öküz** olmazsa, uşağın karnı doymaz. (TTA, 649)
- Koca **öküz** ölmeyince, yeri belli olmaz. (TTA, 649)
- Koca **öküz**, otluğun yıkıldığı gün doyar. (TTA, 649)
- Koca öküze böğelek tutmaz. (TTA, 649)
- Koca **öküze** bulaşma, boynuzu g..üne girer. (TTA, 649)
- Koca **öküze** çürük saman bahane. (TTA, 649)
- Koca **öküze** deh, gelene meh de. (TTA, 649)
- Koca **öküze** ıslık bahane. (TTA, 649)
- Koca **öküzün** kiblesi belli olmaz. (TTA, 649)
- Koca **öküzün** ölümü samandan olsun. (TTA, 649)
- Komşunu iki **öküzlü** iste ki, kendin bir **öküzlü** olasın. (TTA, 654)
- Kork (sakın) aprilin beşinden, **öküzü** (zamızı) ayırır eşinden. (TTA, 656)
- Kudul **öküz**, başkasının sineğini ürkütür. (TTA, 674)
- Mart martlığını gösterir, koca **öküzün** boynuzunu karlatır. (TTA, 700)
- Mart, koca **öküze** dert. (TTA, 700)
- Ne çekerse, koca **öküz** çeker. (TTA, 590)
- Ortak **öküzden**, başına (yeke) buzağı iyidir/yeğdir. (BS, C.68, 268)
- Ortaklık **öküzden**, yalnız buzağı yeğdir/iyidir. (TTA, 737)
- Ot otunu/yerini, **öküz** çiftini bulur. (TTA, 738)
- **Öküz** ayağı olmaktansa, buzağı başı olmak yeğdir. (TTA, 743)
- Öküz başlı inekte süt, inek başlı **öküzde** güç olmaz. (TTA, 743)
- **Öküz** danaya demiş ki: “Ye ki süte gidesin” o, da demiş ki: “Süte gidenle gitmeyen belli olur”. (TTA, 743)
- **Öküz** olacak dana, b..undan belli olur. (TTA, 744)
- **Öküz** olacak dana, varır öküzün yanına yatar. (TTA, 744)
- **Öküzün** yatağına danayı bağlama. (TTA, 744)
- Öve öve **öküz** ettiler, boynuzunu dokuz ettiler. (TTA, 753)
- Övünen **öküz**, evleğe sıçar. (TTA, 753)
- Övünen **öküz**, sığağan olur. (TTA, 753)
- Övünen **öküz**, tarlayı boklar. (TTA, 753)
- Rençber olanın avradı **öküz** koşan olur. (TTA, 764)

• Sabanın tutağından tutan çocuk olursa, **öküz** tumptanda otlar tarladan da otlar. (TTA, 767)

• Sağ **öküze** çürük saman zarar etmez. (TTA, 769)

• Sağlam **öküze**, çürük saman kar etmez. (TTA, 770)

• Samanın iyisini marta koy, marta koymazsan koca **öküzün** derisini/gönünü avlaya/çangala artakoy. (TTA, 773)

• Sapım harmanda kaldı, **öküzüm** ormanda kaldı. (TTA, 775)

• Serkeş **öküz**, son soluğu kasap dükkanında alır. (TTA, 784)

• Sinek öküzün boynuzuna konmuş da “Ağırlık mı veriyorum?” demiş, **öküz** de “Sen orada mıydın” demiş. (TTA, 790)

• Süsken **öküze** boynuz verilmez. (TTA, 805)

• Tahsildarın iyisi **öküzün** tekini, kötüsü çiftini sattırır. (TTA, 813)

• Tarlanın taşlısı, kızın uzun saçlısı, **öküzün** inek başlısı. (TTA, 817)

• Tarlanın taşlısı, **öküzün** inek başlısı. (TTA, 817)

• Tek **öküz** çifte yürümez. (TTA, 827)

• Yağlı **öküz**, taşları kayaları sürer. (TTA, 865)

• Yalnız **öküz** boyunduruğa koşulmaz. (TTA, 870)

• Yatan **öküze** saman dökülmez. (TTA, 870)

• Yatan **öküze** saman olmaz/gem yok. (TTA, 877)

• Yatan **öküze** saman verilmez. (TTA, 877)

• Yatan **öküze** saman/yem yoktur. (TTA, 878)

• Yazın harmana sıçan **öküzün**, kışın hatılda ağzına gelir. (TTA, 882)

• Yoksulun **öküzü** yorgun olur. (TTA, 900)

• Yorgun **öküze** “Ho” mahanadır. (TTA, 903)

• Yorgun **öküzün** ıslık canına minnet. (TTA, 903)

• Zayıf/hasta **öküzün** kiblesi aranmaz. (TTA, 912)

• Zelveyi yerden alan **öküz**, kendi koşulur. (TTA, 912)

- “*Qırıq siyır buzawlasa,
Bir ögizdiñ nesi ketedi?*” (BS, C.69, 275)
(Kırk inek doğursa,
Bie öküze ne olur?)
- “*Ortaq ögizden, oñaşa buzaw artıq.*” (BS, C.68, 268)
(Ortak öküzden, kendinin olan tek buzağı iyi.)
- “*Ögizge tüsken küin, buzawğa da tüsedi.*” (BS, C.68, 271)
Öküzün başına gelenler, buzağının başına da gelir.
- “*Üyde ösken buzaw tüzde ögiz bolmas.*” (BS, C.68, 329)
(Evde yetişen buzağı, dışarıda öküz olmaz.)
- “*Üyde ösken buzaw ögiz bolmas.*” (BS, C.68, 329)
(Evde yetişen buzağı, öküz olmaz.)
- “*Baylawlı it üregen,
Baylawlı ögiz süzegen.*” (BS, C.65, 354)
(Bağlı it ürer,
Bağla öküz süzer.)
- “*Olay tartsañ ögiz öledi,
Bulay tartsañ arba sınadı.*” (BS, C.65, 375)
(Öyle çeksen öküz ölür,
Böyle çeksen araba kırılır.)
- “*Ortaq ögizden, oñaşa buzawım.*” (BS, C.65, 375)
(Ortak öküzden, kendinin olan tek buzağın.)

- “*Ögiz ölgenşe ösedi.*” (BS, C.65, 376)
(Öküz öldüğüne kadar yetişir.)
- “*Ögizge tuwğan kün, buzawğa da tuwar.*” (BS, C.65, 376)
Öküzın başına gelenler, buzağının başına da gelir.
- “*Jigittiñ sözi ölgenşe,
Ögizdiñ özi ölsin.*” (BS, C.68, 191)
(Yiğitin sözü öleceğine,
Öküzün kendisi ölsün.)
- “*Ösek söz ögizdi de öltiredi.*” (BS, C.68, 281)
(Dedikodu öküzü de öltürür.)
- “*Buzaw urlağan ögizdi urlar.*” (BS, C.65, 273)
(Buzağı çalan, öküzü de çalar.)
- “*Ögiz öldim demes,
Arba sindım demes.*” (BS, C.69, 295)
(Öküz öldüm demez,
Araba kırıldım demez.)
- “*Ögiz ölmes, arba sinbas.*” (BS, C.69, 295)
(Öküz ölmez, araba kırılmaz.)
- “*Ögiz örge süyreydi.*” (BS, C.69, 295)
(Öküz tepeye sürükler.)
- “*Ögizdi örge aydama.*” (BS, C.69, 295)
(Öküzü tepeye sürme.)

• “**Ögizdiñ** tışqanın buzaw tışam dep,
Buzaw kötensiz qalıptı.” (BS, C.69, 296)
(Öküzin s..tığını buzağı s..arım diye,
Buzağı g..süz kalmış.)

• “**Öletin ögiz** baltadan tayınbas.” (BS, C.69, 296)
(Ölecek öküz baltadan korkmaz.)

• “**Ölimdi jerde molda,**
Öleñdi⁴ jerde ögiz semiredi.” (BS, C.66, 243)
(Ölümlü yerde molla,
Otlı yerde öküz semirir.)

• “**Öleñdi jerde ögiz semiredi,**
Dawlı jerde biy semiredi,
Ölimdi jerde molda semiredi.” (BS, C.69, 304)
(Otlı yerde öküz semirir,
Kavgalı yerde bey semirir,
Ölümlü yerde molla semirir.)

• “**Öleñdi jerde ögiz semiredi,**
Ölikti jerde molda semiredi.” (BS, C.69, 304)
(Otlı yerde öküz semirir,
Ölümlü yerde molla semirir.)

⁴ Öleñ, ot, bitki adıdır.

- “*Urlıq pen ötirik egiz:*

Biri-esek, biri-ögiz.” (BS, C.65, 297)

(Hırsızlıkile yalan ikiz,

Biri, eşek, biri de öküz.)

- “*Ögizdi oqalaq azdırar,*

Estini oy azdırar.” (BS, C.65, 376)

(Öküzü okalak zayıflatır,

Akıllını düşünce zayıflatır.

I.1.1.4.5. Tosun/Ögizşe

Tosun, danalıktan yeni çıkmış genç boğadır (TS, 2011:). Türkiye Türkçesinde tosunla ilgili sadece 4 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde atasözü tespit edilmemiştir.

- Acemi **tosun**, ineğe başından biner. (TTA, 87)
- Acemi **tosun**, kalkan kaldırır. (TTA, 87)
- Ahırdan çıkan/yetişen öküze **tosun** derler. (TTA, 117)
- Türk, **tosun** doğdu anadan; öğüt aldı eşek ile danadan. (TTA, 839)

I.1.2. Küçükbaş Hayvanlar İle İlgili Atasözleri

Türk kültüründe evcilleştirilen ve atalarımızın hayvancılık uğraşları içerisinde en temel türlerden biri de, küçükbaş hayvanlardır. Ayrıca bunlar, sütünden, yününden ve etinden yararlanılan en uysal hayvanlardandır. İncelenen atasözlerinde küçükbaş hayvanların (koyun, keçi, teke, koç...) Türk kültüründe önemli bir yere sahip olduğu gösterilmektedir. Dolayısıyla küçükbaş hayvanlar da Türk kültürü içerisinde önemlerine göre çok sayıda atasözlerindeki yerlerini almıştır. Türkiye Türkçesindeki hayvanlarla ilgili toplam 3575 atasözlerinden 230 tanesi küçükbaş hayvanlarla

ilgilidir. Kazak Türkçesinde ise bu oran toplam 1679 atasözlerinden 112'i göstermektedir.

I.1.2.1. Koyun/Qoy

Bozkır coğrafyasında beslenecek en uygun hayvan olan koyun atalarımızın en çok yetiştirdiği hayvanlardandır. Ayrıca koyun, eti, sütü, derisi ve boynuzlarıyla insanların besin, giyim ve araç-gereç ihtiyaçlarını karşılamalarında önemli yere sahiptir. Bunun sonucu olarak Türkiye Türkçesinde koyun ile ilgili atasözü sayısı oldukça yüksektir. Türkiye Türkçesinde toplam 230 atasözün 105'si koyunla ilgilidir. Kazak Türkçesinde ise toplam 112 atasözünden 81 tane atasözü koyun ile ilgilidir.

- Aç it, **koyun** gütmez. (TTA, 91)
- Ak **koyunu** ak ayağından, kara koyunu kara ayağından. (TTA, 119)
- Ak **koyunu** görüp içi dolu yağ sanma. (TTA, 119)
- Ak **koyunun** kara kuzusu da olur. (TTA, 119)
- Ak köpeğe **koyun** diye sarılma. (TTA, 119)
- Az **koyun**, çok karaman sahibini şaşırtır. (TTA, 209)
- Bağlı **koyun** yerinde otlar. (TTA, 219)
- Bin **koyunlu** babadan, bir yüksüklü ana yeğdir. (TTA, 248)
- Bin **koyunlu** babam ölse de, bir çalıklı anam ölmesin. (TTA, 248)
- Bin **koyunluk** baban kalacağına, bir eşekli anan kalsın. (TTA, 248)
- Bir ağacın altında bin **koyun** gölgelenir. (TTA, 249)
- Bir fidan gölgesinde bin **koyun** kurulur. (TTA, 256)
- Bir kayın, bir **koyun**. (TTA, 259)
- Bir koyuna da bin **koyuna** da bir çoban gerek. (TTA, 260)
- Bir **koyundan** iki post çıkmaz. (TTA, 260)
- Bir **koyunu**, bir öğünde yeme. (TTA, 260)
- Boynuzlu **koyun**, boynuzsuzdan hak ister. (TTA, 273)

- Boynuzlu **koyunun** boynuzsuzda hakkı var. (TTA, 273)
- Buğday ile **koyun**, gerisi oyun. (TTA, 277)
- Buldun bir **koyun**, ye de doyun; neylersin oyun moyun. (TTA, 278)
- Çadırdaki **koyun**, sağarken soyun. (TTA, 292)
- Çanı **koyunun** ipine takarlar. (TTA, 296)
- Çırpınan **koyun**, mundar ölmez. (TTA, 301)
- Çift ile **koyun**, kalanı oyun. (TTA, 301)
- Çiğere oyun olmaz, kurt ile **koyun** olmaz. (TTA, 290)
- Çoban **koyunu** parayla güder, insan insanı bedava. (TTA, 305)
- Çoban olan **koyun** gütmek, oğul babasının huyuna gitmek gerekir. (TTA, 305)
- Çocuk yer, oyuna gider; çoban yer, **koyuna** gider. (TTA, 308)
- Çok **koyunun**, çok kuzusu olur. (TTA, 312)
- Çok **koyunun**, çok olur kuzusu. (TTA, 312)
- Deve sahibi şan sahibi, **koyun** sahibi mal sahibi; yeler, onmaz bağ sahibi.
(TTA, 346)
- Deveye binip **koyun** arasında gezilmez. (TTA, 348)
- Domuzdan domuz doğar, **koyundan** koyun. (TTA, 364)
- El adamı **koyun** eder, üstelik de meletir. (TTA, 395)
- El güttüğü **koyunu** bilir. (TTA, 399)
- El ile oyun olmaz, kurt ile **koyun** olmaz. (TTA, 400)
- Elden giden **koyunun** kuyruğu büyük olur. (TTA, 405)
- Erkek **koyun**, kasap dükkanına yakışır. (TTA, 425)
- Even **koyun** çetlik kuzular. (TTA, 444)
- Faydasız **koyunu** kurt yesin. (TTA, 453)
- Gönülsüz iti **koyuna** salsan, uluya uluya kurt getirir. (TTA, 480)
- Her akıl bir olsa, **koyuna** çoban bulunmaz. (TTA, 513)

- Her **koyun** balasını çok ister, kürre koyun götünü çıkartır. (TTA, 518)
- Her **koyun** bir çubukla dövülmez. (TTA, 518)
- Her **koyun** kendi bacağından asılır. (TTA, 518)
- Herkesin akli bir olsa, **koyuna** çoban bulunmaz. (TTA, 527)
- Horozdan kaçır, kurbanlık **koyuna** eldivenle yem verir. (TTA, 536)
- İki fındık bir olsa, bir **koyun** başını yaralar/yarar. (TTA, 545)
- İnek fakirlik, koyun zenginlik, yıldı gösteriştir. (TTA, 552)
- İnsanlar içinde kayın, hayvanlar içinde **koyun**. (TTA, 560)
- İnsanlarda kayın, hayvanlarda **koyun** sevilir. (TTA, 560)
- İti döve döve koyuna yollarsın, **koyun** gütmaz. (TTA, 572)
- Kara koyun kara bacağından, ak **koyun** ak bacağından. (TTA, 597)
- Kasabın **koyunu** besili kalmaz. (TTA, 606)
- Kaybolan/zayi olan **koyunun** kuyruğu büyük olur. (TTA, 611)
- Keçi üçten, **koyun** beşten. (TTA, 615)
- Keçi, keçi bacağından; **koyun, koyun** bacağından asılır. (TTA, 615)
- Keçiyi keçi ayağından, **koyunu** koyun ayağından asarlar. (TTA, 615)
- Kesilen **koyun**, oynanan oyun. (TTA, 526)
- Koç **koyun**, kurban içindir. (TTA, 651)
- Koç, **koyundan** seçgel gerek. (TTA, 651)
- Korkmuş kişiye **koyun** başı çift görünür. (TTA, 657)
- Kovan birden, **koyun** ondan ürer. (TTA, 658)
- **Koyun** “Utanmasam koyunun ardından ardayacağım” demiş. (TTA, 659)
- **Koyun** bağlı olduğu yerde otlar. (TTA, 659)
- **Koyun** bine ulaştığında, kazan ateşten inmez. (TTA, 659)
- **Koyun** can derdinde, kasap et derdinde. (TTA, 659)

- **Koyun** çobansız olmaz. (TTA, 659)
- **Koyun** gide gide yayılır. (TTA, 659)
- **Koyun** güden, kurdu görür. (TTA, 659)
- **Koyun** kuyruğu ne kadar büyük olursa, yine kendini örter. (TTA, 659)
- **Koyun** postuna yakışır. (TTA, 659)
- **Koyun** semirdikçe yavaş olur. (TTA, 659)
- **Koyun** sudan geçerken, keçi: “Kıçını gördüm” deyince, koyun da “Ben seninkini her gün görüyorum ya!” demiş. (TTA, 659)
- **Koyun** sürüsünden; buğday, ambarından satılmalı. (TTA, 659)
- **Koyun** sürüsüne kurt parasız bekçilik eder. (TTA, 659)
- **Koyun** sürüsüz yayılmaz. (TTA, 659)
- **Koyun** üçten, keçi beşten çoğalır. (TTA, 659)
- **Koyun**, kuzusunun ayağına/kuzusuna basmaz. (TTA, 659)
- **Koyuna** boz, sözüne söz. (TTA, 659)
- **Koyuna** çoban, tarlaya saban. (TTA, 659)
- **Koyuna** kurt gelince, köpeğin gezeliyesi gelir. (TTA, 659)
- **Koyuna** kuyruğu ağır gelmez. (TTA, 659)
- **Koyuna** rakı içirmişler, kurdun evini sormuş. (TTA, 659)
- **Koyunsuz** çoban olmaz. (TTA, 659)
- **Koyunu** çok olan, korusunu geniş etmeli. (TTA, 661)
- **Koyunu** çok olanın, ağılı da büyük olur. (TTA, 661)
- **Koyunu** güden, kurda kavuşur. (TTA, 661)
- **Koyunu** koyun, keçiyi keçi ayağı ile asarlar. (TTA, 661)
- **Koyunu** kurda emanet etmek olmaz. (TTA, 661)
- **Koyunu** olmayanın bıçağı keskin olur. (TTA, 661)
- **Koyunu** yüze yetir, el onu bine yetirir. (TTA, 661)

- **Koyunun** bulunduğu yerde kurt da olur. (TTA, 661)
- **Koyunun** bulunmadığı/olmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler. (TTA, 661)
- **Koyunun** çıkardığı toz, kurdun gözünden kaçmaz. (TTA, 661)
- **Koyunun** kuyruğu kendi g..ünü örter. (TTA, 661)
- **Koyunun** kuyruğu kendine ağır gelmez. (TTA, 661)
- **Koyunun** melediğini, kuzu melemez. (TTA, 661)
- **Koyunun** on olsun, güden oğlun olsun. (TTA, 661)
- **Koyunun** yapağısı ne kadar çok olsa, ancak kendi kışını örter. (TTA, 661)
- **Koyununu** güdene çoban denmez. (TTA, 661)
- **Koyununu** köpeğe/kurda teslim eden, kebabı ele yedirir. (TTA, 661)
- Kurda “Bizim **koyunları** güder misin?” demişler, kurt sevincinden ağlamış, “Kuzuları da bizim çocuklar gütsün” demiş. (TTA, 678)
- Kurda acıyan **koyuna** zulmeder. (TTA, 678)
- Kurda **koyun** inanılmaz. (TTA, 678)
- Kurdu gönlüne koysalar, günde bir **koyun** yermiş. (TTA, 678)
- Kurt başkasının hesabına **koyun** kapmaz. (TTA, 679)
- Kurt bunalır koyuna düşer, **koyun** bunalır ağıla düşer. (TTA, 679)
- Kurt ile **koyun** dost olmaz. (TTA, 680)
- Kurt ile **koyun**, ateş ile su. (TTA, 680)
- Kurt ile **koyun**, kılıç ile oyun bir yerde/arada olmaz. (TTA, 680)
- Kurt tamahını **koyundan** kesmez. (TTA, 681)
- Kurt, **koyuna** bahasını sormaz. (TTA, 681)
- Kurt, **koyunun** hesabını bilmez. (TTA, 681)
- Kurt, **koyunun** pahalı olduğunu bilmez. (TTA, 681)
- Kurtla **koyun** olmaz, çığırle oyun olmaz. (TTA, 681)

- Kurttan korkan, **koyun** beslemez. (TTA, 682)
- Kurttan kurtarılan **koyun**, kurda kaçır. (TTA, 682)
- Malda **koyun**, akrabada kayın sevilir. (TTA, 696)
- Mallar içinde **koyun**, insanlar içinde kayın. (TTA, 698)
- Ne ineğe ver, ne **koyuna**, özünü sal oyuna. (TTA, 720)
- Oğlan/el yer oyuna gider, çoban yer **koyuna** gider. (TTA, 730)
- Oğlun güder, karın sağarsa **koyun** senin olur. (TTA, 731)
- Ölmüş **koyun**, kurttan korkmaz. (TTA, 747)
- Sahipsiz **koyuna**, kurt parasız bekçilik eder. (TTA, 771)
- Salak **koyun**, sonradan ürker. (TTA, 773)
- Sayılı **koyunu** kurt kapmaz/yemez. (TTA, 777)
- Sen besle danayı, **koyun** bulur anayı. (TTA, 780)
- Sürü **koyun** nerede ise sümüklü koyun da oradadır. (TTA, 805)
- Sürü **koyun** nerede ise sümüklü toklu orada. (TTA, 805)
- Sürüden ayrılan **koyunu** kurt kapar. (TTA, 805)
- Sütü **koyunu** sürüden ayırmazlar/çıkarmazlar. (TTA, 807)
- Sütsüz **koyun** meleğen olur/çok meler. (TTA, 807)
- Tarlaya saban **koyuna** çoban (gerek). (TTA, 817)
- Tuzsuz **koyun**, tuzlu koyunu yalaya yalaya bitirir/bitirmiş. (TTA, 838)
- Yabancı **koyun** kenara yatar. (TTA, 863)
- Yağmurda düşmanın **koyunu** satılsın, dostun atı. (TTA, 866)
- Yağmurda düşmanın **koyunu**, dostun atı satılsın. (TTA, 866)
- Yaza çıkmaz **koyun** olmaz ama, derisi ne çeker. (TTA, 881)
- Yiğit çoban boyun verir, **koyun** vermez. (TTA, 896)
- Yünlü koyun, yolmaya kolay. (TTA, 896)
- Yüz **koyunlu** atam kalmaktan, bir yüksüklü anam kalmak yeğdir. (TTA, 907)

• Yüz **koyunlu** atamın kalmasındansa, bir yüksüklü anamın kalması yeğdir.
(TTA, 907)

• Yüz **koyunludan**, yüzü berk yeğdir. (TTA, 907)

• Zayi olan **koyunun** kuyruğu büyük olur. (TTA, 912)

• “*Tüye-baylıq,
Qoy-murzalıq,
Jılqı-sändig.*” (BS, C.65, 381)

(Deve, zenginlik,

Koyun, beylik,

At zariflik

• “*Aqsaq qoy tüsten keyin mañıraydı.*” (BS, C.65, 343)

(Aksak koyun öğleden sonra meler.)

• “*Aqsaq qoy jatıp semiredi.*” (BS, C.65, 343)

(Aksak koyun yatıp semirir.)

• “*Jaman qoydıñ terisi ton bolmaydı,* (BS, C.69, 165)

Öñşeñ jaman jiyılsa toy bolmaydı.”

(Kötü koyunun derisi kürk olmaz,

Tüm kötüler toplansa düğün olmaz.)

• “*Qoy tebinse, jer silkiner.*” (BS, C.65, 369)

(Koyun tepinse, deprem olur.)

• “*Qoy kündiz qıynaydı, tünde sıylaydı.*” (BS, C.65, 370)

(Koyun gündüz zorlar, gece saygı duyar.)

• “*Qoyt semizdiñ, qozısı egiz.*” (BS, C.65, 370)

(Koyunu semizin, kuzusu ikiz.)

• “Böri qartaysa da, bir qoyğa küşi jetedi.” (BS, C.69, 103)

(Böri yaşlansa da, bir koyunua gücü yeder.)

• “Böri qartaysa da, bir **qoyluq** äli bar.” (BS, C.69, 103)

(Böri yaşlansa da, bir koyunluk gücü var.)

• “**Qoy** ürikken jağına bettemeydi.” (BS, C.65, 370)

(Koyun ürktüğü yere doğru gitmez.)

• “**Qoy** körmesek te,

Eşkili baydñ qızı edik.” (BS, C.65, 370)

(Koyun görmesem de,

Keçisi çok zenginin kızıydım.)

• “*Qoyşu köp bolsa, qoy aram öledi.*” (BS, C.65, 370)

(Çoban çok olursa, koyun mundar ölür.)

• “*Qoy semizi, qoyşıdan.*” (BS, C.65, 370)

(Koyun semizliği çobandan.)

• “**Qoy** anası-onnan,

Jılcı anası-besten.” (BS, C.65, 370)

(Koyun annesi, ondan,

Yılkı annesi, beşten.)

• “**Qoy** ölse, qozı boladı,

Keler jılı özi boladı.” (BS, C.65, 371)

(Koyun ölürse, kuzu olur,

Gelecek yıl, kendisi olur.)

• “**Qoy** altı kün aştıqqa şıdaydı.” (BS, C.65, 371)

(Koyun altı gün açlığa dayanır.)

- “**Qoydan qalğan qozi,**
Qasqırğa tap boladı.” (BS, C.65, 371)
(Koyundan ayrılan kuzu,
Kurtla karşılaşır.)
- “**Qoydı jel uşırsa,**
Eşkini aspanda köresiñ.” (BS, C.65, 371)
(Koyunu yel uçurursa,
Keçiyi gökte görürsün.)
- “**Qoy-urı, qoyşı-ötirikşi.**” (BS, C.65, 372)
(Koyun hırsız, çoban yalancı.)
- “**Qoyğa özinen basqanıñ bəri jaw.**” (BS, C.65, 372)
(Koyuna kendisinden başkası düşman.)
- “**Mal ösirseñ, qoy ösir,**
Önimi onıñ köl-kösir.” (BS, C.65, 375)
(Mal istersen, koyun yetiştir,
Verimi onun çoktur.)
- “**Semizdikti qoy köteredi.**” (BS, C.65, 376)
(Şişmanlığa koyun dayanır.)
- “**Sütsiz qoy mañırawıq.**” (BS, C.65, 377)
(Sütsiz koyun meler.)
- “**Aqsaq qoy artınan mañıraydı.**” (BS, C.66, 24)
(Aksak koyun geriden meler.)
- “**Baydıñ qoyı jeligip qasqırğa jolıqsa da aman qaladı.**” (BS, C.66, 66)
(Zenginin koyunu gezip kurtla karşılaşsa da hayatta kalır.)

- “*Baydıñ mıñ qoyınıñ işinde,
Jarlınıñ jalğız qara toqtısın köredi.*” (BS, C.66, 66)
(Zengin bin koyunun arasından,
Fakirin yalnız kara toklusu görünür.)
- “*Börini şopan qılsañ,
“Qoydı men öltirip edim, jewin tülki jedi” der.*” (BS, C.66, 85)
(Kurdu çoban kılsan,
“Koyunu ben öldürdüm, ama tilki yedi” der.)
- “*Quttı qonaq qonsa, qoy egiz tabadı,
Qutsız qonaq qonsa, qoyğa qasqır şabadı.*” (BS, C.66, 219)
(Kutlu konuk gelse, koyun ikiz doğurur,
Kutlu olmayan konuk gelse, koyuna kurt saldırır.)
- “*Qutsız qonaq kelse, qoyğa qasqır şabar.*” (BS, C.66, 219)
(Kutsuz konuk gelse, koyuna kurt saldırır.)
- “*Zulım adam sultan bola almaydı,
Qasqır qoy bağıp şopan bola almaydı.*” (BS, C.66, 166)
(Zalim adam bey olamaz,
Kurt koyuna bakıp çoban olamaz.)
- “*Qasap köp bolsa, qoy aram öledi.*” (BS, C.66, 202)
(Kasap çok olursa, koyun mundar ölür.)
- “*Qoy etin jep, qolın juwmağannan bez.*” (BS, C.66, 207)
(Koyun etini yiyip, elini yıkamayandan kaç.)
- “*Qoy körmegen qoy körse,
Quwalap jürip öltirer.*” (BS, C.66, 207)
(Koyun görmeyen koyun görse,
Kovalayarak öldürür.)

- “**Qoy** şopanğa qızmet etpeydi,
Şopan qoyğa qızmet etedi.” (BS, C.66, 207)
(Koyun çobana hizmet etmez,
Çoban koyuna hizmet eder.)
- “**Qoy** bağıwşıtı köp bolsa, qoy aram öledi.” (BS, C.66, 207)
(Koyuna bakan çok olursa, koyun mundar ölür.)
- “**Qorqaq qoy** basınan qorqaq.” (BS, C.66, 209)
(Korkak koyun kendi başından korkar.)
- “**Senen qorıqqanım-
Qara qoydan ürikkenim.**” (BS, C.66, 257)
(Senden korktuğum,
Kara koyundan ürktüğüm.)
- “**Tüyege minip qoy işinde jasırınbas bolar.**” (BS, C.66, 286)
(Deveye binip koyun arasında saklanılmaz.)
- “**Tüyege minip qoy işinde jasırına almas.**” (BS, C.66, 286)
(Deveye binip koyun arasında saklanılamaz.)
- “**Şoşqamenen jayılğan qoy,
Qurbanğa soyuğa jaramas.
Jamanmenen joldas bolsañ,
Qısilğan jerde qaramas.**” (BS, C.66, 306)
(Domuzla otlanan koyun,
Kurbanlık için kesilmez.
Kötü ile dost olsan,
Zor durumda yardım etmez.)
- “**Böri qartaysa da, bir qoyğa küşi jetedi.**” (BS, C.69, 103)

(Kurt yaşlansa da, bir koyuna gücü yeter.)

- “*Jalğız qoydñ terisi ton bolmas.*” (BS, C.69, 165)

(Yalnız koyunun derisi kürk olmaz.)

- “*Eşki bastağan qoy oñbaydı.*” (BS, C.69, 149)

(Keçinin yönettiği koyun onmaz.)

- “*Qoy urısı qoradan.*” (BS, C.68, 236)

(Koyun kavgası ahırdan.)

- “*Qoyşınıñ qızı qoy kelgende is qıladı.*” (BS, C.68, 236)

(Çobanın kızı koyun geldiğinde iş yapar.)

- “*Qoyın aldırıp, qorasınıñ awzın bekiter (añqaw).*” (BS, C.68, 236)

(Koyununu çaldıran, ahırını kapatır (ağızı açık.))

- “*Qorañda qoy bolmasa, jaqsıdan uyat,*

Üyiñde tamaq bolmasa, qonaqtan uyat.” (BS, C.68, 239)

(Ahırında koyun olmazsa, iyiden ayıp,

Evinde yemek olmazsa, konuktan ayıp.)

- “*Quttı qonaq qonsa, mal egiz tabadı,*

Qutsız qonaq qonsa, qoyğa qasqır şabadı.” (BS, C.68, 247)

(Kutlu konuk gelse, mal ikiz doğar,

Kutlu olmayan konuk gelse, koyuna kurt saldırır.)

- “*Uñ bolsa qoy baqtır, adam bolar,*

Köp baqtırma, az baqtır, nadan bolar.” (BS, C.68, 325)

(Oğlun olursa koyun baksın, insan olur,

Çok baktırma, az baktır, nadan olur.)

- “*Adam oyğa toymas,*

Qasqır qoyğa toymas. ” (BS, C.69, 14)

(İnsan düşünmeye doymaz,
Kurt koyuna doymaz.)

• “*Ärkimniñ bir oyl bar*

Qorasında miñ qoyı bar. ” (BS, C.69, 71)

(Herkesin bir düşüncesi var,
Ahırında bin koyunu var.)

• “*Böriniñ qartaysa da, bir qoylıq äli bar.* ” (BS, C.69, 103)

(Kurt yaşlansa da, bir koyunluk gücü var.)

• “*Erkek qoy-qoydıñ körki,*

Er jigit-eldiñ körki. ” (BS, C.69, 143)

(Erkek koyun, koyunun körkü,
Yiğit, elin körkü.)

• “*Eşki bastağan qoy oñbaydı.* ” (BS, C.69, 149)

(Keçinin yönettiği koyun onmaz.)

• “*İt segiz tabadı,*

Qoy egiz tabadı. ” (BS, C.69, 207)

(İt sekiz doğurur,
Koyun ikiz doğurur.)

• “*Qasqırdıñ izdegeni-jamandıq,*

Qoydıñ izdegeni-amandıq. ” (BS, C.69, 247)

(Kurdun aradığı, kötülük,
Koyunun aradığı, sağlık.)

• “*Qoy körmegen quwalap jürip öltiredi.* ” (BS, C.69, 255)

(Koyun görmeyen kovalayarak öldürür.)

• “*Qorıqpas kelin qoy basınan qorqadı.*” (BS, C.69, 259)
(Korkmayan gelin koyun kafasından korkar.)

• “*Ölse, qoy terisi,
Ölmese, it terisi.*” (BS, C.69, 305)
(Ölse, koyun derisi,
Ölmezse, it derisi.)

• “*Semizdikti qoy köteredi,
Qoydan başka jan kötermeydi.*” (BS, C.69, 321)
(Şişmanlığa koyun dayanır,
Koyundan başka can dayanamaz.)

• “*İristi qonaq kelse,
Qoy egiz tabadı.*” (BS, C.69, 379)
(Berektli konuk gelse,
Koyun ikiz doğurur.)

I.1.2.1.1. Kuzu/Qozi

Türkiye Türkçesinde kuzuyla ilgili 52 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde ise kuzuyla ilgili sadece 8 tane atasözü görülmektedir.

- Aç kurt komşu **kuzuyu** yemez. (TTA, 92)
- Ak koyunun kara **kuzusu** da olur. (TTA, 119)
- Allah kırkılmış **kuzuya** göre yel estirir. (TTA, 310)
- Analı **kuzu** yarda gerek, anasız **kuzu** yerde gerek. (TTA, 310)
- Analı **kuzu**, kınalı **kuzu**. (TTA, 156)
- Anasından büyük **kuzu** olmaz. (TTA, 159)
- Anasız **kuzu** yarda oynar/gezer, analı **kuzu** yerde oynar/gezer. (TTA, 156)
- Asi **kuzuyu** kurt yemez. (TTA, 175)
- Az yiyen tazi, çok yiyen **kuzu** olur. (TTA, 211)

- Baba, baca tütünü kor gider; ana güder **kuzuyu**. (TTA, 214)
- Bir öküzün başı pişene kadar, tencerede çok **kuzunun** başı pişer. (TTA, 262)
- Bize gakkılar, ele **kuzular**. (TTA, 267)
- Çok koyunun, çok **kuzusu** olur. (TTA, 310)
- Ekmek pazıdan olur, **kuzu** koyundan olur. (TTA, 393)
- Emgin **kuzu**, çok olur. (TTA, 416)
- Er doğan **kuzuyu**, kurt yemez. (TTA, 418)
- Erkek **kuzu** kurban için. (TTA, 425)
- Erken doğan **kuzuya** kurt ilişmez. (TTA, 425)
- Geçen yılın **kuzusu** şişektir, selamsız geçen eşektir. (TTA, 464)
- Her **kuzu** anasına gider. (TTA, 519)
- İtten **kuzu** doğmaz/türemez. (TTA, 575)
- İyi **kuzu**, körpe iken belli olur. (TTA, 577)
- Koç olacak **kuzu**, gider de koçun yanına yatar. (TTA, 651)
- Koç olacak **kuzu**, köm önünde belli olur. (TTA, 651)
- Koç olacak **kuzu**, kuşağında/çığda belli olur. (TTA, 651)
- Koç olacak **kuzuya** bıçak atılmaz. (TTA, 651)
- Koç, **kuzuya** melemez. (TTA, 651)
- Koçluk **kuzu**, koz önünde belli olur. (TTA, 651)
- Kov erte **kuzuyu**, çevir tokluyu. (TTA, 658)
- Koyun, **kuzusunun** ayağına basmaz. (TTA, 659)
- Koyunun melediğini, **kuzu** melemez. (TTA, 659)
- Körpe **kuzu**, evinin tuzu. (TTA, 665)
- Kurda “Bizim koyunları güder misin?” demişler, kurt sevincinden ağlamış, “**Kuzuları** da bizim çocuklar gütsün” demiş. (TTA, 678)
- Kurt ihtiyarlayınca, **kuzu** kulağı yiyemez. (TTA, 680)
- Kurttan **kuzu** doğmaz, kerkenezden şahin. (TTA, 682)
- **Kuzu** çoban için değildir, belki çoban **kuzu** içindir. (TTA, 686)

- **Kuzu** gördüm, yazı gördüm; ot tepesi gördüm, kışı gördüm. (TTA, 686)
- **Kuzu** gütmesi, kan yutması. (TTA, 686)
- **Kuzunun** derisi, tavuğun gerisi. (TTA, 686)
- **Kuzunun** kendi kopardığı ot tatlı olur. (TTA, 686)
- **Kuzunun** kuyruğuna, oğlağın omuzlarına bakarlar. (TTA, 686)
- **Kuzunun** sevmediği ot burnunda biter. (TTA, 686)
- **Kuzusuna** kıymayan, kebab yiyemez. (TTA, 686)
- Kürt'ün kocayanına **kuzu** güttürürler, Türk'ün kocayanına çocuk avuttururlar.

(TTA, 689)

- Misafir, ev sahibinin bağlı **kuzusu**. (TTA, 709)
- Ne izi var ne **kuzu**. (TTA, 720)
- Ne kene ol em, ne **kuzu** ol emdir; ne de eşek ol bindir. (TTA, 720)
- Öksüz **kuzu** öğeç/toklu olmaz, manda etinden güveç olmaz. (TTA, 742)
- Pazarda **kuzu** derisi, koyun derisinden çok satılır. (TTA, 759)
- Tatlı dilli **kuzu**, iki anayı emer. (TTA, 820)

- “*Qoyı semizdiñ, qozısı egiz.*” (BS, C.65, 370)

(Koyunu semizin, kuzusu ikiz.)

- “*Qoy ölse, qozı boladı, Keler jılı özi boladı.*” (BS, C.69, 255)

(Koyun ölürse, kuzu olur,
Gelecek yıl, kendisi olur.)

- “*Qoydan qalğan qozı, Qasqırğa tap boladı.*” (BS, C.65, 371)

(Koyundan ayrılan kuzu,
Kurtla karşılaşır.)

- “*Jetim qozı sütke toymas.*” (BS, C.65, 360)

(Yetim kuzu süte doymaz.)

• “Egiz **qozıday** bol,
Biriñe-biriñ tatuw bol.” (BS, C.66, 110)
(İkiz kuzu gibi olun,
Birbirine kardeş olun.)

• “Soysa **qozı** öledi,
Soymasa özi öledi.” (BS, C.66, 259)
(Kesse kuzu ölür,
Kesmezse kendisi ölür.)

• “Jetim **qozı** jüre jetiledi.” (BS, C.69, 190)
(Yetim kuzu zamanla yetişir.)

• “Mıqtı qasqır tay-qunanğa şabadı,
Mıqır qasqır **qozı-laqtı** qağadı.” (BS, C.69, 283)
(Güçlü kurt, tay ve qunana saldırır,
Bücür (kısa boylu) kurt kuzu ve oğlağa saldırır.)

I.1.2.1.2. Toklu (Ögeç)/Toqtı

Toklu, altı ayı aşmış koyun yavrusudur (DS, 1993: 3948). Toklunun eş anlamlısı “ögeç”tir. Türkiye Türkçesinde tokluyla sadece 5 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesi atasözlerine baktığımızda, toklu kavramı sadece 7 kez görülmektedir.

- Domuzdan **toklu** doğmaz/olmaz/çıkılmaz. (TTA, 364)
- Kov erte kuzuyu, çevir **tokluyu**. (TTA, 658)
- Köpekten **toklu** doğmaz. (TTA, 665)
- Öksüz kuzu **ögeç/toklu** olmaz, manda etinden güveç olmaz. (TTA, 742)
- Sürü koyun nerede ise sümüklü **toklu** orada. (TTA, 805)
- “Soqır tüyeni körmes,

Täñiri asırağan toqtını böri jemes.” (BS, C.66, 259)

(Kör deveyi görmez,
Tanrının esergediğini tokluyu kurt yemez.)

• *“Baydñ miñ qoyınıñ işinde,
Jarlıniñ jalğız qara toqtısın köredi.”* (BS, C.66, 66)
(Zengin bin koyunun arasından,
Fakirin yalnız kara toklusu görünür.)

• *“Ariq bolatın toqtını,
Şıbin quwıp ottatpaydı.”* (BS, C.66, 343)
(Zayıf olan tokluyu,
Sinek kovalayıp otlatmaz.)

• *“Täñiri asırağan toqtını böri jemes.”* (BS, C.65, 379)
(Tanrının esergediğini tokluyu kurt yemez.)

• *“Quday asırağan toqtını qasqır jemes.”* (BS, C.66, 212)
(Hüdanın esergediğini tokluyu kurt yemez.)

• *“Qudaydñ özi asırağan toqtısın qasqır jemes.”* (BS, C.66, 214)
(Hüdanın esergediğini toklusunu kurt yemez.)

• *“Ariq bolar toqtını,
Şaytan quwıp ottatpaydı.”* (BS, C.69, 43)
(Zayıf olan tokluyu,
Şeytan kovalayıp otlatmaz.)

I.1.2.2. Koç/Qoşqar

Koç, damızlık erkek koyundur (TS, 2011: 1455). Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözlerinin 25'i koçla ilgilidir. Kazak Türkçesinde koç kelimesinin karşılığı “qoşqar”dır. Kazak Türkçesindeki atasözlerine baktığımızda koç kavramı Türkiye Türkçesi atasözlerinden daha azdır. Bununla ilgili Kazak Türkçesinde sadece 4 tane atasözü bulunmaktadır.

- Aç yaşa, **koç** yaşa. (TTA, 93)
- Beş paralık **koç** yumurtası çıkarır; altmış paralık sabunla el yıkar. (TTA, 240)
- Erkek kocarsa **koç** olur, kadın kocarsa hiç olur. (TTA, 425)
- İki **koç**, bir ağılda olamaz. (TTA, 547)
- İki **koç**, bir tencerede pişmez. (TTA, 547)
- İki **koçun** başı/koç kafası, bir kazanda kaynamaz. (TTA, 547)
- Kara gün kararıp kalmaz, **koç** yiğit bunalıp ölmez. (TTA, 596)
- **Koç** koyun, kurban içindir. (TTA, 651)
- **Koç** olacak kuzu, gider de **koçun** yanına yatar. (TTA, 651)
- **Koç** olacak kuzu, köm önünde belli olur. (TTA, 651)
- **Koç** olacak kuzu, kuşağında/çığda belli olur. (TTA, 651)
- **Koç** olacak kuzuya bıçak atılmaz. (TTA, 651)
- **Koç** yiğidin anası tez ağlar. (TTA, 651)
- **Koç** yiğit götün götün bağ beller. (TTA, 651)
- **Koç**, koyundan seçgel gerek. (TTA, 651)
- **Koç**, kuzuya melemez. (TTA, 651)
- **Koça** boynuzu yük olmaz. (TTA, 651)
- **Koça** kuyruğu yük değil. (TTA, 651)
- **Koçluk** kuzu, koz önünde belli olur. (TTA, 651)
- **Koçu** kendinin et de, kuyruğunu öyle yokla. (TTA, 651)

- **Koçun** kuyruğu kendine yük olmaz. (TTA, 651)
- Oğlan büyür, **koç** olur; kız büyür, hiç olur. (TTA, 729)
- Para parayı kazanır, **koç** yiğit kendini yorar. (TTA, 756)
- Para parayı kazanır, **koç** yiğit ne kazanır? (TTA, 756)
- Tarlada biter ayırık, **koçta** olur kuyruk. (TTA, 816)

- “*Qoşqardıñ jayın mal baqqan biledi.*” (BS, C.65, 370)

(Koçun durumunu mal yetiştiren bilir.)

- “*Qoy egiz tuwadı:*

Biri qonaqqa soyladı,

Biri qoşqar qoyladı.” (BS, C.65, 371)

(Koyun ikiz doğurur:

Biri konuk için kesilir,

Birisi de koç olur.)

- “*Eki qoşqardıñ bası bir qazanğa syımaydı.*” (BS, C.65, 354)

(İki koçun başı bir kazana sığmaz.)

- “*Ayğırın ündi bolsın,*

Qoşqarın jüندی bolsın.” (BS, C.69, 22)

(Aygırın sesli olsun,

Koçun yünlü olsun.)

I.1.2.3. Keçi/Eşki

Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerinde keçi değersizlik, inatçılık, akılsızlık ve mantıksızlık simgesi olarak öne çıkmaktadır. Kazak Türkleri keçinin etinden, sütünden, derisinden ve yününden faydalanmış olsa da pek makbul bir besi hayvanı olarak saymazlar. Dolayısıyla Kazak Türkçesi atasözlerinde keçinin değersizliğine vurgu yapılarak, onu beslemenin kişiye pek bir şey kazandırmadığı açıkça görülmektedir. Türkiye Türkçesinde küçükbaş hayvanlarla ilişkin atasözlerinin kuruluşunda koyundan sonra en fazla keçiyle ilgili kavram kullanılmıştır. Keçi işaretlerinin geçiş sıklığı 93 kez kullanılmıştır. Kazak Türkçesinde ise keçi ile ilgili atasözü sayısı fazla değildir. Bu kavramla ilgili sadece 20 tane atasözü görülmektedir.

- Ağaca çıkan **keçinin**, dama/minareye çıkan oğlağı olur. (TTA, 106)
- Ağaca/taşa çıkan **keçinin** dala bakan oğlağı olur. (TTA, 106)
- Akıl olmayınca ne yapsın sakal, **keçiyi** ağaca çıkarır çakal. (TTA, 122)
- Aksak **keçi** ile yüksek yaylaya göç olmaz/göçülmez/çıkılmaz. (TTA, 128)
- Ala **keçi** her vakit/zaman püsküllü oğlak doğurmaz. (TTA, 133)
- Ala **keçinin** gününde, keklik eti haramdır. (TTA, 133)
- Ala **keçiyi** gören içi dolu yağ sanır. (TTA, 133)
- Bee dediğin hep **keçi** olsa, dağ taş sürü kesilir. (TTA, 233)
- Bir uyuz **keçi** bir sürüyü pisler/boklar. (TTA, 264)
- Boynuzsuz **keçinin** ahını boynuzludan alırlar. (TTA, 273)
- Canı sopa isteyen **keçi**, çobanın azığını yermiş. (TTA, 287)
- Çama çıkan **keçinin**, çama çıkan oğlağı olur. (TTA, 298)
- Çayı geçinceye kadar **keçiye** Abdurrahman Çelebi derler. (TTA, 306)
- Çobana **keçi**, koyun; oğula baba huyunu gütmek gerek. (TTA, 306)
- Çobana yağ kaygusu, **keçiye** can korkusu. (TTA, 306)
- Dama çıkan **keçinin**, çama çıkan oğlağı olur. (TTA, 324)
- Deveyi yel alsa, **keçiyi** gökte ara. (TTA, 349)

- Eceli gelen **keçi**, çobanın değneğini yalar/ekmeğini yer. (TTA, 385)
- Filik **keçiyi** gören, içi dolu yağ sanır. (TTA, 456)
- Gök **keçiyi** gören, içi dolu yağ sanır. (TTA, 476)
- Harman dövmek **keçinin** işi değil. (TTA, 503)
- Her ay dediğin **keçi** doğmaz. (TTA, 513)
- Kalpağı **keçi** derisinden, haberi yok gerisinden. (TTA, 590)
- Kara **keçiyi** gören, içi yağ sanır. (TTA, 596)
- Kart **keçi** ile dolaşanın, boynuzu götüne gider. (TTA, 606)
- Kasaba yağ kaygusu, keçiyeye can korkusu. (TTA, 606)
- Kasap isterse **keçinin** boynuzundan yağ çıkar. (TTA, 606)
- **Keçi** geberse de kuyruğunu indirmez. (TTA, 615)
- Keçi her sene püsküllü oğlak doğurmaz. (TTA, 615)
- **Keçi** keçidir ama, yatınca yerini hazırlar. (TTA, 615)
- **Keçi** keçiyken, yerini düzeltip yatar. (TTA, 615)
- **Keçi** keçiyken, yerini eşerek oturur. (TTA, 615)
- **Keçi** kurttan kurtulsa/kurtulursa gergedan olur. (TTA, 615)
- **Keçi** kuyruğunu sallarsa, teke gömülür. (TTA, 615)
- **Keçi** kuyruk sallamadan, teke yanaşmaz. (TTA, 615)
- **Keçi** nereye çıkarsa, oğlağı da oraya çıkar. (TTA, 615)
- **Keçi** suyu beyire beyire geçer. (TTA, 615)
- **Keçi** şarabı içmiş, dağa kurt aramaya çıkmış. (TTA, 615)
- **Keçi** şarap içerse, deveye meydan okur. (TTA, 615)
- **Keçi** üçten, koyun beşten. (TTA, 615)
- **Keçi** yattığı yeri eşer. (TTA, 615)
- **Keçi**, keçi bacağından; koyun, koyun bacağından asılır. (TTA, 615)

- Keçice **keçi**, yattığı yeri iz eder. (TTA, 615)
- **Keçinin** meşeye ettiği, külü derisinden, çıkarır. (TTA, 615)
- **Keçinin** ölümü gelince, çobanın değneğine sürünür. (TTA, 615)
- **Keçinin** palamuda ettiği, palamut keçinin derisine eder. (TTA, 615)
- **Keçinin** sevmediği ot, gelir karşısına dikilir. (TTA, 616)
- **Keçinin** sevmediği ot, karşısında biter. (TTA, 616)
- **Keçinin** sırtı kaşınınca, çobanın değneğine sürünür. (TTA, 616)
- **Keçinin** sumağa ettiği, sumak keçiye eder. (TTA, 616)
- **Keçinin** tarlaya baktığı zarardır. (TTA, 616)
- **Keçinin** tırmandığı taşa, oğlağı da tırmanır. (TTA, 616)
- **Keçinin** uyuzu, çeşmenin gözünden içer suyunu. (TTA, 616)
- **Keçinin** uyuzu, pınarın gözünden su içer. (TTA, 616)
- **Keçinin** uyuzu, suyun gözesinden içer. (TTA, 616)
- **Keçiye** bıçak çalınca, oğlak da bucak osurur(TTA, 616)
- **Keçiye** rakı içirmişler, kurdun evini sormuş. (TTA, 616)
- **Keçiyi keçi** ayağından, koyunu koyun ayağından asarlar. (TTA, 616)
- **Keçiyi** nerede bağlarsan, orada otlar. (TTA, 616)
- Kılda keramet olsa, **keçiyi** derviş ederler. (TTA, 629)
- Kılda keramet olsa, **keçiyi** göğe çekerler. (TTA, 629)
- Koluk **keçi** boynuz getiremezmiş, kendisini çebiş zannedermiş. (TTA, 652)
- Koyun sudan geçerken, **keçi**: “Kıçını gördüm” deyince, koyun da “Ben de seninkini her gün görüyorum ya!” demiş. (TTA, 659)
- Koyun üçten, **keçi** beşten çoğalır. (TTA, 616)
- Koyunu koyun, **keçiyi keçi** ayağı ile asarlar. (TTA, 660)
- Koyunun bulunmadığı/olmadığı yerde **keçiye** Abdurrahman Çelebi derler. (TTA, 660)

- Kurt kocayınca, **keçi** boynuzlar. (TTA, 680)
- Kurt olmasaydı, **keçi** Mekke'ye giderdi. (TTA, 680)
- Kurt, **keçinin** iyisini seçer. (TTA, 680)
- Kurt, **keçiye** dokunmazsa, Mekke'ye gider. (TTA, 680)
- Kürt'ün kocayanına **keçi** güttürürler. (TTA, 689)
- Molla, cemaatin **keçisidir**. (TTA, 710)
- Nahir dönünce topal **keçi** başa geçer. (TTA, 714)
- Nene lazım elin altı ayaklı dört **keçisi**. (TTA, 714)
- Oğlak **keçisi** söğüşlük, oğlan keçisi yumuşluk. (TTA, 729)
- Ölen **keçi** yağlı olur. (TTA, 746)
- Paran çoksa **keçiye** ver geçir, arıya ver uçur. (TTA, 757)
- Sakala göre hürmet olsaydı, **keçiyi** çoktan şeyh sayarlardı. (TTA, 772)
- Sakalda feyiz olsaydı, **keçi** şeyhlik ederdi. (TTA, 772)
- Sekiz **keçiye**, dokuz çoban lazımdır. (TTA, 778)
- Sen ağa, ben ağa; bu ineği/**keçileri** kim sağa? (TTA, 778)
- Sürü tersine dönünce, uyuz **keçi** öne geçer. (TTA, 805)
- Taşa çıkan **keçinin**, ağaca çıkan oğlağı olur. (TTA, 819)
- Teke gizli yanaşsa da **keçi** aşikâr doğurur. (TTA, 827)
- Topal **keçi** de kör tekenin yareni. (TTA, 827)
- Uçsa da **keçi**, uçmazsa da **keçi**. (TTA, 824)
- Ummadığın **keçiden** bir batman yağ çıkar. (TTA, 844)
- Yola çıkanın işi, kabak **keçinin** yaşı bilinmez. (TTA, 902)
- “Aydağamñ bes **eşki**,
Isqırğıñ jer jaradı.” (BS, C.65, 184)
(Sürdüğün beş keçi,

Islığın ün salıyor.)

- “*Aramnan alğan tüyeden,
Adaldan alğan eşki artıq.*” (BS, C.65, 343)
(Kötüden alınan deveden,
İyiden alınan keçi yeğdir.)

- “*Esi ketken eşki jiyar,
Eşkini jiyıp esin jiyınaydı.*” (BS, C.65, 354)
(Kafası giden keçi toplar,
Keçiyi toplayıp kendisine gelir.)

- “*Eşki egiz tabadı,
Şoşqa segiz tabadı.*” (BS, C.65, 354)
(Keçi ikiz doğurur,
Domuz sekiz doğurur.)

- “*Eşki egiz tabadı,
İt segiz tabadı.*” (BS, C.68, 141)
(Keçi ikiz doğurur,
İt sekiz doğurur.)

- “*Eşki egiz tabadı,
İt segiz tabadı,
Şoşqa toğız tabadı.*” (BS, C.69, 149)
(Keçi ikiz doğurur,
İt sekiz doğurur,
Domuz dokuz doğurur.)

- “*Eşki baqtım,
Eñirep baqtım.*” (BS, C.65, 354)
(Keçi yetiştirdim,
Ağlayarak yetiştirdim.)

• “Sütsüz **eşki** mañırawıq.” (BS, C.65, 377)
(Sütsüz keçi meler.)

• “Tüyeni jel şayqasa,
Eşkini kökten kör.” (BS, C.65, 380)
(Deveyi yel sallasa,
Keçiyi gökten gör.)

• “Qasapşığa may kerek,
Qara eşkige jan kerek.” (BS, C.66, 202)
(Kasaba yağ lazım,
Kara keçiye can lazım.)

• “Qoydı jel uşırsa,
Eşkini aspanda köresiñ.” (BS, C.66, 207)
(Koyunu yel uçursa,
Keçiyi gökte görürsün.)

• “Ul tappağan qatınnan laqtağan **eşki** artıq.” (BS, C.66, 293)
(Oğlan doğurmayan kadından, oğlak doğuran keçi yeğdir.)

• “Aqılı joq suluwdan,
Öñi jaman tekti artıq.
Urlap alğan tüyeden, (BS, C.68, 31)
Eñbekpen tapqan **eşki** artıq.”
(Akılı olmayan güzelden,
Çirkin olan soylu yeğdir.
Çalınmış deveden,
Çalışarak kazanılan keçi yeğdir.)

• “Bala tappağan qatınnan
Laqtağan **eşki** artıq.” (BS, C.68, 82)

(Çocuk doğurmayan kadından, oğlak doğuran keçi yeğdir.)

• “*Eşkiniñ eti et bolmas,*

Sawdager kiside dos bolmas.” (BS, C.68, 141)

(Keçinin eti et olmaz,

Satıcıda arkadaş olmaz.)

• “*Tüye soyğan eşki soyğannan ümit etedi.*” (BS, C.68, 318)

(Deve kesen keçi kesenden ümit eder.)

• “*Esiñ ketse eşki jiy,*

Eşki jiyar esiñdi.” (BS, C.65, 154)

(Kafan gitse keçi topla,

Keçiyle kendine gelirsin.)

• “*Eşki bastağan qoy oñbaydı.*” (BS, C.69, 149)

(Keçinin yönettiği koyun olmaz.)

• “*Teke eti em bolar,*

Eşki eti jel bolar.” (BS, C.69, 149)

(Teke eti ilaç olur,

Keçi eti yel olur.)

• “*Qasqırdan qayrat ketse,*

Eşkini “apa” deydi.” (BS, C.69, 247)

(Kurttan güç gitse,

Keçiye “anne” der.)

I.1.2.3.1. Oğlak/Laq

İncelenen Türkiye Türkçesi atasözlerinde 13 kez oğlakla ilgili kavram işaretlerinin yer aldığı görülmektedir. Kazak Türkçesinde ise oğlakla ilgili sadece 4 tane atasözü bulunmaktadır.

- Ağaca çıkan keçinin, dama/minareye çıkan **oğlağı** olur. (TTA, 106)
- Ağaca/taşa çıkan keçinin dala bakan **oğlağı** olur. (TTA, 106)
- Ağılda **oğlak** doğsa/olsa, ovada otu biter. (TTA, 111)
- Ala keçi her vakit/zaman püsküllü **oğlak** doğurmaz. (TTA, 133)
- Analı **oğlak** yarda gerek, anasız **oğlak** yerde gerek. (TTA, 156)
- Anasız **oğlak** yarda/gökte oynar/gezer, anasız **oğlak** yerde oynar/gezer. (TTA, 160)

- Çama çıkan keçinin, çama çıkan **oğlağı** olur. (TTA, 295)
- Dama çıkan keçinin, çama çıkan **oğlağı** olur. (TTA, 324)
- Keçi her sene püsküllü **oğlak** doğurmaz. (TTA, 615)
- Keçiye bıçak çalınca, **oğlak** da bucak osurur. (TTA, 615)
- Kuzunun kuyruğuna, **oğlağın** omuzlarına bakarlar. (TTA, 686)
- Taşa çıkan keçinin, ağaca çıkan **oğlağı** olur. (TTA, 819)
- Yemezdim elma kakını, yer oldum **oğlak** bokunu. (TTA, 885)

• “*Awılda laq tuwsa,*
Adırdıñ şöbi kögeredi.” (BS, C.65, 343)

(Ağılda oğlak doğsa,
Tepedeki ot yeşerir.)

• “*Qoy azaysa, qotır laq basşı boladı.*” (BS, C.65, 370)
(Koyun azalsa, kötü oğlak yönetir.)

• “*Qorada laq tuwsa,*
Qırda şöp ösedi.” (BS, C.68, 339)

(Ahırda oğlak doğsa,
Kırda ot yetişir.)

• “*Hannan laq surağança,*
Qasqırdan qulaq sura.” (BS, C.69, 372)

(Handan oğlak soracağına,
Kurttan kulak sor.)

I.1.2.4. Teke (Ortak)

Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerinde çok az yer alan hayvanlardan biri de teke'dir. Her iki lehçede de teke kavramı ile ilgili sadece 6 tane atasözü görülmektedir.

- Arık **teke**, anasını aşar. (TTA, 166)
- Çıngıraklı **teke** kaybolmaz. (TTA, 301)
- Keçi kuyruğunu sallarsa, **teke** gömülür. (TTA, 615)
- Keçi kuyruk sallamadan, **teke** yanaşmaz. (TTA, 615)
- **Teke** gizli yanaşsa da keçi aşikâr doğurur. (TTA, 827)
- Topal keçi de kör **tekenin** yareni. (TTA, 835)
- “*Qotır teke qora bilğar.* (BS, C.65, 369)
(Uyuz olan teke ahırını kirletir.)”
- “*Özi kelgen tekeniñ,*
Özin aytpa, közin ayt.” (BS, C.65, 376)
(Kendisi gelen tekenin,
Kendisinin söyleme, gözünü söyle.)
- “*Tekeniñ aldınan qaş,*
Attıñ artınan qaş.” (BS, C.66, 277)
(Tekenin önünden kaç,
Atın arkasından kaç.)
- “*Teke eti em bolar,*
Eşki eti jel bolar.” (BS, C.68, 309)
(Teke eti ilaç olur,
Keçi eti yel olur.)
- “*Jaman mergen teke atqan jerine üş baradı.*” (BS, C.69, 171)
(Kötü atıcı teke vuran yerine üç kere gider.)

- “*Teke de bolsa, süti bolsın, Qoyan da bolsa, eti bolsın.*” (BS, C.65, 380)
(Teke de olsa, süti olsun,
Tavşan da olsa, eti olsun.)

I.1.3. Korunma, Savunma ve Av Amaçlı Kullanılan Evcil Hayvanlar

Dünyanın her yerinde yaşayan ve en çok beslenen hayvanlardan biri, köpek ve kedilerdir. Türklerin hayatında köpek genelde evin korunması için, kedi ise zararlıları avlaması için yetiştirilmektedir. Atasözlerinde köpek sadıklığıyla ön plana çıkarken kedi nankörlüğüyle çıkmaktadır.

İnsanoğlu eski dönemlerden beri gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli hayvanları avlamaktadır. Ağ ve silah ile avlanmanın dışında, yırtıcı kuşları eğiterek avlanmak da söz konusudur. Doğan, kartal ve şahin gibi yırtıcı kuşlar eski dönemlerden beri Türk kültüründe av amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde Türkiye’de bu kuşların avcılık için eğitilmesi pek görünmezken Kazakistan’da gelenek haline gelmiştir. Hâтта Moğolistan’da yaşayan Kazakların bunu meslek haline getirdiği ve kartalcıların her sene geleneksel olarak “kartal toyı” yarışını düzenlediği görülmektedir. Kazaklar avcılık için özellikle kaya kartalını kullanmaktadır. Kartalları eğiten kişilere de “qusbegi ve bürkitçi” adı verilmektedir. Küreselleşen dünya şartlarının etkisinden dolayı avcılık artık bir spor etkinliği haline de dönüşmüştür. Türkiye Türkçesinde korunma, savunma ve av amaçlı kullanılan evcil hayvanlarla ilgili 736 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 174 tane atasözü tespit edilmiştir.

I.1.3.1. Köpek (it)/İt

Köpek, Türklerin evcilleştirdiği ilk hayvanlardan biridir. Eski çağlardan beri çobanlıkta beslenen evcil hayvanları korumak ya da vahşi hayvanlara karşı kendini korumak için kullanılan köpek, Türklerin koruyucusu ve arkadaşı olmuştur. Böylece köpek, Türklerin hayatında büyük bir önem taşımaktadır. Söz gelimi, Türkiye Türkçesinde hayvan adlarıyla kurulan atasözlerinin kuruluşunda köpekle ilgili kavram işaretlerinin geçiş sıklığının 600 kez diğer hayvan türlerine göre daha fazla olduğu

dikkat çekmektedir. Kazak Türkleri için de köpeğin büyük bir öneme sahip olduğunu, köpeğin insana ettiği hizmetleri, sadıklığı ve değerini vurgulayan atasözlerinde görmekteyiz. Ancak Kazak Türkçesindeki atasözlerine bakıldığında köpek kavramı Türkiye Türkçesindeki atasözlerinden daha azdır. Kazak Türkçesinde 1679 atasözünden 119 atasözü köpek kavramı ile ilgilidir.

- Aç at oynamaz, aç **it** avlamaz. (TTA, 89)
- Aç at yol almaz, aç **it** av almaz. (TTA, 89)
- Aç at yol, aç **it** av almaz. (TTA, 90)
- Aç **it** koyun gütmaz. (TTA, 90)
- Aç **itin** menzili olmaz. (TTA, 91)
- Aç **itin** yalağında yal bulunmaz. (TTA, 91)
- Aç **köpeğe**, koyun diye sarılma. (TTA, 92)
- Açık götü **köpek** yalamış/yalar. (TTA, 90)
- Açık kaba **it** siğir/değer. (TTA, 94)
- Açık kabı, **it** yalar. (TTA, 94)
- Açık kapı görünce **it** dalar. (TTA, 94)
- Adam olmayacak **köpek**, sabaha karşı ürer. (TTA, 99)
- Adamın yiğidi güreşte, **köpeğin** yiğidi leşte belli olur. (TTA, 103)
- Adamsız adamı **köpekler** de yemez. (TTA, 103)
- Afkurmasını bilmeyen **köpek** kurdu kapıya getirir. (TTA, 105)
- Ağ **it**, kara **it**; hepsi bir **it**. (TTA, 105)
- Ağ/ak **iti** ayran diye çağırırlar. (TTA, 105)
- Ağası kuvvetli olanın, **iti** keskin olur. (TTA, 111)
- Ahmak köpeği/**iti** yol kocaltır/kocatır. (TTA, 117)
- Ak **it**, kara **it**; hepsi **it**. (TTA, 119)
- Ak **itin** ayrancıya/pamukçuya zararı var. (TTA, 119)

- Akı **köpeğe** atarlar, karayı yemeğe katarlar. (TTA, 121)
- Akılsız **köpeği** yol kocaltır/kocadır. (TTA, 126)
- Ala **it**, çakalın dayısıdır. (TTA, 133)
- Allah itoğlu **itini** tanır. (TTA, 143)
- Arasa/arasta **iti**, davara gitmez. (TTA, 164)
- Ardında kırk **köpek** havlamayan kurda, kurt denmez. (TTA, 165)
- Ardında yüz **köpek** havlamayan kurt, kurt değildir/sayılmaz. (TTA, 165)
- Arkalı **köpek**, kurdu boğar. (TTA, 169)
- Arkalı **köpek**, kurt basar. (TTA, 169)
- Arlı **köpek**, tüyünü/tiftiğini atamaz. (TTA, 170)
- Arslan yalağından **köpek** su içmez. (TTA, 173)
- Aşk **köpekleri** bile kafiyeyle havlatır. (TTA, 181)
- At elin, **it** elin; bize ne! (TTA, 184)
- At kademi, **it** kademi; illa avrat kademi. (TTA, 185)
- At kalkışlı olma, **it** kalkışlı ol. (TTA, 185)
- At ölür, **itlere** bayram olur. (TTA, 186)
- At tepmesiz, it kapmasız olmaz. (TTA, 186)
- At yedi günde, **it** yediği günde belli olur/semirir. (TTA, 187)
- At yedi günde, **it** yediği günde unuttur. (TTA, 187)
- At, avrat, **it** yiğidin bahtına. (TTA, 183)
- Ata da soy gerek, **ite** de. (TTA, 189)
- Ata et, **ite** ot dökülmez/verilmez. (TTA, 188)
- Ata ot, **ite** et. (TTA, 189)
- Ata versen at yemez, **ite** versen **it** yemez. (TTA, 189)
- Atım tepmez, itim dişlemez/kapmaz deme. (TTA, 192)

- Atın açlığı kulağından, **itin** açlığı kuyruğundan bilinir/anlaşılır. (TTA, 192)
- Atın aflagı rahvan, **itin** aflagı tazı, insanın aflagı pehlivan/olur. (TTA, 193)
- Atın küçük başlısı, **itin** ince karınlısı, kadının uzun saçlısı. (TTA, 194)
- Atın ölümü **itin** bayramıdır. (TTA, 194)
- Atın önüne et, **itin** önüne ot konmaz. (TTA, 194)
- Atın tepmezi, **itin** kapmazı olmaz. (TTA, 194)
- Atla **itin** dostluğu olmaz. (TTA, 195)
- Atlı konak sığmış, **itli** konak sığmamış. (TTA, 195)
- Atlının atını aldım, itlinin **itini**; avradını s...tiğim yayaya ne yaptım? (TTA, 195)
- Attan at olur, **itten it**. (TTA, 196)
- Avcı etini, av **köpeği** yemez. (TTA, 198)
- Ayık **it** ele düşmez. (TTA, 206)
- Azan kurda, kızan **köpek** gerek. (TTA, 211)
- Azgın **it** ile uğraşılmaz. (TTA, 212)
- Azgın **itin** sonu uyuzluktur. (TTA, 212)
- Azgın **köpeğin** ağzını bir parça kemik tutar. (TTA, 212)
- Azgın **köpeğin** böğrüne zarplıca taş gerek. (TTA, 212)
- Azgın **köpeğin** ölümü çarkesinde olur. (TTA, 212)
- Azgın **köpek**, leş başında belli olur. (TTA, 212)
- Azılı **it**, sahibini dalar. (TTA, 212)
- Bakmakla usta olunsa, **köpekler** kasap olurdu. (TTA, 221)
- Bayram etiyle/kemiğiyle **it** tavlalmaz. (TTA, 232)
- Bayram yemeği ile **köpek** tavlalmaz. (TTA, 232)
- Bekarın parasını **it** yer, yakasını bit. (TTA, 234)
- Beyin cimri olanından, **köpeğin** tok olanı iyidir. (TTA, 242)

- Beylik, bağdan koruk yiyen **köpeğe** döve döve pekmez sıçtırmış. (TTA, 243)
- Bir **it** ürümekle bir kervan geri dönmez. (TTA, 258)
- Bir **it**, bir deriyi nasıl olsa sürükler. (TTA, 258)
- Bir **it**, bir deriyi sürür. (TTA, 258)
- Bir **it**, bir leşi sürükler. (TTA, 258)
- Bir **it**, kırk bacağı parçalar. (TTA, 258)
- Bir **itin** kuyruğu ne kadar büyük olsa, kendi arkasını örter. (TTA, 258)
- Bir **köpek** ürümekle, bir kervan geri dönmez. (TTA, 260)
- Bir **köpek**, bir deriyi sürür. (TTA, 260)
- Bir söz/söyler ki dirhemini yiyen **köpek** kudurur. (TTA, 263)
- Bizim **köpek** balta getirdi mi? Getirdi ama, yine götürdü. (TTA, 267)
- Bok **itin** helvasıdır, yemese kudurur. (TTA, 263)
- Çağrılmayan yere kedi ile **köpek** gider. (TTA, 293)
- Çalışmayan, ekmeği **köpeğe** vermiş; **köpek** yememiş. (TTA, 295)
- Çarşı **iti** ev beklemez. (TTA, 297)
- Çarşı **iti** ile ava gidilmez. (TTA, 297)
- Çarşı **köpeği** arkadan vurur. (TTA, 297)
- Çarşı **köpeği**, sürü/koyun/kapı beklemez. (TTA, 297)
- Çarşıdaki **it**, gel paçamı yırt. (TTA, 297)
- Çoban **köpeği** gibi ne yer ne yedirir. (TTA, 305)
- Çoban **köpeği** gibi sürüden ayrı durma. (TTA, 305)
- Çocuk dövüşü, **köpek** boğuşu. (TTA, 307)
- Çocuk hanekten/oyundan, **köpek** ekmekten hoşlanır. (TTA, 308)
- Çocuk işitmese söylemez, **it** görmese ürümez. (TTA, 308)
- Çocukla **it** iltifata gelir. (TTA, 309)

- Çocukla **it**in hatırı kalmaz. (TTA, 309)
- Çok havlayan **köpek** ısırılmaz. (TTA, 311)
- Çok üren **köpeğin** sesi kısılır. (TTA, 314)
- Çomağı eline aldın mı, uğru **it** kendini belli eder. (TTA, 314)
- Dağ iti gelir, bağ **itini** kovar. (TTA, 319)
- Dalaşkan **köpekte** yara eksik olmaz. (TTA, 323)
- Davulsuz düğün, **köpeksiz** köye benzer. (TTA, 327)
- Değirmenci **köpeği** gibi su şartısına ürüme. (TTA, 329)
- Değirmene dadanan **köpek**, dere sıyırtır. (TTA, 329)
- Deniz **köpeklerin** ağzıyla pis olmaz. (TTA, 339)
- Deve yük çeker **köpek** solur. (TTA, 347)
- Dişi **köpek** kuyruğunu sallamayınca, er/erkek köpek ardına düşmez. (TTA, 358)
- Dişini sırtaran **it**in üzerine varılmaz. (TTA, 358)
- Dişli **köpek**, leş başında belli olur. (TTA, 358)
- Dut zamanı it ölmez. (TTA, 372)
- Düğün ekmeğiyle **it** tavlanmaz. (TTA, 373)
- Düğün pilavı ile/pilavından **köpeğin** karnı doymaz. (TTA, 373)
- Eceli gelen **köpek**, cami duvarına siyer. (TTA, 385)
- Eceli gelen **köpek**, çobanın ekmeğini yer. (TTA, 385)
- Ekmek ucuz olursa, **it** kıymetli olur. (TTA, 393)
- Ekmeksiz ev, **köpeksiz** köy olmaz. (TTA, 394)
- Elin iyisi olsa, **it**in dayısı olursa. (TTA, 411)
- Elin **köpeği** ele ürür, bizim **köpeğimiz** bize ürür. (TTA, 411)

- Elin **köpeğine** güvenenin, mankuru⁵ elinde kalır. (TTA, 411)
- Elin **köpeğini** mankurlatanın, mankur elinde kalır. (TTA, 411)
- Er dayıya, **it** ataya. (TTA, 418)
- Eri dövmüş avradı, **it** de tutar. (TTA, 422)
- Eşeğin ölümü, **ite** düğündür. (TTA, 434)
- Et koldan, karı soydan, **köpek** mandıradan. (TTA, 439)
- Etme kulum bulursun, **köpek** gibi ulursun. (TTA, 440)
- Ev sahibi, **itten** yavuz gerek. (TTA, 442)
- Ev sahibinin **köpeği** baş sedire çıkar. (TTA, 442)
- Ev uğrusuna **it** ürümez. (TTA, 442)
- Even **it**, gözsüz enik enikler. (TTA, 444)
- Evi yaran **köpek** ya açlığından ya susuzluğundan. (TTA, 445)
- Evin küçüğü olacağına, avlunun **köpeği** ol. (TTA, 445)
- Fukara deveye binse bile **köpek** ısırır. (TTA, 457)
- Garip **it**in kuruğu bacağı arasında/götünde gerek. (TTA, 461)
- Garip **it**in kuyruğu kığına kısık olur. (TTA, 461)
- Garip **it**in kuyruğu kığında gerek. (TTA, 461)
- Garip **it**in kuyruğu yerinde gerek. (TTA, 461)
- Garip **köpeğin** kuyruğu döşünde gerek. (TTA, 461)
- Geveze **köpek** yolda kocar. (TTA, 472)
- Göçün geri döndüğü, aksak **köpeğe** yarar. (TTA, 475)
- Gökten somun yağanda, **itlerin** uykusu gelir. (TTA, 476)
- Gölge **köpeğin**, gün uğursuzun. (TTA, 477)
- Gönülsüz davara giden **köpekten** hayır çıkmaz. (TTA, 481)

⁵ Sığırları boyunduruğa bağlamaya yarayan ve boyunlarına geçirilen “u” biçimindeki ağaç (DS., C. 9, s.)

- Gönülsüz **it**, sürüye kurt getirir. (TTA, 481)
- Gönülsüz **iti** kurda/koyuna salsan, uluya uluya kurt getirir. (TTA, 481)
- Gönülsüz **köpeğin**, sürüye hayrı olmaz. (TTA, 481)
- Gönülsüz **köpek**, av avlamaz. (TTA, 481)
- Gönülsüz **köpek** kurda gitmez. (TTA, 481)
- Gözsüz **it**, gözsüz enikler. (TTA, 484)
- Gücük **köpekte** takma kuyruk durmaz. (TTA, 485)
- Güçle giden **köpek**, av almaz. (TTA, 486)
- Günde kaç taş yediğini **köpeğe** sormuşlar, “Veled-i zinasına bağlı” demiş. (TTA, 489)
- Halka **it** ürür, bize çakal. (TTA, 489)
- Havlayan **köpek** ısırılmaz. (TTA, 508)
- Her üren **köpeğe** taş atılmaz. (TTA, 523)
- Hırsız, **köpekten** hoşlanmaz. (TTA, 530)
- Hırsıza iş ısmarlamak, **köpeğe** peynir tulumu ısmarlamaktır. (TTA, 531)
- Isıran **köpek** havlamaz. (TTA, 539)
- İssını ağırlayan, **itine** kemik atar. (TTA, 541)
- İssız/sahipsiz eve, **it** buyruk. (TTA, 541)
- İçgüveyi, tandıran başındaki **itten** iyidir. (TTA, 541)
- İki **köpek** bir kemiği paylaşamaz. (TTA, 547)
- İnsan beleye beleye, **köpek** yalaya yalaya büyür/büyütür. (TTA, 553)
- İssi ekmek, **iti** kuduz eder. (TTA, 562)
- İssine ürmeyen **iti** makbul saymazlar. (TTA, 562)
- İssini seven, **köpeğine** ekmek döker. (TTA, 562)
- İş bilir Fatma; birini kor, birini işler onu da kor, **köpek** taşlar. (TTA, 565)
- İşsiz **köpek**, t.şagını yalar. (TTA, 567)

- **İt** atarsa, kurt kapar. (TTA, 568)
- **İt** avuz, kendi yavuz. (TTA, 568)
- **İt** boka/bok yemeye tövbe eder mi? (TTA, 568)
- **İt** çakır ata değer, at çakır **ite** değmez. (TTA, 568)
- **İt** dalaşına, çocuk dövüşüne uyulmaz. (TTA, 568)
- **İt** de bahara çıkar ama, yediği ayazı kendisine sor. (TTA, 568)
- **İt** de semiz ama/amma, eti yenmez. (TTA, 568)
- **İt** de yaza çıkar ama, yediği ayazı bir Allah bilir. (TTA, 568)
- **İt** derisinden post olmaz; Rum, Ermeni'yle dost olmaz. (TTA, 568)
- **İt** derisinden post, Ermeni'yle Rum'dan dost olmaz. (TTA, 568)
- **İt** dişi, domuz derisine. (TTA, 568)
- **İt** dişine, domuz derisi. (TTA, 568)
- **İt** durur, haydar durmaz. (TTA, 568)
- **İt** durur, karnında eniği konuşur. (TTA, 568)
- **İt** ekmeğe, çocuk muhabbete. (TTA, 568)
- **İt** ekmekten kaçmaz. (TTA, 569)
- **İt** eniği büyür it olur; yavşak büyür bit olur. (TTA, 569)
- **İt** eniği, kendir kesen olur. (TTA, 569)
- **İt** fırından ekmek kaçıtır, öz rağbetini keser. (TTA, 569)
- **İt** giderse boku da gider. (TTA, 569)
- **İt** girmekle/düşmekle/değmekle/işemekle deniz murdar/pis olmaz. (TTA, 569)
- **İt** götünden/kıçından güzel koku çıkmaz. (TTA, 569)
- **İt** ıssını bilir. (TTA, 569)
- **İt** ile çuvala girilmez, kedi ile harara/kilere. (TTA, 569)
- **İt** ile harara girilmez. (TTA, 569)

- **İt** ile yoldaş ol, çomağı/değneği elden bırakma. (TTA, 569)
- **İt ite**, it de kuyruğuna buyurmuş. (TTA, 569)
- **İt iti** ısırılmaz/yemez. (TTA, 569)
- **İt iti** suvatta bulur. (TTA, 569)
- **İt iti** yemiş, kuyruğuna gelince “Bizim it” demiş. (TTA, 569)
- **İt itin** etini yer de kemiğini incitmez. (TTA, 569)
- **İt itin** etini yer; kemiğini yabana atmaz. (TTA, 569)
- **İt itliğini** eder. (TTA, 570)
- **İt itliğini**, yiğit yiğitliğini yapar. (TTA, 570)
- **İt** kalmamış, seymen yazılmış. (TTA, 570)
- **İt** kapıda zebun gerek. (TTA, 570)
- **İt** kemik yerken sevinir, çıkarırken ulur. (TTA, 570)
- **İt** kılından elek olmaz. (TTA, 570)
- **İt** kılından postal bağı olmaz. (TTA, 570)
- **İt** kırılmakla tazı olmaz. (TTA, 570)
- **İt** kışı geçirir ama, gel (sen) derisine sor. (TTA, 570)
- **İt** korktuğu yere ürür. (TTA, 570)
- **İt** kursağı sarı/sade yağ götürmez/kaldırmaz. (TTA, 570)
- **İt** kuyruğu kalıba sokmakla düzelmez. (TTA, 570)
- **İt** kütten/küntten kaçmaz. (TTA, 570)
- **İt** linge, deve lönge gider; ikisi de konak yerine varır. (TTA, 570)
- **İt** ne kadar keskin olsa, sahibini tutmaz. (TTA, 570)
- **İt** ne yerse onu sıçar. (TTA, 570)
- **İt** sahibini tanır. (TTA, 570)
- **İt** semirse, anasını dişler. (TTA, 571)

- **İt** semiz olsa da eti yenmez. (TTA, 571)
- **İt** sür/sürü, akçe/para kazan. (TTA, 571)
- **İt** takkeyi dingilderkene düşürür. (TTA, 571)
- **İt** takkeyi neyleysin, ıngıdatınca düşürür. (TTA, 571)
- **İt** taştan, bacı kardaştan korkar. (TTA, 571)
- **İt** ulumayınca gökten lavaş yağmaz. (TTA, 571)
- **İt** ulur, birbirini bulur. (TTA, 571)
- **İt** utansa tumaz/don giyer. (TTA, 571)
- **İt** üründüğü zaman/ürüdüğünde, anası gibi ürür. (TTA, 571)
- **İt** ürümekle deniz murdar olmaz. (TTA, 571)
- **İt** ürümekle kervan yolundan kalmaz. (TTA, 571)
- **İt** ürür, kervan yürür. (TTA, 571)
- **İt** ürür, tavşan durur mu? (TTA, 571)
- **İt** yatağında ekmek aranmaz. (TTA, 571)
- **İt** yatağında ekmek kırıntısı. (TTA, 571)
- **İt** yatağında ekmek ufağı kalmaz. (TTA, 571)
- **İt** yattığı yeri eşer. (TTA, 571)
- **İt** yaza çıkar, ya derisi ne çeker. (TTA, 571)
- **İt** yediği yeri sekiz, insan dokuz dolanırmış. (TTA, 571)
- **İt** yeniği, bit yeniği. (TTA, 571)
- **İt** yer, şeytan güler. (TTA, 571)
- **İt** yıldığı yerden sıracı getirir. (TTA, 571)
- **İt**, boku acından yer. (TTA, 572)
- **İt**, dilenciden korkmaz. (TTA, 572)
- **İt**, gördüğü yere ürür. (TTA, 572)

- **İt, it** ile dalaştı; yolcunun yolu rast düştü. (TTA, 572)
- **İt, ite** buyurmuş; it de kuyruğuna. (TTA, 572)
- **İt, ite** buyurur; it de kuyruğuna. (TTA, 572)
- **İt, iti** dalamaz/basmaz. (TTA, 572)
- **İt, itin** ayağına/kuyruğuna basmaz. (TTA, 572)
- **İt, itin** etini yemez. (TTA, 572)
- **İt, itin** etini yer, sümüğünü (kemiğini) atmaz. (TTA, 572)
- **İt, itin** imrehorudur. (TTA, 572)
- **İt, itin** kuyruğunu bırakmaz. (TTA, 572)
- **İt, itin** postunu yırtmaz. (TTA, 572)
- **İt, itle** boğuştu/boğuşur; yolcunun işi rast geldi/gelir. (TTA, 572)
- **İt**, kağnı gölgesinde yürür de kendi gölgesi sanırmış. (TTA, 572)
- **İt**, kemikten kaçmaz. (TTA, 572)
- **İt**, kulağını kesenden korkar. (TTA, 572)
- **İt**, kuyruğunu bırakmaz/yere koymaz. (TTA, 572)
- **İt**, yal yediği yalağı yer. (TTA, 572)
- **İt**, yediği kapıyı bekler. (TTA, 572)
- **İt**, yediği taşı bilir. (TTA, 572)
- **İt**, yelmekle kocar. (TTA, 572)
- **İt**, yıktığı gediği bilir. (TTA, 572)
- **İt**, zibilinde yavuz olur. (TTA, 572)
- **İt/itin** ağzına bir kemik. (TTA, 572)
- **İt/itin** ünü göğe ağmaz. (TTA, 572)
- **İte** “Hoş!” dersen o da sana “Hav!” der. (TTA, 572)
- **İte** “Niye ürüyorsun?” demişler, “Götümün korkusundan” demiş. (TTA, 572)

- **İte** “Oşt!” demezler ki, sahibinin hatırı var. (TTA, 572)
- **İte** bak, yatığı yere bak. (TTA, 572)
- **İte** çakşır olmaz. (TTA, 572)
- **İte** dalanmaktansa, çalıyı dolanma yeğdir. (TTA, 572)
- **İte itin** sülalesi sorulur. (TTA, 572)
- **İte** küt, sahibinin hatırı için. (TTA, 572)
- **İte** pastırma bekletilmez. (TTA, 572)
- **İte** selam, deliye kelam olmaz. (TTA, 572)
- **İte** taş atarlar, sahibinin hatırını sayarlar. (TTA, 572)
- **İte** vurmazlar ki sahibinin hatırı kalır diye. (TTA, 572)
- **İte** yedir kebabı, it ne bilir sevabı. (TTA, 572)
- **İti** an, çomağı hazırla. (TTA, 572)
- **İti** an, taşı eline al/hazırla. (TTA, 572)
- **İti** döve döve koyuna yollarsan, koyun gütmmez. (TTA, 572)
- **İti** dövmeden, korkutması iyidir. (TTA, 572)
- **İti** götünden, atı budundan (sev). (TTA, 572)
- **İti ite** salarlar. (TTA, 572)
- **İti** mindere çağırılmışlar da, “Bura benim yerim değil” demiş. (TTA, 572)
- **İti** öldür de para kazan. (TTA, 572)
- **İti** öldüreceğine, yalını kes. (TTA, 572)
- **İti** öldürene sürükletirler/sürütürler. (TTA, 573)
- **İti** yol kocatır. (TTA, 573)
- **İtin** ağzına ağaç sokma. (TTA, 573)
- **İtin** ağzına karpuz at. (TTA, 573)
- **İtin** ağzını bir parça kemik tutar. (TTA, 573)

- **İtin** akılsızı durur durur da Kurban Bayramı'nda sılaya gider. (TTA, 573)
- **İtin** akılsızını suyun derinine atarlar. (TTA, 573)
- **İtin** akılsızını yol kocatır. (TTA, 573)
- **İtin** akli eksiği (ahmağı, eksik akıllısı), baklavadan pay umar. (TTA, 573)
- **İtin** aksağı tavşan görünce ulur. (TTA, 573)
- **İtin** aksaklığı, avını görünceye kadardır. (TTA, 573)
- **İtin** aksayışı, gelecek kervana uyar. (TTA, 573)
- **İtin** artığını aslan yemez. (TTA, 573)
- **İtin** aslı olmaz. (TTA, 573)
- **İtin** aslını ara, sonra kapına bağla. (TTA, 573)
- **İtin** attığı taş, değmez. (TTA, 573)
- **İtin** ayağını taştan esirgeme/sakinme. (TTA, 573)
- **İtin** bağlısı çabuk azar. (TTA, 573)
- **İtin** bahsini eden ya kapıdan çıkar ya bacadan. (TTA, 573)
- **İtin** bahsini et, değeneği koy yanına. (TTA, 573)
- **İtin** boçığını kırk sene kalıba koymuşlar düzelmemiş. (TTA, 573)
- **İtin** boğazına ciğer asılmaz. (TTA, 573)
- **İtin** canı cezada/azapta/eziyette gerek. (TTA, 573)
- **İtin** çakşırı olmaz. (TTA, 574)
- **İtin** çok olanda kudurur. (TTA, 574)
- **İtin** çomakla oyunu olmaz. (TTA, 574)
- **İtin** dayısı olacağına, elin birisi ol. (TTA, 574)
- **İtin** duası kabul olsaydı, gökten kemik yağardı. (TTA, 574)
- **İtin** duası makbul olsa, gökten kemik yağar. (TTA, 574)
- **İtin** eceli gelende cami duvarına işer. (TTA, 574)

- **İtin** eşkıyası süyükte gezer. (TTA, 574)
- **İtin** gönlüne kalsa/bıraksan günde bir (ü)leş. (TTA, 574)
- **İtin** hatırı yok, sahibinin hatırı var. (TTA, 574)
- **İtin** ıssı var ise, tavşanın dahi Tanrı'sı vardır. (TTA, 574)
- **İtin** iyisi, ölüsünü göstermez. (TTA, 574)
- **İtin** kapmazı, atın tepmezi olmaz. (TTA, 574)
- **İtin** kıcı, taşa gerek. (TTA, 574)
- **İtin** kursağı (sade) yağ götürmez. (TTA, 574)
- **İtin** kursağında yağ durmaz. (TTA, 574)
- **İtin** kuyruğu kalıba koymakla doğrulmaz/kalıp almaz. (TTA, 574)
- **İtin** kuyruğunu kırk gün kalıba koy yine eğridir. (TTA, 574)
- **İtin** ne karını ne (de) zararını sorarlar. (TTA, 574)
- **İtin** ölümü gelirse, cami duvarına işer. (TTA, 574)
- **İtin** uluyanı uğursuz olur. (TTA, 574)
- **İtin** ürümeyenine yol vermezler. (TTA, 574)
- **İtin** ürümeyenini kapıya koymazlar. (TTA, 574)
- **İtin** yavuzu, leş/leşin/öleş başında belli olur. (TTA, 574)
- **İtinen** çuvala girilir mi, ya ısırır ya üstüne sıçar. (TTA, 574)
- **İtle** çuvala girilmez. (TTA, 575)
- **İtle** dalaşmaktansa çalıyı dolaşmak hayırlıdır. (TTA, 575)
- **İtle** yatan, bitle kalkar. (TTA, 575)
- **İtte** vefa olur, avratta vefa olmaz. (TTA, 575)
- **İtten** aç yok, itten dinç yok. (TTA, 575)
- **İtten** çok çarık alıp giden olmaz; ama yine de ayağı yalındır. (TTA, 575)
- **İtten** çok pabuç aşırın olmaz, yine yalınayak gezer. (TTA, 575)

- **İtten** kuzu doğmaz/türemez. (TTA, 575)
- İyiliğe kemlik, **köpeğe** kemik. (TTA, 579)
- Kala kala kal olduk, **köpeklere** yal olduk. (TTA, 588)
- Kalıp, kıyafet; **köpeklere** ziyaret. (TTA, 589)
- Kalkmış değneğin önünde **it** bile durmaz. (TTA, 589)
- Kanara **köpekten**, kurtçu **köpek** doğmaz. (TTA, 591)
- Kancık **it**, kapısında güdülmez. (TTA, 592)
- Kancık **köpeğin** yalımı alçak olur. (TTA, 592)
- Kapıcı ile **köpeğin** yüzüne bakmadan geç. (TTA, 593)
- Kar beyaza **köpek** sıçar, kara kahveyi beğler içer. (TTA, 594)
- Karıkoca ipek, araya giren **köpek**. (TTA, 602)
- Karnı tok olan **it**, gölgede yatar. (TTA, 605)
- Karşıdaki **it**, gel paçamı yırt. (TTA, 605)
- Kavgalı **köpekler**, kurt görünce birleşir. (TTA, 610)
- Kel **it** kertinir, uyuz **it** sürtünür. (TTA, 618)
- Kepeğin layığı **köpek**. (TTA, 625)
- Keskin **itin** sonu uyuz olur. (TTA, 627)
- Kıçından başka patlar yeri yok, yanında av **köpeği** taşır. (TTA, 628)
- Kılık kıyafet, **köpeklere** ziyafet. (TTA, 629)
- Kısmeti kesik **köpek**, kurban ayında sılaya gider. (TTA, 633)
- Kısmeti olmayan/nasipsiz **köpek**, Kurban Bayramı'nda gavur mahallesinde gezer/uykuya yatar. (TTA, 633)
- Kısmetsiz **it**, kurbanda sılaya gider. (TTA, 634)
- Kısmetsiz **köpeğin** Kurban Bayramı'nda karnı ağrır. (TTA, 634)
- Kısmetsiz **köpek** sabaha karşı uyuyakalır. (TTA, 634)
- Kibirli **köpek**, tüyünü geç atar. (TTA, 640)

- Kocamış **köpek** boşuna havlamaz. (TTA, 650)
- Konuğunu seven kimse, **köpeğine** üstühan atar. (TTA, 656)
- Korkak **köpek**, ağılda ürür. (TTA, 657)
- Koyuna kurt gelince, **köpeğin** gezeliyesi gelir. (TTA, 659)
- Koyununu **köpeğe** teslim eden, kebabı ele yedirir. (TTA, 660)
- **Köpeğe** “Bok yeme” demişler, “Yemesem de koklayayım” demiş.
- **Köpeğe** “Kaka’n/bokun kimya” demişler, üstünü örtmüş. (TTA, 661)
- **Köpeğe** demişler ki: “Günde kaç taş yersin?” O da: “Kırık dölünün sayısına bakar” demiş. (TTA, 661)
- **Köpeğe** gem takarsan, kendini at sanır. (TTA, 661)
- **Köpeğe** gem vurma, kendini at sanır. (TTA, 661)
- **Köpeğe** tulum peyniri bırakılmaz. (TTA, 661)
- **Köpeğe**: “Günde kaç taş yersin?” diye sormuşlar, “Veled-i zinasına bağlı” demiş. (TTA, 661)
- **Köpeği** an da, eline taşı al. (TTA, 661)
- **Köpeği** an, çomağı hazırla. (TTA, 661)
- **Köpeği** dövmeli ama, sahibinden ar etmeli/utanmalı. (TTA, 662)
- **Köpeği** öldürene sürütürler. (TTA, 662)
- **Köpeğin** ağzını bir parça kemik tutar. (TTA, 662)
- **Köpeğin** ahmağı baklavadan pay umar. (TTA, 662)
- **Köpeğin** başını okşaşan, kıçını sallar. (TTA, 662)
- **Köpeğin** çobanı varsa, tavşanın da yaradanı var. (TTA, 662)
- **Köpeğin** duası geçse/makbul olsa, menzilhanede beygir kalmaz. (TTA, 662)
- **Köpeğin** duası kabul olsa/makbul olsaydı, gökten kemik yağar/yağardı. (TTA, 662)
- **Köpeğin** gönlü köpekle. (TTA, 662)

- **Köpeğin** gönlüne kalırsa, yolda kervan kalmaz. (TTA, 662)
- **Köpeğin** hatırı yok, sahibinin hatırı var. (TTA, 662)
- **Köpeğin** iyisi leş başında, insanın iyisi iş başında. (TTA, 662)
- **Köpeğin** koca kuyruklusundan, adamın koca bıyıklısından korkulur. (TTA, 662)
- **Köpeğin** kokladığı suyu, aslan içmez. (TTA, 662)
- **Köpeğin** kuyruğu mengenede düzelmez. (TTA, 662)
- **Köpeğin** kuyruğuna yapışan, çöp yığınınına gider. (TTA, 662)
- **Köpeğin** sahibi varsa, tavşanın da Allah'ı var. (TTA, 662)
- **Köpeğin** şalvarı olmaz. (TTA, 662)
- **Köpek** (bile) ekmek yediği kapıya hor bakmaz. (TTA, 663)
- **Köpek** afkurmadan, kimse kaçmaz. (TTA, 662)
- **Köpek** arabanın gölgesinde yatmış da, araba benim sanmış. (TTA, 663)
- **Köpek** artığı ile aslan beslenmez. (TTA, 663)
- **Köpek** artığını aslan yemez. (TTA, 663)
- **Köpek** avlanırsa, tavlânır. (TTA, 663)
- **Köpek** bağırsakla bağlanmaz. (TTA, 663)
- **Köpek** bile yal yediği çanağa pislemeyiz/pislik etmeyiz/sıçmaz. (TTA, 663)
- **Köpek** çarığı kapar ama, yine yalınayak gezer. (TTA, 663)
- **Köpek** çarığı yer, kendi yalınayak gezer. (TTA, 663)
- **Köpek** çörekten kaçmaz. (TTA, 663)
- **Köpek** de yaza çıkar amma, yediği ayazı sor. (TTA, 663)
- **Köpek** dövüldüğü yere, insan kovulduğu yere çok varır. (TTA, 663)
- **Köpek** ekmek veren/yediği kapıyı (yiğidi) tanır. (TTA, 663)
- **Köpek** evinde pastırma bulunmaz. (TTA, 663)
- **Köpek** evliyadır, ürdüğünden bilinmez. (TTA, 663)

- **Köpek** havlamakla hava bulanmaz. (TTA, 663)
- **Köpek** işemekle deniz mundar olmaz. (TTA, 663)
- **Köpek** kemik hakkında unutmaz. (TTA, 663)
- **Köpek** kocayınca, kedilerin maskarası olur. (TTA, 663)
- **Köpek** kocayınca, kedilerin maskarası olur. (TTA, 663)
- **Köpek** köpeği düzmek için fırın ekmeği adarmış. (TTA, 663)
- **Köpek** köpeği yemez. (TTA, 664)
- **Köpek** köpeğin yerini boş koymaz. (TTA, 664)
- **Köpek** köpekçe yerini eşeler de öyle yatar. (TTA, 664)
- **Köpek** köpekliliğini yapmazsa, köpek olmaz. (TTA, 664)
- **Köpek** köyü için değil, kendi için havlar. (TTA, 664)
- **Köpek** kunnasa, eniğini bulamaz. (TTA, 664)
- **Köpek** kurtlanmakla gebermez. (TTA, 664)
- **Köpek** kuyruğu kalıp tutmaz. (TTA, 664)
- **Köpek** ne yapsın takkeyi, tin tin ederken düşürür. (TTA, 664)
- **Köpek** nerede ise kuyruğu da orada. (TTA, 664)
- **Köpek** ol da çarık yeme. (TTA, 664)
- **Köpek** ol da, av al. (TTA, 664)
- **Köpek** olmayan yerde, kurt ulur. (TTA, 664)
- **Köpek** öldükten sonra kurtlanır. (TTA, 664)
- **Köpek** sahibini ısırılmaz. (TTA, 664)
- **Köpek** suya düşmedikçe/düşmeyince, yüzme öğrenmez. (TTA, 664)
- **Köpek** ürümekle kemik yağmaz. (TTA, 664)
- **Köpek** ürür/ürer, ağzını yorar. (TTA, 664)
- **Köpek** yavrusu ziyafet kaldırmaz. (TTA, 664)

- **Köpek** yaza çıkarsam “Kemikten saray yaptıracağım” dermiş. (TTA, 664)
- **Köpek**, kapısında havlar. (TTA, 663)
- **Köpek**, kemiği yutarken sevinir, pislerken ulur. (TTA, 663)
- **Köpek**, tanıdığına kuyruk sallar. (TTA, 664)
- **Köpek**, yalağını kiskanır. (TTA, 664)
- **Köpek**, yediği kapıda afgurur. (TTA, 665)
- Köpekçe **köpek**, yalağını kiskanır. (TTA, 665)
- **Köpekle** cenk eden, kemiktir. (TTA, 665)
- **Köpekle** çuvala girilmez. (TTA, 665)
- **Köpekler** dalaşır, yolcu yol bulup geçer. (TTA, 665)
- **Köpeklerin** dalaşması, Çingene’ye yarar. (TTA, 665)
- **Köpeksiz** köy bulan/bulmuş, çomaksız/değneksiz gezer/geziyor. (TTA, 665)
- **Köpeksiz** köy olmaz. (TTA, 665)
- **Köpeksiz** sürüye kurt girer. (TTA, 665)
- **Köpekten** kurban olmaz, çıfıttan pehlivan. (TTA, 665)
- **Köpekten** toklu doğmaz. (TTA, 665)
- Kötü **it** yarasız olmaz. (TTA, 673)
- Kötü karının kedisi, iyi karının **iti** tavlı olur. (TTA, 671)
- Köy **köpeksiz** olmaz. (TTA, 673)
- Köyden köye **it** ürümez. (TTA, 673)
- Köyden köye **köpek** afkurmaz. (TTA, 673)
- Köylü, **köpeğine** sahip ol; yal benim. (TTA, 673)
- Kuduz **köpek** en evvel sahibini ısırır. (TTA, 674)
- Kuduz/kuduran **köpek** başını yer. (TTA, 674)
- Kurban kemiğiyle/etiyle **köpek** tavlamaz. (TTA, 677)

- Kurda konuk olan, **köpeğini** yanında götürür. (TTA, 678)
- Kurda konuk/komşu giden, kendisiyle **köpek** götürsün/götürür. (TTA, 678)
- Kurdu basmaya, kurttan azgın **köpek** gerek. (TTA, 678)
- Kurdun davetine gidersen, **köpeği** beraber al. (TTA, 679)
- Kurt eniği, **köpek** olmaz. (TTA, 680)
- Kurt kocayınca, **köpeklere** maskara olur. (TTA, 681)
- Kurtla görüşürsen, **köpeğini** yanından ayırma. (TTA, 681)
- Leş çok olunca, **köpekler** kudurur. (TTA, 692)
- Mahalle **köpeği** sürü beklemez. (TTA, 694)
- Martın (ay) gönlü olsa çifti yürütür, **iti** solutur. (TTA, 701)
- Mescidin kapısı açıktır, **itin** hayasına ne var? (TTA, 705)
- Nasibi kesilen **köpek**, Kurban Bayramı'nda dağa çıkarmış. (TTA, 717)
- Neylesin **köpek** gümüş halkayı, tingilderken düşürür. (TTA, 725)
- Oğlan gider **it** getirir, kız gider yiğit getirir. (TTA, 730)
- Öküzün boynuzu, **köpeğin** kuyruğu ağır gelmez. (TTA, 745)
- Özgelere **it** ürür, bize çakal. (TTA, 754)
- Peynir iyi olmasına iyi ya, **it** tulumuna basılı. (TTA, 761)
- Saf çobandan, sağır **it** yeğdir. (TTA, 769)
- Sahibi yeğin olanın, **iti** ürügen olur. (TTA, 770)
- Sahibine hırlayan **köpek**, kapıdan kovulur. (TTA, 771)
- Sahibini ağırlayan, **köpeğine** de kemik verir. (TTA, 771)
- Sahibini kapmayan **iti**, iyi/makbul saymazlar. (TTA, 771)
- Sahipsiz eve **it** buyruk. (TTA, 771)
- Sahipsiz **itin** kuyruğu bacağı arasında olur. (TTA, 771)
- Sak çobandan, sağır **it** yeğdir. (TTA, 771)

- Salohana **köpekten**, kurtçu çomar olmaz. (TTA, 773)
- Salhane **köpeğinden** kurtçu enik doğmaz. (TTA, 773)
- Samanlıktaki **ite** kurşun mu değer? (TTA, 774)
- Samanlıktaki **köpeğe** kurşun değmez. (TTA, 774)
- Sırtı kaşınan **köpek**, çobanın değneğine sürtünür. (TTA, 789)
- Sizin **it** bizim baltayı getirdi. (TTA, 791)
- Soy **köpek** kapmasa da, dişleri battal kalmaz. (TTA, 795)
- Soy **köpek**, adam ısırmaz. (TTA, 795)
- Soy **köpek**, dişleri dökülse de saldırır. (TTA, 795)
- Soyu soydan al, **köpeği** mandıradan. (TTA, 796)
- Susamış **it**, kerize bakar. (TTA, 803)
- Suya gidenin susağı, köye gidenin **köpeği**. (TTA, 803)
- Sürüyü satan, **köpek** istemez. (TTA, 805)
- Tilkinin iyisi olmaz, **itin** dayısı olmaz. (TTA, 833)
- Tok **it**, aç beyden iyidir. (TTA, 835)
- Tuz ekmek bilmeyen, **itten** kötüdür. (TTA, 838)
- Tuz ekmek bilmezden, **it** yeğdir. (TTA, 838)
- Tuz ekmek hakkı bilmeyen, **itten** kötüdür. (TTA, 838)
- Türk **iti** şehirde Farisice ürür. (TTA, 839)
- Ucuz etin çorbasını **it** içer. (TTA, 841)
- Uğru **it**, havflı/korkak olur. (TTA, 843)
- Ulumasını bilmeyen **köpek**, köye hırsız getirir. (TTA, 844)
- Ulumayı bilmeyen **it**, sürüye getirir kurt. (TTA, 844)
- Uluyan **köpeği** yaşatmazlar. (TTA, 844)
- Ummadığın **itten** kırk batman yağ çıkar. (TTA, 844)

- Un kepeksiz, köy/ev **köpeksiz** olmaz. (TTA, 845)
- Uyuyan **köpeği** uyandırma. (TTA, 848)
- Uyuz **itin** yarası iyi olmaz. (TTA, 849)
- Uyuz **itte** gümüş kuşak bulunmaz. (TTA, 849)
- Ümidi kesilen **it**, aslana da saldırır. (TTA, 851)
- Üren **itin** pahası sorulmaz. (TTA, 851)
- Ürümesini bilmeyen **köpek**, sürüye kurt getirir. (TTA, 851)
- Ürüyen **köpek** ısırılmaz/kapmaz. (TTA, 851)
- Üşenti **köpek** mandayı paralar. (TTA, 852)
- Üzüm yiyen **köpeği**, pekmez sıncaya kadar kovalarlar? (TTA, 853)
- Üzüm zamanı/vakti **it** ölmez. (TTA, 853)
- Vefayı **köpekten** öğren. (TTA, 858)
- Yabancı **köpeğin** kuyruğu apış arasında durur. (TTA, 863)
- Yabancı **köpeğin** kuyruğu düşünde/düşünün altında gerek. (TTA, 863)
- Yabancı **köpek** yedi mahalleden kovulur. (TTA, 863)
- Yağ derisine **köpek** bağlanmaz. (TTA, 863)
- Yağ iyi yağ amma, **it** derisinde. (TTA, 864)
- Yağ iyi yağ amma, tuluğu **it** tuluğu. (TTA, 864)
- Yağ iyi yağ da, **it** derisine basılmış. (TTA, 864)
- Yağ **köpeğin** kuyruğu bağındadır. (TTA, 863)
- Yağ yiyen **köpek**, kuyruğundan belli olur. (TTA, 864)
- Yağ yiyen **köpek**, tüyünden belli olur. (TTA, 864)
- Yağlı kemiği yabancı **ite** kaptırmazlar. (TTA, 865)
- Yağlı kemiği yabancı **ite** kaptırmazlar. (TTA, 865)
- Yal vakti **itten**, yem vakti attan sakınmalı. (TTA, 868)

- Yal yiyen **köpek** tüyünden belli olur. (TTA, 868)
- Yalancıdan **it** yeğdir. (TTA, 869)
- Yalın koyusunu **köpeğin** iyisi/kabadayısı yer. (TTA, 870)
- Yatan **iti** ayağa kaldırma. (TTA, 877)
- Yatan **itin** kuyruğuna basma. (TTA, 877)
- Yatan sipahiden yeler **köpek** yeğdir. (TTA, 878)
- Yavaş **köpek** sürüye kurt getirir. (TTA, 878)
- Yavuz **it** ne kendi yer, ne başkasına yedirir. (TTA, 874)
- Yavuz **it** ne yer, ne yedirir. (TTA, 879)
- Yavuz **it** yarasız olmaz/durmaz. (TTA, 879)
- Yavuz **it**, üre üre ağıla kurt getirir. (TTA, 879)
- Yavuz **it**, yalını ne yer ne yedirir. (TTA, 879)
- Yavuz **itin** kuyruğu dik olur. (TTA, 879)
- Yavuz **itin** yarası eksik olmaz. (TTA, 879)
- Yem vakti attan, yal vakti **itten** sakın. (TTA, 885)
- Yiğit yiğitliğini, **it** itliğini yapar. (TTA, 897)
- Yolunu azana **köpek** sesi, bülbülün sesinden tatlı gelir. (TTA, 902)
- Yolunu şaşırana **köpek** sesi, bülbülün ötüşünden tatlı gelir. (TTA, 903)
- Zor ava giden **it**, sahibine hayır etmez. (TTA, 918)
- Zorla **köpeğe** yal, insana bal yedirilmez. (TTA, 918)
- Zorla **köpek** ava gitmez, gitse de tutmaz. (TTA, 918)
- Zorla **köpek** çuvala girmez. (TTA, 918)
- “**İt** segiz tabadı,
Qoy egiz tabadı.” (BS, C.69, 207)
(İt sekiz doğurur,
Koyun ikiz doğurur.)

- “*Eşki egiz tabadı,
İt segiz tabadı.*” (BS, C.68, 141)
(Keçi ikiz doğurur,
İt sekiz doğurur.)
- “*İt iyesi üşin,
Qus tamağı üşin.*” (BS, C.68, 195)
(İt sahibi için,
Kuş yemeği için.)
- “*Tülki alğan itte sın joq.*” (BS, C.68, 195)
(Tilkiyi tutan iti eleştirmez.)
- “*At jaqsısı bozı bolar,
İt jaqsısı tazı bolar.*” (BS, C.65, 346)
(Atın iyisi boz olur,
İtin iyisi tazı olur.)
- “*Awıl iti ala bolsa da,
Böri körgende birigip ketedi.*” (BS, C.65, 350)
(Ağıl iti kavgalı olsa da,
Kurt görünce birleşir.)
- “*Awılğa jaqındağanda it ozadı.*” (BS, C.65, 351)
(Ağıla yakınlaşınca it öne çıkar.)
- “*Aq it, qara it- bəri it.*” (BS, C.65, 351)
Beyaz it, kara it, hepsi it.
- “*Ası joq üydi it te süymeydi.*” (BS, C.65, 351)
(Yemeği olmayan evi it de sevmez.)

- “*Baylawlı it qabağan.*” (BS, C.65, 354)
(Bağlı it hırçın.)
- “*El jatpay, it jatpas.*” (BS, C.65, 356)
(El uyumadan, it uyumaz.)
- “*Jaqsı it maldan artıq.*” (BS, C.65, 380)
(İyi it maldan yeğdir.)
- “*Jaqsı it-ırıs, jaqsı at-tıns.*” (BS, C.65, 361)
(İyi it, bereket, iyi at, nefes.)
- “*Jaqsı it ölimtigin körsetpeydi.*” (BS, C.65, 362)
(İyi it ölümünü göstermez.)
- “*Jalğız ittiñ ürğeni bilinbes,
Jalğız kisiniñ jürğeni bilinbes.*” (BS, C.65, 362)
(Yalnız itin yürüdüğü bilinmez,
Yalnız kişinin yürüdüğü bilinmez.)
- “*Jolı qırsıqqan itke boq kezdespes.*” (BS, C.65, 362)
(Nasipsiz ite bok denk gelmez.)
- “*İt qoy sanatpaydı.*” (BS, C.65, 362)
(İt koyunu saydırmaz.)
- “*İttiñ awzınan süyek alıp bolmas.*” (BS, C.65, 362)
(İtin ağzından kemik alınmaz.)
- “*İttiñ jamanı urı ketken soñ üredi.*” (BS, C.65, 362)
(İtin kötüsü hırsız gittikten sonra ürür.)
- “*İt qutırsa iyesin qabar,*

Torğay qutursa bürkitke şabar. ” (BS, C.65, 362)

(İt kudursa sahibini kapar,
Serçe kudursa kartala saldırır.)

• *“İttiñ boğı dări bolsa, dariyağa tışar.”* (BS, C.65, 363)

(İtin boku ilaç olsa, nehre sıçar.)

• *“İttiñ iyesi bolsa,*

Böriniñ Täñirisi bar.” (BS, C.66, 363)

(İtin sahibi olsa,
Kurdun Tanrısı var.)

• *“İttiñ ırldasqanı-amandasqanı.”* (BS, C.66, 363)

(İtin hırlaması, selamlaşması.)

• *“İttiñ atası joq.”* (BS, C.66, 363)

(İtin dedesi yok.)

• *“İttiñ boq jemese bası awıradı.”* (BS, C.66, 363)

(İtin bok yemezse başı ağırır.)

• *“İt atasın tanımas.”* (BS, C.65, 364)

(İt atasını tanımaz.)

• *“İt awlaqta doñız töbege şıǵadı.”* (BS, C.66, 364)

(İt yokken domuz tepeye çıkar.)

• *“İt balasın ırldap süyedi.”* (BS, C.65, 364)

(İt hırlayarak yavrusunu sever.)

• *“İt iyesine ürmes.”* (BS, C.65, 365)

(İt sahibine ürümez.)

- “**İt** te iyesin siylaydı.” (BS, C.65, 365)
(İt de sahibine saygı duyar.)
- “**İt** te iyesine tartar.” (BS, C.65, 365)
(İt de sahibine çeker.)
- “**İt** ittigin qılmay qoymas.” (BS, C.65, 365)
(İt itliğini yapar.)
- “**İt** semirirse kisini qabar.” (BS, C.65, 366)
(İt semirirse, kişiyi kapar.)
- “**İt** toysa, atasın tanımaz.” (BS, C.65, 366)
(İt doysa, atasını tanımaz.)
- “**Ket** dese **it** te ketedi.” (BS, C.65, 366)
(Git deyince it de gider.)
- “**Kü**yi joq **it** jügirmes.” (BS, C.65, 366)
(Gücü yok it koşmaz.)
- “**Qabağan** **it** ürmey jügiredi.” (BS, C.65, 372)
(Hırçın it ürümeden koşar.)
- “**Ündemegen** **it** qabağan.” (BS, C.65, 382)
(Susan it, hırçın ittir.)
- “**Aristan** jemine bas salsa,
İt ürgennen ne payda.” (BS, C.66, 40)
(Aslan yemini yakalasa,
İt üründüğünden ne fayda)
- “**Er** tuwğan jerine,

İt toyğan jerine.” (BS, C.66, 119)

(Er doğduğı yerine,
İt doyduğı yerine.)

• “*Er tuwğan, it toyğan jerine baradı.*” (BS, C.66, 119)

(Er doğduğı, it doyduğı yerine gider.)

• “*Er tuwğan jerine, it toyğan jerine (qaytar).*” (BS, C.68, 134)

(Er doğduğı yerine, it doyduğı yerine (döner.)

• “*İt qappas deme,*

At teppes deme.” (BS, C.66, 167)

(İt kapmaz deme,
At tepmez deme.)

• “*İt qutırsa iyesin qabar,*

Qul qutırsa qudıqqa qarmaq salar.” (BS, C.66, 167)

(İt kudursa sahibini kapar,
Köle kudursa kuyuya olta atar.)

• “*İt terisi üy bolmas.*” (BS, C.66, 168)

(İt derisi ev olmaz.)

• “*İt ürer, keruwen köşer.*” (BS, C.66, 168)

(İt ürür, kervan gider.)

• “*İtti jaman üyretken, salaq qatın.*” (BS, C.66, 168)

(İti kötüye alıştırın, pasaklı kadın.)

• “*İttiñ iyesi bolsa,*

Tülkiniñ Tännirisi bar.” (BS, C.65, 363)

(İtin sahibi olsa,
Tilkinin Tanrısı var.)

• “*Kiyimi jamandı it qabadı,*
Peyili jamandı Tännirim tabadı.” (BS, C.65, 359)
(Elbisesi kötü olanı it kapar,
Niyeti kötü olanı Tanrım bulur.)

• “*Tonu jamandı it qabadı,*
Peyili jamandı Tännirim tabadı.” (BS, C.65, 148)
(Kürkü kötü olanı it kapar,
Niyeti kötü olanı Tanrım bulur.)

• “*Kök it jeñbes,*
Köp it jeñer.” (BS, C.65, 174)
(Tek it yenmez,
Çok it yener.)

• “*Qartayğan it jatıp üredi.*” (BS, C.66, 201)
(Yaşlanan it yatarak ürür.)

• “*Qul jaw siyaqtı,*
İt böri siyaqtı.” (BS, C.66, 215)
(Köle düşman gibi,
İt kurt gibi.)

• “*Ölgen aristannan,*
Tiri it artıq.” (BS, C.66, 242)
(Ölü aslandan,
Diri it yeğdir.)

• “*Süyekpen soqqan it qıñsılamas.*” (BS, C.66, 266)
(Kemikle dövülen it vıyaklamaz.)

• “*Uyatsız adam itten de jaman.*” (BS, C.66, 297)

(Utanmaz adam itten de kötü.)

• “*Üre bilmegen it qonaq keltirer.*” (BS, C.66, 300)

(Ürümeyen it konuk getirir.)

• “*Üre bilmegen it üyine qonaq keltirer.*” (BS, C.66, 300)

(Ürümeyen it evine konuk getirir.)

• “*Böri balasın asırasañ, it bolmaydı.*” (BS, C.68, 98)

(Kurt yavrusunu beslesen, it olmaz.)

• “*Böri qartaysa da, itke külki bolar.*” (BS, C.68, 98)

(Kurt yaşlansa, itin maskarası olur.)

• “*Dawılda bala men it qutıradı.*” (BS, C.68, 114)

(Boranda çocuk ile it kudurur.)

• “*Jetim bala it bolar,*

Jağası tola bit bolar.” (BS, C.68, 179)

(Yetim çocuk it olur,

Yakası dolu bit olur.)

• “*Jumısı joq it oynatar.*” (BS, C.68, 184)

(İşi yok, it oynatır.)

• “*İyesiñ siylasañ, itke süyek tasta.*” (BS, C.68, 193)

(Sahibine saygı duysan, itine kemik ver.)

• “*İyesiñ süygen, itine süyek salar.*” (BS, C.68, 193)

(Sahibini seven, itine kemik verir.)

• “*İt jinalıp birikpes.*” (BS, C.68, 195)

(İt toplanıp birleşmez.)

- “**İt** jürse, süyek tabadı.” (BS, C.68, 195)

(İt dolaşsa, kemik bulur.)

- “**İt** qutırsa iyesin qabar,

Şımşıq qutırsa, torğayğa şabar.

Bürkit qartaysa, tışqanşıl bolar,

Qul qutırsa qudıqqa qarmaq salar.” (BS, C.68, 196)

(İt kudursa sahibini kapar,

Kanarya kudursa, serçeye saldırır.

Kartal kudursa, sıçanı sever,

Köle kudursa kuyuya olta atar.)

- “**İt** qutırsa iyesin qabar,

Şımşıq qutırsa, bürkitke şabar.

Qasqır qutırsa, qorağa şabar.” (BS, C.68, 196)

(İt kudursa sahibini kapar,

Kanarya kudursa, kaya kartalına saldırır.

Kurt kudursa, ahıra saldırır.)

- “*Er tuwğan jerin izdeydi, it toyğan jerine izdeydi.*” (BS, C.68, 197)

(Er doğduğu yerini arar, it doyduğu yerine arar.)

- “**İt** ürer, keruwen jürer.” (BS, C.68, 197)

(İt ürür, kervan yürür.)

- “**İt** izetti bilmes.” (BS, C.68, 197)

(İt kıymet bilmez.)

- “**İtke** sen, köñilsiz qatınıña senbe.” (BS, C.68, 198)

(İte güven, gönülsüz kadınına güvenme.)

- “**İttiñ** bajası köp.” (BS, C.68, 198)

(İtin bacanağı çok.)

• “*Qatın köp bolsa, şömişti it äketedi.*” (BS, C.68, 250)

(Kadın çok olursa, çömçeyi it götürür.)

• “*Qılmısı jamandı Quday tabadı,*

Jürisi jamandı it qabadı.” (BS, C.68, 250)

(İşi kötü olanı Hüda bulur,

Yolu kötü olanı it kapar.)

• “*Ot köringen jaqqa jürme,*

İt ürgen jaqqa jür.” (BS, C.68, 269)

(Ateş görünen tarafa yürüme,

İt ürüyen tarafa yürü.)

• “*Özi jaman jigitti at üstinen it qabar.*” (BS, C.68, 273)

(Kötü yiğidi at üstünden it kapar.)

• “*Uri it toysa da, timiskilengenin qoymas.*” (BS, C.68, 327)

(Hırsız it doysa da, koklamayı bırakmaz.)

• “*Ürgen it kisi qappas.*” (BS, C.68, 322)

(Ürüyen it kişi kapmaz.)

• “*Atadan jaqsı ul tuwsa,*

Muz üstinen ot janar.

Atadan jaman ul tusa,

Tüye üstinen it qabar.” (BS, C.69, 52)

(Atadan iyi oğul doğsa,

Buz üstünden ateş yanar.

Atadan kötü oğul doğsa,

Deve üstünden it kapar.)

- “*Aş elden it qaşadı,*
Azğan adamnan bit qaşadı.” (BS, C.69, 62)
(Aç elden it kaçar,
Zayıf adamdan bit kaçar.)
- “*Borandı küni bala qutıradı,*
Jut jılı it qutıradı.” (BS, C.69, 101)
(Boranlı gün çocuk kudurur,
Kıtlık yılı it kudurur.)
- “*Er namıs üşin talasadı,*
İt süyek üşin talasadı.” (BS, C.69, 139)
(Er namus için dalaşır.
İt kemik için dalaşır.)
- “*Jamannan jaqsı it artıq.*” (BS, C.69, 176)
(Kötüden iyi it yeğdir.)
- “*İt aşuwın tırnadan aladı.*
Bit aşuwın bürgeden aladı.” (BS, C.65, 364)
(İt öfkesini turnadan çıkarır,
Bit öfkesini pireden çıkarır.)
- “*İt-üydin qulağı.*” (BS, C.69, 204)
(İt, evin kulağı.)
- “*İt jegenşe, iyesi jesin.*” (BS, C.69, 205)
(İt yiyeceğine sahibi yesin.)
- “*İt iyesimen qiynalsın.*” (BS, C.69, 206)
(İt sahibi ile zorlansın.)
- “*İt ittigin qılmasa, bası awıradı.*” (BS, C.69, 206)

(İt itliğini yapmazsa, başı ağırır.)

• “**İt** ittiğın istemey qoya ma?” (BS, C.69, 206)

(İt itliğini yapmaz mı?)

• “**İt** quyruğın özi kötermese, kim köteredi?” (BS, C.69, 206)

(İt kuyruğunu kendisi kaldırmazsa, kim kaldırır?)

• “**İt** ne jese, sonı qusadı.” (BS, C.69, 207)

(İt ne yerse, onu kusar.)

• “**İt** ürür, jolawşı jürer.” (BS, C.69, 207)

(İt ürür, yolcu yürür.)

• “**İt**pen toy qılsañ,

Boqpen toy qılasıñ.” (BS, C.69, 208)

(İtle düğün yapsan,

Bokla düğün yaparsın.)

• “**İt**e namıs joq,

Qasqırda tanıs joq.” (BS, C.69, 208)

(İte namus yok,

Kurtta tanış yok)

• “**İt**i iyesimen qına.” (BS, C.69, 208)

(İti sahibi ile zorla.)

• “**İt**i süyekpen ursañ, qıñsılamaydı.” (BS, C.69, 208)

(İti kemikle vursan, vıyaklamaz.)

• “**İt**iñ atı-it.” (BS, C.69, 208)

(İtin adı ittir.)

• “**İttiñ** bası tabaqta turmas.” (BS, C.69, 208)

(İtin başı tabakta durmaz.)

• “**İttiñ** közi süyekke toymas,

Adamnıñ közi malğa toymas.” (BS, C.69, 209)

(İtin gözü kemiğe doymaz,

İnsanın gözü mala doymaz.)

• “**İti** bar üyden urı qaşadı.” (BS, C.69, 209)

(İti olan evden hırsız kaçar.)

• “Onıñ körgen künin **itke** bersin.” (BS, C.69, 209)

(Onun yaşadıklarını it görsün.)

• “Özge eldiñ **iti** qadirli.” (BS, C.69, 296)

(Yabancı elin iti değerli.)

• “Öz elimniñ **iti** de qadirli.” (BS, C.69, 297)

(Kendi elimin iti de değerli.)

• “Ölse, qoy terisi,

Ölmese, **it** terisi.” (BS, C.69, 305)

(Ölse, koyun derisi,

Ölmezse, it derisi.)

• “Ettiñ bəri qazı bolmas,

İttiñ bəri tazı bolmas.” (BS, C.66, 124)

(Etin hepsi kazı olmaz,

İtin hepsi tazı olmaz.)

• “Qayındağı küyewden,

Qarğılağan it artıq.” (BS, C.68, 224)

(İç güveysinden,

Tortlu⁶ it yeğdir.)

- “Söz bilmegen jamannan,
Üre bilgen **it** artıq.” (BS, C.69, 325)
(Söz dinlemeyen kötüden,
Ürüyen it yeğdir.)

- “Toyğannan qalğanın **it** jerge kömedi.” (BS, C.69, 345)
(Doyduktan sonra geri kalanını it yere gömer.)

- “Awlı jaqın **it** qasqıran qorıqpas.”
(Ağılı yakın it kurttan korkmaz.)

I.1.3.2. Tazı (Ortak)

Tazılar, oldukça sessiz ve nazik evcil hayvanlardır. Uzun boyu ve güçlü bacakları ile çok hızlı koşan tazılar, Türkler tarafından genelde av hayvanı olarak kullanılmışlardır. Zamanla Türklerin atasözlerine de yansımıştır. Söz gelimi, Türkiye Türkçesinde 28 tane tazı kavramı ile ilgili atasözü bulunmaktadır. Av amaçlı kullanılan tazılar, Kazak Türkçesindeki atasözlerinde az da olsa görülmektedir. Tazı kavramı ile ilgili 8 tane atasözü bulunmaktadır. Bununla ilgili örnekler şu şekildedir:

- Az yiyen **tazı**, çok yiyen kuzu olur. (TTA, 211)
- Belsiz **tazı**, tüyünden bellidir. (TTA, 235)
- Besili **tazı**, tüyünden bellidir. (TTA, 239)
- Çulha don, **tazı** kaftan bulamaz. (TTA, 316)
- Çuluna bakma, **tazısına** bak. (TTA, 317)
- Düğün aşıyla **tazı** tavlanmaz. (TTA, 373)
- İt kırılmakla **tazı** olmaz. (TTA, 570)
- İtin ahmağı **tazıdır**, insanın ahmağı avcıdır. (TTA, 573)

⁶ Tort: köpeklerin boynuna kurt boğmasının diye takılan demir dikenli tasma.

• Tavşan demiş ki: “Ben bu **tazıya** tutulmam ama, etraftaki hayhaycıların gözü kör olsun.” (TTA, 822)

- Tavşana kaç, **tazıya** tut. (TTA, 925)
- **Tazı** büyür, çulu küçülür. (TTA, 925)
- **Tazı** eski amma, çulu değişmiş. (TTA, 925)
- **Tazı** o **tazı** ama, çulu değiştirilmiş. (TTA, 925)
- **Tazıdan** hizdik olmasa, tilki bacada yavrulamaz. (TTA, 925)
- **Tazının** büyüdüğünü tilki sevmez. (TTA, 925)
- **Tazının** gönlü olmasa, tavşan samanlıkta kuzulamaz. (TTA, 925)
- **Tazının** hızından, tavşan samalıkta yatar. (TTA, 925)
- **Tazının** yürüdüğünü tilki sevmez. (TTA, 925)
- **Tazısız** ava çıkan tavşansız eve gelir. (TTA, 925)
- **Tazısız** ava giden, tavşansız eve döner. (TTA, 925)
- **Tazıya** çul, yığide yol dayanmaz. (TTA, 925)
- **Tazıyı** besleyen, osuruğunu sesler. (TTA, 925)
- **Tazıyı** çulladıkça üşür. (TTA, 925)
- **Tazıyı** çullu da bilirler çulsuz da. (TTA, 925)
- Tilkinin avı gelince, **tazının** sıçağı gelir. (TTA, 833)
- Yedir **tazıyı**, görsün yazıyı. (TTA, 883)
- Yerli tavşanı yerli **tazıya** avlatırlar. (TTA, 883)
- Yörük **tazıyı**, tilki sevmez. (TTA, 904)

• “*At jaqsısı bozi bolar,*
İt jaqsısı tazı bolar.” (BS, C.65, 346)
(Atın iyisi boz olur,
İtin iyisi tazı olur.)

• “Zamanıñ tülki bolsa **tazı** bop şal.” (BS, C.66, 165)

(Zamanın tilki olursa, tazı olarak avla.)

• “Qayırsız baydan,

Qarğılı **tazı** artıq.” (BS, C.66, 194)

(Hazyırsız zenginden,

Tasmalı tazı iyi.)

• “**Tazınıñ** kiyikke janı aşımaydı,

Mısıqtıñ kögerşinge janı aşımaydı.” (BS, C.66, 269)

(Tazı geyiğe acımaz,

Kedi güvercine acımaz.)

• “Ettiñ bəri qazı bolmas,

İttiñ bəri **tazı** bolmas.” (BS, C.66, 124)

(Etin hepsi kazı olmaz,

Köpeğin hepsi tazı olmaz.)

• “Köpke külki kerek,

Tazığa tülki kerek.” (BS, C.68, 211)

(Çoğunluğa gülüş gerek,

Tazya tilki gerek.)

• “Qayındağı küyewden,

Qarğılağan **tazı** artıq.” (BS, C.69, 305)

(İç güveyisi damattan,

Tortlu olan tazı iyi.)

• “Är eldiñ tülkisin,

Öz **tazısın** awla.” (BS, C.69, 70).

(Her elin tilkisini,

Kendi tazısı ile avla.)

- “*Är tawdıñ tülkisin ädisin bilgen tazısı aladı.*” (BS, C.69, 70).
(Her dağın tilkisini yöntemin bilen tazı tutar.)

I.1.3.3. Kedi (Pisik)/Mısıq

Türkler genel olarak atasözlerinde ev hayvanı olarak beslenen kedilerin arkadaşlığına ve haşarat ve ev zararlılarını avlayabilme yeteneğine önem vermektedir. Türkiye Türkçesinde kedinin eş anlamlısı olarak “*pisik*” sözcüğü de kullanılır. Kazak Türkçesinde kedinin karşılığı “*mısıq*”tır. Türkiye Türkçesinde kedi ile ilgili 82 tane ve Kazak Türkçesinde 13 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Aç **ked**i dolap deler. (TTA, 91)
- Ağzında dili olmayanın, **kediler** başını oynar. (TTA, 116)
- Aslan varken **kediy**e çığır düşmez. (TTA, 176)
- Aslanı **pisige** boğdurmazlar. (TTA, 176)
- Avcı **kediy**e, kurnaz fare. (TTA, 198)
- Cins **ked**i, ölüsünü göstermez. (TTA, 291)
- Çarılmayan yere **ked**i ile köpek gider. (TTA, 293)
- Çükünü **ked**i yese, “pisi” demeye gücü yetmez. (TTA, 292)
- Dışarıdan gelen **ked**i, sıçan tutmaz. (TTA, 616)
- Eceli gelen fare, **ked**i taşağı kaşır. (TTA, 385)
- Eceli gelen fare, **kedinin** yoluna çıkar. (TTA, 385)
- Eldivenli **ked**i, fare tutmaz. (TTA, 405)
- Hangi **kediy**i söyletse, hep sıçanı över. (TTA, 501)
- Hepsi bitti de iş kara **kedinin** evlenmesine mi kaldı? (TTA, 512)
- Her gün **ked**i pilav yemez. (TTA, 516)
- Her zaman **ked**i bal yemez. (TTA, 524)
- Hırsız **ked**i tereğe bir defa çıkar. (TTA, 530)
- Hırsız **kedinin** boynu kalın olur. (TTA, 530)

- Hırsız **kediyi** yabancı torbasına atarlar. (TTA, 530)
- İt ile çuvala girilmez, **keçi** ile harara/kilere. (TTA, 569)
- Kara **keçi** et çıkarır, kendi kendine dert çıkarır. (TTA, 596)
- Karı, kesenin çıkırtısına; **keçi**, ağzın şapırtısına bakar. (TTA, 601)
- Kart **keçi**, körpe fare arar. (TTA, 606)
- **Keçi** beslemeyen, fareleri besler. (TTA, 616)
- **Keçi** bütün gece rüyasında kuyruk görürmüş. (TTA, 616)
- **Keçi** çiğere, insan paraya/çıkara bakar. (TTA, 616)
- **Keçi** eremediği çiğere pis der. (TTA, 616)
- **Keçi** ete yetişemezse, bugün oruç/orucum dermiş. (TTA, 616)
- **Keçi** evde değilse, fare ev sahibidir. (TTA, 616)
- **Keçi** gözünü kapar, ekmeği öyle yer/kapar. (TTA, 616)
- **Keçi** ile harara girilmez. (TTA, 616)
- **Keçi** kıçına bakar da “Yaram var” dermiş. (TTA, 616)
- **Keçi** kıçını/götünü görmüş, “Ne büyük yaram var” demiş. (TTA, 616)
- **Keçi** kurnaz ise, sıçan ahmak değil. (TTA, 616)
- **Keçi** oğlu miyavlayarak doğar. (TTA, 617)
- **Keçi** olmayan yerde, sıçanlar bayram eder. (TTA, 617)
- **Keçi** öldü, fareler baş kaldırdı. (TTA, 617)
- **Keçi** öldü, meydan sıçana kaldı. (TTA, 617)
- **Keçi** sirke içmez. (TTA, 617)
- **Keçi** tavşan tutmaz. (TTA, 617)
- **Keçi** terpiyi yalar da, kanlar çıktıkça “Oh!” der. (TTA, 617)
- **Keçi** uzanamadığı ete pis der. (TTA, 617)
- **Keçi** yavrusunu yiyeceği zaman “sıçana benziyor” dermiş. (TTA, 617)
- **Keçi** yavrusunu yiyeceği zaman, küle beler de yermiş. (TTA, 617)

- **Kedi** yemediği otu yerse, başı ağırır. (TTA, 617)
- **Kediler** ölünce, sıçanlar baş kaldırır. (TTA, 617)
- **Kedinin** bile kabahatini önüne koyarlar, öyle döverler. (TTA, 617)
- **Kedinin** boynuna/boğazına ciğer asılmaz. (TTA, 617)
- **Kedinin** gideceği/kaçacağı, samanlığa kadardır. (TTA, 617)
- **Kedinin** gözü sıçan deliğindedir. (TTA, 617)
- **Kedinin** izine, gelinin yüzüne. (TTA, 617)
- **Kedinin** kaçacağı yer samanlıktır. (TTA, 617)
- **Kedinin** kaçması/yüğürlüğü, samalığa kadardır. (TTA, 617)
- **Kedinin** kanadı olsaydı, serçelerin/serçenin adı olmazdı/kalmazdı. (TTA, 617)
- **Kedinin** olmadığı yerde, fareler beylik taslar/cirit atar. (TTA, 616)
- **Kedinin** usluluğu, sıçan görüncedir. (TTA, 617)
- **Kedinin** usluluğu, sıçan görünceye kadardır. (TTA, 617)
- **Kedinin** üstüne yürüme aslan kesilir. (TTA, 617)
- **Kediye** “bokun kimya” demişler, üstünü örtmüş. (TTA, 618)
- **Kediye** ciğer emniyet edilmez. (TTA, 618)
- **Kediye** gören sıçan, gözünü yumar. (TTA, 618)
- **Kediye** oyun, fareye ölümdür. (TTA, 616)
- **Kediye** pis deme, misafire dokunur. (TTA, 618)
- **Kediye** tulum peyniri bırakılmaz/inanılmaz. (TTA, 618)
- **Kediyi** koynuna alan, burnuna teneke kapatsın. (TTA, 618)
- **Kediyi** sıkıştırma/sıkıştırırsan, üstüne/boynuna atılır. (TTA, 618)
- Korkuyorsan **kediden**, neden çıkıyorsun delikten? (TTA, 657)
- Köpek kocayınca, **kedilerin** maskarası olur. (TTA, 663)
- Kötü karının **kedisi**, iyi karının iti tavlı olur. (TTA, 671)

- Kurnaz **ked**i pençesini göstermez. (TTA, 679)
- Mescit mumunu yiyen **ked**i kör olur. (TTA, 705)
- Ödünç **ked**i, fare tutmaz. (TTA, 616)
- Peynir yiyen **ked**i, yüzünden bellidir. (TTA, 761)
- **Pisiği** kovalaya kovalaya aslan ederler. (TTA, 762)
- Post yiyen **ked**i, gözünden bellidir. (TTA, 763)
- Rençberin **kedisi** bile dişi olmalı. (TTA, 764)
- Samanlıkta duran **kediy**e taş değer mi? (TTA, 774)
- Samanlıkta **kediy**e kurşun değmez. (TTA, 774)
- Sıçan, zehri alınca **kediy**i görmez. (TTA, 786)
- Sıçana rakı içirmişler, **pisiğe** bir o. ç. diye çağırmış. (TTA, 786)
- Sıkışınca **ked**i, yüze salar. (TTA, 787)
- Susan **kediden**, sıçan emin olamaz. (TTA, 803)
- Tok aslandan korkma, aç **kediden** kork. (TTA, 834)

• “*İt aşuwin mısıqtan aladı.*” (BS, C.65, 364)
(İt öfkesini kediden alır.)

• “*Ajalı kelgen tışqan,
Mısıqtıñ ernin tartıp jatadı.*” (BS, C.69, 19)
(Eceli gelen sıçan,
Kedinin bıyığını çeker.)

• “*Ajalı kelgen tışqan,
Mısıqtıñ üstine sekiredi.*” (BS, C.69, 19)
(Eceli gelen sıçan,
Kedinin üstüne atlar.)

- “**Mısıqqa** oyun kerek,
Tışqanğa ölim kerek.” (BS, C.66, 229)
(Kediye oyun gerek,
Sıçana ölüm gerek.)
- “**Mısıqtıñ** balası miyawlap tuwadı.” (BS, C.66, 229)
(Kedi yavrusu miyavlayarak doğar.)
- “**Öli** arıstannan tiri **mısıq** artıq.” (BS, C.65, 305)
(Ölü aslandan diri kedi yeğdir.)
- “**Ajalı** tışqanğa aş **mısıq** tap bolar.” (BS, C.69, 19)
(Eceli gelen sıçana aç kedi rastlar.)
- “**Ajalı** kelgen tışqan,
Uyıqtap jatqan **mısıqtı** oyatadı.” (BS, C.69, 19)
(Eceli gelen sıçan,
Uyuyan kediyi uyandırır.)
- “**Mısıq** joqta tışqan töbege şığadı.” (BS, C.69, 285)
(Kedi yokken sıçan tepeye çıkar.)
- “**Tazınıñ** kiyikke janı aşımaydı,
Mısıqtıñ kögerşinge janı aşımaydı.” (BS, C.66, 269)
(Tazı geyiğe acı duymaz,
Kedi güvercine acı duymaz.)
- “**Janınan** bezgen **mısıq**,
Jolbarıstıñ közin şığaradı.” (BS, C.66, 147)
(Yanından kaçan kedi,
Kaplanın gözünü çıkarır.)
- “**Mısıqtı** erkeletseñ,

Qolıñdı tırnar.” (BS, C.69, 285)

(Kediyi şımartsan elini tırmalar.)

• “*Öleyin degen tışqan mısıqtıñ quyırğımen oynaydı.*” (BS, C.69, 304)

(Ölecek sıçan kedinin kuyruğu ile oynar.)

I.1.3.4. Kartal/Qıran

Dağlık bölgelerde yaşayan kartallar genel olarak diğer uçan yırtıcılardan daha iri ve daha güçlüdürler. Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde 6 tane atasözü kartalla ilgilidir. Kazak Türkçesindeki kartalın karşılığı “qıran” sözcüğüdür. Kazak Türkçesindeki atasözlerinde kartalla ilgili 5 tane atasözü bulunmaktadır.

- Karga, kendi gözünde **kartaldır**. (TTA, 600)
- **Kartal** kanadıyla akıntı sökülmez. (TTA, 606)
- **Kartal**, sinek almaz. (TTA, 606)
- **Kartala** bir ok değmiş, yine kendi yeleşinden. (TTA, 606)
- **Kartalın** beğenmediğini, kargalar kapar/kapışır. (TTA, 606)
- Kurt **kartaldan** kurtulamaz. (TTA, 680)

• “*Qaz aqquwğa qosılmas,*
Qıranğa bürkit qosılmas.” (BS, C.66, 190)

(Kaz kuğuyla birleşmez,
Kartal kaya kartalıyla birleşmez.)

• “*Saspağan suñqar ustar,*
Asıqpağan qıran baptar.” (BS, C.66, 255)

(Şaşırmayan şahin tutar,
Acele etmeyen kartal yetiştirir.)

• “*Boy jetpegen jerge oy jetedi,*
Qıran jetpegen jerge qiyal jetedi.” (BS, C.65, 170)

(Boyun yetişmediği yere düşünce yetişir,
Kartalın yetişmediği yere hayal yetişir.)

• “*Qıranın közi qırağı.*” (BS, C.69, 274)
(Kartalın gözü dikkatli.)

• “*Qıran qayğırıp ölmeydi,
Qartayıp öledi.*” (BS, C.69, 274)
(Kartal kaygılanıp ölmez,
Yaşlanıp ölür.)

I.1.3.5. Kaya Kartalı/Bürkit

Kaya kartalı, çoğunlukla dağlarda ve ormanlarda yaşayan bir kuş türüdür. Ayrıca Kazak Türkleri tarafından evcilleştiren kaya kartalı avcılıkta kullanılmaktadır. Bunun atasözlerine de yansıdığı görülmektedir. Kazak Türkçesinde kaya kartalının karşılığı “*bürkit*” sözcüğüdür. Kazak Türkçesindeki atasözlerinde 9 tane atasözü kaya kartalıyla ilgilidir.

• “*Bürkit qartaysa, tısqan avlar.*” (BS, C.69, 103)
(Kaya kartalı yaşlansa, fare avlar.)

• “*Bala bürkit tülkiden ayanbaydı.*” (BS, C.69, 80)
(Genç kaya kartalı tilkiden korkmaz.)

• “*Bürkit qartaysa, tısqan avlar,
Qul qutırsa, qudıqqa qarmaq saladı.*” (BS, C.68, 89)
(Kaya kartalı yaşlansa, fare avlar,
Köle kudursa kuyuya olta atar.)

• “*İt qutırsa iyesin qabar,
Şımşiq qutırsa, bürkitke şabar.*
Qasqır qutırsa, qorağa şabar.” (BS, C.68, 196)
(İt kudursa sahibini kapar,

Kanarya kudursa, kaya kartalına saldırır.

Kurt kudursa, ahıra saldırır.)

• “*Qaz aqquwğa qosilmas,
Qıranğa **bürkit** qosilmas.*” (BS, C.66, 190)
(Kaz kuğuyla birleşmez,
Kartal kaya kartalıyla birleşmez.)

• “*İt qutırsa iyesin qabar,
Torğay qutırsa **bürkitke** şabar.*” (BS, C.65, 362)
(İt kudursa sahibini kapar,
Serçe kudursa kaya kartalına saldırır.)

• “*Torğay qutırsa,
Bürkitke şabar,
Bürkit qutırsa,
İyesin aladı.*” (BS, C.69, 347)
(Serçe kudursa,
Kaya kartalına saldırır.
Kaya kartalı kudursa,
Sahibine saldırır.)

• “*Top jılqıdan tulpar şığadı,
Köp **bürkitten** suñqar şığadı.*” (BS, C.68, 313)
(Yılkı sürüsünden tulpar çıkar,
Kaya kartalı sürüsünden şahin çıkar.)

• “*Ajaldı qarğa **bürkitpen** oynaydı.*” (BS, C.69, 19)
(Eceli gelen karga kaya kartalı ile oynar.)

I.1.3.6. Şahin/Suñqar

Şahinler, genellikle böcekleri ve gözüne kestirdiklerini avlayan, ara sıra kuşlara da saldıran güçlü bir kuştur. Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde 20 tane atasözü bu

kavramla ilgilidir. Avcı bir kuş olan şahin olumlu örnek olarak Kazak Türkçesindeki atasözlerine de girer. Bununla ilgili 16 tane atasözü bulunmaktadır.

- Alacağma **şahin**, vereceğine karga. (TTA, 133)
- Deve büyük ot yer; **şahin** küçük et yer. (TTA, 345)
- Her kuşa **şahin** olma. (TTA, 519)
- Karga olup terse/boka inme, **şahin** ol da ete in. (TTA, 600)
- Karganın cücüğü kendine **şahin** kuşudur. (TTA, 601)
- Kargayla konuş, pislik; **şahinle** konuş, et ye. (TTA, 601)
- Kuzguna yavrusu **şahin** görünür. (TTA, 686)
- **Şahin** ile deve avlanmaz. (TTA, 816)
- **Şahin** küçük ama, payını ele vermez. (TTA, 807)
- **Şahin** küçük amma, zarbı büyük. (TTA, 807)
- **Şahin** küçüktür amma, koca turnayı havadan indirir. (TTA, 807)
- **Şahin** küçüktür, et yer; deve büyüktür, ot yer. (TTA, 807)
- **Şahin** sakat/sinek avlamaz. (TTA, 807)
- **Şahine** lokma eksik olmaz. (TTA, 807)
- **Şahine** yanaşan et yer, kargaya yanaşan ters yer. (TTA, 807)
- **Şahini** gökyüzü durduramaz. (TTA, 807)
- **Şahinle** kalkan ete, kargayla kalkan boka konar. (TTA, 807)
- Ya **şahin** başa ya kuzgun leşe. (TTA, 861)
- Yapalağın yavrusu gözüne **şahin** görünür. (TTA, 873)

- “*Atıñ bəri tulpar emes,
Qustıñ bəri suñqar emes.*” (BS, C.65, 347)
(Atın hepsi tulpar değil,
Kuşun hepsi şahin değil.)

• “*Tuyağı bütün tulpar joq,
Qiyacağı bütün **suñqar** joq.*” (BS, C.65, 379)
(Toynağı sağlam tulpar yok,
Gagası sağlam şahin yok.)

• “*Quyruğı bütün tulpar joq,
Qanadı bütün **sunqar** joq.*” (BS, C.69, 265)
(Kuyruğu sağlam tulpar yok,
Kanadı sağlam şahin yok.)

• “*Sırı aşıлмаğan **sunqar** bar,
Sınalmağan tulpar bar.*” (BS, C.69, 333)
(Sırrı anlaşılmayan şahin var,
Denenmeyen tulpar var.)

• “*Tulpar şapsa jetiledi,
Suñqar uşsa jetiledi.*” (BS, C.65, 379)
(Tulpar koşsa yetişir,
Şahin uçsa yetişir.)

• “***Suñqar** şasıp jeydi,
Japalaq basıp jeydi.*” (BS, C.69, 329)
(Şahin saçarak yer,
Yapalak göstermeden yer.)

• “***Suñqar** şasıp jeydi,
Qarğa basıp jeydi.*” (BS, C.69, 329)
(Şahin saçarak yer,
Karga göstermeden yer.)

• “*Saspağan **suñqar** ustar,
Asıqpağan qıran baptar.*” (BS, C.66, 255)
(Şaşırmayan şahin tutar,

Acele etmeyen kartal yetişir.)

• “*Eki suñqar talassa,
Bir qarğağa jem bolar.*” (BS, C.68, 125)
(İki şahin tartışsa,
Bir kargaya yem olur.)

• “*Eki suñqar talassa,
Bir qarğa-quzğınğa jem bolar.*” (BS, C.68, 126)
(İki şahin tartışsa,
Bir karga-kuzguna yem olur.)

• “*Qarğa maqtanıp suñqar bolmaydı,
Esek maqtanıp tulpar bolmaydı.*” (BS, C.68, 228)
(Karga övünüp şahin olmaz,
Eşek övünüp tulpar olmaz.)

• “*Japalaq siypağanmen sunqar bolmas,
Jaman at maqtağanmen tulpar bolmas.*” (BS, C.69, 179)
(Yapalak okşansa da şahin olmaz,
Kötü at övülse de tulpar olmaz.)

• “*Top jılqıdan tulpar şığadı,
Köp bürkitten suñqar şığadı.*” (BS, C.68, 313)
(Yılkı sürüsünden tulpar çıkar,
Kaya kartalı sürüsünden şahin çıkar.)

• “*Qayırsız suñqardan,
Qayırlı turımtay artıq.*” (BS, C.69, 237)
(Hayırsız şahinden,
Hayırlı doğan yeğdir.)

• “*Qusı joqqa turımtay suñqarmen teñ,*

Atı joqqa qotır tay tulparmen teñ.” (BS, C.69, 357)

(Kuşu olmayana doğan şahin gibi,
Atı olmayana uyuz tay tulpar gibi.)

- *“Tilegende bergen turımtay,
Suñqar ornına jüredi.”* (BS, C.69, 357)
(Dilediğinizde verilen doğan,
Şahin yerine kullanılır.)

I.1.3.7. Doğan/Turımtay

Doğanlar, boyut ve yapı olarak şahinlere ve güvercinlere benzeyen bir avcı kuş türüdür. Kazak Türkçesinde doğanın karşılığı olarak “*turımtay*” sözcüğü kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde doğanla ilgili atasözleri geçmezken Kazak Türkçesinde ise bununla ilgili 4 tane atasözü geçmektedir.

- *“Qayırsız suñqardan,
Qayırlı turımtay artıq.”* (BS, C.65, 331)
(Hayırsız şahinden,
Hayırlı doğan yeğdir.)
- *“Qusı joqqa turımtay suñqarmen teñ,
Atı joqqa qotır tay tulparmen teñ.”* (BS, C.69, 270)
(Kuşu olmayana doğan şahin gibidir,
Atı olmayana uyuz tay tulpar gibidir.)
- *“Turımtay suñqar ornına jüredi.”* (BS, C.69, 35)
(Doğan şahin yerine kullanılır.)
- *“Tilegende bergen turımtay,
Suñqar ornına jüredi.”* (BS, C.69, 357)
(Dilediğinizde verilen doğan,
Şahin yerine geçer.)

I.1.4. Kanatlılar

Eski dönemlerde neredeyse her evde bulunan günlük hayat içinde önemli bir yere sahip olan horoz, tavuk, deve kuşu, kaz, ördek ve güvercinler “kanatlılar” başlığı altında incelenmiştir. Türkler tarafından evcilleştirilen bu kanatlılar, yemek amacı ile yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi atasözlerinde sıkça yer alıyor olması, bunların Türkler için kıymetli olduğunu göstermektedir. Türkiye Türkçesinde toplam 3575 tane atasözünün 206 tanesi “Kanatlılar” başlığında yer almaktadır. Kazak Türkçesinde toplam 1679 atasözünden 40’ı tespit edilmiştir.

I.1.4.1. Güvercin/Kögerşin

Çalışmamızda tasnif ettiğimiz “kanatlılar” başlığı altındaki kuşların içinde güvercinler, Türk kültüründe yemek amaçlı değil zevk için yetiştirilmektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki incelenen atasözlerinde bu kavramla ilgili atasözleri bulunmamaktadır. Kazak Türkçesindeki atasözlerinde ise sadece 2 tane atasözü görülmektedir.

- “*Kögerşin uşsa, üyrengeñ jerine qonadı.*” (BS, C.66, 173)
(Güvercin uçsa, alıştığı yere iner.)

- “*Tazınıñ kiyikke janı aşımaydı,
Mısıqtıñ kögerşinge janı aşımaydı.*” (BS, C.66, 269)
(Tazı geyiğe acı duymaz,
Kedi güvercine acı duymaz.)

I.1.4.2. Horoz/Qoraz

Horoz, bir kümes hayvanıdır. Kendine has, ahenkli bir ötüşü ile anılan bu hayvanla ilgili Türkiye Türkçesindeki 44 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde horoz, “qoraz” ve “äteş” olarak adlandırılmaktadır. Kazak Türkçesindeki atasözlerinde bu kavramla ilgili sadece 2 tane atasözü geçmektedir.

- Arif olan anlar, **horoz** olan banlar. (TTA, 167)

• Av avlandı, tav tavlandı, deli uslandı, **horoz** evlendi, komşu tellendi. (TTA, 197)

- Baz bazla, kaz kazla; kel tavuk, topal **horozla**. (TTA, 233)
- Beyhude sestem, **horoz** sesi daha hoştur. (TTA, 242)
- Bir çöplükte iki **horoz** ötmez. (TTA, 252)
- Bir evde iki **horoz** olunca, sabah geç olur. (TTA, 255)
- Bir küllükte, bir **horoz** olur. (TTA, 260)
- Cahil olan kimse, vakitsiz öten **horoz** gibidir. (TTA, 284)
- Cahil, vakitsiz öten **horoz** benzer. (TTA, 284)
- Cins **horoz**, yumurtadayken öter. (TTA, 291)
- Dünya kadar varın olacağına, **horoz** kadar erin olsun. (TTA, 377)
- Erken öten **horozun** başını keserler/koparırlar. (TTA, 426)
- Evde **horoz**, sokakta tavuk olma. (TTA, 443)
- Her gün tavuk yaşamaktan, bir gün **horoz** yaşamak iyidir. (TTA, 516)
- Her **horoz** kendi çöplüğünde/küllüğünde eşinir/öter. (TTA, 517)
- Her **horoz** küllüğünde gereğizlenir. (TTA, 517)
- Her **horoz**, zibilliğinde yavuz. (TTA, 517)
- Her şey vaktiyle olur, **horoz** bile vaktinde öter. (TTA, 521)
- Her şeyin bir vakti var, **horoz** bile vaktinde öter. (TTA, 521)
- Herkes zibilliğinin **horozu**. (TTA, 527)
- **Horoz** bile dışisini kıskanır. (TTA, 535)
- **Horoz** bile vakitsiz ötmez. (TTA, 535)
- **Horoz** evlendi, komşu tellendi. (TTA, 535)
- **Horoz** evlenir, tavuk tellenir. (TTA, 535)
- **Horoz** ibiği gibi (hep) bir yana sallanma. (TTA, 535)
- **Horoz** kadar akli olan, vaktinde öter. (TTA, 535)
- **Horoz** kadar eri/kocasısı olanın, dağlar kadar kıymetli olur. (TTA, 535)
- İki **horoz** bir pinde geçinemez. (TTA, 545)
- Kılavuzu **horoz** olan, kümeste geceler. (TTA, 629)
- Kırk gün tavuk gezmekten, bir gün **horoz** gezmek daha iyidir. (TTA, 321)
- Kırk yıl tavuk olmaktansa, bir gün **horoz** olmak yağ/yeğdir. (TTA, 632)
- Kızımı katma akranına eşine, **horoz** küçükse tavuk düşer peşine. (TTA, 640)

- Misafiri **horoz** olanın ambarında buğday/arpa mı kalır? (TTA, 710)
- Misafiri **horoz** olanın, ambarında arpa/buğdayı kalmaz. (TTA, 710)
- Piş aşım piş yatana kadar, ben de otururum **horoz** ötene kadar. (TTA, 762)
- Şehirde tavuk olup gıdaklanmaktan, köyde **horoz** olup ötmek yeğdir. (TTA, 809)

- Tavuk yumurtlar, **horoz** övünür. (TTA, 823)
- Tavuk yumurtlar, **horoz** zora düşer. (TTA, 824)
- Vakitsiz öten **horozun** başını keserler. (TTA, 854)
- Yiğit **horozun** gözü arpalıkta olur. (TTA, 896)
- Yükünü **horoz** taşır, gönlünü deve. (TTA, 906)
- Zengin **horozu** bile yumurtlar. (TTA, 906)
- “*Quday qılsa, qoraz da arıstan boladı.*” (BS, C.66, 213)
(Hüda isterse, horoz da aslan olur.)
- “*Mezgilsiz şaqırğan äteştin töbesin jul.*” (BS, C.69, 281)
(Zamanı gelmeden bağırın horozun başını kes.)

I.1.4.3. Kaz/Qaz

Kaz, tavuktan daha iri ve daha kıymetli olması dolayısıyla tavukla beraber anılan bir hayvandır (Beğenmez, 2013: 133). Türkiye Türkçesi atasözlerinde kazla ilgili 25 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde ise sadece 12 tane atasözü bu kavramla ilgilidir.

- Ayrılan **kaz**, toplanan kargaya yem olur. (TTA, 208)
- **Kaz kazla**, baz bazla/daz dazla; kel tavuk, kel horozla. (TTA, 612)
- Baz bazla, **kaz kazla**; kel tavuk, topal horozla. (TTA, 233)
- Beş paraya bir **kaz** al da, sen de lakırdıya karış. (TTA, 240)
- Bugünkü tavuk, yarınki **kazdan** iyidir. (TTA, 277)
- Elin tavuğu ele **kaz**, fındığı koz görünür. (TTA, 412)
- Elin tavuğu ele **kaz**; gelini kız görünür. (TTA, 412)
- Elin tavuğunu iste ki Tanrı sana **kaz** versin. (TTA, 412)
- Hayvanın ahmağı **kaz**, insanın ahmağı Laz. (TTA, 509)

- Kalabalık **kaz** sürüsü kılavuzsuz olmaz. (TTA, 588)
 - **Kaz** eti, kız götü. (TTA, 612)
 - **Kaz** gelen yerden, tavuk esirgenmez. (TTA, 612)
 - **Kaz** öter, saz biterse kaç o memleketten; keklik öter, kekik biterse kal memlekette. (TTA, 612)
 - **Kaz** öter, saz biterse kaç oradan; keklik öter, kekik biterse kal orada. (TTA, 612)
 - **Kaz** sürüsü kılavuzsuz olmaz. (TTA, 612)
 - **Kaz** yürüyüşü yürüyen tavuk, boynunu kırar. (TTA, 612)
 - Kırk serçeden, bir **kaz** iyi. (TTA, 632)
 - Kırk serçeden börek olmaz, **kaza** bak **kaza**; dul karıdan heves alınmaz, kıza bak kıza. (TTA, 632)
 - Saz biten, **kaz** öten yerde yaşanmaz. (TTA, 774)
 - Sözü **kaz** bile anlar. (TTA, 799)
 - Tavuk var, **kazdan** güzel; gelin var, kızdan güzel. (TTA, 823)
 - Tavuk ada **kaz** kes, oyala(n)ma tez kes. (TTA, 823)
 - **Kazla** yarışan tavuğun götü yırtılır. (TTA, 614)
 - Komşunun tavuğu, komşuya **kaz** görünür, karısı da kız görünür. (TTA, 655)
 - Komşunun tavuğu, komşuya **kaz**, karısı kız görünür. (TTA, 655)
- “*Biy balası biyge uqsar,*
Biyik-biyik tawğa uqsar.
Han balası hanğa uqsar,
Qanatın jayğan qazğa uqsar.
Bay balası bayğa uqsar,
Baylanbağan tayğa uqsar.” (BS, C.66, 81)
- (Bey çocuğu beye benzer,
 Büyük büyük dağa benzer.
 Padişah çocuğu padişaha benzer,

Kanadını açan kaza benzer.

Zengin çocuğu zengine benzer,

Bağlanmayan taya benzer.)

• “*Er tışqanday tasiydt, qatın qazday asaydt.*” (BS, C.68, 134)

(Er fare gibi taşır, kadın kaz gibi yer.)

• “*Qalıñ qaz başsız bolmas.*” (BS, C.66, 196)

(Kaz sürüsü yöneticisiz olmaz.)

• “*Tozğan qazdı toptanğan qarğa jeydi.*” (BS, C.66, 279)

(Tezen kazı toplanan karga yer.)

• “*Qaz ketse, üyrek köldi iyelener.*” (BS, C.68, 221)

(Kaz gitse, ördek göle sahip olur.)

• “*Tozğan qazdı toptanğan qarğa aladı.*” (BS, C.65, 296)

(Tezen kazı toplanan karga saldırır.)

• “*Tozğan qazdı toptanğan qarğa jem etedi.*” (BS, C.68, 311)

(Tezen kazı toplanan karga yem eder.)

• “*Qaz köterilse, üyrek köldi jaylaydı.*” (BS, C.66, 191)

(Kaz kalksa, ördek gölde çoğalır.)

• “*Üyrek bergen, qaz küter.*” (BS, C.66, 298)

(Ördek veren, kazı bekler.)

• “*Balalı qazğa jem tiymes.*” (BS, C.69, 81)

(Yavrusu olan kaza yem kalmaz.)

• “*Balalı qaz, jemese de, mäs.*” (BS, C.69, 81)

(Yavrusu olan kaz, yemese de, neşeli.)

• “*Qaz ben üyrekñ panası-köl.*

Jesir men jetimniñ panası-el.” (BS, C.68, 221)

(Kaz ile ördeğin evi, göl,

Dul ile yetimin evi, el.)

• “*Qaz şölde jürse de,*

Közi kölde bolar.” (BS, C.68, 221)

(Kaz çölde gezse de,

Gözü gölde olur.)

• “*Qaz aqquğğa qosılmas,*

Qıranğa bürkit qosılmas.” (BS, C.66, 190)

(Kaz kuğuyla eş olmaz,

Kartal, kaya kartalıyla birleşmez.)

I.1.4.4. Ördek/Üyrek

Evcil ördeklerden et ve yumurta amaçlı yararlanılır. Günlük hayatta önemli olan ördekler, Türklerin atasözlerine de yansımıştır. Türkiye Türkçesi atasözlerinde ördekle ilgili 8 tane atasözü görülmektedir. Kazak Türkçesinde ise 16 tane atasözü bu kavramla ilgilidir.

- Batacak **ördek**, götün götün gider. (TTA, 232)
- Bülbülle gezen güle, **ördekle** gezen göle gider. (TTA, 280)
- Dünyayı sel bassa, **ördeğe** vız gelir. (TTA, 279)
- Övünme **ördek** gibi, kırılırsın bardak gibi. (TTA, 253)
- Şaşan **ördek** götün götün/geri geri gider. (TTA, 808)
- Şaşkın **ördek** başını bırakır da kışından dalar. (TTA, 809)
- Şaşkın **ördek** götüne/arka arka yüzer. (TTA, 809)
- Şaşkın **ördek** kıştan dalar. (TTA, 809)

- “*Qaz ketse, üyrek köldi iyelener.*” (BS, C.68, 221)

(Kaz gitse, ördek göle sahip olur.)

- “*Otuz üyrek bir turna oturğanda jer tırnar.*” (BS, C.66, 236)

(Otuz ördek bir turna oturduğunda yeri tırmalar.)

- “*Qaz köterilse, üyrek köldi jaylaydı.*” (BS, C.66, 191)

(Kaz kalksa, ördek gölde çoğalır.)

- “*Üyrek bergen, qaz küter.*” (BS, C.66, 298)

(Ördek veren, kazı bekler.)

- “*Düniyeni suw bassa da, üyrekke “ne?”.*” (BS, C.68, 121)

(Dünyayı su bassa da ördeğe “ne?”)

- “*Qaz ben üyrektiñ panası-köl.*

Jesir men jetimniñ panası-el.” (BS, C.68, 221)

(Kaz ile ördeğin evi, göl,

Dul ile yetimin evi, el.)

- “*Balalı üyrek kölden ketpes,*

Balası jas elden ketpes.” (BS, C.69, 81)

(Yavrulu ördek gölden gitmez,

Çocuğu küçük elden gitmez.)

- “*El urıssız bolmaydı,*

Taw börisiz bolmaydı,

Köl üyreksiz bolmaydı.” (BS, C.69, 131)

(El kavgasız olmaz,

Dağ kurtsuz olmaz,

Göl ördeksiz olmaz.)

- “*Jerdiň jüzin suw bassa, Üyrekte ne qaygı bolsın.*” (BS, C.69, 189)
(Yeryüzünü su bassa,
Ördekte ne kaygı olur.)
- “*Köl üyrebsiz bolmaydı.*” (BS, C.69, 217)
(Göl ördeksiz olmaz.)
- “*Qorıqqan üyrek keyin süňgidi.*” (BS, C.69, 259)
(Korkan ördek arkaya doğru yüzer.)
- “*Saşqan üyrek artımen süňgidi.*” (BS, C.69, 319)
(Şaşırın ördek arkasıyla yüzer.)

I.1.4.5. Tavuk/Tawıq

Etinden, tüylerinden ve yumurtalarından yararlandığımız tavuklar, Türkler tarafından diğer besi hayvanları gibi özel bir şekilde beslenmektedir. Günlük hayatta büyük bir önem taşıyan tavuklar hakkında söylenmiş çok sayıda atasözü vardır. Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde bu kavramla ilgili 118 tane atasözü görülmektedir. Kazak Türkçesindeki atasözlerine bakıldığında, tavuk kavramı Türkiye Türkçesindeki atasözlerinden oldukça azdır. Bununla ilgili sadece 7 tane atasözü bulunmaktadır.

- Aç **tavuk** kendini arpa/buğday/darı ambarında görür/sanır. (TTA, 93)
- Aç **tavuk** uykusunda darı görür. (TTA, 93)
- Aç **tavuk**, yığın dağıtır. (TTA, 93)
- Ak **tavuğun** zahire pazarına ziyanı olur. (TTA, 119)
- Ana **tavuğa** “Kış!” deme, civcivlerinden olursun. (TTA, 154)
- Arık **tavuktan** tatsız tirit olur. (TTA, 166)
- Bahçesi, **tavuğu**, ineği olmayan eve taziye gitmeli. (TTA, 219)
- Baz bazla, kaz kazla; kel **tavuk**, topal horozla. (TTA, 233)
- Bir **tavuğun** zekatı, bir yumurta. (TTA, 263)
- Bizim çarık sizin çorba içinde, sizin **tavuk** bizim torba içinde. (TTA, 267)

• Bizim **tavuk** bir yumurta yumurtlar, yedi mahalle duyar; elin kısrağı küheylan doğurur, hiç sesi çıkmaz. (TTA, 267)

- Bodur **tavuk**, her gün piliç. (TTA, 267)
- Boş duracağına, komşunun **tavuğunu** taşla. (TTA, 271)
- Bugünkü **tavuk**, yarınki kazdan iyidir. (TTA, 277)
- Bülbülün gözü gölde, **tavuğun** gözü külde. (TTA, 281)
- Çil **tavugu** gören, içi dolu yumurta sanır. (TTA, 303)
- Çok gezen **tavuk** ayağında pislik taşır. (TTA, 311)
- Delinin düşünmesine, **tavuğun** eşinmesine derman olmaz. (TTA, 335)
- Dost, dost için çiğ **tavuk** yer. (TTA, 365)
- El **tavuğunu** besleyenin, kümeste pisliği kalır. (TTA, 402)
- Elin **tavugu** ele kaz, fıncığı koz görünür. (TTA, 412)
- Elin **tavugu** ele kaz; gelini kız görünür. (TTA, 412)
- Elin **tavuğunu** iste ki Tanrı sana kaz versin. (TTA, 412)
- Fakirin **tavugu** tek doğurur. (TTA, 451)
- Fol yok, yumurta yok; çok **tavugum** çok. (TTA, 457)
- Fukaranın **tavugu** iki günde bir yumurtalar. (TTA, 458)
- Fukaranın **tavugu** tek tek yumurtalar. (TTA, 458)
- Fukaranın **tavugu**, zenginin atı kıymetli olur. (TTA, 458)
- Gelecek deveden, gelen **tavuk** yeğdir. (TTA, 467)
- Gezen **tavuk** ayağında pis getirir. (TTA, 473)
- Gurk **tavuk**, tar'a çıkmaz. (TTA, 486)
- Hancı **tavugu**, yolcu bokuyla/gübresiyle geçinir. (TTA, 500)
- Hancı **tavugunun** gözü, yolcu bokunda olur. (TTA, 500)
- Hancının **tavugu**, yolcu boku ile doyarmış. (TTA, 501)
- Hatır için çiğ **tavuk** yenir. (TTA, 507)
- Horoz evlenir, **tavuk** tellenir. (TTA, 535)
- İş başa düşünce, kara **tavuk** dört yumurtlar. (TTA, 563)
- Kart **tavuktan** yağlı çorba olur. (TTA, 606)
- Kaz gelen yerden, **tavuk** esirgenmez. (TTA, 612)
- Kaz kazla, baz bazla/daz dazla; kel **tavuk**, kel horozla. (TTA, 612)
- Kaz yürüyüşü yürüyen **tavuk**, boynunu kırar. (TTA, 612)

- Kazla yarışan **tavuğun** götü yırtılır. (TTA, 614)
- Kırk gün **tavuk** gezmektense, bir gün horoz gezmek daha iyidir. (TTA, 631)
- Kırk yıl **tavuk** olmaksana, bir gün horoz olmak yeğ/yeğdir. (TTA, 631)
- Kızını katma akranına eşine, horoz küçükse **tavuk** düşer peşine. (TTA, 640)
- Kocakarının/Hıdırnebinin soğuğu, teper tandıra **tavuğu**. (TTA, 650)
- Komşunun **tavuğu**, komşuya kaz görünür, karısı da kız görünür. (TTA, 655)
- Komşunun **tavuğu**, komşuya kaz, karısı kız görünür. (TTA, 655)
- Kuyuksuz **tavuk**, her gün piliç. (TTA, 685)
- Kuzunun derisi, **tavuğun** gerisi. (TTA, 686)
- Küçük **tavuk** her gün piliç. (TTA, 687)
- Mart martladı, **tavuk** yumurtladı. (TTA, 701)
- Müstehaktır **tavuğa**, girdiği için kovuğa. (TTA, 714)
- Ölü gününde, **tavuk** pininde. (TTA, 748)
- Ölüyü gününde gömmeli, **tavuğu** pininde tutmalı. (TTA, 750)
- Semiz **tavuk** yumurtlamaz. (TTA, 779)
- Şehirde **tavuk** olup gıdaklamaktan, köyde horoz olup olup ötmek yeğdir. (TTA, 809)
- **Tavuğun** gıdı gıdısı bir avuç dene içindir. (TTA, 823)
- **Tavuğun** gökçek olsun da doğurmasa doğurmasın. (TTA, 823)
- **Tavuğun** gözü, balığın başı. (TTA, 823)
- **Tavuğun** güzel olsun da yumurtlamasın. (TTA, 823)
- **Tavuğun** hediyesi/sadakası/zekatı bir yumurta. (TTA, 823)
- **Tavuk** ada kaz kes, oyala(n)ma tez kes. (TTA, 823)
- **Tavuk** ağızından yumurtlar. (TTA, 823)
- **Tavuk** bile su içerken Allah'a/göğe bakar. (TTA, 823)
- **Tavuk** bir yumurta yapmış, "Padişaktan zengin oldum" demiş. (TTA, 823)
- **Tavuk** buğday tanesine, karı üzüm tanesine gelir. (TTA, 823)
- **Tavuk** çağırmanınca, civciv gelmez. (TTA, 823)
- **Tavuk** eşe eşe gözünü çıkarır. (TTA, 823)
- **Tavuk** eşer böcüğü, öğretir cücüğü. (TTA, 823)
- **Tavuk** eşindiğini, deli düşündüğünü yapar. (TTA, 823)
- **Tavuk** eşindiğiyle, deli düşündüğüyle. (TTA, 823)

- **Tavuk** gelen yerden yumurta esirgenmez. (TTA, 823)
- **Tavuk** giderse boku da beraber gider. (TTA, 823)
- **Tavuk** götü tövbe/yemin tutmaz. (TTA, 823)
- **Tavuk** kaza bakmış da kıcını yırtmış. (TTA, 823)
- **Tavuk** ki **tavuk**, su içince Allah'a bakar. (TTA, 823)
- **Tavuk** sağılmaz, söğüt yakılmaz, güveye güvenilmez. (TTA, 823)
- **Tavuk** sağılmış, söğüt yakılmaz, güveye güvenilmez. (TTA, 823)
- **Tavuk** var, kazdan güzel; gelin var, kızıdan güzel. (TTA, 823)
- **Tavuk** yumurtasına göre gakkıdır. (TTA, 823)
- **Tavuk** yumurtlar, horoz övünür. (TTA, 824)
- **Tavuk** yumurtlar, horoz zora düşer. (TTA, 824)
- **Tavukken** tavuk bir su içer, bir göğe bakar. (TTA, 824)
- Tilkinin yüz meseli/masalı varmış, doksan dokuzu **tavuk** üstüne. (TTA, 833)
- Tilkiye "**Tavuk** güüt" demişler de "Ayağım yalınayak" demiş. (TTA, 834)
- Tilkiye "**Tavuk** güüt" demişler, "Elimden gelmez" demiş. (TTA, 834)
- Tilkiye "**Tavuk** kebabı yer misin?" demişler, "Adamın güleceğini getiriyorsun" demiş. (TTA, 834)
- Tilkiye **tavuk** çobanlığı teklif etmişler, ağlamış; "Niçin ağlıyorsun?" demişler, "İnanmadığım için" demiş. (TTA, 834)
- Tilkiyi **tavukla** gagalamışlar, "Allah gazabınızı artırsın" demiş. (TTA, 834)
- Tilkiyi **tavukla** taşlamışlar, "Allah gazabınızı artırsın" diye dua etmiş. (TTA, 834)
- Yabanın kazından, köyün **tavuğu** iyidir. (TTA, 863)
- Yağmurlu günde **tavuğa** su veren çok olur. (TTA, 866)
- Yağmurlu günde **tavuk** içmez. (TTA, 866)
- Yağmurlu havada **tavuğa** su verilmez. (TTA, 866)
- Yumurtası olan **tavuk** gıkkılar. (TTA, 876)
- Yumurtlayan **tavuk** bağırğan/çığırtkan/ötegen olur. (TTA, 905)
- "*Ala **tawıq** saban şaşar,*
Öz sırın özi aşar." (BS, C.66, 33)
(Alaca tavuk samanı saçar,

Kendi sırrını kendisi açar.)

- “*Joldasıñmen tatuw bol,
Özgermesin ol adam.
Üy **tawıǵın** ayala,
Qırǵawıl quwmay daladan.*” (BS, C.66, 158)
(Arkadaşınla iyi ilişkide ol,
Değişmesin o insan.
Ev tavuǵuna iyi bak,
Sülün kovma dışarıda.)

- “*Soqır **tawıqqa** bəri tarı.*” (BS, C.68, 292)
(Kör tavuk için hepsi darı.)

- “***Tawıq** qusta uşuw joq,
Tam üylerge köşuw joq.*” (BS, C.65, 50)
(Tavuk için uçmak yok,
Ev için taşınmak yok)

- “*Tülkiniñ bir aylası **tawıq** üşin.*” (BS, C.68, 319)
(Tilkinin bir hilesi tavuk için.)

- “*El-tarı, men-**tawıq**.*” (BS, C.69, 339)
(El darı, ben tavuk.)

- “***Tawıqsız** da tañ atadı.*” (BS, C.69, 339)
(Tavuksuz da tan atar.)

I.1.4.5.1. Cıvciv/Balapan

Tavuǵun yeni doğmuş yavrularına cıvciv denir. Cıvciv hakkında söylenen Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde 8 tane atasözü vardır. Kazak Türkçesinde cıvciv için “*balapan*” sözcüğü kullanılır ve atasözlerinde cıvcivle ilgili yalnızca 1 tane atasözü görülmüştür.

- Ana tavuğa “Kıış!” deme, **civcivlerinden** olursun. (TTA, 154)
- Ananın bastığı **civciv** ölmez. (TTA, 157)
- Cılk yumurtadan **civciv**/cücük çıkmaz. (TTA, 296)
- Çürük yumurtadan **civciv** çıkmaz. (TTA, 317)
- Her yumurtadan **civciv** çıkmaz. (TTA, 523)
- Tavuk çağırmayınca, **civciv** gelmez. (TTA, 823)

- “**Balapan** uyada ne görse,
Uşqanda sonı alar.” (BS, C.68, 84)
(Civciv yuvada ne görse,
Uçtuğunda onu alır.)

I.1.4.6. Deve Kuşu/Tüyequs

Deve kuşu, kanatlı ama uçamayan kuş türlerinden birisidir. Deve kuşu çok yaygın olmayan bir kuştur. Deve gibi büyüklüğünden dolayı kendisine bu ad verilmiştir. En önemli özelliği bir tehlike anında başını kuma sokmasıdır (Balaban vd., 2015: 313). Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde sadece 3 tane atasözü deve kuşuyla ilgilidir. Kazak Türkçesinde deve kuşuyla ilgili atasözleri tespit edilmemiştir.

- **Deve kuşu** gibi yüke gelince kanadını, uçmaya gelince ayağını gösterir. (TTA, 346)
- **Deve kuşu** yüke gelince “Kuşum” der, uçmaya gelince deveyim der. (TTA, 346)
- **Deve kuşuna** “Yük getir” demişler, “Ben kuşum” demiş; “Uç” demişler, “Deve uçar mı?” demiş. (TTA, 346)

I.2. Vahşi Hayvanlar

Vahşi hayvanlar, kendi doğal ortamlarında, insanlardan uzak bölgelerde, kendi kanunları ve kurallarına göre yaşayan, insanlar için tehlikeli sayılan hayvanlardır. Bunlar genelde insanların avladıkları hayvanlardır. Etlerinden, boynuzlarından,

derilerinden ve postlarından faydalanılmak üzere avlanan bu hayvanlar insanlar için bir geçim kaynağı olmuşlardır (Balaban vd., 2015: 300). Tarih boyunca en eski dönemlerinden itibaren avcılık ve hayvancılık yaparak hayatlarını sürdüren Türklerin atasözlerinde hem eti yenen hem eti yenmeyen vahşi hayvanlar hakkında söylenen pek çok atasözleri görülmektedir. Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde vahşi hayvanlar da 773 kez geçiş oranıyla önemli bir yere sahiptir. Kazak Türkçesindeki atasözlerinde ise vahşi hayvanların da, evcil hayvanlar kadar önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. 284 tane atasözü bu kavramlarla ilgilidir.

I.2.1. Karada Yaşayanlar

Denize girmeyen ve denizde yaşamayan vahşi hayvanlar “karada yaşayan” başlığı altında toplandı. Çalışmada incelenen iki lehçedeki atasözlerinde karada yaşayan hayvanlarla ilgili atasözleri oldukça çoktur. Türkiye Türkçesinde karada yaşayan vahşi hayvanlarla ilgili 560 tane atasözü bulunmuştur. Bu durum Kazak Türkçesinde ise 157’i göstermiştir.

I.2.1.1. Eti Yenenler

Eski çağlardan beri Türkler beslenmek için ve geçim kaynağı amacıyla avcılıkla uğraşmışlardır. Ancak Türk milleti sadece otlarla beslenen hayvanların etinden faydalanmışlardır. Karada yaşayan geyik, buğ, bulan ve tavşanlar “eti yenenler” başlığı altında incelendi. Türkiye Türkçesinde etinden faydalanılan karada yaşayan yabani hayvanlarla ilgili atasözlerinin oranı 59’u, Kazak Türkçesinde ise 30’u göstermiştir.

I.2.1.1.1. Geyik/Kiyik

Türk atasözlerinde geçen geyik, sürüler halinde yaşayan bir hayvandır. Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde geyikle ilgili 3 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde geyiği karşılığı “*kiyik*”tir. Kazak Türkçesi atasözlerinde 12 tane atasözü kiyik kavramıyla ilgilidir.

- Güz gelince **geyik** otlanın kıymetini bilir. (TTA, 491)
- Suyu görür balık olur, dağı görür **geyik** olur. (TTA, 804)

- Şaşkın avcı, **geyik** dururken tavşana bakar. (TTA, 808)
- “*Bir tawdı jaylağan bir **kiyik** aş bolmaydı.*” (BS, C.66, 97)
(Bir dağda gezen bir geyik aç olmaz.)
- “*Düniye-**kiyik**, adam-it.*” (BS, C.66, 339)
(Dünya, geyik, insan, it.)
- “*Tazınıñ **kiyikke** janı aşımaydı,
Mısıqtıñ kögerşinge janı aşımaydı.*” (BS, C.66, 269)
(Tazı geyiğe acımaz,
Kedi güvercine acımaz.)
- “*Balıǵı bolmağan köli qurısın,
Kiyigi bolmağan şöli qurısın.*” (BS, C.68, 84)
(Balığı olmayan göl kurusun,
Geyiği olmayan çöl kurusun.)
- “*Ajaldı **kiyik** adırǵa şıǵadı.*” (BS, C.69, 19)
(Eceli gelen geyik tepeye çıkar.)
- “*Ajaldı **kiyiktiñ** ayaǵı tınış tappaydı.*” (BS, C.69, 19)
(Eceli gelen geyiğin ayağı boş durmaz.)

I.2.1.1.1. Maral/Buǵı (maral)

Maral, dişi geyiktir. Kazak Türkçesinde Kazak Türkçesine baktığımızda geyiğin çeşitli türlerinin olduğu görülür. Buǵı, dağlık, ormanlık yerlerde yaşayan bir tür geyiktir. Bu kavramla ilgili Kazak Türkçesindeki atasözlerinde 2 tane atasözü bulunmaktadır.

- “*Üyde siyır möñirese,
Tawda **buǵınıñ** müyizi sırqıraydı.*” (BS, C.69, 368)
(Evde inek böğürse,

Dağda buğının boynuzu sızlar.)

“*Är tawdıñ şöbin köksegen buğı aştan öledi.*” (BS, C.69, 70)

(Her dağın otunu hayal eden buğı açlıktan ölür.)

I.2.1.1.1.2. Sığın/Bulan

Sığın, geyiğin bir cinsidir (DS, 1993: 3603). Karak Türkçesindeki karşılığı “bulan”dır. Türkiye Türkçesinde sığınla ilgili atasözü tespit edilmezken Kazak Türkçesinde bulanla ilgili 3 tane atasözü tespit edilmiştir.

• “*Bulanğa ergen şöpke awnar,*

Doñızğa ergen boqqa awnar.” (BS, C.69, 105)

(Sığını izleyen ota ağnar,

Domuzu izleyen boka ağnar.)

• “*Bulanğa ergen şeşekke awnar,*

Doñızğa ergen balşıqqa awnar.” (BS, C.66, 87)

(Sığını izleyen çiçeğe ağnar,

Domuzu izleyen çamura ağnar.)

• “*Bir oqtı bulan köteredi,*

Eki oqtı ulan köteredi.” (BS, C.69, 113)

(Bir kurşuna sığın dayanır,

İki kurşuna genç oğlan dayanır.)

I.2.1.1.2. Tavşan/Qoyan

Tavşanlar, genelde kendi kazdıkları toprak altındaki oyuklarda yaşayan hayvanlardır. Eski çağlardan beri Türkler tarafından yemek amaçlı avlanmışlardır. Tavşanlar, atasözlerinde genel olarak ürkek olması, hızlı koşması gibi özellikleriyle yer alır. Kazak Türkçesinde tavşanın karşılığı olarak “qoyan” kelimesi kullanılır. Türkiye Türkçesinde tavşanla ilgili 56 tane atasözü geçerken Kazak Türkçesinde 18 tane atasözü geçmiştir.

- Ağlar, **tavşanı** araba ile avlar. (TTA, 122)
- Akıl olmayınca neylesin sakal, bir **tavşan** için dağa düşmüş çakal. (TTA, 122)
- Araba ile **tavşan** avlanmaz. (TTA, 162)
- Aslan postu içinde **tavşan** yüreği çarpmaz. (TTA, 176)
- Ava tazısız çıkan, eve **tavşansız** döner/gelir. (TTA, 197)
- Avcı **tavşana** “Bir kürk veriyim” demiş; tavşan “Postumu soyma da senin kürkünden vazgeldim/vazgeçtim” demiş. (TTA, 198)
- Bağlı aslana **tavşan** bile saldırır. (TTA, 219)
- Balık tavada, **tavşan** ovada. (TTA, 224)
- Bıyığın kadri olsa, **tavşana** üç tuğ verilirdi. (TTA, 244)
- Çalı dibinde, **tavşan** yuvası. (TTA, 294)
- Çalım, **tavşan** avlamaz. (TTA, 294)
- Dağ kail olmuş, **tavşan** kail olmamış. (TTA, 319)
- Dağ **tavşansız**, kul düşmansız olmaz. (TTA, 320)
- Dağdaki **tavşanın** ocağa ne faydası var? (TTA, 321)
- Dağdaki **tavşanın** suyu ocağa vurulmaz. (TTA, 321)
- El ile **tavşan** avına gidilmez. (TTA, 400)
- Elin sözü ile **tavşan** avına gidilmez. (TTA, 411)
- Elle **tavşan** avına gidilir. (TTA, 413)
- İki günlüğüne **tavşan** derisi de katlanır. (TTA, 545)
- İki **tavşan** birden avlanmaz/tutulmaz. (TTA, 548)
- İki **tavşan** kovan, birini bile tutamaz. (TTA, 548)
- Kavgalı **tavşan**, şeran avcıbaşına düşer. (TTA, 610)
- Kedi, **tavşan** tutmaz. (TTA, 617)
- Köpeğin çobanı varsa, **tavşanın** da yaradamı var. (TTA, 662)
- Osmanlı, **tavşanı** araba ile avlar. (TTA, 738)
- Ölen/ölmüş aslana, **tavşanlar** bile hücum eder/saldırır. (TTA, 746)
- Servetsiz insan, akılsız **tavşan**. (TTA, 748)
- Şaşkın avcı, geyik dururken **tavşana** bakar. (TTA, 808)
- **Tavşan** avlayan, yolunda bekler. (TTA, 822)
- **Tavşan** dağa küsmüş, dağın haberi olmamış. (TTA, 822)
- **Tavşan** dağda, suyu ateşte. (TTA, 822)

- **Tavşan** dağı dolaşır, boku bize bulaşır. (TTA, 822)
- **Tavşan** demiş ki; “Ben bu tazıya tutulmam ama, etraftaki hayhaycıların gözü kör olsun” (TTA, 822)
- **Tavşan** kaçır kurtulur, ama aşk olsun aygırcıya. (TTA, 822)
- **Tavşan** korktuğu için kaçmaz, kaçtığı için korkar. (TTA, 822)
- **Tavşan** ne denli yatarsa, o denli de kaçır. (TTA, 822)
- **Tavşan** ne kadar büyük ise/büyük olsa da, pahası iki akçedir. (TTA, 822)
- **Tavşan** ne kadar yüğrükse de pahası iki akçedir. (TTA, 822)
- **Tavşan** ne küçük, kulağı ne büyük. (TTA, 822)
- **Tavşan**, yatağında avlanır. (TTA, 822)
- **Tavşan**, yatığı yeri eşer de yatar. (TTA, 822)
- **Tavşana** demişler ki; “Dağ sana küstü”, “Ben ona küsmem” demiş. (TTA, 822)
- **Tavşana** kaç, tazıya tut. (TTA, 822)
- **Tavşana** sözü geçen, onun erkeğini dişisini de bilir. (TTA, 822)
- **Tavşanı** tazı tutar, çalımı avcı satar. (TTA, 822)
- **Tavşanı** yatağında avlarlar. (TTA, 822)
- **Tavşanın** çıkışından, kurdun inişinden korkmalıdır. (TTA, 822)
- Tilkinin adı çıkmış, **tavşan** dünyayı yıkmış. (TTA, 833)
- Ulu beylerin kağnısı **tavşan** avlar. (TTA, 843)
- Ummadığın çalından **tavşan** çıkar. (TTA, 844)
- Ummadığın çalının altından **tavşan** çıkar. (TTA, 844)
- Uykudan **tavşan** bile onmamış. (TTA, 848)
- Ürkütme **tavşanı**, aslan edersin. (TTA, 851)
- Yağ ile yavşan yenir, dağdaki tavşan yenir.yerli **tavşanı** yerli tazı alır. (TTA, 864)
- Yağ ile yavşan, sirke ile **tavşan**. (TTA, 864)
- Yerli **tavşanı** yerli tazıya avlatırlar. (TTA, 889)
- “*Teke de bolsa, süti bolsın,*
Qoyan da bolsa, eti bolsın.” (BS, C.65, 380)
(Teke ise süti olsun,

Tavşan ise eti olsun.)

• “*Asıqpağan arbamen qoyanğa jeter.*” (BS, C.65, 129)

(Acele etmeyen araba ile tavşana yetişir.)

• “*Eki qoyan quwsañ, birewin de tuta almassiñ.*” (BS, C.66, 113)

(İki tavşanı kovsan, birisini de tutamazsın.)

• “*Qoyandı qamıs öltiredi,*

Jigitti namıs öltiredi.” (BS, C.68, 224)

(Tavşanı kamış öldürür,

Yiğidi namıs öldürür.)

• “*Qoyanmen oynama, şarşarsıñ,*

Otpen oynama, küyersiñ.” (BS, C.69, 261)

(Tavşanla oynama, yorulursun,

Ateşle oynama, yanarsın.)

• “*Otpen oynama, küyersiñ,*

Qoyanmen oynama, şarşarsıñ.” (BS, C.69, 261)

(Ateşle oynama, yanarsın,

Tavşanla oynama, yorulursun.)

• “*Qoyanmen oynama, ölersiñ,*

Otpen oynama, küyersiñ.” (BS, C.69, 261)

(Tavşanla oynama, ölürsün,

Ateşle oynama, yanarsın.)

• “*Qoyandı qamıs öltirer,*

Erdi namıs öltirer.” (BS, C.66, 211)

(Tavşanı kamış öldürür,

Eri namıs öldürür.)

• “*Qıslğan kezde qoyan da, arıstanniñ isin isteydi.*” (BS, C.66, 222)
(Zor durumda tavşan da aslanın yaptığını yapar.)

• “*Tülkidey bol, awğa/torğa juwıma,
Qoyanday bol, tülkiniñ aylasına tüspe.*” (BS, C.66, 287)
(Tilki gibi ol, kapana yaklaşma,
Tavşan gibi ol, tilkinin hilesine düşme.)

• “*Abıroylı jigitke,
Ajaldı qoyan jolıǵadı.*” (BS, C.69, 11)
(Saygılı yiğide,
Eceli gelen tavşan rastlar.)

• “*Balalı qoyan qaşa almas.*” (BS, C.69, 81)
(Yavrusu olan tavşan kaçamaz.)

• “*Bir jılǵa qoyan terisi de şıdaydı.*” (BS, C.69, 111)
(Bir yıla tavşan derisi de dayanır.)

• “*Er jigit öler namıstan,
Qoyan öler qamıstan.*” (BS, C.69, 138)
(Yiğit ölür namıstan,
Tavşan ölür kamıstan.)

• “*Köpten qoyan qaşıp qutilmas.*” (BS, C.69, 222)
(Kalabalıktan tavşan kaçıp kurtulmaz.)

• “*Qaşqan qoyan jatqan qoyandı ala ketedi.*” (BS, C.69, 252)
(Kaçan tavşan yatan tavşanı kendisiyle götürür.)

• “*Qoyan köleñkesinen qorqadı.*” (BS, C.69, 260)
(Tavşan kendi gölgesinden korkar.)

- “*Qoyan qamıstan,*
Urı aydan qorqadı.” (BS, C.69, 261)
(Tavşan kamıştan,
Hırsız aydan korkar.)

I.2.1.2. Eti Yenmeyenler

Tarih boyunca Türk milleti aslan, ayı, çakal, tilki gibi, avını azı dişiyile yakalayan ve parçalayan yırtıcı hayvanları yememiştir. Dolayısıyla bu hayvanlarla ilgili atasözleri “eti yenmeyenler” başlığı altında incelenmiştir. Türkiye Türkçesinde eti yenilmeyen karada yaşayan yabancı hayvan türleriyle ilgili 501 tane, Kazak Türkçesinde 127 tane atasözü bulunmuştur.

I.2.1.2.1. Arslan/Arıstan

Aslanlar, kaplandan sonra yer yüzünde yaşayan en büyük kedidir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Aslan>). Aslanın gücünden ve kuvvetinden dolayı bu isim Türklerin atasözlerinde yer edinmiştir. Türkiye Türkçesinde 78 tane, Kazak Türkçesinde 18 tane aslanla ilgili atasözü tespit edilmiştir. Her iki lehçenin atasözlerinde aslan gürbüzlüğü, cesurluğu ve yiğitliği sembolize eder.

- Aç **aslandan**, tok domuz yeğdir. (TTA, 89)
- Aç kurt, **aslana** saldırır. (TTA, 92)
- Aç, kendini **aslana** vurur. (TTA, 92)
- Açlık tilkiyi **aslan** yapar. (TTA, 96)
- Al ile **aslan** tutulur, güç ile güçigen tutulmaz. (TTA, 131)
- Al, **aslan** tutar; güç sıçan tutmaz. (TTA, 131)
- **Arslan** (bile) kadına dokunmaz. (TTA, 173)
- **Arslan** ağzından şikar alınmaz. (TTA, 173)
- **Arslan** bile insanın hilesinden korkar. (TTA, 173)
- **Arslan** diye yapıştım, tilki kuyruğu buldum. (TTA, 173)

- **Arslan** doğan, arslan ölür. (TTA, 173)
- **Arslan** kocayınca, sıçan deliğini gözetir. (TTA, 173)
- **Arslan** kükrerse, atın ayağı kösteklenir. (TTA, 173)
- **Arslan** mert olur, kaplan hilekar. (TTA, 173)
- **Arslan** postunda, gönül dostunda (yakışır). (TTA, 173)
- **Arslan** yalağından köpek su içmez. (TTA, 173)
- **Arslan** yanında duran, paysız kalmaz. (TTA, 173)
- **Arslan** yatağında tilki nice kuyruk sallar. (TTA, 173)
- **Arslan** yatağında, yiğit çağında (güzeldir). (TTA, 173)
- **Arslan** yatağından bellidir. (TTA, 174)
- **Arslana** ot atar, ata et. (TTA, 174)
- **Arslandan** doğan, arslan olur. (TTA, 174)
- **Arslanı** yatağında avla. (TTA, 174)
- **Arslanın** ölüsünden, tilkinin dirisi yeğdir. (TTA, 174)
- **Arslanla** gezen aşa, kurtla gezen leşe konar. (TTA, 174)
- **Aslan** ayağı, yerinden belli olur. (TTA, 176)
- **Aslan** kuyruğuyla oynamak, kendi başına iş açmaya çalışmaktır. (TTA, 176)
- **Aslan** postu içinde tavşan yüreği çarpmaz. (TTA, 176)
- **Aslan** varken kediye ciğer düşmez. (TTA, 176)
- **Aslan** yatağı boş kalmaz. (TTA, 176)
- **Aslan** yatağında basılır. (TTA, 176)
- **Aslan** yatağında, yiğit çağında. (TTA, 176)
- **Aslan** yelesinde bit aranmaz. (TTA, 176)
- **Arslanı** pisiğe boğdurmazlar. (TTA, 176)
- **Aslanın** ağzından av alınmaz. (TTA, 176)

- **Aslanlar** kazanır, tilkiler yer. (TTA, 176)
- Avrat lazım kalçalı, oğlan doğursun **aslan** pençeli. (TTA, 200)
- Bağlı **aslana** tavşan bile saldırır. (TTA, 219)
- Beni biri yiyecekse, tilki yiyeceğine **arслан** yesin. (TTA, 237)
- Boş **aslan** yatağında tilki kuyruk sallar. (TTA, 176)
- Bük dibinde **aslan** yatar. (TTA, 280)
- Çakal olup **aslan** peşinde koşma. (TTA, 293)
- Çok karınca deveyi/**arslanı** öldürür. (TTA, 311)
- Dişi **aslan** tek doğurur ama, **aslan** doğurur. (TTA, 357)
- Erkek **aslan** aslan da, dişi **aslan** aslan değil mi? (TTA, 424)
- Her **aslanın** bir bebri vardır. (TTA, 513)
- Her yiğidin gönlünde bir **aslan** yatar. (TTA, 523)
- Herkesin gönlünde/kalbinde bir **aslan** yatar. (TTA, 528)
- Hileye **aslanlar** da mağlup olur. (TTA, 533)
- İki **aslan** bir posta sığmaz. (TTA, 543)
- İki kedi, bir **aslana** bestir. (TTA, 546)
- İki kedi, bir **aslana** pes/dur dedirir. (TTA, 546)
- İş **aslan** gibidir, başlayınca tilkiye döner. (TTA, 563)
- İtin artığını **aslan** yemez. (TTA, 573)
- Kedinin üstüne yürüme **aslan** kesilir. (TTA, 613)
- Kırk kurda bir **aslan** ne yapsın. (TTA, 631)
- Köpek artığı ile **aslan** beslenmez. (TTA, 663)
- Kurt gölgesinde **aslan** yatmaz. (TTA, 680)
- On para, on **aslanın** ağzında. (TTA, 736)
- Oturan **aslandan**, gezen tilki yeğdir. (TTA, 739)

- Ölen/ölmüş **aslana**, tavşanlar bile hücum eder/saldırır. (TTA, 746)
- Pisiği kovalaya kovalaya **aslan** ederler. (TTA, 746)
- Sağ tilki, ölmüş **aslandan** yeğdir. (TTA, 769)
- Söyleyip de yapan insan; söylemeden yapan **aslan**; ne söyleyip ne yapan ise eşek. (TTA, 797)
- Su, eysersiz **aslan** gibidir. (TTA, 801)
- Tecrübesiz **aslan** tez avlanır. (TTA, 825)
- Tilki gölgesinde **aslan** gizlenmez. (TTA, 832)
- Tilki ininde **aslan** yatmaz. (TTA, 832)
- Tilkinin bağladığı **aslanı** fare çözer. (TTA, 833)
- Tok **aslandan** korkma, aç kediden kork. (TTA, 834)
- Uyuyan **aslanı** uyandırma. (TTA, 848)
- Ürkütme tavşanı, **aslan** edersin. (TTA, 851)
- Yahşi yiğit yaranından/yareninden/yüzünden, **aslan** yatağından belli olur. (TTA, 867)
- Yatan **aslandan**, gezen tilki yeğdir. (TTA, 877)
- Yatan **arslandan**, yeler tilki iyidir. (TTA, 877)
- “*Adamğa şabatın arıstannan,
Jük tasıtın esek jaqsı.*” (BS, C.66, 21)
(İnsana saldıran aslandan,
Yük taşıyan eşek iyi.)
- “*Aylamen arıstan ustar,
Qara küşpen tışqan da ustay almas.*” (BS, C.66, 242)
(Hileyle aslan tutar,
Güçle fare de tutamaz.)

- “*Qarğa totığa teñelmes,*
Aristan pilden jeñilmes.” (BS, C.69, 242)
(Karga papağanla kıyaslanamaz,
Aslan file yenilmez.)
- “*Aristan qartaysa,*
Tısqan awlaydı.” (BS, C.66, 40)
(Aslan yaşlansa,
Fare avlar.)
- “*Aristan jemin bas salsa,*
İt ürgennen ne payda.” (BS, C.66, 40)
(Aslan yemini yakalasa,
İtin ürmesinden ne fayda.)
- “*Aristan tisin “mamıqtay jumsaq” deme.*” (BS, C.66, 40)
(Aslan dişini “tüy gibi yumuşak” deme.)
- “*Aristanğa tülki aylası jaraspas.*” (BS, C.66, 41)
(Aslana tilki hilesi geçmez.)
- “*Aristanda qırıq kisiniñ küşi bar,*
Bir kisiniñ jüregi bar.” (BS, C.66, 41)
(Aslanda kırk kişinin gücü var,
Bir kişinin kalbi var.)
- “*Quday qılsa, qoraz da aristan boladı.*” (BS, C.66, 213)
(Hüda isterse, horoz da aslan olur.)
- “*Jabılıp ketse, qumırsqa da,*
Aristan terisin sızdırıp aladı.” (BS, C.66, 125)
(Birleşse, karınca da,
Aslanın derisini yüzüverir.)

- “*Ölgen aristannan,*
Tiri tısqan artıq.” (BS, C.66, 242)
(Ölen aslandan,
Diri fare yeğdir.)
- “*Ölgen aristannan,*
Tiri mısıq artıq.” (BS, C.66, 242)
(Ölen aslandan,
Diri kedi yeğdir.)
- “*Ölgen aristannan,*
Tiri jürgen tısqan artıq.” (BS, C.66, 243)
(Ölen aslandan,
Diri fare yeğdir.)
- “*Ölgen aristannan tiri tısqan artıq,*
Sır saqtamağan dosıñnan duşpan artıq.” (BS, C.66, 242)
(Ölen aslandan diri fare yeğdir,
Sır tutmayan dostundan düşman yeğdir.)
- “*Ölgen aristannan tiri tısqan artıq,*
Jaman dostan jaqsı duşpan artıq.” (BS, C.66, 277)
(Ölen aslandan diri fare yeğdir,
Kötü dosttan iyi düşman yeğdir.)
- “*Tüyede joq erlik arıstanda boladı.*” (BS, C.66, 286)
(Devede yok erlik aslanda olur.)
- “*Aqılmen arıstan ustawğa boladı.*” (BS, C.68, 30)
(Akılla aslan tutulabilir.)
- “*Arıstan awızdağısın aldırmas.*” (BS, C.68, 46)

(Aslan ağzındakini aldırılmaz.)

• “*Arıstanday küşiñ bolsa,
Tülkidey üdisiñ bolsın.*” (BS, C.68, 47)
(Aslan gibi gücün olacağına,
Tilki gibi hilen olsun.)

• “*Arıstan-añ patşası,
Jılqı-mal patşası.*” (BS, C.69, 43)
(Aslan, hayvan padişahı,
Yılkı, mal padişahı.)

• “*Arıstandı tırnağınan taniymın,
Kök esekti tuyağınan taniymın.*” (BS, C.69, 44)
(Aslanı tırnağından tanırım,
Boz eşeği toynağından tanırım.)

• “*Öli arıstanniñ basınan, tiri atan ürkedı.*” (BS, C.69, 306)
(Ölü aslanın başından, diri buğra ürker.)

I.2.1.2.2. Ayı/Ayu

Ayı; iri yarı, ürütücü ve yırtıcı bir hayvandır. Ayı, hemen hemen her kültürde yer edinmiştir. Kutuplardan, çöllere kadar yaşayan ayı türleri vardır ve her kültürde korkulan bir hayvan türüdür. Onun gücünden, kuvvetinden ve savaşçı özelliklerinden dolayı belki de birçok kavimde kutsal bir yere sahip olmuştur. Ayı genel olarak olumsuz yönleriyle ele alınmıştır (Balaban vd., 2015: 306). Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde 51 tane atasözü ayıyla ilgilidir. Güçlü ve heybetli bir hayvan olmasına rağmen ayı, diğer yırtıcı hayvanlara göre insana alışabilen, onun isteklerine boyun eğebilen bir hayvandır. Genel olarak ayı Kazak Türkçesi atasözlerinde de olumsuz yönleriyle karşımıza çıkmaktadır. Kazak Türkçesinde ayıyla ilgili 11 tane atasözü bulunmaktadır.

• Aç ayı oynamaz/ünlemez. (TTA, 90)

- Avcı ne kadar al bilse, **ayı** o kadar yol bilir. (TTA, 198)
- **Ayı** bile yenilmeye razı olmaz. (TTA, 205)
- **Ayı** Çingene'yi tanır. (TTA, 205)
- **Ayı** dağda, üzüm bağda olur. (TTA, 205)
- **Ayı** deyip de geçme, o da bir dağın şenliğidir. (TTA, 205)
- **Ayı** diri iken postu satılmaz. (TTA, 205)
- **Ayı** eniğini severken öldürür. (TTA, 205)
- **Ayı** idi, mayı/uyu idi, kocam idi ya; çalı idi, çırpı idi, evim idi ya. (TTA, 205)
- **Ayı** ihtiyarladığında yavrusuna oyuncak olur. (TTA, 205)
- **Ayı** ihtiyarlayınca, yavruları tüteri ile oynar. (TTA, 205)
- **Ayı** ile maymun, birbirine uygun. (TTA, 205)
- **Ayı** ini, kafir dini. (TTA, 205)
- **Ayı** ininde insan dolamaz. (TTA, 205)
- **Ayı** inine sığmamış bir de kuyruğuna kalbur bağlamış. (TTA, 205)
- **Ayı** insan dost olmaz. (TTA, 205)
- **Ayı** meşeye küsmüş, meşenin haberi yok. (TTA, 205)
- **Ayı** sıkıya düşünce, yavrusunu ayağı altına alır. (TTA, 205)
- **Ayı** vurulmadan, postu paylaşılmaz/satılmaz. (TTA, 205)
- **Ayı** vurulmazdan, derisi/postu satılmaz. (TTA, 205)
- **Ayı**, balağını incitmez. (TTA, 205)
- **Ayı**, yavrusunu okşarken öldürürmüş. (TTA, 205)
- **Ayıdan** adam doğmaz. (TTA, 205)
- **Ayıdan** kork kork, bokundan da mı kork? (TTA, 206)
- **Ayıdan** post, düşmandan dost olmaz. (TTA, 206)
- **Ayının** dişini görmeyen, başını kabak sanır. (TTA, 206)
- **Ayının** dokuz şarkısı varmış, dokuzu da ahlata üstüne. (TTA, 206)
- **Ayının** kırk masalı var, kırkı da armut üstünde. (TTA, 206)
- **Ayının** kırk oyunu, bir acı baltanın başıdır. (TTA, 206)
- **Ayının** kırk türküsü varmış, kırkı da elma armut üzerineymiş. (TTA, 206)
- **Ayının** yetmiş iki oyunu, bir armudun başındadır. (TTA, 206)
- **Ayısız** orman olmaz. (TTA, 206)
- **Ayıya** "Kalk oyna" demişler, iki çam, bir bardak devirmiş. (TTA, 206)

- **Ayıya** dayı denmez. (TTA, 206)
- **Ayıya** kaval çalınmaz. (TTA, 206)
- **Ayıya** kovan ısmarlanmaz. (TTA, 206)
- **Ayıya** peynir tulumu emanet olmaz. (TTA, 207)
- **Ayıyı** benilet/belinget, seyrine bak, kurdu benilet/belinget kefenini hazırla.

(TTA, 207)

- **Ayıyı** huylandır, temaşaya bak. (TTA, 207)
- **Ayıyı** oynatan bir parça ettir. (TTA, 207)
- **Ayıyı** vurduktan sonra satarlar. (TTA, 207)
- **Ayıyı** vurmada, postunu satma. (TTA, 207)
- **Ayıyı** vurmaya gönünden kayış bükülmez. (TTA, 207)
- Ayrılanı **ayı** yer, bölüneni kurt yer. (TTA, 207)
- Bölüneni kurt yer, ayrılanı **ayı**. (TTA, 274)
- Dağda gezen **ayıya** da rast gelir kurda da. (TTA, 321)
- Düşmandan dost, **ayıdan** post olmaz. (TTA, 381)
- Kurt, **ayının** fakına basmaz. (TTA, 679)

• “*Añşı qanşa ayla bilse,
Ayu sonşa jol bile di.*” (BS, C.68, 42)
(Avcı ne kadar hile bilse,
Ayı o kadar yol bilir.)

• “*Ayudan qorıqqan toğayğa barmas.*” (BS, C.69, 65)
(Ayıdan korkan ormana gitmez.)

• “*Ayudan qorıqsañ,
Toğayğa otınğa barma.*” (BS, C.69, 57)
(Ayıdan korksan,
Ormana oduna gitme.)

• “*Artta qalğandı ayu jeydi,
Bölek ketkendi böri jeydi.*” (BS, C.65, 266)
(Geride kalanı ayı yer,

Ayrı gideni kurt yer.)

• “*Adam söylesip tanısadı,
Ayu iyiskesip tanısadı.*” (BS, C.69, 15)
(İnsan konuşarak tanışır,
Ayı koklaşarak tanışır.)

• “*Ayrılgan ayuğa jem,
Bölingen börige jem.*” (BS, C.69, 23)
(Ayrılan ayıya yem,
Bölünen kurda yem.)

• “*Almaniñ asılın ayu jer.*” (BS, C.69, 34)
(Elmanın iyisini ayı yer.)

• “*Ayuğa namaz üyretken-tayaq,
Moldağa namaz üyretken-tamaq.*” (BS, C.69, 65)
(Ayıya namaz öğreten, sopa,
Mollaya namaz öğreten, yemek.

• “*Ayu balasın jumsağım der,
Qarğa balasın appağım der.*” (BS, C.68, 67)
(Ayı yavrusuna yumuşağım der,
Karga yavrusuna beyazım der.)

• “*Ayu balasın “appağım” der,
Kırpıkşeşen balasın “jumsağım” der.*” (BS, C.66, 56)
(Ayı yavrusuna “beyazım” der,
Kirpi yavrusuna “yumuşağım” der.)

I.2.1.2.3. Kurt/Qasqır (Böri)

Yırtıcı ve etçil hayvan olan kurt, dünyadaki en yaygın ve en çok bilinen hayvanlardandır.. Kurdun insana boyun eğmeyen ve evcilleşmeyen, gururlu ve

özgürlüğüne düşkün bir hayvan oluşunun yanısıra, Türk mitolojisinde de müstesna bir önem taşımaktadır. Kazak Türkçesi atasözlerinde kurt genellikle olumsuz yargılarda bulunulmakla birlikte, bazı atasözlerinde olumlu çağrışım yapacak şekilde kullanılmıştır. Kurdun hırsızlığı ile ilgili yargıların ortaya konduğu Kazak Türkçesi atasözlerinde genellikle “*qasqır*” sözcüğü tercih edilmekteyken, kurdun gururlu ve asil bir hayvan olduğu fikrinin savunulduğu atasözlerinde umumiyetle “*böri*” sözcüğü kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi atasözlerinde 179 tane atasözü kurtla ilgili iken Kazak Türkçesi atasözlerinde 22 tane atasözü kurtla ilgilidir. Böri ile ilgili Kazak Türkçesinde 31 tane atasözü bulunmaktadır.

- Aç köpek, **kurttan** korkar. (TTA, 92)
- Aç **kurt** bile komşusunu dalamaz. (TTA, 92)
- Aç **kurt** dağa varmış, çıkamamış, demişler: “Ne kadar toktur?” (TTA, 92)
- Aç **kurt** komşu kuzuyu yemez. (TTA, 92)
- Aç **kurt**, aslana saldırır. (TTA, 92)
- Aç **kurt**, yavrusunu yer. (TTA, 92)
- Ağzı kana degen **kurt**, daha da çok azar. (TTA, 116)
- Aleme it ürür, bize **kurt**. (TTA, 137)
- Allah saklayanı, kurt yırtmaz. (TTA, 144)
- Allah’ın koruduğunu/sakladığını, **kurt** yemez. (TTA, 146)
- Ardında kırk köpek havlamayan **kurda**, **kurt** denmez. (TTA, 165)
- Ardında yüz köpek havlamayan **kurt**, **kurt** değildir/sayılmaz. (TTA, 165)
- Arkalı köpek, **kurdu** boğar. (TTA, 169)
- Arkalı köpek, **kurt** basar. (TTA, 169)
- Asi kuzuyu **kurt** yemez. (TTA, 175)
- Ayıyı benilet, seyrine bak, **kurdu** benilet kefenini hazırla. (TTA, 207)
- Ayrılanı ayı yer, bölüneni **kurt** yer. (TTA, 208)
- Azan **kurda**, kızan köpek gerek. (TTA, 211)
- Azrail’in danasını **kurt** yemez. (TTA, 213)
- Beni, bilen **kurt** yesin. (TTA, 237)
- Beni, tanıyan **kurt** talasın. (TTA, 237)
- Bir sürüye, bir **kurt** yeter. (TTA, 263)
- Çakal eniği **kurt** olmaz, yiğidin sözü dert olmaz. (TTA, 293)

- Çakal eniği kurt olmaz; aslı **kurt** gerek. (TTA, 293)
- Çakaldan **kurt** olmaz, gene kurdoğlu kurt gerek. (TTA, 293)
- Çakalın eniği **kurt** olmaz, aslanın yatağı yurt olmaz. (TTA, 293)
- Çayırdan attan, zemheride **kurttan**, çelmikte Türkten sakın. (TTA, 293)
- Çoban aldı bağa gitti, **kurt** aldı dağa gitti. (TTA, 305)
- Çobansız davar, **kurda** kuşa yarar. (TTA, 306)
- Çobansız koyunu, **kurt** kapar. (TTA, 306)
- Dağda gezen ayıya da rast gelir **kurda** da. (TTA, 320)
- Dağın yücesinde **kurttan** geçilmez, devletin yücesinde dertten geçilmez. (TTA, 322)
- Davarı güden, **kurdu** güdür. (TTA, 326)
- Dokuz **kurda**, bir hurda. (TTA, 362)
- Dumanlı havada **kurt** tepede olur. (TTA, 371)
- Emaneti **kurt** saklar. (TTA, 415)
- Er doğan kuzuyu, **kurt** yemez. (TTA, 418)
- Erken doğan kuzuya **kurt** ilişmez. (TTA, 425)
- Eski **kurt**, yolunu şaşırma/şaşmaz. (TTA, 429)
- Eşeğin sırtına bir yük tüfek yüklemişler de, eşi gene **kurt** yemiş. (TTA, 434)
- Gafil çobana dağ taş **kurt** kesilir. (TTA, 460)
- Gezen **kurt**, aç kalmaz. (TTA, 473)
- Gönülsüz it, sürüye **kurt** getirir. (TTA, 480)
- Gönülsüz iti **kurda** salsan, uluya uluya **kurt** getirir. (TTA, 480)
- Hak yardım ederse, **kurt** çoban olur. (TTA, 496)
- Hulussuz çoban, davarı **kurda** verir. (TTA, 537)
- İhmalcinin malını **kurt** yer. (TTA, 550)
- İlkbaharda ottan, harmanda Türkten, zemheride **kurttan**, yaylada Yörük'ten sakın. (TTA, 550)
- İnsanı, tanıyan **kurtlar** yesin. (TTA, 558)
- İstedğin kadar doyur, **kurt** yabancı özler. (TTA, 562)
- İt atarsa, **kurt** kapar. (TTA, 568)
- Kavgalı köpekler, **kurt** görünce birleşir. (TTA, 610)
- Keçi **kurttan** kurtulsa/kurtulursa gergedan olur. (TTA, 615)

- Keçi şarabı içmiş, dağa **kurt** aramaya çıkmış. (TTA, 615)
- Keçiye rakı içirmişler **kurdun** evini sormuş. (TTA, 616)
- Kırdan gezen, **kurda** kavuşur. (TTA, 630)
- Kırk **kurda** bir aslan ne yapsın. (TTA, 631)
- Kim överse kendisini, **kurt** yesin derisini. (TTA, 642)
- Korkma yabandaki **kurttan**, çakaldan; kork anadan doğma körden, topaldan. (TTA, 657)
- Koyun güden, **kurdu** görür. (TTA, 659)
- Koyun sürüsüne **kurt** parasız bekçilik eder. (TTA, 659)
- Koyuna **kurt** gelince, köpeğin gezeliyesi gelir. (TTA, 659)
- Koyunu güden, **kurda** kavuşur. (TTA, 660)
- Koyunu **kurda** emanet etmek olmaz. (TTA, 660)
- Koyunun bulunduğu yerde **kurt** da olur. (TTA, 660)
- Koyunun çıkardığı toz, **kurdun** gözünden kaçmaz. (TTA, 660)
- Köpek olmayan yerde **kurt** olur. (TTA, 664)
- Köpeksiz sürüye **kurt** girer. (TTA, 665)
- **Kurda** “Bizim koyunları güder misin?” demişler, **kurt** sevincinden ağlamış, “Kuzuları da bizim çocuklar gütsün” demiş. (TTA, 678)
- Kurda “Ensen/boynun neden kalın?” demişler, “Kendin işimi kendim görürüm de ondan” demiş. (TTA, 678)
- **Kurda** acıyan koyuna zulmeder. (TTA, 678)
- **Kurda** akıl, gün doğana kadar lazımdır. (TTA, 678)
- **Kurda** konuk olan, köpeğini yanında götürür. (TTA, 678)
- **Kurda** konuk/komşu giden, kendisiyle köpek götürsün/götürür. (TTA, 678)
- **Kurda** koyun inanılmaz. (TTA, 678)
- **Kurda** koyun inanılmaz. (TTA, 678)
- **Kurda** sormuşlar: “Boynun neden kalın?”, “İşime el inanmadığından” demiş. (TTA, 678)

• **Kurda** sormuşlar: “Niçin boynun kalındır?” “İşimi kimseye inanmadığım için” demiş. (TTA, 678)

• **Kurdu** basmaya, **kurttan** azgın köpek gerek. (TTA, 678)

• **Kurdu** gönlüne koysalar, günde bir koyun yemiş. (TTA, 678)

• **Kurdu** gönlüne koysalar, günde bir koyun yemiş. (TTA, 678)

• **Kurdu** gören bağırır, görmeyen daha çok bağırır. (TTA, 678)

• **Kurdu** gören bir bilir, görmeyen iki. (TTA, 678)

• **Kurdu** kulağından tutmak olmaz. (TTA, 678)

• **Kurdu kurt** ile avlamalıdır. (TTA, 678)

• **Kurdu** ormandan açlık çıkarır. (TTA, 678)

• **Kurdu** sürüye çan sesi çeker. (TTA, 678)

• **Kurdun** adı (yamana) çıkmış, tilki vardır ki baş keser. (TTA, 678)

• **Kurdun** adı “yedi”, yese de yemese de. (TTA, 678)

• **Kurdun** ağzı yese de kan, yemese de. (TTA, 678)

• **Kurdun** ağzı yese de yemese kanlıdır. (TTA, 678)

• **Kurdun** ağzından kuyruk alınmaz. (TTA, 678)

• **Kurdun** boynuna ciğer asılmaz. (TTA, 679)

• **Kurdun** davetine gidersen köpeği beraber al. (TTA, 679)

• **Kurdun** oğlu **kurt** olur. (TTA, 679)

• **Kurt** ağzından ciğer alınmaz. (TTA, 679)

• **Kurt** avcısı şapkasından belli olur. (TTA, 679)

• **Kurt** başkasının hesabına koyun kapmaz. (TTA, 679)

• **Kurt** bile komşusunu incitmez. (TTA, 679)

• **Kurt** bile komşusunu yemez. (TTA, 679)

• **Kurt** bir kere doyduğu yeri, günde kırk kere dolaşır. (TTA, 679)

• **Kurt** bunalır koyuna düşer, koyun bunalır ağıla düşer. (TTA, 679)

- **Kurt** bunalır, ağıla düşer; kul bunalır, kula/kahıra düşer. (TTA, 679)
- **Kurt** bunalır, ahıra düşer; insan bunalır, insana düşer. (TTA, 679)
- **Kurt** bunalır, koyuna düşer; koyun bunalır ağıla düşer. (TTA, 679)
- **Kurt** bunalırsa köye iner, kul bunalırsa dağa çıkar. (TTA, 680)
- **Kurt** dahi komşu ağıla saldırmaz. (TTA, 680)
- **Kurt** daima gelmezse de, sen daima dikkat et. (TTA, 680)
- **Kurt** danasız, kuş darısız/tanesiz kalmaz. (TTA, 680)
- **Kurt** dumanlı gün arar. (TTA, 680)
- **Kurt** dumanlı havayı sever. (TTA, 680)
- **Kurt** eline geçeni kuş ile beraber yer amma, eline geçeni çıkar ağılı üstünde yer. (TTA, 680)
- **Kurt** eniği yine kurt olur. (TTA, 680)
- **Kurt** eniği, köpek olmaz. (TTA, 680)
- **Kurt** eşini, yemez. (TTA, 680)
- **Kurt** geldi/gelmiş sürüye, vay geldi/gelmiş biriye. (TTA, 680)
- **Kurt** gölgesinde aslan yatmaz. (TTA, 680)
- **Kurt** ihtiyarlayınca, kuzu kulağı yiyemez. (TTA, 680)
- **Kurt** ile koyun dost olmaz. (TTA, 680)
- **Kurt** ile koyun, ateş ile su. (TTA, 680)
- **Kurt** ile koyun, kılıç ile oyun bir yerde/arada olmaz. (TTA, 680)
- **Kurt** kartaldan kurtulamaz. (TTA, 680)
- **Kurt** keçiye dokunmasa, Mekke'ye gider. (TTA, 680)
- **Kurt** kemik yutacağı anda verasına/kıçına ölçer imiş. (TTA, 681)
- **Kurt** kocayınca, keçi boynuzlar. (TTA, 681)
- **Kurt** kocayınca, köpeklere maskara olur. (TTA, 681)
- **Kurt** mahallesinde av avlanmaz. (TTA, 681)

- **Kurt** ne bilir katır pahalıdır. (TTA, 681)
- **Kurt** oğlu **kurt** kalır, eğer ki adamlarla büyüse. (TTA, 681)
- **Kurt** olmasaydı, keçi Mekke'ye giderdi. (TTA, 681)
- **Kurt** tamahını koyundan kesmez. (TTA, 681)
- **Kurt** tüyünü değiştirir/değiştirse de huyunu değiştirmez/değişmez. (TTA, 681)
- **Kurt** yağmurdan korksaydı, başına külah yaptırırđı. (TTA, 681)
- **Kurt** yavrusu, **kurt** olur. (TTA, 681)
- **Kurt** yiyeceğini bakkal dükkanında aramaz. (TTA, 681)
- **Kurt**, ayının fakına basmaz. (TTA, 681)
- **Kurt**, bir gözü ile uyur. (TTA, 681)
- **Kurt**, eşek yediği yeri kırk gün dolaşır. (TTA, 681)
- **Kurt**, keçinin iyisini seçer. (TTA, 681)
- **Kurt**, koyuna bahasını sormaz. (TTA, 681)
- **Kurt**, koyunun hesabını bilmez. (TTA, 681)
- **Kurt**, koyunun pahalı olduğunu bilmez. (TTA, 681)
- **Kurt**, kulağından tutulmaz. (TTA, 681)
- **Kurt**, **kurt** masalı okur; tilki de tilki masalı. (TTA, 681)
- **Kurt**, ulusundan/büyüğünden gördüğünü işler. (TTA, 681)
- **Kurtla** görüşürsen, köpeğini yanından ayırma. (TTA, 681)
- **Kurtla** koyun olmaz, çiğerle oyun olmaz. (TTA, 682)
- **Kurtla** ortak olan tilkinin hissesi ya tırnaktır ya bağırsak. (TTA, 682)
- **Kurtlar** kocayınca, itler üreğen olur. (TTA, 682)
- **Kurtlarla** bir olup ulumazsan, kurtlara yem olursun. (TTA, 682)
- **Kurttan** çoban olmaz. (TTA, 682)
- **Kurttan** korkan çoban olmaz. (TTA, 682)

- **Kurttan** korkan, koyun beslemez. (TTA, 682)
- **Kurttan** kurtarılan koyun, kurda kaçar. (TTA, 682)
- **Kurttan** kuzu doğmaz, kerkenezden şahin. (TTA, 682)
- **Kurttan** kuzu doğmaz, kerkenezden şahin. (TTA, 682)
- Ölmüş eşek/koyun, **kurttan** korkmaz. (TTA, 747)
- Sahipsiz koyuna, **kurt** parasız bekçilik eder. (TTA, 771)
- Sayılı koyunu **kurt** kapmaz/yemez. (TTA, 777)
- Sürüden ayrılan koyunu/kuzuyu, **kurt** kapar. (TTA, 805)
- Sürünün zekatını **kurt** kapar, bereketini Allah katar. (TTA, 805)
- Tavşanın çıkışından, **kurdun** inişinden korkmalıdır. (TTA, 822)
- Tilki vardır baş keser, **kurdun** adı yamandır/yamana çıkmış. (TTA, 833)
- Tilki, yedi **kurdu** aldatır. (TTA, 833)
- Tilkiyi kovalarken, **kurdu** uyandırma. (TTA, 834)
- Tipide **kurdun** günü doğar. (TTA, 834)
- Ürümesini bilmeyen köpek, sürüye **kurt** getirir. (TTA, 851)
- Yalnız kalanı **kurt** yer. (TTA, 870)
- Yatan arslandan/**kurttan**, yeler tilki iyidir. (TTA, 877)
- Yavaş köpek sürüye **kurt** getirir. (TTA, 878)
- Yavaşın eşeğini **kurt** yemiş. (TTA, 879)
- Yavuz it, üre üre ağıla **kurt** getirir. (TTA, 879)
- Yeğün çoban, **kurdun** kısmetini elinden alır. (TTA, 884)
- Yemeğe gelince **kurt**, çalışmaya gelince odun. (TTA, 885)
- Yerli **kurt**, yolunu şaşmaz. (TTA, 889)
- Yumurta yiyen kancığın/itin, **kurt** boğan eniği olmaz. (TTA, 904)

- “İtte namıs joq, (BS, C.69, 208)

Qasqırda tanıs joq.”

(İtin namusu yok,

Kurdun tanıdığı yok)

- “Awlı jaqın it ***qasqırdan*** qorıqpas.” (BS, C.65, 351)

(Ağıla yakın it kurttan korkmaz.)

- “Qaytqan malğa ***qasqır*** öş.” (BS, C.65, 369)

(Geri dönen mala kurt düşman.)

- “Qoydan qalğan qozi,
Qasqırğa tap boladı.” (BS, C.65, 371)

(Koyundan geride kalan kuzu,

Kurtla karşılaşır.)

- “Baydıñ qoyı jeligip ***qasqırğa*** soqtıqsa da aman qaladı.” (BS, C.66, 366)

(Zenginın koyunu kurtla karşılaşsa da hayatta kalır.)

- “Quday asırağan toqtını ***qasqır*** jemes.” (BS, C.66, 212)

(Hüda esirgeyen tokloyu kurt yemez.)

- “Tañiri asırağanıñ malın ***qasqır*** jemes.” (BS, C.66, 275)

(Tanrı esirgeyenin malını kurt yemez.)

- “Qudaydıñ özi asırağan toqtısın ***qasqır*** jemes.” (BS, C.66, 214)

(Hüdanın kendisi esirgediği tokloyu kurt yemez.)

- “Qutsız qonaq kelse, qoyğa ***qasqır*** şabar.” (BS, C.66, 219)

(Kutlu olmayan konuk gelse, koyuna kurt saldırır.)

- “***Qasqırdıñ*** izdegeni-jamandıq,

Qoydiñ izdegeni-amandıq.” (BS, C.69, 242)

(Kurdun aradığı, kötülük,
Koyunun aradığı, sağlık.)

• “*Adam oyğa toymas,*

Qasqır qoyğa toymas.” (BS, C.69, 14)

(İnsan düşünmeye doymaz,
Kurt koyuna doymaz.)

• “*Quttı qonaq qonsa, mal egiz tabadı,*

Qutsız qonaq qonsa, qoyğa qasqır şabadı.” (BS, C.68, 247)

(Kutlu konuk gelse, mal ikiz doğar,
Kutlu olmayan konuk gelse, koyuna kurt saldırır.)

• “*Köp maldan ayrılğanda,*

Bir maldı qasqır jeydi.” (BS, C.65, 356)

(Çok maldan ayrıldığında,
Bir malı kurt yer.)

• “*Zulım adam sultan bola almaydı,*

Qasqır qoy bağıp şopan bola almaydı.” (BS, C.66, 166)

(Zalim adam bey olamaz,
Kurt koyuna bakıp çoban olamaz.)

• “*İt qutırsa iyesin qabar,*

Şımşiq qutırsa, bürrkitke şabar.

Qasqır qutırsa, qorağa şabar.” (BS, C.68, 196)

(İt kudursa sahibini kapar,
Kanarya kudursa, kaya kartalına saldırır.
Kurt kudursa, ahıra saldırır.)

• “*Jut bolsa, it pen qasqır qutıradı.*” (BS, C.69, 194)

(Kıtlık olursa, it ve kurt kudurur.)

- “*Qasqır attıdan qorqadı.*” (BS, C.69, 246)
(Kurt atlıdan korkar.)
- “*Qasqır da qas qılmaydı joldasına.*” (BS, C.69, 246)
(Kurt da kötülük yapmaz yoldaşına.)
- “*Qasqırdan qayrat ketse,
Eşkini “apa” deydi.*” (BS, C.69, 247)
(Kurttan güç gitse,
Keçiyi “anne” der.)
- “*El urıssız bolmaydı,
Taw bōrisiz bolmaydı,
Kōl üyreksiz bolmaydı.*” (BS, C.66, 114)
(Ülke kavgasız olmaz,
Dağ bōrisiz olmaz,
Göl ördeksiz olmaz.)
- “*Tülki bōriniñ tilegin tileydi.*” (BS, C.66, 286)
(Tilki bōrinin dileğini diler.)
- “*Artta qalğandı ayu jeydi,
Bōlek ketkendi bōri jeydi.*” (BS, C.65, 266)
(Geride kalanı ayı yer,
Ayrı gideni bōri yer.)
- “*Ayrılgan ayuğa jem,
Bōlingen bōrige jem.*” (BS, C.69, 23)
(Ayrılan ayıya yem,
Bölünen bōriye yem.)
- “*Soqır tüyeni körmes,*

*Tāñiri asırağan toqtını **böri** jemes.”* (BS, C.66, 259)

(Kör deveyi görmez,
Tanrı'nın esirgediği tokluyu kurt yemez.)

• *“Awıl iti ala bolsa da,
Böri körgende birigip ketedi.”* (BS, C.66, 53)
(Ağıl iti kavgalı olsa da,
Böriyi görünce birleşir.)

• *“Eldi jerde urı,
Tawlı jerde **böri** boladı.”* (BS, C.66, 115)
(El var yerde hırsız,
Dağ var yerde böri olur.)

• *“Eldi jer urısız bolmas,
Tawlı jer **börisiz** bolmas.”* (BS, C.65, 337)
(El hırsızsız olmaz,
Dağ börisiz olmaz.)

• *“İttiñ iyese bolsa,
Böriniñ Tāñirisi bar.”* (BS, C.65, 363)
(Köpeğin sahibi varsa,
Kurdun Tanrısı var.)

• *“**Böri** balasın asırasañ, it bolmaydı.”* (BS, C.66, 102)
(Kurdun yavrusunu beslesen it olmaz.)

• *“**Böri** qartaysa itke külki bolar.”* (BS, C.68, 98)
(Böri yaşlansa, itin maskarası olur.)

• *“**Böri** qartaysa tışqanşıl boladı.”* (BS, C.68, 98)
(Böri yaşlansa, fareyi sever.)

- “*Öli bōrini it attamas.*” (BS, C.65, 376)
(Ölü bōriden it atlamaz.)
- “*Bōri de joldasına qas qılmaydı.*” (BS, C.66, 85)
(Bōri bile arkadaşına kötülük yapmaz.)
- “*Kāri tappağandı bōri tapqan.*” (BS, C.66, 169)
(Yaşlının bulmadığını, bōri bulmuş.)
- “*Tāñiri asırağanniñ malın bōri jemes.*” (BS, C.66, 275)
(Tanrının esergediğini bōri yemez.)
- “*Bōlingendi bōri jeydi.*” (BS, C.68, 97)
(Bölüneni bōri yer.)
- “*Bōri azıǵı men er azıǵı jolda.*” (BS, C.68, 97)
(Bōri azıǵı ile er azıǵı yolda.)
- “*Bōri qartaysa da, bir qoyǵa küşi jetedi.*” (BS, C.68, 98)
(Bōri yaşlansa da bir koyuna gücü yeter.)
- “*Bōri qartaysa da, bir qulıq boladı.*” (BS, C.69, 102)
(Bōri yaşlansa da bir hilesi vardır.)
- “*Bōriniñ qartaysa da, bir qoylıq āli bar.*” (BS, C.69, 103)
(Bōri yaşlansa da bir koyunluk gücü var.)
- “*Aqıldı kāriden surama, bōriden sura.*” (BS, C.69, 29)
(Akıllı yaşlıdan sorma, bōriden sor.)
- “*Attan jıǵılğandı bōri añdıydı.*” (BS, C.69, 29)
(Attan düşeni bōri izler.)

- “**Böri** arığın bildirmeydi.” (BS, C.69, 102)

(Böri zayıflığını bildirmez.)

- “**Böriniñ** awızı jese de qan, jemese de qan.” (BS, C.69, 102)

(Börinin ağızı yese de kan, yemese de kan.)

- “*Qul jaw siyaqtı,*

İt böri siyaqtı.” (BS, C.66, 215)

(Köle düşman gibi,

İt böri gibi.)

- “**Böri** azığı jolda,

Er azığı qolda.” (BS, C.65, 256)

(Böri azığı yolda

Er azığı elde.)

I.2.1.2.4. Çakal/Şakal

Çakallar, kırlık yerlerde yaşayan gececi hayvanlardır. Olumsuz yönleriyle ele alınan çakalla ilgili Türkiye Türkçesi atasözlerinde 20 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde çakalla ilgili atasözü tespit edilmemiştir.

- Akıl olmayınca ne yapsın sakal, keçiyi ağaca çıkarır **çakal**. (TTA, 122)
- Akıl olmayınca neylesin sakal, bir tavşan için dağa düşmüş **çakal**. (TTA, 122)
- Ala it, **çakalın** dayısıdır. (TTA, 133)
- Aleme it ürür, bize **çakal**. (TTA, 137)
- **Çakal** bulduğu kemiği ölçüp de yer. (TTA, 293)
- **Çakal** eniği kurt olmaz, yiğidin sözü dert olmaz. (TTA, 293)
- **Çakal** eniği kurt olmaz; aslı kurt gerek. (TTA, 293)
- **Çakal** olup aslan peşinde koşma. (TTA, 293)
- **Çakal**, babasından iri olmaz. (TTA, 293)

- **Çakaldan** kurt olmaz, gene kurdoğlu kurt gerek. (TTA, 293)
- **Çakalın** eniği kurt olmaz, aslanın yatağı yurt olmaz. (TTA, 293)
- **Çakalsız** köy olmaz. (TTA, 293)
- Dağda bağ alanın, **çakaldan** davası eksik olmaz. (TTA, 320)
- Halka it ürür, bize **çakal**. (TTA, 498)
- Her makamın bir makalı, her ormanın bir **çakalı** vardır. (TTA, 520)
- Korkma yabandaki kurttan, **çakaldan**; kork anadan doğma körden, topaldan. (TTA, 657)

- Ne dağda bağım var, ne **çakaldan/çakalla** davam. (TTA, 719)
- Özgelere it ürür, bize **çakal**. (TTA, 754)
- Tilki bağlar, **çakal** söker/çözer. (TTA, 832)

1.2.1.2.5. Domuz/Şoşqa (Doñız)

Domuz olumsuz yönleriyle öne çıkan bir hayvan olmuştur (Balaban vd., 2015:307). Kazak Türkçesi'nde domuz için “doñız” ve “şoşqa” kelimeleri kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde domuzla ilgili 58 tane atasözü görülmektedir. Kazak Türkçesinde ise bu kavramla ilgili sadece 12 tane atasözü bulunmaktadır.

- Aç aslandan, tok **domuz** yeğdir. (TTA, 89)
- Aç **domuz** darıdan çıkmaz. (TTA, 90)
- Ahmağa söz anlatmaktansa, dağda **domuz** gütmek yeğdir. (TTA, 117)
- Anıza gelmedik **domuz** olmaz. (TTA, 160)
- At kılından fırça olmaz, **domuz** kılından olur. (TTA, 185)
- Atımına gelmez **domuz** olmaz. (TTA, 192)
- Bir evde iki kız olacağına, dağda **domuz** olsun. (TTA, 255)
- Dağda pelitin iyisini **domuz** yer. (TTA, 321)
- Darı ekmeği, **domuza** devlet. (TTA, 326)

- Darına **domuz** dadanmasın, evine şeyh/dede. (TTA, 326)
- Dengine gelmedik **domuz** olmaz. (TTA, 338)
- Devletin malı deniz, yemeyen **domuz**. (TTA, 350)
- **Domuz** derisinden post olmaz, eski düşman dost olmaz. (TTA, 363)
- **Domuz** doğrusuna gider. (TTA, 363)
- **Domuz** domuza düştü, yolumuz düze düştü. (TTA, 363)
- **Domuz** domuzu çalmaz. (TTA, 363)
- **Domuz** gördüğünü çalar. (TTA, 363)
- **Domuz** hort hortunu büyüğünden öğrenir. (TTA, 363)
- **Domuz** ne bilir cevherin kıymetini. (TTA, 363)
- **Domuz** sıkta eğlenir. (TTA, 363)
- **Domuz** yıktığı geçeği/gediği bilir. (TTA, 364)
- **Domuz**, domuzu sevmez. (TTA, 364)
- **Domuza** dalaşmaktansa, çalıyı dolanmak yeğdir. (TTA, 364)
- **Domuzdan** bir kıl çekmek, faydadan hali değil. (TTA, 364)
- **Domuzdan** bir kuş esirgenmez. (TTA, 364)
- **Domuzdan domuz** doğar, koyundan koyun. (TTA, 364)
- **Domuzdan** insan doğmaz. (TTA, 364)
- **Domuzdan** kıl çekmek hünerdir. (TTA, 364)
- **Domuzdan** kurban olmaz. (TTA, 364)
- **Domuzdan** maada, civan bile dişisini kıskanır. (TTA, 364)
- **Domuzdan** toklu doğmaz/olmaz/çıkamaz. (TTA, 364)
- **Domuzu** an, baltayı hazırla. (TTA, 364)
- **Domuzu** s.ken, kuyruğunu çöp ile kaldırır. (TTA, 364)
- **Domuzun** bitini ayağa korsan, başa çıkar. (TTA, 364)

- **Domuzun** burnunu, kulağını kesmişler; yine **domuz**, yine **domuz**. (TTA, 364)
- **Domuzun** burnunu, kulağını, kuyruğunu kessen yine **domuzdur**. (TTA, 364)
- Elin iyisi olmaz, **domuzun** dayısı olmaz. (TTA, 411)
- Eski düşman dost olmaz, **domuz** derisinden post olmaz. (TTA, 428)
- İt dişi, **domuz** derisine. (TTA, 568)
- Kabahatin büyüğü, **domuzun** büyüğündedir. (TTA, 568)
- Kapı açıksa her bir **domuz** kafasını sokabilir. (TTA, 593)
- Karga gibi ar etmeli, **domuz** gibi doğru gitmeli, it gibi sadık olmalı. (TTA, 600)
- Kayırdığın **domuzun** kırk batman yağı çıkar. (TTA, 611)
- Kur'an okumakla **domuz** darıdan çıkmaz. (TTA, 677)
- Kuyruğunu kessen de **domuz**, kulağını kessen de **domuz**. (TTA, 685)
- Miri malı deniz, yemeyen **domuz**. (TTA, 709)
- Parayı **domuzun** boğazına takmışlar da, "domuz ağa" diye çağırmışlar. (TTA, 758)
- Pozalı **domuz**, yığın dağıtır. (TTA, 763)
- Temiz **domuz**, semiz **domuz**. (TTA, 828)
- Tok **domuz** darıya vurmaz. (TTA, 835)
- Tok **domuz** darıyı neylesin? (TTA, 835)
- Tok **domuz** yulaf yemez. (TTA, 835)
- Yağlı **domuz**, yağlı çama sürünür. (TTA, 865)
- Yaman baş, sahibine **domuz** güttürür. (TTA, 871)
- Yavuz at/baş, ıssına **domuz** güttürür. (TTA, 879)
- Yetim başı tutacağına, **domuz** başı tut. (TTA, 889)
- Yunus da ölse kar, **domuz** da ölse kar. (TTA, 905)

• “*Eşki egiz tabadı,*
Şoşqa segiz tabadı.” (BS, C.65, 354)
(Keçi ikiz doğurur,
Domuz sekiz doğurur.)

• “*Doñzduñ isi bir basqa,*
Diqannuñ isi bir basqa.” (BS, C.66, 105)
(Domuzun işi başka,
Çiftçinin işi başka.)

“*İt awlaqta doñuz töbege şığar.*” (BS, C.65, 364)
(İt uzaktayken domuz tepeye çıkar.)

• “*Eñbekti egiz,*
Eñbeksiz doñuz.” (BS, C.66, 117)
(Çalışkan ikiz,
Çalışmayan domuz.)

• “*Şoşqamenen jayılğan qoy,*
Qurbanğa soyuğa jaramas.
Jamanmenen joldas bolsañ,
Qısilğan jerde qaramas.” (BS, C.66, 306)
(Domuzla otlayan koyun,
Kurbanlık kesmeye olmaz.
Kötü ile dost olursan,
Zor durumdayken yardım etmez.)

• “*El awlaq bolsa,*
Doñuz töbege şığar.” (BS, C.68, 126)
(El uzakta olursa,
Domuz tepeye çıkar.)

• “*İt joqta şoşqa ürer,*

El awlaq bolsa, doñız töbege sıǵar.” (BS, C.68, 195)

(İt yokken domuz ürer,

El uzakta (iken)/olursa, domuz tepeye çıkar.)

• *“İt joqta şoşqa ürer,*

Kisi joqta kisi bolar.” (BS, C.68, 195)

(İt yokken domuz ürer(çoğalır),

Kişi yokken kişi olur.)

• *“Arıstan aş, doñız toq.*” (BS, C.69, 44)

(Aslan aç, domuz tok.)

• *“Eşki egiz tabadı,*

İt segiz tabadı,

Şoşqa toǵız tabadı.” (BS, C.69, 149)

(Keçi ikiz doğurur,

İt sekiz doğurur,

Domuz dokuz doğurur.)

• *“Qaylasız batur şoşqaǵa şawıp mert boladı.*” (BS, C.65, 310)

(Küsküsüz (külünksüz) batur domuza saldırarak vefat eder.)

• *“Şoşqaǵa ergen balşıqqa awnar.*” (BS, C.69, 377)

(Domuzu izleyen çamura aǵnar.)

1.2.1.2.6. Fil/Pil

Türk atasözlerinde fil çok yaygın bir kullanıma sahip değildir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, Türklerin yaşadıkları coğrafi konumun filin yaşamasına uygun olmamasıdır. Atasözlerimizde fil büyüklüğü ve çok yemesiyle öne çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde fille ilgili 7 tane, Kazak Türkçesinde ise 4 tane atasözü tespit edilmiştir.

• Deveden büyük **fil** var. (TTA, 347)

- Düşman karınca da olsa sen onu **fil** say. (TTA, 380)
- Düşman karınca ise sen **fil** san. (TTA, 380)
- Düşmanın karıncaysa, sen **fil** ol. (TTA, 380)
- Hindistan **fil**i, sivrisinekten korkar. (TTA, 533)
- O yalan, bu yalan; **fil**i yuttu bir yılan. (TTA, 728)
- Yalan yalan, bu yalan; **fil**i yuttu bir yılan, bu da mı yalan. (TTA, 868)

- “*Bilim bilgen **pilge** miner,
Bilim bilmegen köрге tüser.*” (BS, C.66, 93)
(Bilim bilen file biner,
Bilim bilmeyen kabire düşer/girer.)

- “*Qarğa totiğa teñelmes,
Arıstan **pilden** jeñilmes.*” (BS, C.69, 242)
(Karga papağanla kıyaslanamaz,
Aslan file yenilmez.)

- “***Pil** kötermegendi, til köteredi.*” (BS, C.65, 724)
(Filin kaldıramadığını, dil kaldırır.)

- “***Pildiñ** ajalı tısqannan,
Almastiñ ajalı qorğasinnan.*” (BS, C.68, 286)
(Filin eceli fareden,
Elmasın eceli kurşundan.)

I.2.1.2.7. Kaplan/Jolbarıs

Güç ve ihtişam bakımından aslandan hiç de aşağı kalmayan kaplan, ormanlarda ve otlaklarda yaşar. Büyük kedilerden biri olan kaplanla ilgili Türkiye Türkçesinde sadece 1 tane, Kazak Türkçesinde ise 2 tane atasözü bulunmaktadır.

- Arslan mert olur, **kaplan** hilekar. (TTA, 173)

- “*Janınan bezgen mısıq, Jolbarıstıñ közin şığaradı.*” (BS, C.66, 147)
(Canından bezen kedi,
Kaplanın gözünü çıkarır.)
- “*Ölik şıqqan üydiñ aldında jolbarıs jatadı.*” (BS, C.69, 306)
(Ceset çıkan evin önünde kaplan yatar.)

I.2.1.2.8. Maymun/Maymıl

Maymunlar, çok hareketli ve zeki hayvanlardır. Yine coğrafi konumdan dolayı maymunlar Türk kültürüne uzak yerlerde yaşamış ve bizimle çok fazla içi dışı olmamışlardır. Ancak tarihin belli dönemlerinde Osmanlı coğrafyasında, özellikle İstanbul’da maymunların bir ara çok itibar gördüğü bilinmektedir. Maymun genel olarak olumsuz yönleriyle ele alınmıştır (Balaban vd., 2015:305). Kazak Türklerinin coğrafyasının hayvanı olmaması dolayısıyla maymun Kazak Türkçesi atasözlerinde de çok yer alan bir hayvan değildir. Türkiye Türkçesinde maymunla ilgili sadece 11 tane atasözü görülürken Kazak Türkçesinde 1 tane atasözü görülmektedir.

- Ağaç devrileceği zaman, bütün **maymunlar** kaçıdır. (TTA, 108)
- Ayı ile **maymun**, birbirine uygun. (TTA, 205)
- Bir ipte iki **maymun** oynamaz. (TTA, 257)
- Bir **maymun** bir kapıda kırk yıl oynamaz. (TTA, 261)
- Haline bakmaz da **maymun** oynatır. (TTA, 498)
- İki ipte bir **maymun** yok. (TTA, 545)
- Kazan kaynar/kaynarken, **maymun** oynar/oynarken. (TTA, 613)
- Tencerem kaynarken, **maymunum** oynarken. (TTA, 828)
- Uslu **maymun** değnek istemez. (TTA, 846)
- Usta **maymun** kamçı istemez. (TTA, 846)
- Yıllanmış **maymun**, kamçı istemez. (TTA, 894)
- “*Maymıldıñ bası oynawğa jetedi, Oylawğa jetpeydi.*” (BS, C.68, 252)

(Maymunun akli oynamaya yeter,
Düşünmeye yetmez.)

I.2.1.2.9. Porsuk/Borsıq

Porsuk, yer altında kendileri kazdıkları oyuklarda yaşayan bir hayvandır. Türk kültüründe porsukla ilgili az sayıda atasözlerine yer verilmiştir. Türkiye Türkçesi atasözlerine bakıldığında porsukla ilgili sadece 2 tane atasözü görülmektedir. Kazak Türkçesinde ise yalnızca 1 tane atasözü porsukla ilgilidir.

- Dirgene dayanamayan **porsuk**, harmana girmez/gelmez. (TTA, 357)
- Harmana giren **porsuk**, dirgene dayanır. (TTA, 503)
- “*Jolbarıs bolıp tuwsañ,
Borsıqqa uqsap jan keşpe.*” (BS, C.68, 252)
(Aslan olarak doğsan,
Porsuk gibi yaşama.)

I.2.1.2.10. Tilki/Tülki

Tilkinin Türkler için önemli olan bir yanı ise onun postudur. Tilki genel olarak olumsuz yönleriyle ele alınmıştır (Balaban vd., 2015: 303). Çoğu atasözlerinde tilkinin kurnazlığından bahsedilmiştir. Türkiye Türkçesinde tilki ile ilgili 94 tane atasözü bulunmuştur. Kazak Türkçesi atasözlerinde 25 tane atasözü tilkiyle ilgilidir.

- Açlık **tilkiyi** aslan yapar. (TTA, 96)
- Anamın ilki olmadan, dağlara **tilki** olaydım. (TTA, 157)
- Arslan diye yapıştım, **tilki** kuyruğu buldum. (TTA, 173)
- Arslan yatağında **tilki** nice kuyruk sallar. (TTA, 173)
- Arslanın ölüsünden, **tilkinin** dirisi yeğdir. (TTA, 174)
- Aslanlar kazanır, **tilkiler** yer. (TTA, 176)
- Ayyar/ayar **tilki**, art/arka ayağından tutulur. (TTA, 208)
- Beni biri yiyecekse, **tilki** yiyeceğine arslan yesin. (TTA, 237)

- Bir **tilkinin** derisi iki defa alınmaz/soyulmaz. (TTA, 264)
- Boş aslan yatağında **tilki** kuyruk sallar. (TTA, 271)
- Çözen, **tilki**; bağlayan, tilki. (TTA, 316)
- Dere halvet/ıssız, **tilki** bey. (TTA, 340)
- Dere ıssızlaşınca, **tilki** bey kesilir. (TTA, 340)
- Deve halvet olunca, **tilki** beydir ki beydir. (TTA, 345)
- Dolaşan **tilki**, yurt bulur. (TTA, 362)
- Gammaz olmasa, **tilki** pazarda gezer. (TTA, 460)
- Gammaz olmasa, **tilki** tavuk pazarında gezer. (TTA, 460)
- Gezen **tilki**, yatan aslandan yiydir. (TTA, 473)
- Islanan **tilki**, yağmurdan korkmaz. (TTA, 539)
- İş aslan gibidir, başlayınca **tilkiye** döner. (TTA, 563)
- İyi **tilki**, postundan belli. (TTA, 578)
- Kocamış **tilki**, avından korkmaz. (TTA, 650)
- Kocamış **tilki**, faka basmaz/düşmez. (TTA, 650)
- Köylünün bildiğini, **tilki** bilmez. (TTA, 674)
- Kurdun adı (yamana) çıkmış, **tilki** vardır ki baş keser. (TTA, 678)
- Kurnaz **tilki** arka ayağından tutulur. (TTA, 679)
- Kurt, kurt masalı okur; **tilki** de **tilki** masalı. (TTA, 681)
- Kurtla ortak olan **tilkinin** hissesi ya tırnaktır ya bağırsak. (TTA, 682)
- Müzevir olmasa, **tilki** pazarda gezer. (TTA, 714)
- Oturan aslandan, gezen **tilki** yeğdir. (TTA, 739)
- Pinniğin anahtarı **tilkiye** verilmez. (TTA, 762)
- Sağ **tilki**, ölmüş aslandan yeğdir. (TTA, 769)
- Samanlıktaki **tilkiye** kurşun değmez. (TTA, 774)

- Samur sandığımız, **tilki** kuyruğu çıktı. (TTA, 774)
- Tazıdan hizdik olmasa, **tilki** bacada yavrulamaz. (TTA, 825)
- Tazının büyüdüğünü **tilki** sevmez. (TTA, 825)
- Tazının yürüdüğünü **tilki** sevmez. (TTA, 825)
- **Tilki** “Ben, ben için söylemem ama, bağ dediğinde üzümsüz yakışmaz” demiş. (TTA, 832)
- **Tilki** “Seher uykusuyla ikinci güneşi olmasa, ben de ekincilik yapardım demiş.” (TTA, 832)
- **Tilki** “Yaz gelince bir çardak yapayım” dermiş; yaz geldiğinde “Dam da s..ime, çardak da” (TTA, 833)
- **Tilki** arkasına baka baka kaçır. (TTA, 832)
- **Tilki** ateşten nasıl atlanacağını bilir. (TTA, 832)
- **Tilki** bağlar, çakal söker/çözer. (TTA, 832)
- **Tilki** bocalayınca, kışına çöp sokarmış. (TTA, 832)
- **Tilki** demiş: “Ben, benim/kendim için demem amma, üzümsüz bağın kütüğü kurusun” (TTA, 832)
- **Tilki** erişemediği üzüme “Hevengim olsun” demiş. (TTA, 832)
- **Tilki** gibi kurnaz, kaplumbağa gibi şahbaz olma. (TTA, 832)
- **Tilki** gölgesinde aslan gizlenmez. (TTA, 832)
- **Tilki** iki defa tuzığa düşmez. (TTA, 832)
- **Tilki** ininde aslan yatmaz. (TTA, 832)
- **Tilki** kuyruğu ile ateş bırakır. (TTA, 832)
- **Tilki** ne kadar çevik olsa da, bir gün boğazı ele verir. (TTA, 832)
- **Tilki** öz inine girse kuduz/uyuz olur. (TTA, 832)
- **Tilki** piliçleri taşıyana “Yarabbim! Gazabını artır!” dermiş. (TTA, 832)
- **Tilki** tilkiliğini bildirinceye/ispat edene kadar post elden gider. (TTA, 832)

- **Tilki** tilkiligini kanıtlayınca kadar, derisine boğazından çıkartırlar. (TTA, 833)
- **Tilki** tilkiye buyurur, tilki kuyruğuna buyurur. (TTA, 833)
- **Tilki** ulaşamadığı üzüme “Hevengim olsun” dermiş. (TTA, 833)
- **Tilki** uzanamadığı üzüme “gök” dermiş. (TTA, 833)
- **Tilki** vardır baş keser, kurdun adı yamandır/yamana çıkmış. (TTA, 833)
- **Tilki** yatağını bilir. (TTA, 833)
- **Tilki** yetişmediği üzüme “Hevengim olsun” dermiş. (TTA, 833)
- **Tilki**, piliçleri taşıyana “Elin kırılısın” demiş. (TTA, 833)
- **Tilki**, yedi kurdu aldatır. (TTA, 833)
- **Tilkiden** süt istemişken, “Yüzüme bak da süt um” demiş. (TTA, 833)
- **Tilkiler** kürkçü dükkanında buluşur(lar). (TTA, 833)
- **Tilkinin** adı çıkmış, tavşan dünyayı yıkmış. (TTA, 833)
- **Tilkinin** avı gelince, tazının sıçağı gelir. (TTA, 833)
- **Tilkinin** bağladığı aslanı fare çözer. (TTA, 833)
- **Tilkinin** dönüp/dolaşp/gezip geleceği yer, kürşçü dükkanıdır. (TTA, 833)
- **Tilkinin** geçtiği yerden deveyi sür. (TTA, 833)
- **Tilkinin** iyisi, itin dayısı olmaz. (TTA, 833)
- **Tilkinin** kurnazı sınırdan gezer. (TTA, 833)
- **Tilkinin** meydanda ne işi var ki derisine kıymet koysunlar. (TTA, 833)
- **Tilkinin** yüz meseli/masalı varmış, doksan dokuzu tavuk üstüne. (TTA, 833)
- **Tilkinin** yüzüne bak da, südünü öyle sağ. (TTA, 834)
- **Tilkiye** “Tavuk güt” demişler de “Ayağım yalınayak” demiş. (TTA, 834)
- **Tilkiye** “Tavuk güt” demişler, “Elimden gelmez” demiş. (TTA, 834)
- **Tilkiye** “Tavuk kebabı yer misin?” demişler, “Adamın güleceğini getiriyorsun” demiş. (TTA, 834)

• **Tilkiye** tavuk çobanlığı teklif etmişler, ağlamış; “Niçin ağlıyorsun?” demişler, “İnanmadığım için” demiş. (TTA, 834)

• **Tilkiyi** kovalarken, kurdu uyandırma. (TTA, 834)

• **Tilkiyi** tavukla gagalamışlar, “Allah gazabınızı artırsın” demiş. (TTA, 834)

• **Tilkiyi** tavukla taşlamışlar, “Allah gazabınızı artırsın” diye dua etmiş. (TTA, 834)

• Türkün bülüğünü, **tilki** bilmez. (TTA, 840)

• Ummadığın delikten **tilki** çıkar. (TTA, 844)

• Vadinin boş yerinde **tilki** beydir/kraldır. (TTA, 854)

• Yağmurda korkan **tilki**, bir külübecik yapar. (TTA, 866)

• Yatan aslandan, gezen **tilki** yeğdir. (TTA, 877)

• Yatar arslandan/kurttan, yeler **tilki** iyidir. (TTA, 877)

• Yörük tazıyı, **tilki** sevmez. (TTA, 904)

• Zannetmediğin yerden **tilki** çıkar. (TTA, 911)

• “*Arıstanğa **tülki** aylası jaraspas.*” (BS, C.66, 41)

(Aslana tilki hilesi yakışmaz.)

• “*Bir **tülkiniñ** terisin eki ret soymaydı.*” (BS, C.66, 98)

(Bir tilkinin derisini iki kere soymaz.)

• “*Eldiñ işi-altın besik,*

*Elde **tülki** aştan ölmes.*” (BS, C.66, 115)

(Elin içi, altın beşik,

Elde tilki açlıktan ölmez.)

• “*Zamanıñ **tülki** bolsa tazı bop şal.*” (BS, C.66, 165)

(Zamanın tilki olursa, tazı olarak avla.)

- “*İttiñ iyesi bolsa,*
Tülkiniñ Täñirisi bar.” (BS, C.66, 168)
(İtin sahibi varsa,
Tilkinin Tanrısı var.)
- “*Köpten tülki qutulmas.*” (BS, C.66, 179)
(Çoğunluktan tilki kurtulmaz.)
- “*Tawına qaray tülkisi,*
Zamanına qaray külkisi.” (BS, C.68, 307)
(Dağına göre tilkisi,
Devrine göre gülüşü.)
- “*Tülki büriniñ tilegin tileydi.*” (BS, C.66, 286)
(Tilki bürinin dileğini diler.)
- “*Eki qaradan külki tuwadı,*
Eki sarıdan üki tuwadı,
Bir aq, bir qaradan tülki tuwadı.” (BS, C.69, 128)
(İki karadan gülüş doğar,
İki sarıdan puhu kuşu doğar,
Bir beyaz, bir karadan tilki doğar.)
- “*Tülkidey bol, awğa/torğa juwıma,*
Qoyanday bol, tülkiniñ aylasına tüspe.” (BS, C.66, 287)
(Tilki gibi ol, kapana yaklaşma,
Tavşan gibi ol, tilkinin hilesine düşme.)
- “*At jüyriğin tülki süymes,*
Awruw adam külki süymes.” (BS, C.69, 49)
(Hızlı atı tilki sevmez,
Hasta insan gülüşü sevmez.)

- “At jüyrigin **tülki** süymes.” (BS, C.68, 51)
(Hızlı atı tilki sevmez.)
- “Bir **tülki** jeti börini aldaydı.” (BS, C.68, 106)
(Bir tilki yedi börini aldatır.)
- “İt jüyrigin **tülki** süymeydi,
Awruw adam külki süymeydi.” (BS, C.65, 362)
(Hızlı iti tilki sevmez,
Hasta insan gülüşü sevmez.)
- “Köp jortqan **tülki** terisini aldıradı.” (BS, C.69, 220)
(Çok gezen tilki derisini aldırır.)
- “Köpke külkü gerek,
Taziğa **tülki** gerek.” (BS, C.68, 211)
(Çoğunluğa gülüş gerek,
Taziya tilki gerek.)
- “**Tülki** alğan itte sın joq.” (BS, C.65, 381)
(Tilkiyi tutan it eleştirilmez.)
- “**Tülkiniñ** bir aylası tawıq üşin.” (BS, C.69, 319)
(Tilkinin bir hilesi tavuk için.)
- “**Tülkiniñ** öz terisi özine jaw.” (BS, C.68, 319)
(Tilkinin kendi derisi kendisine düşman.)
- “Aylalı **tülki** aldırmas.” (BS, C.69, 22)
(Hileli tilki tutturmaz.)
- “Är eldiñ **tülkisin**,
Öz tazısımen awla.” (BS, C.69, 70)

(Her elin tilkisini,
Kendi tazısı ile avla.)

• “*Är tawdıñ **tülkisin** ädisin bilgen tazısı aladı.*” (BS, C.69, 70)

(Her dağın tilkisini yöntemin bilen tazı tutar.)

• “*Bala bürkit **tülkiden** ayanbaydı.*” (BS, C.69, 80)

(Genç kaya kartalı tilkiden korkmaz.)

• “***Tülki** jatarında jer tañdamaydı.*” (BS, C.69, 354)

(Tilki yattığında yeri seçmez.)

• “***Tülki** terisi üşin jazıqtı,
Bay malı üşin jazıqtı.*” (BS, C.69, 354)

(Tilki derisi için suçlu,
Zengin malı için suçlu.)

• “***Tülkiniñ** alpıs eki aylası bar.*” (BS, C.69, 354)

(Tilkinin altmış iki hilesi var.)

I.2.2. Kanatlılar

Vahşi hayvanların içerisinde yer alan kuşlar uçabilme özelliğinden dolayı “kanatlılar” başlığı altında incelenmiştir. Hem eti yenen hem eti yenmeyen bu hayvanlarla ilgili atasözleri çok sayıda bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde kanatlı vahşi hayvanlarla ilgili 213 tane, Kazak Türkçesinde 123 tane atasözü bulunmuştur.

I.2.2.1. Eti Yenenler

Eski dönemlerden beri Türkler, leş yemeyen, avını pençesiyle yakalamayan kuşları yerler. Dolayısıyla bu hayvanlarla ilgili atasözleri “eti yenenler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde eti yenen kanatlı vahşi hayvanlarla ilgili 23 tane, Kazak Türkçesinde 5 tane atasözü tespit edilmiştir.

I.2.2.1.1. Bildircin/Bödene

Etinin faydalarından ve lezzetinden dolayı bildircin az da olsa atasözlerinde görülmektedir. Kazak Türkçesinde bildircin için “*bödene*” sözcüğü kullanılmaktadır. Halk arasında bödene yumurtasının insan sağlığına çok faydalı olduğu söylenir. Türkiye Türkçesi atasözlerinde 5 tane atasözü bildircinle ilgilidir. Kazak Türkçesinde ise 1 tane atasözünde bildircin kavramı geçmektedir.

- **Bıldircının** beyliği arpa biçilene kadardır. (TTA, 244)
- **Bıldircının** beyliği darı mevsimindedir. (TTA, 244)
- **Bıldircının** beyliği ekin biçiline kadar. (TTA, 244)
- **Bıldircının** beyliği, darı savrulana kadardır. (TTA, 244)
- Kamu kuşlar uçar bir sada yok; **bıldircın** uçar, “Hay, vay!” derler. (TTA, 591)
- “*Aldımen bödeneni urıp jıq.*” (BS, C.69, 33)
(Önce bıldircını vur.)

I.2.2.1.2. Keklik/Kekilik

Keklik, güzelliği ve yürüyüşü ile sevilen ve avlanan bir hayvan olarak karşımıza çıkar (Beğenmez, 2013: 135). Türkiye Türkçesinde keklikle ilgili 18 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde keklikle ilgili sadece 2 tane atasözü bulunmaktadır.

- Ala keçinin gününde, **keklik** eti haramdır. (TTA, 133)
- Bir evde tek gelin, **keklik** gibi sek gelin. (TTA, 255)
- Borç bine çıkanda, borçlu **keklik** eti yer. (TTA, 269)
- Dağda **keklik** sayılmaz. (TTA, 321)
- Dağdaki **kekliğin** bini bir paraya. (TTA, 321)
- Dinç kalmak istersen **keklik** öten, kekik biten yere git. (TTA, 356)
- Elindeki güğümü ele ver de, **kekliğine** ot topla. (TTA, 412)
- Karga **kekliği** taklit ederken, kendi yürüyüşünü şaşırmış. (TTA, 619)

•Kaz öter, saz biterse kaç o memleketten; **keklik** öter, kekik biterse kal memlekette. (TTA, 612)

•Kaz öter, saz biterse kaç oradan; **keklik** öter, kekik biterse kal orada. (TTA, 612)

•**Kekliği** düz ovada avarlar. (TTA, 618)

•**Kekliğin** alası içinde olur. (TTA, 618)

•**Kekliğin** çektiği dilinin cürmüdür. (TTA, 618)

•**Keklik** düz ovada avlanır. (TTA, 618)

•**Keklik** ile kadının gaydalandığına aldanma. (TTA, 618)

•**Keklik kekliğe** tahlar. (TTA, 618)

•**Keklik** saksağana imrenmiş, kendi yürüyüşünü şaşırılmış. (TTA, 618)

•**Keklik, kekliğin** karşısında dakılar. (TTA, 618)

• “*Bulbulğa baw jaqsı,*
Keklikke-taw.” (BS, C.68, 99)

(Bülbüle bahçe iyi,
Kekliğe, dağ.)

• “*Kekilik öz atın özi şaqıradı.*” (BS, C.69, 211)

(Keklik kendi adını kendisi çağırır.)

I.2.2.1.3. Sülün/Qırğawıl

Sülün, çok renkli ve kuyruğu uzun bir kuştur. Kazak Türkçesinde sülün için “*qırğawıl*” sözcüğü kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi atasözlerinde sülünle ilgili atasözü tespit edilememiştir. Kazak Türkçesindeki atasözlerinde sülünle ilgili 2 tane atasözü bulunmaktadır.

• “*Joldasıñmen tatuw bol,*

Özgermesin ol adam.

Üy tawıgın ayala,

Qırğawıl quwmay daladan.” (BS, C.66, 158)

(Arkadaşınla iyi geçin,

Değişmesin o insan.

Ev tavuğuna iyi bak,

Sülün arama dışarıda.)

• “*Añqawğa qırğawıl qayda?*” (BS, C.68, 41)

(Ağzı açığa sülün nerede?)

I.2.2.2. Eti Yenmeyenler

Tarih boyunca Türkler avını pençesiyle yakalayan ve leş yiyen kartal, çaylak, kuzgun, karga, leylek, atmaca gibi kuşları yemezler. Dolayısıyla bu hayvanlarla ilgili atasözleri “eti yenmeyenler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde eti yenmeyen kanatlı vahşi hayvanlarla ilgili 190 tane, Kazak Türkçesinde 118 tane atasözleri tespit edilmiştir.

I.2.2.2.1. Akbaba/Karşığa

Bir tür iri yırtıcı kuş olan akbaba, kartalgillerden leş yiyen yırtıcı bir kuştur. Kartalın kurt, tilki gibi hayvanları avlayabilmesine karşın, akbabanın bunlara gücü yetmemektedir. Besin seçme alışkanlığı olmadığından genellikle leş, çöp, ve ara sırada canlı hayvan gibi ne bulurlarsa yeyen akbabalar atasözlerimizde çok az sayıda bulunmaktadır. Türkiye Türkçesi atasözlerinde sadece 3 tane atasözü bununla ilgilidir. Kazak Türkçesinde ise akbabayla ilgili atasözü bulunmamaktadır.

• **Akbaba** büyük bir kuştur. (TTA, 120)

• **Akbaba** leyleğin dayısı, herkese kendi başının kaygısı. (TTA, 120)

• **Akbabaya** taş atan, onmaz. (TTA, 120)

I.2.2.2.2. Atmaca/Kırğıy

Bütün türleri ormanlarda yaşayan ve daha çok küçük kuşlarla beslenen atmacalar Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde az da olsa yerini almıştır ve bununla ilgili 3 tane atasözü geçmektedir. Kazak Türkçesinde atmaca ile ilgili atasözü yoktur.

- **Atmaca** yavrusunu gözü kapalı bulur. (TTA, 196)
- **Atmacanın** alayı olmaz. (TTA, 196)
- Boş taşta, **atmaca** gelmez. (TTA, 272)

I.2.2.2.3. Balıkçıl/Kökqutan

Balıkçılar, çoğunlukla sulak alanlarda yaşayan, balık, kurbağa ya da diğer sucul canlılarla beslenen kuşlardır. Kazak Türkçesinde balıkçıl için “*kökqutan*” sözcüğü kullanılır. Türkiye Türkçesinde bu kavramla ilgili atasözleri bulunmamaktadır. Balıkçılıla ilgili Kazak Türkçesindeki yalnızca 1 tane atasözü bulunmaktadır.

- “*Köldiñ qutu ketse, Kökqutan bir jil burın ketedi.*” (BS, C.65, 331)
(Gölün kutu gitse,
Balıkçıl bir yıl önce gider.)

I.2.2.2.4. Baykuş (Puhu Kuşu, Yapalak)/Bayğız (Üki, Japalaq)

Türk kültüründe uğursuz sayılan baykuşla ilgili atasözü sayısı azdır. Baykuş, Kazak Türkçesinde “*bayğız*” olarak karşlanır. Baykuşgillerden olan yapalak ve puhu kuşu bu başlık altında değerlendirilmiştir. Yapalaklar, çoğunlukla ormanlarda yaşayan, gözleri büyük kuşlardır. Kazak Türkçesinde yapalağın karşılığı “*japalaq*” ve puhu kuşunun karşılığı “*üki*”dir. Türkiye Türkçesinde baykuşla ilgili 9 tane atasözü tespit edilirken yapalakla ilgili 1 tane atasözü tespit edilmiştir. Ancak puhu kuşuyla ilgili atasözü bulunmamıştır. Kazak Türkçesinde ise japalaqla ilgili 4 tane, puhu kuşuyla ilgili 1 tane atasözü görülmüştür. Bayğızla ilgili atasözü tespit edilmemiştir.

- Akıl ucundan **baykuş** viraneyi bekler. (TTA, 122)
- **Baykuş** viraneyi gülistana değışmez. (TTA, 132)
- **Baykuş**, çıkarabileceğı kemiğı yutar. (TTA, 132)
- **Baykuşun** rızkı/kısmeti ayağına gelir, sıçramadan alamaz. (TTA, 132)
- **Baykuşun** tüneğı örenlerdir. (TTA, 132)
- **Baykuşun** yatağı viranedir. (TTA, 132)
- Harabe yerde **baykuş** banlar. (TTA, 502)
- Kör **baykuşun** kısmeti ayağına gelir. (TTA, 665)

• Osuruğu şerrinden **baykuş** pazara varamaz. (TTA, 727)

• **Yapalağın** yavrusu gözüne şahin görünür. (TTA, 873)

• “*Qus jamanı-japalaq.*” (BS, C.66, 218)

(Kuşun kötüsü, yapalak.)

• “*Tastı japalaqqa ursañda japalaq öledi,*

Japalaqtı tasqa ursañda japalaq öledi.” (BS, C.66, 272)

(Taşla yapalağı vursan da yapalak ölür,

Yapalakla taşı vursan da yapalak ölür.)

• “*Taspen ursa da japalaq öledi,*

Japalaqpen ursa da japalaq öledi.” (BS, C.69, 337)

(Taşla vursa da yapalak ölür,

Yapalakla vursa da yapalak ölür.)

• “*Suñqar şaşıp jeydi,*

Japalaq basıp jeydi.” (BS, C.69, 329)

(Şahin saçarak yer,

Yapalak göstermeden yer.)

• “*Eki qaradan külki tuwadı,*

*Eki sarıdan **üki** tuwadı,*

Bir aq, bir qaradan tülki tuwadı.” (BS, C.69, 128)

(İki karadan gülüş doğar,

İki sarıdan baykuş doğar,

Bir beyaz, bir karadan tilki doğar.)

I.2.2.2.5. Bülbül/Bulbul

Bülbül, sesinin güzelliği ve gece ötüşüyle ün kazanmış olan ötücü bir kuş türüdür. Atasözlerinde de sesinin güzelliğinden sıkça bahsedilmekte ve gülle birlikte

anılmaktadır. Bülbul sözcüğü Türkiye Türkçesi atasözlerinde 36 kere geçmektedir. Bülbülle ilgili Kazak Türkçesindeki atasözlerinde 10 tane atasözü görülmektedir.

- Akılsız dişiler, **bülbülü** daldan kışılar. (TTA, 125)
- Bahar gelmeyince **bülbül** ötmez. (TTA, 125)
- **Bülbüle** altın kafes zindandır. (TTA, 280)
- **Bülbül** dalda güle öter, karga çöplükte çift eder. (TTA, 280)
- **Bülbül** dururken/varken, kargaya gül sorulmaz. (TTA, 280)
- **Bülbül** ile karıncanın yoldaşlığı, softa ile dervişin arkadaşlığı. (TTA, 280)
- **Bülbül** kafesi ile kimse doymaz. (TTA, 280)
- **Bülbül** sustu, soldu gül; bundan/şimdiden sonra ister ağla ister gül. (TTA, 280)
- **Bülbüle** dam-ı bela lisaniyle kafes. (TTA, 280)
- **Bülbüle**: “Gül!” demişler, feryat ile ağlamaya başlamış. (TTA, 280)
- **Bülbülle** gezen güle, ördekle gezen göle gider. (TTA, 280)
- **Bülbülle** konuşan güle, kargayla konuşan, küllüğe. (TTA, 280)
- **Bülbülün** gözü gülde, tavuğun gözü külde. (TTA, 280)
- Çoluk çocuk sahibi oldukça gül de bulunur, **bülbül** de bulunur. (TTA, 314)
- Eldeki **bülbülden**, bendeki karga elbette iyidir. (TTA, 403)
- Eşek anırırken, **bülbül** susar. (TTA, 435)
- Eşek küle aşık, **bülbül** güle aşık. (TTA, 437)
- Geçti **bülbül**, geçti gül; ister ağla ister gül. (TTA, 465)
- Gözü görmeyen **bülbül**, baharın kıymetini bilmez. (TTA, 484)
- Gül **bülbülsüz** yaraşmaz. (TTA, 487)
- Gül, **bülbülden** ziyade insan elinden/neler çeker. (TTA, 487)
- Gülü yad ettikçe, **bülbülün** feryadı artar. (TTA, 487)
- Gülü'nün kadrini, **bülbül** bilir. (TTA, 488)
- Her gül için bir **bülbül** olmaz. (TTA, 516)
- Herkesin serçesi kendine **bülbüldür**. (TTA, 528)
- İki **bülbül** bir dala konmaz. (TTA, 544)
- İki **bülbül** bir dalda ötmez. (TTA, 544)
- Kafes büyük amma, içinde **bülbülü** yok. (TTA, 586)
- Kafes, **bülbülün** dili belasıdır. (TTA, 586)

• Karga bağda gezmekle **bülbül** olmaz. (TTA, 599)
• Karga şakırdamış, **bülbülüm** sanmış; Kürt ata binmiş, beyim sanmış. (TTA, 600)

- Ocak külünü bekler, **bülbül** dalını bekler. (TTA, 728)
- Sever alırsan **bülbül** yuvası; sevmez alırsan gönül yarası. (TTA, 785)
- Vakitsiz **bülbül** ötmez. (TTA, 854)
- Yolu azana köpek sesi **bülbül** sesinden tatlı gelir. (TTA, 902)
- Yolunu şaşırana köpek sesi **bülbülün** ötüşünden tatlı gelir. (TTA, 903)

• “*Jawda qalğan bulbuldan,*
Elge qaytqan it ozadı.” (BS, C.65, 362)
(Düşmanda kalan bülbülden,
Ele dönen it değerlidir.)

• “*Güldi körgende bulbuldñ özi-aq sayraydı.*” (BS, C.66, 101)
(Çiçeği gördüğünde bülbülün kendisi ötmeye başlar.)

• “*Qazan qaynamay,*
Bulbul sayramas.” (BS, C.66, 191)
(Kazan kaynamadan,
Bülbül şakımaz.)

• “*Bulbul gülzarın süyedi,*
Adal adam otanın süyedi.” (BS, C.68, 99)
(Bülbül gülzarını sever,
Adil insan vatanını sever.)

• “*Bulbul gülinde sayraydı,*
Adal bassı el-jurtın oylaydı.” (BS, C.68, 99)
(Bülbül çiçeğinde öter,
Adil yönetici halkını düşünür.)

• “*Bulbulğa baw jaqsı,*

Kekilikke-taw.” (BS, C.68, 99)

(Bülbüle bahçe iyi,
Kekliğe, dağ.)

• “*Gül aşılmay, bulbul sayramas.*” (BS, C.68, 110)

(Çiçek açılmadan, bülbül ötmez.)

• “*Otansız adam-ormansız bulbul.*” (BS, C.68, 270)

(Vatansız insan, ormansız bülbül.)

• “*Böten jerde bulbuldı da “qarğa” deydi.*” (BS, C.69, 103)

(Yabancı (bilinmeyen) yerde bülbüle de “karga” denir.)

• “*Bulbuldñ sayrağanı esekke jaqpas.*” (BS, C.69, 105)

(Bülbülün ötmesini eşek beğenmez.)

I.2.2.2.6. Çaylak/Qaraqus

Çaylaklar, daha çok açık alanlarda yaşayan, zaman zaman avlanırlarsa da, çoğunlukla leş yeyen kuşlardır. Türkiye Türkçesi atasözlerinde çaylakla ilgili yalnızca 1 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde çaylağa “qaraqus” denir. Kazak Türkçesi atasözlerinde de çaylakla ilgili sadece 1 tane atasözü görülmektedir.

• Acemi **çaylak** bu kadar uçar. (TTA, 87)

• “*Suñqar şaşıp jeydi,*

Qaraqus basıp jeydi.” (BS, C.69, 329)

(Şahin saçarak yer,

Çaylak göstermeden yer.)

I.2.2.2.7. Guguk/Kökek

Hoş ötüşlerinden dolayı guguk adını alan bu kuş türü genelde ormanlarda yaşamaktadır. Kazak Türkçesinde guguk sözcüğü için “kökek” kullanılmaktadır.

Bununla ilgili Kazak Türkçesi atasözlerinde 2 tane atasözü bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde gugukla ilgili atasözü tespit edilmemiştir.

- “*Erte şaqırğan kökektiñ bası jarılğan.*” (BS, C.69, 144)

(Erken öten gugugun başı yarılmış.)

- “*Eski meşitke kökek azanşı,*

Esi ketken elge esek azanşı.” (BS, C.69, 147)

(Eski camiye guguk müezzin,

Kafası giden ele eşek müezzin.)

I.2.2.2.8. Kanarya/Şımşık

Kanarya için Kazak Türkçesinde “*şımşık*” sözcüğü kullanılmaktadır. Güzel sesiyle ün yapan kanarya Kazak Türkçesi atasözlerinde 7 kez görülmektedir. Türkiye Türkçesinde kanarya ile ilgili atasözü bulunmamaktadır.

- “*İt qutırsa iyesin qabar,*

Şımşık qutırsa, torğayğa şabar.

Bürkit qartaysa, tışqanşıl bolar,

Qul qutırsa qudıqqa qarmaq salar.” (BS, C.69, 206)

(İt kudursa sahibini kapar,

Kanarya kudursa, serçeye saldırır.

Kartal kudursa, fareyi sever,

Köle kudursa kuyuya olta atar.

- “*İt qutırsa iyesin qabar,*

Şımşık qutırsa, bürkitke şabar.

Qasqır qutırsa, qorağa şabar.” (BS, C.68, 196)

(İt kudursa sahibini kapar,

Kanarya kudursa, kaya kartalına saldırır.

Kurt kudursa, ahıra saldırır.)

- “*İt qutırsa iyesin qabar,*

Şımşık qutırsa, bürkitke şabar.” (BS, C.68, 196)

(İt kudursa sahibini kapar,
Kanarya kudursa, kaya kartalına saldırır.)

• “*Äwedeği turnadan,
Qolıñdağı şımşuq iygi.*” (BS, C.68, 72)
(Havadaki turnadan,
Elindeki kanarya yeğdir.)

• “*Suwdağı turnadan,
Qolıñdağı şımşuq iygi.*” (BS, C.68, 328)
(Sudaki turnadan,
Elindeki kanarya yeğdir.)

• “*Şımşıqtan qorıqqan tarı ekpes.*” (BS, C.68, 340)
(Kanaryadan korkan darı ekmez.)

• “*Aspandağı turnanı ustaymın dep,
Qolıñdağı şımşığıñnan ayrılma.*” (BS, C.69, 45)
(Gökteki turnayı tutarım diye,
Elindeki kanaryayı bırakma.)

I.2.2.2.9. Karga (Kuzgun)/Qarğa (Quzğın)

Sesinin çirkinliğiyle şöhret bulmuş olan karga, bu ve benzeri fiziksel özelliklerinden dolayı Türkiye ve Kazak Türkçesinde atasözlerinde sıkça görülmektedir. Sesi ve görüntüsü yüzünden çirkin, leş ve pislik gibi şeyler yemesi kargayı iğrenç göstermektedir. Karga gibi, kuzgun da pislği ve iğrençliği ile tanınmaktadır, az sayıda atasözlerimizde adı geçmektedir. Türkiye Türkçesinde kargayla ilgili 58 tane, kuzgunla ilgili 5 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde is kargayla ilgili 28 tane, kuzgunla ilgili 4 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Aksak **karga** hızlı uçar. (TTA, 128)
- Alacağına şahin, vereceğine **karga**. (TTA, 133)
- Arkası yara olan hayvan, **karganın** nereden geldiğini bilir. (TTA, 169)

- Ayrılan kaz, toplanan **kargaya** yem olur. (TTA, 208)
- Bak zamana zamana, **karga** vurdu şahana; eşekler arpadan bıktı, küheylan hasret samana. (TTA, 220)
- Besle **kargayı**, oysun gözünü. (TTA, 239)
- Bülbül dalda güle öter, **karga** çöplükte çift eder. (TTA, 280)
- Bülbül dururken/varken, **kargaya** gül sorulmaz. (TTA, 280)
- Bülbülle konuşan güle, **kargayla** konuşan, küllüğe. (TTA, 280)
- Büyük **karga** nasıl/ne ile öterse, küçük karga da öyle öter. (TTA, 281)
- Cevizi **karga** diker, kızcık kendi biter. (TTA, 289)
- Çocuklu kadın **kargalı** çınar, civcivli tavuk. (TTA, 309)
- Çok süren ikbal, beyaz **kargaya** benzer. (TTA, 313)
- Eldeki bülbülden, bendeki **karga** elbette iyidir. (TTA, 403)
- **Karga** bağda gezmekle bülbül olmaz. (TTA, 599)
- **Karga** derneği “kış” deyince dağılır. (TTA, 600)
- **Karga** gibi ar etmeli, domuz gibi doğru gitmeli, it gibi sadık olmalı. (TTA, 600)
- **Karga** ile gezen, boka konar. (TTA, 600)
- **Karga** ile konuşan sonu çöplük yeridir. (TTA, 600)
- **Karga karga** ile, culu culu ile evlenir. (TTA, 600)
- **Karga karganın** gözünü oymaz. (TTA, 600)
- **Karga** keklği taklit ederken, kendi yürüyüşünü şaşırılmış. (TTA, 600)
- **Karga** kemiği yutmadan önce, gerisini ölçermiş. (TTA, 600)
- **Karga** mandayı tevekkeli bitlemez. (TTA, 600)
- **Karga** nereye gitse, yine siyah yumurtlar. (TTA, 600)
- **Karga** olup terse/boka inme, şahin ol da ete in. (TTA, 600)
- **Karga** öküzün başını kendi çıkarı için bitler. (TTA, 600)

- **Karga** sesi işitince, piliçleri saklamalı. (TTA, 600)
- **Karga** şakıymış, bülbülüm sanmış; Kürt ata binmiş, beyim sanmış. (TTA, 600)
- **Karga** yanına kuş arar, orospu yanına eş arar. (TTA, 600)
- **Karga** yavrusuna bakmış da: “ah benim ak topuklu/ak pak evladım” demiş.
- **Karga** yavrusunu “Pamuğum/kardan ak yavrum” diye severmiş. (TTA, 600)
- **Karga** yuvasını değiştirse de huyunu değiştirmez. (TTA, 600)
- **Karga** yüklü/gebe olmaz. (TTA, 600)
- **Karga**, kendi gözünde kartaldır. (TTA, 600)
- **Karga**, tuti; şap, şeker olmaz. (TTA, 600)
- Kargacığım büyüyeli, burnum her şeye batmaz oldu. (TTA, 600)
- **Kargadan** korkan, darı ekmez. (TTA, 601)
- **Karganın** cücüğü kendine şahin kuşudur. (TTA, 601)
- **Karganın** gönlünden şahanlık geçermiş, şahanı da görünce delik ararmış. (TTA, 601)
- **Karganın** gönlünden şahinlik geçer. (TTA, 601)
- **Karganın** gördüğü tohum/dene/tane bitmez. (TTA, 601)
- **Kargaya** “Bokun derman” deseler, gidip Kafdağı’na sışar. (TTA, 601)
- **Kargaya**: “Bokun derman/ilacı” demişler, gitmiş denizin ortasına/Kafdağı’nın ardına sışmış/etmiş. (TTA, 601)
- **Kargayla** gezenin, gagası boklu olur. (TTA, 601)
- **Kargayla** konuş, pislik; şahinle konuş, et ye. (TTA, 601)
- **Kargayla** konuşanın konağı çöplüğün başı. (TTA, 601)
- **Kargayla** oturanın burnu boktan çıkmaz. (TTA, 601)
- Karnı acıkan **karga**, taş çöplenir. (TTA, 604)
- Kılavuzu **karga** olanın burnu boktan kurtulmaz. (TTA, 629)
- Kılavuzu **karga** olanın burnu çamurdan çıkmaz. (TTA, 629)

- **Kuzgun** her yerde siyahtır. (TTA, 686)
- **Kuzguna** “Güzel kim?” demişler, “Yavrum” demiş. (TTA, 686)
- **Kuzguna** sormuşlar: “Güzel kimdir?”, “Yavrularımdır” demiş. (TTA, 686)
- **Kuzguna** yavrusu anka/şahin/güzel görünür. (TTA, 686)
- Leşin bulunduğu yerde **karga** da bulunur. (TTA, 692)
- Ne tarlam var, ne **kargadan** davam. (TTA, 722)
- Oğullu **kargadan**, anasına bir şey düşmez. (TTA, 733)
- Öksüz besle hasmın olsun, **karga** besle gözünü oysun. (TTA, 741)
- Ölecek **karga**, kırılacak dala konar. (TTA, 746)
- Suların bol vaktinde **kargaya** su veren çok olur. (TTA, 802)
- Şahine yanaşan et yer, **kargaya** yanaşan ters yer. (TTA, 807)
- Ya devlet/şahin başa ya **kuzgun** leşe. (TTA, 861)
- “*Asıqpa, qarğa, tüsersin qolğa.*” (BS, C.66, 47)
(Acele etme, karga, ele düşersin.)

• “*Qarğağa qazan ustattıq,
Sawısqanğa ot jaqtırdıq,
O da bolsa Allanın emiri.*” (BS, C.68, 229)
(Kargaya kazanı tutturduk,
Saksağana ateş yaktırdık,
Bu da Allahın emiri.)

• “*Asıqpa, qarğa, tüsersin torğa.*” (BS, C.66, 43)
(Acele etme, karga, düşersin ağa.)

• “*Qarğa totığa teñelmes,
Aristan pilden jeñilmes.*” (BS, C.69, 242)
(Karga papağanla kıyaslanmaz,
Aslan file yenilmez.)

• “**Quzğın-qarğa** as tañdamaydı.” (BS, C.69, 265)
(Kuzgun karga yemek seçmez.)

• “*Añşı ketkende,*
Qarğa tordağı jemge qaraydı.” (BS, C.66, 53)
(Avcı gidince
Karga ağıdaki yeme bakar.)

• “*Suñqar şaşıp jeydi,*
Qarğa basıp jeydi.” (BS, C.69, 329)
(Şahin saçarak yer,
Karga göstermeden yer.)

• “*Eki suñqar talassa,*
Bir qarğağa jem bolar.” (BS, C.68, 126)
(İki şahin tartışsa,
Bir kargaya yem olur.)

• “*Eki suñqar talassa,*
Bir qarğa-quzğınğa jem bolar.” (BS, C.68, 126)
(İki şahin tartışsa,
Bir karga kuzguna yem olur.)

• “**Qarğa** maqtanıp suñqar bolmaydı,
Esek maqtanıp tulpar bolmaydı.” (BS, C.68, 228)
(Karga övünerek şahin olmaz,
Eşek övünerek tulpar olmaz.)

• “*Ajaldı* **qarğa** bürkitpen oynaydı.” (BS, C.69, 19)
(Eceli gelen karga kaya kartalı ile oynar.)

• “**Qarğa** aş bolsa, tuzaqqa tüsedi.” (BS, C.66, 200)

(Karga aç olursa, tuzağa düşer.)

- “**Qarğa** közin **qarğa** şuqımaydı.” (BS, C.69, 242)

(Karga karga gözünü oymaz.)

- “**Qarğa** qazğa uqsasa, ayağı sınadı.” (BS, C.66, 200)

(Karga kaza benzerse, ayağı kırılır.)

- “**Qarğanıñ** jasın kim biledi.” (BS, C.66, 200)

(Karganın yaşını kim bilir?)

- “**Qarğanıñ** bir közi oqta, bir közi boqta.” (BS, C.68, 228)

(Karganın bir gözü okta, bir gözü bokta.)

- “**Tozğan** qazdı toptanğan **qarğa** jeydi.” (BS, C.66, 279)

(Yalnız kazı toplanan karga yer.)

- “**Tozğan** qazdı toptanğan **qarğa** aladı.” (BS, C.69, 344)

(Yalnız kazı toplanan karga kapar.)

- “**Tozğan** qazdı toptanğan **qarğa** jem etedi.” (BS, C.68, 311)

(Yalnız kazı toplanan karga yem eder.)

- “**Ayu** balasın **jumsağım** der,

Qarğa balasın **appağım** der.” (BS, C.68, 67)

(Ayı yavrusuna yumşağım der,

Karga yavrusuna beyazım der.)

- “**Qarğa** balasın “**appağım**” der,

Kirpi balasın “**jumsağım**” der.” (BS, C.66, 200)

(Ayı yavrusuna “beyazım” der,

Kirpi yavrusuna “yumşağım” der.)

- “Adasqan qazdı jiyılğan **qarğa** jeydi.” (BS, C.69, 19)
(Kaybolan kazı toplanan karga yer.)
- “Böten jerde bulbuldı da “**qarğa**” deydi.” (BS, C.69, 103)
(Yabancı (bilinmeyen) yerde bülbüle de “karga” denir.)
- “**Qarğa** aytıptı: “boq jaman”,
Ekinşi qarğa aytıptı: “Bärinen de joq jaman”.” (BS, C.60, 200)
(Karga demiş: “Bok kötü”,
İkinci karga demiş: “Her şeyden yok kötü”.)
- “**Qarğanıñ** tapqanı terek basında.” (BS, C.69, 242)
(Karganın bulunduğu kavak ağacının tepesinde.)
- “Eki **quzğın** talassa,
Bir **qarğağa** jem bolar.” (BS, C.68, 125)
(İki kuzgun tartışsa,
Bir kargaya yem olur.)

I.2.2.2.10. Kırlangıç/Qarlığaç

Avlanmayan ve kendisinden istifade edilmeyen bir hayvan olan kırlangıç sadece evlerin duvarlarına ve çatılara çamurdan yaptığı yuvalarla tanınır. Bu yuvayı yaparken de yaptığı yere zarar verir (Balaban vd., 2015: 312). Türkiye Türkçesinde kırlangıç sadece 1 tane atasözünde bu yönüyle geçmektedir. Kazak Türkleri ise genelde evlerin duvarlarına yuvalarını yaparak kırlangıçlar eve uğur getireceğine inanırlar. Olumlu yönleriyle tanınan kırlangıçlar, Kazak Türkçesi atasözlerinde 2 kez görülmektedir.

- **Kırlangıç** ne zararsız bir kuş, sen git de onu Yemen iline sor. (TTA, 633)
- “**Qarlığaç** dostıq qılğanda,
Qanatımen suw şaşadı.” (BS, C.69, 243)
(Kırlangıç dostluk yaptığında,

Kanatıyla su saçar.)

- “Bir *qarlığaş* kelgenmen jaz bolmaydı,
Bir sawısqan kelgenmen qıs bolmaydı.” (BS, C.69, 111)
(Bir kırlangıcın gelmesi ile yaz olmaz,
Bir saksaganın gelmesi ile kış olmaz.)

I.2.2.2.11. Kuğu/Aqquw

Kuğu, Kazak Türkçesi atasözlerinde güzelliği ve zerafetiyle yer almaktadır. Kazak Türkçesinde kuğu için “*aqquw*” sözcüğü kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde kuğu ile ilgili atasözü bulunmazken Kazak Türkçesinde 3 tane atasözü bulunmaktadır.

- “*Jılqıda öt joq,*
Aqqwda süit joq.” (BS, C.65, 358)
(Yılıda öd yok,
Kuğuda süt yok.)
- “*Qaz aqquwğa qosılmas,*
Qıranğa bürkit qosılmas.” (BS, C.66, 190)
(Kaz kuğuyla birleşmez,
Kartal kaya kartalıyla birleşmez.)
- “*Aqquw qusqa oq tiyse,*
Qanatın suwğa tiydirmes.
Er jigitke oq tiyse,
Qiyналғанın bildirmes.” (BS, C.68, 25)
(Kuğuya ok değse,
Kanadını suya değdirmez
Yiğide ok değse,
Zorluk çektiğini bildirmez.)

I.2.2.2.12. Leylek/ L ylek

Leylek, zayıf ve uzun bacaklı olması ve göçmen bir kuş olması yönleriyle Türkiye Türkçesi atasözlerine olumsuz yönleriyle girmiştir. Bununla ilgili sadece 7 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde leylekle ilgili atasözü tespit edilmemiştir.

• Akbaba **leyleğın** dayısı, herkese kendi başının kaygısı. (TTA, 120)

• **Leyleğın** ayağınını kesmişler, ucuvermiş; “Konduğın vakit anlarsın” demişler. (TTA, 693)

• **Leyleğın** bacağınını kesmişler, aldırılmamış ucumuş gitmiş; ardından “Konunca anlarsın” demişler. (TTA, 693)

• **Leyleğın**  mr /günü lak lakla geçer. (TTA, 693)

• **Leylek** benim neden komşum? Yazın gelir, gözün gider. (TTA, 693)

• **Leylek** benim neyim olur? Yazın gelir, gözün gider. (TTA, 693)

• **Leylek** kurbağaya ile dost olmaz. (TTA, 693)

I.2.2.2.13. Papağan (tuti/dudu)/Totıqus

Papağanlar tabii halde ağaçlarda yaşırlar. Ancak insan sesini ve melodileri ezberleyerek tekrarlama kabiliyetlerinden dolayı, birçok evde kafeslerde beslenirler. Anadolu'nun bazı bölgelerinde papağan için “*dudu, tuti*” kelimeleri de kullanılır. Kazak Türkçesinde papağanın karşılığı “*totıqus*”tur. Türkiye Türkçesinde tuti ile ilgili 1 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 3 tane tespit edilmiştir.

• Karga, **tuti**; şap, şeker olmaz. (TTA, 600)

• “*Totıqus* boyun k rip quwanar,
Ayağın k rip qorlanar.” (BS, C.66, 282)
(Papağan boyunu görüp sevinir,
Ayağınını görüp üzülür.)

• “*Qarğaya totığaya teñelmes,*

Arıstan pilden jeñilmes.” (BS, C.69, 242)

(Karga papağanla kıyaslanmaz,
Aslan file yenilmez.)

- “*Sawısqan totı qustiñ jürisine salamın dep,
Öz jürisinen ayrılıp qalıptı.*” (BS, C.66, 256)
(Saksağan papağanın yürüyüşünü taklit edeyim diye,
Kendi yürüyüşünü şaşırılmış.)

I.2.2.2.14. Saksağan/Sawısqan

Böcekler, kuş yumurtaları, solucanlar ve leşler ile beslenen saksağanlar atasözlerinde olumsuz yönleriyle ele alınmıştır. Kazak Türkçesinde saksağan sözcüğünün karşılığı “*sawısqan*”dır. Türkiye Türkçesi saksağanla ilgili 7 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 5 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Dam üstünde **saksağan**, vur beline kazmayı. (TTA, 323)
- Keklik **saksağana** imrenmiş, kendi yürüyüşünü şaşırılmış. (TTA, 619)
- Kuşların kötüsü **saksağan**, ağaçların kötüsü kuşburnu. (TTA, 685)
- **Saksağan** ava çıkmış da, t.şağına yel dolmuş. (TTA, 772)
- **Saksağan** danayı babası hayrına bitlemez. (TTA, 772)
- **Saksağana** bokun tiryak demişler de, denizin ortasına sıçmış. (TTA, 772)
- **Saksağanın** alayı olmaz. (TTA, 773)

- “*Qus jamanı-sawısqan,
Ağaş jamanı-itmurın.*” (BS, C.66, 218)
(Kuşun kötüsü, saksağan,
Ağacın kötüsü, kuşburnu.)

- “*Sawısqan totı qustiñ jürisine salamın dep,
Öz jürisinen ayrılıp qalıptı.*” (BS, C.66, 256)
(Saksağan papağanın yürüyüşünü taklit edeyim diye,
Kendi yürüyüşünü şaşırılmış.)

• “*Qarğağa qazan ustattıq,
Sawısqanğa ot jaqtırdıq,
O da bolsa Allanıñ ämiri.*” (BS, C.68, 229)
(Kargaya kazanı tutturduk,
Saksağana ateş yaktırdık,
Bu da Allahın emiri.)

• “*Bir qarlığaş kelgenmen jaz bolmaydı,
Bir sawısqan kelgenmen qıs bolmaydı.*” (BS, C.69, 111)
(Bir kırlangıcın gelmesi ile yaz olmaz,
Bir saksığanın gelmesi ile kış olmaz.)

• “*Saqtıqtı sawısqannan üyren.*” (BS, C.69, 317)
(Dikkatlı olmayı saksığandan öğren.)

I.2.2.2.15. Serçe/Torğay

Serçe, insanlara yakın çevrelerde yaşayan, göçücü olmayan kuş türüdür. Kazak Türkleri coğrafyasında en çok bulunan kuşlardan olan serçe küçüklüğü ile atasözlerine girmiştir. Kazak Türkçesinde serçe için “*torğay*” sözcüğü kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde serçeyle ilgili 26 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde sadece 4 tane atasözü bulunmaktadır.

- Alıcı kuş lokmasını, **serçe** yutamaz. (TTA, 137)
- Bir dalda durmaz, **serçe** gibi pır pır eder. (TTA, 252)
- Bu yılki serçe, bıldıırki **serçeye** cik cik öğretir. (TTA, 276)
- Bülbülü bilmeyen **serçe**, billuru bilmeyen sırça sanır. (TTA, 280)
- Herkesin **serçesi** kendine bülbüldür. (TTA, 528)
- Karınca kanatlanınca, kendini **serçe** oldum sanır. (TTA, 280)
- Kedinin kanadı olsaydı, **serçelerin** adı olmazdı/kalmazdı. (TTA, 627)
- Keyif dediğın **serçe** bokundan gevrektir. (TTA, 628)
- Kırk **serçeden** bir börek. (TTA, 632)

• Kırk **serçeden** börek olmaz, kaza bak kaza; dul karıdan heves alınmaz, kıza bak kıza. (TTA, 632)

• Kırk **serçeden**, bir kaz iyi. (TTA, 632)

• Ne darı ekerim ne **serçeden** şikayet ederim. (TTA, 719)

• Ne darım var ne de **serçeyle** davam. (TTA, 719)

• **Serçe** ile konuşanın sesi semadan gelir. (TTA, 783)

• **Serçe** nedir, budu nola. (TTA, 783)

• **Serçe**, yavrusuna “Bir insan yere eğilirse, bil ki taş alıp sana atacak; hemen kaç” demiş; yavrusu da “Ya belindeyse?” deyince, “Sen öğüdü yuvada almışsın” demiş. (TTA, 783)

• **Serçede** ötme yok, nara çok. (TTA, 783)

• **Serçeden** başka kuş, Zeyrek’ten başka yokuş bilmez. (TTA, 783)

• **Serçeden** korkan, darı ekmez. (TTA, 783)

• **Serçenin** avı olmaz. (TTA, 783)

• **Serçenin** gönlünden şahinlik geçer. (TTA, 783)

• **Serçeye** çubuk bere. (TTA, 783)

• **Serçeye** çubuk yarası beladır. (TTA, 783)

• Sonunu sayan **serçeye** darı saçılmaz. (TTA, 794)

• Yazın **serçeye** kim olsa yem verir. (TTA, 882)

• Zeyrek’ten başka yokuş, **serçeden** başka kuş tanımaz. (TTA, 917)

• “*İt qutırsa iyesin qabar,*

Torğay qutırsa bürkitke şabar.”

(İt kudursa sahibini kapar, (BS, C.65, 362)

Serçe kudursa kaya kartalına saldırır.)

• “*Torğay jawın jawsa,*

Balasin qorğar.

Burşaq jawsa,
Basın qorğar.” (BS, C.68, 314)
(Serçe yağmur yağsa,
Yavrusunu korur.
Dolu yağsa,
Başını korur.)

• “*Butanı qorğalağan,*
Torğaydıñ da janı qaladı. (BS, C.69, 106)
(Çalının koruduğu,
Serçenin de canı var.)

• “*Tozğan qazdı toptanğan torğay jeydi.*” (BS, C.69, 344)
(Yalnız kazı birleşen serçe yer.)

I.2.2.2.16. Turna/Tırna

Turnalar, genellikle sazlık bölgelerde bulunan, uzun bacaklı, uzun boyunlu kuşlardır. Az sayıda atasözlerimizde adı geçmektedir. Türkiye Türkçesinde sadece 4 tane atasözü turnayla ilgilidir. Kazak Türkçesinde ise turnayla ilgili 6 tane atasözü bulunmaktadır.

- Başsız **turna** yol almaz. (TTA, 232)
- Bıldıрки **turnalar** bu yıl gözünü tırmalar. (TTA, 244)
- Durdu durdu da **turnayı** gözünden vurdu. (TTA, 372)
- Şahin küçüktür amma, koca **turnayı** havadan indirir. (TTA, 807)

• “*Otız üyrek bir turna otırğanda jer tırnar.*” (BS, C.66, 236)
(Otuz ördek bir turna oturduğunda yeri tırmalar.)

• “*Äwedeği turnadan,*
Qolıñdağı şımşıq iygi.” (BS, C.68, 72)
(Havadaki turnadan,

Elindeki kanarya yeğdir.)

- “*Suwdağı turnadan,
Qolıñdağı şımşıq iygi.*” (BS, C.66, 264)
(Sudaki turnadan,
Elindeki kanarya yeğdir.)

- “*Aspandağı turnanı ustaymın dep,
Qolıñdağı şımşığıñnan ayrılma.*” (BS, C.69, 45)
(Gökteki turnayı tutamın diye,
Elindeki kanaryayı bırakma.)

- “*Tırna kökte, tuzaq jerde.*” (BS, C.69, 356)
(Turna gökte, tuzak yerde.)

- “*İt aşuwın turnadan aladı.*” (BS, C.69, 206)
(İt öfkesini turnadan alır.)

I.3. Suda Yaşayanlar

Su içinde balık, kurbağa, yılan gibi hayvanlar yaşamaktadır. Dolayısıyla suda yaşamını sürdüren bu hayvanlar “suda yaşayanlar” başlığı altında incelenmiştir. Hem eti yenen hem eti yenmeyen bu hayvanlarla ilgili pek çok atasözlerimiz vardır. Türkiye Türkçesinde suda yaşayan hayvanlarla ilgili 176 tane ve Kazak Türkçesinde 46 tane atasözü bulunmuştur.

I.3.1. Eti Yenenler

Suda yaşayan yüzlerce canlı türü vardır. Ancak tarih boyunca Türkler sadece balık ve balık şeklinde olanları yemişlerdir. Çalışmada incelenen atasözlerindeki tüm balık türleri “eti yenenler” başlığı altında tespit edilmiştir.

I.3.1.1. Balık/Balıq

Balıklar, suda yaşayan ve eti yenen bir hayvan türüdür. İnsanların en eski çağlardan bu yana balık avladıkları bilinmektedir. Türkiye Türkçesinde balıkla ilgili 55 tane atasözü geçerken Kazak Türkçesinde 15 tane atasözü geçmektedir.

- Ağ ile **balık** tutulur. (TTA, 105)
- Ağustosta ya bal ya **balık**. (TTA, 115)
- **Balığa** saçma atmışlar, “Buna baştan inme denir” demiş. (TTA, 223)
- **Balığ**ı tutmadan, tavayı ateşe koyma. (TTA, 223)
- **Balığ**ın akli gözündedir. (TTA, 223)
- **Balığ**ın başı taşa değmezse geri dönmez. (TTA, 223)
- **Balığ**ın mekanı balıkçının oltası(nın) altındadır. (TTA, 223)
- **Balık** “Çok konuşurum ama, ağzım su dolu” demiş. (TTA, 223)
- **Balık** ağa girdikten sonra akli başına gelir. (TTA, 223)
- **Balık** avlayan, elbete ıslanır. (TTA, 223)
- **Balık** avlayanın yarı gövdesi/gözü suda gerek. (TTA, 223)
- **Balık** balığı yiyince, balıkçı ne kazanır/yesin? (TTA, 223)
- **Balık** balığı yutmasa, balık denizi tutardı. (TTA, 224)
- **Balık** balıklığını suda yüzmeye, tilki tilkiliğini kümes gezmeyle belli eder. (TTA, 224)
- **Balık** baştan avlanır. (TTA, 224)
- **Balık** baştan kokar. (TTA, 224)
- **Balık** denizde/derede, tava ateşte. (TTA, 224)
- **Balık** gölünde büyür/yaşar. (TTA, 224)
- **Balık** ile misafir üç gün sonra kokmaya başlar. (TTA, 224)
- **Balık** isteyen gönlünü suya koyar. (TTA, 224)
- **Balık** kavağa çıktığı vakit/çıktığında kösenin de sakalı biter. (TTA, 224)
- **Balık** kılığıdır, ne yenir ne yutulur. (TTA, 224)
- **Balık** kuyruğundan avlanmaz. (TTA, 224)
- **Balık** suda büyür. (TTA, 224)
- **Balık** suda, gözü dışarıda. (TTA, 224)
- **Balık** tavada, tavşan ovada. (TTA, 224)

- **Balık** tutan onmaz/unmaz; yiyen doymaz; alıp satan kar eder. (TTA, 224)
- **Balık** tutanın götü yaş gerek/olur. (TTA, 224)
- **Balık** tutanın tumanı yaş olur/paçası ıslanır. (TTA, 224)
- **Balık**, gölünde olur. (TTA, 224)
- **Balıktan** büyük, Halık var. (TTA, 224)
- Bir **balık** başı, bir kaya karası. (TTA, 251)
- Bir iyilik et, at denize; balık bilmezse, Halık bilir. (TTA, 258)
- Büyük **balık** küçük balığı yer/tutar. (TTA, 281)
- Çaydaki **balığa** yağ kızartma. (TTA, 298)
- Denizdeki **balığa** soğan doğranmaz. (TTA, 339)
- Denizdeki **balığın** pazarlığı olmaz. (TTA, 339)
- Denizdeki **balık** pazar olmaz. (TTA, 339)
- Deryadaki **balık** satılmaz. (TTA, 344)
- Göt ıslanmayınca, **balık** tutulmaz. (TTA, 459)
- Kaçan **balık** iri/büyük olur. (TTA, 582)
- Kıç ıslanmazsa, **balık** tutulmaz. (TTA, 628)
- Miri malı **balığın** kılçığı boğazda kalır. (TTA, 709)
- Miri malı, **balık** kılçığıdır; yutulmaz. (TTA, 709)
- Nisan yağmuru **balığın** ağzına düşer, inci olur; yılanın ağzına düşer, zehir olur. (TTA, 726)
- Paça ıslanmayınca, **balık** tutulmaz. (TTA, 754)
- Rüyada **balık** gören, yastığının altını yoklasın. (TTA, 765)
- Sade olta ile **balık** avlanmaz. (TTA, 768)
- Tarlada **balık** tutulmaz. (TTA, 816)
- Tavuğun gözü, **balığın** başı. (TTA, 823)
- Tuzlu **balık** yiyen, suyu tez bulur. (TTA, 838)
- Ufak suda **balık**, kendini büyük sanır. (TTA, 842)
- “*Ajalsız balıq qurğaq jerde de ölmeydi.*” (BS, C.66, 19)
(Eceli gelmeyen balık kuru yerde de ölmez.)
- “*Balıqtñ tirligi suwmenen.*” (BS, C.66, 70)

(Balığın hayatı su ile.)

• “**Balıq** ala almağan suwdı bilğaydı.” (BS, C.66, 71)

(Balık tutamayan suyu kirletir.)

• “**Balıqtıñ** özi suwda, közi sırtta.” (BS, C.66, 72)

(Balığın kendisi suda, gözü dışarıda.)

• “**Balıq** jegen toq bolar,

Därmeni joq bolar.” (BS, C.66, 72)

(Balık yiyen tok olur,

Gücü yok olur.)

• “**Balıq** öñeşinen ötkendi jeydi.” (BS, C.68, 84)

(Balık boğazından geçeni yer.)

• “**Balıqtıñ** da segiz qanatı bar.” (BS, C.68, 85)

(Balığın da sekiz kanatı var.)

• “Jaqsılıq qıl, suwdağı balıq bilsin,

Balıq bilmeşe, halıq bilsin.” (BS, C.68, 150)

(İyilik yap, sudaki balık bilsin,

Balık bilmezse, Halık bilsin.)

• “Köldiñ atın **balıq** şığaradı,

Balıqtıñ atın halık şığaradı.” (BS, C.68, 280)

(Gölü balık meşhur eder,

Balığı halk meşhur eder.)

• “Suwdağı **balıqqa** quwanba,

Ol äli seniki emes.” (BS, C.65, 205)

(Sudaki balığa sevinme,

O hâlâ seninki değil.)

• “**Balıqtuñ janı suwda.**” (BS, C.69, 85)
(Balığın canı suda.)

• “**Balıq basınan sasiydi,**
Jaman ayağınan sasiydi.” (BS, C.68, 84)
(Balık başından kokar,
Kötü ayağından kokar.)

• “**Balıq basınan şiriydi.**” (BS, C.65, 336)
(Balık başından çürür.)

• “**Balık joqta, baqa da balık.**” (BS, C.69, 84)
(Balık yokken, kurbağa da balık.)

• “**Balıq suwında,**
Baqa sazında.” (BS, C.69, 84)
(Balık suyunda,
Kurbağa bataklığında.)

• “**Ölmegenge öli balıq joliğadı.**” (BS, C.69, 305)
(Ölmeyene ölü balık karşılaşır.)

I.3.1.1.1. Hamsi Balığı/Qamsa Balıq

Hamsi, inci ve küçük bir balık türüdür. Hamsi balığı, Türkiye’de çok sevilen balık türü iken Kazakistan’da pek çok bilinmeyen bir balık türüdür. Dolayısıyla Kazak Türkçesinde bu balık türüyle ilgili atasözü hiç bulunmamaktadır. Türkiye Türkçesinde ise hamsiyle ilgili 3 tane atasözü görülmektedir.

- **Hamsi balığı** kurban olur mu? Kanı da var, canı da var. (TTA, 500)
- **Hamsi balığı** niçin kurban olmaz? Kanı da var canı da . (TTA, 500)
- **Hamsi** de kurban olur; kanı da var, canı da var. (TTA, 500)

I.3.1.1.2. Sazan (Ortak)

Sazan, tatlı sularda yaşayan balık cinsidir. Kazak Türkçesinde sazanla ilgili 1 tane atasözü bulunurken Türkiye Türkçesinde hiç bulunmamıştır.

- “*Sazan balıqtıñ miyin jegen aqıldı boladı.*” (BS, C.68, 287)
(Sazanın beynini yiyen akıllı olur.)

I.3.1.1.3. Turnabalığı/Şortan

Turnabalığı, nehir ve göllerde yaşayan ve eti çok lezzetli bir balık türüdür. Kazak Türkçesinde turnabalığının karşılığı olarak “*şortan*” sözcüğü kullanılır. Kazak Türkçesi atasözlerinde turnabalığıyla ilgili yalnızca 1 tane atasözü görülürken Türkiye Türkçesi atasözlerinde hiç görülmemiştir.

- “*Şortan özi ölse de, tisi ölmes.*” (BS, C.69, 376)
(Turnabalığının kendisi ölse de, dişi ölmez.)

I.3.2. Eti Yenmeyenler

Eski çağlardan beri Türkler balık şeklinde olmayan hiçbir deniz ürünlerini yemezler. Dolayısıyla kurbağa, yılan gibi hayvanlar “eti yenmeyenler” başlığı altında incelenmiştir. Türkiye Türkçesinde suda yaşayan ve eti yenilmeyen hayvanlarla ilgili 121 tane ve Kazak Türkçesinde 31 tane atasözü bulunmuştur.

I.3.2.1. Kurbağa/Baqa

Kurbağa, göl ve su ile beraber anılan ve sıçrayarak yürüyen hayvan türüdür. Türkiye Türkçesinde kurbağayla ilgili 13 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 6 tane atasözü bulunmuştur.

- Aldığı abdest, ürküttüğün/korkuttuğün **kurbağayı** değmez. (TTA, 136)
- Aldığın abdest/attığın taş ürküttüğün **kurbağayı** değmeli. (TTA, 136)
- Arka/göle su gelinceye kadar **kurbağanın** gözü patlar. (TTA, 168)
- At nallanırken **kurbağa** ayağını uzatmaz. (TTA, 185)
- Ata nal çakıldığını görmüş de **kurbağa** ayaklarını uzatmış. (TTA, 189)

- Atılan taş, **kurbağayı** ürkütmeye değmeli. (TTA, 192)
- amlıca'nın suyu, Gökse'nun **kurbağası**. (TTA, 292)
- Ettiğin hayır, ürküttüğün **kurbağaya** değmeli. (TTA, 440)
- Ettiğin iş, ürküttüğün **kurbağaya** değmeli. (TTA, 440)
- Göle/arığa su gelene kadar, **kurbağanın** canı çıkar/gözü patlar. (TTA, 477)
- Leylek **kurbağa** ile dost olmaz. (TTA, 693)
- Sağdııcı **kurbağa** olan, bataкта güvey girer/olur. (TTA, 769)
- Yolcuya yol, **kurbağaya** göl. (TTA, 902)

- “**Baqa** siyse kölge sep,
Jaqsı qatın malęa sep.” (BS, C.65, 107)
(Kurbağa işese göle destek,
İyi kadın mala destek.)

- “**Baqa** siyse kölge sep.” (BS, C.69, 78)
(Kurbağa işese göle yardım.)

- “*Qatın aqılsız,*
Baqa quyırıqsız.” (BS, C.66, 203)
(Kadın akılsız,
Kurbağa kuyruksuz.)

- “**Baqa** batpağın sağınar.” (BS, C.68, 79)
(Kurbağa bataklığını özler.)

- “*Balığınan bolar ma?*
Baqasınan bolar ma?” (BS, C.68, 84)
(Balığından olur mu?
Kurbağasından olur mu?)

- “**Baqağa** künde toy.” (BS, C.69, 78)
(Kurbağaya her gün düğün.)

I.3.2.2. Yılan/Jılan

Tehlikeli bir hayvan olan yılan, Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerinde sokmasıyla olumsuz anlamlarda kullanılmıştır Türkiye Türkçesi atasözlerinde yılanla ilgili 108 tane atasözü bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde ise 25 tane atasözü yılanla ilgilidir.

• Acı söz, insanı/adamı dininden çıkarır; tatlı söz/dil, **yılanı** ininden çıkarır. (TTA, 88)

• Açık ağza **yılan** girer. (TTA, 94)

• Ana var, imam bulacak; ana var, **yılan** vuracak. (TTA, 155)

• Azan **yılan** yol üstüne çıkar. (TTA, 211)

• Babasını kuduz dalamış, oğlunu **yılan** yalamış. (TTA, 217)

• Beni sokmayan **yılan** bin yıl yaşasın. (TTA, 238)

• Çocuk ağzıyla **yılan** tut, onu da yalan tut. (TTA, 307)

• Çok taş kaldıran ya **yılana** uğrar ya çiyana. (TTA, 313)

• Denize düşen, **yılana** sarılır. (TTA, 339)

• Düşman dost, **yılan** derisi post olmaz. (TTA, 380)

• Edirne'nin dili, Bursa'nın **yılanı**. (TTA, 386)

• El elinden **yılan** tut, yarısını yalan tut. (TTA, 398)

• El eliyle **yılan** tut, onu da yalan tut. (TTA, 398)

• El eliyle **yılan** tutar, yarısını yalan tutar. (TTA, 398)

• El eliyle **yılan** tutma, el eliyle yalan tutulur. (TTA, 398)

• El eliyle **yılan** tutma, tutana da yapışma. (TTA, 398)

• El eliyle **yılan** tutma, yılana da yazıktır. (TTA, 398)

• El ile **yılan** tutmak, yarısı yalan tutmaktır. (TTA, 400)

• El ile **yılan** tutulmaz. (TTA, 400)

• Elin yaralı eli, **yılan** deliği görünür. (TTA, 412)

- Fitne, uyuyan **yılana** benzer; uyandırmaya gelmez. (TTA, 457)
- Gelin çiçek/gükçek, her dediği gerçek; kaynana **yılan**, her dediği yalan. (TTA, 468)
- Hayır istersen öldür **yılanı**, cennete gitmek istersen incitme canı. (TTA, 508)
- Haziranda Hıdırellez'den sonra tarlada **yılan** bile oynasa zarardır. (TTA, 510)
- Her definenin **yılanı** vardır. (TTA, 514)
- Heybesinin iki gözü var; biri **yılan** dolu, öbürü yalan. (TTA, 529)
- Hocanın ekmeği, **yılanın** ayağı görülmez. (TTA, 534)
- İyi dil **yılanı** ininden, fena dil insanı dininden, imanından çıkarır. (TTA, 576)
- İyi söz ile **yılan** ininden çıkar. (TTA, 578)
- Kendini **yılan** yalamış, babasını kuduz dalamış. (TTA, 624)
- Kötü söz, **yılan** zehrinden acıdır. (TTA, 671)
- Nisan yağmuru balığın ağzına düşer, inci olur; **yılanın** ağzına düşer, zehir olur.
- O yalan, bu yalan; fili yuttu bir **yılan**. (TTA, 728)
- Oğlunu **yılan** yalamış, babasını kuduz dalamış. (TTA, 732)
- Onmadık hacıyı deve üstünde/Arafat'ta **yılan** vurur/sokar. (TTA, 736)
- Öldürürsen **yılanı** kendin öldür, elin öldürdüğü **yılan** tez canlanır. (TTA, 746)
- Sevap istersen öldür **yılanı**, cennet istersen incitme canı. (TTA, 784)
- Su içine **yılan** bile dokunmaz. (TTA, 801)
- Talihsiz hacıyı deve üstünde **yılan** sokar. (TTA, 814)
- Tanrı **yılanın** feyline bakmış da kıcını karnına sokmuş. (TTA, 816)
- Tatlı dil/söz **yılanı** deliğinden çıkarır. (TTA, 820)
- Uyuyan **yılanın** kuyruğuna basma. (TTA, 848)
- **Uyuyan** yılanın üstüne basılmaz. (TTA, 848)
- Üşümüştü **yılanı** koynuna sokma, ısınınca seni sokar. (TTA, 852)

- Yatan **yılanın** kuyruğuna basma/basılmaz. (TTA, 878)
- Yetim başı kaldıracağına, **yılan** başı kaldır. (TTA, 889)
- **Yılan** ağusuz olmaz. (TTA, 891)
- **Yılan** başı kaldır, insan başı kaldırma. (TTA, 891)
- **Yılan** bile toprağı kıdayla/övünle yalarmış/yer. (TTA, 891)
- **Yılan** bile toprağını katık eder. (TTA, 891)
- **Yılan** deliğı bin altında. (TTA, 891)
- **Yılan** deliğinde inci aranmaz. (TTA, 891)
- **Yılan** deliğine akarken kuyruğundan tutmalı. (TTA, 891)
- **Yılan** doğrulmayınca deliğine giremez. (TTA, 891)
- **Yılan** eğilir bükülür, çıktığı deliğı bulur. (TTA, 891)
- **Yılan** eğilir, bükülür; deliğini bulur. (TTA, 891)
- **Yılan** eğri akar, büğürü akar; deliğine doğru girer. (TTA, 891)
- **Yılan** eğri büğürü gider ama, yuvasını doğrular. (TTA, 891)
- **Yılan** gibi her gün gömlek değıştirme. (TTA, 891)
- **Yılan** kemiğı yenmez. (TTA, 891)
- **Yılan** kendi eğrisini bilmez, deveye boynun eğridir der. (TTA, 891)
- **Yılan** kırdada eğilerek akar ama, deliğine düz girer. (TTA, 891)
- **Yılan** ölür, kuyruğı ölmez. (TTA, 891)
- **Yılan** sıcağı akar. (TTA, 892)
- **Yılan** sokan uyumuş, aç kalan uyumamış. (TTA, 892)
- **Yılan** toprağı bile kanaatle yer. (TTA, 892)
- **Yılan** toprağı tarla tarla yermiş. (TTA, 892)
- **Yılan** yarpuzdan hoşlanmaz, o da deliğinin ağzında biter. (TTA, 892)
- **Yılan** yavrusu zehirsiz olmaz. (TTA, 892)

- **Yılan** yılan iken toprağı kıtlayarak yer. (TTA, 892)
- **Yılan** yılanı yuta yuta evran olur/olmuştur. (TTA, 892)
- **Yılan** yılanı yutmayınca evran olmaz. (TTA, 892)
- **Yılan** yılanken, toprağı üsküfle/yüksükle yer. (TTA, 892)
- **Yılan** yılanlığınan toprağı hedernen yer. (TTA, 892)
- **Yılan** yıldız görmeyince ölmez. (TTA, 892)
- **Yılan** yiyen, hekim bulamaz. (TTA, 892)
- **Yılan** yürür, balası arkasından. (TTA, 892)
- **Yılan**, deliğinden toprağı yalayarak çıkar. (TTA, 892)
- **Yılan**, deliğine girerken düzelir. (TTA, 892)
- **Yılana** ağrı veren, kertenkeledir. (TTA, 892)
- **Yılana** soy olacağına, eşeğe tay ol. (TTA, 892)
- **Yılana** yumuşak diye el sunma/sürme. (TTA, 892)
- **Yılandan** korkma, yalandan kork. (TTA, 892)
- **Yılandan** yardım uman, toprağa serilir. (TTA, 892)
- **Yılanı** başından ezmeli. (TTA, 892)
- **Yılanı** ben tutayım/tutmalıyım ki, gözüne sen/bakasım. (TTA, 892)
- **Yılanı** deliğinden çıkarma. (TTA, 892)
- **Yılanı** okşaya okşaya deliğinden çıkarırlar. (TTA, 893)
- **Yılanı** öldür düşman gibi; fakat göm kardeş gibi. (TTA, 893)
- **Yılanın** akına da lanet karasına da. (TTA, 893)
- **Yılanın** başı dururken, kuyruğı ezilmez. (TTA, 893)
- **Yılanın** başı/kafası küçükken ezilir/ezilmeli. (TTA, 893)
- **Yılanın** başını küçükken ezmeli. (TTA, 893)
- **Yılanın** gömleği değışir, huyu değışmez. (TTA, 893)

- **Yılanın** ısırıldığı adam, ipten korkar. (TTA, 893)
- **Yılanın** kuyruğuna basınca, başını kaldırır. (TTA, 893)
- **Yılanın** ödü, kuşun sütü. (TTA, 893)
- **Yılanın** sevmediği narpuç, o da deliğinin ağzında biter. (TTA, 893)
- **Yılanın** sevmediği ot, deliğinin ağzında biter(TTA, 893)
- **Yılanın** soktuğu uyumuş, aç kalan uyumamış. (TTA, 893)
- **Yılanın** soktuğu, ipten korkar. (TTA, 893)
- **Yılanın** yavrusu da yılandır. (TTA, 893)
- **Yılanın** zehri kendisine panzehirdir. (TTA, 893)
- **Yılanken yılan**, toprağı övünle yalar. (TTA, 893)
- **Yılansız** çalı dibi olmaz. (TTA, 893)
- **Yılansız** yer olmaz. (TTA, 893)

• “*Ajalsız adam ölmes” dep,*
Jilanniñ quyriğınan ustama.” (BS, C.66, 152)
 (“Ecelsiz insan ölmez” diye,
 Yılanın kuyruğundan tutma.)

• “*Jatqan jilanniñ quyriğın baspa.*” (BS, C.66, 152)
 (Yatan yılanın kuyruğunu basma.)

• “*Jılan jürse iyir-iyir jüredi,*
İnine tüzuw barıp kiredi.” (BS, C.66, 162)
 (Yılan gitse eğri gider,
 Deliğine doğru gidip girer.)

• “*Jılan iyir-iyir jürse de,*
İnine tüzuw barıp kiredi.” (BS, C.66, 162)
 (Yılan eğri gitse de,

Deligine doğru gidip girer.)

• “**Julandi** quyriğınan ustawşı bolma.” (BS, C.66, 163)

(Yılanı kuyruğundan tutma.)

• “**Julanniñ** basın jawduñ qolımen miçi.” (BS, C.66, 163)

(Yılanın başını düşmanın eliyle ez.)

• “**Julanniñ** sırtı jıltır, işi uwlı.” (BS, C.66, 163)

(Yılanın dışı pırılıtı, içi zehirli.)

• “Uwlı **julan** söz emes,

Maxabbat uwı turğanda.” (BS, C.66, 292)

(Zehirli yılan hiçbir şey değil,

Aşk zehiri yanında.)

• “**Julan** julanniñ quyriğın baspas.” (BS, C.68, 187)

(Yılan yılanın kuyruğunu basmaz.)

• “**Julanniñ** uwı tisinde,

Jamanniñ uwı tilinde.” (BS, C.68, 188)

(Yılanın zehri dişinde,

Kötünün zehri dilinde.)

• “**Jılı-jılı** söyleseñ,

Julan ininen şığadı.” (BS, C.68, 188)

(Tatlı tatlı konuşsan,

Yılan deliğinden çıkar.)

• “**Jılı-jılı** söyleseñ,

Julan şığar ininen.

Qattı –qattı söyleseñ,

Musılman şığar dininen.” (BS, C.65, 219)

(Tatlı tatlı konuşsan,
Yılan çıkar deliğinden.
Sert konuşsan,
Müsülman çıkar dininden.)

• “*Jılı-jılı söyleseñ,
Jılan ininen şığadı.
Qattı –qattı söyleseñ,
Momin dininen şığadı.*” (BS, C.68, 189)

(Tatlı tatlı konuşsan,
Yılan deliğinden çıkar.
Sert konuşsan,
Mümin dininden çıkar.)

• “*Jılı-jılı söyleseñ,
Jılan ininen şığadı.
Qattı –qattı söyleseñ,
Käpir dininen şığadı.*” (BS, C.66, 163)

(Tatlı tatlı konuşsan,
Yılan deliğinden çıkar.
Sert konuşsan,
Kafir dininden çıkar.)

• “*Jılan jılını süyedi.*” (BS, C.69, 198)
(Yılan ılığı sever.)

• “*Jılanğa da aq quyıp şığaradı.*” (BS, C.69, 198)
(Yılana da süt döküp çıkarır.)

• “*Jılandı öltirgenniñ sawabı bar.*” (BS, C.69, 198)
(Yılan öldürmenin sevabı var.)

• “*Jılandıñ üş kesse de, kesirtkedey awqatı bar.*” (BS, C.66, 163)

(Yılanı üç kessen de, kertenkele gibi gücü var.)

• “**Jilanniñ** basın kesip alsañ da,
Kesirtkedey quwatı bar.” (BS, C.66, 163)
(Yılanın başını kessen de,
Kertenkele gibi gücü var.)

• “**Jılan** terisin tastasa da, jılan.” (BS, C.68, 187)
(Yılan derisini bıraksa da, yılan.)

• “**Jılan** quwsa, jolğa qaş,
Tüye quwsa, jarğa qaş.” (BS, C.68, 187)
(Yılan kovsa, yola kaç,
Deve kovsa, yara kaç.)

• “**Jılan** jalbızdan qaşar.” (BS, C.68, 187)
(Yılan nandeden kaçır.)

• “**Jilanniñ** balası-jılan,
Şayanniñ balası-şayan.” (BS, C.68, 187)
(Yılanın yavrusu, yılan,
Çıyanın yavrusu, çıyan.)

• “**Jilanniñ** bası jese, quyriğı semiredi.” (BS, C.68, 187)
(Yılanın başı yese, kuyruğu semirir.)

• “**Jilanniñ** ağı da jılan,
Qarası da jılan.” (BS, C.69, 199)
(Yılanın beyazı da yılan,
Siyahı da yılan.)

I.4. Böcek ve Haşeratlar

Böcekler ve haşeratlar, dünyanın hemen hemen her yerinde bulunan, dünyadaki en fazla türe sahip olan hayvanlardır. Bu hayvanlar özelliklerine ve türlerine göre “uçabilenler”, “uçmayanlar”, “kemirgenler” ve “asalak ve parazitler” başlıkları altında incelenmiştir. Bunlarla ilgili pek çok atasözü karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde böcek ve haşeratlarla ilgili 205 tane ve Kazak Türkçesinde 62 tane atasözü bulunmuştur.

I.4.1. Uçabilenler

Havada uçan vahşi hayvanlar da aslında karada yaşamaktadır. Ancak uçabilmek özellikleri öne çıktığı için arı, çekirge, sinek böğelek, kebelek gibi hayvanlar “uçabilenler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde uçabilen böcek ve haşeratlarla ilgili 78 tane, Kazak Türkçesinde 16 tane atasözü tespit edilmiştir.

I.4.1.1. Arı/Ara

Arılar, uçabilen ve kuş türü olmayan bir hayvandır. Arının çok çalışmak, akıllı olmak gibi taraflarının yanında sokmak gibi kötü özellikleri de vardır. İşte bu yönleriyle atasözlerimize ilham olmuştur. Türkiye Türkçesinde 35 tane, Kazak Türkçesinde 3 tane atasözü arıyla ilgilidir.

- **Arı** baldan kaçmaz. (TTA, 165)
- **Arı** baldan mı, yoksa dumandan mı kaçar? (TTA, 165)
- **Arı** bir kuşluk, davar bir kışlık. (TTA, 165)
- **Arı** eken arı, darı eken darı alır. (TTA, 165)
- **Arı** ile kalkan, bal başına; sinek ile kalkan, leş/bok başına. (TTA, 165)
- **Arı** ile karının sırrına erilmez. (TTA, 165)
- **Arı** iyi olursa, balı Bağdat’tan getirir. (TTA, 165)
- **Arı** kadar eri olanın dağ/harman kadar yeri olur. (TTA, 165)
- **Arı** kahrı çekmeyen, balın kadrini ne bilsin. (TTA, 165)
- **Arı** kovana gider. (TTA, 166)

- **Arı** kovanına çomak sokulmaz. (TTA, 166)
- **Arı** kovanına kazık dürtülmez. (TTA, 166)
- **Arı**, bal alacak çiçeği bilir. (TTA, 165)
- **Arı**, balı etrafından dolaşır. (TTA, 165)
- **Arı**, bey olan kovana üşer. (TTA, 165)
- **Arı**, kızdıranı sokar. (TTA, 165)
- **Arı**, üzüme gelir. (TTA, 166)
- **Arıda** bal, kafeste mal buldun mu al. (TTA, 166)
- **Arıdan** bal almak, herkesin karı değildir. (TTA, 166)
- **Arısını** söndür, balını ondan sonra ye. (TTA, 167)
- **Arısız** bal isteyenin ağzı tatlı olmaz. (TTA, 167)
- **Arıya** kovan emanet olmaz. (TTA, 167)
- **Arı** gibi eri olanın, dağ kadar yeri olur. (TTA, 165)
- Bal içeride, **arı** dışarıda. (TTA, 222)
- Bal toplayan, **arının** iğnesine katlanır. (TTA, 222)
- Bal veren **arının** iğnesi zehirsizdir. (TTA, 222)
- Bal veren bir **arı**, bal vermeyen yüz **arıdan** iyidir. (TTA, 222)
- Bal yemek isteyen, **arının** belasına katlanır. (TTA, 222)
- Balcida **arı** çok, oğluma karı çok. (TTA, 222)
- Balı ye de **arısını** sorma. (TTA, 223)
- Balsız kovanda **arı** durmaz. (TTA, 225)
- Besledim vızı/**arıyı**, kalmadı sızı. (TTA, 239)
- Her **arı** bal yapmaz. (TTA, 513)
- Paran çoksa keçiyeye ver geçir, **arıya** ver uçur. (TTA, 757)
- Kemiksiz ilik olmaz, **balarısız** bal. (TTA, 622)

• “*Ara tiyseñ şağadı.*” (BS, C.66, 37)

(Arıya dokunsan sokar.)

• “*Ara qanşa bal berse de*

Zärin bir tökpey turmaydı.” (BS, C.66, 37)

(Arı ne kadar bal verse de,

İdrarını bir dökmeden durmaz.)

- “*Bal qayda bolsa, ara sonda.*” (BS, C.66, 69)

(Bal nerede olursa, arı orada.)

I.4.1.2. Çekirge/Şegirtke

Genelde tarıma büyük zarar vermesi ile anılan çekirgeler Türkiye Türkçesi atasözlerinde 3 kez, Kazak Türkçesi atasözlerinde 2 kez görülmektedir.

- Bir sıçrarsın **çekirge**, iki sıçrarsın çekirge; üçüncüde gidersin ele/ele geçersin çekirge. (TTA, 262)

- **Çekirge** bir sıçrar, iki sıçrar; üçüncüde ele geçer. (TTA, 299)

- **Çekirgeyi** suya göndermişler, yine **çekirge** getirmiş. (TTA, 299)

- “*Şegirtkeden qorıqqan egiz ekpes.*” (BS, C.69, 376)

(Çekirgeden korkan ekin ekmez.)

- “*Şegirtkeden qorıqqan,*

Egiz ekpes.

Barımtadan qorıqqan,

Mal jıymas.” (BS, C.68, 338)

(Çekirgeden korkan,

Ekin ekmez.

Çapuldan korkan,

Mal toplamaz.)

I.4.1.3. Kelebek/Köbelek

Güzelliği, zerafeti ve narinliği ile bilinen kelebek, Kazak Türkçesi atasözlerinde sadece 1 kere geçerken Türkiye Türkçesi atasözlerinde hiç geçmemiştir.

- “*Köbelek güldi sağınar.*” (BS, C.68, 206)

(Kelebek çiçeği özler.)

I.4.1.4. Sinek/Şıbın

İnsanı rahatsız eden sinek tüm olumsuz özellikleriyle atasözlerinde yer almaktadır. Türkiye Türkçesinde 36 tane atasözü “sinek”le ilgilidir. Kazak Türkçesinde sineğin karşılığı olan “şıbın”la ilgili 6 tane atasözü tespit edilmiştir.

- “Kış” **sinek**, babam seni de evlendirir. (TTA, 635)
- Arı ile kalkan, bal başına; **sinek** ile kalkan, leş/bok başına. (TTA, 165)
- Bal olan/olduğu yerde **sinek** de olur/bulunur. (TTA, 222)
- Balı tatlı olanın, **sineği** Bağdat’tan gelir. (TTA, 223)
- Balın olsun, **sinek** Bağdat’tan gelir. (TTA, 225)
- Bir damla bal ile **sinek** tutulur. (TTA, 253)
- Bokun layığı **sinektir**. (TTA, 214)
- Fazla hevesli insan, bala düşmüş **sineğe** benzer. (TTA, 453)
- Feleğe kelek denmez, Simurg’a **sinek**. (TTA, 453)
- Feleğe kelek, Simurg’a **sinek** denmez/deme. (TTA, 453)
- Geyikler kırkında, **sinek** kırkında, taflan dökümünde. (TTA, 473)
- Gündüz uçmayan **sinek**, gece ayran kazanına/ayrana/süte düşer. (TTA, 493)
- Gündüzün uçmayan **sinek**, gece ayran çanağına düşermiş. (TTA, 493)
- İven **sinek**, süte düşer. (TTA, 573)
- Kapalı ağza **sinek** girmez. (TTA, 593)
- Kartal, **sinek** almaz. (TTA, 606)
- Kokmuş ete **sinek** çok konar. (TTA, 651)
- Kokmuş etin **sineği** Bağdat’tan gelir. (TTA, 651)
- Kudul öküz, başkasının **sineğini** ürkütür. (TTA, 674)
- Ortak boka **sinek** bile konmaz. (TTA, 737)
- Pekmez gibi malın olsun, **sineği** Antakya’dan/Koçarlı’dan gelir. (TTA, 760)

- Pekmezin, balın iyi olursa, **sineğin** Bağdat'tan gelir. (TTA, 760)
- Petekte balın olduktan sonra **sinek** Bağdat'tan gelir. (TTA, 761)
- **Sineği** çalan, ineği çalar. (TTA, 789)
- **Sineğin** akıllısı kiraza biner, şehre iner; **sineğin** akılsızı çiğere konar, köye çıkar. (TTA, 789)
- **Sinek** demirden ne alır? (TTA, 790)
- **Sinek** küçüktür/ufaktır ama, mide bulandırır. (TTA, 790)
- **Sinek** mermerden ne umar? (TTA, 790)
- **Sinek** öküzün boynuzuna konmuş da “Ağırlık mı veriyorum?” demiş, öküz “Sen orada mıydın” demiş. (TTA, 790)
- **Sinek** pekmezciyi tanır. (TTA, 790)
- **Sinek** yalamaya şerbet arar, pervane yanmaya ateş. (TTA, 790)
- **Sinek** yaş yere çöker. (TTA, 790)
- **Sinek**, kanadıyla kazaya uğrar. (TTA, 790)
- **Sinekte** bal, tembelde mal aranmaz. (TTA, 790)
- Sulu **sinek** suyunda gider. (TTA, 802)
- Yeni boka **sinek** çok konar. (TTA, 886)
- “*Arıq bolatın toqtını,
Şıbın quwıp ottatpaydı.*” (BS, C.65, 343)
(Zayıf olan tokluğu,
Sinek kovarak otlamaz.)
- “*Eki buwra talassa,
Ortasında şıbın öledi.*” (BS, C.66, 112)
(İki buğra dövüşse,
Arasında sinek ölür.)

- “*Şirikke şıbn aynalar.*” (BS, C.66, 309)
(Çürük yanında sinek dolaşır.)
- “*Ajal jetpey şıbn ölmes.*” (BS, C.68, 19)
(Eceli gelmeden sinek ölmez.)
- “*Eki nar arasında şıbn öler.*” (BS, C.69, 128)
(İki narın ortasında sinek ölür.)
- “*Lastıñ dostı-şıbn.*” (BS, C.68, 206)
(Leşin dostu, **sinek**.)

I.4.1.4.1. Bögelek (Ortak)

Bögelek, sığırları delice kaçırın kısa boynuzlu sinek türüdür. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde birer tane atasözü bögelekle ilgilidir.

- Koca öküzü **bögelek** tutmaz. (TTA, 649)
- “*Jılqını bögelek azdırar.*” (BS, C.65, 358)
(Yılıkmı bögelek zayıflatır.)

I.4.1.4.2. Okalak/Oqalaq

Okalak, bögelek gibi sığırlara zarar veren sinek türlerindedir. Kazak Türkçesinde atasözlerinde okalakla ilgili 1 tane atasözü bulunurken Türkiye Türkçesinde hiç bulunmamıştır.

- “*Ögizdi oqalaq azdırar,
Estini oy azdırar.*” (BS, C.65, 376)
(Öküzü okalak zayıflatır,
Akıllımı düşünce zayıflatır.)

I.4.1.4.3. Sivrisinek/Masa

Sivrisinekler, kan emmesi ile anılan, insanları rahatsız eden zararlı böceklerdendir. Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde 4 tane atasözü sivrisinekle ilgilidir. Kazak Türkçesinde sivrisinekle ilgili atasözlerine rastlanmamıştır.

- Baş ağrıyınca **sivrisinek** davul çalar/davul olur. (TTA, 227)
- Hindistan fili **sivrisinekten** korkar. (TTA, 533)
- İftar sofrasında **sivrisinek** sadasında bile Aziz Allah denir. (TTA, 541)
- Kimine **sivrisinek** saz, kimine davul zurna az. (TTA, 643)

I.4.2. Uçamayanlar

Türk atasözlerinde uçabilme özelliği olmayan çıyan, karınca, kertenkele, kirpi ve örümcekler bu başlık altında değerlendirilmiştir.

I.4.2.1. Çıyan/Şayan

Çıyanlar, çok hızlı hareket eden, genelde zehirli olan hayvanlardandır. Kazak Türkçesinde “şayan” olarak adlandırılan bu tür hayvanlar, atasözlerinde 3 kez geçerken Türkiye Türkçesi atasözlerinde hiç geçmemiştir.

- “*Jaqınıñ da şayanday şağadı.*” (BS, C.66, 137)
(Yakınının da çıyan gibi sokar.)
- “*Şayan inine tışqan sıymaydı.*” (BS, C.66, 305)
(Çıyan deliğine sıçan sığmaz.)
- “*Jılanniñ balası-jılan,
Şayanniñ balası-şayan.*” (BS, C.68, 187)
(Yılanın yavrusu, yılan,
Çıyanın yavrusu, çıyan.)

I.4.2.2. Karınca/Qumırsqa

Karıncalar, dünya üzerinde hemen hemen her kara parçasında bulunan, topluluklar içinde yaşayan hayvanlardır. Kazak Türkçesinde karınca sözcüğünün karşılığı “*qumırsqa*”dır. Türkiye Türkçesinde karınca ile ilgili 18 tane, Kazak Türkçesinde ise 4 tane atasözü bulunmaktadır.

- Allah bir **karıncasından** bile geçmez. (TTA, 141)
- Anam, babam nasihat eder; ben **karıncaları** sayarım. (TTA, 156)
- Bülbül ile **karıncanın** yoldaşlığı, softa ile dervişin arkadaşlığı. (TTA, 280)
- Çok **karınca** deveyi/arslanı öldürür. (TTA, 311)
- Devenin yükünü **karınca** çeker mi? (TTA, 347)
- Deveyi kucağına alıp **karıncaya** binme. (TTA, 349)
- Düşman **karınca** da olsa sen onu fil say. (TTA, 380)
- Düşman **karınca** ise sen fil san. (TTA, 380)
- Düşmanın **karınca** ise, gözlerini merdane aç. (TTA, 380)
- Düşmanın **karınca** olsa kendini merdane tut! (TTA, 380)
- Düşmanın **karıncaysa**, sen fil ol. (TTA, 382)
- Hasmin **karınca** da olsa, kendini merdane tut. (TTA, 505)
- Her kütüğe **karınca** yuva yapmaz. (TTA, 519)
- Her kütüğün başına **karınca** birikmez. (TTA, 519)
- Kadı ekmeğini karınca yemez. (TTA, 583)
- Kara kütük **karıncalı** olur. (TTA, 597)
- **Karınca** kanatlanınca kemale erdiğini zannedermiş; fakat zevali yaklaşmış, hiç haberi yokmuş. (TTA, 603)
- **Karınca** zevali gelince kanatlanır. (TTA, 603)
- “*Jabilıp ketse, qumırsqa da, Arıstan terisin sızdırıp aladı.*” (BS, C.66, 125)
(Birleşirse, karınca da,
Aslanın derisini yüzüverir.)
- “*Qumırsqa qısta toq jatuw üşin, Qoregin jazda jiynaydı.*” (BS, C.66, 217)

(Karınca kışın tok olmak için,
Yemeğini yazın toplar.)

• “*Süleymendey qoliñda quwat bolsa da,
Qıldırıqtay qumırsqağa qıyanat qılma.*” (BS, C.66, 267)
(Süleyman gibi elinde güç olsa da,
Küçük olan karıncaya zarar verme.)

• “*Ayaz, äliñdi bil,
Qumırsqa joliñdi bil.*” (BS, C.65, 24)
(Ayaz⁷, gücünü bil,
Karınca, yolunu bil.)

I.4.2.3. Kertenkele/Kesirtke

Kendilerine yapılan bir saldırıda kuyruklarını bırakması ile anılan kertenkeleler, Türkiye Türkçesi atasözlerinde bulunmamaktadır. Kazak Türkçesinde “*kesirtke*” olarak karşılanan kertenkele, atasözlerinde 3 kez görülmektedir.

• “*Jılanniñ üş kesse de, kesirtkedey awqatı bar.*” (BS, C.66, 163)
(Yılanı üç kessen de, kertenkele gibi kuvveti var.)

• “*Jılanniñ basın kesip alsañ da,
Kesirtkedey quwatı bar.*” (BS, C.66, 163)
(Yılanın başını kessen de,
Kertenkele gibi kuvveti var.)

• “*Jılanniñ basın kesip alsañ da,
Kesirtkedey quwatı bar.
Jılanniñ özi ölse de,
Quyırığı ölmeydi.*” (BS, C.69, 199)
(Yılanın başını kessen de,

⁷ Kişi adı.

Kertenkele gibi kuvveti var.
Yılanın kendisi ölse de,
Kuyruğu ölmez.)

I.4.2.4. Kirpi (Ortak)

Kirpi, sırtı dikenlerle kaplı memeli hayvandır (TS, 2011: 1448). Kazak Türkçesinde kirpiyi “*kirpiqşeqen*” olarak da adlandırılır. Kazak Türkçesinde atasözlerinde kirpi sadece 2 kez geçerken Türkiye Türkçesi atasözlerinde hiç geçmemiştir.

- “*Ayu balasın “appağım” der,*
Kirpiqşeqen balasın “jumsağım” der.” (BS, C.66, 56)
(Ayı yavrusuna “beyazım” der,
Kirpi yavrusuna “yumuşağım” der.)

- “*Qarğa balasın “appağım” der,*
Kirpi balasın “jumsağım” der.” (BS, C.66, 200)
(Ayı yavrusuna “beyazım” der,
Kirpi yavrusuna “yumuşağım” der.)

I.4.4.5. Örümcek/Örmekşi

Avını yakalamak için ağ kurması ile anılan örümcekler, Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesi atasözlerinde birer kez geçmiştir.

- Ağaç tohumdan, ağ **örümcekten** çıkar. (TTA, 109)
- “**Örmekşige qıl quwat.**” (BS, C.68, 281)
(Örümceğe kıl güçtür.)

I.4.3. Kemirgenler

Fare, kunduz, sıçan gibi hayvanlar hem kemirici dişleri uzun ve kuvvetli olduğu hem de ağaçları, ekinleri ve başka şeyleri kemirerek beslendikleri ve bunun gibi özelliklerine sahip oldukları için “kemirgenler” başlığı altında değerlendirilmiştir.

I.4.3.1. Fare (Sıçan)/Tısqan

Fareler, çok hızlı kaçabilen ve çok hızlı üreyen hayvanlardır. Türkiye Türkçesinde farenin ikinci adı sıçan iken, Kazak Türkçesinde bunun karşılığı, “tısqan”dır. Her iki lehçenin atasözlerinde fare, en çok kedi ile yer edinmiştir. Türkiye Türkçesinde 70 tane ve Kazak Türkçesinde 22 tane atasözü sıçanla ilgilidir.

- Avcı kediye, kurnaz **fare**. (TTA, 198)
- Bir deliği olan **fare** çabuk tutulur. (TTA, 253)
- Değirmencinin emeği, **fareleri** kışın kör eder. (TTA, 329)
- Eceli gelen **fare**, kedi t.şığı kaşır. (TTA, 385)
- Eceli gelen **fare**, kedinin yoluna çıkar. (TTA, 385)
- Eldivenli kedi, **fare** tutmaz. (TTA, 405)
- **Fare** çıktığı deliği bilir. (TTA, 452)
- **Fare** deliğe sığmamış, bir de kuyruğuna kabak bağlamış. (TTA, 452)
- **Fare** deliği bin altmadır. (TTA, 452)
- **Fare** kaçmayınca, delik görünmez. (TTA, 452)
- **Fare** sidiginin değirmen arkına faydası olur. (TTA, 452)
- **Farenin** geçtiğine yanmam; ama yol olur diye tasalanırım. (TTA, 452)
- Hırsız onsaydı, **fare** onardı. (TTA, 530)
- Hile ile onsaydı, **fare** onardı. (TTA, 533)
- Kart kedi, körpe **fare** arar. (TTA, 606)
- Kedi beslemeyen, **fareleri** besler. (TTA, 616)
- Kedi evde değilse, **fare** ev sahibidir. (TTA, 616)
- Kedi öldü, **fareler** baş kaldırdı. (TTA, 617)
- Kedinin olmadığı yerde, **fareler** beylik taslar/cirit atar. (TTA, 617)
- Kediye oyun, **fareye** ölümdür. (TTA, 618)
- Ödünc kedi, **fare** tutmaz. (TTA, 740)
- Pahallıkla **fare** onmamış. (TTA, 755)
- Tilkinin bağladığı aslanı **fare** çözer. (TTA, 733)
- Al, aslan tutar; güç **sıçan** tutmaz. (TTA, 131)
- Ambarda duran **sıçan** aç kalmaz. (TTA, 153)

- Arslan kocayınca, **sıçan** deliğini gözetir. (TTA, 173)
- Ceht ile sabır, **sıçana** tahtayı deldirir. (TTA, 288)
- Dam yanarsa, **sıçan** da beraber yanar. (TTA, 324)
- Değirmende doğan **sıçan**, gök gürlemesinden/gürültüsünden korkmaz. (TTA, 329)
- Dışarıdan gelen kedi, **sıçan** tutmaz. (TTA, 351)
- Ev yanarsa **sıçan** da göynür. (TTA, 442)
- Evime **sıçan** geldi, sırrımı açan geldi; gündüz yazan geldi, gece okuyan geldi. (TTA, 445)
- Hileden onsa, **sıçan** onardı. (TTA, 534)
- Kedi kurnaz ise, **sıçan** ahmak değil. (TTA, 616)
- Kedi olmayan yerde, **sıçanlar** bayram eder. (TTA, 617)
- Kedi öldü, meydan **sıçana** kaldı. (TTA, 617)
- Kediler ölünce, **sıçanlar** baş kaldırır. (TTA, 617)
- Kedinin gözü **sıçan** deliğindedir. (TTA, 617)
- Kedinin usluluğu, **sıçan** görünceydir. (TTA, 617)
- Kedinin usluluğu, **sıçan** görünceye kadardır. (TTA, 617)
- Kediye gören **sıçan**, gözünü yumar. (TTA, 618)
- **Sıçan** çıktığı deliği bilir. (TTA, 786)
- **Sıçan** olmadan, çuval delme. (TTA, 786)
- **Sıçan** olmadan, çuval dibi keser. (TTA, 786)
- **Sıçan** sidiğinin değirmene faydası vardır. (TTA, 786)
- **Sıçan** tahtayı ceht ile deler. (TTA, 786)
- **Sıçan** toprağı başına eşer. (TTA, 786)
- **Sıçan** tüylendikçe örtüye kaçar. (TTA, 786)
- **Sıçan** tüylendikçe üşür. (TTA, 786)

- **Sıçan**, deliğine sığmamış; kuyruğuna bir de kabak bağlamış. (TTA, 786)
- **Sıçan**, zehri alınca kediyi görmez. (TTA, 786)
- **Sıçana** dediler: Bu delikten çık, o deliğe gir; sıçan **dedi** ki: Şunun hikmetini bir deyin. (TTA, 786)
- **Sıçana** rakı içirmişler, pisiğe bir o. ç. diye çağırılmış. (TTA, 786)
- **Sıçandan** doğan kendirük/çul/dağarcık keser. (TTA, 786)
- **Sıçandan** doğan, çul kesen olur. (TTA, 786)
- **Sıçandan** doğan, çuvalı/torbayı dibinden deler. (TTA, 786)
- **Sıçandan** doğan, kesegen olur. (TTA, 786)
- **Sıçandan** doğan, torba kesen olur. (TTA, 786)
- **Sıçandan** düşen, torba kesen olur. (TTA, 786)
- **Sıçandan** olan, kesegen olur. (TTA, 786)
- **Sıçanın** geçtiğini aramam amma, yol olur kalır. (TTA, 786)
- **Sıçanın** işemesinin denize faydası var. (TTA, 786)
- **Sıçanın** sidiği denize katık. (TTA, 786)
- **Sıçanın** sidiği, denize fayda. (TTA, 786)
- **Sıçanın** sidiğinin bile denize faydası vardır. (TTA, 786)
- **Sıçanın** sidiğinin deryaya faydası var. (TTA, 786)
- Susan kediden, **sıçan** emin olamaz. (TTA, 803)
- Vaktine göre bir **sıçan** deliği, bin altına değer. (TTA, 855)
- “*Ajalı kelgen tışqan,*
Mısıqtıñ ernin tartıp jatadı.” (BS, C.66, 18)
(Eceli gelen sıçan,
Kedinin dudağını çeker.)
- “*Ajalı kelgen tışqan,*

Mısıqtıñ üstine sekiredi.” (BS, C.66, 18)

(Eceli gelen sıçan,
Kedinin üstüne atlar.)

• “*Mısıqqa oyun kerek,
Tışqanğa ölüm kerek.*” (BS, C.66, 229)
(Kediye oyun gerek,
Sıçana ölüm gerek.)

• “*Tışqanğa oyun kerek,
Mısıqqa ölüm kerek.*” (BS, C.66, 228)
(Kediye oyun gerek,
Fareye ölüm gerek.)

• “*Ajaldı tışqanğa aş mısıq tap bolar.*” (BS, C.69, 19)
(Eceli gelen sıçana aç kedi rastlar.)

• “*Ajalı kelgen tışqan,
Uyıqtap jatqan mısıqtı oyatadı.*” (BS, C.69, 19)
(Eceli gelen sıçan,
Uyuyan kediyi uyandırır.)

• “*Mısıq joqta tışqan töbege şığadı.*” (BS, C.69, 285)
(Kedi yokken sıçan tepeye çıkar.)

• “*Öleyin degen tışqan mısıqtıñ quyriğimen oynaydı.*” (BS, C.69, 304)
(Ölecek sıçan kedinin kuyruğula oynar.)

• “*Aylamen arıstan ustar,
Qara küşpen tışqan da ustay almas.*” (BS, C.66, 21)
(Hileyle aslan tutar,
Güçle sıçan de tutamaz.)

• “*Aristan qartaysa,*
Tısqan awlaydı.” (BS, C.66, 40)
(Aslan yaşlansa,
Sıçan avlar.)

• “*Bürkit qartaysa,*
Tısqan awlaydı.” (BS, C.65, 62)
(Kaya kartalı yaşlansa,
Sıçan avlar.)

• “*Ölgen aristannan,*
Tiri tısqan artıq.” (BS, C.66, 242)
(Ölen aslandan,
Diri sıçan yeğdir.)

• “*Ölgen aristannan,*
Tiri jürgen tısqan artıq.” (BS, C.66, 243)
(Ölen aslandan,
Diri olan sıçan yeğdir.)

• “*Ölgen aristannan tiri tısqan artıq,*
Sır saqtamağan dosıñnan duşpan artıq.” (BS, C.66, 242)
(Ölen aslandan diri sıçan yeğdir,
Sır tutmayan dostundan düşman yeğdir.)

• “*Ölgen aristannan tiri tısqan artıq,*
Jaman dostan jaqsı duşpan artıq.” (BS, C.66, 242)
(Ölen aslandan diri sıçan yeğdir,
Kötü dosttan iyi düşman yeğdir.)

• “*Bürkit qartaysa, tısqan awlar,*

Qul qutırsa, qudıqqa qarmaq saladı.” (BS, C.66, 89)

(Kaya kartalı yaşlansa, sıçan avlar,
Köle kudursa kuyuya olta atar.)

• *“Böri qartaysa **tısqanşıl** boladı.*” (BS, C.68, 98)

(Böri yaşlansa, sıçanı sever.)

• *“Er **tısqanday** tasiydi, qatın qazday asaydı.*” (BS, C.68, 134)

(Er sıçan gibi taşır, kadın kaz gibi yer.)

• *“Pildiñ ajalı **tısqannan**,*

Almastiñ ajalı qorğasinnan.” (BS, C.68, 286)

(Filin eceli sıçandan,
Elmasın eceli kurşundan.)

• *“Soqır joliñdi bil,*

***Tısqan** äliñdi bil.*” (BS, C.68, 292)

(Kör yolunu bil,
Sıçan gücünü bil.)

• *“Juwas **tısqan** qap jaradı.*” (BS, C.69, 194)

(Uysal sıçan torbayı deler.)

• *“**Tısqan** kötin körip jaralı boladı.*” (BS, C.69, 356)

(Sıçan götünü görüp yaralı olur.)

I.4.3.2. Kunduz/Qundız

Ormanlık bölgelerdeki göllerde yaşayan kunduzlar, fare, sıçan gibi hayvanların da içinde bulunduğu kemirgenlerdendir. Kazak Türkçesinde kunduzla ilgili 1 tane atasözü bulunurken Türkiye Türkçesinde kunduzla ilgili atasözü hiç bulunmamıştır.

• *“Qulın qırda boladı,*

***Qundız** suwda boladı.*” (BS, C.68, 245)

(Kulun bozkırda olur,
Kunduz suda olur.)

I.4.4. Asalak ve Parazitler

Bir canlıya bağımlı olarak yaşayabilen ve üzerinde yaşadığı canlıya zarar verebilen bit, pire, sirke gibi hayvanlar “asalak ve parazit” başlığı altında incelenmiştir.

I.4.4.1. Bit (Ortak)

Bit, insan ve memeli hayvanların vücudunda yaşayan asalaktır (TS, 2011: 362). Bakımsızlığın ve pisliğin ifadesi olan bit, Türkiye Türkçesi atasözlerinde 18 kez, Kazak Türkçesi atasözlerinde 11 kez geçmektedir.

- Arpa atın tüyüne, mısır atın etine, bakla atın **bitine** derman olur. (TTA, 171)
- Aslan yelesinde **bit** aranmaz. (TTA, 176)
- Avcının buğdayını ambarda **bit** yemez. (TTA, 198)
- Bekle, **bite** çağla; hasta iyiye, sağla. (TTA, 234)
- Bir topal **bit** yedi yatağı dolaşmış. (TTA, 264)
- Bir topal **bit**, bir erindiği gece elli yastık gezer. (TTA, 264)
- Bir topal **bit**, bir gecede yedi yastık dolaşır. (TTA, 264)
- **Bitli** kaşınır, aç umar. (TTA, 266)
- **Bitli** kaşınır, aç umsunur. (TTA, 266)
- **Bitli** kaşınmış, aç umsunmuş. (TTA, 266)
- **Bitli** baklanın kör alıcısı olur. (TTA, 266)
- Domuzun **bitini** ayağa korsan, başa çıkar. (TTA, 364)
- Eskinin **biti**, ulunun sözü yakar. (TTA, 429)
- İki karılı **bitten**, iki analı süttten ölür. (TTA, 546)
- İt eniği büyür, it olur; yavşak büyür, **bit** olur. (TTA, 569)
- İt yeniği, **bit** yeniği. (TTA, 571)
- Kendi yorganının **biti** insanı yemez/yakmaz. (TTA, 623)
- Yıkanmayan baş, **bitten** kurtulmaz. (TTA, 890)

- “İt aşuwın tırnadan aladı.

Bit aşuwın bürgeden aladı.” (BS, C.65, 364)

(İt öfkesini tırnadan alır,
Bit öfkesini pireden alır.)

- “Şeşesi bar jetimniñ başında taraq, qol oynar,

Şeşesi yok jetimniñ başında **bit** pen sirke oynar.” (BS, C.65, 126)

(Annesi var yetimin başında tarak, el oynar,
Annesi yok yetimin başında bit ve sirke oynar.)

- “**Bitke** ökpelep,

Toniñdı otqa salma.” (BS, C.65, 154)

(Bite küserek,
Kürkünü ateşe atma.)

- “**Bitke** ökpelep,

Toniñdı otqa jaqpa.” (BS, C.69, 99)

(Bite küserek,
Kürkünü ateşle yakma.)

- “**Bitke** pışaq suwırma.” (BS, C.66, 83)

(Bite bıçak çıkarma.)

- “Eski kiyimniñ **biti** aşşı,

Jaman kisiniñ tili aşşı.” (BS, C.68, 138)

(Kötü kürkün biti acı,
Kötü kişinin acı.)

- “Eski kiyimniñ **biti** aşşı,

Jetim balanıñ tili aşşı.” (BS, C.66, 122)

(Eski elbisenin biti acı,
Yetimin dili acı.)

- “*Jabağınıñ biti aşşı,*
Jaman kisiniñ sözi aşşı.” (BS, C.66, 125)
(Jabağının biti acı,
Kötü kişinin sözü acı.)
- “*Balaqtağı bit başka şığadı.*” (BS, C.69, 81)
(Etekteki bit başa çıkar.)
- “*Jaman tonnuñ biti aşşı,*
Jaman adamniñ tili aşşı.” (BS, C.69, 172)
(Eski elbisenin biti acı,
Kötü insanın dili acı.)
- “*Nan basqandı, bit basar.*” (BS, C.69, 287)
(Ekmeğe basana, bit saldırır.)

I.4.4.2. Kurt/Qurt

İğrençliği ile anılan kurt Türkiye Türkçesi atasözlerinde 17 kez geçmiştir. Kazak Türkçesi kurtla ilgili atasözü bulunmamıştır.

- Açık yaraya **kurt** düşmez. (TTA, 94)
- Ağacı **kurt**, insanı dert yer. (TTA, 107)
- Ağacın **kurdu** bedeninde. (TTA, 108)
- Ağacın **kurdu** içinden olmayınca, ağaç kurumuz/çürümez. (TTA, 108)
- Ağacın **kurdu** içinden olmazsa, ağaca zeval yoktur. (TTA, 108)
- Ağacın **kurdu** içinden olur. (TTA, 108)
- Ağacın yumuşağını **kurt** yer. (TTA, 108)
- Ağacın zevali içindeki **kurtlandır**. (TTA, 108)
- Ağaç, **kurdu** içinde besler. (TTA, 109)
- Beklemiş suyun **kurdu** çok olur. (TTA, 234)

- Çok kurdama, **kurt** düşürürsün. (TTA, 312)
- İyi meyveye **kurt** düşer. (TTA, 577)
- **Kurtlu** baklanın kör alıcısı olur. (TTA, 682)
- Meyvenin iyisine **kurt** düşer. (TTA, 707)
- Meyvenin **kurdu** içindedir. (TTA, 707)
- Yumuşak ağacı **kurt** yer. (TTA, 905)

I.4.4.3. Pire/Bürge

Pire, insanın ve bazı hayvanların kanını emerek yaşayan, iyi sıçradığı için kolay yakalanamayan asalaktır (TS, 2011: 1926) Pirenin Kazak Türkçesindeki karşılığı “*bürge*”dir. Türkiye ve Kazak Türkçeleri atasözlerinde sadece birer tane atasözü pireyle ilgilidir.

- **Pire** tokken tutulur. (TTA, 762)
- “*İt aşuwin turnadan aladı.*
Bit aşuwin bürgeden aladı.”. (BS, C.65, 364)
(İt öfkesini turnadan alır,
Bit öfkesini pireden alır.)

I.4.4.4. Sirke (Ortak)

Bit gibi bakımsızlığın ifadesi olan sirke, genellikle insanların saçlarında bulunması ile yalnızca Kazak Türkçesinde bulunan atasözünde öne çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde sirke ile ilgili atasözü bulunmamıştır.

- “*Şeşesi bar jetimniñ başında taraq, qol oynar,*
Şeşesi joq jetimniñ başında bit pen sirke oynar.” (BS, C.65, 126)
(Annesi var yetimin başında tarak, el oynar,
Annesi yok yetimin başında bit ve sirke oynar.)

I.5. Mitolojik Hayvanlar

Anka kuşu, ejderha, burak, kimilerine göre yaşamış, kimilerine göre efsane, mit, masal ne olursa olsun sayfalarda, filmlerde en önemlisi hayal gücümüzde hala yaşamakta olan hayvanlardır. Eski çağlardan bu yana kadar Türk atasözlerinde de bulunan bu hayvanlar “mitolojik hayvanlar” başlığı altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde mitolojik hayvanlarla ilgili 3 tane atasözü, Kazak Türkçesinde 4 tane atasözü tespit edilmiştir.

I.5.1. Anka Kuşu/Samurıq

Pers mitolojisi kaynaklı Simurg ve Arapça isimiyle anılan Zümrüdü Anka'nın Türk mitolojisindeki karşılığı Tuğrul, Alp Kara Kuş ve Karakuştur. Ayrıca zaman zaman sadece Anka kuşu olarak da anıldığı olmuştur. Kazak Türkleri mitolojisindeki karşılığı ise “*Samurıq*” yani Simurgdur. Duymaz Simurg'u

“Kuşun fizikî özellikleriyle ilgili bazı bilgilere de masalarda rastlamaktayız. Bunlardan en önemlisi kanatlarıyla ilgili olan hususlardır. Varyantların pek çoğunda kuş, uyumakta olan kahramana kanatlarıyla gölge yapmaktadır. Olumlu manadaki bu özelliğin yanı sıra bir masalda ise Anka, kanatlarını yayıp güneş ışığına engel olarak bir ülkeyi karanlıkta bırakabilmektedir. Diğer bir varyantta ise her bir kanadıyla bir fili kaldırdığı belirtilmektedir. Kuşun bu kanat özelliği onun büyüklüğü hakkında bir fikir vermek içindir. Bu bilgilerin paralelini İran'ın Simurg'unda bulabiliyoruz. Simurg, yeryüzüne yaklaşınca yağmur bulutu gelmiş gibi hava kararır. İki yavrusu ise kanatlarını açtıklarında büyük bir gölge meydana getirirlermiş. Buna karşılık Binbir Gece Masalları'nda geçen El-Simurg'un ise kanatsız ve çok iri bir varlık olduğu anlatılmaktadır. Kuşun büyüklüğüyle ilgili bir diğer husus ise kuşun yapacağı yolculukta gerekli yiyeceklerin ölçüsüdür. Bir iki varyant dışında bütün varyantlarda 40 tulum et, 40 tulum su şeklinde belirtilen bu yiyecek de kuşun büyüklüğünü düşündürmektedir” 1998: 93).

şeklinde anlatır.

Türkiye Türkçesinde atasözlerinde anka kuşu 2 kez geçerken Kazak Türkçesinde hiç geçmemiştir.

- Kuzguna yavrusu **anka** görünür. (TTA, 686)

- Akıl bir **ankadır**. (TTA, 121)

I.5.2. Ejderha/Aydahar (ajdahar)

Türk mitolojisinde ağzından ateş saçan efsanevi bir yaratık olan ejderha, atasözlerinde çok az sayıda bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde ejderhanın karşılığı olarak “*aydahar ve ajdahar*” sözcüğü kullanılır. Türkiye Türkçesinde ejderle ilgili sadece 1 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 3 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Her **ejder**, zehirinden tanınır. (TTA, 515)

- “*Aydahar ayğa şapşıydı.*” (BS, C.66, 21)
(Ejder aya fişkirir.)

- “*Şöldegen er suwğa jetse,
Aldında **ajdahar** tursa da qorıqpaydı.*” (BS, C.65, 126)
(Susayan er suya yetişse,
Karşısında ejderha dursa da korkmaz.)

- “*Ölik şıqqan üydiñ aldında,
Aydahar jatadı.*” (BS, C.69, 306)
(Ölü çıkan evin önünde,
Ejderha yatar.)

I.5.3. Burak/Pırak

Pırak, rüzgârdan hızlı olarak tanınan efsanevi kanatlı attır (Kalış ve Terekbayeva, 2018: 61). Türkiye Türkçesinde burakla ilgili atasözü hiç geçmezken Kazak Türkçesindeki 1 tane atasözü geçmektedir.

- “*Atıñ jaqsı bolsa, joldıñ **pırağı**,
Qatınıñ jaqsı bolsa, janniñ şırağı.*” (BS, C.68, 59)
(Atın iyi olursa, yolun burağı,
Kadının iyi olursa, canın çırası.)

1.6. Hayvan Kelimesinin Atasözlerinde Genel Kullanımı

“Hayvan” sözcüğü insan dışı nefes alan ve hareket eden şeyleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde “hayvan” kelimesinin karşılığı olarak “*hayuwan*”, “*ayuwan*” ve “*añ*” sözcükleri kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde hayvanla ilgili 45 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 3 tane atasözü bulunmaktadır.

- Adam ikrarından, **hayvan** yularından tutulur. (TTA, 98)
- Adam var ki adamların yakşıdır; adam da var, **hayvan** ondan yahşidir. (TTA, 100)
- Adamın alası/alacası içinde, **hayvanın** alacası dışında. (TTA, 101)
- Ağır yükü **hayvanın** büyüğüne vururlar. (TTA, 113)
- Allah süsücü **hayvana** boynuz vermez. (TTA, 144)
- Almadığın/almayacağın **hayvanı** kuyruğundan tutma. (TTA, 149)
- Ar insana, kar **hayvana** yakışır. (TTA, 162)
- Araba **hayvanı** binek olmaz. (TTA, 162)
- Arkası yara olan **hayvan**, karganın nereden geldiğini bilir. (TTA, 169)
- Dağdan inen, **hayvan** olur. (TTA, 321)
- Emanet **hayvanın** kuskunu yokuşta kopar. (TTA, 415)
- **Hayvan** karadan, kadın aktan korkar. (TTA, 509)
- **Hayvan** koklaşa koklaşa, insan söyleşe söyleşe. (TTA, 509)
- **Hayvan** ölür, semeri kalır; insan ölür, eseri kalır. (TTA, 509)
- **Hayvan** yalaşarak, insan soruşarak. (TTA, 509)
- **Hayvan** yularından, insan ikrarından/sözünden tutulur. (TTA, 509)
- **Hayvanda** arıklık, insanda züğürtlük. (TTA, 509)
- **Hayvanı** gösteren tımandır. (TTA, 509)
- **Hayvanı** yardan düşüren bir tutam ottur. (TTA, 509)
- **Hayvanın** ahmağı kaz, insanın ahmağı Laz. (TTA, 509)
- **Hayvanın** dişine, insanın işine bakarlar. (TTA, 510)
- **Hayvanın** kocası mayışır, insanın tembeli yayışır. (TTA, 510)
- **Hayvanlar** içinde koyun, insanlar içinde kayın. (TTA, 510)
- Huyunu bilmeğin **hayvanın** ardına düşme. (TTA, 537)

- İnsan bunalır, insana düşer; **hayvan** bunalır ahıra düşer. (TTA, 554)
- İnsan laftan anlar, **hayvan** dayaktan. (TTA, 556)
- İnsanın alacası içinde, **hayvanın** alacası dışında. (TTA, 558)
- İnsanın insanlığı irfanla, **hayvanın** hayvanlığı samanla beslenir. (TTA, 559)
- İnsanın yere bakanından, **hayvanın** göğe bakanından kork/korkulur. (TTA, 560)
- İnsanlarda kayın, **hayvanlarda** koyun sevilir. (TTA, 560)
- Kişi var, kişiden yahşi; **hayvan** var, sahibinden yahşi. (TTA, 647)
- Nazar insanı mezara, **hayvanı** kazana götürür/sokar. (TTA, 717)
- Saman **hayvana**, zaman insana yakışır. (TTA, 773)
- Sen zot, ben zot; **hayvana** kim verecek ot? (TTA, 782)
- “*İt-opa,*
Hayuwan-japa.” (BS, C.65, 366)
(İt, vefa,
Hayvan, cefa.)
- “*Adamnan adam, ayuwannan ayuwan tuwiladı.*” (BS, C.68, 18)
(İnsandan insan, **hayvandan hayvan** doğar.)
- “*Batır bolğan soñ hanğa qas,*
Mergen bolğan soñ añğa qas.” (BS, C.68, 89)
(Batur olduğu için padişaha karşı,
Atıcı olduğu için hayvana karşı.)

I.7. Mal kelimesinin Atasözlerinde Genel Kullanımı

Türkiye ve Kazak Türkçelerinde mal kelimesi büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar için kullanılır. Türkiye Türkçesinde malla ilgili 13 tane ve Kazak Türkçesinde 23 tane atasözü bulunmuştur.

- Aç **malım**, var **malım**; tok **malım**, yok **malım**. (TTA, 92)
- Alma sarıya, satma sarıya; **malından** türerse ne çare! (TTA, 148)
- Arıda bal, kafeste **mal** buldun mu al. (TTA, 166)

- Ata binen ayan olmaz, **malını** güden çoban olmaz. (TTA, 187)
- Atını yedene yaya demezler, **malını** güdene çoban demezler. (TTA, 195)
- Canlı **mal**, kazıktan kazığadır. (TTA, 287)
- Deve sahibi, şan sahibi, koyun sahibi, **mal** sahibi; yeler, onmaz bağ sahibi.

(TTA, 346)

- Dikkatli **mal** sahibi, keçiyi bahçıvan yapmaz. (TTA, 352)
- Ekin yağıştan, **mal** doğuştan belli olur. (TTA, 390)
- **Mal** kazığı boş kalmaz. (TTA, 692)
- **Mal** kazıktan kazığa, silah çividen çiviye. (TTA, 692)
- **Malda** koyun, akrabada kayın sevilir. (TTA, 692)
- **Mallar** içinde koyun, insanlar içinde kayın. (TTA, 698)

- “*Baqpasañ mal ketedi,*
Qaramasañ qatın ketedi.” (BS, C.65, 353)

(Yetiştirmezsen mal gider,
İlgilenmezsen kadın gider.)

- “*Bir mal iyesine payda keltiredi,*
Bir mal iyesini öltiredi.” (BS, C.65, 353)

(Bir mal sahibine fayda getirir,
Bir mal sahibini öldürür.)

- “*Esek barğa sanalsa da,*
Malğa sanalmaydı.” (BS, C.65, 355)

(Eşek var diye sayılsa da,
Mal olarak sayılmaz.)

- “*Jaqsı mal jalğız joğalmaydı.*” (BS, C.65, 360)
- (İyi **mal** tek kaybolmaz.)

- “*Joqtamağanniñ malı tügel.*” (BS, C.65, 360)
- (Aramayanın **malı** tam.)

• “*Köp maldan ayrılğanda,
Bir maldı qasqır jeydi.*” (BS, C.65, 366)
(Çok malı kaybedince,
Bir malı kurt yer.)

• “*Bir teñge biye bolmas,
Eki teñge tüye bolmas.
Birewdiñ malın qızğanğan,
Öz malına iye bolmas.*” (BS, C.65, 352)
(Bir tenge kısrak olmaz,
İki tenge deve olmaz.
Birisinin malını kıskanan,
Kendi malına sahip olamaz.)

• “*Qasapşığa mal qayğı,
Qara eşkige jan qayğı.*” (BS, C.65, 369)
(Kasaba mal kaygı,
Kara keçiye can kaygı.)

• “*Qoşqardiñ jayın mal baqqan biledi.*” (BS, C.65, 370)
(Koçun durumunu mal yetiştiren bilir.)

• “*Maldı bağa bil,
Babın taba bil.*” (BS, C.65, 373)
(Mala bakmayı bil,
Yöntemini bulmayı bil.)

• “*Mal-baqqandiki,
Jer-jırtqndiki.*” (BS, C.65, 373)
(Mal, yetiştirenin,
toprak, sürenin)

- “**Mal** tölimen jarasar,
Jer gülimen jarasar.” (BS, C.65, 374)
(Mal yavrusuyla yaraşır,
Toprak çiçeğiyle yaraşır.)
- “**Mal** iyesine tartadı.” (BS, C.65, 374)
(Mal sahibine benzer.)
- “**Mal** bitken kisiniñ,
İti üregen boladı,
Atı jüregen boladı.” (BS, C.65, 374)
(Mal biten kişinin,
İti ürer,
Atı yürür.)
- “**Maldıñ** ayağı ottamaydı, awzı ottaydı.” (BS, C.65, 374)
(Malın ayağı otlamaz, ağzı otlar.)
- “Adam men **maldıñ** ayırması aqılda.” (BS, C.66, 16)
(Adam ve malın farkı akılda.)
- “Urı öz **malın** jeydi.” (BS, C.66, 295)
(Hırsız kendi malını yer.)
- “Adam balası söylesse,
Mal kisinesse.” (BS, C.68, 17)
(İnsan konuşarak,
Mal kişineşerek.)
- “Adam alası işinde, **mal** alası sırtında.” (BS, C.68, 16)
(İnsan alacası içinde, mal alacası dışında.)
- “Quttı qonaq qonsa, **mal** egiz tabadı,

Qutsız qonaq qonsa, qoyğa qasqır şabadı.” (BS, C.68, 247)

(Kutlu konuk gelse, mal ikiz doğurur,

Kutlu olmayan konuk gelse, koyuna kurt saldırır.)

• “*Mal ösirseñ, qoy ösir,*

Önimi onıñ, köl-kösir.” (BS, C.65, 375)

(Mal beslesen, koyun besle,

Verimi onun çoktur.)

• “*Jamandı janğa sanama,*

Esekti malğa sanama.” (BS, C.69, 174)

(Kötüyü insandan sayma,

Eşeği maldan sayma.)

• “*Maldı jaqsı baqqanıñ,*

Öziñe abıroy tapqanıñ.” (BS, C.69, 279)

(Mala iyi bakman,

Kendine saygı göstermendir.)

• “*Maldıñ jayın baqqan biler,*

Ottıñ jayın jaqqan biler.” (BS, C.69, 279)

(Malın durumunu bakan bilir,

Ateşin durumunu yakan bilir.)

I.8. Kuş Kelimesinin Atasözlerinde Genel Kullanımı

Kuş, tüylü, kanatlı, sıcakkanlı, yumurta ile üreyen hayvanların genel adıdır. Türkiye Türkçesinde kuş kavramı ile ilgili 119 tane ve Kazak Türkçesinde 12 tane tespit edilmiştir.

• Alıcı **kuş** dindiğinden bellidir. (TTA, 137)

• Alıcı **kuş** gözünden belli olur. (TTA, 137)

• Alıcı **kuş** lokmasını, serçe yutamaz. (TTA, 137)

• Alıcı **kuşun** ömrü az olur. (TTA, 137)

- Alıcı/yırtıcı **kuş**, dindiğinden bellidir. (TTA, 138)
- Allah emretmeyince, **kuş** kanadını kıpratmaz. (TTA, 142)
- Allah uçamayan **kuşa** alçacık dal verir. (TTA, 145)
- Anasız çocuk, kanatsız **kuş** gibidir. (TTA, 159)
- Ava gelmez **kuş** olmaz, başa gelmez iş olmaz. (TTA, 197)
- Avcı **kuşun** gagası büyüktür. (TTA, 198)
- Aylak **kuşun** ağzı büyük olur. (TTA, 207)
- Bir kanatla **kuş** uçmaz. (TTA, 258)
- Bir okla iki **kuş** vurulmaz. (TTA, 262)
- Bütün **kuşlar** incir yeselerdi, sahiplerine bir şey kalmazdı. (TTA, 287)
- Dağ **kuşu** bağda, bağ/çöl **kuşu** dağda olmaz. (TTA, 319)
- Dağ **kuşu** dağda, bağ **kuşu** bağda yakışır. (TTA, 319)
- Dağ **kuşu** dağda, bağ **kuşu** bağda/çölde gerek. (TTA, 319)
- Dağda **kuşun** kırkı bir akçeye. (TTA, 321)
- Dağdan dağa **kuş** uçurdum, vaktimi boş geçirdim. (TTA, 321)
- Devlet **kuşu** başa bir defa konar. (TTA, 349)
- Dişi **kuş** yuvasına dolaşır. (TTA, 358)
- El ile **kuş** tutulmaz. (TTA, 400)
- Elin taşı ile elin **kuşu** vurulmaz. (TTA, 412)
- Elin tuttuğu **kuşun** kuyruğu kısa olur. (TTA, 412)
- Elindeki **kuşu** sıkı tut, **kuş** arama. (TTA, 413)
- Erkek **kuş** gezer havayı havayı, dişi **kuş** yapar yuvayı. (TTA, 425)
- Erkek **kuşun** yuvası olmaz. (TTA, 425)
- Et yiyen **kuş** başka, eti yenilen **kuş** başka. (TTA, 439)
- Et yiyen **kuş**, gagasından belli olur. (TTA, 439)
- Eti yenecek **kuş** belli olur. (TTA, 440)
- Gafil **kuşun** avcısı çok olur. (TTA, 460)
- Garip **kuşun** yuvası olmaz. (TTA, 461)
- Garip **kuşun** yuvasını Hazreti Allah/Tanrı yapar. (TTA, 461)
- Göl **kuşu** gölde, çöl **kuşu** çölde. (TTA, 476)
- Gözsüz **kuşun** yuvasını Allah/Tanrı yapar. (TTA, 484)
- Gözü tanede olan **kuşun**, ayağı tuzaktan kurtulmaz. (TTA, 484)

- Her **kuş** kendi kanadıyla uçar. (TTA, 519)
- Her **kuş** kendi sesinden tanınır. (TTA, 519)
- Her **kuş** kendi sürüsünde uçar. (TTA, 519)
- Her **kuş** kendi yuvasını beğenir. (TTA, 519)
- Her **kuş** vatanında öter. (TTA, 519)
- Her **kuş** yuvasını kendi yapar. (TTA, 519)
- Her **kuş** zürbesiyle uçar. (TTA, 519)
- Her **kuşa** şahin olma. (TTA, 519)
- Her **kuşun** eti yenmez, kuş var ki et yedirirler. (TTA, 519)
- Her **kuşun** kanadına göre olur kuyruğu. (TTA, 519)
- Her **kuşun** kuyruğu kanadına göredir. (TTA, 519)
- İddialı uçan **kuşun** kanadı tez kırılır. (TTA, 541)
- İnsan kanatsız **kuştur**. (TTA, 555)
- Kamu **kuşlar** uçar bir sada yok; bildircin uçar, “Hay, vay!” derler. (TTA, 591)
- Kanatsız **kuş** uçamaz. (TTA, 592)
- Kırlangıç ne zararsız bir **kuş**, sen git de onu Yemen iline sor. (TTA, 633)
- Kış kışlığını, **kuş** kuşluğunu, puşt puştluğunu gösterir/yapar. (TTA, 635)
- Kör **kuşun** yuvasını Allah/Tanrı yapar. (TTA, 667)
- Kurt dansız, **kuş** darısız/tanesiz kalmaz. (TTA, 680)
- Kurt eline geçeni **kuş** ile beraber yer amma, **kuş** eline geçeni çıkar ağılı üstünde yer. (TTA, 680)
- **Kuş** bile kılavuzsuz uçmaz. (TTA, 683)
- **Kuş** gördüğü yuvayı yapar. (TTA, 683)
- **Kuş** gördüğüne göre yuva yapar. (TTA, 683)
- **Kuş** gördüğünü yapar. (TTA, 683)
- **Kuş** iki kanat, bir kuyruk; ona dahi/bile yel buyruk. (TTA, 684)
- **Kuş** kanadına kira istemez. (TTA, 684)
- **Kuş** kanadını, er atını sever. (TTA, 684)
- **Kuş** kanadıyla, er atıyla. (TTA, 684)
- **Kuş** ki **kuş**, barhanasıyla uçar. (TTA, 684)
- **Kuş** neyse, kanadı da odur. (TTA, 684)

- **Kuş** taneden kaçmaz. (TTA, 684)
- **Kuş** var eti yenir, **kuş** var eti yenmez.
- **Kuş** var ki et yedirirler, **kuş** var ki etini yerler. (TTA, 684)
- **Kuş** var, eti yenir; **kuş** var, et yedirilir. (TTA, 684)
- **Kuş** yuvada gördüğünü işler/yapar. (TTA, 684)
- **Kuş**, alayıyla uçar, (TTA, 683)
- **Kuş**, daneye çöker. (TTA, 683)
- **Kuş**, gagasından tuzağa düşer; insan dilinden. (TTA, 683)
- **Kuş**, göreneğine göre uç. (TTA, 683)
- **Kuş**, kalkışa göre taşlanır. (TTA, 684)
- **Kuş**, kanadın varsa uç. (TTA, 684)
- **Kuş**, kanadıyla murada erer. (TTA, 684)
- **Kuş**, **kuşla** avlanır. (TTA, 684)
- **Kuş**, **kuşun** payına sünmez. (TTA, 684)
- **Kuş**, **kuşun** yüzüne öter. (TTA, 684)
- **Kuş**, sevdiği çalıya konarmış. (TTA, 684)
- **Kuşa** altın kafes zindandır. (TTA, 684)
- **Kuşa** kafes lazım, boruya nefes. (TTA, 684)
- **Kuşa** kanadı ağırlık etmez. (TTA, 684)
- **Kuşa** kanadı, özüne ağırlık eylemez. (TTA, 684)
- Kuşça **kuş** bile akşam yuvasına döner. (TTA, 685)
- **Kuşların** kötüsü saksağan, ağaçların kötüsü kuşburnu. (TTA, 685)
- **Kuştan** korkan, darı ekmez. (TTA, 685)
- **Kuşun** tanesi yok, kurdun tanası yok. (TTA, 685)
- Küçük **kuşun** ağızı büyük olur. (TTA, 685)
- Küçük **kuşun** cinciğinden, büyük **kuşun** hüküsü iyidir. (TTA, 685)
- Lafla **kuş** tutulmaz. (TTA, 691)
- Palasız Türk, kanatsız **kuş**. (TTA, 755)
- Sak **kuş**, kanadından tutulur. (TTA, 771)
- Sebepsiz **kuş** uçmaz. (TTA, 778)
- Sermayesiz satış, kanatsız **kuş**. (TTA, 784)
- Talihini **kuşta** değil, işte ara. (TTA, 814)

- Talihsiz **kuşun** yuvasını Allah yapar. (TTA, 814)
- Tutamadığımız **kuş**, azadımız olsun. (TTA, 837)
- Tuzağa yakalanan **kuş**, elbette çırpınır. (TTA, 838)
- Tuzaktan korkmuş **kuş**, kırk yıl eğri ağaç üzerine konmaz. (TTA, 838)
- Uçan **kuştan** haber sorulmaz. (TTA, 842)
- Uçan **kuşun** kanadı kırılmaz. (TTA, 842)
- Uçar **kuşun** olmasın, döner taşın olsun. (TTA, 842)
- Ya uçar **kuşun** olmalı, ya döner taşın olmalı. (TTA, 862)
- Yabancı **kuşun** başı, kanadının altında olur. (TTA, 863)
- Yalnız adam kanatsız **kuşa** benzer, uçamaz. (TTA, 870)
- Yaralı **kuşa** kurşun atılmaz. (TTA, 874)
- Yaralı **kuşa** kurşun/tüfek/taş atılmaz/sıkılmaz. (TTA, 874)
- Yavru **kuş** yuvada gördüğünü yapar. (TTA, 879)
- Yavru yerde **kuşun** ağzı büyük olur. (TTA, 879)
- Yerde yatan yumurta, gökte uçan **kuş** olur. (TTA, 887)
- Yırtıcı **kuşun** eti yenmez. (TTA, 894)
- Yırtıcı **kuşun** ömrü az olur. (TTA, 894)
- Yırtıcı **kuşun** ötmesi az olur. (TTA, 894)
- Yuvasını sevmeyen **kuş** olmaz. (TTA, 905)
- Zeyrek **kuş** tuzağa düşmez. (TTA, 917)

• “At öledi,
Qus qaşadı.” (BS, C.65, 346)
 (At ölür,
 Kuş kaçar.)

• “*Qusi joqqa turımtay suñqarmen teñ,*
Atı joqqa qotır tay tulparmen teñ.” (BS, C.69, 270)
 (Kuşu olmayana doğan şahin gibi,
 Atı olmayana uyuz tay tulpar gibi.)

• “*Attıñ bəri tulpar emes,*
Qustiñ bəri suñqar emes.” (BS, C.65, 347)

(Atın hepsi tulpar değil,
Kuşun hepsi şahin değil.)

• “İt iyesi üşin,
Qus tamağı üşin.” (BS, C.65, 365)
(İt sahibi için,
Kuş yemeği için.)

• “Aylasız aw quręan,
Qus ustay almaydı.” (BS, C.66, 21)
(Hilesiz tuzak yapan,
Kuş tutamaz.)

• “Äsker-bektiñ qanatu,
Qus qanatsız uşa almaydı.” (BS, C.66, 63)
(Asker, beyin kanatı,
Kuş kanatsız uçamaz.)

• “Erler-bektiñ qanatu men quyıręı,
Qus qanatsız uşa almaydı,
Sol-Allaniñ buyıręı.” (BS, C.66, 121)
(Erler, beyin kanatı ve kuyruğu,
Kuş kanatsız uçamaz,
O, Allahın emiri.)

• “Oq tabılsa, *qus* kez kelmeydi,
As tabılsa, dos kez kelmeydi.” (BS, C.66, 232)
(Kurşun bulunsa, kuş karşılaşmaz,
Yemek bulunsa, arkadaş karşılaşmaz.)

• “Uri bayımas,
Qus semirmes.” (BS, C.66, 265)
(Hırsız zengin olmaz,

Kuş semirmez.)

- “Uşqan **qustiñ** soñınan quwıp bolmas.” (BS, C.66, 297)

(Uçan kuşun peşinden kovmak olmaz.)

- “Aqımaqqa aytqan söz,

Ağıp jatqan suwmen teñ.

Aqıldığa aytqan söz,

Qolğa qoñğan **quspen** teñ.” (BS, C.68, 321)

(Aptala söylenen söz,

Akan su gibi.

Akıllıya söylenen söz,

Ele konan kuş gibi.)

- “**Qus** qanatımen uşıp, ayağımen qonar.” (BS, C.66, 218)

(Kuş kanatıyla uçar, ayağıyla konar.)

II. BÖLÜM
(İNCELEME)

II. İNCELEME

Çalışmanın ikinci bölümünde tespit edilen atasözlerinin eşdeğerlik durumu ele alınmış ve bunlar tam, kısmi ve sıfır eşdeğerlik olarak üç başlık altında değerlendirilmiştir. Eski Türkçeyele çağdaş Türkiye ve Kazak Türkçesinde hayvan adları tespit edilmiştir.

Çalışmada Türkiye ve Kazak atasözlerinin biçimsel ve kavramsal özelliklerine değinilmiş ve hal eklerine, fiil çekimine ve kelime gruplarına dair tanım ve açıklamalar yapılmıştır. Başka bir deyişle, atasözleri dilbilgisel yaklaşımla oluşumları ve özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Türkiye ve Kazak Türkçesinde fiiller girdikleri bildirme ve tasarlama kipi biçimlerine göre bir değerlendirmeye tabî tutulmuştur ve bu kip eklerinin fiile ve cümleye kattığı anlam özellikleri tespit edilmiştir. Dilbilgisel incelemeler her iki lehçenin gramercilerine ait görüşler eşliğinde karşılaştırılmış ve ortak, benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur. Her iki lehçede atasözleri çekimlendiği zamanlara ve çekimlendiği şahıs eklerine göre sınıflandırılmıştır.

Türkiye ve Kazak Türkçesinde manzumla söylenmiş atasözleri tespit edilmiştir. Bunlar mısra ve kafiye yapısına, redif örgüsüne ve hece ölçüsüne göre sınıflandırılmıştır. Bunun yanı sıra atasözlerinde mevcut olan aliterasyon ve asonans gibi ahenk unsurları da incelenmiştir.

Atasözlerinde ustaca bir üslup ve etkileyici bir anlatım özelliği mevcuttur. Asırlarda beri kuşaktan kuşağa aktarılarak bu özelliklerini kaybetmeyen atasözlerinde çeşitli söz sanatları görülmektedir. Teşhis ve intak, benzetme, istiare, mecaz, telmih, ve kinaye gibi söz sanatları incelenerek bunlarla ilgili örnekler verilmiştir.

Türkiye ve Kazak Türkçesinde yer alan atasözleri cümle yapısına göre değerlendirilirken sadece şartlı ve devrik yapıları cümle çeşidi ele alınmış ve bu cümle çeşidine uygun örnekler verilmiştir.

Türkiye ve Kazak Türkçesinde özel isimlerin geçtiği atasözleri tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra her iki lehçedeki atasözleri 12 konu başlığı altında ele alınmıştır. Türkiye ve Kazak Türkleri'nin kültürel, dini, toplumsal ve mesleki yaklaşımları ve yaşam tarzları arasındaki ortaklıkları, benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmiştir.

II.1. Eşdeğerlik Durumu

Karşılaştırmalı çalışmalar açısından bakıldığında, araştırmaların birçoğu farklı lehçelerin atasözlerinde ortaya çıkan eş değerlik kavramı ile ilgilidir. Önce eş değer/ eş değerlik nedir, ona bir değinelim. "Eş değer " sözcüğü "*Değer yönünden birbirine eşit olan (şey), muadil.*"; eş değerlik ise "*Eş değer olma durumu, muadalet.*" olarak tanımlanmaktadır (TS, 2011: 822). Berk bu kavramı iki tanımla açıklar: İlki,

"Kaynak ve hedef dil metinlerinin ya da daha küçük dilsel birimlerin arasındaki ilişkinin doğasını ve boyutunu betimlemek için kullanılan terim olmasıdır". İkincisi ise "... Kuramcılara göre eş değerlik tamamen farklı kelimelerle özgündeki aynı durumu tekrarlayan bir işlemdir; mesela kaynak ve hedef dil öğelerinin tamamen farklı olduğu deyim ve atasözleri gibi ifadelerin çevirilerinde kullanılır" (2005: 121-122).

Başka bir deyişle eş değerlik, atasözleri ve deyimlerde daha çok kullanılmaktadır. Biri Oğuz grubuna ait, diğeri ise Kıpçak grubunda yer alan iki lehçenin atasözlerinde üç farklı eşdeğerlik grubu ortaya çıkmaktadır: tam eşdeğerlik, kısmi eşdeğerlik ve sıfır eşdeğerlik.

II.1.1. Tam Eşdeğerlik

Tam eş değerlik, kaynak dilde geçen atasözlerinin, hedef dilde de aynı anlamda, aynı şekilde bulunmasıdır. Bu gruba giren atasözleri çevirilerde pek sorun yaratmaz, çünkü her iki lehçe de hem yapısal açıdan hem de anlamsal açıdan birbirine benzemektedirler. Söz gelimi, Türkiye Türkçesinde kullanılan "Karga karganın gözünü oymaz" atasözü "*Haksız veya kötü yoldan kazanç sağlayanlar, birbirlerinin işlerine engel olmaz*" anlamını taşımaktadır. Bu atasöze karşılık Kazak Türkçesinde de tam eş değerlik gösteren "*Karga karğaniñ közin oymas*" atasözü bulunmaktadır.

II.1.1.1. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Birebir Aynı Olan Atasözleri

Her ne kadar aynı kökten beslensek de günümüz Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerine bakıldığında tam eşdeğerlik gösteren, anlaşılabilirlik oranı yüksek olan

atasözlerinin az sayıda olduğu tespit edilmiştir. Her iki lehçede 232 tane atasözü birebir eşdeğerlik göstermiştir. Bu başlık altında ise sadece 10 tane örnek atasözü verilmiştir.

TT: Sığırlar su içerken, buzağılar buz yalar – **KT:** Siyir suw işkende, buzaw muz jalaydı.

TT: Karga karganın gözünü oymaz – **KT:** Qarğa közin qarğa şuqımaydı/oymas.

TT: Kuşların kötüsü saksağan, ağaçların kötüsü kuşburnu – **KT:** Qus jamanı-sawısqan, ağaş jamanı-itmürin.

TT: Balık baştan kokar – **KT:** Balıq basman sasiydı.

TT: Balık suda, gözü dışarıda – **KT:** Balıqtıñ özi suwda, közi sırtta.

TT: Yatan yılanın kuyruğuna basma/basılmaz – **KT:** Jatqan jılanıñ quyırığın baspa.

TT: Deve silkinse, eşeğe yük çıkar – **KT:** Tüye silkinse esekke jük şığadı.

TT: İt ürür kervan yürür – **KT:** İt ürer, keruwen jürer.

TT: Avcı ne kadar al bilse, ayı o kadar yol bilir – **KT:** Añşı kañşa ayla bilse, ayu sonşa jol biledi.

TT: Kuş kanadıyla, er atıyla – **KT:** Er – atımen, qus qanatımen.

II.1.1.2. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Eşdeğer Hayvan Adları

Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözleri tespit edilirken 113 tane hayvan adı ortaya çıkmıştır. Bunlardan büyük bir oranı, yani 78 tanesi birebir eşdeğerlik göstermiştir. Bu hayvan adları aşağıda tablo halinde verilmiştir. Buradan anlaşıldığı gibi bazı hayvan adları fonetik değişikliklere uğramasına rağmen genel yapısını korumuştur.

№	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1.	Anka Kuşu (simurg)	Samurıq
2.	Arı	Ara
3.	Arvana	Aruwana
4.	Aslan	Aristan
5.	At	At
6.	Ayır	Ayğır
7.	Ayı	Ayu

8.	Balık	Balıq
9.	Baykuş	Bayğız
10.	Bit	Bit
11.	Boğa	Buqa
12.	Bögelek	Bögelek
13.	Böri	Böri
14.	Burak	Pıraq
15.	Buzağı	Buzaw
16.	Bülbül	Bulbul
17.	Çekirge	Şegirtke
18.	Çıyan	Şayan
19.	Dana	Tana
20.	Deve	Tüye
21.	Deve kuşu	Tüyekus
22.	Domuz	Doñuz
23.	Ejderha	Ajdahar (aydahar)
24.	Eşek	Esek
25.	Fil	Pil
26.	Geyik	Kiyik
27.	Guguk	Kökek
28.	Güvercin	Kögerşin
29.	Hamsa Balığı	Qamsa Balıq
30.	Horoz	Qoraz
31.	İt (köpek)	İt
32.	Karga	Qarğa
33.	Katır	Qaşır
34.	Kaz	Qaz
35.	Kebelek	Köbelek
36.	Keklik	Kekilik
37.	Kırlangıç	Qarlığaç
38.	Kısırak	Qısıraq/biye
39.	Kirpi	Kirpi
40.	Koç	Qoşqar
41.	Koduk (sıpa)	Qodıq
42.	Koyun	Qoy
43.	Köşek	Köşek (bota)
44.	Kuğu	Aqquw
45.	Kulun	Qulın
46.	Kunduz	Qundız

47.	Kurbağa	Baqa
48.	Kurt	Qurt
49.	Kuzgun	Quzğın
50.	Kuzu	Qozı
51.	Leylek	Läylek
52.	Maymun	Maymıl
53.	Oğlak	Laq
54.	Okalak	Oqalaq
55.	Öküz	Öğiz
56.	Ördek	Üyrek
57.	Örümcek	Örmekşi
58.	Papağan (dudu, tuti)	Totıqus
59.	Pire	Bürge
60.	Pisik (kedi)	Mısıq
61.	Porsuk	Borsıq
62.	Puhu kuşu	Üki
63.	Saksağan	Sawısqan
64.	Sazan	Sazan
65.	Sıçan (sıçan)	Tışqan
66.	Sığır	Sıyır
67.	Sirke	Sirke
68.	Tavuk	Tawıq
69.	Tay	Tay
70.	Taylak (daylak)	Taylaq
71.	Tazı	Tazı
72.	Teke	Teke
73.	Tilki	Tülki
74.	Toklu	Toqtı
75.	Turna	Tırna
76.	Yapalak	Japalaq
77.	Yılan	Jılan
78.	Yılkı	Jılqı

II.1.1.3. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Tam Eşdeğeri Olan Atasözleri

Türkçe eski, orta ve yeni olmak üzere üç döneme ayrılır. Bazı araştırmacılara göre Karahanlı Türkçesi Eski Türkçe devresi içinde ele alınırken diğer araştırmacılara göre Orta Türkçenin ilk bölümü içinde ele alınır. Karahanlı Türkçesi Eski Türkçe devri içinde yer almaz, çünkü Eski Türkçenin fonetik ve morfoljik özelliklerini büyük bir ölçüde devam ettirmesine rağmen bazı değişikliklerle ondan ayrılır. Karahanlı Türkçesinden sonra Türk yazı dili Doğu ve Batı Türkçesi olmak üzere iki ana kola ayrılarak gelişir (Güner, 2008: 4-5). Dolayısıyla Eski ve Karahanlı Türkçesi dönemleri Türklerin ortak yazı dili kullanıldığı dönem olarak değerlendirilebilir.

Türklerin ilk yazılı metni sayılan ve Eski Türkçe döneminde yazılan Orhun Abidelerinde ve Karahanlı döneminin önemli eserleri olan Kutadgu Bilig’de, Divanu Lugati’t Türk’te ve Atabetü’l Hakayık’ta yer alan ve içerisinde hayvan adları geçen atasözleri bir araya getirilerek tasnif edilmiştir.

Orhun Yazıtlarında 20 civarı atasözü bulunmuştur. Tonuyukuk abidesinde içerisinde hayvan adı geçen 1 tane atasözü tespit edilmiştir. (Ergin, 2013: 96-99). Atabetü’l Hakayık’ta 7 atasözü tespit edilmiştir (Demir, 2013: 51). Bunun 1 tanesinde hayvan adı geçmiştir. Divanu Lugati’t Türk’teki atasözleriyle ilgili kesin bir rakam bulunmamaktadır. Söz gelimi, Birtek 292 atasözü tespit etmişken (1944) Carl Brockelmann 264 atasözü tespit etmiş, Abdülahad Nuri ise 251 tane atasözü bulmuştur (Atiye, 2010: 380). Ancak biz Üstüner’in tespit ettiği 271 tane atasözlerinden faydalanmayı uygun gördük (Üstüner, 1989: 25). Tespit edilen atasözlerinin 84 tanesi hayvan adlarıyla ilgilidir. Kutadgu Biliğ’de 274 tane atasözü tespit edilmiştir (Üstüner, 1991: 393). Bunun 5 tanesinde hayvan adı geçmiştir. Ortak yazı dili dönemi eserlerinden toplam 91 tane atasözü bulunmuştur. Bu tespit edilen atasözlerinden 36 tanesi tam eşdeğerlik göstermiştir.

Ortak yazı dilinin kullanıldığı dönemde tam eşdeğer olan atasözleri ortak yazı dilinde ve her iki lehçede ortak olanlar, Türkiye Türkçesinde olup Kazak Türkçesinde olmayanlar ve Kazak Türkçesinde olup Türkiye Türkçesinde olmayanlar başlıkları altında değerlendirilmiştir.

II.1.1.3.1. Ortak Yazı Dilinde ve Her İki Lehçede Olanlar

Ortak yazı dili dönemindeki eserlerden hareketle Türkiye ve Kazak Türkçesinde tam eşdeğer olan atasözleri tespit edilmiştir. Tespit neticesinde içerisinde hayvan adları geçen 91 tane atasözünden 14'ü ortak yazı dilinde ve her iki lehçede birebir eşdeğerlik göstermiştir.

DLT: Avcı neçe al bilse, adhıǵ ança yol bilir (Atalay, 1939: C.1, 63)

TT: Avcı ne kadar al bilse, ayı o kadar yol bilir.

KZ: Añşı qanşa ayla bilse, ayu sonşa jol biledi.

DLT: Alın arslan tutar, küçin sıçgan tutmas (Atalay, 1941: C.3, 412)

TT: Al ile aslan tutulur, güç ile güçigen tutulmaz.

KT: Aylamen arıstan ustar, qara küşpen tışqan da ustay almas.

DLT: Arslan karısa sıçgan ötin ködhezür (Atalay, 1941: C.3, 263)

TT: Aslan kocayınca sıçan deliğini gözetir.

KT: Arıstan qartaysa tışqan inin küzeter.

DLT: Arslan kökrese at adhakı tuşalır (Atalay, 1940: C.1, 146)

TT: Arslan kökrese at ayağı kösteklenir.

KT: Arıstan aqırısa, at ayağı qaltıraydı.

DLT: Bir tilkü terisin ikile soymas (Atalay, 1941: C.3, 244)

TT: Bir tilkinin derisi iki defa soyulmaz.

KT: Bir tülkiniñ terisin eki ret soymaydı.

DLT: Ewdeki buzagu öküz bolmas (Atalay, 1939: C.1, 446)

TT: Evdeki buzağı öküz olmaz.

KT: Üyde ösken buzaw ögiz bolmas.

DLT: İki koçňar başı bir aşaçta pışmas (Atalay, 1941: C.3, 382)

TT: İki koçun başı, bir kazanda kaynamaz.

KT: Eki qoşqardıñ bası bir qazanğa sıymaydı.

DLT: Kalın kaz kulavuzsuz bolmas (Atalay, 1939: C.1, 487)

TT: Kalabalık kaz sürüsü kılavuzsuz olmaz.

KT: Qalıñ qaz başsısız bolmas.

DLT: Kişi alası içtin, yıldı alası taştın (Atalay, 1939: C.1, 91)

TT: İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında.

TT: Adam alası işinde, mal alası sırtında.

DLT: Kişi sözleşü, yıldı yıdlaşu (Atalay, 1941: C.3, 104)

TT: At kişineşe, insan söyleşe söyleşe.

KT: Jılcı kisineskenşe, adam söylekenşe.

DLT: Kuş kanatın, er atın (Atalay, 1939: C.1, 34)

TT: Kuş kanadıyla, er atıyla.

KT: Qus qanatımen, er atımen.

DLT: Muş oğlı miyavı togar (Atalay, 1940: C.1, 14)

TT: Kedi oğlu miyavlayarak doğar.

KT: Mısıqtıñ balası miyawlap tuwadı.

DLT: Tewi silkinse eşekke yük çıkar (Atalay, 1940: C.1, 246)

TT: Deve silkinse, eşeğe yük çıkar.

KT: Tüye silkinse, esekke jük şığadı.

DLT: It ısırmas, at tepmes teme (Atalay, 1939: C.1, 178)

TT: Atım tepmez, itim dişlemez/kapmaz deme.

KT: İt qappas, at teppes deme.

II.1.1.3.2. Türkiye Türkçesinde Olup Kazak Türkçesinde Olmayanlar

Karahanlı Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde birebir eşdeğerlik gösteren 13 tane atasözü tespit edilmiştir. Tespit edilen bu atasözleri Kazak Türkçesinde bulunmadığı için sıfır eşdeğerlik göstermektedir.

DLT: Arı kafçıtısa ısrur (Atalay, 1940: C.1, 329)

TT: Arı kızdıranı sokar.

DLT: Öküz adhakı bolğınça buzağı başı bolsa yeğ (Atalay, 1939: C.1, 59)

TT: Öküz ayağı olmaksansa, buzağı başı olmak yeğdir.

DLT: Ağılda oğlak togsa arıkda otı öner (Atalay, 1939: C.1, 65)

TT: Ağılda oğlak doğsa, ovada otu biter.

DLT: Balık suwda közi taştın (Atalay, 1939: C.1, 379)

TT: Balık suda, gözü dışarıda.

DLT: Öldeçi sıçgan muş taşakı kaşır (Atalay, 1939: C.1, 438)

TT: Eceli gelen fare, kedi t.şığı kaşır.

DLT: Saçratgudın korkmuş kuş kırk yıl adhrı yıgaç üze konmas (Atalay, 1940: C.1, 331)

TT: Tuzaktan korkmuş kuş, kırk yıl eğri ağaç üzerine konmaz.

DLT: Süsegen udhka Tengri münğüz bêrmes (Atalay, 1941: C.3, 364)

TT: Süseğen ineğe Tanrı boynuz vermez.

DLT: Taygan yügrügin tilkü sewmes (Atalay, 1941: C.3, 175)

TT: Yörük tazıyı, tilki sevmez.

DLT: Yılan kendü eğrisin bilmes tewi boynun eğri tēr (Atalay, 1939: C.1, 127)

TT: Yılan kendi eğriliğini bilmez, deveye boynun eğri der.

DLT: Tegirmende toğmış sıçgan kök kökregiñe korkmas (Atalay, 1941: C.3, 282)

TT: Değirmende doğan sıçan, gök gürlemesinden (gürültüsünden) korkmaz.

DLT: Yadhağ atı çaruk küçi azuk (Atalay, 1939: C.1, 381)

TT: Yayanın atı çarık, gücü azıktır.

DLT: Ewek sinğek sütge tüşür (Atalay, 1940: C.1, 13)

TT: İven sinek, süte düşer.

DLT: Korkmuş kişiğe koy başı koş körünür (Atalay, 1941: C.3, 126)

TT: Korkmuş kişiye koyun başı çift görünür.

II.1.1.3.3. Kazak Türkçesinde Olup Türkiye Türkçesinde Olmayanlar

Karahanlı Türkçesi ve Kazak Türkçesi atasözlerinde birebir eşdeğerlik arz eden atasözlerinin sayısı 9'u bulmaktadır. Tespit edilen bu atasözleri Türkiye Türkçesinde bulunmadığından dolayı sıfır eşdeğerlik gösterir.

DLT: İnğan inğrasa botu bozlar (Atalay, 1939: C.1, 120)

KT: “İngen inüransa bota bozdar.”

DLT: İkki bogra⁸ igeşür otra kökegün yançılur (Atalay, 1939: C.1, 188)

(İki buğra çarpışır, arada gök sinek kalır.)

KT: “Eki buwra talassa, ortasında şıbın öledi.”

(İki buğra tartışsa, arasında sinek ölür.)

DLT: Tolum anutsa kulun⁹ bulur, tolum unutsa bulun bolur (Atalay, 1939: C.1, 215)

(Silâh hazırlıyan kulun da bulur, silâhı unutan tutsak olur)

KT: Qaruw-jaraq saylansa, at tabılar, qaruwın umıtsa, qapasqa tüser.

DLT: Karga kazga ötgünse butı sınıur (Atalay, 1939: C.1, 254)

KT: Qarğa qazğa uqsasa, ayağı sınıadı.

DLT: Kaz kopsa ördek köliğ igenür (Atalay, 1939: C.1, 104)

KT: Qaz ketse, üyrek köldi ielener.

DLT: Erkeç eti em bolur eçkü eti yêl bolur (Atalay, 1939: C.1, 95)

(Teke eti ilâç olur, keçi eti yel olur.)

⁸ Besim Atalay bu atasözünün çevirisinde “bogra” kelimesini “boğa” şeklinde çevirmiştir. Ancak aslında “buğra” olarak geçmektedir. Dolayısıyla çevirisinde “buğra” olarak almayı uygun gördük.

⁹ Besim Atalay bu atasözünün çevirisinde “kulun” kelimesini “tay” şeklinde çevirmiştir. Biz çeviride “kulun” olarak almayı uygun gördük.

KT: “Teke eti em bolar, eşki eti jel bolar.”

DLT: *Tewey münüp koy ara yaşmas* (Atalay, 1941: C.3, 60)
(Deveye binip koyun sürüsü içinde saklanılmaz.)

KT: “Tüyege minip qoy işinde jasırınbas bolar.”

AH: *Asel ayda erse bile arısı, arı zehri tatgu aseldin oza* (439-440)
(Bal nerede ise arı oradadır, baldan önce arının zehri tatlıdır.)

KT: “Bal qayda bolsa, ara sonda.”
(Bal nerede olursa, arı orada.)

KB: *Er at boldı begler kanatı yügi*
kanatsız kuş uçmaz ay begler begi (Arat, 1999: 310).

KT: “Äsker-bektiñ qanati,
Qus qanatsız uşa almaydı.”

II.1.1.4. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Hayvan Adı Eşdeğer Olan Atasözleri

Eski dönemlerden günümüzde kadar ulaşan hayvan adları bu başlık altında değerlendirilmiştir. İncelenen atasözlerinde 38 tane hayvan adı tespit edilmiştir. Bunlardan büyük bir çoğunluğu tam eşdeğerlik göstermiştir.

II.1.1.4.1. Ortak Yazı Dilinde ve Her İki Lehçede Olanlar

Ortak yazı dili dönemi eserlerinden tespit edilen hayvan adları bazı ses değişikliklerine uğrayarak günümüze kadar ulaşmıştır. Çağdaş Türkiye ve Kazak Türkçesiye birebir örtüşen hayvan adları sayısı 33’ü göstermektedir. Aşağıdaki tabloda tespit edilen atasözlerinin Türkiye ve Kazak Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir.

№	OYDD	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1.	Adhıg	Ayı	Ayuw
2.	Arı	Arı	Ara

3.	Arslan	Arslan/aslan	Arıstan
4.	At	At	At
5.	Balık	Balık	Balıq
6.	Boğra	Buğra	Buwra
7.	Böri	Böri	Böri
8.	Buka	Boğa	Buqa
9.	Buzagu	Buzağı	Buzaw
10.	Eçkü	Keçi	Eşki
11.	Erkeç	Erkeç	Serke
12.	İt	İt	İt
13.	Karga	Karga	Qarğa
14.	Kaz	Kaz	Qaz
15.	Keyik	Geyik	Kiyik
16.	Koçnar	Koç	Qoşqar
17.	Koy	Koyun	Qoyun
18.	Kulun	Kulun	Qulın
19.	Kuş	Kuş	Qus
20.	Kuzgun	Kuzgun	Quzğın
21.	Oglak	Oğlak	Laq
22.	Öküz	Öküz	Ögiz
23.	Sagzıgan	Saksağan	Sawısqan
24.	Sıçgan	Sıçan	Tışqan
25.	Sirke	Sirke	Sirke
26.	Soñkur	Sungur (şahin)	Suñqar
27.	Takagu	Tavuk	Tawıq
28.	Tay	Tay	Tay
29.	Tewi	Deve	Tüye
30.	Tilkü	Tilki	Tülki
31.	Yılan	Yılan	Jılan
32.	Yılkı	Yılkı	Jılqı
33.	Kısrak	Kısrak	Qısraq (biye)

II.1.1.4.2. Türkiye Türkçesinde Olup Kazak Türkçesinde Olmayanlar

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sinğek ve süvlin kelimeleri günümüz Türkiye Türkçesinde bazı ses değişikliklerine uğramış ve kullanımını yitirmemiştir. Ancak Kazak Türkçesinde bu kelimeler için “şıbın” ve “qırğawıl” kelimeleri kullanılmaktadır.

№	OYDD	Türkiye Türkçesi
1.	Sinğek	Sinek
2.	Süvlin	Sülün

II.1.1.4.3. Kazak Türkçesinde Olup Türkiye Türkçesinde Olmayanlar

Karahanlı Türkçesinde kullanılan *atan*, *inğan*, *kırguy* kelimeleri çağdaş Kazak Türkçesinde hâlâ kullanılırken Türkiye Türkçesinde anlamını yitirmiştir.

№	OYDD	Kazak Türkçesi
1.	Atan	Atan
2.	İnğan	İngen

3.	Kırguy	Qırđı
----	--------	-------

II.1.1.5. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Kelime Grupları Eşdeğer Olan Atasözleri

Kelime grupları, birden fazla sözcüklerin yan yana getirilerek gerek yapı gerek anlam bakımından bir nesneyi veya eylemi bildiren fakat bir yargı bildirmeyen kelimeler topluluğudur (Uygun, 2013: 28). Orta yazı dili kullanıldığı dönem eserlerinden tespit edilen atasözlerinde isim tamlamasına, sıfat tamlamasına ve edat grubuna rastlanmıştır.

II.1.1.5.1. İsim Tamlamaları

İsim tamlamaları, birden çok isim soylu sözcüğün bir nesnenin, bir durumun, bir eylemin, başka bir nesne veya kişiye ait olduğunu göstermek üzere bir araya gelmesiyle oluşan kelime grubudur. İsim tamlaması dilbilgisi kitaplarında *adtakımı*, *ad tımlemesi* ve *isim takımları* gibi farklı terimlerle adlandırılmıştır. İsim tamlamaları tamlayan (belirten) ve tamlanan (belirtilen) olmak üzere iki unsurdan oluşur. Tamlayan tamlanandan önce gelir (Uygun, 2013: 36). İncelenen kaynaklarda isim tamlamaları geçen atasözlerine rastlanmıştır.

II.1.1.5.1.1. Belirtili İsim Tamlamaları

Tamlayanı ilgi hali eki alan ve tamlanan iyelik eki alan tamlamaya *belirtili isim tamlaması* denir. Belirtili isim tamlamalarında birden fazla tamlayan ve tamlanan unsur kullanılabilir ve bu iki unsur arasına başka unsurlar girebilir (Uygun, 2013: 39). Karahanlı Türkçesinde ilgi hali ekleri **-nıñğ**, **-ningğ**, **-nunğ**, **-nüñğ**'dür (Üsenmez, 2006: 68). Bu ekler çağdaş Türkiye ve Kazak Türkçesinde hâlâ aynı şekilde kullanılmaya devam etmektedir. Tespit edilen atasözlerinde 1 tane belirtili isim tamlamasına rastlanmıştır.

DLT: Köni barır keyikning közinde adın başı yok (Atalay, 1941: C.3, 151)

(Düz giden geyiğin gözünden başka yarası yoktur.)

II.1.1.5.1.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları

Tamlayan unsurunda ilgi hali eki bulunmayan isim tamlamasına belirtisiz isim tamlaması denir. Burada tamlayan ilgi eki almadığı için nesne kimseye ait değildir (Uygun, 2013: 51-52). Taranan kaynaklarda 16 tane örnek atasözlerine rastlanmıştır.

DLT: Sundılaç ışı ermes örtkün tepmek (Atalay, 1939: C.1, 526)

(Harman tepmek çayır kuşunun işi değildir.)

DLT: Kudhuğda suw bar it burnu tegmes (Atalay, 1939: C.1, 375)

(Kuyuda su var, itin burnu erişmez.)

DLT: Muş ogli muyavu togar (Atalay, 1940: C.1, 14)

(Kedi yavrusu miyavlıyarak doğar.)

DLT: Öküz adhakı bolğınça buzağı başı bolsa yêğ (Atalay, 1939: C.1, 59)

(Öküz ayağı olacağına buzağı başı olmak daha iyidir.)

DLT: Yadhağ ati çaruk küçi azuk (Atalay, 1939: C.1, 381)

(Yayanın atı çarık, gücü azık.)

DLT: Erkeç eti em bolur eçkü eti yêl bolur (Atalay, 1939: C.1, 95)

(Erkeç eti ilâç olur, keçi eti yel olur.)

AH: Asel ayda erse bile arısı, arı zehri tatgu aseldin oza (439-440)

(Bal nerede ise arı oradadır, baldan önce arının zehri tatlıdır.)

DLT: Atan yüki aş bolsa açka az körünüür (Atalay, 1939: C.1, 75)

(İğdiş edilmiş devenin yükü yemek olsa aç kimseye az görünür.)

*DLT: Yazıda böri ulısa ewde **it bağrı** tartışur* (Atalay, 1941: C.3, 255)
(Düzlükde kurt ulusa, evde itin bağrı sızlar.)

*DLT: Ağılda **oğlak** toğsa arıkda **otu** öner* (Atalay, 1939: C.1, 65)
(Ağılda oğlak doğsa arkta otu biter.)

*DLT: Arslan kökrese **at adhakı** tuşalır* (Atalay, 1940: C.1, 146)
(Arslan kökrese at ayağı kösteklenir.)

*DLT: Alp eriğ yawrıtna **ıkılaç arkasın** yagrıtna* (Atalay, 1939: C.1, 139)
(Yiğiti bakımsız bırakma, yörük atın sırtını yara etme.)

*DLT: **Oğlan** ışı ış bolmas **oğlak münđüzi** sap bolmas* (Atalay, 1941: C.3, 145)
(Çocuk işi iş olmaz, oğlak boynuzu sap olmaz.)

*DLT: Arslan karısa **sıçgan ötin** ködhezür* (Atalay, 1941: C.3, 263)
(Aslan kocayınca sıçan deliğini gözetir.)

*DLT: **Er oğlu** munđadhmas, **it oğlu** külermes* (Atalay, 1940: C.1, 84)
(İnsan oğlu bunda kalmaz, it yavrusu tökezimez.)

*DLT: **It çakırı** atka tegir, **at çakırı** ıtka tegmes* (Atalay, 1939: C.1, 363)
(İt nazarı ata değer, at nazarı ite değermez.)

II.1.1.5.2. Sıfat Tamlamaları

Sıfat tamlaması, tamlayan bir sıfat unsuru ile tamlanan bir isim unsurunun herhangi bir ek almadan oluşan kelime grubudur. Buaradaki sıfat unsuru niteleyen, isim unsuru ise nitelenendir. Sıfat yardımcı unsur olduğu için ana unsur olan isimden

önce gelir (Uygun, 2013: 629). Sıfat tamlamalarında tamlayan sıfat dışında isim ve sıfat-fiil de olabilir ve örneklerde de görülmektedir. İncelenen atasözlerinde 17 tane sıfat tamlaması bulunmuştur.

DLT: Bir tilkü terisin ikile soymas (Atalay, 1941: C.3, 244)

(Bir tilki derisi iki kez soyulmaz.)

DLT: İki koçğar başı bir aşıçta pişmas (Atalay, 1941: C.3, 382)

(İki koç başı bir tencerede pişmez.)

DLT: Kalın kaz kulavuzsuz bolmas (Atalay, 1939: C.1, 487)

(Kaz sürüsü kılavuzsuz olmaz.)

DLT: Süsegen udhka¹⁰ Tengri¹¹ münğüz bêrmes (Atalay, 1941: C.3, 364)

(Süseğen ineğe Tanrı boynuz vermez.)

DLT: Ewek sinğek sütge tüşür (Atalay, 1940: C.1, 13)

(İven sinek, süte düşer.)

DLT: Arpasız at aşumas, arkasız alp çeriğ sıyumas (Atalay, 1939: C.1, 123)

(Arpasız at koşamaz, arkasız alp çeriğ sıyumas)

DLT: Bir karga birle kış kelmes (Atalay, 1940: C.1, 26)

(Bir karga ile kış gelmez.)

DLT: Buşmasar boz kuş tutar, ewmeser ürünğ kuş tutar (Atalay, 1940: C.1, 12)

¹⁰ Besim Atalay atasözündeki "udh" sözcüğünü öküz olarak çevirmiştir. Ancak inek olarak çevrilmesi gerekmektedir.

¹¹ Besim Atalay atasözünde geçen "Tengri" kelimesini Allah olarak çevirmiş. Türkiye Türkçesinde bunu birebir karşılayan Tanrı kelimesi vardır.

(Avcı, sıkılmazsa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar.)

*DLT: **Karı öküz** balduka korkmas* (Atalay, 1941: C.3, 421-422)

(Yaşlı öküz baltadan korkmaz.)

*DLT: **Boş nençe** idhi bolmas* (Atalay, 1939: C.1, 330)

(Yaramaz malın sahibi olmaz.)

*TA: **Toruk bukalı semiz bukalı** arkada böngser, **semiz buka toruk buka** tiyin bilmez ermiş* (Ergin, 2013: 96-99).

(Zayıf boğa ve semiz boğa arkada tekme atsa; semiz boğa, zayıf boğa olduğu bilinmezmiş).

KB: Er at boldı begler kanatı yügi

kanatsız kuş uçmaz ay begler begi (Arat, 1999: 310)

(Asker, beyi kanat tüyüdür; ey beyler beyi, kanatsız kuş uçmaz.)

*DLT: **Yalñus kaz** ötmes* (Atalay, 1941: C.3, 384)

(Yalnız kaz ötmez.)

*DLT: **Köp söğütge kuş konar; körklüğ kişige** söz kelir* (Atalay, 1939: C.1, 319)

(Söğütlüğe kuş konar, doğru kişiye söz gelir.)

*DLT: **İkki bogra igeşür otra kökegün yançılur*** (Atalay, 1939: C.1, 188)

(İki buğra çarpışır, arada gök sinek kalır.)

*DLT: **Taz at tafarçı bolmas*** (Atalay, 1941: C.3, 149)

(Alacalı at yük taşımaz.)

DLT: Kalın kolan çupgasız bolmas (Atalay, 1939: C.1, 424)

(Eşek sürüsü başsız olmaz.)

II.1.1.5.2.1. Tamlayanı Sıfat-Fiil Olan Sıfat Tamlamaları

Sıfat-fiil, fiili zamana bağlayarak sıfatlaştırır. İsim-fiillerden farkı, zaman anlatımı taşımalarıdır. Karahanlı Türkçesinde birçok sıfat-fiil mevcuttur (Hacıeminoğlu, 2008: 163-171). Tespit edilen atasözlerinde tamlayanı –**mış**, –**miş** geçmiş zaman sıfat-fiilinden ve –**daçı**, –**deçi** gelecek zaman sıfat-fiilinden olan sıfat tamlamaları geçmektedir. Buradaki –**mış**, –**miş** geçmiş zaman sıfat-fiilleri günümüz Türkiye Türkçesinde hâlâ kullanılmaktadır. Tamlayanı sıfat-fiil olan sıfat tamlamaları 6 tanedir.

DLT: Saçratgudın korkmuş kuş kırk yıl adhrı yıgaç üze konmas (Atalay, 1940: C.1, 331)

(Tuzaktan korkan kuş kırk yıl çatal ağaç üzerine konmaz.)

DLT: Korkmuş kişiğe koy başı koş körünür (Atalay, 1941: C.3, 126)

(Korkmuş kişiye koyun başı çift görünür.)

DLT: Öldeçi sıçgan muş taşakı kaşır (Atalay, 1939: C.1, 438)

(Ölecek sıçan kedi taşığı kaşır.)

DLT: Korkmuş kişiğe koy başı koş körünür (Atalay, 1941: C.3, 126)

(Korkmuş kişiye koyun başı çift görünür.)

DLT: Tegirmende togmış sıçgan kök kökregiñe korkmas (Atalay, 1941: C.3, 282)

(Değirmende doğan sıçan gök gürlendiğinde korkmaz.)

DLT: Boldacı buzağı öküz ara belgölüğü (Atalay, 1939: C.1, 528)

(Öküz olacak buzağı bellidir.)

II.1.1.5.3. Edat Grubu

Edat grubu, bir isim unsuru ile bir son çekim edatının birleşmesiyle oluşan kelime grubudur. Son çekim edatı isim unsurundan sonra gelir (Uygun, 2013: 1240). İncelenen kaynaklarda bir hal eki almadan oluşan edat grupları tespit edilmiştir.

II.1.1.5.3.1. Bir Hal Eki Almadan Oluşan Edat Grupları

Orta yazı dili kullandığı dönem eserlerinden tespit edilen atasözlerinde geçen **uçun** (için) ve **birle** (ile) edatları kendisinden önce bir hal eki almamıştır. Dolayısıyla bu atasözleri ilgili başlık altında değerlendirilmiştir. yalın hali ile oluşan edat 2 tanedir.

DLT: Kuş tuzakka menğ uçun ılınur (Atalay, 1941: C.3, 358)

(Kuş tuzaka yem/dane için tutulur.)

DLT: Kız birle küreşme, kısrak birle yarışma (Atalay, 1939: C.1, 474)

(Kız ile güreşme, kısrak ile yarışma.)

II.1.1.6. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Çekimli Fiili Eşdeğer Olan Atasözleri

Türkçenin her döneminde fiil çekimleri, fiil kök veya gövdesine kip ekleri getirilerek yapılmaktadır. Kip eklerine şahıs ekleri getirilerek fiil çekimi tamamlanır (Hacıeminoğlu, 2003: 182). Çekimli fiil başlığı altında şahıs ekleri, şekil ve zaman ekleri ve fiillerin birleşik çekimi başlıkları değerlendirilmiştir.

II.1.1.6.1. Şahıs Ekleri

Fiil çekiminin temel unsurlarından biri, şahıs ekleridir. Şahıs ekleri eylemin kimin tarafından yapıldığını gösterir. Eski ve Karahanlı Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve şart kipi çekimlerinde şahıs zamirleri

kullanılırken görülen geçmiş zaman çekiminde iyelik kökenli şahıs ekleri ve emir kökenli şahıs ekleri kullanılır (Demirci, 2010: 461; Hacıeminoğlu, 2003: 182). Ortak yazı dili kullanıldığı dönemdeki şahıs eklerini tablo şeklinde vermeyi uygun gördük.

II.1.1.6.1.1. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Adından da anlaşılacağı gibi iyelik eklerinden oluşturulmuş şahıs eklerine iyelik kökenli şahıs ekleri denir. Eski ve Karahanlı Türkçesinde iyelik kökenli şahıs eki sadece görülen geçmiş zaman kipine gelir (Demirci, 2010: 464). Tabloda görüldüğü üzere ortak yazı dili kullanıldığı dönemdeki iyelik kökenli şahıs ekleriyle çağdaş Türkiye ve Kazak Türkçesinde iyelik kökenli şahıs ekleri arasında çok az fark vardır.

	Şahıs			Ekler		
	OYDD	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	OYDD	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1. Teklik	Men	Ben	Men	-m	-m	-m
2. Teklik	Sen	Sen	Sen	ñ	-n	ñ
Nezaket			Siz			ñlz
3. Teklik	Ol	O	Ol	Ø	Ø	Ø
1. Çokluk		Biz	Biz	-mlz	-k	-k, -q
2. Çokluk	Siz	Siz	Sender	Ø	-nlz	-ñdAr
Nezaket			Sizder			-ñlzdAr
3. Çokluk	Ø	Onlar	Olar	-lAr	-lAr	Ø

II.1.1.6.1.2. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Eski ve Karahanlı Türkçesinde zamir kökenli şahıs ekleri öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve şart kipine gelir (Demirci, 2010: 461-462). Aşağıdaki tabloda ortak yazı dili döneminde, Türkiye ve Kazak Türkçesinde kullanılan zamir kökenli şahıs ekleri verilmiştir:

	Şahıs			Ekler		
	OYDD	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	OYDD	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1. Teklik	Men	Ben	Men	men	-Im; -Um	-mIn; -bIn; -pIn
2. Teklik	Sen	Sen	Sen	sen	-sIn; -sUn	-sIn
Nezaket			Siz			-sIz
3. Teklik	Ol	O	Ol	Ø	Ø	Ø; -dI; -tI

1. Çokluk		Biz	Biz	-mIz; -biz	-Iz; -Uz	-mIz; bIz; -pIz
2. Çokluk	Siz	Siz	Sender	siz	-sInIz; -sUnUz	-sİndAr
Nezaket			Sizder			-sIzdAr
3. Çokluk	Ø	Onlar	Olar	-lAr	-lAr	Ø; -dI; -tI

II.1.1.6.1.3. Emir Kökenli Şahıs Ekleri

Emir kökenli şahıs ekleri sadece şekil bildiren ve tasarlanan hareketin emir şeklinde ifade eden eklerdir (Dervişeva, 2004: 15). Eski Türkçeden günümüz Türkçesine kadar emir bildiren bir fiil çekiminde müstakil kip eki yoktur, yani her şahıs için ayrı bir ek kullanılır.

	Şahıs			Ekler		
	OYDD	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	OYDD	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1. Teklik	Men	Ben	Men	-AyIn; -yIn; -AyI; -yI; -Ay; -eyim	-AyIm	-AyIn; -yIn
2. Teklik	Sen	Sen	Sen	Ø; -gI; -gI; -ğIn; -gIn	Ø	Ø
Nezaket			Siz			-ñIz
3. Teklik	Ol	O	Ol	-sU; -sUn; -sUnI		-sIn
1. Çokluk		Biz	Biz	-Allm; -IIm	-Allm	-ayıq; -eyik; - yıq; -yik
2. Çokluk	Siz	Siz	Sender	-ñ; ñlAr	-In; -Un; -InIz; - UnUz	-ñdAr
Nezaket			Sizder			-ñIzdAr
3. Çokluk	Ø	Onlar	Olar	sUlAr; -sUnlAr	-sInlAr; -sUnlAr	-sIn

II.1.1.6.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Fiil kök veya gövdesinin bildirdiği hareketi şekle ve zamana bağlayan kip eklerine şekil ve zaman ekleri denir. Şekil ekleri eylemin yapılış şeklini gösterirse zaman ekleri de eylemin ne zaman gerçekleştiğini gösterir. Kiplerin bazıları hem şekil hem zaman ifade eder, bazıları da sadece şekil ifade eder. Dolayısıyla kipler bildirme kipleri ve tasarlama kipleri olarak ikiye ayrılır.

II.1.1.6.2.1. Bildirme Kipi

Fiile zaman kazandıran kiplere bildirme kip denir. Bildirme kiplerinde fiilin gösterdiği eylem ne zaman gerçekleştiği veya gerçekleşeceği bir zaman kavramıyla bildirilir. Bildirme kipleri fiillerin beş zamanını karşılar: *geniş zaman*, *şimdiki zaman*, *görülen geçmiş zaman*, *öğrenilen geçmiş zaman*, *gelecek zaman*, *gelecek zaman* şekilleridir (Ergin, 2004; 289). Ortak yazı dili kullanıldığı dönem atasözlerinde bakıldığında, geniş zamanla söylenmiş atasözleri tespit edilmiştir.

II.1.1.6.2.1.1. Geniş Zaman

Orta yazı dili kullanıldığı dönemlerde geniş zaman –**Ur**; –**Ir**; –**Ar**; –**r** eklerinin getirilmesiyle yapılmıştır. Olumsuz şekli de –**mas**, –**mes** ekleriyle yapılır (Ercilasun, 1984;102). Bu ekler günümüz Türkiye ve Kazak Türkçesinde de kullanımını yitirmemiştir. Eski Türkçesinde geniş zaman ekiyle çekimlenmiş atasözü bulunmamıştır. Karahanlı Türkçesinde ise geniş zamanda söylenen 57 tane atasözüne rastlanmıştır.

DLT: Avcı neçe al bilse, adhiğ ança yol bilir (Atalay, 1939: C.1, 63)

(Avcı ne kadar al bilirse, ayı o kadar yol bilir.)

DLT: Alın arslan tutar, küçin sıçgan tutmas (Atalay, 1941: C.3, 412)

(Al ile aslan tutulur, güç ile sıçan tutulmaz.)

DLT: Arslan karısa sıçgan ötin ködhezür (Atalay, 1941: C.3, 263)

(Aslan kocayınca sıçan deliğini gözetir.)

DLT: Bir tilkü terisin ikile soymas (Atalay, 1941: C.3, 244)

(Bir tilki derisi iki kez soyulmaz.)

DLT: Ewdeki buzagu¹² öküz bolmas (Atalay, 1939: C.1, 446)

(Evdeki buzağı öküz olmaz.)

DLT: İki koçnar başı bir aşıta pişmas (Atalay, 1941: C.3, 382)

(İki koç başı bir tencerede pişmez.)

DLT: Kalın kaz kulavuzsuz bolmas (Atalay, 1939: C.1, 487)

(Kaz sürüsü kulavuzsuz olmaz.)

DLT: Muş oğlu muyavu togar (Atalay, 1940: C.1, 14)

(Kedi yavrusu miyavlıyarak doğar.)

DLT: Öküz adhakı bolğınça buzağı başı bolsa yêğ (Atalay, 1939: C.1, 59)

(Öküz ayağı olacağına buzağı başı olmak daha iyidir.)

DLT: Saçratgudın korkmuş kuş kırk yıl adhrı yıgaç üze konmas (II. 331)

(Tuzaktan korkan kuş kırk yıl çatal ağaç üzerine konmaz.)

DLT: Süsegen udhka Tenğri münğüz bêrmes (Atalay, 1941: C.3, 364)

(Süseğen ineğe Tanrı boynuz vermez.)

DLT: Yılan kendü eğrisin bilmes tewi boynın eğri têt (Atalay, 1939: C.1, 127)

(Yılan kendi eğrisini bilmez, deve boynuna eğri der.)

¹² Besim Atalay atasözünde geçen buzagu kelimesini “dana” olarak çevirmiş. Aslında buzağı olarak çevrilmesi gerekmektedir.

DLT: Tegirmende togmış sıçgan kök kökregiñe korkmas (Atalay, 1941: C.3, 282)

(Değirmende doğan sıçan gök gürlediğinde korkmaz.)

DLT: Yadhağ atı çaruk küçi azuk (Atalay, 1939: C.1, 381)

(Yayanın atı çarık, gücü azık.)

DLT: Ewek sinğek sütge tüşür (II. 13)

(İven sinek, süte düşer.)

DLT: Korkmış kişiğe koy başi koş körünür (Atalay, 1941: C.3, 126)

(Korkmuş kişiye koyun başi çift görünür.)

DLT: Arpasız at aşumas, arkasız alp çeriğ sıyumas (Atalay, 1939: C.1, 123)

(Arpasız at koşamaz, arkasız alp çeriğ sıyumas)

DLT: Tolum anutsa kulun bulur, tolum unutsa bulun bolur (Atalay, 1939: C.1, 215)

(Silâh hazırlıyan kulun da bulur, silâhı unutan tutsak olur)

DLT: Erkeç eti em bolur eçkü eti yêl bolur (Atalay, 1939: C.1, 95)

(Erkeç eti ilâç olur, keçi eti yel olur.)

DLT: Tewey münüp koy ara yaşmas (Atalay, 1941: C.3, 60)

(Deveye binip koyun sürüsü içinde saklanılmaz.)

AH: Asel ayda erse bile arısı, arı zehri tatgu aseldin oza (439-440)

(Bal nerede ise arı oradadır, baldan önce arının zehri tatlıdır.)

DLT: Bir karga birle kış kelmes (Atalay, 1940: C.1, 26)

(Bir karga ile kış gelmez.)

DLT: Boldaçı buzagu öküz ara belgüliğ (Atalay, 1939: C.1, 528)

(Öküz olacak buzağı bellidir.)

DLT: Böri koşnısın yemes (Atalay, 1941: C.3, 220)

(Kurt komşusunu yemez.)

DLT: Kalın kolan çupgasız bolmas (Atalay, 1939: C.1, 424)

(Eşek sürüsü başsız olmaz.)

DLT: Yılan yarpuzdın kaçar, kaçsa barsa yarpuz utru kelür (Atalay, 1941: C.3, 39-40)

(Yılan, yılan sıçanından kaçar, nereye kaçsa yılan sıçanı karşısına dikilir, gelir.)

DLT: İkki bogra igeşür otra kökegün yançılur (Atalay, 1939: C.1, 188)

(İki buğra çarpışır, arada gök sinek kalır.)

DLT: Kuş tuzakka menğ uçun ılınur (Atalay, 1941: C.3, 358)

(Kuş tuzağa yem/dane için tutulur.)

DLT: Sundılaç işi ermes örtkün tepmek (Atalay, 1939: C.1, 526)

(Harman tepmek çayır kuşunun işi değildir.)

DLT: Taz at tafarçı bolmas (Atalay, 1941: C.3, 149)

(Alıcalı at yük taşımaz.)

DLT: Arı kafçıtısa ısrur (Atalay, 1940: C.1, 329)

(Arıyı kızdırırsa sokar)

DLT: Buşmasar boz kuş tutar, ewmeser ürünğ kuş tutar (Atalay, 1940: C.1, II. 12)

(Avcı, sıkılmazsa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar.)

DLT: Karı öküz balduka korkmas (Atalay, 1941: C.3, 421-422)

(Yaşlı öküz baltadan korkmaz.)

DLT: Korkmuş kişiğe koy başı koş körünüir (Atalay, 1941: C.3, 126)

(Korkmuş kişiye koyun başı çift görünür.)

DLT: Öldeçi sıçgan muş taşakı kaşır (Atalay, 1939: C.1, 438)

(Ölecek sıçan kedi taşığı kaşır.)

DLT: Taygan yügrügin tilkü sewmes (Atalay, 1941: C.3, 175)

(Tilki, tazının yügrüğünü sevmez.)

DLT: At teküzligi ay bolmas (Atalay, 1939: C.1, 507)

(Atın alnındaki akıtma, ay yerini tutmaz.)

DLT: Atan yüki aş bolsa açka az körünüir (Atalay, 1939: C.1, 75)

(İğdiş edilmiş devenin yükü yemek olsa aç kimseye az görünür.)

DLT: Boş nenğe idhi bolmas (Atalay, 1939: C.1, 330)

(Yaramaz malın sahibi olmaz.)

DLT: Er oğlu munđadhmas, it oğlu külermes (Atalay, 1940: C.1, 84)

(İnsan oğlu bunda kalmaz, it yavrusu tökezimez.)

DLT: It çakırı atka tegir, at çakırı itka tegmes (Atalay, 1939: C.1, 363)

(İt nazarı ata değer, at nazarı ite değermez.)

DLT: Karga karısın kim bilir, kişi alasın kim tapar (Atalay, 1939: C.1, 425)

(Karganın kocamışını kim bilir, kişinin gönlündekini kim anlar.)

DLT: Keriş yagrı ogulka kalır (Atalay, 1939: C.1, 370)

(At sırtındaki yara oğula kalır.)

DLT: Kedhükliğ ölımes, küfeçliğ kürimes (Atalay, 1941: C.3, 256)

(Giyimli kişi ıslanmaz, gemli at huysuzluk etmez.)

DLT: Kiçik uluğka turuşmas, kırguy songkurka karışmas (Atalay, 1940: C.1,

95)

(Küçük büyüğe karşı durmaz, atmaca sungura/sonkura karışmaz.)

DLT: Köni barır keyikniň közinde adhın başı yok (Atalay, 1941: C.3, 151)

(Düz giden geyiğin gözünden başka yarası yokdur.)

DLT: Köp söğütge kuş konar; körkliğ kişiye söz kelir (Atalay, 1939: C.1, 319)

(Söğütlüğe kuş konar, doğru kişiye söz gelir.)

DLT: Kudhuğda suw bar it burnı tegmes (Atalay, 1939: C.1, 375)

(Kuyuda su var, itin burnu erişmez.)

DLT: Kuzda kar eksümes, koyda yağ eksümes (Atalay, 1939: C.1, 326)
(Dağın güneş görmeyen yamacında kar eksilmez, koyunda yağ eksilmez.)

DLT: Muş yakrıka tegişmes, ayur kişi nenği yaraşmas (Atalay, 1940: C.1, 105)
(Kedi asılı yağa erişemez, gevezenin malı kişiye yaramaz.)

DLT: Oglan ışı ış bolmas oglak münğüzi sap bolmas (Atalay, 1941: C.3, 145)
(Çocuk işi iş olmaz, oğlak boynuzu sap olmaz.)

DLT: Tewey bedük erse mayakı bedük ermes (Atalay, 1941: C.3, 168)
(Deve büyük ise, tersi, dışkısı büyük olmaz.)

DLT: Tilkü öz inge ürse udhuz bolur (Atalay, 1939: C.1, 54-55)
(Tilki kendi yuvasını hor görürse/ürüse uyuz olur.)

DLT: Yalnğus kaz ötmes (Atalay, 1941: C.3, 384)
(Yalnız kaz ötmez.)

KB: Sığırcuknu kördüm uçar kak ara

tenin baktım erse ikigü kara (Arat, 1999: 422)

(Sığırcığı gördüm kaklar arasında uçar; arkadaşlarına bakınca gördüm ki ikisi de karadır.)

KB: Amulluk siliglik ukuş kılkı ol

Ukuşsuz kişiler kamug yılkı ol (Arat, 1999: 74)

(Sakinlik ve incelik, aklın niteliğidir; akılsız kişiler, hayvan sürüsüne benzer.)

KB: Er at boldı begler kanatı yügi

kanatsız kuş uçmaz ay begler begi (Arat, 1999: 310)

(Asker, beyi kanat tüyüdür; ey beyler beyi, kanatsız kuş uçmaz.)

II.1.1.6.2.2. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kipleri, iş ve eylemin belli bir zaman anlamı taşımadan sadece tasarlanmış olduğunu ifade etmektedir. Ortak yazı dili kullanıldığı dönemde emir, şart ve gereklilik kipleriyle çekimlenmiş atasözleri tespit edilmiştir.

II.1.1.6.2.2.1. Emir Kipi

Emir kipi ekleri her şahıs için ayrı kullanılır. Emir kipi Eski Türkçe’de 1.teklik şahısa **-ayın, -ayın, -äyin, -ayn, -äyn**; ünlü ile biten biten fiillerden sonra **-yin, -yın** ekleri; 2.teklik şahısa **-ğıl, -gil** ekleri; 3.teklik şahıs için **-zun, -zün** ekleri getirilerek yapılır. Emir kipinin 1.çokluk şahısı ünsüzle biten fiil kök veya gövdesine **-alım, -älim** ekleri; ünlü ile biten fiile **-lım, -lim** ekleri; 2.çokluk şahısı **-ñ** eki; 3.çokluk şahısı **-zunlar; -zünler** ekleri getirilerek yapılır (Akalm, 2007: 79). Karahanlı Türkçesinde emir kipinin 1.teklik şahısı **-ayın, -eyin**; ünlülerden sonra **-yın, -yin** ekleriyle kurulur. 2.teklik şahısı ise ekli ve eksiz olmak üzere iki şekilde yapılır. Ekli şekli **-ğıl, -gil, -ğın, -gin** ekleriyle yapılır. 3.teklik şahısı **-su, -sü, -sun, -sün, -suni, -süni** eklerinin getirilmesiyle yapılır. 1.çokluk şahıs ekleri **-alim, elim**; ünlüyle biten fiillerden sonra **-lım, -lim**’dir. 2.çokluk şahıs **-ñ** ve **-ñlar, -ñler** ekleriyle; 3.çokluk şahıs **-sular, -süler, -sunlar, -sünler** ekleriyle yapılır (Hacıeminoğlu, 2008: 190-193; Ercilasun, 1984: 140-144). Karahanlı Türkçesinde emir kipiyle çekimlenmiş 5 tane atasözü tespit edilmiştir.

DLT: It ısırmas, at tepmes teme (Atalay, 1939: C.1, 178)

(İt ısırmas, at tepmez deme)

DLT: Alp eriğ yawrıtma ıkılaç arkasın yagrıtma (Atalay, 1939: C.1, 139)

(Yiğiti bakımsız bırakma, yörük atın sırtını yara etme.)

DLT: Bor bolmadhıp sirke bolma (Atalay, 1941: C.3, 121)

(Şarap olmadan sirke olma.)

DLT: Kız birle küreşme, kısrak birle yarışma (Atalay, 1939: C.1, 474)

(Kız ile güreşme, kısrak ile yarışma.)

DLT: Yazıdaki süwlin edhergeli ewdeki takagu içginma (Atalay, 1939: C.1, 447)

(Kırdaki sülünü ararken evdeki tavuğu kaçırma.)

II.1.1.6.2.2.2. Şart Kipi

Karahanlı Türkçesinde şart kipi **-sa, -se** ekleriyle yapılır. Bazı metinlerde **-say, -sey** ekleriyle kurulan örnekler de bulunmuştur. Şart kipi şahıs zamirleriyle çekilir. Birinci çokluk şahısta **-mız, -miz** eki; üçüncü çokluk şahısta **-lar, -ler** eki getirilerek yapılır (Ercilasun, 1984: 135-140; Hacıeminoğlu, 2008: 188). Şart kipi, günümüz Türkiye ve Kazak Türkçesinde olduğu gibi doğrudan doğruya şart ifade eder. Taranan kaynaklarda ortak yazı dili kullanıldığı dönemde şart ekiyle yapılmış 15 tane atasözü tespit edilmiştir.

DLT: Arslan kökrese at adhakı tuşalır (Atalay, 1940: C.1, 146)

(Arslan kükrese at ayağı kösteklenir.)

DLT: Tewi silkinse eşekke yük çıkar (Atalay, 1940: C.1, 246)

(Deve silkinse eşeğe yük çıkar.)

DLT: İnğan inğrasa botu bozlar (Atalay, 1939: C.1, 120)

(İngen inğransa bota bozdar.)

DLT: Ağılda oğlak toğsa arıkda otu öner (Atalay, 1939: C.1, 65)

(Ağılda oğlak doğsa arkta otu biter.)

DLT: Karga kazga ötgünse butı sınıur (Atalay, 1939: C.1, 254)

(Karga kazı yansılasa budu sınıur.)

DLT: Kaz kopsa ördek köliğ igenür (Atalay, 1939: C.1, 104)

(Kaz giderse ördek gölü benimser.)

DLT: İzlik bolsa er öldimes, içlik bolsa at yagırmas (Atalay, 1939: C.1, 104)

(Çarık olsa kişi ölmez, teyelti bulunsa at yağır olmaz.)

DLT: Yazıda böri ulsa ewde it bagrı tartısur (Atalay, 1941: C.3, 255)

(Düzlükde kurt ulusa, ewde itin bagrı sızlar.)

DLT: Anğduz bolsa at ölmes (Atalay, 1939: C.1, 115)

(Andız ot olsa, at ölmez.)

DLT: Tay atatsa at tınur, oğul eredhse ata tınur (Atalay, 1939: C.1, 206-207)

(Tay yetiştirse at dinlenir, oğul yetiştirirse babası dinlenir.)

DLT: Us üşgürse öliür (Atalay, 1939: C.1, 228)

(Kerkes kuşu bir adamın yüzüne karşı ıslık çalarsa uğur sayılmaz.)

DLT: Tewi yük kötürse kamaç yeme kötürür (Atalay, 1940: C.1, 75)

(Deve yük götürse, kaşığı da beraber götürür.)

DLT: Kolan kuyugka tüşse kurbaka aygır bolur (Atalay, 1941: C.3, 122)

(Eşek kuyuya düşse kurbağa aygır olur.)

DLT: İtka uwut atsa oldanğ yêmes (Atalay, 1939: C.1, 116)

(İtde utanma olsa çarığın altını yemez.)

KB: Yolın kısmaşa kuş mnin edlemez

semiz bolsa it tok awın awlamaz. (Arat: 1999: 630)

(Yolunu sıkı denetimde tutmazsan, kuş avını yakalamaz; it tok ve semiz olursa, av peşinden koşmaz.)

II.1.1.6.2.3. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi, tasarlanan eylemin yapılması gerektiğini ifade eder. Karahanlı Türkçesinde gereklilik kipi **-malı, -meli** anlamına gelen **-ğu, -gü** ekleriyle yapılır. Bu ekler aynı zamanda isim yapma ve sıfat-fiil eki olarak da kullanılmıştır. Bundan başka gerekliliği ifade etmenin iki yolu vardır: 1. **-ğu, gü + kerek** şeklinde yapılanlar. 2. **kerek + -sa, -se** şeklinde olanlar (Ercilasun, 1984:148-150; Hacıeminoğlu, 2008: 193-194). İncelenen kaynaklarda gereklilik kipiyle çekimlenen 1 tane atasözüne rastlanmıştır.

KB: Min erdem kerek bu cihan tutguka

kör arslan kerek bu kula basguka (Arat, 1999: 43).

(Bu dünyaya egemen olmak için bin türlü erdem gerek; yaban eşeğini alt etmek için aslan olmak gerek.)

II.1.1.6.3. Fiillerin Birleşik Çekimi

Fiiller birleşik çekimi iki çekimli fiilin bir araya getirilmesiyle yapılır. Birleşik çekimlerde ortaya çıkan çekimli şeklin anlamına fiillerden biri hem kökü ile hem şekil ve zaman eki ile; diğeri ise sadece şekil ve zaman eki ile katılır (Ergin, 2004: 320). Fiillerin birleşik çekimi hikaye, rivayet ve şart olmak üzere üçe ayrılır. Eski Türkçede geniş zamanın rivayetiyle çekimlenmiş bir örnek bulunmuştur.

II.1.1.6.3.1. Geniş Zamanın Rivayeti

Eski ve Karahanlı Türkçesinde geniş zamanın rivayeti fiil kök veya gövdesine –**Armİş** ekinin getirilmesiyle yapılır (Ercilasun, 1984: 154). Tonuyukuk yazıtlarında geçen 1 tane atasözü geniş zaman rivayetiyle çekimlenmiştir.

TA: Toruk bukalı semiz bukalı arkada bōngser, semiz buka toruk buka tiyin bilmez ermiş (Ergin, 2013: 96-99).

(Zayıf boğa ve semiz boğa arkada tekme atsa; semiz boğa, zayıf boğa olduğu bilinmezmiş).

II.1.2. Kısmî Eşdeğerlik

Kısmi eş değerlik, kaynak dilde geçen atasözlerinde bulunan sözcüklerin en az biri, hedef dildeki atasözlerinde de bulunması ve örtüşmesidir. Söz gelimi, ‘Kurt komşusunu yemez’ atasözünün Türkiye Türkçesindeki anlamı “*İnsan, ne kadar kötü niyetli ve saldırgan olursa olsun, yakınlarına dokunmaz, onlara zarar vermez*”. Kazak Türkçesinde benzer anlamlı “Qasqır da joldasına kastıq qılmas” adlı atasözü bulunmaktadır. Burada Türkiye Türkçesindeki “kurt” sözcüğünün Kazak Türkçesindeki karşılığı “qasqır” dır ve bu atasözünde bulunan “joldas” sözcüğü “komşu” değil, “dost” anlamını ifade etmektedir. Ancak bu atasözlerinin anlamları aynı, söz dizimi ve kullanılan kelimeler farklıdır. Aynı anlama gelen, fakat yapıları biraz değişik ve sözcükleri farklı, kısmi eş değerlik gösteren 405 tane atasözü bulunmuştur.

II.1.2.1. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Kısmen Eşdeğer Olan Atasözleri

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde atasözlerine bakıldığında; bazı fonetik değişiklikler dışında gayet güzel anlaşılabilir atasözleri, yani kısmen eşdeğer olan atasözleri sayısı 405’i göstermiştir. Kaynak dildeki atasözlerinin bazılarında geçen hayvan adları hedef dildeki atasözlerinin bazılarında geçen hayvan adlarıyla yer değiştirmesi de görülmektedir.

TT: Kurt bile komşusunu incitmez – **KT:** Qasqır da qas qılmaydı joldasına (Kurt ta kötülük yapmaz arkadaşına).

TT: Yörük tazıyı, tilki sevmez.– **KT:** At jüyriğin tülki süymes (Hızlı atı tilki sevmez.)

TT: Arı, kızdıranı sokar – **KT:** Ara tiyseñ şağadı (Arıya dokunsan sokar).

TT: Kargadan korkan, darı ekmez – **KT:** Şegirtkeden qorıqqan egis ekpes (Çekirgeden korkan ekin ekmez).

TT: Yılan eğri akar, büğrü akar; deliğine doğru girer – **KT:** Jılan jürse iyir-iyir jüredi, inine tüzuw barıp kiredi (Yılan gitse eğri gider, deliğine düz girer).

TT: Şaşkın ördek götüne/arka arka yüzer – **KT:** Qorıqqan üyrek keyin süñgidi (Korkan ördek geri yüzer).

TT: Çok karınca arslan öldürür – **KT:** Jabılıp ketse, qumırsqa da, arıstan terisin sızırıp aladı (Birleşse, karınca da, aslan derisini yüzer).

TT: Bahar gelmeyince bülbül ötmez – **KT:** Gül aşılmay bulbul sayramas (Çiçek açılmadan bülbül ötmez).

TT: Keklik saksağana imrenmiş, kendi yürüyüşünü şaşırılmış – **KT:** Sawısқан totı qustıñ jürisine salamın dep, öz jürisinden ayrılıp qalıptı (Saksağan papağanı taklit edeyim derken, kendi yürüyüşünü şaşırılmış).

TT: Arslan kocayınca, sıçan deliğini gözetir – **KT:** Arıstan qartaysa tışkan awlaydı (Aslan yaşlanınca fare avlar).

II.1.2.1.1. Kaynak Dilde İki Hükümden Oluşup Hedef Dilde Bir Hükümden Oluşanlar.

Her iki lehçenin atasözleri incelendiğinde; Türkiye Türkçesinde iki hükümden oluşan, Kazak Türkçesinde bir hükümden oluşan atasözleri tespit edilmiştir. Atasözlerinin zamanla yeni bir şeyler eklenerek ya da bazı öğeleri düşerek değişmesi görülmüştür. Kaynak dilde iki hükümden hedef dilde bir hükümden oluşan atasözleri sayısı 1 tane dir.

TT: Sevap istersen öldür yılanı, cennet istersen incitme canı – **KT:** Jılandı öltirgenniñ sawabı bar (Yılan öldürmenin sevabı var).

II.1.2.1.2. Kaynak Dilde Bir Hükümden Oluşup Hedef Dilde İki Hükümden Oluşanlar

Türkiye Türkçesinde bir hükümden, Kazak Türkçesinde iki hükümden oluşan 2 tane atasözü tespit edilmiştir. İlk örnekte gösterilen Kazak Türkçesi atasözü Karahanlı Türkçesinde de görülmüştür. Dolayısıyla burada Türkiye Türkçesindeki atasözünün ikinci hükmü zamanla kullanımdan çıkmıştır.

TT: Kanatsız kuş uçamaz. – **KT:** Āsker-bektiñ qanatı, qus qanatsız uşa almaydı (Asker, beyin kanatı, kuş kanatsız uçamaz).

TT: Sıçanın sidiği, denize fayda. - **KT:** Baqa siyse kölge sep, jaqsı qatın malga sep (Kurbağa işese göle yardım, iyi kadın mala yardım).

II.1.2.3. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Kısmen Eşdeğeri Olan Atasözleri

Ortak yazı dili dönemindeki eserler incelenirken; tespit edilen toplam 91 atasözünden 24'ü çağdaş Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözleriyle kısmi eşdeğerlik göstermiştir. Bunlar kendi aralarında ortak yazı dili ve her iki lehçede olanlar, Türkiye Türkçesinde olup Kazak Türkçesinde olmayanlar, Kazak Türkçesinde olup Türkiye Türkçesinde olmayanlar ve ortak yazı dilinde bir/birden fazla hükümden oluşup Türkiye veya Kazak Türkçesinde bir/iki hükümden oluşanlar başlığı altında değerlendirilmiştir.

II.1.2.3.1. Ortak Yazı Dili ve Her İki Lehçede Olanlar

Ortak yazı dili dönemindeki eserlerden hareketle Türkiye ve Kazak Türkçesinde kısmi eşdeğer olan atasözleri tespit edilmiştir. Tespit neticesinde kısmi eşdeğerlik gösteren 27 tane atasözünden 3'ü hem ortak yazı dilinde hem de her iki lehçede görülmüştür.

DLT: Boldacı buzağı öküz ara belgüluğ (Atalay, 1939: C.1, 528)

(Öküz olacak buzağı bellidir.)

TT: Öküz olacak dana, bokundan belli olur.

DLT: Böri koşnısın yemes (Atalay, 1941: 220)

(Kurt komşusunu yemez.)

TT: Aç kurt komşu kuzuyu yemez.

KT: “*Qasqır da qastıq qılmas joldasına.*”

DLT: Kalın kolan çupgasız bolmas (Atalay, 1939: C.1, 424)

(Eşek sürüsü başsız olmaz.)

TT: Kalabalık kaz sürüsü kılavuzsuz olmaz.

KT: “*Qalıñ qaz başsısız bolmas.*”

II.1.2.3.2. Türkiye Türkçesinde Olup Kazak Türkçesinde Olmayanlar

Tespit edilen kısmi eşdeğer atasözlerinden 8 tanesi Karahanlı Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde bulunmuştur. Dolayısıyla bu atasözleri Kazak Türkçesinde atasözleriyle sıfır eşdeğerlik göstermiştir.

DLT: Karga kazga ötgünse butı sınur (Atalay, 1939: C.1, 254)

(Karga kaza özense bacağı kırılır)

TT: Karga keklığı taklit ederken, kendi yürüyüşünü şaşırmış.

DLT: Alımçı arslan, berimçi sıçgan (Atalay, 1939: C.1, 75)

(Alacağına arslan, vereceğine sıçan.)

TT: “*Alacağına şahin, vereceğine karga.*”

DLT: Yılan yarpuzdın kaçar, kança barsa yarpuz utru kelir (Atalay, 1941: C.3, 39-40)

(Yılan, yılan sıçanından kaçar, nereye kaçsa yılan sıçanı karşısına dikilir, gelir.)

TT: Yılanın sevmediği ot ağzında biter.

DLT: İkki bogra igeşür otra kökegün yançılur (Atalay, 1939: C.1, 188)

(İki buğra çarpışır, arada gök sinek kalır.)

TT: Beygirler tepişir, arada merkepler ölür.

DLT: Kuş tuzakka menğ uçun ılınur (Atalay, 1941: C.3, 358)

(Kuş tuzığa yem/dane için tutulur.)

TT: Gözü tanede olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz.

DLT: Sundılaç ışı ermes örtkün tepmek (Atalay, 1939: C.1, 526)

(Harman tepmek çayır kuşunun işi değildir.)

TT: Harman dövmek keçinin işi değil.

DLT: Taz at tafarçı bolmas (Atalay, 1941: C.3, 149)

(Alacalı at yük taşımaz.)

TT: Abraş at yüke dayanamaz.

DLT: Bir karga birle kış kelmes (Atalay, 1940: C.1, 26)

(Bir karga ile kış gelmez.)

TT: Bir çiçekle yaz olmaz.

II.1.2.3.3. Kazak Türkçesinde Olup Türkiye Türkçesinde Olmayanlar

Tespit edilen kısmi eşdeğer atasözlerinden 8 tanesi Karahanlı Türkçesi ile Kazak Türkçesinde bulunmuştur. Dolayısıyla bu atasözleri Türkiye Türkçesinde atasözleriyle sıfır eşdeğerlik göstermiştir.

DLT: Ağılda oğlak togsa arıkda otı öner (Atalay, 1939: C.1, 65)

(Ağılda oğlak doğsa, ovada otu biter.)

KT: “*Qorada laq tuwsa, qırda şöp ösedı.*”

(Ahırda oğlak doğsa, kırdı ot yetışır.)

DLT: *Arı kafçıtısa ısırur* (Atalay, 1940: C.1, 329)

(Arı kızdırılırsa ısırır/sokar.)

KT: Ara tiyseñ şağadı.

(Ara dokunsan ısırır.)

DLT: *Buşmasar boz kuş tutar, ewmeser ürünğ kuş tutar* (Atalay, 1940: C.1, 12)

(Avcı, sıkılmazsa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar.)

KT: Asıqpağan arbamen qoyanğa jeter.

(Acele etmeyen arbayla tavşana yetışır.)

DLT: *Karı öküz balduka korkmas* (Atalay, 1941: C.3, 421-422)

(Yaşlı öküz baltadan korkmaz.)

KT: Öletin ögiz baltadan tayınbas.

(Ölecek öküz baltadan çekinmez.)

DLT: *Korkmuş kişiğe koy başı koş körünür* (Atalay, 1941: C.3, 126)

(Korkmuş kişiye koyun başı çift görünür.)

KT: Qorıqqanğa qos köriner.

(Korkana çift görünür.)

DLT: *Öldeçi sıçgan muş taşakı kaşır* (Atalay, 1939: C.1, 438)

(Ölecek sıçan kedinin husyelerini kaşır.)

KT: Öleyin degen tışqan mısıqtıñ quyrığimen oynaydı.

(Ölecek sıçan kedinin kuyruğıyla oynar.)

DLT: Yazıda böri ulısa ewde it bagrı tartısur (Atalay, 1941: C.3, 255)

(Düzlükde kurt ulusa, evde itin bağı sızlar.)

KT: “Üyde siyir möñirese, tawda buğınıñ müyizi sırqıraydı.”

(Evde inek böğürse, dağda buğının boynuzu sızlar.)

DLT: Anğduz bolsa at ölmes (Atalay, 1939: C.1, 115)

(Andız otu olsa, at ölmez.)

KT: “Añızdı jerde at ölmeydi, üyirli jerde er ölmeydi.”

(Andızlı yerde at ölmez, sürülü yerde er ölmez.)

II.1.2.3.4. Ortak Yazı Dilinde Birden Fazla Hükümden Oluşup Türkiye veya Kazak Türkçesinde Bir Hükümden Oluşanlar

Ortak yazı dilinde birden fazla hükümden oluşan ve Türkiye ve Kazak Türkçesinde bir hükümden oluşan 3 tane atasözü tespit edilmiş ve bu başlık altına alınmıştır.

DLT: Arpasız at aşumas, arkasız alp çeriğ sıyumas (Atalay, 1939: C.1, 123)

(Arpasız at koşamaz, arkasız alp çeriğ sıyumas)

KT: “Arpasız at jol almas”

(Arpasız at yol almaz)

DLT: Kuş yawuzı sagzıgan, yıgaç yawuzı azgan, yêr yawuzı kazgan, budun yawuzı Barsgan (Atalay, 1939: C.1, 439)

(Kuşun kötüsü saksagan, ağacın kötüsü kuşburnu, yerin kötüsü bataklık olan yer, halkın kötüsü Barsgan'lılardır)

TT: Kuşların kötüsü saksagan, ağaçların kötüsü kuşburnu.

KT: “Qus jamanı-sawısqañ, ağaş jamanı-itmurın.”

DLT: Tay atatsa at tinur, oğul eredhse ata tinur (Atalay, 1939: C.1, 206-207)

(Tay yetiştirirse at dinlenir, oğul yetiştirirse babası dinlenir.)

KT: “*At tuyağın tay basar.*”

(Tay atın izinden gider.)

II.1.2.3.5. Ortak Yazı Dilinde Bir Hükümden Oluşup Kazak Türkçesinde İki Hükümden Oluşanlar

Ortak yazı dilinde bir hükümden oluşan ve Türkiye ve Kazak Türkçesinde iki hükümden oluşan 2 tane atasözü tespit edilmiş ve bu başlık altında değerlendirilmiştir.

DLT: Taygan yügrügin tilkü sewmes (Atalay, 1941: C.3, 175)

KT: İt jüyrigin tülki süymeydi, awruw adam külki süymeydi.

(Hızlı iti tilki sevmez, hasta insan gülüşü sevmez.)

DLT: Bir karga birle kış kelmes (Atalay, 1940: C.1, 26)

(Bir karga ile kış gelmez.)

TT: Bir çiçekle yaz olmaz.

KT: “*Bir qarlığaş kelgenmen jaz bolmaydı,*

Bir sawısqan kelgenmen qıs bolmaydı.”

(Bir kırlangıcın gelmesi ile yaz olmaz,

Bir saksağanın gelmesi ile kış olmaz.)

II.1.3. Sıfır Eşdeğerlik

Sıfır eşdeğer modelinde atasözlerinin başka bir dile aktarılmasında sadece çeviri açısından bir karşılık bulunmaktadır, fakat edimbilimsel ve biçimbilimsel açıdan bakıldığında bir kayıp sözkonusudur. Sadece atasözünün anlamı diğer dile aktarılıyor, fakat hiçbir şekilde hedef dilde bir benzerlik gözlenmemektedir. Söz gelimi, "yılanın başı küçükken ezilir" atasözü "daha küçükken tehlikeli olacağı, zarar vereceği anlaşılan bir şeyin, düşmanın veya bir durumun önüne hemen geçilmesi; büyümesine

izin verilmeden ortadan kaldırılması" anlamına gelmektedir. Ancak bu atasözün bir benzeri Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır. Bu grupta hedef dilde hiçbir şekilde bir benzerliği bulunmayan, yani sıfır eşdeğerlik gösteren 3980 tane atasözü yer almaktadır.

II.1.3.1. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Sıfır Eşdeğer Olan Atasözleri

Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözleri incelendiğinde çok sayıda sıfır eşdeğerlik gösteren atasözleri tespit edilmiştir. Sıfır eşdeğerliği oluşturan atasözleri genellikle içerisinde ülke, şehir, millet, bayram, akarsu, dağ gibi özel isimlerin geçtiği ve kaynak dilde veya hedef dilde karşılığı bulunmayan hayvan adı içeren atasözleridir. Bunun sebebi coğrafya ve kültürlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Her iki lehçede sıfır eşdeğerlik gösteren 3980 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Aşk köpekleri bile kafiyeye havlatır.
- At Üsküdar'ı geçti, at alamayan çukurunu kazdı.
- Hayvan karadan, kadın aktan korkar.
- Haziranda Hıdırellez'den sonra tarlada yılan bile oynasa zarardır.
- Hindistan fili sivrisinekten korkar.
- İlbaharda ottan, harmanda Türkten, zemheride kurttan, yaylada Yörük'ten sakın.
- Köpek evliyadır, ürdüğünden bilinmez.
- Yılan toprağı bile kanaatle yermiş.
- Yılanın soktuğı, ipten korkar.
- Yırtıcı kuşun ömrü az olur.
- “İne de-sılyq,
İngen de-sılyq.”
(İğne de, hediye,
İngen de, hediye.)

• “Ayaz, äliñdi bil,
Qumırsqa joliñdi bil.”
(Ayaz, gücünü bil,
Karınca, yolunu bil.)

• “Abısın tatuw bolsa as köp,
Ağayın tatuw bolsa at köp.”
(Etiler birbiriyle iyi geçinse, yemek çok,
Akraba birbiriyle iyi geçinse at çok.)

• “Ariq attıñ babın tapsañ, tulpar,
Küykentaydıñ küyin tapsañ, sunqar.”
(Zayıf atın kıvamını bulsan, tulpar,
Kerkenezin durumuna baksan, şahin.)

• “Attı joldas bolmaydı arbalımen,
Jortaq joldas bolmaydı jorğalımen.”
(Atlı arkadaş olmaz at arabası sahibi ile,
Jortaq arkadaş olmaz jorğalı ile.)

• “Alpıs kün atan bolğança,
Bir kün buwra bol.”
(Altmış gün atan olmak yerine,
Bir gün buğra ol.)

• “Batır degen Baraq it bolar,
Eki qatınñıñ biri tabatuğın.
Bi degen aqsarı at bolar,
Ayında birew tabatuğın.”
(Cesur diyen Baraq it olur,
İki kadının biri doğan.)

Bey diyen ak-sarı at olur,
Ayda bir tane doğan.)

• “*Awılında qartıñ bolsa, jazıp qoyğan xattayın,
Alğan jarıñ jaqsı bolsa, erttep qoyğan attayın.*”
(Ağılında yaşlı adamın olursa, yazılan bir mektup gibi,
Evlendiğin eşin iyi olursa, eyerlenen at gibi.)

• “*İyesi semiz, atı arıq tüz jutınan saqtasın,
Qatını semiz, eri arıq üy jutınan saqtasın.*”
(Sahibi şişman, atı zayıf bozkır kıtlığından korusun,
Kadını şişman, erkeği zayıf ev kıtlığından korusun.)

• “*Esik aldı töbe bolsa,
Erttep koyğan atpen teñ.
Awılında qart bolsa,
Jazıp qoyğan hatpen teñ.*”
(Kapı önü tepe olursa,
Eyerlenen at gibi.
Ağılında yaşlı insan olursa,
Yazılan mektup gibi.)

II.1.3.2. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Sıfır Eşdeğer Hayvan Adları

İncelenen atasözleri sonucunda elde edilen toplam 113 hayvan adlarının 23’ü Türkiye ve Kazak Türkçelerinde sıfır eşdeğerlik göstermiştir. Kaynak ve hedef lehçedeki karşılıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

№	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1.	Akbaba	Qarşığa
2.	Atmaca	Qırğıy
3.	Balıkçıl	Kökqutan
4.	Bıldırcın	Bödene
5.	Bozdoğan	Turımtay
6.	Cıvciv	Balapan

7.	Çakal	Şiböri
8.	Çaylak	Qaraqus
9.	Kaplan	Jolbarıs
10.	Karınca	Qumırsqa
11.	Kartal	Qıran
12.	Kaya kartalı	Bürkit
13.	Kertenkele	Kesirtke
14.	Kurt	Qasqır
15.	Küheylan	Arğımaq
16.	Serçe	Torğay
17.	Sıgım	Bulan
18.	Sinek	Şıbın
19.	Sivrisinek	Masa
20.	Sülün	Qırğawıl
21.	Tavşan	Qoyan
22.	Tosun	Ögizşe
23.	Turnabalığı	Şortan

II.1.3.2.1. Türkiye Türkçesinde Olup Kazak Türkçesinde Olmayan Hayvan Adları

Türkiye Türkçesindeki yük taşımakta ve araba çekmekte kullanılan beygir kelimesinin Kazak Türkçesindeki karşılığı bulunmamaktadır.

№	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1.	Beygir (TS, 2011: 322)	Yük taşıyan ya da araba çeken at

II.1.3.2.2. Kazak Türkçesinde Olup Türkiye Türkçesinde Olmayan Hayvan Adları

Kazak Türkçesindeki 11 tane hayvan adı Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Atın ve devenin bazı cinsleriyle ilgili isimlerin Türkiye Türkçesinde bir karşılığı bulunmamaktadır. Aşağıdaki tabloda bu isimlerin açıklaması verilmiştir.

№	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
1.	Atan (Oraltay, 1984: 22)	Kısırlaştırılmış olan erkek deve
2.	Bedew (Oraltay, 1984: 42)	Hızlı koşan at
3.	Dönen (KTTTS, 2003: 129)	Dört yaşındaki aygır
4.	İngen (Oraltay, 1984: 326)	Devenin dişisi

5.	Jabağı (Oraltay, 1984: 82)	Atın henüz bir yaşına gelmemiş yedi-sekiz ayı geçmiş yavrusu
6.	Jabı (Oraltay, 1984: 82)	Atın en kalitesiz, iyi olmayan türü
7.	Mästek (Oraltay, 1984: 197)	Boyu kısa yılmı
8.	Nar (Oraltay, 1984: 205)	Tek hörgüçlü deve
9.	Qunan (Oraltay, 1984: 181)	İki yaşı bitiren tay
10.	Säwrik (Oraltay, 1984: 238)	Henüz tam manasıyla aygır olmamış, aygır namzeti genç aygır
11.	Tulpar (Oraltay, 1984: 278)	En hızlı koşan at

II.1.3.4. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Sıfır Eşdeğer Olan Atasözleri

Ortak yazı dili dönemindeki eserlerden hareketle çağdaş Türkiye ve Kazak Türkçesinde karşılığı bulunmayan yani sıfır eşdeğerlik gösteren 38 tane atasözü tespit edilmiştir. Bu atasözlerinin çevirisi atasözünün hemen altında parantez içerisinde verilmiştir.

DLT: Alp eriğ yawrıtma ikılaç arkasın yagıtma (Atalay, 1939: C.1, 139)

(Yiğiti bakımsız bırakma, yörük atın sırtını yara etme.)

DLT: At teküzligi ay bolmas (Atalay, 1939: C.1, 507)

(Atın alnındaki akıtma, ay yerini tutmaz.)

DLT: Bor bolmadııp sirke bolma (Atalay, 1941: C.3, 121)

(Şarap olmadan sirke olma.)

DLT: Atan yüki aş bolsa açka az körünür (Atalay, 1939: C.1, 75)

(İğdiş edilmiş devenin yükü yemek olsa aç kimseye az görünür.)

DLT: Boş nenğe idhi bolmas (Atalay, 1939: C.1, 330)

(Yaramaz malın sahibi olmaz.)

DLT: Börining ortak, kuzgunuğ yıgaç başında (Atalay, 1939: C.1, 439)

(Kurdunki ortak, kuzgununki ağaç başında.)

DLT: Er oğlu munğadhmas, it oğlu külermes (Atalay, 1940: C.1, 84)

(İnsan oğlu bunda kalmaz, it yavrusu tökezimez.)

DLT: It çakırı atka tegir, at çakırı itka tegmes (Atalay, 1939: C.1, 363)

(İt nazarı ata değer, at nazarı ite değmez.)

DLT: Itka uwut atsa oldanğ yêmes (Atalay, 1939: C.1, 116)

(İtde utanma olsa çarığın altını yemez.)

DLT: İzlik bolsa er öldimes, içlik bolsa at yagırmas (Atalay, 1939: C.1, 104)

(Çarık olsa kişi ölmez, teyelti bulunsa at yağır olmaz.)

DLT: Karga karısın kim bilir, kişi alasın kim tapar (Atalay, 1939: C.1, 425)

(Karganın kocamışını kim bilir, kişinin gönlündekini kim anlar.)

DLT: Keriş yagrı ogulka kalır (Atalay, 1939: C.1, 370)

(At sırtındaki yara oğula kalır.)

DLT: Kedhüklüğ ölimes, küfeçliğ kürimes (Atalay, 1941: C.3, 256)

(Giyimli kişi islanmaz, gemli at huysuzluk etmez.)

DLT: Kız birle küreşme, kısrak birle yarışma (Atalay, 1939: C.1, 474)

(Kız ile güreşme, kısrak ile yarışma.)

DLT: Kiçik uluğka turuşmas, kırguy songkurka karışmas (Atalay, 1940: C.1, 95)

(Küçük büyüğe karşı durmaz, atmaca sungura/sonkura karışmaz.)

DLT: Kolan kuyugka tüşse kurbaka aygır bolur (Atalay, 1941: C.3, 122)

(Eşek kuyuya düşse kurbağa aygır olur.)

DLT: Köni barır keyikning közinde adhın başı yok (Atalay, 1941: C.3, 151)

(Düz giden geyiğin gözünden başka yarası yoktur.)

DLT: Köp sögütge kuş konar; körklüğ kişige söz kelir (Atalay, 1939: C.1, 319)

(Söğütlüğe kuş konar, doğru kişiye söz gelir.)

DLT: Kul yagı, it böri (Atalay, 1939: C.1, 336)

(Kul düşman, it kurddur.)

DLT: Kuş balası kusınçığ, it balası oxşançığ (Atalay, 1941: C.3, 232)

(Kuş yavrusu kusunç ve iğrençtir, köpek yavrusu görünüşte ele alıp oynayacak kadar güzeldir.)

DLT: Kudhuğda suw bar it burnı tegmes (Atalay, 1939: C.1, 375)

(Kuyuda su var, itin burnu erişmez.)

DLT: Kuzda kar eksümes, koyda yağ eksümes (Atalay, 1939: C.1, 326)

(Dağın güneş görmeyen yamacında kar eksilmez, koyunda yağ eksilmez.)

DLT: Muş yakrıkı teğışmes, ayur kişi nenği yaraşmas (Atalay, 1940: C.1, 105)

(Kedi asılı yağa erişemez, gevezenin malı kişiye yaramaz.)

DLT: Oğlak yiliksiz, oğlan biligsiz (Atalay, 1939: C.1, 119)

(Oğlak iliksiz, çocuk bilgisiz olur.)

DLT: Oğlan işi iş bolmas oğlak münğüzi sap bolmas (Atalay, 1941: C.3, 145)

(Çocuk işi iş olmaz, oğlak boynuzu sap olmaz.)

DLT: Tewey bedük erse mayakı bedük ermes (Atalay, 1941: C.3, 168)

(Deve büyük ise, tersi, dışkısı büyük olmaz.)

DLT: Tewi yük kötürse kamaç yeme kötürür (Atalay, 1940: C.1, 75)

(Deve yük götürse, kaşığı da beraber götürür.)

DLT: Tilkü öz inge ürse udhuz bolur (Atalay, 1939: C.1, 54-55)

(Tilki kendi yuvasını hor görürse ürüse uyuz olur.)

DLT: Us üşgürse ölür (Atalay, 1939: C.1, 228)

(Kerkes kuşu bir adamın yüzüne karşı ıslık çalarsa uğur sayılmaz.)

DLT: Yalnğus kaz ötmes (Atalay, 1941: C.3, 384)

(Yalnız kaz ötmez.)

DLT: Yazıdaki süvlin edhergeli ewdeki takagu içginma (Atalay, 1939: C.1, 447)

(Kırdaki sülünü ararken evdeki tavuğu kaçırma.)

DLT: Yunt başın yularlab keñeldi (Atalay, 1941: C.3, 9)

(At başını dâimâ yularlayıp tedbîr al.)

TA: Toruk bukalı semiz bukalı arkada böngser, semiz buka toruk buka tiyin bilmez ermiş (Ergin, 2013: 96-99).

(Zayıf boğa ve semiz boğa arkada tekme atsa; semiz boğa, zayıf boğa olduğu bilinmezmiş)

KB: Sığırcuknı kördüm uçar kak ara

tenin baktım erse ikigü kara (Arat, 1999: 422)

(Sığırcığı gördüm kaklar arasında uçar; arkadaşlarına bakınca gördüm ki ikisi de karadır.)

KB: Amulluk siliglik ukuş kılkı ol

Ukuşsuz kişiler kamug yılkı ol (Arat, 1999: 74)

(Sakinlik ve incelik, aklın niteliğidir; akılsız kişiler, hayvan sürüsüne benzer.)

KB: Yolın kısmasa kuş mnin edlemez

semiz bolsa it tok awın awlamaz. (Arat, 1999: 630)

(Yolunu sıkı denetimde tutmazsan, kuş avını yakalamaz; it tok ve semiz olursa, av peşinden koşmaz.)

KB: Börümü bolur körgil itte kayar

udula işitse min itler üni (Arat, 1999: 344).

(Bak, arkasından binlerce itin sesini duyunca kaçana, kurt denir mi?)

KB: *Min erdem kerek bu cihan tutguka*

kör arslan kerek bu kula basguka (Arat, 1999: 43).

(Bu dünyaya egemen olmak için bin türlü erdem gerek; yaban eşeğini alt etmek için aslan olmak gerek.)

II.1.3.5. Ortak Yazı Dilinin Kullanıldığı Dönemde Hayvan Adları Sıfır Eşdeğer Olan Atasözleri

Ortak yazı dili döneminde kullanılan bazı hayvan adları günümüz Türkiye ve Kazak Türkçelerinde anlamını yitirirken bazıları başka bir kelimeyle karşılığını bulmuştur. Bunlardan *ıkılaç* ve *yund* kelimelerinin hem kaynak dilde hem hedef dilde bir karşılığı mevcut değildir. Aşağıdaki tabloda ortak yazı dili döneminde kullanılan hayvan adlarının her iki lehçedeki karşılığı verilmiştir.

№	OYDD	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1	Ikılaç	Yüğrük at	Yüğrük at
2	Kolan	Eşek	Esek
3	Kökeğün	Gök sineği	Kök şıbın
4	Muş	Kedi	Mısıq
5	Taygan	Tazı	Tazı
6	Udh	İnek	Sıyır
7	Us	Kukumav kuşu	Japalak
8	Yund	At	At

II.1.4. Atasözlerinde Çekimli Fiil

Fiiller, iş ve eylem bildiren kök ya da gövde durumunda olan önemli sözlerdir. Tek başlarına bir anlam vermezler, çekime girerek bir yargı bildirirler.” (Korkmaz, 2009: 527). Çekime giren fiiller, bir işin ne zaman yapıldığını ve kimin yaptığını belirtir. Fiillerde çekim: *fiil kök veya gövdesi + şekil ve zaman (kip) -+şahıs ekleri* şeklinde yapılır. (Korkmaz, 2009: 25). Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde bir fiilin, bir yargı bildirmesi ve tümce oluşturabilmesi için mutlaka çekime girmesi

gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, fiil kök veya gövdesi, şekil ve zaman eklerini ve şahıs eklerini alarak çekimlenmektedir.

II.1.4.1. Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri, fiil çekiminin temel unsurlarından biridir. Ergin'e göre, "*şahıs ekleri çekimli fillerde hareketi yapan veya olan şahsı ifade eden eklerdir.*" (2004: 282). Başka bir deyişle, şahıs ekleri, oluş ve kılışın kimin tarafından yapıldığını gösteren eklerdir. Türkiye ve Kazak Türkçesinde üç grup şahıs ekleri vardır: iyelik kökenli şahıs ekleri, zamir kökenli şahıs ekleri ve emir kökenli şahıs ekleri. Her iki lehçedeki bu ekleri tablo şeklinde vermeyi uygun gördük.

II.1.4.1.1. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesinde iyelik şahıs ekleri iyelik kaynaklı olup görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılır (Koç ve Doğan, 2004: 250). Kazak Türkçesinde dikkat edilmesi gereken önemli husus: 2.teklik ve çokluk şahıs eklerinin nezaket şekilleri de vardır. Türkiye Türkçesinde 3.teklik şahıs eksiz iken, Kazak Türkçesinde 3.teklik ve çokluk şahıs da eksizdir. Başka bir ifadeyle, Kazak Türkçesi fiil çekiminde 3.çokluk şahıslarda hiçbir zaman **-IAr** çokluk eki kullanılmaz.

	Şahıs		Ekler	
	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1. Teklik	Ben	Men	-m	-m
2. Teklik	Sen	Sen	-n	ñ
Nezaket		Siz		ñIz
3. Teklik	O	Ol	Ø	Ø
1. Çokluk	Biz	Biz	-k	-k, -q
2. Çokluk	Siz	Sender	-nIz	-ñdAr
Nezaket		Sizder		-ñIzdAr
3. Çokluk	Onlar	Olar	-IAr	Ø

II.1.4.1.2. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Türkiye ve Kazak Türkçesinde zamir kökenli şahıs ekleri zamir kaynaklı olup görülen geçmiş zaman ve şart eki çekiminin dışında tüm çekimlerde kullanılır. Kazak

Türkçesinde 1.teklik ve çokluk şahıs ekleri ünlüler ve 'l, m, r, v, y, n, ñ' ünsüzlerinden sonra '-mIn/z'; 'z ve j' sedalı ünsüzlerinden sonra '-bIn/z'; sedasız ünsüzlerden sonra '-pIn/z' şeklinde yapılır. (Biray vd., 2015; 101).

	Şahıs		Ekler	
	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1. Teklik	Ben	Men	-Im; -Um	-mIn; -bIn; -pIn
2. Teklik	Sen	Sen	-sIn; -sUn	-sIn
Nezaket		Siz		-sIz
3. Teklik	O	Ol	Ø	Ø; -dI; -tI
1. Çokluk	Biz	Biz	-Iz; -Uz	-mIz; bIz; -pIz
2. Çokluk	Siz	Sender	-sInIz; -sUnUz	-sInAr
Nezaket		Sizder		-sIzdAr
3. Çokluk	Onlar	Olar	-lAr	Ø; -dI; -tI

II.1.4.1.3. Emir Kökenli Şahıs Ekleri

Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesinde emir kökenli şahıs ekleri sadece şekil bildiren ve tasarlanan hareketin emir şeklinde ifade eden eklerdir (Dervişeva, 2004; 15). Emir bildiren bir fiil çekiminde müstakil kip eki yoktur, yani her şahıs için ayrı bir ek vardır.

	Şahıs		Ekler	
	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1. Teklik	Ben	Men	-AyIm	-AyIn; -yIn
2. Teklik	Sen	Sen	Ø	Ø
Nezaket		Siz		-ñIz
3. Teklik	O	Ol		-sIn
1. Çokluk	Biz	Biz	-AlIm	-ayıq; -eyik; -yık; -yik
2. Çokluk	Siz	Sender	-In; -Un; -InIz; - UnUz	-ñdAr
Nezaket		Sizder		-ñIzdAr
3. Çokluk	Onlar	Olar	-sInlAr; -sUnlAr	-sIn

II.1.4.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Kip ekleri olarak da adlandırılan şekil ve zaman ekleri, fiil kök veya gövdesinin bildirdiği hareketi şekle ve zamana bağlarlar. Şekil ekleri eylemin yapılaş şeklini

gösterirse zaman ekleri de eylemin ne zaman gerçekleştiğini gösterir. Şekil ve zaman ekleri bildirme ve tasarlama kipleri olarak ikiye ayrılır.

II.1.4.2.1. Bildirme Kipi

Bildirme kipleri, fiile zaman kazandıran kiplerdir. Bildirme kipleri fiilin gösterdiği eylemin ne zaman gerçekleştiğini veya gerçekleşeceğini bir zaman kavramıyla bildirir. Bildirme kipleri fiillerin beş zamanını karşılar: *geniş zaman*, *şimdiki zaman*, *görülen geçmiş zaman*, *öğrenilen geçmiş zaman*, *gelecek zaman*, *gelecek zaman* şekilleridir (Ergin, 2004; 289). Kazak Türkçesinde bildirme kipinin karşılığı “*aşıq ray*”dır.

II.1.4.2.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen geçmiş zaman eki, hem şekil, hem zaman ifade eden bir ektir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak öğrenilen geçmiş zamanı anlatır (Ergin, 2004: 300). Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman fiil kök veya gövdesine, hareketin anlatılan, öğrenilen, belirsiz geçmiş zamanda yapıldığını bildiren **-mİş**; **-mUş** kip ekinin getirilmesiyle yapılır. Kazak Türkçesinde ise öğrenilen geçmiş zaman iki şekilde yapılır: ilki, ünlülerden sonra **-İp**; ünsüzlerden sonra **-p** eklerinin gelmesiyle; ikincisi **-ğAn**; **-qan**; **-ken** eklerinin gelmesiyledir (Biray vd., 2015: 103-104). Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın olumsuz şekli kip eklerinden önce, fiil kök veya gövdesinden sonra **-mA** ekinin getirilmesiyle kurulurken Kazak Türkçesinde **-mA**; **-bA**; **-pA** eklerinin ve **joq** ve **emes** kelimelerinin getirilmesiyle kurulur.

II.1.4.2.1.1.1. Sıfır Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman kipiyle çekimlenen 136 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 10 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Atlı konak sığ**mış**, itli konak sığ**mamış**.
- Babasını kuduz dala**mış**, oğlunu yılan yala**mış**.
- Bitli kaşın**mış**, aç umsun**muş**.

- Çalışmayan, ekmeği köpeğe vermiş; köpek yememiş.
- Çekirgeyi suya göndermişler, yine çekirge getirmiş.
- Dağ kail olmuş, tavşan kail olmamış.
- Fakir tezeğe çıkmış da, sığır suya sıçmış.
- İnek sıçmış, gün kurutmuş.
- Karga şakımış, bülbülüm sanmış; Kürt ata binmiş, beyim sanmış.
- Yılan sokan uyumuş, aç kalan uyumamış.

- “Attığa ilesemin dep,
Jayawdın tañı jirtılıptı.”

(Atlıyı takip edeyim diye,
Yaya şaşa kalmış.)

- “Attığa ergen jayawdın butu jirtılıptı.”

(Atlıyı takip eden yayanın butu yırtılmış.)

- “Käri tappağandı böri tapqan.”

(Yaşlının bulmadığını, böri bulmuş.)

- “Erte şaqırğan kökektiñ bası jarılğan.”

(Erken öten guguğun başı yarılmış.)

- “Qarğa aytıptı: “boq jaman”,

Ekinşi qarğa aytıptı: “Bärinen de joq jaman”.”

(Karga demiş: “Bok kötü”,

İkinci karga demiş: “Her şeyden yok kötü”.)

• “*Sawısqan totı qustiñ jürisine salamın dep,*

Öz jürisinen ayrılıp qalıptı.”

(Saksağan papağanın yürüyüşünü taklit edeyim diye,

Kendi yürüyüşünü şaşırılmış.)

• “*İt “Tüyenı balıqqa nege ayırbastamaydı eken” depti.*”

İt “Deveyi balıkla niye değiştirmiyor?” demiş.

• “*Ögizdiñ tışqanın buzaw tışam dep,*

Buzaw kötensiz qalıptı.”

(Öküzün sıçtığını buzağı sıçarım diye,

Buzağı götsüz kalmış.)

• “*Tüye alatın jerimnen at alđanmın,*

At alatın jerimnen tay alđanmın.”

(Deve alacak yerde at aldım,

At alacak yerde tay aldım.)

• “*Bir qatınnıñ aylası,*

Qırq esekke jük bolđan.”

(Bir kadının hilesi,

Kırk eşeğe yük olmuş.)

II.1.4.2.1.2. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman eki, şekil bakımından bildirme, zaman bakımından görülen geçmiş zaman ifade eden bir ektir (Ergin, 2004: 298). Yaşanılan yakın hadiseler görülen geçmiş zaman kipiyle anlatılır. Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman **-dİ; -dU; -tİ; -tU** kip ekinin getirilmesiyle kurulurken Kazak Türkçesinde sadece **-dİ; tİ** eklerinin getirilmesiyle kurulur. Olumsuz şekli de Türkiye Türkçesinde yalnızca **-mA** ekiyle yapılırken Kazak Türkçesinde **-mA; -bA; -pA** olumsuzluk eklerinin getirilmesiyle yapılır.

II.1.4.2.1.2.1. Tam Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde geniş zaman ekiyle çekimlenmiş 51 tane atasözü, Kazak Türkçesinde ise 6 tane atasözü tespit edilmiştir. Bunlar tam eşdeğerlik göstermiştir.

- At alan Üsküdar'ı geçti, at alamayan çukurunu kazdı.
- At vurdu dizime, şimdi geldim özüme.
- Beyden bir at istedim, verdi bindim gittim; vermedi döndüm gittim.
- Dağdan dağa kuş uçurdum, vaktimi boş geçirdim.
- Eşek öldü, ortaklık ayrıldı.
- Horoz evlendi, komşu tellendi.
- Kala kala kal olduk, köpeklere yal olduk.
- Kuzu gördüm, yazı gördüm; ot tepesi gördüm, kışı gördüm.
- Türk, tosun doğdu anadan; öğüt aldı eşek ile danadan.
- Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı.

• “Atıñ jemqor bolsa, berdi Quday,

Qatınıñ jemqor bolsa, urdı Quday.”

(Atın obur olursa, verdi Hüda,

Kadının obur olursa, Hüda laneti.)

• “*Atqa mindiñ-ajalğa mindiñ.*”

(Ata bindin, ecele bindin.)

• “*Eşki baqtım,*

Eñirep baqtım.”

(Keçi yetiştirdim,

Ağlayarak yetiştirdim.)

• “*İngimdi qaraymın dep,*

Mingenimnen ayrıldım.”

(İngenime bakacam diye,

Bindiğimden ayrıldım.)

• “*Qoy körmesek te,*

Eşkili baydıñ qızı edik.”

(Koyun görmesem de,

Keçisi çok zenginın kızıydım.)

• “*Qarğağa qazan ustattıq,*

Sawısqanğa ot jaqtırdıq,

O da bolsa Allanıñ ämiri.”

(Kargaya kazanı tutturduk,

Saksağana ateş yaktırdık,

Bu da Allahın emiri.)

II.1.4.2.1.3. Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman eki, şekil bakımından bildirme, zaman bakımından şimdiki zaman ifade eden bir ektir. Hareketin şimdi gerçekleştiğini belirtir. Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman iki şekilde yapılır. İlki **-yor** ekinin getirilmesiyle, ikincisi de **-mAktA; -mAdA** isim-fiil eklerinin getirilmesiyle kurulur. **-mAktA; -mAdA** eki alan şimdiki zaman bir eylemin kesin olarak başladığını belirtirken **-yor** eki alan şimdiki zaman eylemin henüz başlamamış ancak başlamak üzere olduğunu da belirtir (Ergin, 2004: 295-298). Kazak Türkçesinde şimdiki zaman üç şekilde yapılır.

1. Kazak Türkçesinde “*awıspalı osı şaq*”(değişken şimdiki zaman) olarak adlandırılan şimdiki zamanın birinci şekli ünsüzlerden sonra **-a; -e**; ünlülerden sonra **-y** eklerinin getirilmesiyle kurulur. Bu ek cümlede iki farklı görevde bulunur; bazen eylemin sürekliliğini bildirerek şimdiki zaman olarak kullanılır, bazen gelecek zaman olarak da kullanılır. Bu yüzden değişken şimdiki zaman adını almıştır (İsaev, 2007: 98). Bu eklerin hangi zamanda kullanıldığı sözün gelişine, cümledeki yerine göre anlaşılır. Bu kipin olumsuz şekli **-mA** olumsuzluk ekiyle yapılır. Kazak Türkçesindeki atasözlerinin hepsi bu kip ile yapılmıştır.

2. Kazak Türkçesinde “*naq osı şaq*” (tam şimdiki zaman) olarak adlandırılan şimdiki zamanın ikinci şekli **otur-; jatur-, jür-, tur-** yardımcı fiiller vasıtasıyla yapılır. Bu yardımcı fiillerin Kazak Türkçesindeki adı “*qalıp etistikter*”dir. Kuruluşu “**fiil kök veya gövdesi + (ıp/) + yardımcı fiil + şahıs ekleri**” şeklinde olup sadece “*jatur*” fiili “*kel*” ve “*bar*” fiil kök veya gövdesine **-a; -e** zarf-fiil ekleriyle bağlanır (Dervişova, 2004: 22-25). Tam şimdiki zaman, eylemin şu anda başladığını ve halen devam ettiğini bildirir. Bu kipin olumsuz şekli “*joq*” (yok) kelimesi kullanılarak yapılır. Kazak Türkçesinde ilgili kip ile yapılan atasözleri bulunmamaktadır.

3. Şimdiki zamanın üçüncü şekli Kazak Türkçesinde **-(U)w** isim-fiil ekinin sonuna **-dA** eki getirilerek yapılır. Hareketin başladığı ve devam ettiğini bildirir. Olumsuz şekli “*emes*” (değil) kelimesi ile yapılır (Biray vd., 2015: 106). Bu kip Türkiye Türkçesindeki **-mAktA, -mEdE** eki alan şimdiki zamanla anlam bakımından eşdeğerdir. Kazak Türkçesinde ilgili kip ile yapılan atasözleri bulunmamaktadır.

II.1.4.2.1.3.1. Sıfır Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman kipiyle çekimlenen 5 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 358 atasözü bulunmuştur. Her iki lehçede şimdiki zaman kipi farklı eklerle yapıldığı için sıfır eşdeğer göstermektedir.

- **Korkuyorsan** kediden, neden **çıkıyorsun** delikten?
- Dam ardında eşeği bulmuş da erkeğini, dişisini **arıyor/soruyor**.
- Deve gitti, kulağını mı **arıyorsun**?
- Devesi dal kanırtıyor/kanırıyor, eşeğe zır zır anırıyor.
- Herif öküzünü kaybetmiş, ceplerinde **arıyor**.
- “*Eki qoşqardıñ bası bir qazanğa sıymaydı.*”
(İki koçun başı bir kazana sığmaz.)
- “*Mısıq joqta tışqan töbege şıǵadı.*”
(Kedi yokken sıçan tepeye çıkar.)
- “*Köl üyreksiz bolmaydı.*”
(Göl ördeksiz olmaz.)
- “*Bir jılǵa qoyan terisi de şıdaydı.*”
(Bir yıla tavşan derisi de dayanır.)
- “*Öli arıstanniñ basınan, tiri atan ürkedı.*”
(Ölü aslanın başından, diri buğra ürker.)
- “*Pil kötermegendi, til köteredi.*”

(Filin kaldıramadığını, dil kaldırır.)

- *“Tastı japalaqqa ursañda japalaq öledi,
Japalaqtı tasqa ursañda japalaq öledi.”*

(Taşla yapalağı vursan da yapalak ölür,
Yapalakla taşı vursan da yapalak ölür.)

- *“Bulbul gülzarın süyedi,
Adal adam otanın süyedi.”*

(Bülbül gülzarını sever,
Adil insan vatanını sever.)

- *“Qaşqan qoyan jatqan qoyandı ala ketedi.”*

(Kaçan tavşan yatan tavşanı kendisiyle götürür.)

- *“Bir qarlığaş kelgenmen jaz bolmaydı,
Bir sawısqa kelgenmen qıs bolmaydı.”*

(Bir kırlangıcın gelmesi ile yaz olmaz,
Bir saksaganın gelmesi ile kış olmaz.)

II.1.4.2.1.4. Gelecek Zaman

Gelecek zaman eki, şekil bakımından bildirme, zaman bakımından gelecek zaman ifade eden bir ektir. Hareketin gelecekte gerçekleşeceğini belirtir (Ergin, 2004: 302). Türkiye Türkçesinde gelecek zaman kipi –**AcAk** ekiyle yapılır. Ünlüyle biten fiil kök veya gövdesinden sonra gelecek zaman eki gelirse araya –**y-** koruyucu ünsüzü girer. Kazak Türkçesinde gelecek zaman üç şekilde ifade edilir.

1. Ünsüzlerden sonra **-a; e**; ünlülerden sonra **-y** ekiyle yapılır. Bu kip, şimdiki zaman ve geniş zaman anlamı da taşır. Olumsuz çekiminde **-mA** eki kullanılır.

2. Yakın gelecek zamanı ifade eden bu kip “*jatır-; otur-; tur-; -jür*” yardımcı fiilleriyle yapılır. Kuruluşu **fiil kök veya gövdesi + ğalı (-geli, -qalı, -keli) + yardımcı fiil + şahıs eki** şeklindedir. Olumsuz şekli “*joq*” (yok) kelimesi ile yapılır.

3. Niyet ifadeli gelecek zaman ifade eden bu kip, fiil kök veya gövdesinden sonra **-mAq/k; -bAq/k; -pAk/q** eklerinin getirilmesiyle yapılır. Bazen bu eklerin sonuna **-şI** eki getirilerek amacın kesin olduğu belirtilir. Olumsuz çekiminde “*emes*” (değil) kelimesi kullanılır (Biray vd., 2015: 106-108).

II.1.4.2.1.4.1. Sıfır Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman kipiyle çekimlenen 9 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 2 atasözü bulunmuştur.

• Eşeğe: “Sıpan oldu” demişler, “Sırtımdan yükümü **alacak** değil ya, önümden yemimi **alacak**” demiş.

• Ölme eşeğim, ölme; yaz **gelecek** de yonca **bitecek**.

• Atın yaşına bakmay**acaksın**, boğazına/arpasına **bakacaksın**.

• Ana var, imam **bulacak**; ana var, yılan **vuracak**.

• Kara kar yağ**acak**, kara gün doğ**acak**; bir eşeğin sırtına kırk adam.

• Sen zot, ben zot; ata kim **verecek** ot?

• Sen zot, ben zot; hayvana kim **verecek** ot?

• Sen zot, ben hot, kim **verecek** bu ata ot?

• Sen hot, ben hot; bizim eşeğe kim **verecek** ot?

• “*Buwra öle me, bota öle me?*

Käri öle me, jas öle me?

Ayı jetken ayda öledi,

Küni jetken künde öledi.”

(Buğra ölecek mi, köşek ölecek mi?

Yaşlı ölecek mi, genç ölecek mi?

Ayı gelen ayında ölecek,

Günü gelen gününde ölecek.)

- “*Qoy ölse, qozi boladı,
Keler jılı özi boladı.*”
(Koyun ölürse, kuzu olur,
Gelecek yıl, kendisi olur.)

II.1.4.2.1.5. Geniş Zaman

Geniş zaman eki, şekil bakımından bildirme, zaman bakımından geniş zaman ifade eder. Geniş zaman, bütün zamanları kapsayan süreklilik, genişlik bildiren bir zamandır. Hareketin ne zaman yapıldığı veya yapılacağı zamanı kesin olarak belirtmez. Türkiye Türkçesinde bu zaman kipi **-Ar**, **-r** ekleriyle yapılır. Olumsuz çekimi biraz farklıdır. Birinci şahıslara **-mA**, diğer şahıslara **-mAz** eki getirilerek olumsuzluk bildirir (Ergin, 2004: 291-295). Kazak Türkçesinde geniş zaman ünsüzlerden sonra **-Ar**; ünlülerden sonra **-r** eki getirilmesiyle yapılır. Kazak dilbilgisi kitaplarında gelecek zaman eki olarak da verilir (Biray vd., 2015: 108). Olumsuz şekli **-mAs**; **-bAs**; **-pAs** ekleriyle yapılır. Türkiye ve Kazak Türkçesinde atasözlerinin çoğu geniş zamanda söylenir. Atasözlerinin uzun tarihi bir süreçte oluşmasından ve çağlar boyu geçerli olmasından dolayı geniş zamanla çekimlenmesi oldukça doğaldır.

II.1.4.2.1.5.1. Tam Eşdeğer

Yukarıda görüldüğü gibi her iki lehçede de geniş zaman kipi **-Ar**; **-r** ekleriyle yapılmaktadır. Bundan hareketle Türkiye ve Kazak Türkçesinde geniş zaman ekleri tam eşdeğerdir. Türkiye Türkçesinde geniş zamanla çekimlenen 2471 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 362 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Aç at oynan**maz**, aç it avlan**maz**.
- Beygirler tepiş**ir**, arada merkepler ölür.
- Dağda inek dolaş**ır**, boku bana bulaş**ır**.
- El ile oyun ol**maz**, kurt ile koyun ol**maz**.
- Gelen atın başına vurul**maz**.
- Hayvanın kocası mayış**ır**, insanın tembeli yayış**ır**.
- İt derisinden post ol**maz**; Rum, Ermeni'yle dost ol**maz**.
- Kaygısız yattığı gece komşunun eşeği ölür, kuyruksuz sığa doğurur.

• Ocak külünü bekler, bülbül dalını bekler.

• Uyuyan yılanın üstüne basılmaz.

• “*At semirse, iyesin teber.*”

(At semirse sahibini teper.)

• “*Azuwlı at arımas.*”

(Güçlü at yorulmaz.)

• “*At qadirin joq bilmes,*

As qadirin toq bilmes.”

(At değerini fakir bilmez,

Yemek değerini tok olan bilmez.)

• “*At iyesiz bolmas,*

Qazan küyesiz bolmas.”

(At sahipsiz olmaz,

Kazan kurumsuz olmaz.)

• “*At jamanı taymen oynar.*”

(Atın kötüsü tay ile oynar.)

• “*Arqandı at qazığına oralar.*”

(Halatlı at kazığına döner.)

• “*Käri atın maqtağan jolda qalar.*”

(Yaşlı atını öven yolda kalır.)

• “*Körmes tüyeni de körmes.*”

(Görmez deveyi de görmez.)

• “*Jalğız ittiñ ürğeni bilinbes,*

Jalğız kisiniñ jürğeni bilinbes.”

(Yalnız itin yürüdüğü bilinmez,
Yalnız kişinin yürüdüğü bilinmez.)

- “*Qus qanatımen uşıp, ayağımen qonar.*”
(Kuş kanatıyla uçar, ayağıyla konar.)

II.1.4.2.2. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kipleri, iş ve eylemin henüz yapılmadığını, sadece tasarlanmış olduğunu ifade eden kiplerdir. Bildirme kiplerinde olduğu gibi zaman anlamı taşımaz (Korkmaz, 2009: 26). Başka bir deyişle, tasarlama kiplerinde bahsedilen eylem kesin bir zamandan yoksundur. Türkiye ve Kazak Türkçesinde dört türlü tasarlama kipi vardır: *şart kipi*, *gereklilik kipi*, *emir kipi* ve *istek kipi*.

II.1.4.2.2.1. Şart Kipi

Şart eki sadece şekil ifade eder. Eylemin şart biçiminde tasarlandığını anlatmak üzere fiil kök veya gövdelerine şart eki eklenmesiyle yapılır (Ergin, 2004: 309). Türkiye ve Kazak Türkçelerinde şart kipi –**SA** ekiyle yapılır. Kuruluşu **fiil kök veya gövdesi – SA + iyelik kökenli şahıs ekleri** şeklindedir. Kazak Türkçesinde şart çekiminin sonuna –**ŞI** eki eklenerek 1. ve 3. şahıslarda pişmanlık; 2. şahıslarda rica ve emir ifade eder. Bazen şart çekiminin sonuna *ğoy/qoy* kelimeleri getirilerek rica ve istek anlamı katar (Biray vd., 2015: 109). Şart kipinin olumsuz şekli Türkiye Türkçesinde –**mA** eki ile yapılırken Kazak Türkçesinde –**mA**; –**ba**; –**pa** ekleriyle yapılır (Koç ve Doğan, 2004: 280).

II.1.4.2.2.1.1. Tam Eşdeğer

Türkiye ve Kazak Türkçesinde şart kipi –**SA** ekiyle yapıldığı için tespit edilen tüm atasözleri tam eşdeğer olarak kabul edilir. Türkiye Türkçesinde şart kipiyle çekimlenen 11 tane atasözüne rastlanırken Kazak Türkçesinde 28 atasözüne rastlanmıştır.

- Atın yürük **ise** bin de kaç.
- Düşman karınca **ise** sen fil san.

- Düşmanın karınca **ise**, gözlerini merdane aç.
- Düşmanın karıncaysa, sen fil ol.
- Hasmin karınca da olsa, kendini merdane tut.
- Kurt oğlu kurt kalır, eğer ki adamlarla büyüse.
- Kuyruğunu kesen de domuz, kulağını kesen de domuz.
- Samanın iyisini marta koy, yoksa alaca dananın gönünü soyarsın.
- Sürü koyun nerede **ise** sümüklü koyun da oradadır.
- Uçsa da keçi, uçmazsa da keçi.

• “*Abısın tatuw bolsa, as köp bolar,
Ağayın tatuw bolsa, at köp bolar.*”
(Elti birbiriyle iyi geçinse yemek çok olur,
Akraba birbiriyle iyi geçinse at çok olur.)

• “*Biyeni bağa bilseñ, tüye boladı.*”
(Kısrığın bakımını bilsen, deve olur.)

• “*Tulpar şapsa jetiledi,
Suñqar uşsa jetiledi.*”
(Tulpar koşsa yetişir,
Şahin uçsa yetişir.)

• “*Quttı qonaq kelse, tüyesi öledi,
Qutsız qonaq kelse, üy iyesi öledi.*”
(Kutlu konuk gelse, devesei ölür,
Kutsuz konuk gelse, ev sahibi ölür.)

• “*Qasap köp bolsa, qoy aram öledi.*”
(Kasap çok olursa, koyun mundar ölür.)

• “*Qoy ölse, qozı boladı,
Keler jılı özi boladı.*”
(Koyun ölürse, kuzu olur,
Gelecek yıl, kendisi olur.)

• “*Soysa qozı öledi,
Soymasa özi öledi.*”
(Kesse kuzu ölür,
Kesmezse kendisi ölür.)

• “*Qarğa aşı bolsa, tuzaqqa tüsedi.*”
(Karga aç olursa, tuzağa düşer.)

• “*Qarğa qazğa uqsasa, ayağı sınadı.*”
(Karga kaza benzerse, ayağı kırılır.)

• “*Baqpasañ mal ketedi,
Qaramasañ qatın ketedi.*”
(Yetiştirmezsen mal gider,
İlgilenmezsen kadın gider.)

II.1.4.2.2.2. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi, taşarlanan bir işin ve eylemin gerekliliğini gösterir (Ergin, 2004: 312). Türkiye Türkçesinde gereklilik kipi iki şekilde yapılır. İlki, fiil kök veya gövdesine **-mAlI** ekinin getirilmesiyle, ikincisi ise **-mAk** isim-fiil ekinden sonra gerek veya lâzım kelimesinin getirilmesiyle kurulur (Koraş, 2006: 136-137). Kazak Türkçesinde gereklilik kipi **-Uw, -w eki + kerek/qajet/tiyis(ti)** olarak iki şekilde yapılır. Kuruluşu fiil kök veya gövdesi + **Uw (-w) + iyelik ekleri + kerek/qajet/tiyis(ti)** şeklindedir. “*Kerek*” kelimesi yerine “*lazım*” kelimesi de kullanılır. Kazak Türkçesinde şart kipinin olumsuz şekli “*emes*” (değil) kelimesiyle yapılır (Koraş, 2006: 134; Biray vd., 2015: 110). Kazak Türkçesinde tespit edilen

atasözleri şart kipinin sadece “*kerek*” kelimesiyle kurulan şeklinde söylenmiştir. Dolayısıyla Türkiye ve Kazak Türkçesindeki bu kelimeyle yapılan atasözleri tam eşdeğerlik göstermektedir. Her iki lehçe atasözlerinde kısmi eşdeğerlik gösteren gereklilik kipi bulunmamıştır.

II.1.4.2.2.1. Tam Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde gereklilik kipiyle çekimlenen 28 tane atasözüne rastlanırken Kazak Türkçesinde 3 atasözüne rastlanmıştır.

- Ata da soy **gerek**, ite de.
- Ata kuyruk, yiğide bıyık **gerek**.
- Azan kurda, kızan köpek **gerek**.
- Balık tutanın götü yaş **gerek**.
- Bir koyuna da bin koyuna da bir çoban **gerek**.
- Çakal eniği kurt olmaz; aslı kurt **gerek**.
- Çakaldan kurt olmaz, gene kurdoğlu kurt **gerek**.
- Çobana keçi, koyun; oğula baba huyunu gütmek **gerek**.
- İtin canı cezada/azapta/eziyette **gerek**.
- Kurdu basmaya, kurttan azgın köpek **gerek**.

- “*Qasapşığa may **kerek**, qara eşkige jan **kerek**.*”
(Kasaba yağ gerek, kara keçiye can gerek.)

- “*Köpke külki **kerek**, tazığa tülki **kerek**.*”
(Çoğunluğa gülüş gerek, tazya tilki gerek.)

- “*Mısıqqa oyun **kerek**, tışqanğa ölim **kerek**.*”
(Kediye oyun gerek, sıçana ölüm gerek.)

- “Bir atqa eki jügen kerek emes.”

(Bir ata iki yular gerek değil.)

II.1.4.2.2.2. Sıfır Eşdeğer

Türkiye Türkçesi atasözlerinde sıfır eşdeğerlik gösteren gereklilik kipi 34 tanedir.

- Attan inen atını unutmamalı.
- Bahçesi, tavuğu, ineği olmayan eve taziyeye gitmeli.
- Deveciyle görüşen, kapısını büyük açmalı.
- Elin atına eşek dememeli.
- Eşeğin gücü var diye iki kişi yükletmemeli.
- Karga gibi ar etmeli, domuz gibi doğru gitmeli, it gibi sadık olmalı.
- Karga sesi işitince, piliçleri saklamalı.
- Koyun sürüsünden; buğday, ambarından satılmalı..
- Ölüyü gününde gömmeli, tavuğu pininde tutmalı.
- Yılanın başını küçükken ezmeli.

II.1.4.2.2.3. Emir Kipi

Emir kipi, tasarlanan eylemi emir biçiminde gösteren ve her şahıs için ayrı ayrı ekleri olan tasarlama kipidir (Ergin, 2004: 304). Türkiye ve Kazak Türkçesinde emir çekimi için, her şahısta ayrı ayrı ek kullanılır.

	Şahıs		Ekler	
	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
1. Teklik	Ben	Men	-AyIm	-AyIn; -yIn
2. Teklik	Sen	Sen	Ø	Ø
Nezaket		Siz		-ñIz
3. Teklik	O	Ol	-sIn; -sUn	-sIn
1. Çokluk	Biz	Biz	-Allm	-ayıq; -eyik; -yık; -yik
2. Çokluk	Siz	Sender	-In; -Un; -InIz; -UnUz	-ñdAr
Nezaket		Sizder		-ñIzdAr
3. Çokluk	Onlar	Olar	-sInIAr; -sUnIAr	-sIn

II.1.4.2.2.3.1. Tam Eşdeğer

Emir kipiyle çekimlenen Türkiye Türkçesinde 185 tane, Kazak Türkçesinde 97 tane atasözü tespit edilmiştir. Bunların görevlerinin aynı olmasından dolayı tam eşdeğerlik göstermiştir.

TT: Arıda bal, kafeste mal buldun mu **al**. – **KT:** “*At alsañ, awılıñmen al.*” (At alsan, ağılınla al.)

TT: Alçak deveye yan **basma**. – **KT:** “*Jatqan julanniñ quyriğın baspa.*” (Yatan

TT: Arslanı yatağında **avla**. – **KT:** “*Är eldiñ tülkisin, öz tazısımen awla.*” (Her elin tilkisini, kendi tazısı ile avla.)

TT: Bilinmedik atın arkasına **binme**. – **KT:** “*Atıñ barda, esek minbe.*” (Atın varken, eşeğe binme.)

TT: Akrabaya at ver, dost **ol**; kız ver, düşman **ol**. – **KT:** “*Egiz qozıday bol, biriñe-biriñ tatuw bol.*” (İkiz kuzu gibi olun, birbirine kardeş olun.)

TT: Her kuşa şahin **olma**. – **KT:** “*Jılandı quyriğınan ustawşı bolma.*” (Yılanı kuyruğundan tutma.)

TT: Atın yürük ise bin de **kaç**. – **KT:** “*Tekeniñ aldınan qaş, attıñ artınan qaş.*” (Tekenin önünden kaç, atın arkasından kaç.)

TT: Ayıyı vurmadan, postunu **satma**. – **KT:** “*Baytalıñdı atqa satpa, atıñdı jatqa satpa.*” (Baytalını ata satma, atını düşmana satma.)

TT: Yükünü yükletmeden, eşeğe “Deh” **deme**. – **KT:** “*İt qappas deme, at teppes deme.*” (İt kapmaz deme, at tepmez deme.)

TT: Atım tepmez, itim dişlemez/kapmaz **deme**. – **KT:** “*Arıstan tisin “mamıqtay jumsaq” deme.*” (Aslan dişini “tüy gibi yumuşak” deme.)

- Atını kamçı ile vurma, arpa ile vur.
- Balığı tutmadan, tavayı ateşe koyma.
- Dilini tut, danayı güt.
- Elindeki kuşu sıkı tut, kuş arama.
- Eşeği bağla, komşuyu hırsız etme.

- Horoz ibiği gibi hep bir yana sallanma.
- İtin ağzına ağaç sokma.
- Talihini kuşta değil, işte ara.
- Vefayı köpekten öğren.
- Yılan gibi her gün gömlek değiştirme.

• “*Äjeme de barayın,
Buzawımdı qarayın.*”
(Büyükanneme gideyim,
Buzağımı bakıyorum.)

• “*At satsañ ulıñmen aqıldas.*”
(At satarken oğlunla danış.)

• “*Mezgilsiz şaqırğan äteştiñ töbesin jul.*”
(Zamanı gelmeden bağırın horozun başını kes.)

• “*Jılanıñ basın jawdıñ qolımen miçi.*”
(Yılanın başını düşmanın eliyle ez.)

• “*Süleymendey qoliñda quwat bolsa da,
Qıldırıqtay qumırsqağa qıyanat qılma.*”
(Süleyman gibi elinde güç olsa da,
Küçük olan karıncaya zarar verme.)

• “*Soqır joliñdi bil,
Tışqan äliñdi bil.*”
(Kör yolunu bil,
Sıçan gücünü bil.)

- “*Bitke pışaq suwırma.*”

(Bite bıçak çıkarma.)

- “*Ögizdi örge aydama.*”

(Öküzü tepeye sürme.)

- “*Saqtıqtı sawısqannan üyren.*”

(Dikkatli olmayı saksığandan öğren.)

- “*Bitke ökpelep,*

Toniñdi otqa salma.”

(Bite küserek,

Kürkünü ateşe atma.)

II.1.4.2.2.4. İstek Kipi

İstek kipi, tasarlanan eylemin istendiğini bildiren tasarlama kipidir. İstek biçiminde bir tasarlama ifade eder, niyet bildirir. Türkiye Türkçesinde istek çekimi fiil kök ve gövdesine **-a;** **-e** ekinin getirilmesiyle yapılır (Ergin, 2004; 310). Ünlüyle biten fiillerde araya **-y-** koruyucu ünsüzü girer. Ancak Koraş makalesinde istek kipinin **-a;** **-e** ekinin dışında başka da eklerin ve kelimelerin vasıtasıyla kurulabileceğini kapsamlı bir şekilde anlatmıştır (2014: 137-151). Korkmaz, emir ve istek ekleri arasında bir şekil karışmasından bahsederek, üçüncü şahıslarda isteğin **-sIn/sInAr** emir ekleriyle karşılandığını ifade eder (2009: 651-652). Kazak Türkçesinde istek çekimi üç şekilde ifade edilir. Birincisi, eski Türkçedeki gibi **-ğay;** **-gey;** **-qay;** **-key** ekleriyle yapılır. Kuruluşu **fiil kök veya gövdesi + ğay (-gey; -qay; -key) + iyelik ekleri** şeklindedir. İkincisi fiile **-sA** eki ve *iygi edi* kelimesinin getirilmesiyle kurulur. Formülü **fiil kök veya gövdesi + sA + iyelik ekleri + iygi edi**. Üçüncüsü fiile **ğı (-gı; -qı; -ki) + keledi** ek ve kelimesinin gelmesiyle yapılır ve kuruluşu **fiil kök veya gövdesi + ğı (-gı; -qı; -ki) + iyelik ekleri + keledi** şeklindedir (İsaev, 2007: 109).

II.1.4.2.2.4.1. Sıfır Eşdeğer

Türkiye ve Kazak Türkçesinde istek kipinin yapılışında hiçbir benzerlik bulunamadığından dolayı sıfır eşdeğerlik göstermektedir. Türkiye Türkçesinde istek kipiyle çekimlenen 35 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 10 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Bin koyunluk baban kalacağına, bir eşekli anan kalsın.
- Beni sokmayan yılan bin yıl yaşasın.
- Deve değil ki yedi yerden boğazlana.
- Eşeğe giren çıksın da, sıpası senin olsun.
- Eşeği satarlar ki “Çaşa!”, “Çu!”yundan kurtulalar.
- Karpuz kesmekle yürek soğumaz, deve kes ki kan aka.
- Bildir öldü bir eşek, gelin bu yıl ağlaşak.
- Komşunu iki inekli/öküzlü iste ki, kendin bir inekli/öküzlü olasın.
- Kül o kervanın başına ki, peşengi eşek ola.
- Yılanı ben tutayım ki, gözüne sen/bakasın.

• “*Seniñ atıñ jüre tursın,*

Meniñ atım tura tursın.”

(Senin atın kullanılmaya devam etsin,

Benim atım beklesin.)

• “*Böten awıldıñ atı ozğanşa,*

Öz awılıñnın tayı ozsın.”

(Diğer köyün atı kazanacağına,

Kendi köyünüzün tayı kazansın.)

• “Aygırñ ündi bolsın,
Qoşqarıñ jündi bolsın.”

(Aygırın sesli olsun,
Koçun yünlü olsun.)

• “Esektiñ jügi awır bolsa, jatqısı keledi.”

(Eşeğin yüğü ağır olsa, yatmak ister.)

• “Siyirdiñ süti bolsın,
Äyeldiñ isi bolsın.”

(İneğin sütü olsun,
Kadının işi olsun.)

• “Teke de bolsa, süti bolsın,
Qoyan da bolsa, eti bolsın.”

(Teke de olsa, sütü olsun,
Tavşan da olsa, eti olsun.)

• “Esigiñniñ aldında töbe bolsa,
Erttep qoyğan attay bolsın.”

(Kapı önünde tepe olursa,
Eyerlenen at gibi olsun.)

• “Jawıñ köp bolsa köp bolsın,
Atıñ tezegin paida qılasıñ.”

(Düşmanın çok olursa olsun,

Atının tezeğini kullanırsın.)

- “*Jılqıñ mästek bolsın, mıñ bolsın,
Tüyeñ qospaq bolsın, jüz bolsın.*”
(Yılıkın mästek olsun, bin olsun,
Deven melez olsun, yüz olsun.)

- “*Jigittiñ sözi ölgense,
Ögizdiñ özi ölsin.*”
(Yiğitin sözü öleceğine,
Öküzün kendisi ölsün.)

II.1.4.3. Fiillerin Birleşik Çekimi

Fiiller birleşik çekimi iki çekimli fiilin bir araya getirilmesiyle yapılır. Birleşik çekimlerde ortaya çıkan çekimli şeklin anlamına fiillerden biri hem kökü ile hem şekil ve zaman eki ile; diğeri ise sadece şekil ve zaman eki ile katılır (Ergin, 2004: 320). Başka bir deyişle, fiilin birleşik çekimi; bildirme veya tasarlama kiplerinden biriyle çekimlenmiş fiile ek-fiil getirilmesiyle sağlanır. Türkiye ve Kazak Türkçesinde birleşik çekim; hikaye, rivayet ve şart olmak üzere üçe ayrılır.

II.1.4.3.1. Hikaye Birleşik Çekimi

Birleşik çekimin hikaye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği eylemi görülen geçmiş zamanda meydana geldiğini bildirir. Yani konuşanın geçmiş zamanda gördüğü eylemleri anlatmak için kullanılır (Ergin, 2004: 321-322). Türkiye ve Kazak Türkçesinde emir kipi dışındaki bütün kiplerin hikaye şekli vardır. Türkiye Türkçesinde fiil kiplerinin hikaye şekli basit kipteki fiile, ek-fiilin görülen geçmiş zamanını gösteren **-dİ; -dU; -tİ; -tU** ekinin eklenmesiyle yapılır (Korkmaz, 2009: 733). Kuruluşu **fiil kök veya gövdesi + basit kip eki + görülen geçmiş zaman eki + şahıs eki** şeklindedir. Kazak Türkçesinde fiil kiplerinin hikaye şekli Eski Türkçedeki

er- ek-fiilinin **-DI** görülen geçmiş zaman ekiyle kurulmuş biçimi olan *erdi*'nin, çağdaş Kazak Türkçesindeki uzantısı olan “*edi*” kelimesinin eklenmesiyle yapılır (Göztaş, 2011: 141). İncelenen kaynaklarda Türkiye Türkçesinde geniş zaman hikayesi ve istek kipinin hikayesi ile çekimlenmiş atasözlerine rastlanırken Kazak Türkçesinde yalnız öğrenilen geçmiş zaman hikayesi ile çekimlenmiş atasözlerine rastlanmıştır.

II.1.4.3.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi

Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi bir fiilin sonuna **-mİş; -mUş** ve **-dİ; -dU; -tİ; -tİ** eklerinin getirilmesiyle yapılır. Kuruluşu **fiil kök veya gövdesi + mİş (mUş) + dİ (-dU; -tİ; -tU) + şahıs eki** şeklindedir (Korkmaz, 2009: 737). Kazak Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi **fiil kök veya gövdesi + İp (-p) + edi + şahıs eki** kuruluşuyla yapılır (Koç ve Doğan, 2004: 288). Kazak Türkçesinde bu birleşik çekimle yapılan 1 tane atasözü bulunurken Türkiye Türkçesinde atasözleri bulunmamıştır.

- “*Öz aygırım şawıp edi,*
Öz biyem tawıp edi.”
(Kendi aygırım koşmuştu,
Kendi kısrağım bulmuştu.)

II.1.4.3.1.2. Geniş Zamanın Hikayesi

Türkiye Türkçesinde geniş zamanın hikayesi bir fiilin sonuna **-Ar, -r** ve **-dİ; -dU; -tİ; -tİ** eklerinin getirilmesiyle yapılır. Kuruluşu **fiil kök veya gövdesi + Ar (-r) + dİ (-dU; -tİ; -tU) + şahıs eki** şeklindedir. Geniş zaman hikayesinin olumsuzu **-mAz** ekiyle yapılır (Korkmaz, 2009: 743-745). Kazak Türkçesinde **-a; -e; -y** ekleriyle yapılan geniş zamanın hikayesi, bu eklerin yerine **-AtIn; -tIn** sıfat-filleri getirilerek yapılır. Kuruluşu **fiil kök veya gövdesi + AtIn (-tIn) + edi + şahıs eki** şeklindedir. Olumsuzu “*emes*” (değil) kelimesiyle yapılır (Koç ve Doğan, 2004: 293-294). Türkiye Türkçesinde geniş zaman hikayesi ile çekimlenmiş 18 tane atasözü bulunmuştur. Kazak Türkçesinde bu birleşik bu çekimle yapılan atasözlerine rastlanmamıştır.

- Allah deveye kanat verseydi, damı taşı dağıtırdı.

- Bakmakla usta olunsa, köpekler kasap olurdu.
- Bütün kuşlar incir yeselerdi, sahiplerine bir şey kalmazdı.
- Çalışmakla zengin olunsaydı, eşeğin semeri altın olurdu.
- İnsandan eşek olmasaydı, eşeğe paha olmazdı/paha biçilmezdi.
- Kedinin kanadı olsaydı, serçelerin adı olmazdı/kalmazdı.
- Köpeğin duası kabul olsa/makbul olsaydı, gökten kemik yağar/yağardı.
- Kurt yağmurdan korksaydı, başına külah yaptırırdı.
- Sakala göre hürmet olsaydı, keçiyi çoktan şeyh sayarlardı.
- Sakalda feyiz olsaydı, keçi şeyhlik ederdi.

II.1.4.3.1.3. İstek Kipinin Hikayesi

Türkiye Türkçesinde istek kipinin hikayesi –A ve –sA ekleriyle karşılanan ve gerçekleşmesi “istek” şeklinde tasarlanan bir iş ve eylemin geçmiş zamanda ifade edilmesidir. Bir fiilin sonuna –A, -y- koruyucu ünsüzü ve –dİ; -dU; -tİ; -tİ eklerinin getirilmesiyle yapılır (Korkmaz, 2009: 747). Kazak Türkçesinde –ğay; -gey; -qay; -key istek ekiyle kurulan istek kipinin hikayesi, **fiil kök veya gövdesi + ğay (-gey; -qay; -key) + edi + şahıs eki** kuruluşuyla yapılır. Olumsuzu –ğay (-gey; -qay; -key) eklerinden önce –mA olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılır (Koç ve Doğan, 2004: 294). Türkiye Türkçesinde istek zaman hikayesi ile çekimlenmiş 1 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde bu birleşik bu çekimle yapılan atasözleri hiç bulunmamıştır.

- Anamın ilki olmadan, dağlara tilki olaydım.

II.1.4.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi

Birleşik çekimin rivayet şekli, asıl fiil kiplerine ek-fiilinin öğrenilen geçmiş zamanının getirilmesiyle meydana gelen birleşik çekimdir (Ergin, 2004: 323). Yani konuşanın geçmiş zamanda öğrendiği eylemleri anlatmak için kullanılır. Aslında bir şekil kipi olan rivayet, asıl fiil kipinin gösterdiği eylemi rivayet eder. Rivayet kiplerinde emir ve görülen geçmiş zamanın rivayetleri yoktur (Korkmaz, 2009: 754). Türkiye Türkçesinde rivayet birleşik çekiminin kuruluşu şu şekildedir: **Fiil kök veya**

gövdesi + basit kip eki + öğrenilen geçmiş zaman eki + şekil eki. Kazak Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın rivayet şekli, Eski Türkçedeki *erken* yapısının, günümüz Kazak Türkçesindeki uzantısı olan “*eken*” kelimesinin getirilmesiyle oluşur (Koç ve Doğan, 2004: 297). Taranan kaynaklarda Türkiye Türkçesinde geniş zaman rivayeti ile çekimlenmiş 1 tane atasözü rastlanırken Kazak Türkçesinde rivayet birleşik çekimiyle yapılan atasözlerine hiç rastlanmamıştır.

II.1.4.3.2.1. Geniş Zamanın Rivayeti

Türkiye Türkçesinde geniş zamanın rivayeti **-Ar-mış** ve **-r-mış/mUş** ekleriyle yapılır (Korkmaz, 2009: 761). Kazak Türkçesinde **-a; -e; -y** ekleriyle kurulan geniş zamanın rivayeti, **fiil kök veya gövdesi + a (-e; -y) + eken + şahıs eki** kuruluşuyla yapılır (Koç ve Doğan, 2004: 302). Türkiye Türkçesinde geniş zamanın rivayeti ile çekimlenmiş 38 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde bu birleşik çekimle yapılan atasözleri hiç bulunmamıştır.

- Atını veren, yaya **gidermiş**.
- Derdi olan deveyi **görmezmiş**.
- Gamsız öküz, kasabın bıçağını **yalarmış**.
- İt, kağrı gölgesinde yürür de kendi gölgesi **sanırmış**.
- Karganın gönlünden şahınlık **geçermiş**, şahını da görünce delik **ararmış**.
- Kedi bütün gece rüyasında kuyruk **görürmüş**.
- Kuş, sevdiği çalıya **konarmış**.
- Nasibi kesilen köpek, Kurban Bayramı’nda dağa **çıkarmış**.
- Yılan toprağı tarla tarla **yermiş**.
- Koluk keçi boynuz **getiremezmiş**, kendisini çebiş **zannedermiş**.

II.1.4.3.3. Şart Birleşik Çekimi

Birleşik çekimin şart şekli, asıl fiil kiplerine ek-fiilinin şart biçiminin (**-SA**) getirilmesiyle meydana gelen birleşik çekimdir (Ergin, 2004: 323). Şart kipi, asıl fiil kipinin gösterdiği eylemi şart biçiminde anlatır. Türkiye Türkçesinde şart birleşik

çekiminin kuruluşu şu şekilde yapılır: **Fiil kök veya gövdesi + basit kip eki + şart kipinin eki + şekil eki** (Dervişova, 2004: 44). Kazak Türkçesinde şart birleşik çekimi çağdaş Kazak Türkçesinde *bol-* fiilinin dilek-şart eki almış hali olan “*bolsa*” kelimesinin getirilmesiyle yapılır (Koç ve Doğan, 2004: 306). Her iki lehçede istek kipi ve emir kipinin şart birleşik zamanıyla çekimi mevcut değildir. Taranan kaynaklarda Türkiye Türkçesinde gelecek zamanın şartı, geniş zamanın şartı ve şimdiki zamanın şartı ile çekimlenmiş atasözleri bulunmuştur. Kazak Türkçesinde ise şart birleşik çekimiyle yapılan atasözleri tespit edilmemiştir.

II.1.4.3.3.1. Gelecek Zamanın Şartı

Türkiye Türkçesinde gelecek zamanın şartı **-AcAk i+se >AcAk-sA** ekiyle, olumsuz şekli de bu eklerden sonra **-mA** ekinin getirilmesiyle yapılır (Korkmaz, 2009: 770-771). Kazak Türkçesinde gelecek zamanın şartı üç şekilde yapılır. İlki, fiile **-AtIn; -tIn** sıfat-fiilinin eklenmesiyle; ikincisi fiil kök veya gövdesine getirilen **-mAk(şı); -bAk(şı); -pAk(şı)** ekleriyle; üçüncüsü fiile **-ğalı, -geli, qalı; -keli** eklerinin getirilmesiyle yapılır. Kuruluşu **fiil kök veya gövdesi + gelecek zaman şartı eki + şahıs eki** şeklindedir (Koç ve Doğan, 2004: 308-309). Taranan kaynaklarda Türkiye Türkçesinde gelecek zamanın şartı ile çekimlenmiş 1 tane atasözü rastlanırken Kazak Türkçesinde şart birleşik çekimiyle yapılan atasözlerine hiç rastlanmamıştır.

- Beni biri yiyecekse, tilki yiyeceğine arslan yesin.

II.1.4.3.3.2. Geniş Zamanın Şartı

Türkiye Türkçesinde geniş zamanın şartı **-Ar-sA** ve **-r-sA** ekiyle ve olumsuz şekli bu eklerden sonra **-mAz** ekiyle karşılanır (Korkmaz, 2009: 771). Kazak Türkçesinde geniş zaman ifadesi **-Ar; -r** ekleriyle yapıldığı malumdur. Dolayısıyla geniş zamanın şartı asıl fiilden sonra *bol-* fiilinin dilek-şart eki almış hali olan “*bolsa*” kelimesinin getirilmesiyle gerçekleşir (Ceritoğlu, 1994: 145). Ancak Koç ve Doğan eserlerinde geniş zaman şartının **-a; -e; -y** ekleriyle yapıldığını göstermiş ve örneklerini de fiil kök veya gövdesine **-AtIn; -tIn** eklerinin eklendiği şekilde vermiştir (2004: 311). Türkiye Türkçesinde geniş zamanın şartı ile çekimlenmiş 7 tane atasözü bulunmuştur. Kazak Türkçesinde incelenen kaynaklarda örnek atasözlerine rastlanmamıştır.

- Aklını eşeğe verirsen, çeker arpa tarlasına.
- Atın yürügenini al, yüğrük çıkarsa talihin.
- Kaz öter, saz biterse kaç o memleketten; keklik öter, kekik biterse kal memlekette.
- Kaz öter, saz biterse kaç oradan; keklik öter, kekik biterse kal orada.
- Kız evladı yerine düşerse bir eyerli at, yerine düşmezse bir uyuz it.
- Kurtlarla bir olup ulumazsan, kurtlara yem olursun.
- Yağmur yağarsa ineği sat, öküzü al; yağmur yağmazsa öküzü sat, deveyi al.

II.1.4.3.3. Şimdiki Zamanın Şartı

Türkiye Türkçesinde geniş zamanın şartı **-yor-sA** ekiyle yapılır (Korkmaz, 2009: 769). Biray vd'e göre Kazak Türkçesinde şimdiki zamanın şartı fiil kök veya gövdesine öğrenilen geçmiş zaman eki olan **-ğan; -gen; -qan; -ken** eklerinin eklenmesiyle yapılır (119-120). Ancak bu birleşik çekimle verilen örneklerin Türkiye Türkçesine Türkiyesine çevirisi şimdiki zamanın şartını karşılar. Türkçesinde geniş zamanın şartı ile çekimlenmiş 1 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde bu birleşik çekimle yapılan atasözleri bulunmamıştır.

- Korkuyorsan kediden, neden çıkıyorsun delikten?

II.1.4.4. Fiillerin Yeterlik Şekli

Türkiye Türkçesinde fiillerin yeterlik şekli bir esas fiilin **-(y)-A** zarf-fiil biçimine *bil-* yardımcı fiilin getirilmesiyle yapılır (Korkmaz, 2009: 812). Kazak Türkçesinde yeterlik fiilleri **-a; -e; -y** zarf-fiili ve *al-* yardımcı fiiliyle yapılır. Çok nadiren Türkiye Türkçesinde kullanılan *bil-* fiili yeterlik olarak kullanılır (Biray vd., 2015: 121). Türkiye Türkçesinde fiilin yeterlik şekliyle kurulan 14 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 2 tane atasözü bulunmuştur.

- At ile varılan yere, eşek ile de varılabilir.
- Kanatsız kuş uçamaz.
- Kapı açıksa her bir domuz kafasını sokabilir.

- Kurt kartaldan kurtul**amaz**.
- Şahini gökyüzü durdur**amaz**.
- Yalnız adam kanatsız kuşa benzer, uç**amaz**.
- At ile eşek yarış**amaz**.
- Baykuşun rızıkı/kısmeti ayağına gelir, sıçramadan al**amaz**.
- Atının nalını, mihini hesap eden, at al**amamış**.
- Tay iken oynamayan at ol**amaz**.

• “*Eki qoyan quwsañ, birewin de tuta almassiñ.*”

(İki tavşanı kovsan, birisini de tutamazsın.)

• “*Aylamen arıstan ustar,*

Qara küşpen tışqan da ustay almas.”

(Hileyle aslan tutar,

Güçle fare de tutamaz.)

II.1.5. Çekimli Fiil veya Hüküm Bulunmayan Atasözleri

Atasözleri bazen çekimli fiil veya hüküm bulunmadan söylenebilmektedir. Çekimli fiil veya hüküm bulunmayan atasözleri bu başlık altında incelenmiştir. Türkiye Türkçesinde çekimli fiil veya hüküm bulunmayan atasözleri sayısı 141’i gösterirken Kazak Türkçesinde 63’ü göstermiştir.

- Ağacın kurdu bedeninde (olur).
- Ak koyunu ak ayağından, kara koyunu kara ayağından (asarlar).
- Arı ile kalkan, bal başına; sinek ile kalkan, leş/bok başına (gelir).
- Arslan postunda, gönül dostunda (yakışır).
- At bacağı, avrat kucağı (doldurmalı).
- Ersiz avrat, yularsız eşek (olmaz).
- İt ekmeğe, çocuk muhabbete (doymaz).

- Kuş kanadıyla, er atıyla (anılır).
- Mallar içinde koyun, insanlar içinde kayın (sevilir).
- Yılanın ödü, kuşun sütü (bulunmaz).

• “*At toyğan jerine,
Er tuwğan jerine.*” (oralar)
(At doyduğu yere,
Er doğduğu yere.) (döner)

• “*Soqır atqa qotır at.*” (*jarasadı*)
(Kör ata uyuz at.) (yakışır)

• “*Jılqı kisineskenşe,
Adam söyleskenşe.*” (*tüsiniser*)
(Yılkı kişneşince,
İnsan söyleşince.) (anlaşır)

• “*Arıq siyırğa juwan müyiz.*” (*jaraspas*)
(Zayıf ineğe büyük boynuz.) (yakışmaz)

• “*At alsañ auwılıñmenen.*” (*oylas*)
(At alırsan ağılım ile.) (düşün)

• “*At biyeden, aruwana tüyeden.*” (*tuwadı*)
(At kısraktan, arvana deveden.) (doğar)

• “*At jaqsısı kermede,
Er jaqsısı türmede.*” (*bolmas*)
(Atın iyisi halatta,
Erin iyisi hapiste.) (olmaz)

• “*Abısın tatuw bolsa as köp,
Ağayın tatuw bolsa at köp.*” (bolar)
(Etiler birbiriyle iyi geçinse, yemek çok,
Akraba birbiriyle iyi geçinse at çok.) (olur)

• “*Soqır tawıqqa bāri tarı (köriner).*”
(Kör tavuk için hepsi darı (görünür).)

• “*Qoy urısı qoradan.*” (şığar)
(Koyun kavgası ahırdan.) (çıkar)

II.1.5.1. İki ve Daha Fazla Bölümlü Tek Yüklemlı Atasözleri

İki ve daha fazla bölümlenmeden oluşan ancak tek yüklemlı olan atasözleri bu başlık altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde iki ve daha fazla bölümlü tek yüklemlı 61 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 5 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Ata binersen Allah'ı, attan inersen atı unutma.
- Bekar gözü ile kız, yaya gözü ile at alma.
- Çayırdan attan, zemheride kurttan, çelmikte Türkten sakın.
- Dağda gezen ayıya da rast gelir kurda da.
- Deve adını satar, eşek odunu.
- Düşman dost, yılan derisi post olmaz.
- Halka it ürür, bize çakal.
- Kuş, gagasından tuzağa düşer; insan dilinden.
- Malda koyun, akrabada kayın sevilir.
- Yiğit at yemini artırır, kötü at kamçısını.
- “*Er murındı keler,*

At erindi.”

(Er burunlu olur,
At dudaklı)

• *“Alıp anadan, at biyeden tuwadı.”*

(Alp anadan, at kısraftan doğar.)

• *“Tawda tuwğan qulınıñ,*

Eki közi tasta.

Aşta tuwğan balanıñ,

Eki közi asta bolar.”

(Dağda doğan kulunun,

İki gözü taşta.

Açlıkta doğan çocuğun,

İki gözü yemekte olur.)

• *“Er tuwğan, it toyğan jerine baradı.”*

(Er doğduğu, it doyduğu yerine gider.)

• *“Bulbulğa baw jaqsı,*

Kekilikke-taw.”

(Bülbüle bahçe iyi,

Kekliğe, dağ.)

II.1.5.2. Çekimli Fiil Dışında Atasözünde Bulunmadığı Halde Var Kabul Edilen Diğer Kelimelerin Olduğu Atasözleri

Türkiye Türkçesinde çekimli fiil dışında atasözünde bulunmadığı halde var kabul edilen diğer kelimelerin olduğu atasözleri bulunmazken Kazak Türkçesinde bununla ilgili 2 tane atasözü bulunmuştur.

• *“Jüzden jüyrik, (şığar)*

Mıñnan tulpar.” (şığar)

(Yüz (at)den (bir tane)hızlı, (çıkır)

Bin (at)den (bir tane) tulpar.) (çıkar)

- “Ortaq ögizden, oñaşa buzawım.” (artıq)
(Ortak öküzden, kendinin olan tek buzağın.)

II.1.6. Manzum Olan Atasözleri

Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerinin içerisinde yer alan ölçülü uyaklı olan manzum atasözleri bu başlık altında değerlendirilmiştir. İncelenen atasözlerinden Türkiye Türkçesinde 220 tanesi manzum iken Kazak Türkçesinde bu rakam 388’i bulmaktadır. Manzum atasözleri hatırı sayılır bir miktardadır. Buradan hareketle bu atasözlerinin müellifi olan bir milletin, yani Türk milletinin bir estetik zevk sahibi olduğu ve sanatsal duyarlılığını sözlü ürünlerine yansıttığı çıkarımında bulunulabilir. Kazak Türkçesindeki atasözleri manzum özellik barındırma bakımından Türkiye Türkçesi atasözlerinden fazladır. Bu manzum atasözleri kafiye yapısına göre incelendiğinde Türkiye Türkçesinde yarım kafiye çoğunluk arz ederken Kazak Türkçesinde bu çoğunluğun tam kafiyede olduğu görülmektedir. Eski Türkçe’deki yarım kafiyenin yaygın kullanımı Türkiye Türkçesindeki manzum atasözlerinde devam etmiştir.

II.1.6.1. Mısra Sayısı İki ve Daha Fazla Olan Atasözleri

Türkiye ve Kazak Türkçesinde manzum atasözleri mısra yapısına göre incelendiğinde; beyitlerin yanında üçlükler, dörtlükler, beş ve altı mısradan oluşan manzum atasözleri de tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde manzum olan atasözleri yan yana dizilirken Kazak Türkçesine şiir kalıbına uyarak alt alta dizilmektedir.

II.1.6.1.1. Türkiye Türkçesinde Mısra Sayısı İki ve Daha Fazla Olan Atasözleri

Türkiye Türkçesinde en az iki mısradan ve en çoğu da dört mısradan oluşan 220 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Adam var ki adamların nakşıdır; adam da var, hayvan ondan yahşidir.
- Böğürtlen büyümüş, bağ oldum sanmış, Kürt ata binmiş ağa oldum sanmış.

- Dağın yücesinde kurttan geçilmez, devletin yücesinde dertten geçilmez.
- Korkma yabandaki kurttan, çakaldan; kork anadan doğma körden, topaldan.
- Kürt'ün kocayanına kuzu güttürürler, Türk'ün kocayanına çocuk avuttururlar.
- Nisan yağmuru balığın ağzına düşer, inci olur; yılanın ağzına düşer, zehir olur.
- Sineğin akıllısı kiraza biner, şahre iner; sineğin akılsızı çiğere konar, köye çıkar.
- Türk ile tosun, çünkü doğdu anadan; öğüt aldı, eşek ile danadan.
- Yağmur yağarsa ineği sat, öküzü al; yağmur yağmazsa öküzü sat, deveyi al.
- Yalnızlıktan doğru sözüm mat oldu, kartlığında aygır başım at oldu.

II.1.6.1.2. Kazak Türkçesinde Mısra Sayısı İki ve Daha Fazla Olan Atasözleri

Kazak Türkçesinde beyitlerin yanında üçlükler, dörtlükler, beş ve altı mısradan oluşan 388 tane manzum atasözleri tespit edilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi ahenk ve ses öğelerini

- “*Abısın tatuw bolsa, as köp bolar,
Ağayın tatuw bolsa, at köp bolar.*”
(Elti birbiriyle iyi geçinse yemek çok olur,
Akraba birbiriyle iyi geçinse at çok olur.)
- “*At jüyriğin tülki süymes,
Awruw adam külki süymes.*”
(Hızlı atı tilki sevmez,
Hasta insan gülüşü sevmez.)
- “*Atıñ jaman bolsa, armanıñ keter.
Balañ jaman bolsa, pärmeniñ keter.
Jılay-jılay ömiriñ öter.*”
(Atın kötü olursa, hayalın gider.)

Çocuğun kötü olursa, emirin gider.

Ağlaya ağlaya hayatın geçer.)

• “*Qarmanğan qarap qalmas,
Qarmaq salğan qartaymas,
Arğımaq mingen arımas.*”

(Hazırlanan boşuna durmaz,

Olta atan yaşlanmaz,

Küheylan binen zayıflamaz.)

• “*Tayaq tayğa jetkizer,*

Tay atqa jetkizer,

At muratqa jetkizer.”

(Sopa taya yetiştirir,

Tay ata yetiştirir,

At amaca ulaştırır.)

• “*Attı künde minseñ-tuwlaq,*

Aptada minseñ-quwnaq,

Ayında minseñ-at,

Jılında minseñ-tulpar.”

(Ata her gün binsen deri

Haftada binsen dinç,

Ayında binsen at,

Yılında binsen tulpar.)

• “*At, ögiz terin bay bermes,*

Jarlı bolsañ köz körmes.

Ölse jaman mal berer ısqatına,

Janğa ölşegen maldarı janına ermes.”

(At ve öküz derisini zengin vermez,

Fakir olsan gözün görmez.

Ölse kötü mal verer ıskatına,

Candan sayan malları yanına gelmez.)

• “*Batır degen Baraq it bolar,
Eki qatınnıñ biri tabatıñın.
Bi degen aqsarı at bolar,
Ayında birew tabatıñın.*”
(Cesur diyen Baraq it olur,
İki kadının biri doğan.
Bey diyen ak-sarı at olur,
Ayda bir tane doğan.)

• “*Aqıldı kisiniñ belgisi,
Az söylep, köp tıñdaydı,
Arğımaq attıñ belgisi,
Az ottap, köp jusaydı.*”
(Akıllı insan göstergesi,
Az konuşup, çok dinlemek,
Küheylanın göstergesi,
Az otlap, çok dinlenmek.)

• “*Biy balası biyge uqsar,
Biyik-biyik tawğa uqsar.
Han balası hanğa uqsar,
Qanatın jayğan qazğa uqsar.
Bay balası bayğa uqsar,
Baylanbağan tayğa uqsar.*”
(Bey çocuğu beye benzer,
Büyük büyük dağa benzer.
Padişah çocuğu padişaha benzer,
Kanadını açan kaza benzer.
Zengin çocuğu zengine benzer,
Bağlanmayan taya benzer.)

II.1.6.2. Kafiye ve Redifine Göre Atasözleri

Kafiye ve redif, şiire ahenk sağlayan unsurlardandır. Türk şiirinde kafiye ve redifler eski çağlardan beri sağlam bir şekilde kullanılmaya gelmiştir. Söz gelimi, Kültigin Yazıtları'nda sonradan seci adını aldığı nesir kafiyeleri görülmektedir. Divanu Lugati't Türk'te ise koşuk ve sağılarda sıkça görülmüştür (Kabaklı, 2002: 642). Kafiye ve redif atasözlerinin akıllarda kolay ezberlenmesini sağlamaktadır

II.1.6.2.1. Manzum Atasözlerinde Kafiye Yapısı

“Kafiye, iki veya daha çok mısra arasındaki (bilhassa) mısra sonlarında bulunan ses benzerliğidir.” (Kabaklı, 2002: 642). Mısra sonlarında rediften önce gelen kafiyeler şiirdeki ahenk gücünün artmasını ve şiirin kolay ezberlenmesini sağlar. Kafiyelerin sadece şiirlerde değil, atasözlerinde de sağlam bir yeri vardır. Aşağıda manzum atasözlerinin kafiye yapısı yarım kafiye, tam kafiye, zengin kafiye, tunç kafiye ve cinaslı kafiye olmak üzere beş alt başlık altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde tespit edilen atasözlerine bakıldığında; örneklerin en çoğunu yarım ve tunç kafiye ile oluşan atasözleri, en azını ise cinaslı kafiye ile oluşan atasözleri teşkil etmiştir. Kazak Türkçesinde ise tam kafiye ile oluşan manzum atasözleri ilk sırada yerini almış ve cinaslı kafiye ile oluşan atasözleri hiç bulunmamıştır.

II.1.6.2.1.1. Yarım Kafiye ile Oluşanlar

Mısra sonlarında rediften önce tek bir sesin benzeşmesinden oluşan yarım kafiyeler, Türkiye Türkçesi atasözlerinde en çok kullanılan kafiye yapısıdır. Türkiye Türkçesinde yarım kafiye ile oluşan 36 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 32 tane atasözü tespit edilmiştir.

- At murat, katır devlet, eşek kısmet, deve gurbet.
- İnsanlar içinde kayın, hayvanlar içinde koyun.
- Kız evladı yerine düşerse bir eyerli at, yerine düşmezse bir uyuz it.
- Komşunun tavuğu, komşuya kaz görünür, karısı da kız görünür.
- Köpeğin iyisi leş başında, insanın iyisi iş başında.
- Oğlan doğur, at gibi yat; kız doğur, it gibi yat.
- Pulunu ver ineğe, bağla direğe.

- Sever alırsan bülbül yuvası; sevmez alırsan gönül yarası.
- Suyu görür balık olur, dağı görür geyik olur.
- Tarlada biter ayırık, koçta olur kuyruk.

• “*Jelegen atqa jel jañđırıq,
Tentek jigitke til jañđırıq.*”
(Koşan ata yel yankı,
Yaramaz yiğite dil yankı.)

• “*At jaqsısı şanada,
Jigit jaqsısı sawdada.*”
(Atın iyisi kızakta,
Yiğidin iyisi ticarete.)

• “*Jer jaqsısı saz bolar,
At jaqsısı boz bolar.*”
(Yerin iyisi bataklık olur,
Atın iyisi boz olur.)

• “*Zamannıñ azđanı,
Attan baytal ozđanı.*”
(Zamanın kötüye gittiği,
Atı baytal kazandığı.)

• “*Jabağı, tay dep jorılar,
Jazđa şıqsa at bolar.*”
(Jabağı taydan sayılır,
Yaz gelince at olur.)

• “*Jabını jaldı eken dep satıp alma,
Jamandı maldı eken dep jaqın qılma.*”

(Jabını yeledi diye satın alma,
Kötüyü mallı diye yakın kılma.)

• “*Jük auwırın nar köteredi,
Jumis auwırın er köteredi.*”

(Yük ağırını nar kaldırır,
İş ağırını er yapar.)

• “*Eñbekti egiz,
Eñbeksiz doñız.*”
(Çalışkan ikiz,
Çalışmayan domuz.)

• “*Jılqıda öt joq,
Aqqwda süt joq.*”
(Yılıkıda öd yok,
Kuğuda süt yok.)

• “*Pildiñ ajalı tuşqannan,
Almastiñ ajalı qorğasınnan.*”
(Filin eceli fareden,
Elmasın eceli kurşundan.)

II.1.6.2.1.2. Tam Kafiye ile Oluşanlar

Kafiyeli kelimeler arasında iki sesli harfin benzeşmesiyle oluşan tam kafiyeler, Kazak Türkçesi atasözlerinde sıkça görülmüştür. Türkiye Türkçesinde tam kafiye ile oluşan 29 tane atasözüne rastlanırken Kazak Türkçesinde 76 tane atasözüne rastlanmıştır.

• At, bindiğine yatak döşek; eşek, bindiğine çapa kürek.

- Ata binen ayan olmaz, malını güden çoban olmaz.
- Atta kulun, yiğitte burun.
- Attan düşene tımar, deveden düşene mezar.
- Ayı ile maymun, birbirine uygun.
- Besledim vızı, kalmadı sızı.
- Hayvanın ahmağı kaz, insanın ahmağı Laz.
- İte yedir kebabı, it ne bilir sevabı.
- Kişi var, kişiden naşi; hayvan var, sahibinden yahşi.
- Yayanın atı çarık, gücü azık.

• “*Ariq attıñ babın tapsañ, tulpar,
Küykentaydıñ küyin tapsañ, sunqar.*”
(Zayıf atın kıvamını bulsan, tulpar,
Kerkenezin durumuna baksan, şahin.)

• “*At arısa tuwlaq,
Er arısa- ärwaq.*”
(At zayıflasa deri,
Er zayıflasa ervah.)

• “*At jürisimen pul boladı,
Jaman jürisimen qul boladı.*”
(At yürüyüşüyle para olur,
Kötü yürüyüşüyle köle olur.)

• “*At jaqsısı kermede,
Er jaqsısı türmede.*”
(Atın iyisi halatta,
Erin iyisi hapiste.)

• “*Jaqsı it-ırs, jaqsı at-tırs.*”

(İyi it, bereket, iyi at, nefes.)

• “*Atıñdı sat, kiyimiñdi sat,*

Jatqanda toyıp jat.”

(Atnı sat, elbiseni sat,

Yattığıında doyarak yat.)

• “*Köñili tüsse-biye,*

Köñili tüspese-tüye.”

(Beğense, kısarak,

Beğenmezse, deve.)

• “*Eski meşitke kökek azanşı,*

Esi ketken elge esek azanşı.”

(Eski camiye guguk müezzin,

Kafası giden ele eşek müezzin.)

• “*Ayuğa namaz üyretken-tayaq,*

Moldağa namaz üyretken-tamaq.”

(Ayıya namaz öğretken, sopa,

İmama namaz öğretken, yemek.)

• “*İt-opa,*

Hayuwan-japa.”

(İt, vefa,

Hayvan, cefa.)

II.1.6.2.1.3. Zengin Kafiye ile Oluşanlar

Mısra sonunda, rediften önce üç ve daha fazla sesin benzeşmeşinden oluşan zengin kafiyeler, Kazak Türkçesi atasözlerinde Türkiye Türkçesiyle kıyasla daha sık görülmektedir. Türkiye Türkçesinde zengin kafiye ile oluşan 27 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 30 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Akıl olmayınca ne yapsın **sakal**, keçiyi ağaca çıkarır **çakal**.
- Atı eş**kin**, kılıcı kes**kin**.
- Bizim çarık sizin **çorba** içinde, sizin tavuk bizim **torba** içinde.
- Geçen yılın kuzuya şişektir, selamsız geçen eşektir.
- İt derisinden **post** olmaz; Rum, Ermeni'yle **dost** olmaz.
- Kız ver hasım ol, at ver hısım ol.
- Kuş iki kanat, bir **kuyruk**; ona dahi/bile yel **buyruk**.
- Sapım har**manda** kaldı, öküzüm or**manda** kaldı.
- Ye bak**layı**, at tak**layı**.
- Yedir tazı**yı**, görsün yazı**yı**.

- “*Arğımaqqa oq tüsse, mästektey tuwlamas.*

Sıpayığa tüsse, jamanday şuwlamas.”

(Küheylan kurşunla vurulsa, mästekinki gibi yüreği çarpmaz,
Kibar birisin kurşunla vurulsa, kötü birisi gibi gürültü çıkarmaz.)

- “*At aynalıp qazığın tabadı,*

Su aynalıp jazığın tabadı.”

(At dolanıp kazığımı bulur,

Su dolanıp ovasını bulur.)

- “*Atıñ jaqsı bolsa, joldıñ pırağı,*

Qatınıñ jaqsı bolsa, janniñ şırağı.”

(Atın iyi olursa, yolun burağı,
Kadının iyi olursa, canın çırağı.)

• “*At jamanı-sürinşek,*
Et jamanı-şemirşek.”

(At kötüsü, tökezleyip durur,
Et kötüsü, kıkırdak.)

• “*Arıq atqa qamşı jaw,*
Jırtıq üyge tamşı jaw.”

(Zayıf ata kamçı düşman,
Yırtık eve damla düşman.)

• “*Urlıq pen ötirik egiz:*
Biri-esek, biri-ögiz.”

(Hırsızlık ve yalan ikiz:
Birisi, eşek, birisi de öküz.)

• “*Eki siyır baqqannıñ üyi-ayran,*
Eki qatın alğannıñ üyi-oyran.”

(İki inek alanın evi, ayranı,
İki kadın alanın evi, kavga.)

• “*Qoyandı qamıs öltirer,*
Erdi namıs öltirer.”

(Tavşanı kamış öldürür,
Eri namus öldürür.)

• “*Köpke külki kerek,*
Tazığa tülki kerek.”

(Çoğunluğa gülüş gerek,
Tazıya tilki gerek.)

- “*Köldiñ atın **balıq** şığaradı,
Balıqtıñ atın **halıq** şığaradı.*”
(Gölü balık meşhur eder,
Balığı halk meşhur eder.)

II.1.6.2.1.4. Tunç Kafiye ile Oluşanlar

Tunç kafiye, mısra sonlarında rediften önce ses benzeşmesini oluşturan kelimelerin birinin diğerinin içinde geçmesiyle ortaya çıkan kafiye çeşididir. Tunç kafiye de iki veya daha fazla sesleri benzeşmesi söz konusudur. Her iki lehçede de tunç kafiye ile oluşan 34 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Arıda **bal**, kafeste **mal** buldun mu **al**.
- Ata **eyer** gerek, eyere **er** gerek.
- Atını esirge, inişte **in**; kendini esirge, yokuşta **bin**.
- Balcıda **arı** çok, oğluma **karı** çok.
- Çift ile **koyun**, kalanı **oyun**.
- Erken kalkan **avrat**, rahvan yürüyen **at**, işini bilen evlat ne murattır ne **murat**.
- İt eniği büyür, **it** olur; yavşak büyür, **bit** olur.
- Kimine sivrisinek **saz**, kimine davul zurna **az**.
- Neler geldi, neler geçti **felekten**; katır ile deve geçti **elekten**.
- Türk ile tosun, çünkü doğdu **anadan**; öğüt aldı, eşek ile **danadan**.
- “*Alıstı jaqındatın **at**,
Jaqındı alıstatatın **jat**.*”
(Uzağı yakınlaştıran at,
Yakını uzaklaştıran yabancı.)
- “*At ayağı **aqsawıq**,
Aqın tili **qaqsawıq**.*”

(At ayağı topal,
Şair dili durmadan konuşur.)

• “*Atıñ barda jer tanı,
Asıñ barda er tanı.*”

(Atın varken yer tanı,
Yemeğin varken er tanı.)

• “*Aygırñ ündi bolsın,
Qoşqarıñ jüندی bolsın.*”

(Aygırın sesli olsun,
Koçun yünlü olsun.)

• “*Mal ösirseñ, qoy ösir,
Önimi onıñ köl-kösir.*”
(Mal istersen, koyun yetiştir,
Verimi onun çöktür.)

• “*İt segiz tabadı,
Qoy egiz tabadı.*”
(İt sekiz doğurur,
Koyun ikiz doğurur.)

• “*Qasqırdıñ izdegeni-jamandıq,
Qoydıñ izdegeni-amandıq.*”
(Kurdun aradığı, kötülük,
Koyunun aradığı, sağlık.)

• “*Aş elden it qaşadı,
Azğan adamnan bit qaşadı.*”
(Aç elden it kaçar,
Zayıf adamdan bit kaçar.)

- “*Bir oqtı bulan köteredi,
Eki oqtı ulan köteredi.*”
(Bir kurşuna sığın dayanır,
İki kurşuna oğlan dayanır.)

- “*Mal bitken kisiniñ,
İti üregen boladı,
Atı jüregen boladı.*”
(Mal biten kişinin,
İti ürer,
Atı yürür.)

II.1.6.2.1.5. Cinash Kafiye ile Oluşanlar

Mısra sonlarındaki söylenişleri aynı fakat anlamları farklı sözlerin oluşturduğu kafiye türüne “cinash kafiye” denir. Türkiye Türkçesinde bu kafiye türüyle ilgili sadece 1 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde hiç atasözü bulunmamıştır.

- Geçti bülbül, geçti **gül**; ister ağla ister **gül**.

II.1.6.2.2. Manzum Atasözlerinde Redif Yapısı

“*Redif, mısra sonunda (veya mısra hâlinde) aynen tekrar edilen takılar, kelimeler veya kelime guruplarıdır.*” (Kabaklı, 2002: 646). Redifler, şiirlerde mısra sonlarında, görevleri aynı olan veya anlamları aynı olan sözcüklerin tekrarlanmasıdır.

II.1.6.2.2.1. Ek Şeklindeki Redif

Mısra sonlarında gelen redifler sadece ek olarak kullanılır. Ek şeklindeki redif, tek sestem oluşabileceği gibi birden fazla ses veya heceden de oluşabilir. Türkiye Türkçesinde ek şeklindeki redifle kurulan 53 tane manzum atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 87 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Aç at oynamaz, aç it avlanmaz.

- Adamın ağızına bakarlar, atına ona göre nal çıkarlar.
- Ana var, imam bulacak; ana var, yılan vuracak.
- Babasını kuduz dalamış, oğlunu yılan yalamış.
- Bülbülün gözü gülde, tavuğun gözü külde.
- Çocuk işitmese söylemez, it görmese ürümez.
- Et koldan, karı soydan, köpek mandıradan.
- İte taş atarlar, sahibinin hatırını sayarlar.
- Korkma yabandaki kurttan, çakaldan; kork anadan doğma körden, topaldan.
- Öksüz besle hasmın olsun, karga besle gözünü oysun.

- “Arğımaqqa oq tüsse, mästektey tuwlamas.

Sıpayığa tüsse, jamanday şulamas.”

(Küheylan kurşunla vurulsa, mästekinki gibi yüreği çarpmaz,
Kibar birisin kurşunla vurulsa, kötü birisi gibi gürültü çıkarmaz.)

- “Atı kisi jayawdiñ aqın jemeydi,

Aqın jese, onu jurt maqul körmeydi.”

(Atlı insan yayanın hakkısını yemez,
Hakkını yese, onu halk kabul etmez.)

- “At jaqsısı kermede,

Er jaqsısı türmede.”

(Atın iyisi halatta,
Erin iyisi hapiste.)

- “Jalañ attıñ jalımen,

Jalañ qılış jüzimen.”

(Yalın atın yelesiyle,
Yalın kılıçın yüzüyle.)

• “*Zamanniñ azğanı,
Attan baytal ozğanı.*”
(Zamanın kötüye gittiği,
Atı baytal kazandığı.)

• “*Şın tulpar şappay qalmas, ariğanmen,
Sıpayı sözden qalmas, qarığanmen.*”
(Gerçek tulpar koşmayı bırakmaz, zayıflasa da,
Kibar konuşmayı bırakmaz, üzülse de.)

• “*Qoyanmen oynama, ölersiñ,
Otpen oynama, küyersiñ.*”
(Tavşanla oynama, ölürsün,
Ateşle oynama, yanarsın.)

• “*Pildiñ ajalı tısqannan,
Almastiñ ajalı qorğasinnan.*”
(Filin eceli fareden,
Elmasın eceli kurşundan.)

• “*Jılanniñ uwı tisinde,
Jamanniñ uwı tilinde.*”
(Yılanın zehri dişinde,
Kötünün zehri dilinde.)

• “*Maldı jaqsı baqqanıñ,
Öziñe abıroy tapqanıñ.*”
(Mala iyi bakman,
Kendine saygı göstermendir.)

II.1.6.2.2. Kelime Şeklindeki Redif

Mısra sonunda ek değil kelimeden oluşan redifler bu başlık altında incelenmiştir. Kelime şeklindeki redifler sadece tek kelimeden değil daha fazlakelimeden de oluşabilir. Türkiye Türkçesinde kelime şeklindeki redifle kurulan 61 tane manzum atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 138 tane atasözü tespit edilmiştir.

- İt derisinden post **olmaz**; Rum, Ermeni'yle dost **olmaz**.
- At alırsan önüne **bak**, karı alırsan arkasına **bak**.
- At almaya cahil **gönder**, kız almaya ehil **gönder**.
- At bulunur, eyer/meydan **bulunmaz**; eyer/meydan bulunur, at **bulunmaz**.
- Ata versen at **yemez**, ite versen it **yemez**.
- Dağın yücesinde kurttan **geçilmez**, devletin yücesinde dertten **geçilmez**.
- Eşeğe binmek bir **ayıp**, eşekten inmek iki **ayıp**.
- Kızlar gelin olmayı masal **sanır**; atı, binince koşar **sanır**.
- Kuzu **gördüm**, yazı **gördüm**; ot tepesi **gördüm**, kışı **gördüm**.
- Yalnızlıktan doğru sözüm mat **oldu**, kartlığında aygır başım at **oldu**.

• “*At şappaydı, bap şabadı,*
Bap şappaydı, baq şabadı.”
(At koşmuyor, bakım koşuyor,
Bakım koşmuyor, şans koşuyor.)

• “*Qarğa maqtanıp suñqar bolmaydı,*
Esek maqtanıp tulpar bolmaydı.”
(Karga övünüp şahin olmaz,
Eşek övünüp tulpar olmaz.)

• “*Arıq atqa qamşı jaw,*
Jırtıq üyge tamşı jaw.”

(Zayıf ata kamçı düşman,
Yırtık eve damla düşman.)

• “*Jaqsı atqa bir qamşı,
Jaman atqa muñ qamşı.*”
(İyi ata bir kamçı,
Kötü ata bin kamçı.)

• “*At ustağan azabınan qutılar,
Er ustağan eñbeginen qutılar.*”
(At tutan azabından kurtulur,
Er tutan işinden kurtulur.)

• “*Könekten şoşığan biye oñbas
Köpten bölengen üy oñbas.*”
(Kutudan şaşırın kısırac onmaz,
Kalabalıktan ayrılan aile onmaz.)

• “*Tüye alatın jerimnen at alğanmın,
At alatın jerimnen tay alğanmın.*”
(Deve alacak yerde at aldım,
At alacak yerde tay aldım.)

• “*Eşki baqtım,
Eñirep baqtım.*”
(Keçi yetiştirdim,
Ağlayarak yetiştirdim.)

• “*Arıstan-añ patşası,
Jılqı-mal patşası.*”
(Aslan, hayvan padişahı,
Yılkı, mal padişahı.)

- “*Baqa siyse kölge sep,
Jaqsı qatın malğa sep.*”
(Kurbağa işese göle destek,
İyi kadın mala destek.)

II.1.6.2.2.3. Bir Ek ve Bir Kelimeden Oluşan Redif

Mısra sonunda yer alan bir ek ve bir kelimeden oluşan redifler bu başlık altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde redifleri bir ek ve bir kelimeden oluşan 13 tane manzum atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 87 tane atasözü tespit edilmiştir.

- At alırsan tay**dan al**, kız alırsan soy**dan al**.
- Ata bakma, dona **bak**; üstündeki/içindeki cana **bak**.
- Çoban aldı bağa **gitti**, kurt aldı dağa **gitti**.
- Çocuk yer, oyuna **gider**; çoban yer, koyuna **gider**.
- Eşek küle **aşık**, bülbül güle **aşık**.
- Eşek ölür, semeri **kalır**; insan ölür, eseri **kalır**.
- Kurt bunalır koyuna **düşer**, koyun bunalır ağıla **düşer**.
- Ormanda atı **yok**, borandan havfı **yok**.
- Sapım harmanda **kaldı**, öküzüm ormanda **kaldı**.
- Tavuk var, kaz**dan güzel**; gelin var, kız**dan güzel**.

- “*At aynalıp qazığın tabadı,
Su aynalıp jazığın tabadı.*”
(At dolanıp kazığımı bulur,
Su dolanıp ovasını bulur.)

- “*At qartaysa, esekke üyir,
Jigit qartaysa, tösekke üyir.*”

(At yaşlansa eŖeęe yakın,
Yiğit yaşlansa yatağa yakın.)

• “*At jamanı taymen oynar,
Qatın jamanı bayımen oynar.*”
(Atın kötüsü tay ile oynar,
Kadının kötüsü kocasıyla oynar.)

• “*Tay atqa jetkizer,
At muratqa jetkizer.*”
(Tay ata yetiştirir,
At amaca ulaştırır.)

• “*Jaman siyır örge talasadı,
Jaman kisi törge talasadı.*”
(Kötü inek tepe için tartışır,
Kötü kişi baş köşe için tartışır.)

• “*Ögiz öldim demes,
Arba sındım demes.*”
(Öküz öldüm demez,
Araba kırıldım demez.)

• “*Adam oyęa toymas,
Qasqır qoyęa toymas.*”
(İnsan düşünmeye doymaz,
Kurt koyuna doymaz.)

• “*Tekeniñ aldınan qaş,
Attıñ artınan qaş.*”
(Tekenin önünden kaç,
Atın arkasından kaç.)

- “*Jalğız ittiñ ürğeni bilinbes,*
Jalğız kisiniñ jürğeni bilinbes.”
(Yalnız itin yürüdüğü bilinmez,
Yalnız kişinin yürüdüğü bilinmez.)

- “*Adam söylesip tanısadı,*
Ayu iyiskesip tanısadı.”
(İnsan konuşarak tanışır,
Ayı koklaşarak tanışır.)

II.1.6.2.2.4. Bir Ek ve İki Kelimeden Oluşan Redif

Mısra sonunda yer alan bir ek ve iki kelimeden oluşan redifler bu başlık altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde redifleri bir ek ve iki kelimeden oluşan 2 tane manzum atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 4 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Ekşi hamur, turş ekmek mideni **harap eder**; yanı koduklu karı evini **harap eder**.

- Et yiyen **kuş başka**, eti yenilen **kuş başka**.

- “*Tazınıñ kiyikke janı aşımaydı,*
Mısıqtıñ kögerşinge janı aşımaydı.”
(Tazı geyiğe acı duymaz,
Kedi güvercine acı duymaz.)

- “*Jabı at arğımaqqa jalımenen teñ bolar,*
Jaman kisi jaqsığa malımenen teñ bolar.”
(Jabı at küheylanla yelesi ile denk gelir,
Kötü insan iyi insanla malı ile denk gelir.)

- “*Jabını jawğa minbe, jalı bar dep,*
Jamanmen quda bolma, malı bar dep.”

(Jabını düşmana binme, yelesi var diye,
Kötüyle dünür olma malı var diye.)

• “*Er tuwǵan jerin izdeydi,
Ít toyǵan jerin izdeydi.*”

(Er doğduğu yerini arar,
Ít doyduğu yerine arar.)

II.1.6.2.2.5. Bir Ek ve Üç Kelimeden Oluşan Redif

Mısra sonunda yer alan bir ek ve üç kelimeden oluşan redifler bu başlık altında değerlendirilmiştir. Ancak bu tür atasözleri sadece Kazak Türkçesinde tespit edilmiş ve 3 tane örnek verilmiştir. Türkiye Türkçesinde bir ek ve üç kelimeden oluşan redif bulunmamıştır.

• “*Doñızdıñ isi bir basqa,
Dıqannıñ isi bir basqa.*”

(Domuzun işi başka,
Çiftçinin işi başka.)

• “*Tastı japalaqqa ursañda japalaq öledi,
Japalaqtı tasqa ursañda japalaq öledi.*”

(Taşla yapalağı vursan da yapalak ölür,
Yapalakla taşı vursan da yapalak ölür.)

• “*Taspen ursa da japalaq öledi,
Japalaqpen ursa da japalaq öledi.*”

(Taşla vursa da yapalak ölür,
Yapalakla vursa da yapalak ölür.)

II.1.6.3. Manzum Atasözlerinde Ölçü (Vezin)

Türkiye Türkçesinde manzum ölçülerin 3 türü mevcuttur. Bunlar: hece ölçüsü, aruz ölçüsü ve serbest ölçü (ölçüsüz). Kazak Türkçesinde manzumların ölçüsü çok farklıdır. Bu konuya girsek tez konumuzu açacağımdan dolayı Türkiye Türkçesindeki ölçülere uymayı uygun gördük.

II.1.6.3.1. Manzum Atasözlerinde Hece Ölçüsü

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde tespit edilen atasözleri hece ölçüsü açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda, dört heceliden on yedi heceliye kadar türlü uzunlukta yazılmış manzum atasözleri tespit edilmiştir. Ancak her iki lehçede de yedili hece ölçüsüyle yazılan manzum atasözü örneklerin çoğunu teşkil etmiştir. Türkiye Türkçesinde hece ölçüsüyle yazılmış 98 tane manzum atasözü bulunmuştur. Kazak Türkçesinde ise 173 tane atasözü hece ölçüsüyle yazılmıştır.

II.1.6.3.1.1. 4'lü Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde 4'lü hece ölçüsüyle söylenen 3 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 2 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Ersiz avrat, yularsız at.
- Hoyrat deve, girmez eve.
- Ye baklayı, at taklayı.

- “*At öledi,
Qus qaşadı.*”
(At ölür,
Kuş kaçar.)

- “*Kök it jeñbes,
Köp it jeñer.*”
(Tek it yenmez,
Çok it yener.)

II.1.6.3.1.2. 5’li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde 5’li hece ölçüsü ile söylenen 13 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 12 tane atasözü bulunmuştur.

- Aç at oynamaz, aç it avlanmaz.
- At görür aksar, su görür susar.
- At var meydan yok, meydan var at yok.
- Balık tavada, tavşan ovada.
- Besledim vızı, kalmadı sızı.
- Eşek anırtmaz, çerçi çağırtmaz.
- Eşek büyüdü, semer küçüldü.
- Su görür susar, at görür aksar.
- Yedir tazıyı, görsün yazıyı.
- Arı bir kuşluk, davar bir kışlık.

• “*Jaqsı at-juwas,*
Jaman at-asaw.”
(İyi at, uysal,
Kötü at, asi.)

• “*Jaqsı it-ırıs,*
Jaqsı at-tınıs.”
(İyi it, bereket,
İyi at, nefes.)

• “*İne de-sılyq,*
Ingen de-sılyq.”
(İğne de, hediye,
İngen de, hediye.)

• “*İt qappas deme,
At teppes deme.*”
(İt kapmaz deme,
At tepmez deme.)

• “*Eñbektı egız,
Eñbeksız doñız.*”
(Çalışkan ikiz,
Çalışmayan domuz.)

• “*Asıqpa, qarğā,
Tüsersıñ torğā.*”
(Acele etme, karga,
Düşersin ağā.)

• “*Jılqıda öt joq,
Aqquwda süt joq.*”
(Yılıkıda öd yok,
Kuğuda süt yok.)

• “*Balıq suwında,
Baqa sazında.*”
(Balık suyunda,
Kurbağā bataklığıında.)

• “*Qatın aqılsız,
Baqa quyırıqsız.*”
(Kadın akılsız,
Kurbağā kuyruksuz.)

- “*Maldı bağa bil,
Babın taba bil.*”
(Mala bakmayı bil,
Yöntemini bulmayı bil.)

II.1.6.3.1.3. 6’lı Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde tespit edilen atasözlerinin 13 tanesi 6’lı hece ölçüsü ile söylenmiştir. Kazak Türkçesinde ise 6’lı hece ölçüsüyle söylenen 11 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Aç malım, var malım; tok malım, yok malım.
- Allah’ın öküzü, bakar iki gözü.
- Arif olan anlar, horoz olan banlar.
- At görünce aksar, su görünce susar.
- Ata eyer gerek, eyere er gerek.
- Atlıyı indirir, babayı bindirir.
- Ayı ile maymun, birbirine uygun.
- Balcıda arı çok, oğluma karı çok.
- Eşek küle aşık, bülbül güle aşık.
- Türkmen işler, Tat yer, eşek işler, at yer.

- “*At arısa tuwlaq,
Er arısa- ärwaq.*”
(At zayıflasa deri,
Er zayıflasa ervah.)

- “*At toyğan jerine,
Er tuwğan jerine.*”
(At doyduğu yerine,
Er doğduğu yerine.)

• “*At teppeidi deme,
İt qappaidı deme.*”
(At tepmez deme,
İt kapmaz deme.)

• “*Siyır sarı bolmas,
Tüye torı bolmas.*”
(İnek sarı olmaz,
Deve doru olmaz.)

• “*Ögiz öldim demes,
Arba sındım demes.*”
(Öküz öldüm demez,
Araba kırıldım demez.)

• “*Adam oyğa toymas,
Qasqır qoyğa toymas.*”
(İnsan düşünmeye doymaz,
Kurt koyuna doymaz.)

• “*İt segiz tabadı,
Qoy egiz tabadı.*”
(İt sekiz doğurur,
Koyun ikiz doğurur.)

• “*İt iyesi üşin,
Qus tamağı üşin.*”
(İt sahibi için,
Kuş yemeği için.)

• “*Suñqar şaşıp jeydi,*

Qarğa basıp jeydi.”

(Şahin saçarak yer,
Karga göstermeden yer.)

- *“Soqır jolıñdı bil,
Tısqan aliñdi bil.”*
(Kör yolunu bil,
Sıçan gücünü bil.)

II.1.6.3.1.4. 7’li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde tespit edilen atasözlerinin 20 tanesi 7’li hece ölçüsü ile söylenirken Kazak Türkçesinde 40 tane atasözü 7’li hece ölçüsü ile söylenmiştir.

- Arslan diye yapıştım, tilki kuyruğu buldum.
- At alırsan taydan al, kız alırsan soydan al.
- At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır.
- Ata bakma, dona bak; üstündeki/içindeki cana bak.
- Ata versen at yemez, ite versen it yemez.
- Geçti bülbül, geçti gül; ister ağla ister gül.
- Hayvanın ahmağı kaz, insanın ahmağı Laz.
- İte yedir kebabı, it ne bilir sevabı.
- İtin aslını ara, sonra kapına bağla.
- Tilkinin adı çıkmış, tavşan dünyayı yıkmış.
- *“At qadirin joq bilmes,
As qadirin toq bilmes.”*
(At değerini fakir bilmez,
Yemek değerini tok olan bilmez.)

• “*At jamanı-sürinşek,
Et jamanı-şemirşek.*”
(At kötüsü, tökezleyip durur,
Et kötüsü, kıkırdak.)

• “*Jaqsı atqa bir qamşı,
Jaman atqa muñ qamşı.*”
(İyi ata bir kamçı,
Kötü ata bin kamçı.)

• “*Atıñ barda jer tanı,
Asıñ barda er tanı.*”
(Atın varken yer tanı,
Yemeğin varken er tanı.)

• “*Jer jaqsısı saz bolar,
At jaqsısı boz bolar.*”
(Yerin iyisi bataklık olur,
Atın iyisi boz olur.)

• “*Tuyaq tayğa jetkizer,
Tay qunanğa jetkizer.
Qunan atqa jetkizer,
At muratqa jetkizer.*”
(Toynak taya yetiştirir,
Tay qunana yetiştirir.
Qunan ata yetiştirir,
At amaca ulaştırır.)

• “*Tüye tuz dep qartayadı,
Küyew qız dep qartayadı.*”
(Deve tuz diye yaşlanır,

Yiğit kız diye yaşlanır.)

- “*El urıssız bolmaydı,
Taw börisiz bolmaydı,
Köl üyreksiz bolmaydı.*”
(El kavgasız olmaz,
Dağ kurtsuz olmaz,
Göl ördeksiz olmaz.)

- “*Qulın qırda boladı,
Qundız suwda boladı.*”
(Kulun bozkırda olur,
Kunduz suda olur.)

- “*Mal tölimen jarasar,
Jer gülimen jarasar.*”
(Mal yavrusuyla yaraşır,
Toprak çiçeğiyle yaraşır.)

II.1.6.3.1.5. 8’li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde 8’li hece ölçüsü ile söylenen 14 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 25 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Ana var, imam bulacak; ana var, yılan vuracak.
- At yürümekle yol alır, zengin/kibar vermekle ün alır.
- Bin atın varsa bin dinlen, bir atın varsa in dinlen.
- Çakal eniği kurt olmaz, yiğidin sözü dert olmaz.
- Çocuk yer, oyuna gider; çoban yer, koyuna gider.
- Develer gelir Mardin’den, bak neler çıkar ardından.
- İnsanlar içinde kayın, hayvanlar içinde koyun.

- Kimine sivrisinek saz, kimine davul zurna az.
- Şahine yanaşan et yer, kargaya yanaşan ters yer.
- Suyu görür balık olur, dağı görür geyik olur.

• “*At şappaydı, bap şabadi,*
Bap şappaydı, baq şabadi.”
(At koşmuyor, bakım koşuyor,
Bakım koşmuyor, şans koşuyor.)

• “*Quyriğı bütün tulpar joq,*
Qanadı bütün sunqar joq.”
(Kuyruğu sağlam tulpar yok,
Kanadı sağlam şahin yok.)

• “*Jamandı janğa sanama,*
Esekti malğa sanama.”
(Kötüyü candan sayma,
Eşeği maldan sayma.)

• “*Er tuwğan jerin izdeydi,*
İt toyğan jerin izdeydi.”
(Er doğduğu yerini arar,
İt doyduğu yerine arar.)

• “*Qarğa totiğa teñelmes,*
Arıstan pilden jeñilmes.”
(Karga papağanla kıyaslanamaz,
Aslan file yenilmez.)

• “*Eldi jer urısız bolmas,*

Tawlı jer bōrisiz bolmas.”

(El hırsızsız olmaz,
Dağ bōrisiz olmaz.)

• *“Doñızdıñ isi bir basqa,
Dıqanniñ isi bir basqa.”*
(Domuzun işi başka,
Çiftçinin işi başka.)

• *“Attıñ bāri tulpar emes,
Qustıñ bāri suñqar emes.”*
(Atın hepsi tulpar değil,
Kuşun hepsi şahin değil.)

• *“Quyırığı bütin tulpar joq,
Qanatı bütin sunqar joq.”*
(Kuyruğu sağlam tulpar yok,
Kanadı sağlam şahin yok.)

• *“Jılanıñ uwı tisinde,
Jamanniñ uwı tilinde.”*
(Yılanın zehri dışında,
Kötünün zehri dilinde.)

II.1.6.3.1.6. 9’lu Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde 9’lu hece ölçüsü 9 tane atasözü söylenirken Kazak Türkçesinde 29 tane atasözü söylenmiştir.

- Analı kuzu/oğlak yarda gerek, anasız kuzu/oğlak yerde gerek.
- At bulunur, eyer/mezdan bulunmaz; eyer/mezdan bulunur, at bulunmaz.
- Ayıya “Kalk oyna” demişler, iki çam, bir bardak devirmiş.

- Bin atın varsa inişte in, bir atın varsa yokuşta bin.
- Eşeğin yattığı küllüktür, insanın azdığı elliktir.
- Kar beyazsa köpek sıçar, kara kahveyi beğler içer.
- Kurt bunalır, ağıla düşer; kul bunalır, kahıra düşer.
- Kurt bunalırsa köye iner, kul bunalırsa dağa çıkar.
- Misafire “Kalk, git!” demezler, atının yemini keserler.

- “*At ayağan jerge qaraydı,
Qus ayağan kökke qaraydı.*”

(Ata acıyan yere bakar,
Kuşa acıyan göğe bakar.)

- “*Alıstı jaqındatın at,
Jaqındı alıstatatın jat.*”
(Uzağı yakınlaştıran at,
Yakını uzaklaştıran yabancı.)

- “*Abısın tatuw bolsa as köp,
Ağayın tatuw bolsa at köp.*”
(Etiler birbiriyle iyi geçinse, yemek çok,
Akraba birbiriyle iyi geçinse at çok.)

- “*Olay tartsañ ögiz öledi,
Bulay tartsañ arba sınadı.*”
(Öyle çeksen öküz ölür,
Böyle çeksen araba kırılır.)

- “*Qoy şopanğa qızmet etpeydi,
Şopan qoyğa qızmet etedi.*”

(Koyun çobana hizmet etmez,
Çoban koyuna hizmet eder.)

• “*Er namıs üşin talasadı,
İt süyek üşin talasadı.*”
(Er namus için kavga eder,
İt kemik için kavga eder.)

• “*İttiñ közi süyekke toymas,
Adamnıñ közi malğa toymas.*”
(İtin gözü kemiğe doymaz,
İnsanın gözü mala doymaz.)

• “*Adam söylesip tanısadı,
Ayu iyiskesip tanısadı.*”
(İnsan konuşarak tanışır,
Ayı koklaşarak tanışır.)

• “*Artta qalğandı ayu jeydi,
Bölek ketkendi böri jeydi.*”
(Geride kalanı ayı yer,
Ayrı gideni böri yer.)

• “*Top jılqıdan tulpar şığadı,
Köp bürkitten suñqar şığadı.*”
(Yılkı sürüsünden tulpar çıkar,
Kaya kartalı sürüsünden şahin çıkar.)

II.1.6.3.1.7. 10'lu Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde tespit edilen atasözlerinin 7 tanesi 10'lu hece ölçüsü ile söylenmiştir. Kazak Türkçesinde ise 10'lu hece ölçüsü ile 10 tane atasözü söylenmiştir.

- Atını esirge, inişte in; kendini esirge, yokuşta bin.
- Emanet ata binen kırıtır, sahibinin gücünü kurutur.
- İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında.
- Kazan kaynarken, maymun oynarken.
- Köpeğin iyisi leş başında, insanın iyisi iş başında.
- Sevap istersen öldür yılanı, cennet istersen incitme canı.
- Sever alırsan bülbül yuvası; sevmez alırsan gönül yarası.

• “*Ariq attıñ babın tapsañ, tulpar,
Küykentaydıñ küyin tapsañ, sunqar.*”

(Zayıf atın kıvamını bulsan, tulpar,
Kerkenezin durumuna baksan, şahin.)

• “*At aynalıp qazıǵın tabadı,
Su aynalıp jazıǵın tabadı.*”
(At dolanıp kazıǵını bulur,
Su dolanıp ovasını bulur.)

• “*At küygelek bolsa, ariq bolar,
Er küygelek bolsa, kârip bolar.*”
(At hırçın olursa, zayıf olur,
Er hırçın olursa, garip olur.)

• “*Qos atpenen qol köp körinedi,*

Qozısumen qoi köp körinedi.
(Çift at ile asker çok görünür,
Kuzusu ile koyun çok görünür.)

• *“Tüye qarağan jawğa joliğar,
Siyır qarağan toyğa joliğar.”*
(Deveye bakan düşmanla karşılaşır,
İneğe bakan düğünle karşılaşır.)

• *“Jaman siyır örge talasadı,
Jaman kisi törge talasadı.”*
(Kötü inek tepe için tartışır,
Kötü kişi baş köşe için tartışır.)

• *“Bulanğa ergen şeşekke awnar,
Doñızğa ergen balşıqqa awnar.”*
(Bulanın izleyen çiçeğe ağnar,
Domuzun izleyen çamura ağnar.)

• *“Ayuğa namaz üyretken-tayaq,
Moldağa namaz üyretken-tamaq.”*
(Ayıya namaz öğreten, sopa,
Mollaya namaz öğreten, yemek.)

• *“İt aşuwın tırnadan aladı.
Bit aşuwın bürgeden aladı.”*
(İt öfkesini turnadan alır,
Bit öfkesini pireden alır.)

• *“Qarğa maqtanıp suñqar bolmaydı,
Esek maqtanıp tulpar bolmaydı.”*
(Karga övünüp şahin olmaz,

Eşek övünüp tulpar olmaz.)

II.1.6.3.1.8. 11’li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde tespit edilen atasözlerinin 11 tanesi 11’li hece ölçüsü ile söylenmiştir. Kazak Türkçesinde ise 11’li hece ölçüsüyle söylenen 18 tane atasözü bulunmuştur.

- Adam var ki adamların nakşıdır; adam da var, hayvan ondan yahşidir.
- Akıl olmayınca ne yapsın sakal, keçiyi ağaca çıkarır çakal.
- Atını yedene yaya demezler, malını güdene çoban demezler.
- Bizim çarık sizin çorba içinde, sizin tavuk bizim torba içinde.
- Böğürtlen büyümüş, bağ oldum sanmış, Kürt ata binmiş ağa oldum sanmış.
- Cehennemde bin öküz bir kuruşa, cehennemde bir öküz bin kuruşa.
- Korkma yabandaki kurttan, çakaldan; kork anadan doğma körden, topaldan.
- Neler geldi, neler geçti felekten; katır ile deve geçti elekten.
- Türk ile tosun, çünkü doğdu anadan; öğüt aldı, eşek ile danadan.
- Yalnızlıktan doğru sözüm mat oldu, kartlığında aygır başım at oldu.

• “*Atıñ barda jer tanı, jelip jürip,
Asıñ barda el tanı, berip jürip.*”
(Atın varken yeri tanı, tırıs giderek,
Yemeğin varken el tanı, vererek.)

• “*At baspan degen jerin üş basar,
Er körmem gegen jerin üş körer.*”
(At basmam diyen jeri üç defa basar,
Er görmem diyen yeri üç defa görür.)

• “*Abısın tatuw bolsa, as köp bolar,
Ağayın tatuw bolsa, at köp bolar.*”

(Elti birbiriyle iyi geçinse yemek çok olur,
Akraba birbiriyle iyi geçinse at çok olur.)

• “*Japalaq siypağanmen sunqar bolmas,
Jaman at maqtağanmen tulpar bolmas.*”
(Yapalak okşansa da şahin olmaz,
Kötü at övülse de tulpar olmaz.)

• “*Arıstandı tırnağınan taniymın,
Kök esekti tuyağınan taniymın.*”
(Aslanı tırnağından tanırım,
Boz eşeği toynağından tanırım.)

• “*Eki siyır alğannıñ ayranı köp,
Eki qatın alğannıñ janjalı köp.*”
(İki inek alanın ayranı çok,
İki kadın alanın kavgası çok.)

• “*Jaman qoydıñ terisi ton bolmaydı,
Öñşeñ jaman jiyılsa toy bolmaydı.*”
(Kötü koyunun derisi kürk olmaz,
Tüm kötüler toplansa düğün olmaz.)

• “*Ulıñ bolsa qoy baqtır, adam bolar,
Köp baqtırma, az baqtır, nadan bolar.*”
(Oğlun olursa koyun baktır, adam olur,
Çok baktırma, az baktır, nadan olur.)

• “*Balığı bolmağan köli qurısın,
Kiyigi bolmağan şöli qurısın.*”
(Balığı olmayan göl kurusun,

Geyiği olmayan çöl kurusun.)

- “Bir qarlığaş kelgenmen jaz bolmaydı,
Bir sawısqan kelgenmen qıs bolmaydı.”
(Bir kırlangıcın gelmesi ile yaz olmaz,
Bir saksaganın gelmesi ile kış olmaz.)

II.1.6.3.1.9. 12’li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde 12’li hece ölçüsü ile söylenen 4 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 6 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Acı söz, insanı/adamı dininden çıkarır; tatlı söz/dil, yılanı ininden çıkarır.
- Bülbül ile karıncanın yoldaşlığı, softa ile dervişin arkadaşlığı.
- Karganın gönlünden şahanlık geçermiş, şahanlı da görünce delik ararmış.
- Kızını katma akranına eşine, horoz küçükse tavuk düşer peşine.

- “Attı kisi jayawdıñ aqın jemeydi,
Aqın jese, onı jurt maqul körmeydi.”
(Atlı insan yayanın hakkısını yemez,
Hakkını yese, onu halk kabul etmez.)

- “İt qappaydı deme, at teppeydi deme,
Basıp jürmesin üyrengeñ ädetine.”
(İt kapmaz deme, at tepmez deme,
Alışkanlıklarına başlamasın.)

- “Kedeyge at bitse, “Qaydan aldıñ?” deydi.
Bayğa at bitse, “Qayırılı bolsın!” deydi.”
(Fakir ata binse, “Nereden aldın?” der.
Zengin ata binse, “Hayırlı olsun” der.)

- “*Jabını jaldı eken dep satıp alma,
Jamandı maldı eken dep jaqın qılma.*”

(Jabını yeledi diye satın alma,
Kötüyü mallı diye yakın kılma.)

- “*Eki siyırı bar üyden ayran ketpes,
Eki qatını bar üyden oyran ketpes.*”

(İki ineği var evde ayran bitmez,
İki kadını var evde kavga bitmez.)

- “*Ölgen aristannan tiri tışqan artıq,
Sır saqtamağan dosıñnan duşpan artıq.*”

(Ölen aslandan diri fare yeğdir,
Sır tutmayan dostundan düşman yeğdir.)

II.1.6.3.1.10. 13’lü Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde tespit edilen atasözlerinin 1 tanesi 13’lü hece ölçüsü ile söylenmiştir. Kazak Türkçesinde 13’lü hece ölçüsüyle söylenen 4 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Yağmur yağarsa ineği sat, öküzü al; yağmur yağmazsa öküzü sat, deveyi al.

- “*Tawda tuwğan qulınıñ eki közi tasta.
Aşta tuwğan balanıñ eki közi jasta.*”

(Dağda doğan kulunun iki gözü taştta.
Açlıkta doğan çocuğun iki gözü yaşlı.)

- “*Awlıñnan alğır şıqsa, atıñ ozadı,
Awlıñnan jaman şıqsa, eliñ tozadı.*”

(Ağılından zeki birisi çıkrsa, atın kazanır,
Ağılından kötü birisi çıkrsa, elin kötüye gider.)

- “*Jılı-jılı söyleseñ, jılan ininen şığadı.*
Qattı –qattı söyleseñ, momın dininen şığadı.”
(Tatlı tatlı konuşsan, yılan deliğinden çıkar.
Sert konuşsan, mümin dininden çıkar.)

- “*Jılı-jılı söyleseñ, jılan ininen şığadı.*
Qattı –qattı söyleseñ, kâpir dininen şığadı.”
(Tatlı tatlı konuşsan, yılan deliğinden çıkar.
Sert konuşsan, kafir dininden çıkar.)

II.1.6.3.1.11. 14’lü Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde tespit edilen atasözlerinin 2 tanesi 14’lü hece ölçüsü ile söylenmiştir. Kazak Türkçesinde 14’lü hece ölçüsüyle söylenen 8 tane atasözü bulunmuştur.

- Ekşi hamur, turş ekmek mideni harap eder; yanı koduklu karı evini harap eder.
- Eşeği tavlaya çekmişler, at oldum sanmış; şalgamı yemeğe koymuşlar, et oldum sanmış.

- “*At bolatın tulpardıñ, müşesinen belgili.*
Kisi bolar kisinin, kisesinen belgili.”
(At olacak tulpar uzuvundan belli.
Kişi olacak kişi, kemerinden belli.)

- “*At, atanıñ say bolsa, qaşsañ, jawdan ketersiñ.*
Ketpen, şotiñ say bolsa, qazsañ suwğa jetersiñ.”
(At ve atanın hazır olursa, kaçsan düşmandan kurtulursun.
Kazma ve çapan hazır olursa, kazsan suya yetişirsin.)

- “*Sawıt küşi qılışpen qılışıldatıp urğanda,*
Attıñ küşi jigitti alıp şığıp turğanda.”

(Zırh gücü kılıçla vurduğunda,
Atın gücü yiğiti ortaya çıkardığında.)

• “*Janı barda jalınğan, jaman erdiñ belgisi.*
Jalı barda arığan, jaman attiñ belgisi.”
(Canı varken yalvanan, kötü erin göstergesi.
Yelesi varken zayıflayan, kötü atın göstergesi.)

• “*Arğımaqtıñ balası az ottap, köp jusaydı.*
Han-töreniñ balası az söylep, köp tñdaydı.”
(Küheylanın yavrusu, az otlar ve çok dinlenir.)
Padişahın çocuğu, az konuşur ve çok dinler.

• “*Jabı at arğımaqqa jalımenen teñ bolar,*
Jaman kisi jaqsığa malımenen teñ bolar.”
(Jabı at küheylanla yelesi ile denk gelir,
Kötü insan iyi insanla malı ile denk gelir.)

• “*Qanşa tulpar dese de, minip bolmas jalsızdı.*
Qanşa bilgiş dese de, halıq süymes arsızdı.”
(Ne kadar tulpar dese de, binmezler yelesizi.
Ne kadar akıllı dese de, halk sevmez arsızı.)

• “*Aqımaqqa aytqan söz, ağıp jatqan suwmen teñ.*
Aqıldığa aytqan söz, qolğa qonğan quspen teñ.”
(Aptala söylenen söz, akan su gibi.
Akıllıya söylenen söz, ele konan kuş gibi.)

II.1.6.3.1.12. 15’li Hece Ölçüsü ile Söylenen Mansum Atasözleri

Kazak Türkçesinde tespit edilen atasözlerinin 4 tanesi 15’li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Türkiye Türkçesinde ise 15’li hece ölçüsüyle söylenen atasözü tespit edilmemiştir.

- “*Awılıñda qartıñ bolsa, jazıp qoyğan xattayın,
Alğan jariñ jaqsı bolsa, erttep qoyğan attayın.*”
(Ağılında yaşlı adamın olursa, yazılan bir mektup gibi,
Evlendiğin eşin iyi olursa, eyerlenen at gibi.)

- “*Azamat erdiñ belgisi-az söyler de, köp tıñdar,
Arğımaq attıñ belgisi-az ottar da, köp jusar.*”
(Asil erkek göstergesi, az konuşur ve çok dinler,
Küheylanın göstergesi, az otlar ve çok dinlenir.)

- “*Arğımaqtıñ balası az ğana ottap, köp jusar.
Azamattıñ balası az ğana söylep, köp tıñdar.*”
(Küheylanın yavrusu, çok az otlar ve çok dinlenir.)
Asil erkeğin çocuğu, çok az konuşur ve çok dinler.

- “*Tastı japalaqqa ursañda japalaq öledi,
Japalaqtı tasqa ursañda japalaq öledi.*”
(Taşla yapalağı vursan da yapalak ölür,
Yapalakla taşı vursan da yapalak ölür.)

II.1.6.3.1.13. 16’lı Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Türkiye Türkçesinde 16’lı hece ölçüsü ile 1 tane atasözü söylenirken Kazak Türkçesinde 3 tane atasözü söylenmiştir.

- Sineğin akıllısı kiraza biner, şahre iner; sineğin akılsızı çiğere konar, köye çıkar.

- “İyesi semiz, atı arıq tüz jutınan saqtasın,
Qatını semiz, eri arıq üy jutınan saqtasın.”
(Sahibi şişman, atı zayıf bozkır kıtlığından korusun,
Kadını şişman, erkeği zayıf ev kıtlığından korusun.)

- “Arğımaqtıñ jaqsısı az ğana ottap, köp jusaydı.
Adamzattıñ jaqsısı az ğana söylep, köp tñdaydı.”
(Küheylanın iyisi çok az otlar ve çok dinlenir.)
İnsanoğlunun iyisi çok az konuşur ve çok dinler.

- “Bir biyeniñ eki emşegi, biri ketse süti joq.
Bir tüyeniñ eki örkeşi, biri ketse küşi joq.”
(Bir kısrağın iki memesi, birisi gitse sütü yok.
Bir devenin iki hörgücü, birisi gitse gücü yok.)

II.1.6.3.1.14. 17’li Hece Ölçüsü ile Söylenen Manzum Atasözleri

Kazak Türkçesinde tespit edilen atasözlerinin 1 tanesi 17’li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Türkiye Türkçesinde ise 17’li hece ölçüsüyle söylenen atasözü bulunmamıştır.

- “Parasatsızdıqtıñ belgisi- baytalın satıp, at eter.
Dostınıñ köñilin qaldırıp, duşpannıñ köñlin şat eter.”
(Ahlaksızlığın göstergesi, baytalını satıp, at yapar,
Dostunu üzüp, düşmanın neşeli eder.)

II.1.6.3.2. Ölçüsüz Manzum Atasözleri

Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerinde ölçüsü tutmayan manzum atasözleri vardır. Kafiyesi birbirini tutan ancak hece sayıları birbirini tutmayan manzum atasözleri bu başlık altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde ölçüsüz söylenen 122 tane manzum atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 215 tane manzum atasözü tespit edilmiştir.

- Akrabaya at ver, dost ol; kız ver, düşman ol.

- Çocuk ağzıyla yılan tut, onu da yalan tut.
- Çocuk işitmese söylemez, it görmese ürümez.
- Dağda eşek ölür, zararı eve olur.
- Eli ile hamur ovalar, güze dana kovalar.
- İtin ahmağı tazıdır, insanın ahmağı avcıdır.
- Kara eşekten katır olmaz, elekçiden hatun olmaz.
- Kara kedi et çıkarır, kendi kendine dert çıkarır.
- Nisan yağmuru balığın ağzına düşer, inci olur; yılanın ağzına düşer, zehir olur.
- Sen besle danayı, koyun bulur anayı.
- *“Esekke jük artqanmen, tüye bolmas,
Siyırdı jiyi sawğanmen, biye bolmas.”*
(Eşeğe yük yükleyince deve olmaz,
İneği sık sağınca kısarak olmaz.)
- *“Balanı jumsağaniñ bilinbes,
Taydı mingeniñ bilinbes.”*
(Çocuğu çalıştırdığın bilinmez,
Taya bindiğin bilinmez.)
- *“Tüye alatın jerimnen at alğanmın,
At alatın jerimnen tay alğanmın.”*
(Deve alacak yerden at aldım,
At alacak yerden tay aldım.)
- *“Quttı qonaq kelse, tüyesi öledi,
Qutsız qonaq kelse, üy iyesi öledi.”*
(Kutlu konuk gelse, devesi ölür,
Kutsuz konuk gelse, ev sahibi ölür.)

• “*Quttı qonaq qonsa, qoy egiz tabadı,
Qutsız qonaq qonsa, qoyğa qasqır şabadı.*”
(Kutlu konuk gelse, koyun ikiz doğurur,
Kutlu olmayan konuk gelse, koyuna kurt saldırır.)

• “*Zulım adam sultan bola almaydı,
Qasqır qoy bağıp şopan bola almaydı.*”
(Zalim adam bey olamaz,
Kurt koyuna bakıp çoban olamaz.)

• “*Qasapşığa may gerek,
Qara eşkige jan gerek.*”
(Kasaba yağ gerek,
Kara keçiyeye can gerek.)

• “*Jalğız ittiñ ürğeni bilinbes,
Jalğız kisiniñ jürğeni bilinbes.*”
(Yalnız itin yürüdüğü bilinmez,
Yalnız kişinin yürüdüğü bilinmez.)

• “*Qoyanmen oynama, ölersiñ,
Otpen oynama, küyersiñ.*”
(Tavşanla oynama, ölürsün,
Ateşle oynama, yanarsın.)

• “*Ölgen arıstannan tiri tışqan artıq,
Jaman dostan jaqsı duşpan artıq.*”
(Ölen aslandan diri fare yeğdir,
Kötü dosttan iyi düşman yeğdir.)

II.1.6.4. Manzum Atasözlerinde Diğer Ahenk Unsurları

Şiir ahengi oluşturan fonetik ve anlamsal birtakım öğeler, unsurlar ve özellikler mevcuttur. Ölçü, kafiye ve redif gibi öğeler ilgili başlık altında incelenmiştir.

Manzum atasözlerinde bulunan aliterasyon ve asonans ahenk unsurları bu başlık altında değerlendirilmiştir.

II.1.6.4.1. Aliterasyon -Asonans

Ardarda yer alan mısralarda ünsüz seslerinin tekrarlanmasıyla aliterasyon; ünlü seslerinin tekrarlanmasıyla da asonans ortaya çıkar. Aliterasyon ve asonans, manzum atasözlerinde sıkça karşımıza çıkmıştır. Türkçenin en eski dönemlerindeki, Türkiye ve Kazak Türkçesindeki atasözlerinde aliterasyon ve asonans örnekleri sıkça görülür. Türkiye Türkçesinde aliterasyon daha çok *m*, *k*, *t* harferiyle yapılırken asonans *a*, *e* harfleriyle yapılmıştır. İncelen kaynaklarda Türkiye Türkçesinde aliterasyon ve asonansla yapılan 29 tane, Kazak Türkçesinde 10 tane atasözü bulunmuştur.

- **Adamın ağızına bakarlar, atına ona göre nal çakarlar.**
- **Ademi adem eder merkep, adem adem olmaz ise yine merkep yine merkep.**
- **Ak koyunu ak ayağından, kara koyunu kara ayağından.**
- **Arı eken arı, darı eken darı alır.**
- **Arıda bal, kafeste mal buldun mu al.**
- **At binenin, don giyenin.**
- **Buldun bir koyun, ye de doyun; neylersin oyun moyun.**
- **Domuz domuza düştü, yolumuz düze düştü.**
- **Kalabalıkta eşeğin kuyruğunu kesme; kimi uzun der, kimi kısa.**
- **Tilkiyi tavukla taşlamışlar, “Allah gazabınızı artırsın” diye dua etmiş.**

• *“Ariq attıñ babın tapsañ, tulpar,*

Küykentaydıñ küyin tapsañ, sunqar.”

(Zayıf atın kıvamını bulsan, tulpar,

Kerkenezin durumuna baksan, şahin.)

• *“At sawırğa şıdamas,*

Er bawırğa şıdamas.”

(At sağrıya dayanmaz,
Er kardeşe dayanmaz.)

• “*Atıñ barda jer tanı, jelip jürip,
Asıñ barda el tanı, berip jürip.*”
(Atın varken yeri tanı, tırıs giderek,
Yemeğin varken el tanı, vererek.)

• “*At şappaydı, bap şabadı,
Bap şappaydı, baq şabadı.*”
(At koşmuyor, bakım koşuyor,
Bakım koşmuyor, şans koşuyor.)

• “*Attı qamşımänen aydama, jemmen ayda.*”
(Atı kamçıyla sürme, yemle sür.)

• “*Jaman atqa jal bitse,
Janına torsıq baylatpas.
Jaman adamğa mal bitse,
Janına qoñsı qondırmaz.*”
(Kötü ata yel çıksa,
Yanına tulum bağlatmaz.
Kötü insana mal gelse,
Yanında komşu durdurmaz.)

• “*Jalañ attıñ jalımen,
Jalañ qılış jüzimen.*”
(Yalın atın yelesiyle,
Yalın kılıçın yüzüyle.)

• “*At adamnıñ-qanatı,*

As adamniñ-arqawı.”

(At, insanın kanatı,
Yemek, insanın gücü.)

• *“Qudiretiñ kelse,
Qaşqan buzawdı qaytarıp kör.”*
(Kudretin varsa,
Kaçan buzağını gönderiver.)

• *“Köpke külki kerek,
Tazığa tülki kerek.”*
(Çoğunluğa gülüş gerek,
Tazya tilki gerek.)

II.1.7. İki Zıt Kavram veya Olaydan Hareketle Oluşmuş Atasözleri

Her şeyin zıttıyla ifade edilmesi eski çağlardan günümüze dek karşımıza çıkan bir durumdur. Gerek yazıya dayalı olarak edebi metinlerde gerekse gösteriye dayalı olarak sinema, tiyatro gibi türlerde birbirinin zıttı olan kavramların birlikte ele alınması sıklıkla karşılaşılr. İncelenen atasözlerinde de bu durum görülmektedir. Bu zıttıklar cinsiyet (erkek-dişi), iyilik-kötülük, hareketlilik-sakinlik, ümit-ümitsizlik, doğurganlık-kısırlık, korkaklık-cesurluk, fakirlik-zenginlik, cimrilik-cömertlik ve kıskançlık-paylaşıcılık olmak üzere dokuz başlık altında incelenecektir.

II.1.7.1. Cinsiyet (Erkek-Dişi)

Her sahada erkek ve dişi kavramlarının karşılaştırılması yaygın olarak görülmektedir. Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerine bakıldığında; cinsiyetle ilgili çok fazla atasözü tespit edilmemiştir. Türkiye Türkçesinde erkek-dişi kavramıyla kurulan 5 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 1 tane atasözü bulunmuştur.

- Erkek aslan aslan da, dişi aslan aslan değil mi?
- Erkek kuş gezer havayı havayı, dişi kuş yapar yuvayı.

- Oğlan doğur, at gibi yat; kız doğur, it gibi yat.
- Oğlan büyür, ko olur; kız büyür, hiç olur.
- Oğlan gider it getirir, kız gider yiğit getirir.

• “*Er tışqanday tasiydi, qatın qazday asaydı.*”

(Er fare gibi taşır, kadın kaz gibi yer.)

II.1.7.2. İyilik-Klk

Türkiye Türkçesinde iyilik-klk kavramıyla kurulan 4 tane atasözü tespit edilmiştir. Kazka Türkçesinde ise bununla ilgili 6 tane atasözüne rastlanmıştır.

- İy dil yılanı ininden, fena dil insanı dininden, imanından çıkarır.
- K karının kedisi, iyi karının iti tavlı olur.
- Tahsildarın iyisi öküzün tekini, ks çiftini sattırır.
- Yiğit at yemini artırır, k at kamçısını.

• “*Jaqsı at-juwas,*

Jaman at-asaw.”

(İy at, uysal,

K at, asi.)

• “*Jaqsı atqa bir qamşı,*

Jaman atqa miñ qamşı.”

(İy ata bir kamçı,

K ata bin kamçı.)

• “*Jaqsı atın maqtar,*

Jaman qatının maqtar.”

(İy atını ver,

K kadınını ver.)

- “*Qasqirdiñ izdegeni-jamandıq,
Qoydiñ izdegeni-amandıq.*”
(Kurdun aradığı, kötülük,
Koyunun aradığı, sağlık.)

- “*Atadan jaqsı ul tuwsa,
Muz üstinen ot janar.
Atadan jaman ul tusa,
Tüye üstinen it qabar.*”
(Atadan iyi oğul doğsa,
Buz üstünden ateş yanar.
Atadan kötü oğul doğsa,
Deve üstünden it kapar.)

II.1.7.3. Hareketlilik (Acelecilik)-Sakinlik

Kazak Türkçesinde acelecilik-sakinlikle ilgili 1 tane atasözü tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise bu kavramla ilgili atasözüne rastlanmamıştır.

- “*Asıqqan attıdan asıqpağan jayaw ozadı.*”
(Acele eden atlıdan, acele etmeyen yaya öne çıkar.)

II.1.7.4. Ümit-Ümitsizlik

Kazak Türkçesinde ümit-ümitsizlik kavramı ile ilgili 1 tane atasözü tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise bu kavramla ilgili atasözüne rastlanmamıştır.

- “*Atına sengen murttay uşadı,
Qudayına sengen qustay uşadı.*”
(Atına güvenen çok yorulur,
Hüdasına güvenen kuş gibi uçar.)

II.1.7.5. Doğurganlık-Kısırlık

Kazak Türkçesinde doğurganlık-kısırlık kavramıyla ilgili 1 tane atasözü tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise bu kavramla ilgili atasözüne rastlanmamıştır.

- “İngen jil aralatıp botalaydı,

Atan ayına botalaydı.”

(İngen yılda bir kere yavrular,

Atan ayda bir kere yavrular.)

II.1.7.6. Korkaklık-Cesurluk

Kazak Türkçesinde korkaklık-cesurlukla ilgili 1 tane atasözü tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise bu kavramla ilgili atasözüne rastlanmamıştır.

- “Qas batırdan qorqaq tuwadı,

Qas şeberden şorqaq tuwadı,

Qas jorğadan jortaq tuwadı.”

(Baturdan korkak doğar,

Ustadan acemi doğar,

Jorğadan jortaq doğar.)

II.1.7.7. Zenginlik-Fakirlik

Türkiye Türkçesinde zenginlik-fakirlik kavramı ile ilgili 2 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 3 tane atasözü tespit edilmiştir.

- İnek fakirlik, koyun zenginlik, yılkı gösteriştir.

- Fukaranın tavuğu, zenginin atı kıymetli olur.

- “Bay at minse, “Qayırılı bolsın!” deydi.

Jarlı at minse, “Qaydan aldıñ?” deydi.”

(Zengin ata binse, “Hayırlı olsun” der.

Fakir ata binse, “Nerden aldın?” der.)

- “*Kedeyge at bitse, “Qaydan aldıñ?” deydi.
Bayğa at bitse, “Qayırlı bolsın!” deydi.”*
(Fakir ata binse, “Nerden aldın?” der.
Zengin ata binse, “Hayırlı olsun” der.)

- “*At, ögiz terin bay bermes,
Jarlı bolsañ köz körmes.
Ölse jaman mal berer ısqatına,
Janğa ölçegen maldarı janına ermes.”*
(At ve öküz derisini zengin vermez,
Fakir olsan gözün görmez.
Ölse kötü mal verer ıskatına,
Candan sayan malları yanına gelmez.)

II.1.7.8. Cimrilik-Cömertlik

Kazak Türkçesinde cimrilik-cömertlikle ilgili 1 tane atasözü tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise bu kavramla ilgili atasözüne rastlanmamıştır.

- “*Suñqar şaşıp jeydi,
Qaraqus basıp jeydi.”*
(Şahin saçarak yer,
Çaylak göstermeden yer.)

II.1.7.9. Kıskançlık-Paylaşıcılık

Kazak Türkçesinde kıskançlık-paylaşıcılıkla ilgili 2 tane atasözü tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise bu kavramla ilgili atasözüne rastlanmamıştır.

- “*Suñqar şaşıp jeydi,
Japalaq basıp jeydi.”*
(Şahin saçarak yer,
Yapalak göstermeden yer.)

- “*Suñqar şaşıp jeydi,*
Qarğa basıp jeydi.”
(Şahin saçarak yer,
Karga göstermeden yer.)

II.1.8. İki Paralel Kavram veya Olayın Karşılaştırılmasıyla Oluşmuş Atasözleri

Türkiye Türkçesinde 23 tane atasözü, Kazak Türkçesinde 26 tane atasözü iki paralel kavram veya olayın karşılaştırılmasıyla oluşmuştur.

- Aç at oynamaz, aç it avlanmaz.
- Anasız oğlak yarda/gökte oynar/gezer, anasız oğlak yerde oynar/gezer.
- Atın iyisine doru derler, yiğidin iyisine deli derler.
- Atını yedene yaya demezler, malını güdene çoban demezler.
- Attan düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek.
- Bizim tavuk bir yumurta yumurtlar, yedi mahalle duyar; elin kısrağı küheylan doğurur, hiç sesi çıkmaz.
- El alem muhtarın kızını onarır, bir şeycikler yok; biz Kel Veli'nin kör eşeğine dolanırız, jandarma peşimize düşer.
- Eşeğin kötü ise sat, avradın kötü ise gıydır.
- Karının kötüsü geceyi, atın kötüsü yolu uzatır.
- Kuşların kötüsü saksagan, ağaçların kötüsü kuşburnu.
- “*Atıñ jaqsı bolsa, joldıñ pırağı,*
Qatınıñ jaqsı bolsa, janniñ şırağı.”
(Atın iyi olursa, yolun burağı,
Kadının iyi olursa, canın çırağı.)
- “*At jaqsısı eneden,*

Zat jaqsısı şeberden.”

(Atın iyisi annesinden,
Eşyanın iyisi ustadan.)

• *“Alasanı atqa sanama,*

Jaqsını jatqa sanama.”

(Alçak boylunu attan sayma,
İyi yabancıdan sayma.)

• *“At jaqsısı şanada,*

Jigit şaqsısı sawdada.”

(Atın iyisi kızakta,
Yiğidin iyisi ticarete.)

• *“At jaqsısı boz bolar,*

Er jaqsısı taz bolar.”

(Atın iyisi boz olur,
Erin iyisi kel olur.)

• *“Jaqsı atın maqtar,*

Jaman qatının maqtar.”

(İyi atını över,
Kötü kadını över.)

• *“Jaman aygır üyirsek,*

Jaman küyew qaiyınsaq.”

(Kötü aygır sürüsüne bağlı,
Kötü koca kayınına bağlı.)

• *“At jamanı taymen oynar,*

Qatın jamanı bayımen oynar.”

(Atın kötüsü tay ile oynar,
Kadının kötüsü kocasıyla oynar.)

• “*Qus jamanı-sawısqan,
Ağaş jamanı-itmurın.*”
(Kuşun kötüsü, saksığan,
Ağacın kötüsü, kuşburnu.)

• “*Jaman tonniñ biti aşşı,
Jaman adamniñ tili aşşı.*”
(Eski elbisenin biti acı,
Kötü insanın dili acı.)

II.1.9. Atasözlerinde Kullanılan Söz ve Mana Sanatları

Anlama ve anlatıma yoğunluk derinlik katan veya sözü daha etkili hale getiren sanata söz sanatı denir. Söz sanatı ifadenin kalıcılığını artırır (Emiroğlu, 2012: 83). Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerinde söz sanatlarının pek çoğuna rastlamak mümkündür. Kazak Türkçesinde söz sanatları için “*troptar jüyesi*” ifadesi kullanılır. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki hayvan adlarıyla kurulan atasözlerinde, hayvanların belirgin özelliklerinin insan özellikleriyle bağdaştırılarak kişileştirme yoluyla özdeşleştirilmesi, insan karakterine ait olumlu ve olumsuz niteliklerin hayvanlarla simgelenmesi gibi benzetmeler canlı bir şekilde tasvir edilmektedir. Bu canlı tasvirler anlatılmak istenen bir durumun ifade gücünü artırmak, dikkat çekmek, kavramı zenginleştirmek ve anlatıma ayrı bir güzellik katmak adına büyük önem arz etmektedir. Her iki lehçenin atasözlerinde bulunan benzetme, istiare, teşhis ve intak, mecaz ve kinaye gibi söz sanatları bu başlık altında değerlendirilmiştir.

II.1.9.1. Benzetme

Benzetme, anlam ve şekil bakımından aralarında ilgi kurulabilen iki varlıktan, zayıf olanını nitelikçe daha üstün olanına benzeterek daha etkili kılmak ve anlatmak sanatıdır. Benzetme sanatında dört unsur vardır: benzetilen, benzeyen, benzetme edatı ve benzetme yönü. Birbirine benzetilen şeylerden kuvvetli olana “benzeyen”, güçsüz olana “benzetilen” denir. Benzetme yönü benzetilen varlıklar arasındaki ortak ilgiye göre değerlendirilir. Ancak benzetme sanatında çoğunlukla benzetme yönü

belirtilmez. Türkiye Türkçesinde en çok kullanılan benzetme edatı “gibidir”. Tam bir benzetmede bu dört unsur bulunur. Ancak bunlardan biri veya ikisi bulunmayan benzetme sanatı da mevcuttur (Kabaklı, 2002: 193-195). Kazak Türkçesinde benzetme için “teñew” sözcüğü kullanılır ve benzetme sanatı kök veya gövdeye **-day**, **-dey**, **-tay**, **-tey** eklerinin, “*sekildi, siyaqtı, tärizdi*” edatının veya “*uqsap*” kelimesinin getirilmesiyle yapılır. İnceleme neticesinde Türkiye Türkçesinde benzetme sanatıyla yapılan 28 tane atasözü ve Kazak Türkçesinde 18 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Akıl bir ankadır.
- Atasız uşak, yularsız eşek gibidir.
- Atını dost gibi sakla, düşman gibi bin.
- Cahil olan kimse, vakitsiz öten horoz gibidir.
- Ersiz avrat, dizginsiz at gibidir.
- Fukaranın danası, öküz gibi çalışır.
- İş aslan gibidir, başlayınca tilkiye döner.
- İt ürüdüğü zaman/ürüdüğünde, anası gibi ürür.
- Oğlan doğur, at gibi yat; kız doğur, it gibi yat.
- Yılanı üç kessen de, kertenkele gibi gücü var.

• “*Jılanıñ üş kesse de, kesirtkedey awqatı bar.*”

(Yılanı üç kessen de, kertenkele gibi gücü var.)

• “*Süleymendey qoliñda quwat bolsa da,*

Qıldırıqtay qumırsqağa qıyanat qılma.”

(Süleyman gibi elinde güç olsa da,

Küçük olan karıncaya zarar verme.)

• “*Qul jaw siyaqtı,*

İt böri siyaqti.”

(Köle düşman gibi,

İt kurt gibi.)

• *“Arıstan tisin “mamıqtay jumsaq” deme.”*

(Aslan dişini “tüy gibi yumuşak” deme.)

• *“Tülkidey bol, awğa/torğa juwıma,
Qoyanday bol, tülkiniñ aylasına tüspe.”*

(Tilki gibi ol, kapana yaklaşma,
Tavşan gibi ol, tilkinin hilesine düşme.)

• *“Arıstanday küşiñ bolsa,
Tülkidey ädisiñ bolsın.”*

(Aslan gibi gücün olsa,
Tilki gibi hilen olsun.)

• *“Er tuşqanday tasiydi, qatın qazday asaydı.”*

(Er fare gibi taşır, kadın kaz gibi yer.)

• *“Qusi joqqa turımtay suñqarmen teñ,*

Atı joqqa qotır tay tulparmen teñ.”

(Kuşu olmayana doğan şahin gibi,

Atı olmayana uyuz tay tulpar gibi.)

• *“Qızdı qartşa sına, attı jigitşe tañda.”*

(Kız yaşlı insan gibi sına, atı yiğit gibi seç.)

- “*Otansız adam-ormansız bulbul.*”
(Vatansız insan, ormansız bülbül.)

II.1.9.2. İstiare

Bir nesneyi kendi isminin dışında, kendisine benzetilen başka bir nesnenin ismiyle anma sanatına “*istiare*” adı verilir. İstiare benzetme sanatının temel unsurlarından benzeyen ve benzetilenden birinin kullanılmasıyla yapılır (Kabaklı,2002: 196-198). Kazak Türkçesinde istiarenin karşılığı “metafora”dır. Türkiye Türkçesinde bu sanatla yapılan 24 atasözü ve Kazak Türkçesinde 15 atasözü tespit edilmiştir.

- Aslan yatağı boş kalmaz.
- Aslan yatağında basılır.
- İtin duası kabul olsaydı, gökten kemik yağardı.
- Kurt ağzından ciğer alınmaz.
- Kurt dumanlı gün arar.
- Kurt dumanlı havayı sever.
- Şahin sinek avlamaz.
- Şahini gökyüzü durduramaz.
- Tilki gölgesinde aslan gizlenmez.
- Tilki yatağını bilir.
- “*At arısa tuwlaq,
Er arısa- ärwaq.*”
(At zayıflasa deri,
Er zayıflasa ervah.)
- “*Jaqsı it-ırıs, jaqsı at-tıms.*”
(İyi it, bereket, iyi at, nefes.)

• “*Esep bilmegen, esek.*”
(Hesabını bilmeyen, esektir.)

• “*Urlıq pen ötirik egiz:
Biri-esek, biri-ögiz.*”
(Hırsızlık ve yalan ikiz:
Birisi, eşek, birisi de öküz.)

• “*Tüye-baylıq,
Qoy-mırzalıq,
Jılqı-sändig.*”
(Deve, zenginlik,
Koyun, beylik,
Yıllık, güzellik.)

• “*Biyeni bağa bilseñ, tüye boladı.*”
(Kısrığa baka bilsen, deve olur.)

• “*Tüye balası-töre balası.*”
(Deve yavrusu, bey çocuğu.)

• “*Altı kün atan bolğanşa,
Bir kün bura bol.*”
(Altı gün atan olmak yerine,
Bir gün buwra ol.)

• “*İne de-sıylıq,
İngen de-sıylıq.*”
(İğne de, hediye,
İngen de, hediye.)

- “*Erkek qoy-qoydıñ körki,
Er jigit-eldiñ körki.*”
(Erkek koyun, koyunun körkü,
Yiğit, elin körkü.)

II.1.9.3. Mecaz

Mecaz, bir kelimenin gerçek anlamı dışında, başka bir kelimenin yerine kullanma sanatıdır. Bu mecazlar, günlük dilde çok görülür (Kabaklı, 2002: 192). Kazak Türkçesinde mecaz için “astar” kelimesi kullanılır. İncelenen atasözlerinin Türkiye Türkçesinde 73 tanesi ve Kazak Türkçesinde 42 tanesi mecaz anlamda söylenmiştir.

- Ağacı kurt, insanı dert yer.
- Arka/göle su gelinceye kadar kurbağanın gözü patlar.
- Aslan postu içinde tavşan yüreği çarpmaz.
- At, at oluncaya kadar, sahibi mat olur.
- Beygirin iyisi yolu kısaltır.
- Çakal eniği kurt olmaz, yiğidin sözü dert olmaz.
- Çok arpa, atı çatlatır.
- İti yol kocatır.
- Mart, koca öküze dert.
- Sever alırsan bülbül yuvası; sevmez alırsan gönül yarası.

- “*Attıñ atı ülken,
Tüyenıñ tabanı ülken.*”
(Atın adı büyük,
Devenin tabanı büyük.)

- “*Jabağı, taydıñ teri aşşı,
Jaman kisiniñ tili aşşı.*”

(Jabağı, taydın teri acı,
Kötü kişinin dili acı.)

• “*Baydı Quday atayın dese,
Baytalın atqa satadı.
Jaqsını Quday atayın dese,
Öz elin jatqa satadı.*”

(Zengini Hüda cezalandırsa,
Baytalı ata satar.
İyi insanı Hüda cezalandırsa,
Kendi elini düşmana ihanet eder.)

• “*Arıq atqa qamşı jaw,
Jırtıq üyge tamşı jaw.*”
(Zayıf ata kamçı düşman,
Yırtık eve damla düşman.)

• “*At başına kün tüsse, awızdığımın su işer,
Er başına kün tüsse, etegimın suw keşer.*”
(At başına bela gelse, gemi ile su içer,
Er başına bela gelse, çizmesi ile sudan geçer.)

• “*Attı kisi jayawdıñ aqın jemeydi,
Aqın jese de, onı jurt “maqul” demeydi.*”
(Atlı kişi yayanın hak kısını yemez,
Hakkısını yese, ona halk “tamam” demez.)

• “*Ülken tüye köpirde tayaq jeydi.*”
(Büyük deve köprüde dayak yer.)

• “*İt joqta şoşqa ürer,
El awlaq bolsa, doñız töbege şığar.*”

(İt yokken domuz ürer,
El uzakta (iken)/olursa, domuz tepeye çıkar.)

• “*Pil kötermegendi, til köteredi.*”
(Filin kaldıramadığını, dil kaldırır.)

• “*Tulpardıñ öz tuyağı özine дәri.*”
(Tulparın kendi toynağı kendisine ilaç.)

II.1.9.4. Telmih

Telmih, ifade içinde geçmişteki bir olaya, bir hikayeye, bir inanca ya da bir kişiye işaret etme sanatıdır (Kartal, 2007: 420). Kazak Türkçesinde telmihin karşılığı bulunmamaktadır. Tespit edilen atasözlerine baktığımızda, millet, akarsu, ülke, şehir, peygamber ve dağ isimlerine telmihte bulunduğu görülür. Türkiye Türkçesinde 44 tane atasözü ve Kazak Türkçesinde 3 tane atasözü telmihle yapılmıştır.

- **Erzincan'da** eşek izi sorulmaz.
- **Haziranda/Hıdırellez'den** sonra tarlada yılan bile oynasa zarardır.
- Her zaman **Agop'un** öküzü ölmez ki içli köftenin kırk bir kuruş olsun.
- **Hindistan** fili sivrisinekten korkar.
- **İstanbul'a** giden eşek kırk gün anırır.
- İt derisinden post, **Ermeni'yle Rum'dan** dost olmaz.
- **Kayseri'de** kuşun sütü, yılanın ödü bulunur.
- Kırlangıç ne zararsız bir kuş, sen git de onu **Yemen** iline sor.
- Pekmez gibi malın olsun, sineği **Antakya'dan/Koçarlı'dan** gelir.
- Serçeden başka kuş, **Zeyrek'ten** başka yokuş bilmez.

• “*Süleymendey qolında quwat bolsa da,
Qıldırıqtay qumırsqağa qıyanat qılma.*”

(Süleyman gibi elinde güç olsa da,
Küçük olan karıncaya zarar verme.)

• “*Ayaz, aliñdi bil,
Qumırsqa joliñdi bil.*”

(Ayaz, gücünü bil,
Karınca, yolunu bil.)

• “*Batır degen Baraq it bolar,
Eki qatınnıñ biri tabatuğın.
Bi degen aqsarı at bolar,
Ayında birew tabatuğın.*”
(Cesur diyen Baraq it olur,
İki kadının biri doğan.
Bey diyen ak-sarı at olur,
Ayda bir tane doğan.)

II.1.9.5. Teşhis ve İntak

Teşhis, insanlara özgü davranış, duygu ve düşünceleri hayvanlara, bitkilere ve cansız varlıklara vermek sanatıdır. İntak ise bu varlıkları insan gibi konuşurma sanatıdır (Kabaklı, 2002: 198-199). Kazak Türkçesinde teşhis ve intak sanatlarını “keyiptew” sözcüğü karşılar. Türkiye Türkçesinde 82 tane atasözü ve Kazak Türkçesinde 45 tane atasözü ilgili sanat türleriyle yapılmıştır.

- Balık “Çok konuşurum ama, ağzım su dolu” demiş.
- Bülbüle: “Gül!” demişler, feryat ile ağlamaya başlamış.
- Deveye boynun eğri demişler; nerem doğru ki, demiş
- İt ite, it de kuyruğuna buyurmuş.
- Köpeğe “Bok yeme” demişler, “Yemesem de koklayayım” demiş.
- Sıçana rakı içirmişler, pisiğe bir orospu çocuğu diye çağırılmış.

- Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış.
- Tilkiye “Tavuk güt” demişler de “Ayağım yalınayak” demiş.
- Tilkiyi tavukla gagalamışlar, “Allah gazabınızı artırsın” demiş.
- Yılan kendi eğrisini bilmez, deveye boynun eğridir der.

• “İtpen toy qılsañ,
Boqpen toy qılasıñ.”
(İtle düğün yapsan,
Bokla düğün yaparsın.)

• “İt “Tüeyni balıqqa nege ayırbastamaydı eken” depti.”
(Köpek “Deveyi balıkla niye değıstirmiyor?” demiş.)

• “Qarğa aytıptı: “boq jaman”,
Ekinşi qarğa aytıptı: “Bärinen de joq jaman”. ”
(Karga demiş: “Bok kötü”,
İkinci karga demiş: “Tüm şeyden yok kötü”.)

• “Bay at minse, “qayırlı bolsın!” deydi.
Jarlı at minse, “qaydan aldıñ?” deydi.”
(Zengin ata binse, “hayırlı olsun” der.
Fakir ata binse, “nerden aldın?” der.)

• “Kedeyge at bitse, “Qaydan aldıñ?” deydi.
Bayğa at bitse, “Qayırlı bolsın!” deydi.”
(Fakir ata binse, “Nerden aldın?” der.
Zengin ata binse, “Hayırlı olsun” der.)

• “Börini şopan qılsañ,
“Qoydı men öltirip edim, jewin tülki jedi” der.”
(Kurdu çoban kılсан,
“Koyunu ben öldürdüm, ama tilki yedi” der.)

• “Qasqırdan qayrat ketse,
Eşkini “apa” deydi.”
(Kurttan güç gitse,
Keçiyi “anne” der.)

• “Ayu balasın jumsağım der,
Qarğa balasın appağım der.”
(Ayı yavrusunu yumşağım der,
Karga yavrusunu beyazım der.)

• “Qarğa balasın “appağım” der,
Kirpi balasın “jumsağım” der.”
(Ayı yavrusunu “beyazım” der,
Kirpi yavrusunu “yumşağım” der.)

• “Qarğa maqtanıp suñqar bolmaydı,
Eşek maqtanıp tulpar bolmaydı.”
(Karga övünüp şahin olmaz,
Eşek övünüp tulpar olmaz.)

II.1.9.6. Kinaye

Kinaye, bir sözün hem gerçek, hem de mecaz anlamını düşündürerek, gerçek anlamı dışında kullanma sanatıdır (Karataş, 2015: 225). Atasözlerinde kinayeye çok rastlanmaktadır. Kazak Türkçesinde kinaye için “*allegoriya veya pernelew*” terimleri kullanılır. Türkiye Türkçesinde 92 tane atasözü ve Kazak Türkçesinde 88 tane atasözü kinaye sanatıyla yapılmıştır.

- Balık baştan kokar.
- Başsız turna yol almaz.
- Besle kargayı, oysun gözünü.
- Deli eşekten akıllı buzağı olmaz.
- Dişi kuş yuvasına dolaşır.
- Her kuş yuvasını kendi yapar.
- Her kuzu anasına gider.
- Kurt ile koyun dost olmaz.
- Kuş yuvada gördüğünü işler.
- Kuş, kanadıyla murada erer.

• “*At semirse, iyesin teber.*”
(At semirse, sahibini teper.)

• “*At tuyağın tay basar.*”
(Tay atın izinden gider.)

• “*Tüye qartaysa köşegine eredi.*”
(Deve yaşlansa köşegini takip eder.)

• “*Atan tüyege bozdağan jaraspaydı.*”
(Atana bozlamak yakışmaz.)

- “*Köp oynaqtağan bota ot basar.*”
(Çok ileri-beri koşan köşek belaya sokar)

- “*Buzawı ölgен siyirdiñ süti bolmaydı.*”
(Buzğısı ölen ineğin sütü olmaz.)

- “*Torğay qutırsa,
Bürkitke şabar,
Bürkit qutırsa,
İyesin aladı.*”
(Serçe kudursa,
Kaya kartalına saldırır.
Kaya kartalı kudursa,
Sahibine saldırır.)

- “*İt ittigin qılmay qoymas.*”
(İt itliğini yapar.)

- “*Oynaqtağan taylaq ot basar.*”
(İleri-beri koşan taylak belaya sokar)

- “*Qalıñ qaz basşısız bolmas.*”
(Kaz sürüsü yöneticisiz olmaz.)

II.1.10. Atasözlerinde Cümle

Türkiye ve Kazak Türkçesinde cümlelerin sınıflandırılması farklıdır. Türkiye Türkçesinde sınıflandırma şekli cümlelerin yapısı göz önünde tutularak yapılırken Kazak Türkçesinde sınıflandırma cümlelerin anlamları göz önünde tutularak yapılmaktadır. Türkiye ve Kazak Türkçesinde cümleler basit (jay) ve birleşik (qurmalas) olmak üzere ayrılır. Her iki lehçede basit cümlelerde tek hüküm, tek yargı

bulunmaktadır. (Karaörs, 1998: 417). Birleşik cümleler bir ana ve bu cümlenin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümlelerden oluşmaktadır. Türkiye Türkçesinde birleşik cümlelerin şartlı birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle olmak üzere iki türü vardır. Kazak Türkçesinde ise bu durum biraz farklıdır, çünkü bu lehçedeki birleşik cümlelerin (qurmalas söylemder) üç çeşidi mevcuttur. Bunlar; “*salalas qurmalas söylem*” (sıralı cümle), “*sabaqtas qurmalas söylem*” (bağlı cümle) ve bu iki cümlelerin bir arada kullanıldığı “*aralas qurmalas söylem*” (girişik cümle) (Ayan, 2011: 629). Bu başlık altında Türkiye ve Kazak Türkçelerinde şartlı birleşik ve devrik yapıları cümle bulunan atasözleri ele alınmıştır.

II.1.10.1. Şartlı Birleşik Cümle

Şartlı cümle, eskiden günümüze kadar var olan birleşik cümledir. Bu cümlede yardımcı cümle önce, asıl cümle sonra gelir (Ergin, 2004: 405). Şart birleşik cümlesi anlamı şart cümlesiyle tamamlar ve temel cümleye bağlı olarak yargı bildirir. Kazak dilbilgisi kitaplarında *şarttı bağınañqılı sabaqtas söylem* (şartlı birleşik cümle) “*sabaqtas qurmalas söylem*” (bağlı cümle) başlığı altında ele alınır. Türkiye ve Kazak Türkçesinde şartlı birleşik cümle asıl olarak –sA ekiyle yapılır (Ayan, 2011: 629-630; İsaev, 2007; 168-169).

II.1.10.1.1. Tam Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde şartlı birleşik cümleyle yapılan 25 tane atasözü, Kazak Türkçesinde ise 42 tane atasözü tespit edilmiştir. Şartlı birleşik cümle her iki lehçede de –sA şart ekiyle yapıldığı için bununla kurulan atasözleri tam eşdeğer başlığı altına alınmıştır.

- Aslan kükrerse, atın ayağı kösteklenir.
- Deve silkinse, eşeğe yük çıkar.
- Eşeğin semere gönlü olsa, palanın altına kandi yatar.
- Keçi şarap içerse, deveye meydan okur.
- Köpeğe gem takarsan, kendini at sanır.
- Köpeğin duası kabul olsa, gökten kemik yağar.

- Köstek deveye uymazsa, deve kösteğe uyar.
- Kurt oğlu kurt kalır, eğer ki adamlarla büyüse.
- Kurt, keçiye dokunmazsa, Mekke'ye gider.
- Sığırlar göz kırpmasa, buzağılar tarlaya dalmaz.

• “At küygelek bolsa, arıq bolar,

Er küygelek bolsa, krip bolar.”

(At hıręın olursa, zayıf olur,

Er hıręın olursa, ęaresiz olur.)

• “Jaman atqa jal bitse,

Janına torsıq baylatpas.

Jaman adamęa mal bitse,

Janına qoņsı qondırmas.”

(Kötü ata yel ęıksa,

Yanına tulum bağlatmaz.

Kötü insana mal gelse,

Yanında komęu durdurmaz.)

• “At arıqtasa, tuwlaq bolar.”

(At zayıflasa, deri olur.)

• “At qartaysa, esekke yir,

Jigit qartaysa, tösekke yir.”

(At yağlansa eğeğe yakın,

Yiğit yağlansa yatağa yakın.)

• “*Abısın tatuw bolsa, as köp bolar,*

Ağayın tatuw bolsa, at köp bolar.”

(Elti birbiriyle iyi geçinse, yemek çok olur,

Akraba birbiriyle iyi geçinse, at çok olur.)

• “*At qadirin bilmeseñ, jayawlıq berer sazañdı.*”

(At değerini bilmezsen, yayalık verir cezanı.)

• “*Tüye silkinse, esekke jük şığadı.*”

(Deve silkinse, eşeğe yük çıkar.)

• “*Quttı qonaq qonsa, qoy egiz tabadı,*

Qutsız qonaq qonsa, qoyğa qasqır şabadı.”

(Kutlu konuk gelse, mal ikiz doğurur,

Kutlu olmayan konuk gelse, koyuna kurt saldırır.)

• “*Eki suñqar talassa,*

Bir qarğağa jem bolar.”

(İki şahin tartışsa,

Bir kargaya yem olur.)

• “*Oq tabılsa, qus kez kelmeydi,*

As tabılsa, dos kez kelmeydi.”

(Kurşun bulunsa, kuş karşılaşmaz,

Yemek bulunsa, arkadaş karşılaşmaz.)

II.1.10.2. Devrik Yapılı Cümleler

Devrik yapılı cümlenin sonunda yüklem bulunmaz. Bu tür cümleler genellikle şiirlerde ve atasözlerinde rastlanır. Kazak dilbilgisi kitaplarında böyle bir sınıflandırma mevcut değildir (Biray vd., 2015). İncelenen atasözlerine bakıldığında; her iki lehçede devrik yapılı cümleyle kurulan atasözleri az sayıda tespit edilmiştir.

II.1.10.2.1. Tam Eşdeğer

Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözleri incelendiğinde; devrik yapılı cümleler tespit edilmiştir. Bunlardan 53 tanesi Türkiye Türkçesinde görülürken 13 tanesi Kazak Türkçesinde görülmüştür.

- Adam sandım eşeği, kaba serdim döşeği.
- At vurdu dizime, şimdi geldim özüme.
- Bin kere söyle eşeğe, bir dirhem inmez aşığıya.
- Develer gelir Mardin'den, bak neler çıkar ardından.
- Eşek hoşaftan ne anlar; içer suyunu, bırakır tanesini.
- Korkma yabandaki kurttan, çakaldan; kork anadan doğma körden, topaldan.
- Türk, tosun doğdu anadan; öğüt aldı eşek ile danadan.
- Vaktindeydi o tımar; eşek öldü, kaldı semer.
- Ye baklayı, at taklayı.
- Yedir tazıyı, görsün yazıyı.

• “*Atıñ barda jer tanı, jelip jürip,*

Asıñ barda el tanı, berip jürip.”

(Atın varken yeri tanı, tırıs giderek,

Yemeğin varken el tanı, vererek.)

• “*At qadirin bilmeseñ, jayawlıq berer sazañdı.*”

(At değerini bilmezsen, yayalık verir cezanı.)

- “*Atıñ jemqor bolsa, berdi Quday,
Qatınıñ jemqor bolsa, urdı Quday.*”

(Atın obur olursa, verdi Hüda,
Kadının obur olursa, Hüda laneti.)

- “*Attı joldas bolmaydı arbalımen,
Jortaq joldas bolmaydı joręalımen.*”

(Atlı arkadaş olmaz at arabası sahibi ile,
Jortaq arkadaş olmaz joręalı ile.)

- “*Qasqır da qas qılmaydı joldasına.*”
- (Kurt ta kötölük yapmaz arkadaşına.)

- “*Asıqpa, qaręa, tüsersiñ qolęa.*”
- (Acele etme, karga, ele düşersin.)

- “*Asıqpa, qaręa, tüsersiñ toręa.*”
- (Acele etme, karga, düşersin ağa.)

- “*Jabını jawęa minbe, jalı bar dep,
Jamanmen quda bolma, malı bar dep.*”
- (Jabını düşmana binme, yelesi var diye,
Kötüyle dünür olma malı var diye.)

- “*Esiñ ketse eęki jiy,
Eęki jiyar esiñdi.*”

(Kafan gitse keçi topla,
Keçiyle kendine gelirsin.)

- “*Er jigit öler namıstan,
Qoyan öler qamıstan.*”
(Yiğit ölür namıstan,
Tavşan ölür kamıştan.)

II.1.11. Atasözlerinde Kelime Grupları

Ergin’e göre, “*Kelime gurubu birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve mânâsında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir.*” (2004: 274). Korkmaz’a göre kelime grubu, tümce içinde biren fazla sözcüklerin anlam ve yapı bakımından bir bütünlük oluşturan, tek bir nesne ve eylemi bildiren ve herhangi bir yargı bildirmeyen sözcüklerin topluluğudur (1992: 100). Kazak Türkçesinde “*söz tirkesteri*” olarak adlandırılan kelime grupları, iki ve daha fazla kelimenin ardarda eklenerek anlam ve yapı bakımından bir birliktelik oluşturduğu birleşik kelimelerdir (İsaev, 2007: 43). Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerinde tekrarlar (ikilemeler), isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, birleşik fiil, edat grubu, bağlama grubu ve iyelik grubu gibi çeşitli kelime grubu yer almıştır.

II.1.11.1. Tekrarlar (İkilemeler)

Tekrarlar, aynı cinsten iki kelimenin ardarda getirilmesiyle kurulan kelime grubudur. Türkiye Türkçesinde dört çeşit tekrar vardır: *aynen tekrarlar*, *eş anlamlı tekrarlar*, *zıt anlamlı tekrarlar* ve *ilaveli tekrarlar* (Ergin, 2004: 377). Kazak Türkçesinde “*qos söz*” olarak adlandırılan tekrarların *qaytalama qos söz* (tekrara dayalı ikilemeler) ve *qosarlama qos söz* (çift ikilemeler) olmak üzere iki çeşidi vardır. Tekrara dayalı ikilemeler fonetik ve morfolojik özelliklerine göre beşe ayrılır: 1. Ekli veya eksiz kelimelerin tekrarlanmasıyla oluşanlar. Bunlar Türkiye Türkçesindeki *aynen tekrarlar*’ı karşılar. 2. Bir kelimesi ekli, diğer kelimesi eksiz olanlar. 3. İki kelimedede farklı ek almış olanlar. 4. Tekrarı oluşturan kelimelerden birinin bir sesinin değişmesiyle yapılanlar. Bunlar Türkiye Türkçesindeki *ilaveli tekrarlar*’ı karşılar. 5.

Tekrarı oluşturan yansıma kelimelerden (eliktewiş sözder) birinin bir sesinin değişmesiyle yapılanlar. Çift ikilemeler de dörde ayrılır: 1. Anlamı birbirine yakın veya zıt olanlar. Bunlar Türkiye Türkçesinde eş anlamlı ve zıt anlamlı tekrarları karşılar. 2. Bir kelimesi anlamlı diğer kelimesi anlamsız olanlar. 3. İki kelimesi de anlamsız olanlar. 4. Son dönemlerde kalıplaşmış olanlar. Kazak Türkçesinde tekrarlar birbirinden “-” işareti ile ayrılır (İsaev, 2007: 39-41). Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi atasözlerinde ilaveli tekrarlar bulunmamıştır.

II.1.11.1.1. Aynen Tekrarlar

Aynı kelimesinin iki defa tekrarlanmasıyla yapılan tekrar çeşidine aynen tekrarlar denir (Ergin, 2004: 377). Kazak Türkçesinde aynen tekrarlar *qaytalama qos söz* (tekrara dayalı ikilemeler) başlığı altında değerlendirilir. Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerinde tam ve kısmi eşdeğerlik gösteren aynen tekrarlar tespit edilmemiştir.

II.1.11.1.1.1. Sıfır Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde içerisinde aynen tekrarlar bulunan 15 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 7 tane atasözü bulunmuştur. Bunlar sıfır eşdeğerlik göstermiştir.

- Bir dalda durmaz, serçe gibi **pır pır** eder.
- El elin eşeğini **yırlayı yırlayı**, kendi eşeğini **terleye terleye** arar.
- Erkek kuş gezer **havayi havayi**, dişi kuş yapar yuvayı.
- İnsan **beleye beleye**, köpek **yalaya yalaya** büyür/büyütür.
- Kırmızı öküz, **kızara kızara** ölür.
- Köpek ne yapsın takkeyi, **tin tin** ederken düşürür.
- Sıpa **büyüye büyüye** eşek olur.
- Tuzsuz koyun, tuzlu koyunu **yalaya yalaya** bitirir/bitirmiş.
- Yılan toprağı **tarla tarla** yermiş.
- Yılan yılanı **yuta yuta** evran olur/olmuştur.

• “*Aqırın-aqırın minse bolar tor atqa,
Aqırındap barıp jetse bolar muratqa.*”
(Yavaş yavaş binerse iyi olur doru ata,
Yavaş gidip yetişse olur maksata.)

• “*At körmegen attı şawıp-şawıp öltirer.*”
(At görmeyen atı koştıra koştıra öldürür.)

• “*At körmegen attı şawıp-şawıp öltirer,
Ton kiymegen ton kiyse, qağa qağa tozdırar.*”
(At görmeyen atı koştıra koştıra öldürür,
Kürk giymenen kürkü temizleye temizley köhneleştirir.)

• “*Biy balası biyge uqsar,
Biyik-biyik tawğa uqsar.
Han balası hanğa uqsar,
Qanatın jayğan qazğa uqsar.
Bay balası bayğa uqsar,
Baylanbağan tayğa uqsar.*”
(Bey çocuğu beye benzer,
Büyük büyük dağa benzer.
Padişah çocuğu padişaha benzer,
Kanağını açan kaza benzer.
Zengin çocuğu zengine benzer,
Bağlanmayan taya benzer.)

- “*Jılan jürse iyir-iyir jüredi,*

İnine tüzuw barıp kiredi.”

(Yılan gitse eğri gider,

Delığıne doğru gidip girer.)

- “*Jılı-jılı söyleseñ,*

Jılan ininen şığadı.”

(Doğru konuşsan,

Yılan deliğinden çıkar.)

- “*Jılı-jılı söyleseñ,*

Jılan şığar ininen.

Qattı –qattı söyleseñ,

Musılman şığar dininen.”

(Doğru konuşsan,

Yılan çıkar deliğinden.

Sert konuşsan,

Müslüman çıkar dininden.)

II.1.11.1.2. Eş Anlamlı Tekrarlar

Eş anlamlı tekrarlar, aynı anlamı taşıyan veya çok yakın anlamda kullanılan iki kelimenin meydana getirdiği tekrarlardır (Ergin, 2004: 378). Kazak Türkçesinde eş anlamlı tekrarlar *qos söz* (çift ikilemeler) başlığı altında değerlendirilir. Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerinde tam ve kısmi esdeğerlik gösteren eş anlamlı tekrarlara rastlanmamıştır.

II.1.11.1.2.1. Sıfır Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde içerisinde eş anlamlı tekrarlar bulunan 7 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 1 tane atasözü tespit edilmiştir. Bunlar sıfır eşdeğerlik göstermiştir.

- Ata binen, **nalını mihını** aramaz.
- Atının **nalını, mihını** hesap eden, at alamamış.
- Beygirden düşene **yorgan-döşek**; eşekten düşene çapa-kürek.
- At, bindiğinde **yatak döşek**; eşek, bindiğine çapa kürek.
- Attan düşene **yorgan döşek**, eşekten düşene kazma kürek.
- **El alem** muhtarın kızını onarır, bir şeycikler yok; biz Kel Veli'nin kör eşeğine dolanırız, jandarma peşimize düşer.
- **Kılık kıyafet**, köpeklere/sıçanlara ziyafet.
- “*Qaruw-jaraq saylansa, at tabılar,
Qaruwin umitsa, qapasqa tüser.*”
(Silahını alsa, at bulunur,
Silahını unutsa, hapse girer.)

II.1.11.1.3. Zıt Anlamlı Tekrarlar

Zıt anlamlı tekrarlar, anlamları birbirine zıt olan iki kelimenin meydana getirdiği tekrarlardır (Ergin, 2004: 378). Kazak Türkçesinde eş anlamlı tekrarlar *qos söz* (çift ikilemeler) başlığı altında değerlendirilir. Türkiye Türkçesinde içerisinde zıt anlamlı tekrar bulunan 1 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde bununla ilgili atasözü tespit edilmemiştir.

- **Karı koca** ipek, araya giren köpek.

II.1.11.2. İsim Tamlamaları

İsim tamlaması, iki isim unsurunun iyelik sistemi içinde oluşturduğu kelime grubudur. Bu iki isim unsurundan biri tamlayan, diğeri de tamlanandır. Tamlanan sonra, tamlayan önce gelir. Türkiye Türkçesinde isim tamlamasının iki çeşidi mevcuttur: *belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları* (Ergin, 2004: 381). Kazak Türkçesinde isim tamlamaları “*matasa baylanısqa esimdi söz tirkesteri*” (ilgi hâli ekiyle iyelik ekinin eklenmesi sayesinde kurulan isim tamlaması) olarak adlandırılmaktadır. Kazak Türkçesinde de isim tamlamasının *ilik jalğawlı* (belirtili isim tamlaması) ve *ilik jalğawsız* (belirtisiz isim tamlaması) olmak üzere iki çeşidi vardır (Abuova, 2008: 10).

II.1.11.2.1. Belirtili İsim Tamlamaları

Belirtili isim tamlaması, tamlayanı ilgi hâli eki alan isim tamlaması çeşididir. Kuruluşu **tamlayan + (n) In/-im + tamlanan + sI (-I; -Im(Iz); -In(Iz); -IArI)** şeklindedir. Kazak Türkçesinde de isim tamlaması aynı şekilde yapılır. Yanlız eklerde farklılık vardır. İlgi ekleri: **-(n)Iñ; -dIñ; -tIñ** şeklindedir. İkinci teklik ve çokluk şahıslarda **-ñ** iyelik eki kullanılır. Her iki lehçede de tamlayan ve tamlanan unsuru birden fazla sözcükten oluşabilir (Sevim, 2003: 44-45).

II.1.11.2.1.1. Tam Eşdeğer

Her iki lehçede belirtili isim tamlamaları tam eşdeğerlik göstermektedir. Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlamalarıyla kurulan 248 tane tespit edilirken Kazak Türkçesinde 104 tane atasözü tespit edilmiştir.

- **Abdalın eşeği** zonguldemiş, “keşkem de keşkem” demiş.
- **Arslanın ölüsünden, tilkinin dirisi** yeğdir.
- **Bülbülün gözü** gölde, **tavuğun gözü** külde.
- **Fukaranın tavuğu** tek tek yumurtalar.
- **Fukaranın tavuğu, zenginın atı** kıymetli olur.
- **Güçlünün atı** eşkin, kılıcı keskin olur.

- **Karganın gönlünden şahinlik geçer.**
- **Kurdun adı** yamana çıkmış, tilki vardır ki baş keser.
- **Meyvenin kurdu** içindedir.
- **Serçenin avı** olmaz.

• *“Baydın mıñ qoyunıñ işinde,
Jarlınıñ jalğız qara toqtısın köredi.”*
(Zengin bin koyunun arasından,
Fakirin yalnız kara toklusun görür.)

• *“Qoyşınıñ qızı qoy kelgende is qıladı.”*
(Çobanın kızı koyun geldiğinde iş yapar.)

• *“Qarğanıñ bir közi oqta, bir közi boqta.”*
(Karganın bir gözü oqta, bir gözü bokta.)

• *“Tülki bõriniñ tilegin tileydi.”*
(Tilki bõrinin dileğini diler.)

• *“Qarğanıñ jasın kim biledi.”*
(Karganın yaşını kim bilir?)

• *“Qırannıñ közi qurağı.”*
(Kartalın gözü dikkatli.)

• *“Jılannıñ balası-jılan,
Şayannıñ balası-şayan.”*
(Yılanın yavrusu, yılan,
Çıyanın yavrusu, çıyan.)

- “*Qızdıñ qunı-bes baytal.*
(Kızın değeri, beş baytal.)”

- “*Sıyrdıñ süti bolsın,*
Äyeldiñ isi bolsın.”
(İneğin sütü olsun,
Kadının işi olsun.)

- “*Maldıñ ayağı ottamaydı, awzı ottaydı.*”
(Malın ayağı otlamaz, ağzı otlar.)

II.1.11.2.2. İyelik Grubu

İlgi eki almış şahıs zamirleri ile iyelik eki eklenmiş isimlerin oluşturduğu kelime grubuna iyelik grubu denir (Altun, 2011: 15). Türkiye ve Kazak Türkçesinde iyelik grubunun biçim-durum tablosu aşağıda verilmiştir:

	Türkiye Türkçesi		Kazak Türkçesi	
1.teklik şahıs	Benim	(y)-Im;-Um;-m	Meniñ	Im; -m
2.teklik şahıs	Senin	(y)-In; -Un; -n	Seniñ	-İñ; -ñ
Nezaket			Sizdiñ	-İñIz; -ñIz
3.teklik şahıs	Onun	-I	Onıñ	-I
1.çokluk şahıs	Bizim	-İmIz; -UmUz; -mIz; -mUz	Bizdiñ	-mIz; -ImIz
2.çokluk şahıs	Sizin	-nIz; -nUz	Senderdiñ	Çokluk eki+İñ
Nezaket			Sizderdiñ	Çokluk eki+İñIz
3.çokluk şahıs	Onların	-I	Olardiñ	Çokluk eki+I

II.1.11.2.2.1. Tam Eşdeğer

Türkiye ve Kazak Türkçesinde iyelik grubunun yapılışı aynı olduğundan tespit edilen atasözleri tam eşdeğerlik göstermiştir. Türkiye Türkçesinde iyelik grubuyla kurulan 19 tane atasözüne, Kazak Türkçesinde 4 tane atasözüne rastlanmaktadır.

- At elin, çul/torba emanet; **bizim dahdahamız** var.

• Avcı tavşana “Bir kürk veriyim” demiş; tavşan “Postumu soyma da **senin kürkünden** vazgeldim/vazgeçtim” demiş.

• **Benim gönlüm** öküz ile danada, **senin gönlün** rastık ile kınada.

• Düşün deli gönül düşün, at mı alınır kışın, **onun** da **parası** peşin.

• Elin köpeği ele ürür, **bizim köpeğimiz** büze ürür.

• İti mindere çağırılmışlar da, “Bura **benim yerim** değil” demiş.

• Karga yavrusuna bakmış da: “ah **benim ak topuklu/ak pak evladım**” demiş.

• Tavşana sözü geçen, **onun erkeğini** dışisini de bilir.

• “*Seniñ atñ jüre tursın,*

Meniñ atım tura tursın.”

(Senin atın kullanılmaya devam etsin,

Benim atım beklesin.)

• “*Mal ösirseñ, qoy ösir,*

Önimi onñ köl-kösir.”

(Mal beslesen, koyun besle,

Verimi onun çoktur.)

• “*Onñ körgeñ küñin itke bersin.*”

(Onun yaşadıklarını it görsün.)

II.1.11.2.3. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayanı ilgi hâli eki almayan isim tamlamasına belirtisiz isim tamlaması denir. Kuruluşu **tamlayan + tamlanan +sI (-I; -Im(Iz); -In(Iz); -IArI)** şeklindedir. Kazak Türkçesinde aynı yapıda olup sadece eklerde farklılık göstermiştir (Sevim, 2003: 47-48).

II.1.11.2.3.1. Tam Eşdeğer

Her iki lehçede belirtili isim tamlamaları tam eşdeğerlik göstermektedir. Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlamaları ile kurulan 40 tane tespit edilirken Kazak Türkçesinde 15 tane atasözü tespit edilmiştir.

- **At arabasıyla** öküz arabası bir olmaz.
- **Dağ iti** gelir, **bağ itini** kovar.
- **Hancı tavuğu**, yolcu bokuyla/gübresiyle geçinir.
- **Karpuz kabuğu** ile büyüyen eşiğin ölümü sudan olur.
- **Kurt avcısı** şapkasından belli olur.
- **Halep yolunda** deve izi aranmaz.
- **Hindistan fili**, sivrisinekten korkar.
- **Mahalle köpeği** sürü beklemez.
- **Yılan kemiği** yenmez.
- **Yılan yavrusu** zehirsiz olmaz.

• “*At ayağı aqsawıq,
Aqın tili qaqsawıq.*”
(At ayağı topal,
Şair dili durmadan konuşur.)

• “*Awıl iti ala bolsa da,
Böri körgende birigip ketedi.*”
(Ağıl iti kavgalı olsa da,
Kurt görse birleşir.)

• “*Julqı körki - jal,
Jigit körki - mal.*”
(Yılkı güzelliği, yelesi,
Yiğit güzelliği, malı.)

• “**Tüye balası-töre balası.**”

(Deve yavrusu, bey çocuğu.)

• “**Böri balasın asırasañ, it bolmaydı.**”

(Kurdun yavrusunu beslesen it olmaz.)

• “**Bir jılğa qoyan terisi de şıdaydı.**”

(Bir yıla tavşan derisi de dayanır.)

• “**Jabilıp ketse, qumırsqa da,**

Aristan terisin sıdırıp aladı.”

(Birleşse, karmca da,

Aslanın derisini yüzüverir.)

• “**Böri azıǵı jolda,**

Er azıǵı qolda.”

(Böri yemeǵı yolda

Er yemeǵı elde.)

• “**At jüyriǵin tülki süymes,**

Awruw adam külki süymes.”

(Hızlı at tilki sevmez,

Hasta insan gülüşü sevmez.)

• “**İt jüyriǵin tülki süymeydi,**

Awruw adam külki süymeydi.”

(Hızlı iti tilki sevmez,

Hasta insan gülüşü sevmez.)

II.1.11.3. Sıfat Tamlamaları

Bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun arka arkaya gelmesiyle ortaya çıkan kelime grubuna sıfat tamlaması denir. Sıfat önce, isim sonra gelir (Ergin, 2004: 380). Kazak Türkçesinde sıfat tamlamaları yapısal olarak Türkiye Türkçesindeki gibidir (Biray vd., 2015: 156). Türkiye Türkçesinde sıfat tamlamasıyla kurulan 536 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 139 tane atasözü bulunulmuştur.

- **Abraş at** yüke dayanamaz.
- **Aç at** oynamaz, **aç it** avlanmaz.
- **Bedava eşek**, attan yürük olur.
- **Çapkın at**, boğazını kendi çıkarır.
- **Deli inekten** akıllı buzağı olmaz.
- **Dumanlı havada** kurt tepede olur.
- **Ekşi hamur**, turş ekmek mideni harap eder; yanı koduklu karı evini harap eder.
- **Gamsız öküz**, kasabın bıçağını yalarmış.
- **Hırsız kedi** tereğe bir defa çıkar.
- **Sahipsiz itin** kuyruğu bacağı arasında olur.

- “*Asaw attı tağa toqtatadı.*”
(Asi atı nal durdurur.)

- “*Jetim tana jerde qalmaydı.*”
(Yetim dana boşına kalmaz.)

- “*Aqsaq qoy tüsten keyin mañıraydı.*”
(Aksak koyun öğleden sonra meler.)

- “*Qorqaq qoy basınan qorqaq.*”
(Korkak koyun başından korkar.)

• “*Jalğız ittiñ ürgeñi bilinbes,
Jalğız kisiniñ jürgeñi bilinbes.*”
(Yalnız itin üründüğü bilinmez,
Yalnız kişinin yürüdüğü bilinmez.)

• “*Uyatsız adam itten de jaman.*”
(Kepaze insan itten de kötü.)

• “*Qayırsız baydan,
Qarğılı tazı artıq.*”
(Hayırsız zenginden,
Tasmalı tazı iyidir.)

• “*Soqır tawıqqa bəri tarı.*”
(Kör tavuk için hepsi darı.)

• “*Baqa siyse kölge sep,
Jaqsı qatın malğa sep.*”
(Kurbağa işese göle yardım,
İyi kadın mala yardım.)

• “*Jaman tonniñ bitı aşşı,
Jaman adamniñ tili aşşı.*”
(Eski elbisenin biti acı,
Kötü insanın dili acı.)

II.1.11.3.1. Tamlayanı İsim Olan Sıfat Tamlamaları

Türkiye Türkçesinde tamlayanı isim olan sıfat tamlamaları ile kurulmuş 1 tane atasözü tespit edilmiştir. Kazak Türkçesinde ise tamlayanı isim olan sıfat tamlamaları bulunmamıştır.

• **Arap at**, kıl çulun içinde de belli olur.

II.1.11.3.2. Tamlayan Sıfat-Fiil Olan Sıfat Tamlamaları

Türkiye Türkçesi atasözlerinde –**An**; -**AsI**; -**mAz**; -**Ar**, -**r**; -**AcAk**, -**mIş**; -**mUş**; -**dIlk**; -**tIk** ekleriyle, Kazak Türkçesi atasözlerinde –**ğan**, -**gen**, -**qan**; -**ken** ekleriyle türetilip sıfat görevinde kullanılan tamlamalar tespit edilmiştir.

II.1.11.3.2.1. Tam Eşdeğer

Türkiye Türkçesi atasözlerinde tamlayan sıfat-fiil olan sıfat tamlamaları 183'i gösterirken Kazak Türkçesinde 79'u göstermiştir.

- **Acımış eşek**, attan yürük olur.
- **Batacak ördek**, götün götün gider.
- **Çalışan at**, püsküllü gezer.
- **Çırpınan koyun**, mundar ölmez
- **Havlayan köpek** ısırılmaz.
- **Isıran köpek** havlamaz.
- **Islanan tilki**, yağmurdan korkmaz.
- **Kalkmış değneğin** önünde it bile durmaz.
- **Oturan aslandan**, gezen **tilki** yeğdir.
- **Ölecek karga**, kırılacak **dala** konar.

- “*At awnağan jerde tük qalar.*”
(At ağnayan yerde kıl kalır.)

- “*Qartayğan it jatıp üredi.*”
(Yaşlanan it yatarak ürür.)

- “*Ündemegen it qabağan.*”
(Susan it, hırçın ittir.)

• “*Ölgen arıstannan,*

Tiri it artıq.”

(Ölmüş aslandan,

Diri it iyi.)

• “*Janınan bezgen mısıq,*

Jolbarıstıñ közin şığaradı.”

(Canından kaçan kedi,

Kaplanın gözünü çıkarır.)

• “*Asıqqan attudan asıqpağan jayaw ozadı.*”

(Acele eden atlıdan, acele etmeyen yaya öne çıkar.)

• “*Sasqan üyrek artımen süñgiydi.*”

(Şaşırın ördek arka arka yüzer.)

• “*Qaşqan qoyan jatqan qoyandı ala ketedi.*”

(Kaçan tavşan yatan tavşanı kendisiyle götürür.)

• “*Köp jortqan tülki terisini aldıradı.*”

(Çok gezen tilki derisini aldırır.)

• “*Adasqan qazdı jiyılğan qarğa jeydi.*”

(Kaybolan kazı toplanan karga yer.)

II.1.11.4. Bağlama Grupları

Bağlama grubu, bağlama edatları ile birbirine bağlanmış kelime grubudur (Ergin, 2004: 379). Kazak gramerciliğinde bağlama grubu bir kelime grubu olarak kabul edilmez, bununla ilgili bir tasnif yapılmamaktadır (Sevim, 2003: 66). Bu grupta kelimeler birbirini nitelemez veya belirtmez. Bağlayıcıların görevi sadece kelimeleri birleştirmektir.

II.1.11.4.1. Tekrara Dayalı Bağlama Grupları

Tekrara dayalı bağlama grupları cümle içerisinde aynı bağlaçların tekrarlanmasıyla yapılır. Türkiye ve Kazak Türkçesinde **hem... hem..., ne... ne..., ya... ya...,** ve **bazı/bazen...bazı/bazen...** bağlaçları içeren atasözleri bu başlık altında değerlendirilmiştir.

II.1.11.4.1.1. ...hem.....hem.... Yapısında Olanlar

Türkiye Türkçesinde **hem... hem...** bağlacıyla kurulan bir tane atasözü bulunmuştur. Kazak Türkçesinde hem...hem...bağlacını karşılayan “*äri... äri...*” bağlacıyla kurulan atasözü tespit edilmemiştir.

- Al at, **hem** kapar **hem** teper.

II.1.11.4.1.2. Nene Yapısında olanlar

Türkiye Türkçesinde ne... ne... bağlacı içeren 18 tane atasözü tespit edilmiştir. Kazak Türkçesinde bununla ilgili atasözlerine rastlanmamıştır.

- Balık kılıcıdır, **ne** yenir **ne** yutulur.
- Çoban köpeği gibi **ne** yer **ne** yedirir.
- Eşeğin yuları **ne** seplersin uzanır, **ne** çekersin kısılır.
- **Ne** bilirim **ne** gördüm, deveyi yeden ölsün.
- **Ne** dağda bağım var, **ne** çakaldan/çakalla davam.
- **Ne** darım var **ne** de serçeyle davam.
- **Ne** kene ol em, **ne** kuzu ol emdir; ne de eşek ol bindir.
- **Ne** tarlam var, **ne** kargadan davam.
- **Neler** geldi, **neler** geçti felekten; katır ile deve geçti elekten.
- Yavuz it, yalını **ne** yer **ne** yedirir.

II.1.11.4.1.3. Yaya ... Yapısında Olanlar

Türkiye Türkçesinde **ya... ya...** bağlacı içeren 19 tane atasözü bulunmuştur. Kazak Türkçesinde ise bununla ilgili atasözleri tespit edilmemiştir.

- Abrulun onunda **ya** on horum ot **ya** öküzün gönünü kurut.
- Boz atın yanında duran **ya** tüyüne çeker **ya** huyuna.
- Çok taş kaldıran **ya** yılanı uğrar **ya** çiyana.
- Eşeğin yemediği ot **ya** başını ağrıtır **ya** dişini.
- Evi yaran köpek **ya** açlığından **ya** susuzluğundan.
- İtin bahsini eden **ya** kapıdan çıkar **ya** bacadan.
- **Ya** deve, **ya** deveci, **ya** da devedeki hacı.
- **Ya** devlet/şahin başa **ya** kuzgun leşe.
- **Ya** inek sen sütsüzsün, **ya** yayla sen otsuzsun.
- **Ya** uçar kuşun olmalı, **ya** döner taşın olmalı.

II.1.11.4.1.4. Bazı/Bazenbazı/bazen ... Yapısında Olanlar

Türkiye Türkçesinde bazı/bazen... bazı/bazen... bağlacı içeren atasözü bulunmamıştır. Kazak Türkçesinde **birde... birde...** (bazen... bazen...) bağlacıyla kurulan bir tane atasözü tespit edilmiştir.

- “*Arğımaq at birde jaldı, birde jalsız,
Er jigit birde maldı, birde malsız.*”

(Küheylan at bazen yeledi, bazen yelesiz,
Er yiğit bazen mallı, bazen malsız.)

II.1.11.4.1.5. da... da... Yapısında Olanlar

Türkiye Türkçesinde da... da... bağlacı içeren 5 tane atasözü bulunmuştur. Kazak Türkçesinde bununla ilgili 2 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Dağda gezen ayıya **da** rast gelir kurda **da**.
- Okta da var yayda **da**, altındaki tayda **da**.

- Bir koyuna da bin koyuna da bir çoban gerek.
- Ata **da** soy gerek, ite **de**.
- Tilki “Yaz gelince bir çardak yapayım” dermiş; yaz geldiğinde “Dam **da** s..ime, çardak **da**”

- “*Jaqsı at aştı **da** şabadı, toқта **da** şabadı,*
Tek qana toq kezinde şapqan at, jaqsı at emes.”
(İyi at hem açken koşar, hem tokken koşar,
Ama tok olurken koşan at, iyi at değil.)

- “*Jılanıñ ağı **da** jılan,*
*Qarası **da** jılan.*”
(Yılanın beyazı da yılan,
Siyahı da yılan.)

II.1.11.4.2. Diğer Bağlama Grupları

Türkiye ve Kazak Türkçesinde **ve** ile **veya** bağlaçları içeren atasözleri bulunamamıştır. Yalnız **ile** bağlacı içeren atasözleri tespit edilmiştir.

II.1.11.4.2.1. İle Bağlacıyla Kurulmuş Bağlama Grupları

İle bağlacı, tümceleri birbirine bağlamaz; sadece aynı görevdeki sözcükleri bağlar. Bazen kelimeye birleşerek **-IA** şeklinde de kullanılır. Kazak Türkçesinde **ile** bağlacının karşılığı olarak “*men, ben, pen*” bağlaçları kullanılır.

II.1.11.4.2.1.1. Sıfır Eşdeğer

Cümlede aynı görevdeki kelimeleri bağlama görevini üstlenen Türkiye Türkçesindeki “*ile*” bağlacı ile Kazak Türkçesindeki “*men, pen, ben*” bağlaçları görev açısından aynı olmasına rağmen yazılış açısından farklılık göstermektedir. Dolayısıyla

sıfır eşdeğerlik göstermektedir. Türkiye Türkeçinde “*ile*” bağlacıyla kurulan 28 tane, Kazak Türkçesinde “*men, pen, ben*” bağlacıyla kurulan 5 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Arı **ile** karının sırrına erilmez.
- At **ile** eşek yarışamaz.
- Atın ürkeği **ile** adamın korkağı yiğittir yaşar.
- Bülbül **ile** karıncanın yoldaşlığı, softa **ile** dervişin arkadaşlığı.
- Cehd **ile** sabır, sıçana tahtayı deldirir.
- Çarılmayan yere kedi **ile** köpek gider.
- Çiğere oyun olmaz, kurt **ile** koyun olmaz.
- Gelin **ile** ölünün atı yüğrük olur.
- Kurt **ile** koyun dost olmaz.
- Neler geldi, neler geçti felekten; katır **ile** deve geçti elekten.
- Tay seğirtir, çul sallanır; aç **ile** çıplak şenlenir.
- Türk **ile** tosun, çünkü doğdu anadan; öğüt aldı, eşek **ile** danadan.

- “At **pen** esek minezdes boladı.”

(At ile eşeğin huyu benzer.)

- “*Urlıq pen* ötirik egiz:

Biri-esek, biri-ögiz.”

(Hırsızlık ile yalan ikiz:

Birisi, eşek, birisi de öküz.)

- “*Böri azığı men* er azığı jolda.”

(Böri yemeği ile er yemeği yolda.)

- “*Jut bolsa, it pen qasqır qutıradı.*”

(Kıtlık olursa, it ile kurt kudurur.)

- “*Adam men maldıñ ayırması aqılda.*”

(Adam ile malın farkı akılda.)

II.1.11.5. Edat Grupları

Bir son çekim edatı ile bir isim unsurundan oluşan kelime grubuna edat grubu denir. İsim unsuru önce, son çekim edatı sonra gelir. Edatlar sonuna getirilen isimleri sıfat ve zarf yapar (Ergin, 2004: 392). Kazak Türkçesinde edat grubu “*meñgerile baylanısqañ etistikti şılaw tirkesteri*” olarak adlandırılır (Abuova, 2008: 16).

II.1.11.5.1. Bir Hal Eki Almadan Oluşan Edat Grupları

Türkiye Türkçesi atasözlerinde bir hal eki almadan oluşan edatlar: **kadar, ile, diye, için, gibi**. Kazak Türkçesinde ise “*üşin*” edatıyla kurulan atasözleri tespit edilmiştir.

II.1.11.5.1.1. Tam Eşdeğer

Tespit edilen diğer edatlara göre için (üşin) edatı her iki lehçede anlaşılabilirdi için tam eşdeğerlik göstermektedir. Dolayısıyla bu edatla kurulan atasözleri tam eşdeğer başlığı altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde 10 tane atasözü “*için*” edatıyla kurulmuştur. Kazak Türkçesinde ise 3 tane atasözü “*üşin*” edatıyla yapılmıştır.

- Akıl olmayınca neylesin sakal, bir tavşan **için** dağa düşmüş çakal.
- At, avrat, silah insan **için** birer murattır
- Atın kazancı eşek **için**.
- Dost, dost **için** çiğ tavuk yer.

- Erkek kuzu kurban **için**.
- Her gül **için** bir bülbül olmaz.
- Her gül **için** bir bülbül olmaz.
- Karga öküzün başını kendi çıkarı **için** bitler.
- Kuzu çoban **için** değildir, çoban kuzu içindir.
- Tavuğun gıdı gıdısı bir avuç dene içindir.

• “*Er namıs **üşin** talasadı,
İt süyek **üşin** talasadı.*”
(Er namus için kavga eder,
İt kemik için kavga eder.)

• “*Tülkiniñ bir aylası tawıq **üşin**.*”
(Tilkinin bir hilesi tavuk için.)

• “*Qumırsqa qısta toq jatuw **üşin**,
Qoregin jazda jiynaydı.*”
(Karınca kışın tok olmak için,
Yemeğini yazın toplar.)

II.1.11.5.1.2. Sıfır Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde kadar, ile, diye, gibi edatlarının Kazak Türkçesindeki karşılığı sırasıyla “*qaray, men/pen/ben, dep, siyaqtı, tärizdi*”dir. Bunlar ses açısından hiçbir benzerlik göstermediği için sıfır eşdeğer başlığı altına alınmıştır. Türkiye Türkçesinde ilgili edatlarla kurulan 72 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 1 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Arı **gibi** eri olanın, dağ **kadar** yeri olur.
- At **gibi** yemeli, eşek **gibi** çalışmalı.
- Azgın it **ile** uğraşılmaz.

- Bir dalda durmaz, serçe **gibi** pır pır eder.
- Deve **kadar** büyümüşsün, kulağı kadar haysiyetin yok.
- Etme kulum bulursun, köpek **gibi** ulursun.
- Her at bir kamçı **ile** sürülmez/kovulmaz.
- Karga **ile** gezen, boka konar.
- Oğlan doğur, at **gibi** yat; kız doğur, it **gibi** yat.
- Tilki **gibi** kurnaz, kaplumbağa **gibi** şahbaz olma.

• “*Qul jaw siyaqtı,
İt böri siyaqtı.*”
(Köle düşman gibi,
İt kurt gibi.)

II.1.11.5.1. İsmi Bir Hal Almasıyla Oluşan Edat Grupları

Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerinde ismin yönelme ve ayrılma hal ekleriyle oluşan edat grupları bu başlık altında incelenmiştir. İncelenme neticesinde yönelme halinden sonra *göre, kadar*, ayrılma halinden sonra geldiği tespit edilmiştir.

II.1.11.5.1.1. Yönelme Hali Ekiyle Oluşanlar

Türkiye Türkçesinde yönelme hali eki olan **-a; -e** eklerinden sonra *göre, kadar* edatları gelir. Bu edatların Kazak Türkçesindeki karşılığı *qarağanda* ve *deyin, şeyin* edatlarıdır. Bunlar Kazak Türkçesinde **-ğa; -ge; -qa; -ke** yönelme hali eklerinden sonra gelir.

II.1.11.5.1.1.1. Sıfır Eşdeğer

Yukarıda belirtilen edatların her iki lehçede ses açısından hiçbir benzerlik göstermediği için sıfır eşdeğer başlığı altına alınmıştır. Türkiye Türkçesinde bu edatlarla kurulan 32 tane atasözü, Kazak Türkçesinde 1 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Allah kırkılmış kuzuya **göre** yel estirir.
- At ağasına **göre** kişner.
- Halsiz eşek, haline **göre** osurur.
- Harmanda dirgen yiyen öküz/sıpa, yılına **kadar** acısını unutmaz.
- Her kuşun kanadına **göre** olur kuyruğu.
- Kuş, göreneğine **göre** uç.
- Kuş, kalkışa **göre** taşlanır.
- Sakala **göre** hürmet olsaydı, keçiyi çoktan şeyh sayarlardı.
- Tavuk, yumurtasına **göre** gakkıdır.
- Vaktine **göre** bir sıçan deliği bin altına değer.
- “Jılqı soyğan üyden üş küнге **deyin** şıqpa,
Siyır soyğan üye üş küнге **şeyin** barma.”
(Yılkı kesen evde üç güne dek kal,
İnek kesen eve üç güne dek gitme.)

II.1.11.5.1.3. Ayrılma Hali Ekiyle Oluşanlar

Türkiye Türkçesinde **-dAn; -tAn** ayrılma hali ekinden sonra *başka, sonra* edatları gelir. Kazak Türkçesinde de **-dAn; -tAn** ayrılma hali ekinden sonra *başqa, keyin* edatları gelir. Buradaki keyin edatının eş anlamlısı “*soñ*”dur. Bu ikisi de sonra edatını karşılar. Tespit edilen atasözlerin içerisinde bu edatların dışında başka bir edatlar bulunmamıştır.

II.1.11.5.1.3.1. Tam Eşdeğer

Türkiye ve Kazak Türkesi atasözlerinde geçen, ayrılma halinden sonra gelen başka ve sonra edatları gerek anlam bakımından gerek ses bakımından hiçbir farklılık göstermediği için tam eşdeğer başlığı altında incelenmiştir. Türkiye Türkçesinde bu edatlarla kurulan 5 tane atasözü, Kazak Türkçesinde 2 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Kıcımdan başka patlar yeri yok, yanında av köpeği taşır.
- Serçeden başka kuş, Zeyrek'ten başka yokuş bilmez/tanımaz.
- Arısını söndür, balını ondan sonra ye.
- Eşeğine bakmaz da, akşamdan sonra oduna gider.
- Haziranda Hıdırellez'den sonra tarlada yılan bile oynasa zarardır.

• “Semizdikti qoy köteredi,
Qoydan başka jan kötermeydi.”
(Şişmanlığa koyun dayanır,
Koyundan başka can dayanamaz.)

• “Aqsaq qoy tüsten keyin mañıraydı.”
(Aksak koyun öğleden sonra meler.)

II.1.11.6. Birleşik Fiiller

Bir isim veya bir fiil şekli ile bir yardımcı fiilin meydana getirdiği kelime grubuna birleşik fiil denir. İsim veya fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra gelir (Ergin, 2004: 386). Sevim birleşik fiilin sınıflandırmasını üç başlık altında değerlendirmiştir. a) “isim + yardımcı fiil” yapısında olanlar; b) kurallı (özel) birleşik fiiller; c) anlamca kalıplaşmış birleşik fiiller (2003: 66). Kazak Türkçesinde “kürdeli etistik” olarak adlandırılan birleşik fiiller Türkiye Türkçesine göre daha zengindir.

II.1.11.6.1. Fiil+zarf-fiil+ Yardımcı Fiil Yapısında Olanlar

Fiil+zarf fiil+yardımcı fiil yapısında olanlar bir temel fiil ve bununla çekimlenen bir yardımcı fiilden oluşur. Ancak buradaki yardımcı fiil anlamını yitirmiştir. Bu fiiller cümle içerisinde iktidarlık/yeterlilik, uzaklaştırma, yakınlaştırma, süreklilik ve tezlik bildirir.

II.1.11.6.1.1. İktidarlık/Yeterlilik Bildirenler

Anlamalı bir temel fiili onu çeşitli yönlerden tamamlayan bir yardımcı fiil eklenir. Bu fiiller bitişik yazılarak iktidarlık veya yeterlilik ifade eder.

II.1.11.6.1.1.3. Sıfır Eşdeğer

İktidarlık veya yeterlilik ifade eden atasözleri sıfır eşdeğerlik başlığı altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde 14 tane atasözü ve Kazak Türkçesinde 7 tane atasözü bununla ilgilidir. Türkiye Türkçesinde iktidarlık veya yeterlilik bildiren fiil –**e, a** zarf-fiili ve –**bil** yardımcı fiiliyle ve olumsuzu –**mAz** ekleriyle yapılırken Kazak Türkçesinde –**al** yardımcı fiiliyle yapılır.

- Abraş at yüke dayan**amaz**.
- At ile varılan yere, eşek ile de varıl**abilir**.
- Atının nalını, mihini hesap eden, at alamamış.
- Baykuşun rızıkı/kısmeti ayağına gelir, sıçramadan alam**az**.
- Kanatsız kuş uç**amaz**.
- Kapı açıksa her bir domuz kafasını sok**abilir**.
- Kurt kartaldan kurtul**amaz**.
- Kuzusuna kıymayan, kebab yiy**emez**.
- Susan kediden, sıçan emin ol**amaz**.
- Şahini gökyüzü durdur**amaz**.
- Tay iken oynamayan at ol**amaz**.
- Yalnız adam kanatsız kuşa benzer, uç**amaz**.
- “*Eki qoyan quwsañ, birewin de tuta almassıñ.*”
(İki tavşanı kovsan, birisini de tutamazsın.)
- “*Aylamen arıstan ustar,*

Qara küşpen tışqan da ustay almas.”

(Hileyle aslan tutar,
Güçle fare de tutamaz.)

• *“Zulım adam sultan bola almaydı,
Qasqır qoy bağıp şopan bola almaydı.”*
(Zalim adam bey olamaz,
Kurt koyuna bakıp çoban olamaz.)

• *“Aqılmen arıstan ustawğa boladı.”*
(Akılla aslan tutulabilir.)

• *“Aylasız aw qurğan,
Qus ustay almaydı.”*
(Hilesiz tuzak yapan,
Kuş tutamaz.)

• *“Äsker-bektiñ qanadı,
Qus qanatsız uşa almaydı.”*
(Asker, beyin kanatı,
Kuş kanatsız uçamaz.)

• *“Tüye qaşıp jükten kete almaydı.”*
(Deve kaçıp yükten gidemez.)

II.1.11.6.1.2. Süreklilik Bildirenler

TürkiyeTürkçesinde süreklilik bildiren birleşik fiil **görmek, durmak, kalmak, gelmek** yardımcı fiilleriyle yapılır. İncelen atasözlerinde sadece 1 tane atasözü bulunmuştur. Bu atasözü Kazak Türkçesinde –görmek yardımcı fiilinin yardımıyla kurulmuştur.

• *“Şiñgirlegen säwrikti üyirge berip kör.”*

(Kışneyen säwriği sürüye veregör.)

II.1.11.6.1.3. Tezlik Bildirenler

Tezlik bildiren birleşik fiil Türkiye ve Kazak Türkçesinde –**ver** yardımcı fiiliyle kurulur. Bu fiil sözü geçen oluş veya kılışın çabuk, kolaylıkta ve rahatlıkla gerçekleştiğini ifade eder.

II.1.11.6.1.4.3. Tam Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde 1 tane ve Kazak Türkçesinde 3 tane atasözü tezlik bildirmiştir.

• Leyleğin ayağını kesmişler, uçuvermiş; “Konduğun vakit anlarsın” demişler.

• “*Awıl iti ala bolsa da,
Böri körgende birigip ketedi.*”

(Ağıl iti kavgalı olsa da,
Kurt görse birleşiverir.)

• “*Qudiretiñ kelse,
Qaşqan buzawdı qaytarıp kör.*”

(Kudretin varsa,
Kaçan buzağını gönderiver.)

• “*Jabilıp ketse, qumırsqa da,
Arıstan terisin sızırıp aladı.*”

(Birleşse, karınca da,
Aslanın derisini yüzüverir.)

II.1.11.6.1.5. Uzaklaştırma Bildirenler

Türkiye ve Kazak Türkçelerinde uzaklaştırma bildiren birleşik fiil gitmek yardımcı fiiliyle yapılır. Bu fiil oluş veya kılışın uzaklaştığını ifade eder. Kazak

Türkçesinde gitmek yardımcı fiiliyle kurulan, yani uzaklaştırma bildiren 1 tane atasözüne rastlanmıştır.

- “*Qaşqan qoyan jatqan qoyandı ala ketedi.*”
(Kaçan tavşan yatan tavşanı kendisiyle alagider.)

II.1.11.6.2. İsim + Yardımcı Fiil Yapısında Olanlar

Yardımcı fiille kurulan birleşik fiil bir anlam ve görevi ortaklaşa yüklenir. Kuruluşu **isim/isim soylu kelime + yardımcı fiil** şeklindedir.

II.1.11.6.2.1. Etmek Yardımcı Fiiliyle Oluşanlar

Türkiye Türkçesinde etmek yardımcı fiiliyle oluşan 9 tane atasözüne rastlanırken Kazak Türkçesinde 4 tane atasözüne rastlanmıştır.

II.1.11.6.2.1.3. Tam Eşdeğer

İçerisinde etmek yardımcı fiili yer alan Türkiye ve Kazak Türkçesindeki atasözleri tam eşdeğerlik göstermiştir.

- Deveyi bağla da, yine tevekkül et.
- Eşeğini sağlam kazığa bağla, sonra Allah’a emanet et.
- Koyunu kurda emanet etmek olmaz.
- Sağ öküze çürük saman zarar etmez.
- Tilkiyi tavukla taşlamışlar, “Allah gazabınızı artırsın” diye dua etmiş.
- Yokuşun başında ata arpa kar etmez.
- Zor ava giden it, sahibine hayır etmez.
- Atını iyi bağla, Allah’ma şükret.
- Kedi olmayan yerde, sıçanlar bayram eder.
- Genç ağaya/beye, kır/dinç ata hizmet etmek güçtür.

- “*Qoy şopanğa qızmet etpeydi,*

Şopan qoyğa qızmet etedi.”

(Koyun çobana hizmet etmez,

Çoban koyuna hizmet eder.)

- “*Tüye soyğan eşki soyğannan ümit etedi.*”

(Deve kesen kimse keçi kesen birisinden ümitlenir.)

- “*Tozğan qazdı toptanğan qarğa jem etedi.*”

(Güçsüz kazı toplanan karga yem eder.)

- “*Baydıñ qoyı jeligip qasqırğa jolıqsa da aman qaladı.*”

(Zengin koyunu gezip kurtla karşılaşsa da hayatta kalır.)

II.1.11.6.2.2. Eylemek Yardımcı Fiiliyle Oluşanlar

Türkiye Türkçesinde eylemek yardımcı fiili ile oluşan bir tane atasözüne rastlanmıştır.

- Devletsiz ile Pazar eylemek, deveye kulağını göstermek.

II.1.11.6.2.3. Kılmak Yardımcı Fiiliyle Oluşanlar

Türkiye Türkçesinde kılmak yardımcı fiiliyle oluşan atasözü bulunmazken Kazak Türkçesinde 4 tane atasözü bulunmuştur.

- “*Jawiñ köp bolsa köp bolsın,*

Atıñ tezegin paida qılasıñ.”

(Düşmanın çok olursa olsun,

Atının tezeğini kullanırsın.)

- “*Qoyşınıñ qızı qoy kelgende is qıladı.*”

(Çobanın kızı koyun geldiğinde iş yapar.)

- “*Süleymendey qolıñda quwat bolsa da,*

Qıldırıqtay qumırsqağa qıyanat qılma.”

(Süleyman gibi elinde güç olsa da,
Küçük olan karıncaya zarar verme.)

• *“Qasqır da qas qılmaydı joldasına.”*

(Kurt da kötülük yapmaz yoldaşına.)

II.1.11.6.2.4. Yapmak Yardımcı Fiiliyle Oluşanlar

Türkiye Türkçesinde tespit edilen atasözlerinde kılmak yardımcı fiilinin geçtiği 1 tane atasözü bulunmuştur. Kazak Türkçesinde yapmak yardımcı fiiliyle yapılan atasözüne rastlanmamıştır.

- Katır ziyan yapar, eşeklerin kulakları kesilir.

II.1.11.6.2.5. Olmak Yardımcı Fiiliyle Oluşanlar

Türkiye Türkçesinde tespit edilen atasözlerinde olmak yardımcı fiilinin geçtiği 8 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 1 tane atasözü bulunmuştur.

II.1.11.6.2.5.3. Tam Eşdeğer

Türkiye ve Kazak Türkçesinde olmak yardımcı fiiliyle kurulan atasözleri tam eşdeğer başlığı altında değerlendirilmiştir.

- Ağır yük, çevik ata engel olur.
- At ile avrada inan olmaz.
- Arap at, kıl çulun içinde de belli olur.
- Arpa atın tüyüne, mısır atın etine, bakla atın bitine derman olur.
- At, at oluncaya kadar, sahibi mat olur.
- Atına sahip olabilen, karısına sahip olur.
- Ayı bile yenilmeye razı olmaz.

- Boynuz öküze, semer eşeğe yük olmaz.

•“*Qaylasız batır şoşqağa şawıp mert boladı.*”

(Küsküsüz (külüksüz) batur domuza saldırarak vefat eder.)

II.1.11.6.3. Deyimleşmiş ve Kalıplaşmış İfadeler

Türkiye Türkçesinde deyimleşmiş ve kalıplaşmış ifadelerle kurulan 2 tane atasözüne rastlanırken Kazak Türkçesinde 3 tane atasözüne rastlanmıştır.

- İt, itle boğuştı/boğuşur; yolcunun işi rast geldi/gelir.

•Keçi şarap içerse, deveye meydan okur.

•“*Jaman ayğır iyesine tap beredi.*” (Kenesbayev, 2007: 272)

(Kötü aygır sahibini teper.)

•“*Baytal şawıp báyge almaydı.*

Qunan şawıp qur qalmaydı.” (Kenesbayev, 2007: 104)

(Baytal koşarak ödül almaz,

Qunan koşsa, boşuna gitmez.)

•“*Tazınıñ kiyikke janı aşımaydı,*

Mısıqtıñ kögerşinge janı aşımaydı.” (Kenesbayev, 2007: 104)

(Tazı geyiğe acımaz,

Kedi güvercine acımaz.)

II.1.11.7. Ünvan Grubu

Bir kişi ismi ve buna baplı ünvan ve akrabalık isminden meydana gelen kelime grubuna ünvan grubu denir. Kazak Türkçesinde kelime grupları arasında ünvan grubuyla ilgili herhangi bir sınıflandırma mevcut değildir. Ancak örneklere bakıldığında Türkiye Türkçesindeki ile aynı kullanıma sahiptir (Sevim, 2003: 68).

İncelenen kaynaklarda Türkiye Türkçesinde içerisinde ünvan geçen 1 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde bununla ilgili atasözü bulunmamıştır.

• El alem muhtarın kızını onarır, bir şeycikler yok; biz **Kel** Veli'nin kör eşeğine dolanırız, jandarma peşimize düşer.

II.1.12. Fiillerin Kendisinden Önce Aldığı Hal Ekleri

Hal ekleri, bolca kullanılan ve cümle anlamı üzerine etkide bulunan isim çekim ekleridir. Türkiye Türkçesi gramerciliğinde hal ekleri ile ilgili farklı tasnifler yapılmıştır. En az beş çeşit hal ekinden bahsedilirken, en çoğu yirmi bir çeşit hal ekinden bahsedilmiştir (Kalkan, 2006: 23-28). Kazak Türkçesinde 7 çeşit hal eki vardır. İki lehçede var olan hal eklerini aşağıdaki tabloda vermeyi uygun gördük.

İsim Halleri	Türkiye Türkçesinde hal ekleri	Kazak Türkçesinde hal ekleri
Yalın (Ataw)	eksiz	eksiz
Yönelme (Barıs)	-a; -e	-a; -e (-na; -ne); -ğa; -ge; -qa; -ke;
Bulunma (Jatis)	-de; -da; -te; -ta	-da; -de; -ta; -te; -nda; -nde
Ayrılma (Şıǵıs)	-den; -dan; -ten; -tan	-dan; -den; -tan; -ten
Belirtme (Tabıs)	-i; -ı; -u; -ü	-nı; -ni; -dı; -di; -tı; -ti
İlgi (İlik)	-m; -in; un; -ün	-nıñ; -niñ; -dıñ; -diñ; -tıñ; -tiñ
Vasıta (Kömektes)	-la; -le; -yla; -yle	-men(en); -ben(en); -pen(en)

II.1.12.1. Yönelme Hali Eki+ Fiil yapısında Olanlar

Yönelme hali, fiildeki eylemin yönünü ve amacını bildirir (Kalkan, 2006: 43). Başka bir deyişle yönelme hali, ismi yönelme, yaklaşma görevi ile fiile bağlar. Eski Türkçede **-ğa; -ge** şeklinde olan yönelme hali ekleri zamanla çekim eklerinin başındaki ğ ve g harfleri düştüğü için çağdaş Türkiye Türkçesinde **-a; -e** şekli kullanılır (Ergin; 2004: 234). Kazak Türkçesinde yönelme hali ünlülerle ve sedalı ünsüzlerle biten isimlere **-ğa; -ge**; sedasız ünsüzlerle biten isimlere **-qa; -ke**; iyelik ekleri almış sözcüklere **-a; -e** eklerinin getirilmesiyle yapılır (Biray vd., 2015: 83).

II.1.12.1.3. Tam Eşdeğer

Türkiye ve Kazak Türkçesinde yönelme hali ekleri aynı görevleri üstlendiği için kendisinden önce bu ekleri alan fiillerin bulunduğu atasözleri bu başlık altında değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde fiillerden önce yönelme hali eki alan 33 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 42 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Abdal **ata binmiş**, kendini bey oldum sanmış.
- Abraş at **yüke dayanamaz**.
- Bahşış/beylik atın dişine **bakılmaz**.
- Caba verilen eşeğin dişlerine **bakılmaz**.
- Çocuklu avrat, sıpalı eşek ile yola **gidemez**.
- Dokuz at bir kazığa **bağlanmaz**.
- Dövülmek/sopa eşeğe **yaraşır**.
- Eşeğin nalı yokken Hasan Dağı'na oduna **gidilmez**.
- Yörük atın dizginine **dokunma**.
- Yularsız ata **binilmez**.

- “*Jarağan at köziñe qaraydı.*”
(Güçlü at gözüne bakar.)

- “*At ayağan jerge qaraydı,
Qus ayağan kökke qaraydı.*”
(Ata acıyan yere bakar,
Kuşa acıyan göğe bakar.)

- “*Bilim bilgen pilge miner,
Bilim bilmegen körge tüser.*”
(Bilim bilen file biner,
Bilim bilmeyen kabire düşer/girer.)

- “*Alasanı atqa sanama,
Jaqsını jatqa sanama.*”
(Alçak boylunu attan sayma,
İyi yabancıdan sayma.)
- “*Toyğannan qalğanın it jerge kömedi.*”
(Doyduktan sonra geri kalanını it yere gömer.)
- “*Asıqpağan arbamen qoyanğa jeter.*”
(Acele etmeyen araba ile tavşana yetişir.)
- “*Ayudan qorıqqan toğayğa barmas.*”
(Ayıdan korkan ormana gitmez.)
- “*Bulbuldın sayrağanı esekke jaqpas.*”
(Bülbülün ötmesini eşek beğenmez.)
- “*Qarğa aş bolsa, tuzaqqa tüsedı.*”
(Karga aç olursa, tuzağa düşer.)
- “*Jılan quwsa, jarğa qaş,
Tüye quwsa, jarğa qaş.*”
(Yılan kovsa, yola kaç,
Deve kovsa, yara kaç.)

II.1.12.2. Bulunma Hali Eki+ Fiil yapısında Olanlar

Bulunma hali, fiil eyleminin yerini bildiren isim halidir. Ancak bulunma hali eki sadece somut bir yer kavramını karşılamaz. Somut ve soyut kavramları karşılayan isimler bulunma haline girebilir. Türkiye Türkçesinde bulunma hali eki – **da**; **-de**; **-ta**; **-te** şeklindedir (Ergin, 2004: 235). Kazak Türkçesinde bulunma hali eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ünlüyle ünsüzlerle biten isimlere –**da**; **-de**; sedasız ünsüzlerle biten isimlere –**ta**; **-te** ekleri getirilerek yapılır (Biray vd., 2015: 83).

II.1.12.2.1. Tam Eşdeğer

Türkiye ve Kazak Türkçesinde bulunma hali ekleriyle tam eşdeğerlik göstermektedir. Türkiye Türkçesinde fiillerden önce bulunma hali eki alan 10 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 4 tane atasözü tespit edilmiştir.

- At atı kazıkta/tavlada/tarlada/yemlikte geçer.
- At düz ovada, ester/katır kayaklıkta makbuldür.
- Dağda atı olan, evde yorulmaz.
- Dalaba gelmiş eşeğin gözü dışarda olur.
- Düz yolda yürümeyi, galda ki şohumda şıllıh ata.
- Eğerti atın paldımı/kuskunu yokuşta kırılır.
- Eşeği tavlaya çekmişler, at oldum sanmış; şalgamı yemeğe koymuşlar, et oldum sanmış.
- Evde atı olan, dağda yorulmaz.
- Yavuz at sahibini yabanda bırakmaz.
- Yavuz at, meydanda belli olur.

- *“Tüyede joq erlik arıstanda boladı.”*
(Devede yok erlik, aslanda olur.)

- *“Qoydı jel uşırşa,
Eşkini aspanda köresiñ.”*
(Koyunu yel uçursa,
Keçiyi gökte görürsün.)

- *“İttiñ bası tabaqta turmas.”*
(İtin başı tabakta durmaz.)

- *“Qulın qırda boladı,
Qundız suwda boladı.”*

(Kulun bozkırda olur,
Kunduz suda olur.)

II.1.12.3. Ayrılma Hali Eki+ Fiil yapısında Olanlar

Ayrılma hali, eylemin bir yerden başladığını, ayrıldığını, uzaklaştığını gösteren, zaman ve mekân içinde, eylemin yer ve yönünü bildiren isim halidir. Türkiye Türkçesinde ayrılma hali **-dan; -den; -tan; -ten** eklerinin getirilmesiyle yapılır (Ergin, 2004: 235-236). Kazak Türkçesinde ayrılma hali Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ünlüler ve sedalı ünsüzle biten isimlerden sonra **-dan; -den** ekleriyle; sedasız ünsüzlerden sonra **-tan; -ten** ekleriyle yapılır. Ancak *m, n, ñ* geniz ünsüzleriyle biten isimlere **-nan; -nen** eki getirilir, çünkü dış ünsüzü **d**, genizleşerek yerini **n** ünsüzüne bırakır (Biray vd., 2015: 84).

II.1.12.3.1. Tam Eşdeğer

Türkiye ve Kazak Türkçesinde **-dAn; -tAn** eklerini alan bulunma hali içeren atasözleri tam eşdeğer başlığı altında değerlendirilir. Türkiye Türkçesinde fiillerden önce ayrılma hali eki alan 79 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 30 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Aç köpek, kurt**tan korkar**.
- Ağaç tohumdan, ağ örümcek**ten çıkar**.
- Balık baş**tan kokar**.
- Eşek maldan **sayılmaz**.
- Hırsız, köpek**ten hoşlanmaz**.
- İt, kemik**ten kaçmaz**.
- Kur'an okumakla domuz darı**dan çıkmaz**.
- Tilki tilkiliğini bildirinceye/ispat edene kadar post elden **gider**.
- Tok aslandan **korkma**, aç kediden **kork**.
- Topa alışan deve, davul**dan ürkmaz**.

• “*Jaqsı at ajalğa ara turmasa da, jawdan qutqaradı.*”

(İyi at ecele karşı durmazsa da, düşmandan kurtarır.)

• “*Alıp anadan, at biyeden tuwadı.*”

(Alp anadan, at kısraktan doğar.)

• “*Jıǵılsañ tüyeden jıǵıl.*”

(Düşsen deveden düş.)

• “*Adam tilden tabadı,*

Siyır müyizinen tabadı.”

(İnsan dilinden bulur,

İnek boynuzundan bulur.)

• “*İt aşuwin mısıqtan aladı.*”

(İt öfkesini kediden alır.)

• “*Balalı üyrek kölden ketpes,*

Balası jas elden ketpes.”

(Yavrulu ördek gölden gitmez,

Çocuğu küçük elden gitmez.)

• “*Awlı jaqın it qasqırdan qorıqpas.*”

(Ağıla yakın it kurttan korkmaz.)

• “*Aqıldı kâriden surama, bõriden sura.*”

(Akıllı yaşlıdan sorma, bõriden sor.)

• “*İyesi semiz, atı arıq tüz jutınan saqtasın,*

Qatını semiz, eri arıq üy jutınan saqtasın.”

(Sahibi şişman, atı zayıf bozkır kıtlığından korusun,

Kadını şişman, erkeği zayıf ev kılığında korusun.)

- “*Jılan jalbızdan qaşar.*”

(Yılan nereden kaçar.)

II.1.12.4. Belirtme Hali Eki+ Fiil yapısında Olanlar

Belirtme hali eki, ismi fiile bağlayan bir ektir. Türkiye Türkçesinde belirtme hali –ı; -i; -u; -ü eklerinin getirilmesiyle yapılır (Ergin, 2015: 231). Kazak Türkçesinde ise ünlülerden ve *m, n, ñ* ünsüzlerinden sonra –nı; -ni ekleriyle; diğer sedalı ünsüzlerden sonra –dı; -di ekleriyle; sedasız ünsüzlerden sonra –tı; -ti ekleriyle; 3.teklik şahıstan sonra –n; zamirlerde –i ekinin getirilmesiyle kurulur (Biray vd., 2015: 82).

II.1.12.4.1. Tam Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde fiillerden önce belirtme hali eki alan 38 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 9 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Ağır at, mırmır avrat insanın evini yıkar.
- At alan Üsküdar’ı geçti, at alamayan çukurunu kazdı.
- At almadan ahırını yapma.
- At atı, yiğit yiğidi bastırır.
- Attan inen atını unutmamalı.
- Beygirin iyisi yolu kısaltır.
- Deve adını, eşek odunu satar.
- Eşeğin bozunu, hırsızın kızını alma.
- Kısrak tekmesi, atı incitmez.
- Yürekli at, yemini artırır.
- “*At aynalıp qazığın tabadı,*

Su aynalıp jazıǵın tabadı.”

(At dolanıp kazıǵını bulur,
Su dolaşıp ovasını bulur.)

• *“At semirse, iyesin teber.”*

(At semirse, sahibini teper.)

• *“Ay mindey atıñdı maqtama,
Jıl turmay qatınıñdı maqtama.”*

(Ay binbeden atını övme,
Bir yıl yaşamadan kadınıñı övme.)

• *“Atqa mingen atasın tanımaydı.”*

(Ata binen atasını tanımas.)

• *“Jazǵıturu jel jarday atandı jıǵadı.”*

(Yazın rüzgarı büyük atanı yıkar.)

• *“Qaz ketse, üyrek köldi iyelener.”*

(Kaz gitse, ördek göle sahip olur.)

• *“Qaz köterilse, üyrek köldi jaylaydı.”*

(Kaz kalksa, ördek gölde çoǵalır.)

• *“Köbelek güldi saǵınar.”*

(Kelebek çiçeǵi özler.)

• *“Ajalı kelgen tısqan,*

Uyıqtap jatqan mısıqtı oyatadı.”

(Eceli gelen sıçan,

Uyuyan kediyi uyandırır.)

II.1.12.5. Vasıta Hali Eki + Fiil Yapısında olanlar

Vasıta hali, ismin belirttiği nesnenin vasıta olarak kullanıldığını, fiile vasıta olduğunu ifade eder. Türkiye Türkçesinde vasıta hali *ile* edatı ve **-la; -le** ekleriyle yapılır (Ergin, 2004: 237-238). Kazak Türkçesinde bu hal ünlü ve sedalı ünsüzlerle (z ünsüzü hariç) biten isimlere **-men(en)**; z ile biten isimlere **-ben(en)**; sedasızdardan sonra **-pen(en)** eklerinin getirilmesiyle yapılır (Biray vd., 2015: 84-85).

II.1.12.5.1. Tam Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde **-IA** ve Kazak Türkçesinde **-Man(en)** eklerini alan vasıta hali içeren atasözleri tam eşdeğer başlığı altında değerlendirilir. Türkiye Türkçesinde fiillerden önce vasıta hali eki alan 27 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 13 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Aşk köpekleri bile kafiyeyle havlatır.
- Atın değeri, aldığı yolla ölçülür.
- Beygiri yüzü ile değil, hızı ile överler.
- Çoban koyunu parayla güder, insan insanı bedava.
- Çok beslenen eşekler, atlarla tepişir.
- Eşek bile makamla anırır.
- Her koyun bir çubukla dövülmez.
- İnsanın insanlığı irfanla, hayvanın hayvanlığı samanla beslenir.
- Sıçan tahtayı ceht ile deler.
- Yılan toprağı bile kanaatle yer.

- “*At satsañ ulıñmen aqıldas.*”
(At satarken oğlunla damış.)

- “*Atın sabağan dosınan ayırıladi.*”
(Atını vuran, arkadaşımı kaybeder.)

• “*At jamanı taymen oynar,
Qatın jamanı bayımen oynar.*”
(Atın kötüsü tay ile oynar,
Kadının kötüsü kocasıyla oynar.)

• “*Tüyeni tügimen jutar.*”
(Deveyi tamamen yutar.)

• “*İt iyesimen qiynalsın.*”
(İt sahibi ile zorlansın.)

• “*Jılanıñ basın jawdıñ qolımen miñ.*”
(Yılanın başını düşmanın eliyle ez.)

• “*Öleyin degen tısqan mısıqtıñ quyriğimen oynaydı.*”
(Ölecek sıçan kedinin kuyruğula oynar.)

• “*Mal tölimen jarasar,
Jer gülimen jarasar.*”
(Mal yavrusuyla yaraşır,
Toprak çiçeğiyle yaraşır.)

• “*Qus qanatımen uşıp, ayağımen qonar.*”
(Kuş kanatıyla uçar, ayağıyla konar.)

II.1.13. İçerisinde Özel İsimlerin Geçtiği Atasözleri

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi atasözlerine bakıldığında; içerisinde yer, dağ, kişi, bayram ve millet adları gibi özel isimlerin geçtiği atasözleri tespit edilmiştir. Tespit edilen atasözleri her iki lehçede sıfır eşdeğerlik göstermiştir.

II.1.13.1. Sıfır Eşdeğer

Türkiye Türkçesinde Kazak Türkçesiyle hiç örtüşmeyen 47 tane özel isimler içeren atasözleri tespit edilmiştir. Bunlardan 12'si Türkiye sınırları içindeki yer adları, 7'si Türkiye sınırları dışındaki yer adları, 2'si bayram adı, 4'ü kişi adı ve 9'u millet adıdır. Kazak Türkçesinde ise 2 tane kişi ve 1 tane it adı olmak üzere 3 tane atasözü bulunmuştur.

- Balı tatlı olanın, sineği **Bağdat'tan** gelir.
- Eşeğin nalı yokken **Hasan Dağı'**na oduna gidilmez.
- Haziranda **Hıdırellez'den** sonra tarlada yılan bile oynasa zarardır.
- **İstanbul'a** giden eşek kırk gün anırır.
- İt derisinden post, **Ermeni'yle Rum'dan** dost olmaz.
- İt durur, **Haydar** durmaz.
- **Kayseri'de** kuşun sütü, yılanın ödü bulunur.
- Kırlangıç ne zararsız bir kuş, sen git de onu **Yemen** iline sor.
- **Kürt'ün** kocayanına kuzu güttürürler, **Türk'ün** kocayanına çocuk avuttururlar.

- **Ahmet'in** öküzü, bakar iki gözü

• “*Süleymendey qolıñda quwat bolsa da,
Qıldırıqtay qumırsqağa qıyanat qılma.*”

(Süleyman gibi elinde güç olsa da,

Küçük olan karıncaya zarar verme.)

• “*Ayaz, aliñdi bil,
Qumırsqa jolıñdi bil.*”

(Ayaz, gücünü bil,

Karıncaya, yolunu bil.)

- “Batır degen **Baraq** it bolar,
Eki qatınnıñ biri tabatıǵın.
Bi degen aqsarı at bolar,
Ayında birew tabatıǵın.”
(Cesur diyen Baraq it olur,
İki kadının biri doğan.
Bey diyen ak-sarı at olur,
Ayda bir tane doğan.)

II.2. Konularına Göre Atasözleri

İnsan hayatını ilgilendiren her şey atasözlerine konu olarak yansımıştır. Tespit edilen atasözleri aileyle, eğitimle, çevre ve tabiatla, etnik kökenle, coğrafyayla, alışkanlık, gelenek ve göreneklerle, savaş ve mücadeleyle, ölüm ve ahiretle, mesleklerle, insan ve hayvan arasındaki ilişkiyle, hayvan ve bitki arasındaki ilişkiyle ilgili atasözleri olmak üzere 12 konu başlığı altında değerlendirilmiştir.

II.2.1. Aile ile İlgili Olanlar

Aile, toplumun yapısını oluşturan ana öğelerden biridir. Atalarımız yaşam boyunca aile hayatına, ailenin kurulması ve gelişmesine çok önem vermişlerdir. Toplumun temeli olan aile içinde nasihat, ders verici, eğitici ve öğretici atasözleri kullanılmıştır. Atalarımız aile hayatında sahip oldukları engin bilgileri atasözleri vasıtasıyla gelecek kuşağa aktarmışlardır. Türkiye Türkçesinde aile ile ilgili 79 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 63 tane atasözü bulunmuştur.

- Ananın bastığı civciv ölmez.
- Ayı, yavrusunu okşarken öldürürmüş.
- Çakal, babasından iri olmaz.
- Çocuklu kadın kargalı çınar, civcivli tavuk.
- Karga yavrusuna bakmış da: “ah benim ak topuklu/ak pak evladım” demiş.
- Karga yavrusunu “Pamuğum/kardan ak yavrum” diye severmiş.
- Kuzguna yavrusu anka/şahin/güzel görünür.

• Serçe, yavrusuna “Bir insan yere eğilirse, bil ki taş alıp sana atacak; hemen kaç” demiş; yavrusu da “Ya belindeyse?” deyince, “Sen öğüdü yuvada almışsın” demiş.

• Yapalağın yavrusu gözüne şahin görünür.

• Yılanın yavrusu da yılandır.

• “Tüye balası-töre balası.”

(Deve yavrusu, bey çocuğu.)

• “Biy balası biyge uqsar,

Biyik-biyik tawğa uqsar.

Han balası hanğa uqsar,

Qanatın jayğan qazğa uqsar.

Bay balası bayğa uqsar,

Baylanbağan tayğa uqsar.”

(Bey çocuğu beye benzer,

Büyük büyük dağa benzer.

Padişah çocuğu padişaha benzer,

Kanadını açan kaza benzer.

Zengin çocuğu zengine benzer,

Bağlanmayan taya benzer.)

• “İt balasın ırıldap süyedi.”

(İt hırlayarak yavrusunu sever.)

• “Mısıqtıñ balası miyawlap tuwadı.”

(Kedi yavrusu miyavlayarak doğar.)

• “Ayu balasın jumsağım der,

Qarğa balasın appağım der.

(Ayı yavrusuna yumuşağım der,

Karga yavrusuna beyazım der.)

- “Ayu balasın “appağım” der,
Kırpıkşeşen balasın “jumsağım” der.”
(Ayı yavrusuna “beyazım” der,
Kırpi yavrusuna “yumuşağım” der.)

- “Torğay jawın jawsa,
Balasın qorğar.
Burşaq jawsa,
Basın qorğar.”

(Serçe yağmur yağsa,
Yavrusunu korur.
Dolu yağsa,
Başımı korur.)

- “Jılanniñ balası-jılan,
Şayanniñ balası-şayan.”
(Yılanın yavrusu, yılan,
Çıyanın yavrusu, çıyan.)

II.2.2. Eğitimle İlgili Olanlar

Eğitim, toplumun gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Eğitim sayesinde insanlar aydınlamakta ve bakış açıları genişlemektedir. Atalarımız eğitimin kıymetini bilmişler ve bununla ilgili atasözlerini ortaya koyarak gelecek nesillere de eğitimin önemini belirtmişlerdir. Türkiye Türkçesinde eğitim ile ilgili 8 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 3 tane atasözü bulunmuştur.

- At biniş öğretir, don yürüyüş.
- Bu yılki serçe, bıldırki serçeye cik cik öğretir.
- Domuz hort hortunu büyüğünden öğrenir.
- İnsan göre göre, at/hayvan süre süre öğrenir/alışır.

- Köpek suya düşmedikçe/düşmeyince, yüzme öğrenmez.
- Tavuk eşer bücüğü, öğretir cücüğü.
- Vefayı köpekten öğren.
- Yavru kuş yuvada gördüğünü yapar.

• “*Ayuğa namaz üyretken-tayaq,*
Moldağa namaz üyretken-tamaq.”
(Ayıya namaz öğreten, sopa,
Mollaya namaz öğreten, yemek.)

• “*Saqtıqtı sawısqannan üyren.*”
(Dikkatli olmayı saksığandan öğren.)

• “*İtti jaman üyretken, salaq qatın.*”
(İti kötüye alıştıran, pasaklı kadın.)

II.2.3. Çevre ve Tabiatla İlgili Olanlar

Tabiat, insanlar için vazgeçilmez değerlendendir. Atalarımız tabiatın önemini atasözleriyle sonraki kucağa aktarmıştır. Türkiye Türkçesinde çevre ve tabiatla ilgili 42 tane atasözü bulunmuştur. Kazak Türkçesinde çevre ve tabiatla ilgili 39 tane atasözü tespit edilmiştir.

- Ayısız orman olmaz.
- Dağ kuşu dağda, bağ kuşu bağda/çölde gerek.
- Dağ tavşansız, kul düşmansız olmaz.
- Dağda gezen ayıya da rast gelir kurda da.
- Dağın yücesinde kurttan geçilmez, devletin yücesinde dertten geçilmez.
- Göl kuşu gölde, çöl kuşu çölde.

- Her makamın bir makalı, her ormanın bir çakalı vardır.
- Ormanda atı yok, borandan havfi yok.
- Sapım harmanda kaldı, öküzüm ormanda kaldı.
- Yağmurlu günde tavuk içmez.

• “*Bulbulğa baw jaqsı,
Kekilikke-taw.*”
(Bülbüle bahçe iyi,
Kekliğe, dağ.)

• “*Baqa siyse kölge sep.*”
(Kurbağa işese göle yardım.)

• “*Köldiñ atın balıq şığaradı,
Balıqtıñ atın halık şığaradı.*”
(Gölü balık meşhur eder,
Balığı halk meşhur eder.)

• “*Otansız adam-ormansız bulbul.*”
(Vatansız insan, ormansız bülbül.)

• “*Köldiñ qutı ketse,
Kökqutan bir jıl burın ketedi.*”
(Gölün kutu gitse,
Balıkçıl bir yıl önce gider.)

• “*Är tawdıñ tülkisin ädisin bilgen tazısı aladı.*”
(Her dağın tilkisini yöntemin bilen tazı tutar.)

• “*Tawına qaray tülkisi,
Zamanına qaray külkisi.*”

(Dağına göre tilkisi,
Devrine göre gülüşü.)

• “*Eldi jer urısız bolmas,
Tawlı jer bõrisiz bolmas.*”

(El hırsızsız olmaz,
Dağ bõrisiz olmaz.)

• “*Ayudan qorıqqan toğayğa barmas.*”
(Ayıdan korkan ormana gitmez.)

• “*Dawılda bala men it qutıradı.*”
(Boranda çocuk ile it kudurur.)

II.2.4. Etnik Kökenle İlgili Olanlar

İncelenen kaynaklarda belli bir etnik kesime göndermeler yapan atasözleri tespit edilmiştir. Bunlar bir milletin yaşayış tarzı veya geçmişteki olaylardan kaynaklanmaktadır. Türkiye Türkçesinde etnik köken ile ilgili 18 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde bununla ilgili atasözü bulunmamıştır.

- Ayı **Çingene’yi** tanır.
- Böğürtlen büyümüş, bağ oldum sanmış, **Kürt** ata binmiş ağa oldum sanmış.
- Çayırdan attan, zemheride kurttan, çelmikte **Türkten** sakın.
- Hayvanın ahmağı kaz, insanın ahmağı **Laz**.
- İt derisinden post olmaz; **Rum, Ermeni’yle** dost olmaz.
- İt derisinden post, **Ermeni’yle Rum’dan** dost olmaz.
- **Kürt’ün** kocayanına kuzu güttürürler, **Türk’ün** kocayanına çocuk avuttururlar.
- **Türk** iti şehirde Farisice ürür.
- **Türk**, tosun doğdu anadan; öğüt aldı eşek ile danadan.

- **Türkmen** işler, Tat yer, eşek işler, at yer.

II.2.5. Coğrafyayla (Şehir, Ülke, Göl, Akarsu, Deniz vs) İlgili Olanlar

İncelenen kaynaklarda içerisinde ülke, şehir, dağ, yokuş ve akarsu geçen atasözleri tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları Türkiye sınırları içerisindeyken bazıları da Türkiye sınırları dışında bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde coğrafyayla ilgili 32 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde bununla ilgili atasözü bulunmamıştır.

- **İstanbul'a** giden eşek kırk gün anırır.
- **Hindistan** fili, sivrisinekten korkar.
- Eşeğin nalı yokken **Hasan Dağı'na** oduna gidilmez.
- **Halep** yolunda deve izi aranmaz.
- Kurt, keçiye dokunmazsa, **Mekke'ye** gider.
- Serçeden başka kuş, **Zeyrek'ten** başka yokuş bilmez.
- **Edirne'nin** dili, **Bursa'nın** yılanı.
- Arı iyi olursa, balı **Bağdat'tan** getirir.
- Kırlangıç ne zararsız bir kuş, sen git de onu **Yemen** iline sor.
- **Çamlıca'nın** suyu, **Göksu'nun** kurbağası.

II.2.6. Alışkanlık, Gelenek ve Görenekle İlgili Olanlar

Türkiye Türkçesinde alışkanlık, gelenek ve görenekle ilgili 1 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde bununla ilgili atasözü bulunmamıştır.

- “Kış” sinek, babam seni de evlendirir.

II.2.7. Savaş ve Mücadeleyle İlgili Olanlar

Türkiye Türkçesinde savaş ve mücadeleyle ilgili 4 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 24 tane atasözü bulunmuştur.

- Aç kurt, aslana saldırır.
- At tepişir, arada eşek ölür.

- Bağlı aslana tavşan bile saldırır.
- Ümidi kesilen it, aslana da saldırır.

• “*Mısıqqa oyun kerek,
Tışqanğa ölim kerek.*”
(Kediye oyun gerek,
Sıçana ölüm gerek.)

• “*Jaqsı at ajalğa ara turmasa da, jawdan qutqaradı.*”
(İyi at ecele karşı durmazsa da, düşmandan kurtarır.)

• “*Eki suñqar talassa,
Bir qarğa-quzğınğa jem bolar.*”
(İki şahin tartışsa,
Bir karga-kuzguna yem olur.)

• “*Tozğan qazdı toptanğan qarğa aladı.*”
(Yalnız kazı toplanan karga kapar.)

• “*Er namıs üşin talasadı,
İt süyek üşin talasadı.*”
(Er namus için kavga eder,
İt kemik için kavga eder.)

• “*Kök it jeñbes,
Köp it jeñer.*”
(Tek it yenmez,
Çok it yener.)

• “*Mıqtı qasqır tay-qunanğa şabadı,
Mıqır qasqır qozı-laqtı qağadı.*”
(Güçlü kurt, tay ve qunana saldırır,

Bücür (kısa boylu) kurt kuzu ve oğlağa saldırır.)

• “*Qutsız qonaq kelse, qoyğa qasqır şabar.*”
(Kutlu olmayan konuk gelse, koyuna kurt saldırır.)

• “*Jaman siyır örge talasadı,
Jaman kisi törge talasadı.*”
(Kötü inek tepe için dalaşır,
Kötü kişi baş köşe için dalaşır.)

• “*Eki buwra talassa,
Ortasında şıbın öledi.*”
(İki buğra dövüşse,
Arasında sinek ölür.)

II.2.8. Ölüm ve Ahiretle İlgili Olanlar

Türkiye Türkçesinde ölüm ve ahiretle ilgili 25 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 23 tane atasözü bulunmuştur.

- Ölüm bir devedir ki herkesin kapısına çöker.
- Ananın bastığı civciv ölmez.
- Arslan doğan, arslan ölür.
- Arslan mert olur, kaplan hilekar.
- Karpuz kabuğu ile büyüyen eşeğin ölümü sudan olur.
- At öleceği zaman kişnermiş.
- At ölür, itlere bayram olur.
- Hayvan ölür, semeri kalır; insan ölür, eseri kalır.
- Evvel gerekirdi tımar; öldü eşek, kaldı semer.
- Hıyar akçesiyle alınan eşeğin ölümü sudan olur.

• “*Atqa mindiň-ajalğa mindiň.*”

(Ata bindin, ecele bindin.)

• “*Ölik şıqqan üydiň aldında jolbarıs jatadı.*”

(Ceset çıkan evin önünde kaplan yatar.)

• “*Bir mal iyesine payda keltiredi,*

Bir mal iyesini öltiredi.”

(Bir mal sahibine fayda getirir,

Bir mal sahibini öldürür.)

• “*Öleyin degen tışqan mısıqtıň quyriğimen oynaydı.*”

(Ölecek sıçan kedinin kuyruğu ile oynar.)

• “*Jılanıň basın kesip alsañ da,*

Kesirtkedey quwati bar.

Jılanıň özi ölse de,

Quyriği ölmeydi.”

(Yılanın başını kessen de,

Kertenkele gibi kuvveti var.

Yılanın kendisi ölse de,

Kuyruğu ölmez.)

• “*Ajal jetpey şıbın ölmės.*”

(Eceli gelmeden sinek ölmez.)

• “*Atan ölse, taylaq bar,*

Jügi jerde qalmasıqa.

Atañ ölse, bala bar,

Ornı qarañ qalmasıqa.”

(Atan ölürse, taylak var,

Yükü yerde kalmasın.

Büyük baban ölürse, çocuk var,

Yeri boş kalmasın.)

• “*Jılandı öltirgenniñ sawabı bar.*”

(Yılan öldürmenin sevabı var.)

• “*Şortan özi ölse de, tisi ölmes.*”

(Turnabalığının kendisi ölse de, dişi ölmez.)

• “*Ölmegenge öli balıq jolıǵadı.*”

(Ölmeyene ölü balık karşılaşır.)

II.2.9. Mesleklerle İlgili Olanlar

Türkiye Türkçesinde mesleklerle ilgili 42 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde bununla ilgili 16 tane atasözü bulunmuştur.

• Çoban koyunu parayla güder, insan insanı bedava.

• Koyunsuz çoban olmaz.

• Koyununu güdene çoban denmez.

• Köpeğin çobanı varsa, tavşanın da yaradanı var.

• Oğlan/el yer oyuna gider, çoban yer koyuna gider.

• Saf/sak çobandan, sağır it yeğdir.

• Sekiz keçiye, dokuz çoban lazımdır.

• Tilkiye tavuk çobanlığı teklif etmişler, ağlamış; “Niçin ağlıyorsun?” demişler, “İnanmadığım için” demiş.

• Yeğin çoban, kurdun kısmetini elinden alır.

• Eşek başka düşünür, eşekçi başka düşünür.

• *Qoy-uri, qoyşı-ötirikşi.*”
(Koyun hırsız, çoban yalancı.)

• *“Atlı qoyşı- aşuwi qattı qoyşı.”*
(Atlı çoban, tez sinirlenen çoban.)

• *“Qara esekke can qayğı,
Qasapşığa may qayğı.”*
(Kara eşeğe can kaygı,
Kaspçıya yağ kaygı.)

• *“Añşı qanşa ayla bilse,
Ayu sonşa jol biledi.”*
(Avcı ne kadar hile bilse,
Ayı o kadar yol bilir.)

• *“Eşkiniñ eti et bolmas,
Sawdager kiside dos bolmas.”*
(Keçinin eti et olmaz,
Saticıda arkadaş olmaz.)

• *“Qasapşığa may gerek, qara eşkige jan gerek.”*
(Kasaba yağ gerek, kara keçiye can gerek.)

• *“Qoy şopanğa qızmet etpeydi,
Şopan qoyğa qızmet etedi.”*
(Koyun çobana hizmet etmez,
Çoban koyuna hizmet eder.)

• *“Qoyşı köp bolsa, qoy aram öledi.”*
(Çoban çok olursa, koyun mundar ölür.)

- “Zulim adam sultan bola almaydı,
Qasqır qoy bağıp şopan bola almaydı.”
(Zalim adam bey olamaz,
Kurt koyuna bakıp çoban olamaz.)

- “Qoy semizi, qoyşıdan.”
(Koyun semizliği çobandan.)

II.2.10. İnsan ve Bitki Dışında Bir Hayvan Türü Belirtilmeden Kullanılanlar

Türkiye Türkçesinde insan ve bitki dışında bir hayvan türü belirtilmeden kullanılan 100 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 7 tane atasözü bulunmuştur.

- Ağır yükü hayvanın büyüğüne vururlar.
- Almadığın/almayacağın hayvanı kuyruğundan tutma.
- Dağdan inen, hayvan olur.
- Hayvanı gösteren tımardır.
- Canlı mal, kazıktan kazığadır.
- Mal kazıktan kazığa, silah çividen çiviye.
- Ekin yağıştan, mal doğuştan belli olur.
- Avcı kuşun gagası büyüktür.
- Uçan kuştan haber sorulmaz.
- Yırtıcı kuşun ötmesi az olur.

- “Jaqsı mal jalğız joğalmaydı.”
(İyi mal tek kaybolmaz.)

- “Maldı bağa bil,
Babın taba bil.”
(Mala bakmayı bil,
Yöntemini bulmayı bil.)

• “*Mal tölimen jarasar,
Jer gülimen jarasar.*”
(Mal yavrusuyla yaraşır,
Toprak çiçeğiyle yaraşır.)

• “*Maldıñ ayağı ottamaydı, awzı ottaydı.*”
(Malın ayağı otlamaz, ağzı otlar.)

• “*Aylasız aw qurğan,
Qus ustay almaydı.*”
(Hilesiz tuzak yapan,
Kuş tutamaz.)

• “*Uşqan qustiñ soñınan quwıp bolmas.*”
(Uçan kuşun peşinden kovmak olmaz.)

• “*Qus qanatımen uşıp, ayağımen qonar.*”
(Kuş kanatıyla uçar, ayağıyla konar.)

II.2.11. İnsan ve Hayvan Arasındaki İlişkiyi Konu Alanlar

Türkiye Türkçesinde insan ve hayvan arasındaki ilişkiyi konu alan 43 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 32 tane atasözü bulunmuştur.

- Arslan bile insanın hilesinden korkar.
- At, avrat, silah insan için birer murattır.
- Atın iyisini genç, kadının iyisine ihtiyar alır.
- Ayı ininde insan dolamaz.
- Ayı insan dost olmaz.
- Bir insan eşek olunca, semer vuran çok olur.
- Buyurmakla gören uşak, sürmekle yürüyen eşek insanı kocaltır.

- Domuzdan insan doğmaz.
- Her adamın altında at oynamaz.
- Kendi yorganının biti insanı yemez/yakmaz.

• “*Adamğa şabatın arıstannan,
Jük tasıtın esek jaqsı.*”

(İnsana saldıran aslandan,
Yük taşıyan eşek iyi.)

• “*Attıñ sırtı iyesine mälim.*”
(Atın sırtı sahibine belli.)

• “*At semirse, iyesin teber.*”
(At semirse, sahibini teper.)

• “*Bir biye-üydiki, eki tüye-eldiki.*”
(Bir kısrak, evinki, iki kısrak elinki.)

• “*Qorıqpas kelin qoy basınan qorqadı.*”
(Korkmayan gelin koyun kafasından korkar.)

• “*İyesiñ süygen, itine süyek salar.*”
(Sahibini seven, itine kemik verir.)

• “*İyesiñ siylasañ, itke süyek tasta.*”
(Sahibine saygı duysan, itine kemik ver.)

• “*El awlaq bolsa,
Doñız töbege şığar.*”
(El uzakta olursa,
Domuz tepeye çıkar.)

• “*Akıldı kâriden surama, bõriden sura.*”

(Akıllı yaşlıdan sorma, bõriden sor.)

II.2.12. Hayvan ve Bitki Arasındaki İlişkiyi Konu Alanlar

Türkiye Türkçesinde hayvan ve bitki aradındaki ilişkiyi konu alan 12 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 16 tane atasözü bulunmuştur.

- Ağacı kurt, insanı dert yer.
- Ağacın kurdu bedeninde.
- Ağacın kurdu içinden olmayınca, ağaç kurumuz/çürümez.
- Ağacın kurdu içinden olur.
- Ağacın yumuşağını kurt yer.
- Ağacın zevali içindeki kurtttandır.
- Ağaç devrileceği zaman, bütün maymunlar kaçışır.
- Ağaç, kurdu içinde besler.
- Ağılda oğlak doğsa/olsa, ovada otu biter.
- Eşeğin kendi gönlüne kalsa, bir demet maydanozu taşımaz.

• “*Qarğaniñ tapqanı terek basında.*”

(Karganın bulduğu kavak ağacının tepesinde.)

• “*Añızdı jerde at ölmeydi,*

Üyirli jerde er ölmeydi.

(Andızlı yerde at ölmez,

Sürülü ya da kalabalık yerde er ölmez.)

• “*Köbelek güldi sağınar.*”

(Kelebek çiçeği özler.)

• “*Jılan jalbızdan qaşar.*”

(Yılan naneden kaçar.)

• “*Bulbul gülünde sayraydı,*

Adal başşı el-jurtın oylaydı.”

(Bülbül çiçeğinde öter,

Adil yönetici halkını düşünür.)

• “*Gül aşılmay, bulbul sayramas.*”

(Çiçek açılmadan, bülbül ötmez.)

• “*Almaniñ asılın ayu jer.*”

(Elmanın iyisini ayı yer.)

• “*Qoyandı qamıs öltirer,*

Erdi namıs öltirer.”

(Tavşanı kamış öldürür,

Eri namıs öldürür.)

• “*Bulanğa ergen şeşekke awnar,*

Doñızğa ergen balşıqqa awnar.”

(Bulanın izleyen çiçeğe ağnar,

Domuzun izleyen çamura ağnar.)

• “*Är tawdıñ şöbin köksegen buğı aştan öledi.*”

(Her dağın otunu hayal eden buğı açlıktan ölür.)

SONUÇ

Çalışmada, incelenen atasözlerinde karşılaşılan hayvanlar ve bunlara ait adların geçiş sıklığı, her iki topluluğun üzerinde yaşadıkları coğrafyada bulunan hayvan varlığı ve söz konusu hayvanların iki topluluğun kültürü içindeki önemi hakkında bilgiler sunulmaktadır. Çalışmanın amacı aynı kökten gelen iki lehçenin farklılıklarından çok ortaklık ve benzerliklerini ortaya koymaktır. Bu çalışma esnasında elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Çalışmada her iki lehçede tespit edilmiş hayvan adları ile ilgili atasözleri seçilmiş ve bu atasözlerinde geçen hayvan adları özelliklerine göre tasnif edilmiştir. Çalışmaya esas alınan eserlerde Türkiye Türkçesinde 3575, Kazak Türkçesinde ise 1679 tane atasözü tespit edilmiştir. Bu atasözlerinde en sık rastlanan hayvan adı attır, en az rastlanan hayvan adı ise porsuktur. Türkiye Türkçesinde atla ilgili 476 tane, porsukla ilgili 2 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde atla ilgili 420 tane, porsukla ilgili 2 tane atasözü tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise atın Türk kültüründe önemli bir yeri olması, porsuğun ise insanın günlük yaşamında nadiren karşılaştığı bir hayvan olmasıdır.

2. İki lehçede tespit edilen atasözlerinde geçen hayvan adlarının toplam sayısı 113'tür. Bunlardan 78'i birebir, 35'i ise sıfır eşdeğerdir. Buradan da anlaşıldığı gibi büyük bir çoğunlukla birebir eşdeğer olan hayvan adlarının farklı kültürlerinin etkisine uğramadan ortaklığını muhafaza ettiğini görmekteyiz.

3. Tespit edilen atasözlerinde bir lehçede olup diğerinde olmayan hayvan adları vardır:

a) Kazak Türkçesi atasözlerinde yer alan fakat Türkiye Türkçesi atasözlerinde yer almayan hayvan adları: baytal, dönen, jabağı, jabı, qunan, mästek, säwrik, atan, buğra, taylak, boğa, kaya kartalı, doğan, güvercin, sığın, sülün, balıkçıl, guguk, kanarya, kuğu, sazan, burak, turnabalığı, kelebek, okalak, çıyan, kertenkele, kirpi, kunduz ve sirkedir.

b) Türkiye Türkçesi atasözlerinde yer alan fakat Kazak Türkçesi atasözlerinde yer almayan hayvan adları: beygir, koduk, tosun, devekuşu, çakal, akbaba, atmaca, hamsi balığı, sivrisinek ve kurttur.

Atasözlerinde geçen bazı at ve deve ile ilgili hayvan adlarının günümüzde anlamını yitirdiği, artık kullanılmaz hale geldiği görülmüştür. Bunun sebebi ise şehirleşmenin kültür üzerindeki etkisidir.

4. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki atasözleri eşdeğerlik bakımından karşılaştırıldığında 232 tane tam eşdeğer, 405 tane kısmi eşdeğer ve 3980 tane sıfır eşdeğer atasözü tespit edilmiştir.

Tam eşdeğer atasözlerinin aynı kaynaktan beslenip Türkçenin eski dönemlerinden bugüne kadar bozulmadan devam edegeldiği, kısmi eşdeğer atasözlerinin ise ufak tefek değişikliklere uğramasına rağmen büyük oranda benzerliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Sıfır eşdeğer atasözlerinin ise farklı coğrafyada yaşayan toplulukların yaşayış tarzı, coğrafi yapısı ve kültürel değişimlerden kaynaklandığı kanaatine varılmıştır.

5. Bu atasözlerinin ortak yazı dili döneminde verilen eserlerde yer alması bakımından incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: Orhun Abideleri'nde 1, Divanu Lugati't Türk'te 84, Kutadgu Bilig'de 5, Atabetü'l Hakayık'ta 1 tane olmak üzere toplam 91 tane atasözünün yer aldığı tespit edilmiştir. Ortak yazı dili ve Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesindeki atasözleri eşdeğerlik bakımından mukayese edildiğinde aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

a) Birebir eşdeğerlik gösteren atasözleri sayısı 36'dır.

- Ortak yazı dili ve her iki lehçede birebir eşdeğer olan atasözleri sayısı: 14.

- Ortak yazı dili ve yalnızca Türkiye Türkçesinde birebir eşdeğerlik arz edenler 13 tanedir.

- Ortak yazı dili ve yalnızca Kazak Türkçesinde birebir eşdeğerlik arz edenlerin sayısı 9 tanedir.

b) Kısmi eşdeğerlik gösteren atasözleri sayısı 24'i göstermektedir.

- Ortak yazı dili ve her iki lehçede kısmi eşdeğerlik arz edenler 3 tanedir.

- Ortak yazı dili ve yalnızca Türkiye Türkçesinde kısmi eşdeğerlik arz edenlerin sayısı 8'dir.

- Ortak yazı dili ve yalnızca Kazak Türkçesinde kısmi eşdeğerlik arz edenler 8 tanedir.

- Ortak yazı dilinde birden fazla hükümden oluşup Türkiye veya Kazak Türkçesinde bir hükümden oluşan atasözleri sayısı 3'tür.

- Ortak yazı dilinde bir hükümden oluşup Türkiye veya Kazak Türkçesinde iki hükümden oluşan atasözleri sayısı 2'dir.

c) Ortak yazı dili ve her iki lehçede sıfır eşdeğerlik arz eden 38 tane atasözü tespit edilmiştir.

Ortak yazı dili dönemindeki eserlerden tespit edilen atasözlerinin biçim ve kavram alanını koruyarak bugünlere kadar ulaşması gerek tarihi açıdan, gerekse kültürel açıdan Türk milletinin özünden kopmadığının göstergesidir. Bu atasözlerinin üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen Türk milletinin düşünce sisteminin aynı olduğu anlaşılmaktadır.

Türk milletinin gen haritası olan atasözleri yukarıda verilen sayısal verilerden de anlaşıldığı üzere varlığını hala devam ettirmektedir. Bu durum farklı coğrafyalarda yaşayan Türk toplulukları arasındaki düşünce ve tutumların ortak nitelikler taşıdığı anlamına gelmektedir.

6. Çalışma kapsamında ortak yazı dili kullanıldığı dönemdeki eserlerden tespit edilen atasözleri kelime grupları yönünden incelendiğinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır:

a) İncelenen atasözlerinde toplam 17 isim tamlamasına rastlanmıştır. Bunlardan 1'i belirtili, 16'sı belirtisiz isim tamlamasıdır.

b) Taranan atasözlerinde kelime grubu olarak en fazla sıfat tamlamasına rastlanmış ve 23 sıfat tamlaması tespit edilmiştir.

c) Toplam 91 tane atasözünde en az rastlanan kelime grubu, edat grubudur. 2 edat grubuna rastlanmıştır.

Değerlendirme sonucunda sıfat tamlamasının atasözlerinde en fazla rastlanan kelime grubu olmasının, bu tamlamanın nesneyi, varlığı çok daha somut, net bir şekilde ortaya koymasından kaynaklandığı düşüncesindeyiz.

7. Çalışma kapsamında ortak yazı dili dönemindeki eserlerden tespit edilen atasözleri zaman çekimi yönünden incelendiğinde ise aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır:

a) Atasözlerinde en fazla geniş zaman ifadesi vardır. İncelenen atasözlerinde 57 geniş zaman ifadesinde rastlanmıştır.

b) Geniş zaman kipinden sonra en fazla rastlanan 15 sayısıyla şart kipidir.

c) İncelenen atasözlerinde 5 emir kipi ifadesinde rastlanmıştır.

d) En az rastlanan 1 sayısı ile gereklilik kipidir.

e) Taranan atasözlerinde 1 birleşik zamanlı çekime rastlanmıştır. Bu da geniş zaman rivayeti şeklindedir.

Verilerden hareketle ortak yazı dili ile Çağdaş Türkiye ve Kazak Türkçesinde cümle unsurlarının ve söz diziminin tamamen aynı olduğunu belirtmek mümkündür. Bu da her iki lehçenin tek bir kaynaktan beslendiğinin ispatıdır.

8. Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözleri zaman çekimi bakımından karşılaştırılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

a) Atasözlerinde rasladığımız kiplerden biri, geçmiş zamandır. Türkiye Türkçesinde geçmiş zamanların 136'sı öğrenilen geçmiş zaman, 51'i görülen geçmiş zaman çekimindedir. Kazak Türkçesinde ise 10'u öğrenilen geçmiş zaman, 6'sı görülen geçmiş zaman çekimindedir.

b) Türkiye Türkçesi atasözlerinde en az 5 sayısı ile şimdiki zaman ifadesine rastlanmıştır. Kazak Türkçesi atasözlerinde ise geniş zaman ifadesinden sonra en çok 358 sayısı ile değişken şimdiki zaman ifadesine rastlanmıştır.

c) Türkiye Türkçesinde incelenen atasözlerinde şimdiki zamandan sonra en az gelecek zaman ifadesine rastlanmıştır. Gelecek zaman ifade eden atasözleri sayısı 9'u göstermiştir. Kazak Türkçesinde 2'yi göstermiştir.

d) Her iki lehçede incelenen atasözlerinde en çok geniş zaman ifadesine rastlanmıştır. Çalışma kapsamına alınan 3575 Türkiye Türkçesi atasözünün 2471'i geniş zaman ekiyle çekimlenirken Kazak Türkçesi atasözünün 362'si geniş zaman ekiyle çekimlenmiştir. Bunu yanı sıra Kazak Türkçesinde geniş zaman kipiyle birlikte 358 sayısı ile değişken şimdiki zaman kipinin de ağırlıkta olduğu görülmektedir.

e) Türkiye Türkçesinde şart kipi ifade eden 11 tane, Kazak Türkçesinde ise 28 tane atasözü tespit edilmiştir.

f) Türkiye Türkçesinde gereklilik kipi ifade eden 62, Kazak Türkçesinde ise 3 tane atasözü tespit edilmiştir.

g) Türkiye Türkçesinde geniş zaman kipinden sonra en fazla 185 sayısı ile emir kipi ifade eden atasözleri tespit edilmiştir. Kazak Türkçesi ise emir kipi ifade eden 97 tane atasözüne rastlanmıştır.

h) Türkiye Türkçesinde istek kipi ifade eden 35, Kazak Türkçesi ifade eden 10 tane atasözü tespit edilmiştir.

i) Türkiye Türkçesi atasözlerinde 66 birleşik zamanlı çekime rastlanmıştır. Bunlardan en çok rastlanan 38 sayısı ile geniş zamanın rivayeti iken; geniş zaman

hikayesi ifade eden 18 tane, geniş zamanın şartı ifade eden 7 tane, istek kipinin hikayesi, gelecek zamanın ve şimdiki zamanın şartı ifade eden birer tane atasözüne rastlanmıştır. Kazak Türkçesinde ise sadece öğrenilen geçmiş zaman ifade eden 1 tane atasözü tespit edilmiştir.

Kazak Türkçesinde müstakil bir geniş zaman kavramı bulunmadığı, dolayısıyla Kazak Türkçesindeki **-Ar, -r** gelecek zaman ekinin ve **-a, -e, -y** değişken şimdiki zaman ekinin Türkiye Türkçesindeki geniş zamana karşılık geldiği tespit edilmiştir. Atasözlerinin uzun tarihi bir süreçte oluşmasından ve çağlar boyu geçerli olmasından dolayı geniş zamanla çekimlenmesi oldukça doğaldır.

Çağdaş Türkiye ve Kazak Türkçesi toplumsal, bilimsel, dilsel anlayıştaki değişimlere rağmen gramer bakımından büyük bir benzerlik göstermiştir. Bu benzerlik kendisini özellikle biçimbilimde güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Başka bir deyişle her iki lehçede fiil çekimi gerek biçimsel gerek yapısal gerekse anlamsal açıdan Eski Türkçedeki özelliklerini koruduğunu dile getirebiliriz. Tespit edilen fiil çekimleri eşdeğer bakımından incelenirken bunlarda kullanılan ek ve ifade ediliş tarzı dikkate alınmıştır.

9. Çekimli fiil veya hüküm bulunmayan atasözleri Türkiye Türkçesinde 141, Kazak Türkçesinde ise 63 olarak tespit edilmiştir.

a) İki ve daha fazla bölümden oluşan ancak tek yüklemlilikte atasözleri Türkiye Türkçesinde 61, Kazak Türkçesinde 5 olarak tespit edilmiştir.

b) Türkiye Türkçesinde çekimli fiil dışında atasözünde bulunmadığı halde var kabul edilen diğer kelimelerin olduğu atasözleri bulunmazken Kazak Türkçesinde bununla ilgili 2 tane atasözü yer almaktadır.

Eksiltili cümle biçimindeki atasözlerinin -anlatım bakımından etkili olmasına rağmen- doğru anlamlandırılması zordur.

10. Türkiye Türkçesinde toplam 3575 atasözünden 220 tanesi manzum iken, Kazak Türkçesinde 1679 atasözünden 388 tanesinin manzum olduğu tespit edilmiştir. Manzum atasözleri hatırı sayılır bir miktardadır. Buradan hareketle bu atasözlerinin müellifi olan bir milletin, yani Türk milletinin bir estetik zevk sahibi olduğu ve sanatsal duyarlılığını sözlü ürünlerine yansıttığı çıkarımında bulunulabilir. Kazak Türkçesindeki atasözleri manzum özellik bakımından Türkiye Türkçesi atasözlerinden fazladır. Manzum atasözleri ahenk unsurları ve ölçü bakımından incelendiğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

a) Manzum atasözleri kafiye yapısına göre incelendiğinde Türkiye Türkçesinde yarım kafiye 36 sayısı ile çoğunluk arz ederken Kazak Türkçesinde bu çoğunluğun 76 sayısı ile tam kafiyede olduğu görülmektedir. Eski Türkçedeki yarım kafiyenin yaygın kullanımını Türkiye Türkçesindeki manzum atasözlerinde devam etmiştir. Türkiye Türkçesinde tam kafiye yapısına sahip 29 tane atasözü bulunmuştur. Kazak Türkçesi manzum atasözlerinde yer alan yarım kafiye yapısına sahip 32 tane örneğe rastlanmıştır.

b) Türkiye Türkçesinde zengin kafiye yapısına sahip 27 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 30 tane atasözü tespit edilmiştir.

c) Her iki lehçede tunç kafiye yapısına sahip otuz dörder tane atasözü bulunmuştur.

d) Türkiye Türkçesinde en az 1 sayısıyla cinaslı kafiyeli atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde cinaslı kafiye yapısına sahip atasözü tespit edilmemiştir.

e) Manzum atasözleri redifler ek ve kelime şeklinde olmak üzere ikiye ayrılabilir. Bunlardan her iki lehçede de en çok tespit edilen kelime şeklindeki rediftir. Türkiye Türkçesinde kelime şeklindeki redif yapısı yer alan 61 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 138 tane atasözü tespit edilmiştir.

f) Her iki lehçenin atasözlerinde en az rastlanan bir ek ve iki kelimedenden oluşan redif yapısıdır. Türkiye Türkçesinde bir ek ve iki kelimedenden oluşan redif yapısı yer alan 2 tane atasözü, Kazak Türkçesinde 4 tane atasözü bulunmuştur.

g) Türkiye Türkçesinde ek şeklindeki redif yapısı yer alan 51 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 87 tane atasözü tespit edilmiştir.

h) Türkiye Türkçesinde bir ek ve bir kelimedenden oluşan redif yapısı yer alan 13 tane atasözü bulunurken Kazak Türkçesinde 87 tane atasözü bulunmuştur.

i) Türkiye Türkçesinde bir ek ve üç kelimedenden oluşan redif yapısı yer alan atasözü tespit edilmezken Kazak Türkçesinde 3 tane atasözü tespit edilmiştir.

j) Türkiye Türkçesinde 98 tane manzum atasözü, Kazak Türkçesinde 173 tane manzum atasözü hece ölçüsü incelenmiştir. İnceleme sonucunda 4'lü hece ölçüsüyle söylenen manzum atasözü olduğu gibi 17'li hece ölçüsüyle söylenmiş manzum atasözlerinin de olduğu görülmüştür. Bunlardan en çok rastlanan hece ölçüsü, 7'li hece ölçüsüdür. Türkiye Türkçesinde 7'li hece ölçüsüyle söylenmiş 20 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 4 tane atasözü tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde en az 1 sayısıyla rastlanan 13'lü ve 16'lı hece ölçüsüyle söylenmiş atasözleridir, Kazak Türkçesinde ise 17'li hece ölçüsüyle söylenmiş atasözleridir.

k) Türkiye Türkçesinde ölçüsü tutmayan 122 tane atasözü, Kazak Türkçesinde 215 tane atasözü tespit edilmiştir.

l) Türkiye Türkçesinde asonans ve aliterasyon ahenk unsuruyla oluşan 29 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde 10 tane atasözü tespit edilmiştir.

İncelenen atasözlerinden hareketle, Türk atasözleri nesir cümleleriyle ifade edilebildiği gibi ölçülü ve uyaklı cümle halinde, manzum olarak da ifade edildiği de tespit edilmiştir.

Manzum atasözlerinin heceleri, vezinleri, uyakları dikkate alındığında halk şiiri özelliklerini taşımaktadır. Bu, atasözlerinin anonim olması hasebeyle normal bir durum arz etmektedir.

Türkiye Türkçesinde manzum atasözleri cümle hâlindeyken Kazak Türkçesi manzum atasözlerinin şiir dili özelliğine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Kazak Türkçesinde manzum atasözlerinin büyük çoğunluğunun ya beyit şeklinde ya da dörtlük şeklinde vücuda getirildiği görülmüştür.

11. Tespit edilen örneklerden de anlaşıldığı gibi, Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki hayvan adlarıyla kurulan atasözlerinde, hayvanların belirgin özelliklerinin insan özellikleriyle bağdaştırılarak kişileştirme yoluyla özdeşleştirilmesi, insan karakterine ait olumlu ve olumsuz niteliklerin hayvanlarla simgelenmesi gibi benzetmeler canlı bir şekilde tasvir edilmektedir. Bu canlı tasvirler anlatılmak istenen bir durumun ifade gücünü artırmak, dikkat çekmek, kavramı zenginleştirmek ve anlatıma ayrı bir güzellik katmak adına büyük önem arz etmektedir. Ele alınan atasözlerinde benzetme, istiare, mecaz, telmih, kinaye ve teşhis ve intak söz sanatları kullanılmıştır. Bu söz sanatlarının sayısal verileri ise aşağıdaki şekildedir:

a) Her iki lehçenin atasözlerinde en çok kinaye sanatına yer verilmiştir. Türkiye Türkçesinde 92 tane atasözünde, Kazak Türkçesinde ise 88 tane atasözünde kinaye sanatı kullanılmıştır.

b) Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözlerinde kinaye sanatında sonra mecaz anlam öne çıktığı görülmüştür. Türkiye Türkçesinde 73 tane atasözünde, Kazak Türkçesinde 42 tane atasözünde mecaz sanatı kullanılmıştır.

c) Türkiye Türkçesinde benzetme sanatı olan 28 tane, Kazak Türkçesinde 18 tane atasözü tespit edilmiştir.

d) Teşhis ve intak sanatı Türkiye Türkçesinde 82 tane atasözünde, Kazak Türkçesinde ise 45 tane atasözünde görülmüştür.

e) Türkiye Türkçesi atasözlerinin 24 tanesinde, Kazak Türkçesi atasözlerinin 15 tanesinde istiare sanatı kullanılmıştır.

f) Türkiye Türkçesinde incelenen atasözlerinin 44'ünde telmih sanatı kullanılmıştır. Kazak Türkçesi atasözlerinde en az 3 sayısıyla kullanılan telmih sanattır.

Atasözlerinde söz ve mana sanatları sıkça kullanılmıştır. Bu da dilin işlenmişliğini ve halkın kültür seviyesinin yüksekliğini gösterir. Türkiye ve Kazak Türkçesinde tespit edilen atasözlerinde söz ve mana sanatlarının bolca kullanılması Türk dilinin zenginliğinin ve işlenmişliğinin kanıtıdır.

12. Türkiye Türkçesinde şartlı birleşik cümleyle yapılan 25 tane atasözü, Kazak Türkçesinde ise 42 tane atasözü tespit edilmiştir. Bu atasözleri devrik cümle yönünden incelendiğinde ise Türkiye Türkçesinde 53, Kazak Türkçesinde 13 devrik cümle yer aldığı ortaya çıkmıştır.

13. Çalışma kapsamında Türkiye ve Kazak Türkçesinde tespit edilen atasözleri kelime grupları yönünden incelendiğinde aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

a) Her iki lehçenin atasözlerinde kelime grubu olarak en fazla sıfat tamlamasına rastlanmıştır. Sıfat tamlaması Türkiye Türkçesi atasözünde 724 kez görülürken Kazak Türkçesi atasözünde 218 kez görülmüştür.

b) Sıfat tamlamasından sonra en fazla görülen tamlama isim tamlamasıdır. Türkiye Türkçesi atasözlerinde toplam 288 isim tamlamasına raslanmıştır. Bunlardan 248'i belirtili, 40'ı belirtisiz isim tamlamasıdır. Kazak Türkçesi atasözlerinde toplam 119 isim tamlaması tespit edilmiştir. Bunlardan 104'ü belirtili, 15'i de belirtisiz isim tamlamasıdır.

c) Türkiye Türkçesi atasözlerinde 119 sayısıyla en sık raslanan kelime gruplarından biri edat grubudur. Kazak Türkçesi atasözlerinde 7 tane atasözünde edat grubu tespit edilmiştir.

d) Türkiye Türkçesi atasözlerinde edat grubundan sonra en fazla bağlama grubu yer almaktadır. Toplam 71 tane atasözünde bağlama grubu geçmektedir. Kazak Türkçesinde ise 8 tane atasözünde bağlama grubu tespit edilmiştir.

e) İyelik grubu Türkiye Türkçesi atasözlerinde 19 kez geçerken Kazak Türkçesinde 4 kez geçmiştir.

f) Türkiye Türkçesinde ünvan grubu geçen 1 tane atasözü tespit edilirken Kazak Türkçesinde bununla ilgili atasözü tespit edilmemiştir.

g) Türkiye Türkçesi atasözlerinde toplam 36 birleşik fiile rastlanmıştır. Bunlardan 15'i kurallı (özel) birleşik fiil, 19'u isim unsurundan sonra gelen yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiil ve 2'si anlamca kaynaşmış birleşik fiildir. Kazak Türkçesi atasözlerinde toplam 24 birleşik fiil tespit edilmiştir. Bunlardan 12'si kurallı (özel) birleşik fiil, 9'u isim unsurundan sonra gelen yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiil ve 3'ü anlamca kaynaşmış birleşik fiildir.

Türkiye Türkçesindeki kelime grupları ile Kazak Türkçesindeki kelime grupları arasında söz dizimi açısından önemli bir fark yoktur. Her iki lehçede cümle unsurları ile söz dizimi tamamen aynıdır. Bu tespitlerden yola çıkarak Kazak ve Türkiye Türkçesinin sentaks ve semantik açıdan da büyük bir benzerlik gösterdiğini belirtmek mümkündür.

14. Türkiye Türkçesinde özel isimlerin geçtiği atasözleri konu bakımından çeşitlilik arz ederken Kazak Türkçesinde sınırlı sayıda örnekle karşılaşmıştır. Bu atasözleri Türkiye ve Kazak Türklerinin geçmişiyle, kültürüyle ve gelenekleriyle ilgilidir. Türkiye Türkçesinde 47 atasözünde özel isimler geçmektedir. Bunlardan 12'si Türkiye sınırları içindeki yer adları, 7'si Türkiye sınırları dışındaki yer adları, 2'si bayram adı, 4'ü kişi adı ve 9'u millet adıdır. Kazak Türkçesinde ise 2 tane kişi ve 1 tane it adı olmak üzere 3 tane atasözü bulunmuştur.

15. Türkiye ve Kazak Türkçesi atasözleri konularına göre 12 başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklar altındaysa Türkiye ve Kazak Türkleri'nin kültürel, dini, toplumsal ve mesleki yaklaşımları ve yaşam tarzları arasındaki ortaklıkları, benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak: iki lehçede de kullanılan atasözlerinin çoğu ortak yazı dili dönemindeki savlarla benzerlik göstermektedir. Türk toplumu yüzyıllar içinde edindiği tecrübeleri atasözleriyle gelecek nesillere aktarmıştır. Yaşanılan coğrafya, karşılaşan toplumlar ve olaylar çeşitlendikçe atasözleri de temel Türk dünya görüşü bozulmadan çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Coğrafyalardan kaynaklanmış birkaç değişiklik dışında çoğu atasözünün ortak olması ve benzerlik göstermesi Türkiye Türkleri'nin ve Kazak Türkleri'nin aynı geçmiş, dil, kültür ve düşünce pınarından beslendiğini göstermektedir.

Türklerin manevi mirası olan atasözlerinin incelenmesi Türk Dünyası'nın varlığı, birliği ve dirliğinin sağlanması için büyük bir önem taşıyacağı düşünceşindedir. Karşılık ve denklik ilişkilerini belirlemeye çalıştığımız hayvan adları içeren atasözlerinin araştırılması gerek bu alanda çalışanlara gerekse birliktelik

için emek verenlere faydalı olmak adına hazırlanmıştır. Başka bir ifadeyle, bu çalışmanın ileride yapılacak olan benzer çalışmalara kaynaklık etmesi, yol göstermesini ve Türk diliyle yapılacak çalışmalara da malzeme olmasını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

- ABUOVA, A. (2008). Kazak Türkçesinde Kelime Grubunun Kavramı ve Terimi Üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 25, 7-17.
- ACAROĞLU, T. M. (1992). *Türk Atasözleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- ADALI, O. (2009). *Anlamak ve Anlatmak*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- ADAMBAYEV, B. (1989). “Maqal-Mätel” maddesi. *Qazaq SSR Qısqaşa Entsiklopediyası*. Almatı: Qazaq Sovet Éntsiklopediyasınıñ Bas Redaktsiyası. C.4, ss. 417-418.
- ADİLOĞLU, A. (2003). Karaçay-Malkar Edebiyatı. U. Tavkul ve Y. Kalafat. (Derleyenler). *Karaçay-Malkarlar. Tarih Toplum ve Kültür*. Ankara: Karam Yayınları, ss. 132-162.
- AGİŞEV, İ. M. (1993). *Başqort Teleneñ Hüzlege I*. Moskova: Russkiy Yazık Yayınları.
- AKALIN, M. (2007) *Eski Türkçenin Grameri*. (5.baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- AKMATALİYEV, A. (2004). *Kırgız Adabiyatının Tarihi I*, Bişkek: Şam Yayınevi.
- AKMATALİYEV, A. vd. (2011). *Kırgız Tilinin Sözdüğü I*, Bişkek: Avrasya Press Yayınevi.
- AKSOY, M. (1998). Türkler’de At Kültürü ve Kımız. *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, 38-44.
- AKSOY, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-1*, İstanbul: İnkilâp Yayınevi.
- AKSOY, Ö. A. (1988). Atasözleri, Deyimler. *Türk Dili Araştırma Yıllığı (Belleten-1962)*. Ankara: TDK Yayınları. ss.131-165.
- AKÜN, Ö. F. (1949). Atalar Sözüne Dair. *Şadırvan Dergisi*, 2, 12-13.
- ALBAYRAK, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.

- ALMETOVA, A. (2005). *Qazaq Tili*. Almatı: Arda Yayınları.
- ALTUN, M. (2011). *Türkçede Kelime Grupları Çözümlemeleri*. İstanbul: MVT Yayınları.
- ARAT, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri*. (3.baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ARAT, R. R. (1999). *Kutadgu Bilig I Metin*. (4. baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- ARAT, R. R. (2006). *Atabetü'l Hakayık (Edib Ahmed B.Mahmud Yükneki)*. (3.baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- ASKAR, O. (2005). *Kazak Jäne Älem Halıqtarınıñ Tañdamalı Maqal-Mätelderi*. Almatı: Balawsa Yayınevi.
- ATALAY, B. (1939). *Dîvânu Lûgat-it Türk Tercümesi 1*. Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi.
- ATALAY, B. (1940). *Dîvânu Lûgat-it Türk Tercümesi 2*. Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi.
- ATALAY, B. (1941). *Dîvânu Lûgat-it Türk Tercümesi 3*. Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi.
- ATALAY, B. (1999). *Divanu Lügati't-Türk Dizini 4*. (4.baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- ATALAY, B. (2006). *Divanu Lügati't-Türk 1*. (5.baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- ATANIYAZOV, S. (2004). *Türkmen Diliniñ Sözköki (Etimologik) Sözlüğü*. Aşkabat: Türkmenistan Milli Medeniyet Miras Merkezi Yayınları.
- ATIYE, N. (2010). Divanü Lügati't Türk'ten Günümüze Süzülen Atasözleri. *Merhaba/Akademik Sayfalar (Kaşgârlı Mahmud Özel Sayısı)*, 380-384.
- AXUNDOV, A. vd. (1997). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğati I*. Bakı: Çırağ Yayınları.
- AY, N. (2018, 11-13 Ekim). *Türklerde At Kültürü ve Ata Dair İnanışlar*. V. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, Almatı.
- AYAN, E. (2011). "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Birleşik Cümle Yapılarının Karşılaştırılması". *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 6(1), 628-634.

- AYAPOVA, T. (1998). *Qazaq Tili*. Almatı: Ğılım Yayınevi.
- AZAP, S. (2016) “Kazak Edebiyatında “Deve” Algısı (Yassı Burun ve Beyaz Deve Hikâyeleri Örneğinde)”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4 (9), 67-78.
- AŽNAĞOLOV, R. Ğ. (2011). *Başqortsa-Russa Russa-Başqortsa Mäktäp Hüžlege*. Ufa: Zäynäp Biyişeva Adındaki “Kitap”Neşriyatı.
- Babalar Sözü. (2010). *Qazaq Maqal- Mätelderi 65*, Astana: Foliant Baspası.
- BALABAN, A. vd. (2015, 29-30 Ekim). *Türkçe Deyim Ve Atasözleri Perspektifinden Vahşi Hayvan İsimleri Ve Türk Kültürüne Yansıması*. 4. Uluslararası Dil Ve Edebiyat Konferansı, Albania
- BALDİCK, Ch. (2001). *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*, New York: Oxford University Press.
- BAMMATOVA, Z. Z. (1960). *Rusça-Qumuqça Sözlük*. Moskova: Milli Va Yat Tiller Sözlüklerini Paçalıq Yayınevi.
- BEGENMEZ, M. (2013). *Atasözlerinde Günlük Hayat*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon Karahisar.
- BERK, Ö. (2005). *Çeviribilim Terimcesi*. (1.Baskı). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- BİRAY, N., AYAN, E. ve ERCİLASUN G. (2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi Ses-Şekil-Cümle Bilgisi Metinler*, Ankara: Bilgi Kültür Sanat Yayınevi.
- BİRTEK, F. (1944). *En Eski Türk Sıvları*. Ankara: TDK Yayınları.
- BORATAV, P. N. (2003). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. (11.baskı). (çev.K. Ertop). İstanbul: K Kitaplığı Yayınevi.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. (1990). Atasözü Maddesi. İstanbul: Meydan Yayınevi. C.2, ss. 949-953.
- CERİTOĞLU, M. (1994). *Türkiye Türkçesi ile Mukayeseli Kazak Türkçesi'nde Fiil Çekimi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

- COŞAN, L. ve KARABAĞ, İ. (2015). Almanca ve Türkçe Atasözleri Örneğinde Atasözleri ve Dil Ekonomisi İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 19 (2), 261-270.
- ÇAKMAK, O. (2006) *Türk Atasözlerinde Kelime Grupları Kip ve Şahıs İfadesinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2003). *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi 3*. Ankara: Akçağ Basım.
- DEMİR, E. (2013, Güz). Atabetü'l-Hakayık'ta Geçen Deyimler, Atasözleri ve Özdeyişler. *Türkiyat Mecmuası*, 23, 39-52.
- DEMİRCİ, Ü. Ö. (2010) *Eski Türkçede Füller*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Üniversitesi Enstitüsü, İstanbul.
- DERVİŞOVA, L. (2004). *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Çekim Ekleri (Bir Karşılaştırma)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- DEVELLİOĞLU, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (25.baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, D. (1945). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- DİNA, B. (2002). *Qazaq Tilindegi Maqal- Mätelderin Tanımdıq Pragmatikalıq Aspektisi*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, El-Farabi Kazakistan Devlet Üniversitesi, Almatı.
- DUYMAZ, A. (1998). Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatımlarında Mitolojik Bir Kuş: Zümrüdü Anka. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(1).
- ELÇİN, Ş. (1992). "Atalar Sözü" maddesi. *Türk Dünyası El Kitabı 3*. (2. Baskı). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- EMİROĞLU, S. (2012). *İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Derslerinde Söz Sanatlarının Öğretimi*. Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Üzerine Çalışmalar. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. 83-93.

- ERCİLASUN, A. B. (1984) *Kutadgu Bilig Grameri –Fiil-*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basımevi.
- ERCİLASUN, A. B. vd. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 1*. (1.baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.
- ERCİLASUN, A. B. ve AKKOYUNLU, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Divânı Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERGİN, M. (1999). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Bogaziçi Yayınları.
- ERGİN, M. (2004). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- ERGİN, M. (2013). *Orhun Abideleri*. (47.baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERSOY, R. vd. (2009). Dede Korkut Metinlerinden Hareketle Sivas'ta Yaşayan Atasözleri, Deyimler, Alkis Ve Kargislar Üzerine Bir Araştırma. *Türkbilig Dergisi*. 18, 103-121.
- FLORİOTİ, D. H. (2014) Eski Türklerde Köpeğin Algılanışı: “Eski Mezopotamya Örneği. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 55, 45-70.
- GABDULLİN, M. (1974). *Qazaq Halqınıñ Awız Ädebiyeti*. (3.baskı). Almatı: Mektep Baspası.
- GARRIYEV, B. vd. (1949). *Türkmen Nakılları*, Aşkabat: Türkmen Döwlet neşir.
- GAYDARCI, G. vd. (1973). *Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laflık*. Moskova: Sovetskaya Éntsiklopediya Yayınevi.
- GENCAN, T. N. (1974). *Yazın Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- GÖNEN, S. (2006). *Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- GÖZTAŞ, G. (2011). *Kazak Atasözlerinde Zamanlar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- GÜNER, G. (2008) *Karahanlı Türkçesinde Fiil*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- GÜRSÜ, U. (2009). *Kazak Türkçesi'ndeki ve Türkiye Türkçesi'ndeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2003) *Karahanlı Türkçesi Grameri*. (2.baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- HANCI, T. (2013). *Kazak Şair Maxambet Ötemisuli'nin Eserlerinde Kelime Grupları (Metin-İnceleme-Dizin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- HATİBOĞLU, V. (1964). Atasözleri ve Deyimler. *Türk Dili Dergisi*, 7 (152), 468-478.
- HENGİRMEN, M. (2007). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, Ankara: Engin Yayınevi.
- HEZBAQİYEV, A. vd. (2003). *Uyğur Xälqiniñ Maqal Vă Tämsilliri*. Almatı: Jazuwşı Yayınevi.
- ISQAQOV, A. vd. (1982). *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*. Almatı: Ğılım Baspası.
- ISQAQOV, A. vd. (2011). *Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi 11*. Almatı: A. Baytursımlı Atındağı Til Bilimi İnstitutı Yayınları.
- İSAEV, S. (2007). *Qazaq Tili*, Ankara: Öner Yayınevi.
- İSÄNBÄT, N. (2010). *Tatar Xalık Mäkalläre 1*. Kazan: Tatarstan Kitap Năşriyatı.
- İSLAMOĞLU, A. (2010). Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde Bulunan El Yazması Bir Eser: Atalarsözü Külliyyâtı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51 (1), 273-293.
- JANUKAZOV, T. (1999) *Kazak Tilinin Sözdigi*. “Maqal” Maddesi. Almatı: Dayk Press, Almatı.
- KABAKLI, A. (2002). *Türk Edebiyatı*. (11.baskı). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları. C. I.
- KALIŞ, A. ve TEREKBAYEVA, J. (2018). Kazak Türklerinin Folklor Kaynaklarına Göre Efsanevi ve Geleneksel Taşıtlar. *Milli Folklor Dergisi*, 117, 57-72.

- KAMALOV, S. K. vd, (1988). *Qaraqalpaq Tiliniñ Tüsindirme Sözlügi*. Nökis: “Qaraqalpaqstan” Baspası.
- KARAÖRS, M. M. (1998, Ocak). Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin Birleşik Cümle Bakımından Karşılaştırılması. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 23, 407-418.
- KARASU, A. (2017). *Ortaçağ'da Türkler'de Yırtıcı Kuşlarla Avcılık*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- KARATAŞ, T. (2004). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARATAŞ, T. (2015). Kinaye ve Tariz. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 59, 222-232.
- KARTAL, A. (2007). Türk Edebiyatında Belâgat Çalışmaları ve “Tezâd” ve “Telmih” Sanatlarına Eleştirel Bir Bakış. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (16), 413-428.
- KASIMOVA, G. (2005). *Kazak Tili 5*. Almatı: Atamura Yayınevi.
- KEÑESBAYEV, İ. (2007) *Qazaq Tiliniñ Frazologiyalıq Sözdigi*, Almatı: Qazaqparat Baspası.
- KEÑESBAYEV, İ. vd. (1961) *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi II*, Almatı: Qazaq SSR Ğılım Akademiyasınıñ Baspası.
- KEÑESBAYEV, İ. vd. (1962). *Qazirgi Qazaq Tili: Leksika, Fonetika*. Almatı: Qazaqtıñ Memlekettik Oqıw-Pedagogika Baspası.
- KESTELLİ, R. N. (2004). *Resimli Türkçe Kamus*. Ankara: TDK Yayınları.
- KİRİŞÇİOĞLU, F. (2013). Saha (Yakut) Atasözlerinin Özellikleri. *Sibirya Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 12-21.
- KOÇ, K. ve DOĞAN, O. (2004) *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- KOÇ, K., BAYNİYAZOV, A. ve BAŞKAPAN, V. (2003) *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- KORAŞ, H. (2006) Günümüz Türk Lehçelerinde Gereklilik. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (1), 131-141.
- KORAŞ, H. (2014) Türkiye Türkçesi Gramer Kitaplarındaki İstek Kipi ve Günlük Hayatta Kullanılan Şekillerle Karşılaştırılması. *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül – 4 Ekim 2013) Bildirileri*, 3, 137-151.
- KORKMAZ, Z. (1992) *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. (3.baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- KÜÇÜK, M. (2010). Türk Dünyasından Derlenmiş Bir “Atalar Sözü” Kitabı, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7 (1). 141-176.
- KÜÇÜK, S. (2009) Türk Kültüründe Donlarına Göre Atlara Verilen Adlar ve Nişanları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4(8), 1830-1855.
- MANSUROV, B. (2014). *Qazaq Maqal-Mätelderindegi Dini-Hadistik Aspekti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, El-Farabi Adındaki Kazak Milli Üniversitesi, Almatı.
- MAQSETOV Q. (1996). *Folklor Häm Ädebiyat*. Nökis: Karakalpakstan Yayınevi.
- MARUFOV, Z.M. (1981). *Özbek Tiliniñ İzahlı Lügati I*. Moskova: Rus Dili Yayınevi.
- MIEDER, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. London: Greenwood Press.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2002). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük I*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MİRZAYEV, T. vd. (2005). *O'zbek Xalq Maqollari*. Toşkent: Sharq Yayınları.
- NASKALI, E. G. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.
- NİYETULLAYEV, T. (1995). *Qaraqalpaq Xalıq Naqıl-Maqallari*. Nökis: Qaraqalpaqstan Yayınları.
- NURBAYEVA, M. (2012) Maqal- Mätelder–Halk Hazınası. *Taraz Memlekettik Pedagogikalık İnstitutının Habarşısı*, 11, 78-88.

- NURETTİN, A. (2004). *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: LM Yayınları.
- ORALTAY, H. (1984) *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. (Çev: N. YÜCE ve S. PINAR). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayınları.
- OY, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- OY, A. (1991). “Atasözü” maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. C. 4, ss.44-46.
- OY, A. (1999). *Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- OY, A. vd. (2001). *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü I*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- PEKACAR, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- PEREMECİ, N. O. (1943). *Atalar Sözlüğü*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- POLAT, A. (1994). *Uygur Leksikolojisi*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, A. (1995). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- QARATAYEV, M. Q. vd. (1975). *Qazaq Sovet Entsiklopediyası*. Almatı: Qazaq Sovet Éntsiklopediyasının Bas Redaksiyası.
- QAYDAR, A. (2004). *Halk Danalığı*. Almatı: Toğanay Baspası.
- Qazaq Ädebîeti Entsiklopediyası* (2005). “Maqal” Maddesi, 356-358. Almatı: Aruna Yayınevi.
- Qazaq Ädebîeti Entsiklopediyası* (2005). “Mätel” Maddesi, 366-368. Almatı: Aruna Yayınevi.
- Qazaq Ädebiyetinin Tarihi* (2007) (Ed. G. UMAROVA ve S. ŞARABASOV). Astana: Foliant Baspası.
- Qazaq Tilinin Tüsindirme Sözdigi* (2008). (ed. T. JANUZAQOV) Almatı: Dayk-Press Yayınevi.
- QOÑIRATBAYEV, Ä. (2004). *Köp Tomdıq Şığarmalar Jıynağı I*. Almatı: Mersal Yayınevi.

- RAZZOQOV, H. vd. (1980). *O'zbek O'zaki Poetik Ijodi*, Toşkent: O'qituvchi Nashriyoti.
- SAĞLAM, M. Y. (2004). *Atasözleri, Kaybolan Kültür Mirasımız*. Ankara: Ürün Yayınları.
- SERTKAYA, O. F. (1995). Eski Türk Kültüründe At. E. G. Naskali. (Editör). *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. İstanbul: TJK Yayınları, ss. 25-30.
- SEVİM, S. (2003) *Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Sentaksının Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- SİS, N. (2005). Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 5 (2), 257-266.
- ŞAMYRADOW, B. vd. (1961). *Edebiyat Terminleriniñ Gysgaça Sözlügi*. Aşgabat: Türkmenistan Döwlet Okuw-Pedagogik Neşirýaty.
- ŞEN, Y. (2015) *Muhavereli Atasözleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TEKİN, A. (1995). *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TEKİN, T. (1986) *Orhun Yazıtları*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- TIRAŞ, Y. C. ve ERTÜRK, H. Y. (2016, Güz) Dede Korkut Kitabında Geçen Atasözlerinin Anlamsal İncelemesi ve Türkiye Türkçesindeki Eş Anlamlıları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2(4). 135-150.
- TURANGİL, A. H. (2007). *Kazak Türkçesinde "Deve" ile İlgili Söz Varlığı ve Metinler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- TURSINOVA, G. ve RISKELDİEVA, G. (2012). *Qazaq Tili*. Almatı: K.Satbayev Adındaki Kazak Milli Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Türk Ansiklopedisi* (1964). C.4. 87-89. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. (11.baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. (1977). C.1, İstanbul: Dergah Yayınları.

- Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (2001). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Türkmen Sovet Ensiklopedyası* (1974). Aşkabat: TSSR İlimler Neşriyatı.
- URAQSİN, Z. Ğ. (2004). *Xäzerge Başqort Äžäbi Teleneñ Añlatmalı Hüzlege*. Öfö: Başqotostan Respublikahı Fänlär Akademiyahı Gumanitar Fänlär Bülege.
- USEYİNOV, S. M. vd. (1992). *Russko-Krımskotatarskiy Slovar*. Simferopol: Tavriya Yayınevi.
- UYGUN, A. Z. (2013) *Karahanlı Türkçesinde Kelime Grupları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÜSTÜNER, Ahat (1989) *Karahanlıca ve Eski Anadolu Metinlerinde Deyimler, Atasözleri ve Kısa Hikayeler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- ÜSTÜNER, Ahat (1991) Kutadgu Bilig’de Atasözleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 391-428.
- YASEN, S. (2006). *Uygur Atasözleri A, E Maddeleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YASTI, M. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Akm Yayınları.
- YILDIZ, H. (2015). Kırgız Atasözleri. *Milli Folklor Dergisi*, 58, 178-181.
- YILMAZ, A. (1999). Müstakim Zade ve Durub-I Emsalinin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6, 225-272.
- YILMAZ, O. ve ERTUĞRUL, M. (2011) Atlarda Don (Vücut Rengi). *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 145-152.
- YILMAZ, O. ve ERTUĞRUL, M. (2013) Atlarda Yürüyüş Çeşitleri ve Kusurları. *Akademik Ziraat Dergisi*, 2(1), 43-54.
- YUDAHİN, K. K. (1988). *Kırgız Sözlüğü I*, (çev: A. Taymaz). Ankara: TDK Yayınları.

(<http://www.soyle.kz/article/view?id=20>). Erişim tarihi: 15.12.2018.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Kuanysh Zhumabekov
Doğum Yeri ve Tarihi: : Kazakistan/Semey, 24.12.1988
Medeni Hali : Evli, 1 çocuk sahibi
İletişim Bilgileri : kuanysh.zhumabekov@mail.ru
0534 214 11 87

EĞİTİM

2006-2010 Semey Devlet Pedagojik Enstitüsü Filoloji
Fakültesi Kazak Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Lisans Programı
2010-2012 Kainar Üniversitesi, Filoloji Fakültesi Yabancı
Diller Bölümü (İngilizce, Türkçe), Lisans
Programı
2012-2014 Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi,
Filoloji Fakültesi Yabancı Diller Bölümü
(İngilizce, Türkçe), Yüksek Lisans Programı
2016-2018 Kazak Hümanitar ve Hukuk Üniversitesi, Hukuk
Fakültesi, Lisans Programı
2015-2019 Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Avrasya Araştırmaları Anabilim dalı Doktora
Programı

İŞ DENEYİMİ

2010-2012 Ş. Ualihanov adındaki 12 nolu Orta Okulu,
Kazak Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

2012-2013	Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi, İngilizce öğretmeni
2013-2014	Almatı №15 gimnazyumu, İngilizce öğretmeni
2014-2015	Almatı Uluslararası Amerikan Okulu, İngilizce ve Kazak dili öğretmeni
2018-	Ahmet Baytursınlı adındaki Dilbilimi Enstitüsü araştırma görevlisi

YABANCI DİLLER

Türkçe, Rusça, İngilizce

YAYINLARI

Zhumabekov, Kuanysh (2015), *Let's Learn to Speak English* İngilizce Dilbilgisi Kitabı, Ankara: Bizim Büro Matbaası.

Zhumabekov, Kuanysh (2017) *Sonsuzluk Şûlesi* (Yerzhan Zhumabek'in "Şeksizdik Şuğılası" adlı şiir kitabının çevirisi), İstanbul: Ezgi Matbaası.

Zhumabekov, Kuanysh (2016), Türkiye Türkçesinde Hayvan Adları İçeren Atasözlerinin Kazak Türkçesindeki Karşılıkları ve Denklik İlişkileri, Eurasian Education Uluslararası Dergisi, S. 2 (10), Semey, s. 32-34

Zhumabekov, Kuanysh (2016), Geçmişten Günümüze Gelen Kazak Türklerinin Kullandığı Kiril Alfabetinin Harf Değişimleri, Eurasian Education Uluslararası Dergisi, S. 3-4 (11), Semey, s.16-19.

Zhumabekov, Kuanysh (2016), Kutadgu Bilig'den Hareketle Eserin Yazıldığı Dönemde Türkler'de Takip Edilen Dil ve Yazı Politikaları, 3.Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi (27-30 Ekim 2016) Bildiriler Kitabı, Antalya, s.318-321.

